

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Південний регіональний центр
Національної академії правових наук України

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної
конференції

17 травня 2019 року

У двох томах

Том 1

Одеса
2019

**УДК 340(477)(063)
П68**

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 7 від 10.05.2019 р.)

Відповідальний редактор **Г. О. Ульянова.**

Матеріали видано в авторській редакції.

Правове життя сучасної України : у 2 т. : матеріали Міжнар.
П68 наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відп. ред.
Г. О. Ульянова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. –
Т. 1. – 722 с.

ISBN 978-966-916-812-2

Перший том збірника матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Правове життя сучасної України» відображає результати філософських, політичних, соціологічних, загальнотеоретичних та історико-правових досліджень держави та права. Розглядаються актуальні проблеми міжнародного права, європейського права і порівняльного правознавства, сучасного конституціоналізму, морської та митної політики держави. Приділено увагу питанням трудового, земельного, аграрного та екологічного права, праву соціального забезпечення, юридичної лінгвістики та перекладу. Аналізуються проблеми застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у правовій сфері.

Видання буде корисним для наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів закладів вищої освіти, а також юристів-практиків, які цікавляться особливостями правового розвитку сучасної України.

УДК 340(477)(063)

ISBN 978-966-916-813-9 (у 2 т.)
ISBN 978-966-916-812-2 (т. 1)

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2019
© Південний регіональний центр
Національної академії правових наук України, 2019

**ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
С. В. КІВАЛОВА**

Вельмишановні учасники Міжнародної науково-практичної конференції «Правове життя сучасної України»! Щиро вітаю Вас на відкритті наукового заходу, який не перший рік поспіль об'єднує провідних науковців та юристів, адвокатів, суддів, нотаріусів. Символічно, що конференція відбувається напередодні Дня науки, який у 2019 році відзначатиметься 18 травня.

Конференція вже традиційно відбувається з метою презентації й обговорення найактуальніших результатів досліджень із релевантних питань сучасної юридичної, політичної, соціологічної, економічної, журналістської та кібербезпекової доктрини за участі близько 500 науковців і дослідників з усіх куточків України. За результатами роботи наукового заходу видано два томи матеріалів конференції. У заявлених до обговорення доповідях відображено філософські, загальнотеоретичні, історичні, політологічні, соціологічні, психологічні дослідження права, суспільства та держави, проблеми розвитку окремих галузей права.

Філософія, що орієнтує світоглядні орієнтири суспільства, не може не звертатися до аналізу такого масштабного, життєво необхідного явища, як право. Право, інтегруючи в собі взаємозв'язки всіх сфер життя суспільства, трансформуючи ідеали духовної культури у нормативи поведінки людей, не може функціонувати без чіткої філософської опори. У своїх тезах автори розглядають право та державу як важливі аспекти сутності людини, аналізуючи філософсько-правовий вимір парності категорій агресії та толерантності, показуючи природу людини як методологічну основу сучасних політичних теорій, сутнісне пізнання правової дійсності, особливості предмету філософської антропології, досліджуючи проблему відчуження праці на прикладі деформації професійної свідомості поліцейських, права людини в контексті справедливості: в філософії О. Хеффе, функціональне наповнення правової свідомості тощо.

Епоха постмодернізму в сучасній юриспруденції виявляється у формуванні змішаних методологій, постійній спрямованості на міждисциплінарність наукових досліджень, подоланні сформованих традицій, усталеної нормативності, просторової та темпоральної визначеності. У цьому контексті надзвичайно актуальними є дослідження інноваційності юридичної методології, феноменологічної традиції осягнення права, контрактивістської спрямованості розвитку сучасної юриспруденції, розколу як церковно-правової категорії, інформаційно-

комунікативної цінності мови права, триангуляції в методології юриспруденції, семіотичності правової спадщини, наукового напрямку міського права, правових міфів і ритуалів.

Перед Україною наразі постає низка складних завдань, реалізація яких має, зокрема, сприяти процесу інтеграції до європейського простору. Вирішення таких завдань потребує розробки тактик і стратегій на основі вивчення як європейського, так і власного досвіду. З огляду на це, актуального значення набувають історичні дослідження держави і права, проблематиці яких присвячено, зокрема: становлення суду присяжних у Стародавній Греції, розвитку охорони здоров'я за часів гетьманування Павла Скоропадського, ролі банківських установ у розвитку України першої чверті XX ст., реформування інституту народних засідателів судової системи радянської України у 20-х рр. XX ст., правового становища адвокатури в Україні в період нової економічної політики, реалізації право на інформацію в УРСР. Спираючись на сталий історичний досвід провідних країн світу, можна вдосконалювати функціонування того чи іншого державно-правового інституту в нашій державі.

Тематика зростання ролі «ядерних держав» у світовій політиці, перетворення виборів до Європейського парламенту на інструмент впливу на національний уряд, запровадження в Китаї так званої «системи соціального кредитного рейтингу» громадян, зростання ролі громадських організацій у розбудові територіальних громад, становлення вітчизняного політичного консультування в контексті проведення цього року президентських і парламентських виборів, зростання ролі етнополітики на тлі змін до мовного законодавства актуалізована в дослідженнях проблем соціально-політичних процесів у світі та в Україні.

Розгляд теоретичних і практичних проблем сучасного конституціоналізму зумовлюється, насамперед, активізацією законопроектних робіт щодо внесення змін до чинної Конституції України та навіть ухвалення нової Конституції України, ухваленням проекту Виборчого кодексу України у першому читанні та його підготовкою до другого читання, розглядом у Верховному Суді справи стосовно відшкодування шкоди, завданої актами та діями, що визнані неконституційними, а також початком розгляду Конституційним Судом України такого нового для вітчизняної правової системи явища, як індивідуальна конституційна скарга. Ознайомитися з науковими поглядами авторів на ці та суміжні теми можна у матеріалах секції, що стосується сучасного конституціоналізму.

За офіційними даними ООН, наразі найвищий показник у світовій історії за кількістю біженців (майже 70 мільйонів), а кожна тридцята особа у світі є міжнародним мігрантом. У травні 2017 року набрав чинності новий Регламент Європейського поліцейського відомства, а у травні 2018 року – новий Регламент ЄС щодо захисту даних, спрямований на екстериторіальний принцип дії правил обробки персональних даних у ЄС. Крім того, цього року виповнюється 120 років з дня ухвалення першого міжнародно-правового акту, що мав на меті встановити

правила ведення бойових дій і обмежити шкідливі наслідки війни – Гаазької конвенції про закони та звичаї сухопутної війни 1899 року. На цьому, а також на захисті прав людини, зокрема екологічних і освітніх, економічній глобалізації та ролі СЕПТА у гармонізації приватного права зосередили свою увагу дослідники-міжнародники та компаративісти.

З огляду на тенденцію стрімкого зростання регіональної економічної інтеграції у формах зон вільної торгівлі та митних союзів (три чверті від загальної кількості регіональних торговельних угод почали діяти протягом останніх двох десятиліть), реорганізацію Державної фіскальної служби, набрання чинності Законом України «Про прилеглу зону України» цього року та схвалення Кабінетом Міністрів України наприкінці 2017 року Стратегії імплементації положень директив та регламентів Європейського Союзу у сфері міжнародного морського та внутрішнього водного транспорту набувають неабиякої актуальності наукові розвідки стосовно теоретичних і практичних проблем морської та митної політики сучасної України.

З часу набрання чинності Кодексом законів про працю України, ухвалено понад 60 законів про внесення змін до нього. Як наслідок, із 265 статей первинної редакції КЗпП України, без змін залишилися лише 30 статей кодексу. З огляду на те, що вказаний акт складається із сукупності правових норм, ухвалених за різних історичних та економічних умов, на часі – ухвалення Трудового кодексу України, проект якого до другого читання внесено ще у липні 2017 року. У зв'язку з цим не випадковим є звернення до дослідження проекту Трудового кодексу щодо таких питань, як притягнення медичних працівників до дисциплінарної відповідальності, трудовий договір з надомними працівниками, договір про надання послуг особистого характеру для ведення домашнього господарства, право роботодавця на добір працівників, встановлення вимог до працівників, акти соціального діалогу.

Проблема включення земель сільськогосподарського призначення до сфери ринкових відносин та державного регулювання обігу сільськогосподарських земель залишається невирішеною, попри висновок Конституційного Суду від 23 листопада 2018 року щодо законопроекту «Про внесення змін до статті 41 Конституції України щодо реалізації прав українських громадян на землю, збереження власності на сільськогосподарські землі в руках громадян України та сталого розвитку села на основі фермерських господарств». Це зумовлює підвищений інтерес дослідників до пошуку шляхів вирішення теоретичних і практичних проблем земельного, аграрного та екологічного права.

Зростання інформаційної складової під час сучасних «гібридних» воєн, зокрема й тієї, у якій наразі беруть участь вітчизняні військові, спричиняє важливість всебічного дослідження проблеми кіберзагроз і вимагає ефективних заходів покращення стану кібербезпеки держави. Попри покращення за минулий рік позицій України у Глобальному індексі кібербезпеки (держави піднялася з 59-го на 54-е місце з-посеред 193 країн) та Національному індексі кібербезпеки (27-е місце), чимало держав-сусідів мають кращу кіберстійкість. Також у сучасному інфор-

маційному суспільстві одним із пріоритетних напрямків розвитку вважається інформатизація вищої освіти за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Водночас, відкрита наука – одна з найважливіших стратегічних цілей суспільства, що підтверджує і те, що у вересні 2018 року за підтримки Європейської комісії та Європейської дослідницької ради було оголошено про початок реалізації повного та невідкладного відкритого доступу до наукових публікацій. Про переосмислення ролі бібліотек у закладах вищої освіти, а також захист інформації й інформатизацію суспільства загалом розмірковують дослідники у відповідних секціях конференції.

Щиро вітаю Вас зі щорічним святом – Днем науки! Дякую за Вашу сумлінну роботу, бажаю Вам творчого натхнення, талановитих учнів та послідовників Ваших наукових шкіл, нових професійних звершень й успіхів!

Сергій КИВАЛОВ,
президент Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України

СЕКЦІЯ 1.

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

ЕРЁМЕНКО АЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридическа академия»,
заведуючий кафедрой философии, доктор философских наук, профессор

К ВОПРОСУ О МЕТОДЕ ОКСЮМОРОННОЙ ДИАЛЕКТИКИ

Мы покажем методологически-эвристические возможности такой диалектической фигуры мышления как оксюморон. К настоящему времени сложилась богатая традиция применения теории тропов к способам организации философского, научного, историографического дискурсов. Это направление представлено, например, такими именами, как М. Вартофский [1], С. С. Гусев [3], М. Джонсон [5] и др.

Следует подчеркнуть, что оксюморонная диалектика ни в коей мере не является диалектикой оксюморона. Несмотря на то, что оксюморон представляет собой тропологическую, а, следовательно, лингвистическую фигуру, наш подход не вписывается в русло лингвистического поворота в философии. Диалектика оксюморона предполагает анализ особенностей лингвистической структуры оксюморона, в частности, выяснение того, что именно делает оксюморон диалектическим. Такой подход вполне правомерен и плодотворен. Но он не является единственно возможным подходом при осмыслении диалектической природы оксюморона. Наш метод предполагает исследование смысловых нюансов оксюморонных пар философских категорий и изображение диалектики перехода противоположностей в этих парах.

Оксюморон (оксиморон) определяется в теории тропов как сочетание слов с противоположными значениями, объединение в смысловое целое двух или нескольких контрастных лексических единиц. Обычно оксюморонные конструкции строятся как сочетание прилагательного и существительного («умный дурак», «сладкая горечь» и т.п.). Оксюморон – это не то же самое, что простое противопоставление противоположных категорий. Скажем, «необходимая случайность» – это не то же самое, что «необходимость и случайность»; «доброе зло» – не то же самое, что «добро и зло». И так – во всех прочих случаях.

К настоящему времени нами проанализированы десять пар оксюморонных сочетаний. Мы проиллюстрируем предлагаемый нами метод

на примере оксюморонной пары *неизменная изменчивость* – *изменяющаяся неизменность*.

Неизменная изменчивость означает, что данное изменяющееся не изменяется. «Изменяться» означает «становиться другим». «Не изменяться» означает «оставаться тем же самым». В таком случае любое сущее является неизменным в своей изменчивости. Если оно изменяется настолько, что становится полностью другим, то это уже не оно. В данном случае произошло уничтожение данного нечто как крайний случай изменения. Если же оно, изменяясь, остаётся данным нечто, то значит в нём сохраняется нечто неизменное.

И. Кант понимает изменение как соединение «противоречаще-противоположных предикатов в одном и том же объекте» [4, с. 73]. Во второй аналогии опыта понятие субстанции вводится через осмысление парадоксальной сущности изменения: «... последним субъектом изменчивого служит постоянное как субстрат всего сменяющегося, то есть субстанция» [4, с. 207]. Это также напоминает диалектику количественных и качественных изменений у Г. Гегеля. В «Малой логике» находим такую, по сути, оксюморонную формулировку: «... в количестве мы имеем такое изменчивое, которое, несмотря на своё изменение, остаётся тем же самым» [2, с. 256-257].

Итак, неизменная изменчивость – это такая изменчивость, в которой сохраняется нечто неизменное.

Но можно понимать неизменную изменчивость и в более абстрактном смысле. Неизменная изменчивость – это изменчивость, которая неизменна. Изменчивость как таковая, изменчивость сама по себе неизменна. Изменчивость, рассмотренная именно как изменчивость, неизменна. Изменчивость в своей специфичности является именно изменчивостью, и в этом она неизменна.

Здесь обнаруживается парадоксальность знаменитого высказывания, приписываемого Гераклиту: «всё течёт, всё изменяется». Если всё изменяется вчера, сегодня, завтра, изменяется постоянно, то в этой постоянности обнаруживается неизменность изменчивости. Если изменчивость осуществляется всегда, то в этом «всегда» обнаруживается неизменность изменчивости. Прежде чем перейти к следующему оксюморону, следует задаться вопросом: что будет большим оксюморонном: «изменяющаяся неизменность» или «изменчивая неизменность»? Изменяющаяся неизменность означает, что некая неизменность изменяется. Изменчивая неизменность означает, что некая неизменность по сути своей является изменчивой. Изменяющаяся неизменность означает, что нечто неизменное на самом деле изменяется. Как же оно может изменяться, будучи неизменным? Здесь мы также вынуждены прибегнуть к чему-то вроде диалектики количественных и качественных изменений.

Предположим, некая вещь обладает некими неизменными характеристиками. Но они возникли вместе с вещью и изменяются, если вещь претерпит качественное изменение, а если вещь исчезнет, то исчезнут и они. И эти изменения могут постепенно накапливаться, до поры до

времени будучи незаметными (как в парадоксах «Куча» и «Лысый»). Тогда получается, что изменяющаяся неизменность – это как бы кажущаяся неизменность. Это неизменность, которая выглядит неизменно-стью при недостаточно пристальном вглядывании в неё. То же самое получится в случае, если неизменность как бы меняет свой смысл. Если некое неизменное поворачивается к разным сущим различными гранями своего смысла, то, оставаясь в себе одним и тем же, оно разное по отношению к внеположным сущим. Оно неизменно, и в то же время изменяется.

Последний пример приводит нас к изменчивости неизменного. Изменчивая неизменность – это такая неизменность, которая на самом деле изменчива. Предлагаем называть «изменяющимся» то, изменение чего протекает во времени, а «изменчивым» – то, что изменяется по своей сути, то, что, как бы, постоянно не равно самому себе. Тогда изменение характеристик вещи будет изменяющимся, а изменение смысла чего-либо неизменного – изменчивым. Можно сказать, что в последнем случае изменения всё равно происходят во времени, и вообще никакое изменение невозможно вне времени. Верно. Но сутью изменчивости в отличие от изменяемости является не временной аспект.

Предположим, существует некая Абсолютная Истина или некий Абсолютный Смысл. И этот Абсолютный Смысл есть нечто вечное, неизменное, самотождественное. Он есть вневременная и неизменная Полнота Смысла. Но в силу этой полноты он не может быть полностью осмыслен ни единичным человеком, ни даже всем человечеством. Поэтому всякий единичный человек осознаёт лишь грань этого Смысла. И даже всё человечество на разных этапах своего развития осознаёт лишь одну или несколько граней этого Смысла, только более, так сказать, «обширную», чем единичный человек. Тогда этот неизменный Смысл оказывается изменчивым в аспекте его осознания людьми. И, несмотря на то, что эти разные осознания происходят во времени, суть их не временная. Суть этой изменчивости в неспособности людьми объять Полноту Смысла. То, что эта неспособность растягивается во времени, принадлежит не сущности Полноты, а сущности человека. Но тогда и сама эта изменчивость принадлежит изменяющемуся человечеству, а не неизменному Смыслу. Сам по себе Смысл неизменен, он изменчив лишь в его восприятии людьми.

Верно. Но всё равно он изменчив не в силу хода времени, а в силу неспособности человечества. Здесь можно предположить, что изменчивость неизменного есть момент другого в данном нечто. Этот момент выражает невозможность абсолютной самотождественности. Ни одно сущее не может быть полностью тождественным самому себе. Оно неизбежно содержит в себе своё иное, и эта инаковость и есть изменчивость неизменного.

Примером изменчивости неизменного может служить также «безразличие» количества, о котором говорит Гегель. И увеличивающаяся, и уменьшающаяся величина есть величина – в этом неизменность её

изменчивости. Неизменность заключается как бы в «качестве количества». Что есть количество? Оно есть именно количество, и в этом неизменность его качества. Но внутри себя как неизменного качества количество может уменьшаться и увеличиваться, и в этом изменчивость неизменного.

Получаем: неизменность изменяется вследствие процессов, протекающих во времени, а изменчива она вследствие невозможности быть абсолютно самотождественной.

Неизменная изменчивость есть, всё же, неизменность. А изменчивая неизменность есть, всё же, изменчивость. Неизменная изменчивость означает, что то, что выглядит изменчивым, на самом деле неизменно. И изменчивость как таковая в своей чуждости неизменна. Изменчивая неизменность означает, что то, что выглядит неизменным, на самом деле изменчиво. Неизменность как собственная дружба изменчива.

На наш взгляд, конструирование и рассмотрение философских оксюморонов является весьма многообещающим направлением диалектического мышления: в оксюмороне с наибольшей наглядностью можно показать парадоксальную природу взаимопроникновения противоположностей.

Список использованной литературы:

1. Вартофский М. Модели. Репрезентация и научное понимание / М. Вартофский; пер. с англ. / Общ. ред. и послесл. И. Б. Новика и В. Н. Садовского. – М.: Прогресс, 1988. – 507 с.
2. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. Т. 1. Наука логики / Г. В. Ф. Гегель. – М., «Мысль», 1974. – 452 с.
3. Гусев С. С. Наука и метафора / С. С. Гусев. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1984. – 152 с.
4. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант; пер. с нем. Н. Лосского. – М.: Изд-во Эксмо, 2006. – 736 с. – (Антология мысли).
5. Johnson M. Philosophical Perspectives on Metaphor / M. Johnson. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1981. – 370 p.

Ключевые слова: диалектика, оксюморон, противоположность, изменчивость, неизменность.

Ключові слова: діалектика, оксюморон, протилежність, мінливість, незмінність.

Key words: dialectic, oxymoron, opposite, variability, invariance.

ИВАКИН АЛЕКСЕЙ АРКАДЬЕВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
профессор кафедры философии, доктор философских наук, профессор

ФИЛОСОФИЯ И НАУКА В ПОЗНАНИИ СКРЫТОЙ ГАРМОНИИ КОСМОСА

«Скрытая гармония лучше явной», – уверяет нас Гераклит (Фр. № 54) и тем самым побуждает желание с помощью рационального, т.е. научного и философского, мышления проникнуть в этот прекрасный гармоничный мир.

Что такое гармония? М.Хайдеггер в своих лекциях о Гераклите говорит, что гармония это «ἀρμός, скрепа, то есть нечто такое, что совершается тогда, когда одно прилаживается к другому и оба подгоняются друг ко другу, то есть совершается сплавивание, сплочение» [1, с. 180]. Гармония – это верховенство закономерности и порядка.

Что такое космос? Это антипод хаоса, именно в том, что космос в качестве существенного своего качества – гармоничен, тогда как хаос – это нечто беспорядочное, сумбурное, лишенное закономерной связи.

Теперь остается понять, от чего же конкретно *скрыта* гармония космоса. Только ли от человеческого чувственного познания? Или же и от рационального? Скрыта навсегда или временно? И наконец, что конкретно должно сплавиваться и «прилаживаться» друг к другу, чтобы космос был действительно внутренне гармоничен. Попытке хотя бы наметить ответы на эти вопросы и будут посвящены тезисы нашего выступления.

Автору тезисов представляется, что целый ряд фрагментов Гераклита намекает нам, в каком направлении следует искать ответы на поставленные выше вопросы. Вот, к примеру, один интересный фрагмент: «Прекраснейший космос (был бы) как бы куча сору, насыпанная как попало» (Фр. № 124).

Так и хочется слегка изменить и завершить текст фрагмента: прекраснейший космос был бы похож на небрежно насыпанную кучу сору, если не понимать, что то, что видим непосредственно, это всего лишь доступный нашим чувствам «застывший» момент некоего закономерного гармоничного движения. Посмотрите на звездное небо и вы поймете, о чем здесь идет речь: наблюдателю кажется, что звезды неподвижны относительно друг друга и он даже ищет в них устойчивые «созвездия», тогда как, если еще учесть изречение Гераклита «путь вверх и вниз – одно и то же» (Фр. № 60), то можно предположить, что мы имеем дело не только с гармонией движения и устойчивости Космоса, но и с гармонией эволюции и инволюции. Чувственно невидимое становится видимым умственно.

Сказанное о гармонии Космоса относится и к составляющим его системам, гармония которых скрыта за завесой времени и пространства. Предсказание и его обоснование, – эти проблемы стоят и перед наукой

и перед философией. То, что наука о природе бывает успешнее в своих прогнозах, нежели наука о социуме, объясняется наличием у человека мышления и свободы воли, что А рождает противоборство интересов и вариабельность решения той иной назревшей проблемы. В результате предвосхищаемая гармония будущего то и дело оказывается утопией, а антиутопии и хаос на наших глазах зачастую становятся реальностью. Означает ли это, однако, что правильные социальные прогнозы принципиально невозможны? Или же они невозможны, пока и поскольку у нас что-то не в порядке с методологией познания и экстраполяции нашего знания на будущие времена?

Многие ученые начинают понимать, что дело здесь в неполноте и ущербности позитивистской эмпирической методологии познания, и пытаются в той или иной мере обращаться за помощью к классической философии. Это обнадеживает. Ибо такое обращение ведет к тому, что в гармоничное соотношение приводятся уже сами методы научного и философского познания. В идеале путь, ведущий к подобной методологической гармонии, обеспечивается во взаимном дополнении и конкретизации одной методологии другой. С одной стороны, наука, обобщая различные отрасли человеческой практики, проявляет свою функцию верификации универсальных обобщений мировоззренческого и гносеологического плана. С другой же стороны, философия получает широкую возможность вмешиваться в качестве арбитра в процесс вынужденного философствования науки, исправляя логику участников этого процесса. Чтобы правильно действовать, человеку необходимо учиться правильно мыслить. А это возможно сделать, только обращаясь за помощью к такой философии которая учит тому, что без понимания того, что означает «Быть» (Sein) и в том числе – Быть Человеком (Dasein) философия не может претендовать на общезначимость. Иными словами, гносеология как общая методология, должна обязательно базироваться на онтологии. Только фундаментальная онтология способна помочь человеку найти свое собственное призвание, свой подлинный смысл в составе Вселенной.

Очень важны также современные (и не только современные) идеи ученых, ищущих гармонии человечества не только в устройстве социума, но и в устройстве космоса. Среди философствующих ученых хотелось бы в первую очередь выделить тех, чьи работы непосредственно посвящены рассматриваемой нами теме человеческого проникновения в мир невидимый. Это И.Н.Острецов, автор книги «Введение в философию ненасильственного развития». Это С.И.Сухонос, автор книги «Масштабная гармония Вселенной».

Эти и многие другие ученые обосновано показывают, что человек не может произвольно строить свое настоящее и будущее. Он должен понимать, что он не единственное мыслящее существо в космосе и должен подчиняться не только физическим и биологическим, но и логическим законам строения и развития Мира, а также помнить о своем космическом предназначении. И лишь тогда его история не будет столь бессмысленно тяжелой и кровавой и тогда он получит помощь

более развитых мыслящих цивилизаций во главе и от имени Высшего Разума.

Именно это хотел довести до понимания людей Гераклит, когда говорил, что человек должен почтительно внимать Логосу и иметь в виду, что «Мудрость заключается только в одном: признать разум как то, что управляет всем при помощи всего» (Фр. № 41). Это означает, что каждый человек должен чувствовать себя со-творцом, со-управленцем процесса развития разума – как своего индивидуального, так и коллективного (ноосфера).

И в контексте сказанного, всем практическим и теоретическим деятелям в области социальных процессов неплохо было бы взять для себя в качестве девиза изречение И.Н.Острецова: «Социальная справедливость – не прихоть, а железная необходимость», ибо только она предоставляет возможность умственного развития каждой личности. Поэтому-то, когда мы произносим или пишем слово «ноосфера», то мы должны понимать, что – это сфера разума **и** справедливости. Об это же говорит и С.И.Сухонос, доказывая, что человек – существо, расположенное не где-то на периферии космоса на маленькой планете «Земля», а (по своей содержательной и даже формальной значимости) в центре всей Вселенной. И поэтому именно человек должен быть неоспоримым приоритетом экономики, политики и права.

Несомненно, что в основе многих современных поисков скрытой гармонии космоса лежат идеи космической философии К.Э. Циолковского, который был убежден в том, что материя целенаправленно развивается от косной – к мыслящей, лучистой, «телепатизирующей». Причем такая эволюция, по мнению К.Э. Циолковского, носит циклический характер. Естественно, что человеку в таком космическом развитии должна принадлежать важнейшая роль. Улучшая свои природные данные и социальное устройство, человек имеет своей целью широко распространяться по космосу и всесторонне изучать его. Причем К.Э.Циолковский был уверен в том, что в результате такой эволюции вполне ожидаемы встречи видоизмененного человека со своими братьями по разуму, общение с которыми и по форме и по содержанию должны быть принципиально иными, более совершенными, нежели современная речь или обмен чувственными образами.

Вначале форма проникновения человеческого знания в скрытую гармонию Мира носила мифологический и религиозный характер. Но подлинное проникновение человеческой мысли вглубь строения и развития Космоса началось с момента зарождения философии, ее содержательной логики, а позже – с возникновения теоретической формы науки.

Многократные герменевтические циклы движения человеческого познания от общего – к особенному и единичному и – наоборот, неуклонно обогащают наше знание о скрытой внутренней гармонии Космоса. Любая высказанная выдающимися философами и учеными догадка, с одной стороны, играет роль логического и фактологического

обоснования предыдущих картин Мира, а с другой, – выступает аксиомой, требующей своей собственной верификации.

В заключение автор данных тезисов, более полувека размышлявший над рассматриваемой проблемой, хотел бы как один из моментов анализа-синтеза, постоянно происходящего внутри любого исторического витка спирали научно-философской мысли, предложить своё собственное понимание чувственно невидимого в окружающем и пронизывающем нас Космосе.

Итак, «Мир в целом» – это субстанция, атрибутами (неотъемлемыми свойствами) которого являются его материальность и идеальность. Это – гармоничный, внутренне диалектичный космос. Он вечен, самодостаточен и обладает самосознанием. Таким образом, Мир – един и единствен, он разумен, самоуправляем и самосозидаем.

Существуют разные по уровню своего развития формы сознания, присущего Бытию. Но это – не плюралистичный мир равнодушных друг к другу форм мышления. Существует высший Разум (как гармонично объединяющий круг всех отдельных, составляющих его кругов). Он управляет всем с помощью всего. Это – мерами (и – местами, то есть асинхронно) угасающий и возгорающийся Огонь. Одноразового творения нет, существует Вечное Бытие, основанное на вечном самосотворении Мира. Основа этой Логике состоит в том, что Мир это Абсолют, существование которого – мгновение, равнозначное вечности. Отсюда – всезнание и всемогущество Абсолюта. Это и есть искомое учеными **«четвертое измерение»** Мыслить и действовать таким образом может лишь Абсолют.

Диалектичность мира основывается на исходном единстве таких противоположных атрибутов мира как **материальное и идеальное**. Бытие мира состоит из трех относительно самостоятельных «кругов». П.Тейяр де Шарден их называет «литосфера», «биосфера» и «ноосфера».

Ученые все чаще находят признаки наличия сложности-гармонии, признаки всюдности жизни и сознания. Причем они делают вывод о том, что развитие жизни и сознания руководимо внешними высшими «программами». В контексте сказанного понятнее становится вывод Лейбница о том, что наш мир – наилучший из возможных миров. Уберите что-то одно из названного выше, и он исчезнет, либо станет неразумным. Всё, что мешает развитию, сметается Логосом на его пути. На земле он иногда выглядит как Зло («змий»), а на небесах он всегда – Добро. Эта мысль Г.С.Сковороды коррелируется с изречением Гераклита: «...Разум ... управляет всем при помощи всего» (Фр.№ 4). Очень важно понятие Анаксимандра «апейрон». Оно обозначает, на наш взгляд, Бытие **до** его воплощения, то есть Бог-Слово (информация). Но на самом деле предлог «до» условен, никакого «до» в Бесконечности и Вечности нет и быть не может. Атеисты и скептики говорят: Бога никто не видел! И это так, но не потому, что его нет. А потому, что чувствам апейрон недоступен («вначале было Слово и Слово было у Бога и слово было Бог»). Апейрон как Природа творящая доступен нам только в форме уже материализованной (воплощенной) информации. Вопло-

щенное (приобретшее плоть) слово есть уже Природа сотворенная. Природа творящая – гармония скрытая, природа сотворенная – гармония открытая (ἀλήθεια, не-сокрытое). Открытая для чувственного познания. Природа сотворенная – материя вещи. Природа творящая – идея вещи. Однако важно понимать, что движение познающей мысли должно идти от Идеи Блага – скрытой от чувств гармонии Мира. То же самым Гегелем именуется Абсолютной Идеей. Апейрон не только из себя «изливает» материю, но и в него также «вливается» высшая форма опыта (знания) сотворенной им природы. И поэтому апейрон существует только в единстве со своим творением. Слово – это Дело как единство идеи и материи. В деянии – начало Бытия (Гёте). Вечность предстает перед нами как замкнутая в круг история. Понятия «начало» и «конец» к апейрону неприменимы. Временные и пространственные характеристики существуют лишь внутри природы сотворенной, ибо творящая Природа существует в вечности и в абсолютной бесконечности.

Есть ли у человека какой-то непосредственный способ открытия скрытого? Есть, это метод внечувственного познания – это **интуиция**. Интуиция – внечувственное познание сути дела. Интуиция основана на обмене разноуровневых форм сознания информацией. Интуиция – это результат получения (выработки) информации. Но информация только тогда информация, когда сообщение не только посылается, но и воспринимается. Поэтому здесь присутствует и происходит некая Синергия. Кого с кем? – Мыслящего человека – с совокупностью более высоких мыслящих, одухотворенных систем, составляющих собой то, что мы называем Логосом.

Дело в том, что по-другому Логос невозможно слышать, невозможно ему внимать (Гераклит). Ведь он же, Гераклит, говорил, что варварские души не способны внимать Логосу. Для проявления интуиции нужен *специфический настрой души способного к интуиции*. Ср.: Евангелие: Ищущий да обрящет!

Таким образом, Спиноза прав, выделяя и возвышая интуицию из других методов познания. Интуиция – это особый (высший) метод познания, а не только часть диалектического метода (как думал раньше автор тезисов). Творческое воображение – это сотворчество человека с океаном Разума. Это – выход за пределы непосредственного Мира человека (А. Арсеньев). Таким образом, мир человека – это не только духовный и материальный мир культуры, но – Мир Космоса. Так что мысль о том, что Бог создал человека как собеседника, – это не метафора и не шутка. Именно путем такого «собеседования» осуществляется Самосознание Бытия, направленное на вечное восстановление и совершенствование его гармонии. Это и есть Логос (в религиозной терминологии «Святой Дух»), присутствующий только в мире зарождения (им) и развития (в косной материи) мышления.

Всматриваясь, вслушиваясь в голос Логоса, который доходит до нас сквозь эстафету подхватывающих друг у друга знамя наших предшественников, а также – интуитивно улавливая правильные решения поставленных историей философии загадок, философская мысль улуч-

шаєт своє розуміння фундаменту (початку). Превращає аксиоми в теореми. Превращає приховану гармонію Космосу в відкриту гармонію для людей. І зміцнюючи віру людей в істинність вказуваного їм Логосом шляху.

Список использованной литературы:

1. Хайдеггер М. Гераклит. – СПб.: Владимир Даль, 2011. – 504 с.

Ключові слова: космос, гармонія, логос, філософія, наука, свідомість.

Ключевые слова: космос, гармония, логос, философия, наука, сознание.

Key words: cosmos, harmony, logos, philosophy, science, consciousness.

СМАЗНОВА ІРИНА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
докторант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ПАРНОСТІ КАТЕГОРІЙ АГРЕСІЇ І ТОЛЕРАНТНОСТІ

Ідеї системності предметів і явищ формувалися поступово протягом тривалого часу. Дослідники цікавилися питанням систем (Коперник) і їх організації (Кант, Лаплас). Застосування системного підходу в дослідженнях суспільних явищ почалося в другій половині XIX століття з появою робіт К. Маркса по дослідженню суспільства. У XX столітті з початком широкого застосування ідей системного підходу розроблялися концепції системності (тектологія А. А. Богданова, загальна теорія систем Л. Бертраламфі), які претендували на універсальність, але такими, як показали подальші дослідження, не були. При аналізі теорії Бертраламфі А. І. Уйомов відзначав, що вона не є загальною теорією систем. «В кращому разі це – загальна теорія взаємодій» [10, с. 37-52]. У загальнофілософському і в теоретико-системному аспектах продовжував розробку проблеми розуміння А. Ю. Цофнас, який спирався у своїх дослідженнях на параметричну характеристику знання і розуміння. Як справедливо зазначав А. Ю. Цофнас: «А. А. Богданова, Л. Бертраламфі цікавили системи, які динамічно змінюються. Тим часом далеко не всі системи такі» [11, с. 60], тому можна говорити про досить вузький підхід в зазначених дослідженнях систем.

Універсальність і діалектичність природи категорії системи призвело до необхідності застосування системного методу у пізнанні правових явищ і процесів. В даний час системний підхід визнається універсальним методом і широко використовується в багатьох дослідженнях загальнотеоретичної юриспруденції. Найбільш загальне визначення

системи як впорядкованої множини взаємопов'язаних елементів, що володіє структурою і організацією, дається філософією.

Суть системних зв'язків між елементами цілого така, що не можна зрозуміти частини, не спираючись на знання про ціле. Дослідження загальних універсальних законів діалектики стосовно системи юридичних категорій дозволяє сформувати цілісне знання про правову реальність, зрозуміти процеси розвитку розкритих юридичними категоріями явищ, прогнозувати спрямованість їх руху. Тільки об'єднані в систему, юридичні категорії дають нам можливість уявити реальну картину правової реальності, розкрити її властивості, виявити особливості агресії і толерантності в порівнянні з іншими суспільними явищами.

Пізнання агресії і толерантності конкретизується в процесі руху дослідницької думки від пізнання їх окремих сторін і пов'язаних з ними проявів до пізнання їх як цілого, як сукупності властивостей і проявів. Агресія в парі з толерантністю – це гнучка, рухлива і розгалужена система. Зв'язки їх елементів можна відобразити за допомогою феномена мутуалізму (від лат. *mutual* «взаємний»). Це широко поширена форма взаемокорисного співжиття, коли присутність пари стає обов'язковою умовою існування кожного з неї.

У філософській літературі «парність» означає, що кожна зі сторін пари взаємно доповнює іншу, не існує без іншої. Кожна сторона пари безпосередньо проявляє себе в своїй парній категорії, взаємно користується нею як своїм засобом. Філософські поняття, в яких універсальні зв'язки буття осмислюються в їх складній суперечливій динаміці, утворюють так звані парні категорії. Категорії діалектики відображають полярні сторони цілісних явищ, процесів. Діалектичний характер парних категорій виражається в протилежних нерозривних зв'язках, переходах один в одного, взаємодіях.

У загальнотеоретичних розробках в області юриспруденції дослідники також часто зосереджують свою увагу на парності певних явищ, процесів і категорій, які відображають їх. Однак, не кожна юридична категорія має свою пару. Парними юридичними категоріями фіксуються особливі внутрішні і зовнішні зв'язки між окремими правовими явищами, їх протилежностями. Важливо досліджувати загальні властивості парних юридичних категорій, їх системний характер, що дозволить відкрити нові аспекти досліджуваних парних юридичних категорій, державної та правової організації суспільства як системи. Дослідження парних юридичних категорій – це пізнання їх в єдності і боротьбі протилежностей.

Єдиного підходу в дослідженні парних правових категорій немає, методологія їх вивчення виступає лише відправною точкою в пізнанні діалектичної пари.

Так, В. В. Нирков умовно розбиває весь процес розгляду парних категорій на кілька етапів: «По-перше, необхідно здійснити аналіз кожного з протилежних правових явищ як відносно самостійного феномена. цією метою слід встановити їх специфіку, види і т.д., особливу увагу

варто звернути на внутрішні зв'язки. По-друге, шляхом порівняння слід виявити загальні ознаки і відмінності між досліджуваними явищами. Перші два етапи є попередніми, що забезпечують безпосередній процес розгляду єдності і взаємодії протилежностей в праві. По-третє, слід почати розкриття єдності даних явищ в різних аспектах. Іншими словами, завдання цієї стадії – на основі встановлених раніше спільних рис протилежностей з'ясувати моменти їх єдності (в рамках однієї і тієї ж сутності) в правовій сфері. Це дозволить приступити до дослідження їх складної взаємодії в даних аспектах. По-четверте, виходячи з встановлених специфічних відмінностей, необхідно розглянути особливості взаємовпливу, взаємодії одного явища на інше, в рамках всіх виявлених моментів єдності, тому що кожна з протилежностей по-своєму заперечує іншу. По-п'яте, слід надати розкриту взаємодію як джерело їх саморуху, функціонування і розвитку, чим буде встановлений внутрішній зв'язок даної пари, взаємозв'язок між зазначеними явищами, їх елементами (видами). По-шосте, слід виявити якісно-кількісну нерівноцінність протилежних правових явищ у ході взаємодії, досліджувати домінування одного з них на певних етапах розвитку. По-сьоме, встановивши складну внутрішню взаємодію пари явищ, необхідно включити її у взаємозв'язок більш високого рівня. При цьому розкривається їх єдність в рамках однієї і тієї ж сутності, яка взаємодіє з іншою, протилежною собі системою» [6].

Згідно запропонованої позиції В. В. Ниркова, на першому етапі в рамках аналізу агресії або толерантності як самостійного явища можуть бути виділені такі стадії, як опис властивостей (ознак) явища, виявлення його форми і змісту, значення, видів і т.д. В рамках другого етапу можуть бути виділені стадії виявлення окремих ознак парності юридичних категорій. На третьому етапі можливе виділення таких стадій, як дослідження спільних рис парних явищ або процесів, їх особливостей, проблем внутрішньої і зовнішньої взаємодії, абсолютизації і т.д. Найбільш важливим уявляється не стільки дотримання конструкції стадій парних юридичних категорій, скільки використання зазначеного системного підходу в дослідженні агресії та толерантності і пов'язаних з цими феноменами процесів, що відбуваються в суспільстві.

Для розгортання дослідження парних категорій агресії і толерантності як парних юридичних категорій важливий загальнотеоретичний і методологічний ракурс проблеми. Досліджуючи їх властивості (і як явищ навколишньої дійсності, і як суб'єктивних якостей окремої особистості і суспільства в цілому), ми формуємо і описуємо категорії, що відображають їх у філософсько-правовій сфері, обґрунтовуємо їх парний характер. З антропологічних позицій вибір агресії і толерантності як парних юридичних категорій обумовлений їх надзвичайною актуальністю, зростанням насильства на всіх рівнях прояву людини і суспільства особливо в останні десятиліття.

Агресія і толерантність постають не тільки як явища навколишньої дійсності (тобто як об'єктивно існуючі в формальних джерелах права), а й як властивості (якості) особистості. Парний характер агресії і толеран-

тності знаходить своє вираження в описі істотних ознак агресії і толерантності, які характеризують їх як явища, що відображають світ; змісті агресії і толерантності на різних рівнях їх існування; їх видових характеристиках; обґрунтуванні їх парності; співвідношенні (загального, особливого, абсолютизації, внутрішньої і зовнішньої взаємодії) агресії і толерантності як парних категорій.

Важливо розкрити внутрішні і зовнішні зв'язки агресії і толерантності, їх рух і розвиток і вийти до формулювання категорії, яка відображає їх у філософсько-правовій сфері, обґрунтовуючи їх парний характер. В рамках філософсько-правової науки, таке дослідження важливо в загальнотеоретичному і методологічному плані. Крім того, практичне значення одержаних результатів полягає в підвищенні ефективності правового регулювання процесами, пов'язаними з проявами насильства та агресії, можливості мінімізації їх прояву, забезпечення як найповнішої реалізації механізму толерантності, що неминуче виходить на підвищення рівня поваги до права в особистості і суспільства.

Для досягнення цих цілей важливо вирішення наступних завдань: системне уявлення про властивості агресії і толерантності, в тому числі на різних рівнях їх прояву, розмежування понять насильства і агресії, опис системи та парних властивостей агресії і толерантності. Необхідний подальший розвиток розуміння агресії і насильства, не тільки як виключно негативного, а й їх позитивного впливу на процеси розвитку особистості і суспільства. Методологічно важливо в антропологічному аспекті дослідити категорії агресії і толерантності як парних філософсько-правових категорій.

Дослідження розраховане не стільки на рішення в повному обсязі всіх проблем, пов'язаних з насильством, агресією і толерантністю, скільки з обґрунтуванням доцільності і ефективності їх вивчення як парних явищ.

Список використаної літератури:

1. Нырков В.В. Поощрение и наказание как парные юридические категории : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2003. 34 с.
2. Уемов А.Л. фон Бергаланфи и параметрическая общая теория систем. Системный подход в современной науке. Москва : Прогресс-Традиция, 2004. С. 37-52.
3. Цофнас А.Ю. Теория систем и теория познания. Одесса: АстроПринт, 1999. 308 с.

Ключові слова: агресія, толерантність, парність, юридичні категорії, системний аналіз.

Ключевые слова: агрессия, толерантность, парность, юридические категории, системный анализ.

Key words: aggression, tolerance, parity of aggression and tolerance, legal categories, system analysis.

СУМАРОВА ЛЮДМИЛА НИКОЛАЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат философских наук, доцент

О ВМНЯЕМОСТИ УЧАСТНИКОВ ПУБЛИЧНОЙ КОММУНИКАЦИИ (ПО Ю. ХАБЕРМАСУ)

Предметом рассмотрения является публичная дискуссия публичных людей, причастных к принятию решений, важных и для государства, общества, и для отдельного гражданина, личности. Главное внимание обратим на вопрос о критериях культуры такой коммуникации. Вначале проанализируем некоторые идеи Юргена Хабермаса, который на протяжении всей своей научной жизни занимался именно проблемами публичной коммуникации, а затем попытаемся сделать некоторые предварительные выводы.

Как известно, исходным определяющим моментом любой коммуникации является целеполагание, мотивация ее участников.

В нашем случае, поскольку речь идет о публичной коммуникации, имеет смысл учесть различие двух видов публичности, которое производит Юрген Хабермас в одной из своих последних книг [1]. Первый вид публичности в медийном обществе, с точки зрения автора, служит тем, кто стремится добиться видного положения, известности, более высокого места в существующей социальной иерархии. «Звезды платят за этот тип присутствия в масс-медиа ценой смешивания частной и публичной жизни» [1, с. 15]. Второй тип публичности имеет своей целью достижение взаимопонимания, концентрацию внимания на общем деле. Здесь нет необходимости говорить о себе, поэтому участники дискуссии ради сосредоточения внимания на общем деле «как бы поворачиваются спиной к своей частной жизни... Публичность и частная сфера здесь не смешиваются, но выступают в дополнительных взаимоотношениях» [1, с. 16]. Именно второй тип публичности, считает Ю. Хабермас, наиболее релевантен для научных и политических дискуссий, наиболее отвечает их сути. Если быть последовательным, то следует признать, что частная жизнь коммуникантов, участвующих в научных и политических публичных диспутах, должна оставаться за кадром. Во всяком случае, сведения о ней не должны занимать место весомых доводов.

Второе требование к участникам публичной коммуникации Ю. Хабермас обозначает термином «вменяемость». Это далеко не единственный термин теории коммуникации, который взят из юриспруденции, но трактуется при этом в некотором обобщенном смысле. Вменяемость понимается Ю. Хабермасом как «способность интенционально действующего субъекта» «привести более или менее приемлемое основание, исходя из которого он (или она) вел себя или высказывался (или позволял себе реагировать) так, а не иначе». И далее: «Кто не может взять на себя ответственность за свои действия и высказывания перед другими,

вызывает подозрение, что он поступает «невменяемо» [1, с. 37-38]. Вменяемость в таком ее понимании есть не что иное как обязательное требование *рационального* коммуникативного поведения. Что значит привести основания? Приведение оснований поведения или высказываний (мыслей), прежде всего, – *свободная* деятельность коммуниканта. Кроме того, типы оснований достаточно разнообразны: они могут быть не только, скажем, правовыми, техническими (технологическими), но и моральными, эпистемическими, эстетическими, могут быть связанными с культурными, мировоззренческими ценностями, традициями, нарративами и т.п. [1, с. 39]. Здесь важно заметить, что среди разного типа оснований моральные, этические основания в социальных коммуникациях выступают в роли весьма весомых аргументов.

Ю. Хабермас подчеркивает, что речь идет не только о теоретической, или лингвистической способности свободно приводить основания, формулировать принципы, но и о реальном практическом стремлении, о действиях в соответствии с провозглашенными принципами. «Мотивирующая сила хороших оснований» в теоретических контекстах выступает как *регулятив*, а в практических – как *неотменимое требование, конститутивное* для действия [1, с. 38]. Практический разум, действующий в практических контекстах, для Ю. Хабермаса проявляется как коммуникативный разум (коммуникативная рациональность). Принципы практического (коммуникативного) разума не просто предшествуют действиям как основания, они воплощаются в действиях, организуют их. Если в коммуникации обнаруживается отсутствие такого единства и действия не конституируются принципами, то это отрицательно характеризует коммуникативное поведение субъектов. При этом недостатки и сбои коммуникации лишь подтверждают необходимость принципов-оснований, в чем совершенно уверен Ю. Хабермас.

В качестве предварительного вывода сформулируем итоговое понимание *вменяемости* участников публичной коммуникации. Оно включает в себя по меньшей мере три компонента: способность соизмерять свое поведение в коммуникации с главной целью, ради достижения которой осуществляется данная коммуникация; способность привести приемлемые основания для каждого своего высказывания, действия в коммуникации; эти цели и основания должны быть не просто сформулированы – они должны быть практически реализованы – и не только в коммуникативных действиях, но и в остальных жизненных практиках коммуникантов. По крайней мере, должно быть заметно практическое *стремление* к этому.

Сопоставление идеальной модели коммуникации Ю. Хабермаса с реальными научными и, особенно, политическими публичными дискуссиями приводит к констатации того, что провозглашаемые и практически реализуемые цели коммуникации часто не совпадают, вследствие чего отклонения от этой идеальной модели порою так велики, что позволяют говорить не столько о нарушении каких-то отдельных рациональных правил, сколько о нарастающем артистизме имитации их выполнения – в некоторых специально сконструированных вирту-

альных мирах, подменяющих собою реальное положение дел, реальное состояние того «общего дела», о котором все так громко «заботятся».

В качестве частного случая можно сослаться на известные «парадоксы обещания»: «Действительно, проблема обещания как таковая существует только тогда, когда, говоря «я обещаю», я обещаю на самом деле» [2, с. 237]. Это «на самом деле» предполагает, с точки зрения А. Арендт, П. Рикера, не только искренность, публичный характер обещания, но также возникновение некоторого публичного пространства, где есть всеобщее доверие и где действует *императив обязательности выполнения обещания*.

Список использованной литературы:

1. Хабермас Ю. Между натурализмом и религией. / Юрген Хабермас. – М.: Весь мир, 2011. – 336 с.
2. Рикер П. Философская антропология. / Поль Рикер. – М.: ИГЛ, 2017. – 312 с.

Ключевые слова: публичная коммуникация, ответственность участников публичной коммуникации.

Ключові слова: публічна комунікація, осудність учасників публічної комунікації.

Key words: public communication, responsibility of participants of public communication.

КАПУСТИНА НАДІЯ БОРИСІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент

УЯВЛЕННЯ ПРО ПРИРОДУ ЛЮДИНИ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ТЕОРІЙ

Пізнання політичного життя, як і соціальне пізнання в цілому, істотно відрізняється від пізнання явищ природи. На відміну від природи в суспільно-політичному житті ніщо не робиться без свідомої поведінки людей і їх цілеспрямованої діяльності, яка обумовлена їх інтересами і потребами. Саме ці обставини і особливості суспільно-політичного життя детермінують характер методологічних принципів, способів, методів дослідження політичного життя. Соціальні науки в ході вивчення суспільства і його політичної складової використовують різні методи пізнання. Вони виправдані в тому разі, якщо вирішена головна задача визначено основне положення теорії, спираючись на яке, можна дати відповіді на фундаментальні питання про соціум: чому люди взагалі повинні жити в суспільстві, що таке ідеальне суспільство і ідеальна політика; що рухає діями людей в суспільстві, чому одні люди повинні володіти політичною владою над іншими. Починаючи з XVII-XVIII століть, така підстава бачилося у виявленні природи людини.

У сучасних політичних теоріях вивчення природи людини виробляється в рамках загальних філософських концепцій. Однією з таких виступає фрейдистська концепція психоаналізу. Теорія Фрейда дозволила розглядати політику в категоріях «потреби», «імпульси», «психічне здоров'я», «невроз», «патологія» в політиці. Автор психоаналізу З. Фрейд в своїх міркуваннях виходив з концепції агресивної природи людини, руйнівні устремління якої створюють загрозу стабільності цивілізованого суспільства. «Люди не м'які істоти, які прагнуть до того, щоб їх любили, і які в кращому випадку можуть захистити себе, якщо на них напали; вони, навпаки, істоти, в яких інстинктивний дар містить чималу частку агресивності [5, с 58]. Культура (держава, право, мораль, політика), на думку Фрейда, має двоїстий характер. З одного боку, тільки завдяки культурі людина змогла протистояти природі, своїм агресивним інстинктам і вижити. Але з іншого культура несе з собою репресивність, примусовість. Виникає своєрідне зачароване коло: культура, пригнічуючи витікаючу від людей агресію, направляє її назад в підсвідомість, звідки агресія в сублімованому вигляді повертається в культуру у якості нових заборон. Відповідно, чим більше агресії у суспільства, тим жорсткіше норми культури (зокрема політичний режим), і навпаки. Сама культура виступає головним фактором соціальних неврозів, тобто таких патологічних станів суспільства (наприклад, тоталітаризм), коли люди здатні погубити самих себе [3]. Стикаючись з потужними, потенційно руйнівними прагненнями людини, цивілізоване суспільство постійно піддається загрозі. Суспільство повинно неупинно працювати з тим, щоб запобігати взаємну ворожість, яка легко переходить в насильницький конфлікт. Це зумовлює значення уряду, основне завдання якого введення закону і підтримання порядку в своїй країні. Знаючи природу людини, не можна не визнати, що цивілізація величезне досягнення, вважав Фрейд, але слід очікувати, що періодичні обвали цивілізації в дикість майже неминучі [5, с. 67]. Повноцінним членом суспільства людина може стати тільки в разі самообмеження, а завдання суспільства полягає в захисті людини від інстинктивної агресивності його членів, яку з різним ступенем успішності вирішує репресивна політична система.

Е. Фромм критично переосмислив фрейдівський натуралізм, його природничо-наукові схеми природи людини і, творчо розвиваючи загальну методологію соціального психоаналізу запропонував теорію гуманістичного психоаналізу, яка виходить з необхідності пристосування суспільства до соціальних потреб людини. Е. Фромм вважав, що у людини немає інстинктивного прагнення до руйнування, людська деструктивність зовсім не є основною мотивацією, людина має розум і уяву а суспільство і його політична система повинні створювати умови для реалізації творчого потенціалу громадян. На противагу Фрейду, Фромм вважав, що завдання суспільства не в постійному захисті від інстинктивної агресивності його членів і не в створенні умов для сублімації, воно повинно створити умова для реалізації творчого потенціалу громадян, тобто для вираження їх конструктивної енергії.. Політична

система зовсім не повинна бути репресивною, вона повинна лише створювати можливості для розкриття потенціалу людей. А, отже, суспільство може бути змінено в інтересах розвитку людей і реалізації людського потенціалу. Фромм вважає, що головним критерієм здорового суспільства є його пристосованість до людської природи, що дозволяє задовільно вирішувати проблеми людського існування. Людина може адаптуватися майже до будь-якої соціокультурної системи, але якщо ці системи суперечать її природі, у неї розвиваються ментальні і емоційні порушення, які в кінцевому рахунку будуть спонукати до зміни суспільства [4]. Фромм не прийняв постулат Фрейда про неминучість конфлікту між суспільством і природою людини, який фактично означав захист сучасного суспільства. Здоровому суспільству він протиставляє не просто «нездорове» суспільство, а суспільство патологічне, божевільне. Диктатури Сталіна та Гітлера, Фромм, оцінює як крайній прояв деградації суспільства, його патологію. Спільною рисою патологічних суспільств є відсутність віри в розумні, творчі дії людей, яка була заміщена вірою в ідолів вождя, державу, «батьківщину». На протигагу патологічному здорове суспільство, як «модель ідеального типу», передбачає самоцінність людини жодна людина не є засобом для досягнення цілей іншої людини. Більш того, ніхто не використовує себе в цілях, які не сприяють розкриттю людських можливостей. Економічна і політична діяльність підпорядковані власне людським інтересам. У здоровому суспільстві людина активний і відповідальний учасник життя суспільства, господар свого життя.

Відповідно до твердження представника екзистенціалізму французького філософа Жана Поля Сартра, люди творять свою власну природу за допомогою суб'єктивного вибору. Сартр стверджує, що у вільної людини природа не є заздалегідь визначеною, а вибудовується в результаті її власного вибору. Людина це істота, яка, якщо їй притаманні людські якості і вона не живе в злагоді з поганою, вірою або в підпорядкуванні владі, яку вона не обирає, не може бути визначений кимось з боку, оскільки у неї немає ні функції, ні Телоса (цілі). Ставить до людини, як якщо б вона мала мала заповнити якусь заздалегідь існуючу форму, значить розглядати людей як інструменти реалізації якоїсь зовнішньої мети. Без теологічної і метафізичної теорії, яка змогла б назвати таку мету, людина творить себе сам, формує свою власну природу і цілі на підставі власного вільного вибору [1, с. 64]. Сучасна західна наука стверджує право людини на вільний вибір і саморозвиток на протигагу класичним теоріям, які розглядають природу людини як щось визначене і визначається зовнішніми по відношенню до людини обставинами.

До визначення природи людини звертаються і сучасні теоретики біополітичного підходу. Біополітика розглядає одвічне питання про те, що є людина взагалі і як суб'єкт політики зокрема. Біополітика в розумінні природи людини тяжіє до натуралізму, уявленню про значущість природи людини як продукт її еволюційно-біологічної передісторії для політики. Представники сучасної біополітичної теорії тяжіють до

«м'якого» варіанту натуралізму, який передбачається, що людина є продуктом біологічної еволюції і тому зберігає в собі і у своїй соціальній організації загально біологічні характеристики, але в ході еволюційного розвитку предків людини сформувалися унікальні людські риси, за якими людина якісно відрізняється від інших живих істот. Такий натуралістичний підхід не заперечує специфіки людини як особливого живої істоти, наділеної розумом, культурою, членороздільною мовою. Біополітика виходить з розуміння людини як частини єдиного планетарного біорізноманіття, продукту біологічної еволюції. А. Влавіанос-Арванітіс не випадково розглядає різноманіття життя на Землі як «єдине тіло», а людство, яке також представляє «єдине тіло», як частину «тіла біоса» [2]. Ця метафоричне формулювання Влавіанос-Арванітіс, що акцентує взаємозв'язок між людьми в суспільстві і між усім людським суспільством і біооточенням, могла б протидіяти тенденції до «атомізації» соціуму в сучасному суспільстві. Так, подібно розпаду молекул речовини на окремі атоми при нагріванні, в пострадянському суспільстві спостерігався розпад зв'язків між людьми з перетворенням індивідів в свого роду ізольовані «атоми», схильні до конкуренції, а не до кооперації між собою (принцип «кожен за себе»). Такий «атомізації» соціуму сприяє і багато з того, що міститься в ЗМІ. Біополітика виступає за стимуляцію процесів коеволюції, збалансованого спільного розвитку систем на різних рівнях в тому числі коеволюції індивідів і груп (включаючи, що особливо важливо, коеволюцію етносів, релігійних спільнот і регіонів) в людському суспільстві. Така коеволюційна установка повинна спонукати людей до того, щоб подати руку тим, хто знаходиться по ту сторону, тим хто поділяють соціум перешкод (класових, національних, релігійних, вікових, індивідуальних), тим самим полегшуючи подолання соціальних і політичних конфліктів [2].

Вивчення уявлень про природу людини надзвичайно важливо для побудови політичних теорій. Твердження про зв'язок природи людини з навколишнім їй природним і соціальним середовищем ми розглядаємо як принципове, оскільки не існує «природи людини взагалі», вона завжди історично конкретна, а кожна історична епоха формує свій варіант уявлення про природу людини. Коли ми можемо ідентифікувати фундаментальну природу окремої людини, незалежно від соціального і політичного контексту, тоді ми можемо щось сказати і про політику, що відповідає їй природі і в підсумку можна отримати досить розумну теорію політики, що враховує основні цілі та цінності людського життя.

Список використаної літератури:

1. Алексеева Т.А. Современные политические теории / Т.А. Алексеева – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2000. – 479 с.
2. Влавіанос-Арванітіс Агні. Біополітика. Біо-оточення: біо-силлабус: Глобальна модель біо-освіти, розроб. Інтернац. ун-том по Біо-оточенню / А. Влавіанос-Арванітіс, А. В. Олескін. – Афіни : Публ. Біополит. інтернац. орг-ції, 1993. – 180 с.

3. История политических и правовых учений : учебник / под общ. ред. О. В. Мартышина. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва : Проспект, 2016. – 800 с.
4. Фромм Э. Здоровое общество / Эрих Фромм; пер. с англ. Т. Банкетовой. – М. : АСТ: АСТ МОСКВА, 2009. – 539с.
5. Freud S. Civilization and its Discontents. NY: Norton, 1962. P. 109.

Ключові слова: методологія, природа людини, політичні теорії.

Ключевые слова: методология, природа человека, политические теории.

Key words: methodology, human nature, political theories.

ШАМША ИГОРЬ ВЛАДИМИРОВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат философских наук, доцент

ОБЛАСТЬ ПРЕДМЕТНОЙ ЗАИНТЕРЕСОВАННОСТИ ФИЛОСОФСКОЙ АНТРОПОЛОГИИ

Антропологический поворот в философии, который осуществился в первой половине XX века, сделал философскую антропологию очень актуальной областью философского знания. Кафедры философской антропологии открылись практически во всех университетах Украины. Несмотря на популярность, среди исследователей не существует единого мнения относительно предмета исследования философской антропологии. Вернее, под внешней понятностью и однозначностью предмета этой области философского знания (большинство исследователей сходится на том, что она изучает *сущность* человека), кроется многообразие позиций, обусловленное многоплановостью и непостижимостью феномена человека. Задача определения предмета философской антропологии (собственно, приведения многообразия к приемлемому единству) осложняется еще и необходимостью непротиворечиво вписать эту область философского знания в структуру философии, скоординировав ее с уже существующими разделами философии. Например, этика тоже изучает человека и его сущность...

Попробуем разобраться. Слово «антропология» происходит от слова антропос – человек. Казалось бы – что тут непонятного? – Человек является предметом философской антропологии. Однако вопрос стоит следующим образом: какого именно человека изучает философская антропология? Можно сказать и так: что именно в человеке интересует философскую антропологию? – Условно говоря, божественное или земное? Софисты, как известно, утверждали, что *человек* – мера всех вещей. А вот Сократ, говорил, что не всякий, а только *мудрый человек* может стать мерой вещей.

В попытках ответить на эти вопросы в философско-антропологическом дискурсе формируется две традиции. В одной из

них сущность человека понимается как богочеловеческая сущность, а человек, как соотносительный с идеей человека, с идеалом. Другими словами, в единстве должного и сущего, эта традиция логический акцент ставит на должном. Она опирается на идеи Э.В.Ильенкова, который идеал видел в качестве сущностной черты человека, отличающей его от всего остального сущего [2, с. 70–71].

Вторая традиция в единстве должного и сущего ставит акцент на сущем. Это позволяет ей утверждать, что в центре философской антропологии находится *целостный* человек, хотя и в первой традиции речь не идет о «частичном» человеке – идеал является тем, что делает человека целостным.

А.А.Хамидов в самом начале монографии «Философская антропология: от прошлого к будущему» утверждает, что «*Антропология* есть философское учение о Человеке, его сущности, смысле бытия, назначении в Универсуме...» [3, с. 6]. И что «... не следует отождествлять его с так называемой «философской антропологией» – специфическим направлением 1920-х – 1950-х годов, развивавшимся, в основном, в немецкоязычных странах и родоначальником которого является М.Шелер» [3, с. 6, 7].

Вторая традиция как раз опирается на этот «специфический» проект М.Шелера. Так, например, В.Губин считает, что в центре философской антропологии находится любой человек, например как существо, которое «... не всегда соответствует своему понятию» [1, с. 11]. Человек может быть ведь и заблудившимся, заброшенным в мир, ничемным и т.д. При этом он не перестает быть человеком.

Отвлечемся немного. Можно согласиться с теми авторами, которые утверждают, что вся последующая история философии – это конкретизированный спор между Платоном и Аристотелем. В философской антропологии дискуссия между приводимыми традициями как раз и конкретизирует этот спор. Первая традиция опирается на Платона, а вторая – на Аристотеля.

Попробуем разобраться в этой-вот сущности человека, которая находится в центре внимания философской антропологии. Если обобщить то, что утверждает В.Губин, то это будет выглядеть так. В центре философской антропологии находится сущность человека, в центре сущности – душа человека, а в центре души – любовь. Отдельно отметим, что практически во всех теоретических проектах философской антропологии, феномен любви занимает центральное место, а не просто место одной из категорий наряду с другими, как в этике.

Что можно сказать о душе? Можно согласиться с В.Губиным в том, что сознание человека обладает тремя сторонами. *Первая* – предметное сознание (его условно А.А.Ивакин называет сознанием науки); *вторая* – рефлексивное сознание (оно свойственно философии); *третья* сторона сознания – «*сознание как поток непосредственных переживаний*» [1, с. 39]. Эта третья сторона как раз и является самой интересной для нас. Потому, что другими словами этот поток непосредственных переживаний можно назвать душой [1, с. 40]. А еще душа –

это то же самое, что и интенциональность (направленность) сознания в феноменологии Э.Гуссерля, и то же самое, что эмоциональный интеллект человека. Обратим внимание, что во всех трех названиях душа человека не понимается как нечто чисто чувственное, которое противостоит разуму и рациональному. Душа – это разновидность разума, который иногда, возможно, является разумнее и предметного, и рефлексивного сознания. Напомним, что в своем «специфическом» проекте философской антропологии, М.Шелер наряду с прочим, предложил очень интересное и перспективное (на наш взгляд) понятие – логика чувств. Оказывается, что у чувств также есть своя логика. В «логичности» этой логики, думаю, нет сомнений у любого человека.

Душа человека как категория, находящаяся в центре философской антропологии, позволяет исследователю погрузиться в многогранный универсум философских исследований – С.Л.Франка, Н.Бердяева, М.Бубера, Ф.Ницше, Ф.М.Достоевского, Ж.-П.Сартра, М.Мерло-Понти, Э.Левинаса, конечно же, М.Шеллера и Х.Плеснера и многих других. Поэтому, при всем уважении к мышлению А.А.Хамидова, позволим себе не согласиться с ним в том, что проект М.Шелера является «специфическим», который философская антропология может не учитывать. Можно не учесть любой проект, но как быть с феноменом человека? Душа человека – это длительность, которая пребывает в настоящем. Собственно, человек *настоящим человеком* становится, именно когда у него есть душа. Открытие души в себе позволяет человеку почувствовать, что он живет, а не что через него нечто «проживается» [1, с. 170]... И вот эта длительность – это сложный процесс борьбы внутри человека вечного с временным, прекрасного с безобразным, возвышенного с низменным, добра – со злом. Этот процесс продолжается всю жизнь и составляет основное содержание жизни души человека.

Вернемся к сущности человека. Как мы ее будем понимать? Можно понимать как К.Маркс – совокупность всех общественных отношений. И с этим определением поспорить трудно. Оно показывает что человек – это общественное существо и запрещает рассматривать человека вне общественного контекста. Но эта мысль К.Маркса является в определенном смысле анти-антропологичной. Оставаясь наедине с собой, всматриваясь в непостижимое и потаенное в себе, что видит человек? Неужели свои общественные победы, звания, статусы, регалии, место в социальной структуре? Нам кажется, что, – все же, – нечто другое. Как минимум – родителей, детей, семью, любовь – он видит себя счастливым. И это не индивидуальные переживания отдельного единичного человека, а переживания всеобщей души, принадлежащей единичному кому-то.

Подводя предварительный итог, скажем, что на наш взгляд, в центре философской антропологии находится сущность человека, а в центре сущности – душа человека. Вопросом встроенности человека в бытие занимается онтология, а вопросом встроенности в социум – социальная философия и философия истории. Остается еще вопрос с

етикой. Она, как и философская антропология, предполагает единство должного и сущего. В этом единстве акцент этикой (при помощи нормативности этического знания) ставится на должном. А вот философская антропология, выходит, акцент должна ставить на сущем. Она понимает человека как целое в единстве его духовного и физического (мимо которого проходит этика), трансцендентального и психофизиологического, существования и сущности, индивидуального и интерсубъективного, биологического и социального, идеального и реального.

Список использованной литературы:

1. Губин В. Философская антропология: Учебное пособие для вузов / В.Губин, Е.Некрасова. – М.: ПЕР СЭ; СПб.: Университетская книга, 2000. – 240 с. – (Humanitas).
2. Ильенков Э.В. Об идолах и идеалах. – Изд. 2-е / Э.В.Ильенков. – К.: «Час-Крок», 2006. – 312 с.
3. Капышев А.Б. Философская антропология: от прошлого к будущему / А.Б.Капышев, С.Ю.Колчигин, А.А.Хамидов. Алма-ты: Институт философии и политологии МОН РК, 2011. – 298 с.

Ключові слова: філософська антропологія, сутність людини, душа людини.

Ключевые слова: философская антропология, сущность человека, душа человека.

Key words: philosophical anthropology, the essence of human, the soul of man.

МАТЮШИНА ІННА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії

ПРО ДЕЯКІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ЗНАННЯ»

Ще за часів Античності філософи поставили питання «Що є знання?» та «Як відрізнити «знання» від «незнання» та «власної думки» (гадки, або російською – «мнения»)? На сьогоднішній час можна виокремити декілька тлумачень поняття «знання» та критеріїв виокремлення різних видів знань. Розглянемо декілька з них.

У Філософському енциклопедичному словнику 2002 року є таке визначення цього поняття: «Знання – особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання (процесу відтворення дійсності), яка характеризується усвідомленням їх істинності....Знання як право на істину відповідальне перед зовнішнім (матеріально-практичним) і внутрішнім (логічна аргументація та моделювання) досвідом. Підміна верифікаційного критерію суб'єктивною впевненістю у безперечності пізнавального результату може привести до заміни знання на віру. Однак і знання в процесі практичного використання перетворюється у переко-

нання людей... За рівнем рефлексивності, доказовості та системної теоретизації знання поділяється на буденне (пов'язане з лексикою природних мов), конкретно наукове (таке, що визначається певними канонами експериментальної та дедуктивної достовірності, нормами каузального та математично-функціонального аналізу тощо) і філософське (яке характеризується всезагальністю, необхідністю та специфічними формами рефлексії)» [1, с. 229]. У цьому визначенні, що належить С. Кримському, класифікація видів знання спирається на такі критерії відокремлення «знання» від «незнання»: можливість матеріально практичного застосування, аргументованість (доказовість) та можливість моделювання.

Одеський філософ А.Ю. Цофнас у своєму підручнику «Гносеологія» визначив наступні критерії або ознаки знання. Головною ознакою знання Арнольд Юрійович назвав *обґрунтованість* знання. «Властивість обґрунтованості знання не означає, що будь-яке знання раціонально – принаймні, воно зовсім не обов'язково представлено будь-якою теорією» [2, с. 34]. Знання має бути імпліцитним, загально значимим, референціальним (тобто відноситися до будь-якого референту), валентним (як мінімум воно має бути істинним або хибним) та рефлексивним [2, с. 35-37]. Причому одиницею знання можуть виступати судження або поняття. А. Ю. Цофнас не дає визначення того, що таке знання, однак розрізняє знання та процеси розуміння, переконання, віри, осмислення, уяви, абсолюта.

У цих двох позиціях можна побачити певні спільні риси: знання має бути обґрунтованим (доказовим), загальноприйнятим та об'єктивним.

У передмові «Осягаючи різноманіття розуму» до збірника «Заблуждающийся разум?: Многообразие вненаучного знания» І.Т. Касавін обґрунтував виокремлення трьох видів знання: практичного, духовно-практичного та теоретичного [3, с. 21-25], відмовляючись від того, що підставою для поділу може бути «приналежність» знання до суспільної пізнавальної діяльності. І. Т. Касавін зазначає, що: «... предметні та методологічні виміри знання не дають достатніх підстав для його типології. Вони самі потребують посилення на ті системи соціальних зв'язків та відношень, в які знання історично включено, на ті види діяльності, з яким співвідноситься цей тип знання. Знання породжуються не тільки власне пізнавальною діяльністю...» [3, с. 21]. Головною ознакою, критерієм, цінністю практичного знання є його ефективність та індивідуальність. Практичне знання відповідає на питання «як діяти?», воно співвідносить мету та засоби, воно є майже нерелексивним. Практично-духовне знання дає відповідь на запитання «як ставитися до будь-чого?» та співвідносить потреби та можливості. Найвищий, найскладніший вид знання – теоретичний – включає в себе операційність практичного знання та нормативність практично-духовного знання, а також характеризується загальністю, є результатом діяльності з дослідження об'єкту та усвідомлення власного буття. Тобто теоре-

тичне знання – це є той вид знання який традиційно називається науковим, філософським видом знання.

З точки зору цієї позиції, знання не обов'язково мають бути об'єктивізованими, не обов'язково імпліцитними, рефлексивність – не загальна ознака знання.

З наведених прикладів зрозуміло, що немає єдності серед філософів щодо визначення поняття «знання» та його суттєвих ознак. І це зрозуміло: явище це досить складне, багатовимірне. Щоб зрозуміти причину такого розходження позицій, звернемось до поняття «легітимація знання», яке ввів Ж.Ф Ліотар. В попередніх роботах ми вивели системну модель легітимації, яка складається з субстрату системи легітимізації знання. Це – вся сукупність інформації, що виробляється людством, життєві запити, практичні потреби. Структурою системи є механізми легітимізації знання, тобто процедури, завдяки яким інформація, що набувається, визнається знанням; завдяки яким усвідомлено виробляється саме знання; процедури, які визнають особу такою, яка виробляє та передає знання тощо. До цього рівня відносяться принципи та методи наукового пізнання, процедури присудження кваліфікацій різного рівня (магістр, кандидат наук тощо), вимоги до навчальних програм, уявлення про раціональність, яка є основою західноєвропейського типу мислення та багато інших процедур. Концептом системи є норми та цінності, що є актуальними в певний історичний період часу в межах певних соціальних інститутів, та які визначають місце, значимість знання в соціальній системі в цілому, тобто ті якості (у загальному вигляді), які повинні мати знання. Система легітимізації знання в цілому є атрибутивною.

Отже, говорячи про знання, його суттєві ознаки, автори, по суті справи, говорять про цінності, що притаманні певній суспільній спільноті, яка користується цим поняттям, тобто говорять про концепти легітимації знання. Тому, на наш погляд, найбільш широким, правильним є аналіз критеріїв виокремлення знання, що запропоновані І.Т. Касавіним. Виокремлення кожного виду знання у нього пов'язано з ціннісною орієнтацією, тобто, з виокремленням концепту системи знання. І ця позиція, на наш погляд, є більш продуктивною, для аналізу сучасного стану пізнавальної діяльності та продукту пізнавальної діяльності, для аналізу причин розповсюдження ненаукового, псевдонаукового знання в суспільстві та місця наукового знання в свідомості як окремої людини, так і в свідомості різних соціальних груп. Саме такий аналіз є предметом наступних досліджень.

Список використаної літератури:

1. Філософський енциклопедичний словник/ НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. – Київ: Абрис, 2002. – 742 с.
2. Цофнас А.Ю. Гносеология: Учебное пособие./ А.Ю. Цофнас. – Київ: Алерта, 2005. – 232 с.

3. Заблуждающийся разум?: Многообразие вненаучного знания / Отв. ред. и сост. И.Т. Касавин. – М: Политиздат, 1990. – 464 с.

Ключові слова: знання, наукове знання, ненаукове знання, легітимізація знання, системний підхід.

Ключевые слова: знание, научное знание, ненаучное знание, легитимизация знания, системный подход.

Key words: knowledge, scientific knowledge, non-scientific knowledge, legitimation of knowledge, systematic approach.

ПАЛИЙ ОКСАНА НИКОЛАЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат юридических наук

ВАЖНОСТЬ СУЩНОСТНОГО ПОЗНАНИЯ ПРАВОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В познавательной деятельности необходимо ориентироваться на сущностное познание действительности. В практической же деятельности – руководствоваться достигнутыми результатами такого познания. Только в таком случае у нас будет возможность прийти к объективности, познать суть вещей, вместо того, чтобы довольствоваться лишь видимостью, субъективным мнением – своим или чужим, таким, которое может привести нас к заблуждению.

Возможность достижения подлинного знания дает нам философия. Категориальное мышление приводит нас с необходимостью к верному отражению действительности. Познав эти универсальные формы Бытия, мы можем мыслить, действовать и в целом жить в соответствии с его законами.

В сфере юриспруденции, большинство ученых, юристов отрицают наличие сущности в праве, наличие объективности содержания права или просто не задаются подобными вопросами. Впоследствии все их действия исходят из этого. Ими признается только писаное право, цель которого – урегулировать общественные отношения, эффективно урегулировать общественные отношения. Однако тут возникают вопросы: как их урегулировать? Как их урегулировать эффективно? Как вообще здесь понимать «эффективность»?

Прежде всего, нужно понимать, что позитивное право должно быть своего рода выражением естественного права. Поэтому на стадии правотворчества, задача правотворцев – принять такие положения, которые позволили бы воспроизвести в нормах положительного права право естественное. А задачей правоприменителей является распознать это объективное содержание, правильно истолковать и применять правовые предписания так, чтобы право действовало сообразно

своей природе. Задача также состоит и в том, чтобы «увидеть» эту объективность даже при несовершенном писаном праве.

Те, кто этого не понимает, видит право примитивно и применяет его соответственно, просто потому, что положено его выполнять, не ставя перед собой как необходимую цель справедливое правотворчество и справедливое правоприменение, в чем и состояла бы настоящая эффективность. Таким образом, результат подменен процессом, происходит процесс ради процесса. Цель же растворяется в круговороте происходящего.

Так, урегулировать общественные отношения необходимо на основании справедливости. А справедливость не может сегодня состоять в одном, а завтра в другом. Это философская категория и поэтому она объективна. Как и право. Еще наивное, полусознательное, непосредственное убеждение в том, что не все внешние деяния людей одинаково допустимы и «верны», что есть совсем «невыносимые» поступки и есть «справедливые» исходы и решения, – это убеждение еще не знающее о различии «права» и «морали», лежит в основании всякого «закона» и предшествует всякому правотворчеству. И даже в тех случаях, когда содержание обычая или закона определяется своекорыстным интересом сильного, когда право является несправедливым – в основании его лежит все то же непосредственное убеждение в необходимости отличить «верное» и «допустимое» поведение от «неверного» и «недопустимого», и регулировать жизнь людей на основании этого общеобязательного критерия [1, с. 155–156].

И в глубине души, каждый человек имеет способность отличить добро от зла, лучшее от худшего, справедливое от несправедливого, а темное от светлого. Причем речь здесь идет не о субъективных мнениях, а о «переживании» объективного. Действительно, позитивное право изменчиво, что обусловлено рядом причин (и это закономерно), но это совсем не означает, что оно лишено объективности содержания. Его основа – неизменна.

Поэтому в каждом отдельном случае возможно и необходимо разобратся в сути происходящего, установить объективность. Так, мало определить размер причиненного убытка, важно учесть, насколько такой убыток разорителен для потерпевшего; мало установить, что преступление совершено, важно учесть, нечаянно оно совершено или нарочно, способен преступник его повторить или нет; мало знать, что налог не уплачен, необходимо установить, не было ли здесь каких-нибудь несчастных причин, с которыми недоимщик впоследствии справится и т.д. [1, с. 100].

Но, к сожалению, возможны ученые, юристы, всю жизнь не поднимающиеся к теоретическому изучению права; они интересуются им лишь в меру и с точки зрения его практического применения, и казуальные «запросы жизни» господствуют над их научной деятельностью. Они воспитывают в своих аудиториях умелых, но научно-беспринципных практикантов [1, с. 162]. Это, в свою очередь задержи-

ває розвиток правосвідомості, що призводить до невідення, непонимання і неприйняття об'єктивності.

Список использованной литературы:

1. Ильин И.А. Собрание сочинений: в 10 т. / И.А. Ильин; сост. и коммент. Ю.Т. Лисицы. – М.: Русская книга, 1994. – Т. 4. – 624.

Ключевые слова: категоріальне мислення, об'єктивність, сутність, істина, справедливість, необхідність.

Ключові слова: категоріальне мислення, об'єктивність, сутність, істина, справедливість, необхідність.

Key words: a categorical mindset, objectivity, essence, truth, justice, need for.

ТОКАР ЛЮДМИЛА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри філософії

ПРОБЛЕМА ВІДЧУЖЕННЯ ПРАЦІ НА ПРИКЛАДІ ДЕФОРМАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

З прийняттям 2 липня 2015 року Закону України «Про Національну поліцію» фактично розпочалася реформа правоохоронної системи взагалі та Міністерства внутрішніх справ України, зокрема. Це, у свою чергу, призвело до створення Національної поліції України як центрального органу виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Але, вже за три роки можна говорити про чималі прогалини в реформі, які гальмували процес та призвели до негативних наслідків під час «перезавантаження» системи. Харківський інститут соціальних досліджень в роботі «Моніторинг незаконного насильства в поліції України (2004-2017 рр.)» зазначає, що після позитивних зрушень 2014 року, кількість жертв катувань та жорстокого поводження з боку міліції зменшилась, але «...експертна оцінка, на жаль, свідчить, що ігнорування важливих аспектів діяльності при реалізації проекту «нова патрульна поліція» (правова невизначеність; недостатність підготовки й оснащення; порушення прав самих патрульних; гонка за показниками; відсутність незалежної системи збору та розслідування скарг) поступово веде до відтворення практик і патернів незаконного насильства, які були притаманні «старій» патрульній міліції» [1, с. 8].

На жаль, під час поліцейської реформи не було враховано всієї глибини проблеми деформації професійної свідомості. Намагаючись подолати корпоративну псевдомораль, яка склалася в правоохоронній системі, основні чинники, що спричиняли деформацію професійної

свідомості поліцейських, не зазнали суттєвих змін. Серед фундаментальних досліджень не існує єдиного підходу щодо дослідження феномену деформації професійної свідомості працівників поліції. Психологи розглядають цю проблему через «механізм» професійного вигорання, правники як проблему професійних конфліктів. Можна говорити, що існують концептуальні різночитання поняття, які потребують певного дослідження деформації професійної свідомості поліцейського в її діалектичній сутності як прояву відчуження праці (в його широкому значенні).

Діяльність поліцейського як різновид професійної діяльності юриста є окремим явищем цілеспрямованої діяльності людини: праці в її широкому значенні. Якщо поглянути на проблему з ракурсу онтології, то можна визначити, що в праці в її широкому значенні взагалі, і в професійній діяльності безпосередньо, розгортається і еволюціонує родова сутність людини, удосконалюється свідомість людини, еволюціонують уявлення про ідеальну форму такої діяльності, як способу відображення світу. На відміну від способів відображення, характерних для передуючих рівнів буття, спосіб, властивий рівню соціального буття, постає як поділ на матеріальне і ідеальне відображення. Тому професійну свідомість в її сутнісному значенні потрібно розглядати як ідеальне відображення, що проявляється у формі «ідеального образу ще не створеної, але бажаної речі, і ідеального образу здатності, вміння тої чи іншої людини цю річ створити, вміння рухатися за логікою тієї чи іншої речі» [2, с. 112]. Останнє ми і називаємо професіоналізмом. Проблема деформації професійної свідомості поліцейського не носить локального характеру, вона є проявом відчуження, яка поступово пронизує всю сферу людського життя. Кожен поліцейський несе відповідальність не тільки за якість роботи, а в своїй діяльності розгортає сутнісну необхідність в існуванні такого державного інституту як поліція, мета якого і визначена законодавством. Задля цього обираються найкращі способи, принципи діяльності поліцейського, які знаходять своє закріплення на правовому рівні, які й становлять основу професіоналізму, що є способом ідеального відображення логіки предмету діяльності поліцейського і орієнтовані на благо суспільства. І відповідальність тим вища, враховуючи, що предметом діяльності поліцейського є безпека суспільства, людське життя, здоров'я, які визнаються основною цінністю держави. Отже, окремий одиничний професіонал перебуває в нерозривній єдності з необхідністю всезагального. Загальне завжди сильніше одиничного, тому одиничне змушене розробити особливий спосіб відображення загального. Право та кодекси професійної моралі відносяться до тих способів особливого відображення загального, які напрацьовані людством. Іншими словами, кодекс професійної поведінки поліцейського постає одним із способів для людини бути людиною [3, с. 160] і залишатися нею під час морального вибору, який виникає в його професійній діяльності, а право надає статус легальності таким діям і рішенням. Врешті, професійна деформація свідомості поліцейського, яка на перший погляд постає окремо визначеною про-

блемою відчуження людини, від своєї діяльності, і являє собою особисту трагедію одиничного поліцейського: відчуження людини від своєї сутності, насправді набуває всезагального характеру. Адже, по суті, в професійній діяльності, рухаючись за логікою речі (для поліцейського це суспільні відносини, захист прав та свобод громадян, боротьба зі злочинністю) створюються особливі, ідеальні засоби досягнення цієї мети, а враховуючи специфіку діяльності поліцейського, соціальні ризики та моральні конфлікти, які мають місце під час здійснення професійної діяльності, ці засоби обумовлені певними принципами, які разом з основними цінностями становлять поле морального вибору поліцейського і, врешті, можна сказати, що ці засоби дають змогу рухатися до платонівського «ейдосу», як до певного ідеалу, еталону, довершеного образу. В Преамбулі Загальної декларації прав людини зазначено що «.. необхідно, щоб права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення» [4]. Порушення норм права, професійної та традиційної моралі, які пов'язані із деформацією професійної свідомості поліцейського і мають безпосередній зв'язок з іншими особливими способами відображення загального, відхід від ідеалу, в кінцевому підсумку становить загрозу збереженню порядку в суцюзі, про що свідчать трагічні події на Майдані під час Революції Гідності.

Отже, проблема деформації професійної свідомості поліцейського носить онтологічний характер і є формою відчуження людини від праці (в широкому значенні), що зрештою призводить до відчуження людини від своєї сутності. Порушення професійних норм, які мають безпосередній зв'язок з іншими особливими способами відображення загального, в кінцевому підсумку становить загрозу збереженню порядку в суцюзі.

Нажаль, часто реформатори не зважають на серйозність проблеми деформації професійної свідомості як форми відчуження і недооцінюють її негативний вплив на суспільство. Це може не тільки звести нанівець поліцейську реформу, про що повсякчас застерігають науковці, громадські організації та кадрові поліцейські, але і породити нові бунти і Майдани.

Список використаної літератури:

1. Кобзін Д., Черноусов А., Коренева К., Колоколова М. Моніторинг незаконного насильства в поліції України (2004–2017 рр.). Харків: Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД), 2017. 97 с. URL: <http://khpg.org/files/docs/1515758313.pdf> (дата звернення: 20.11.2018).
2. Ивакин А.А. Диалектическая философия: [монография] / Алексей Аркадьевич Ивакин. [издание 2-е, перераб. и доп.]. Одесса: Феникс; Суми: Университетская книга. М.: Транслит. 2007. 440 с.
3. Шамша І.В. Роль категорій загального і одиничного при визначенні етичного знання / І.В.Шамша // Мультиверсум. Філософський альманах. Гол.ред. Лях В.В. Вип.6 (104). К. 2011. С. 155-166.

4. Загальна декларація прав людини: Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 20.11.2018).

Ключові слова: деформація професійної свідомості, відчуження праці, професійна етика, культура поліцейського, моральні судження особистості.

Ключевые слова: деформация профессионального сознания, отчуждение труда, профессиональная этика, культура полицейского, моральные суждения личности.

Key words: deformation of professional consciousness, alienation of work, professional ethics, policeman culture, moral judgments of a person.

КОРНІЄНКО ГРИГОРІЙ ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри філософії

ПРАВА ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ СПРАВЕДЛИВОСТІ: В ФІЛОСОФІЇ О. ХЕФФЕ

О. Хеффе виступає з позиції поміркованого універсалізму щодо прав людини і пов'язує поняття права з поняттям цінності, а основною цінністю, на службу якій поставлено все існування права стає справедливість. Хеффе права людини називає «справедливими домаганнями людей по відношенню один до одного... а потім і по відношенню до держави» [1, с. 248]. Свою легітимацію права людини знаходять вже в первісному правовому договорі, з чого виходить їх додержавний характер. Результатом первісного договору є трансцендентальний обмін правами і обов'язками, спрямований на формування правил, норм людського співжиття. Тим самим створюється жорсткий правовий порядок єдиний засіб виходу з природного стану, що характеризується анархічною свободою і насильством. Перший принцип справедливості універсальна правова вимога говорить: «У якості вищого прояву строгих загально-значущих правил право протистоїть персональному свавілля і персональному насильству і тому має панувати між людьми» [4, с. 61]. Люди як «товариші в праві» (Rechtsgenossen) повинні взаємно гарантувати права людини. Держава забезпечує їх лише вдруге, опосередковано. Хеффе, конструюючи права людини, спирається на певні антропологічні передумови, а саме: людина є зоон живе тілесне істота; людина є зоон logon echon істота, здатна думати і говорити; людина є зоон politikon істота суспільна. Трансцендентальний обмін в ході первинного правового договору складається з обміну відмовами, негативної взаємності, що обумовлює негативні свободи, і, по-друге, з обміну діями, що обумовлює позитивні свободи і соціальні права. Друга частина оригінальний державний договір – характеризується взаємністю політичного уповноваження, що виражається в правах демократичної участі. Без претензії на повне охоплення Хеффе визначає ті права, в

універсальному характері яких, на його думку, важко сумніватися. До них належать права на життя і тілесну недоторканність, позитивні соціальні права кооперативного і солідарного характеру і політичні права співучасті. Державна влада виступає як форма здійснення справедливості і її гарант. З огляду на цілі досягнення реальної справедливості «товариші по праву» зобов'язані стати «товаришами по державі», тобто замінити природний правовий стан публічним правовим станом в державі. Відповідно до правового договору держава повинна бути організована за принципом розподілу влади; будь яке панування має здійснюватися в ім'я народу і для його блага. Таким чином, універсальна вимога правової держави – «Для реалізації справедливості має ґрунтуватися вищий прояв суспільної влади – правова держава» – доповнюється принципом розподілу влади і універсальною демократичною вимогою [4, с. 102].

Теоретичні уявлення Отфріда Хеффе про справедливість склалися під впливом філософії Девіда Юма. Зокрема, одне з ключових положень концепції Хеффе, про те, що справедливість є наслідком обмеженості ресурсів, фактично підсумовує перероблені і багато в чому розширені Хеффе ідеї Юма, викладені в роботі «Дослідження про принципи моралі» [3]. Так само він згоден з Юмом у затвердженні того, що справедливість затребувана саме там, де спостерігається нестача певних благ і ресурсів. Саме обмеженість ресурсів дає підставу до підняття питання про справедливість. Сучасні функціональні можливості постіндустріального суспільства, з властивим йому високим рівнем розвитку науки і техніки, на думку Хеффе, аж ніяк не знімає тут остаточно проблему обмеженості ресурсів. Хеффе солідарний з Юмом у тому, що вважає першочерговим поштовхом до виникнення потреби в справедливості обмеженість благ і ресурсів, що веде до необхідності розгалуженої мережі соціальних взаємодій, поступово знаходять форму раціональної кооперації. У міркуваннях Хеффе суспільство з'являється розгалуженою організаційною структурою, ґрунтованою на принципах кооперації, причому придбана в процесі кооперації користь повинна йти на благо не лише суспільству як колективу, але і кожному окремому його членові: «міра справедливості полягає в дистрибутивній і одночасно колективній користі – користі для кожного окремо і усіх разом узятих» [2, с. 40]. У сучасному суспільстві задоволення приватного інтересу є однією з важливих задач. Інтереси держави часто опосередковуються через приватні інтереси, а через приватні інтереси державні. Довільне і неконтрольоване втручання держави в інтереси приватних осіб неприпустимо в принципі. Саме свобода особистості, закріплена законодавчо, покликана забезпечити відносну самостійність приватних інтересів. Це з одного боку. З іншого боку, межі обмеження інтересів та їх перехід із законних в протиправні визначає саме держава, забезпечуючи тим самим правопорядок та захист прав людини. Хеффе розширює і ускладнює тезу Юма про обмеженість ресурсів та благ до конфлікту інтересів: «так як він має місце в особистих і ділових взаєминах, а також у соціальних інститутах і системах, у праві та державі, більше

того – між державами, і не в останню чергу у відносинах між поколіннями, у всіх цих сферах на карту поставлена справедливість. В кінцевому результаті на думку Хеффе, в сучасному суспільстві справедливість не завжди пов'язана виключно з обмеженістю благ і ресурсів: є також «рівність перед законом, відповідальна за це неупередженість юстиції та управління, ліберальні права людини, суверенітет народу або поділ влади» [2, с. 36- 37].

Створюючи власний дискурс справедливості і його нову парадигму, Хеффе, робить акцент на тому, що за сучасних умов дедалі очевиднішим стає, по-перше, те, що справедливість – це не просто примха чи побажання, а фундаментальна умова суспільного буття. І ця умова є єдиним критерієм легітимності суспільного примусу, так як справедливість – це соціальна обов'язковість, на яку люди не тільки сподіваються, але і вимагають один від одного, а права людини це і є справедливий домагання людей по відношенню один до одного по-перше, і по відношенню до держави по-друге.

Список використаної літератури:

1. Хеффе О. Политика. Право. Справедливость. Основоположения критической философии права и государства / О. Хеффе. – М., 1994. – 319 с.
2. Хеффе О. Справедливость: философское введение/ О. Хеффе / Пер. с нем. О.В. Кильдюшова; под ред. Т.А. Дмитриева. М.: ПРАКСИС, 2007. 192 с.
3. Юм Д. Исследование о принципах морали / Д. Юм // Правовая мысль: антология; автор-сост. В. П. Малахов. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 1016 с.
4. Otfried Höffe: Demokratie im Zeitalter der Globalisierung, Verlag C. H. Beck München 1999, 476 S.

Ключові слова: права людини, справедливість, О. Хеффе

Ключевые слова: права человека, справедливость, О. Хеффе

Key words: human rights, justice, O. Heffe

СОКОЛОВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри філософії

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАПОВНЕННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ

Як і будь-якому іншому явищу об'єктивної правової реальності, правосвідомості для реалізації характерних їй властивостей, внутрішнього потенціалу потрібне постійне функціонування, тобто – здійснення своїх функцій, які являють собою способи прояву специфічної ролі та значення правової свідомості в житті суспільства, напрямків її впливу на правові відносини. Дане визначення відповідає уявленню

про функції як зовнішній прояв властивостей об'єкта у визначеній системі відносин. Вихідною категорією для розуміння функцій є способи, що цілком обґрунтовано, оскільки це – дія або система дій, що застосовуються при виконанні якої-небудь роботи, при здійсненні чого-небудь. Функцію, як загальнонаукову категорію, розглядають, зважаючи на місце об'єкта в межах певної системи. Відповідно до цього, функції правової свідомості характеризуються як способи ідеального буття людини та суспільства, які сприяють здійсненню основних принципів і цілей права, збереженню права як цілісної системи, що знаходиться в процесі безперервного розвитку. Цінність останнього визначення полягає в тому, що воно одночасно показує специфіку правосвідомості як самостійного і самодостатнього феномена і його значення для реалізації функцій права.

Спираючись на вищеописану інформацію, дотримуючись при цьому традиційних поглядів на правосвідомість, необхідно узагальнити, що функції правосвідомості є роллю останньої в соціально-правовому житті. Ця роль може розумітися гранично широко. Головне призначення правосвідомості, очевидно, полягає в тому, що вона виступає формою відображення і пізнання суспільно-правового буття. З цієї властивості традиційно виокремлюються такі основні функції правосвідомості: пізнавальна, оцінювальна, регуляторна. Навіть без будь-якого загального опису неважко помітити, що всі вони повністю орієнтовані на суб'єкт – висловлюють ту роль, яку відіграє правосвідомість в житті людини, а саме – забезпечує сприйняття індивідом правової реальності, її оцінку і регуляцію поведінки відповідно до отриманих знань і сформованих уявлень.

Пізнавальна функція виражається в тому, що правосвідомість як форма відображення та освоєння правової дійсності акумулює в собі великий комплекс знань про цю дійсність, про право і його дію, інші юридичні феномени. Чим вищий рівень правосвідомості у суб'єкта, тим вищий рівень його правової обізнаності, інформованості. Причому знання, що накопичуються правосвідомістю, постійно поглиблюються і поширюються, стають надбанням дедалі ширшого кола осіб. Сюди ж входить правова просвіта населення, підготовка юридичних кадрів, правова пропаганда, друковані праці, засоби масової інформації [3, с. 118]. Пізнавальна функція пов'язана з вивченням і розумінням права, його зв'язку і взаємозалежності з іншими суспільними явищами, аналізом його основних принципів та інститутів.

Оцінювальна функція полягає в осмисленні, аналізі всіх без винятку елементів правової системи, правового життя суспільства з точки зору його відповідності або невідповідності встановленим критеріям. Оцінці піддається правова політика держави, діяльність її органів, владних інститутів, посадових осіб, правомірні та протиправні вчинки громадян, власна поведінка суб'єкта. Правосвідомість визначає що добре, а що погано у правовій сфері, формує ставлення до правових явищ, понять, категорій, відносин, відображає їх роль і значення в житті суспільства, корисність або шкідливість для людини. М. В. Цвік,

у свою чергу, вважає, що практична реалізація оцінювальної функції сприяє формуванню правової настанови особи, тобто схильності до певного виду, моделі поведінки, що засвідчує важливість даної функції для правової орієнтації особи, її ставлення до права. Оцінювальна функція викликає емоційне відношення людей до явищ правової дійсності на основі досвіду і правової практики [4, с. 537].

Регулятивна функція напряму пов'язана з такою властивістю правосвідомості, як нормативність. Вона здійснює безпосередній вплив на поведінку людини, на суспільні відносини через правові знання, оцінки, почуття і мотиви. Більше того, регулятивна функція реалізується через систему ціннісних орієнтацій, правових установок, що виступають специфічними регуляторами поведінки і мають особливі механізми дії [1, с. 194]. Це означає, що, хоча правосвідомість, на відміну від права, і не здійснює безпосереднього правового регулювання суспільних відносин, вона здатна надавати ефективний загальнонормативний вплив на поведінку людей, визначати їх орієнтири, цілі, установки.

Характеристика даної функції була б неповною без вказівки ще на один аспект, який принципово відрізняє її від інших. Регулятивна функція має яскраво виражену вольову складову, проявляється наперед у вольових процесах, характеризує діяльну сторону свідомості. Решта функцій обмежуються наявністю пізнавально-емоційних компонентів в їх основі. Вони здатні сформувати належний стереотип поведінки, але втілення його в реальність є неможливим без вольового зусилля особистості. В даному випадку воля – це та нитка, яка пов'язує суб'єктивний ідеальний світ, сконцентрований у правосвідомості людини, з об'єктивною дійсністю. За допомогою волі відбувається матеріалізація ідеальних образів правосвідомості в суспільному бутті. Реалізація регулятивної функції дозволяє побачити внутрішній ідеологічно-емоційний стан особи, визначити її пріоритети, переконання та оцінки, що є найважливішим показником рівня правової культури та, у свою чергу, може визначати форми й напрямки зворотного впливу суспільства на свідомість людини з метою коригування її ставлення до певних аспектів правової сфери.

Поряд з регулятивною, переплітаючись із нею, в системі функцій правосвідомості виділяється і виховна. Вона проявляється в тому, що виступає елементом духовної культури людини та суспільства, слугує ідейно-психологічним засобом виховання свідомого і відповідального ставлення до правового життя держави [2, с. 37-38]. Якщо розглядати функції з точки зору напрямку їх впливу на внутрішній світ людини, то правосвідомість здійснює на індивіда як регулюючий, так і виховний вплив. Разом з тим, якщо звернутися до конкретного змісту кожної з цих функцій і спробувати встановити відмінності між ними, зробити це буде дуже складно. Розмежування зазначених функцій носить скоріше інтуїтивний, ніж строго науковий характер. І все ж, формально вони нічим не відрізняються. Регулятивна і виховна функції мають єдиний об'єкт – вони звернені безпосередньо на люди-

ну і впливають на її внутрішній емоційно-вольовий стан, за допомогою чого, власне, і досягається регулятивно-виховний ефект. Спільними для них є цілі, механізм реалізації, результати та форми здійснення. Тому для виділення самостійної виховної функції правосвідомості, поряд з функцією регулятивною, потрібно відшукати більш вагомі критерії, які б дозволяли абсолютно чітко розмежувати ці функції.

Не можна залишити поза увагою і прогностичну функцію. Вона розкриває здатність правосвідомості йти попереду права, давати прогноз правового розвитку, передбачити наслідки прийняття законодавчих актів. Прогнозування – найважливіша умова ефективності чинного законодавства, а також передбачуваних заходів в правовій сфері. Коли дія закону дає негативні результати, це означає, що він з самого початку був погано спланований і обґрунтований. Прогнозування містить в собі аналіз всіх об'єктивних і суб'єктивних факторів, що можуть вплинути на правовий розвиток країни, хід правової реформи [3, с. 118].

Перераховані функції правосвідомості найбільш повно, точно і всебічно відбивають і розкривають природу даного поняття. Виділяють й інші, які, однак, будуть або різновидами основних, або просто іншою їх назвою. Так, наприклад, до функцій правосвідомості відносять рефлексивну і творчу. Перша пов'язана з інтелектуальним самоконтролем, самовиявленням правового суб'єкта в духовному і діяльному освоєнні правової реальності, з процесами самосвідомості. В рамках творчої виділяють конструктивну, світоглядну функції. Як підвид регулятивної називають відносно самостійну ціннісно-орієнтаційну функцію. Не є помилковою думка, що рефлексивна функція може бути віднесена до підвиду регулятивної, оскільки в цілому відповідає характеристикам останньої. Що стосується творчої і її підвидів – їх слід розглядати як вираження функції оцінювальної, оскільки всі мають тотожне призначення, яке полягає у формуванні уявлень, образів, ідеалів, які служать моделями поведінки суб'єкта в правових відносинах.

Як можна зробити висновок з наведеного аналізу функцій правосвідомості, основне їх призначення полягає в тому, щоб забезпечити належне сприйняття людиною об'єктивної правової дійсності. Необхідний ефект досягається завдяки нероздільній єдності в реалізації всієї сукупності функцій. Пізнавальна, оцінювальна, регулятивна та інші функції, діючи кожна у своєму напрямку, забезпечують потрібний результат і, по суті, мають право розглядатися як єдина функція, яку можна визначити як спільна суб'єктивна функція правосвідомості.

Список використаних джерел:

1. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. / К. Г. Волинка – К.: МАУП. – 2003. – 240 с. – ISBN 966-608-251-9.
2. Вопленко Н. Н. Правосознание и правовая культура: учебное пособие / Н. Н. Вопленко. – Волгоград: издательство «ВолГУ». – 2000. – 52 с. – ISBN 5-85534-311-1.

3. Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права: учебник / Н. И. Матузов, А. В. Малько. – М.: «Юрист». – 2004. – 245 с.
4. Цвік М. В., Петришин О. В. Загальна теорія держави і права: / М. В. Цвік, О. В. Петришин. – Харків: Право. – 2009. – 584 с. – ISBN 978-966-458-095-0.

Ключові слова: функції правосвідомості, правова реальність, правова поведінка, правові відносини, ставлення до права, правове явище.

Ключевые слова: функции правосознания, правовая реальность, правовое поведение, правовые отношения, отношение к праву, правовое явление.

Key words: functions of legal consciousness, legal reality, legal behavior, legal relations, the relation to the law, legal phenomenon.

СЕКЦІЯ 2.

АКТУАЛЬНІ ГРАНІ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

ОБОРотов Юрій Миколайович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України

ЮРИДИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА СФЕРА

В епоху постмодерну особливою інноваційною сферою стає методологія. На цьому тлі можна пояснити характерні докори багатьох дослідників про відсутність методологічної єдності, нерозбірливості у використанні методологічних принципів, підходів і методів, лавиноподібної еклектики в поєднанні методологічного інструментарію, а також постійної спрямованості до міждисциплінарних і проблемних досліджень, все це як раз і пов'язано з інноваціями, які наповнюють багатобарвну мозаїку сучасної методології.

З іншого боку, інновації неминуче дозволяють інакше трактувати в сфері методології її основоположні ідеї і зміст в нескінченному руслі стрімких змін соціального життя людини, переплетінні суспільних відносин і подолання кордонів традиційних наук і усталених професій. До того ж рух сучасної людини в напрямку все більшої персоналізації та інформатизації також актуалізують пласти методології, пов'язані з подоланням сформованих традицій, усталеної нормативності, просторової і темпоральної визначеності. Всі ці зміни отримують своє відображення у формуванні змішаних методологій, використанні ситуативної методологічної оптики, закріпленні і застосуванні професійної методологізації. Навряд чи можна вважати, що сфера методології юриспруденції знаходиться поза межами змін, що відбуваються в методологічному знанні і методологічній практиці. До того ж інновації в правовій сфері та державності по суті виштовхують дослідників до кардинальних змін як змісту і сенсу юридичної методології, так і практики її застосування. При цьому можна прогнозувати, що методологічний професіоналізм стане основою подальшої науково-дослідницької діяльності в усій системі юриспруденції.

На шляху формування методологічного професіоналізму юристів, необхідні не тільки розуміння співіснування концептуального та інструментального рівнів методології, але також чітке розмежування

методології та методологізації, де методологія це складний світ, що охоплює, по-перше, вчення; по-друге, специфічну систему раціональних знань; по-третє, особливу сферу розумової діяльності; по-четверте, персоніфікований спосіб життя, в той час як, методологізація це все назване в його суб'єктивному, ситуаційному, упередженому, одухотвореному перекиданні в практику [1, с. 26-27]. Зауважимо що методологізація зосереджується навколо таких базових форм, як методологічний аналіз, методологічна рефлексія, методологічне розуміння, методологічне мислення, які, зокрема, акумулюються в особливостях професійної методологізації [1, с. 27]. На базовому рівні професійної методологізації здійснюється методологічний аналіз і методологічна рефлексія, де методологічний аналіз розкриває моделі і інваріанти поєднання знання і діяльності. При цьому виділяються способи побудови організації та отримання знання, а також передумови та обґрунтування діяльності.

Особливо слід підкреслити, що юридична методологія не тільки наповнюється все новими концептуальними ідеями, підходами і методами осягнення права і держави, але відкриває все нові можливості для з'єднання стратегії дослідження і чіткого бачення вибору і використання методології посередників, що пов'язано зі специфічним поняттям методологічна оптика.

Методологічна оптика поєднує суб'єктивність дослідника, його стиль і спосіб мислення, антропологічну установку і володіння науковою мовою. Все це забезпечувало оптичну сталість в інтерпретації класичної та некласичної раціональності, а сьогодні створює конструювання різних дослідницьких стратегій (змішаних методів і методологій) в умовах постнекласического типу раціональності, що в кінцевому рахунку визначає дослідницьку позицію і становить важливу ланку категоріального апарату [2, с. 42]. Відзначимо, що оптична сталість класичного і некласичного типу раціональності, пов'язана з тим, що методологічна оптика класичної раціональності була сконцентрована на дослідженні виключно об'єкта, а методологічна оптика некласичної раціональності була звернена до розгляду взаємодії об'єкта і суб'єкта. На відміну від цього, постнекласична раціональність, як правило, йде від предметних до проблемних досліджень. До того ж, тут, методологічна оптика це оптика дослідницького бачення, для якої можлива зміна оптик, комунікація різних підходів і пошук об'єднавчих горизонтів [2, с. 45].

Якщо придивитися, то у вітчизняній юриспруденції в якості методологічної оптики часто використовується той чи інший тип праворозуміння. Тим часом, тільки типом праворозуміння не може обмежуватися бачення розглянутого юридичної об'єкта. І дійсно, використовується правової менталітет, правові традиції, правовий досвід, тобто все те, що опосередковує взаємодію дослідника з об'єктом.

В умовах сучасних змін в суспільстві і світі, для юриспруденції актуально наповнення методологічної оптики системою принципів раціоналізму, що включають: екологізм коеволюцію людини і природи, як гармонійне поєднання глобалізації та локалізації; конструктивізм в

з'єднанні з реалізмом, як утвердження гуманістичних цінностей з урахуванням особливостей об'єктів; культурологізм, як опора на культуру і її гуманістичне розвиток; персоналізм, як орієнтація на особистість, її різнобічність і розвиток; нарешті, гармонізація відносин, як неконфліктний подолання протиріч [3, с. 55-56].

Значення використання ідей гуманізму для методології юриспруденції яскраво показано Ю.Н. Харарі, який відзначає що «гуманізм проголосив не тільки нове джерело права, а й новий метод доступу до отримання істинного знання» [4, с. 277], який спирається на форму етичного знання: **знання = досвід переживань x чуйність**. Це означає в реальності, що пошуки знання пов'язані з накопиченням переживань і вражень, коли відточуючи свою чуйність ми розуміємо ці переживання правильно [4, с. 279]. У призмі гуманізму як методологічної оптики розгортається рух від невігластва до просвітленості, зберігається людяність в сприйнятті світу і для юриспруденції розкриваються нові можливості для використання правових нормативів і державних інститутів.

Інноваційна наповненість методології юриспруденції вимагає від дослідників толерантності в оцінці використовуваних концептуальних ідей, парадигм, методологічного інструментарію, категорій і конструкцій і, звичайно ж, методологічної оптики, що забезпечує ситуативність і індивідуальність в осягненні правової сфери та державності. При цьому розвиток методології юриспруденції в напрямку міждисциплінарності і змішаних методологій [5, с. 8-15] не залишає сліду від замкнутості на себе правової нормативності і дозволяє знайти виходи з проблеми загрозливою дегуманізації державної влади.

Список використаної літератури:

1. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування : [монографія] / А.В. Фурман. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 378 с.
2. Гусельцева М. Методологічна оптика як інструмент пізнання // Психологія і суспільство. – 2017. № 4, с. 39-55.
3. Балл Г. Система принципів раціогуманізму. – Система сучасних методологій : [хрестоматія у 4-х томах] Під. ред. А.В. Фурмана. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015, Т.2 – С. 53-66.
4. Харари Ю.Н. Homo Deus. Краткая история будущего / Ю.Н. Харари. – М. : Синдбад, 2016. – 496 с.
5. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / За ред. Ю.М. Оборотова. – Одеса : Фенікс, 2019. – 420 с.

Ключові слова: інновації, юридична методологія, професійна методологізація, методологічна оптика, принципи раціогуманізму.

Ключевые слова: инновации, юридическая методология, профессиональная методологизация, методологическая оптика, принципы ратиогуманизма.

Key words: innovtations, juridical methodology, professional methodologization, methodological optics, principle of the ratiohumanization

ОВЧИННИКОВА АЛЬБІНА ПЕТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доктор мистецтвознавства

«СВІТЛА ПРОМОВА» У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ РИТОРИКИ

У XVII столітті практична риторика існувала як мистецтво володіння переконливою і яскравою промовою. Українська риторична школа увібрала в себе кращі зразки риторичних шкіл Стародавньої Греції та Стародавнього Риму, традиції слов'янських шкіл Київської Русі. Курси української риторики відрізняються естетичним наповненням, також ораторська практика того часу демонструє прекрасну риторичну підготовку. Ораторське мистецтво характеризувалося вишуканим орнаментальним стилем, логічною виразністю, посиленням емоційним та експансивним викладом тексту. Так, «Слово на нову неділю після Великодня» Кирила Туровського, представника урочистого і вчительського красномовства, була заснована на порівнянні Церкви Христової, що радіє воскресінню, з природою, що навесні прокинулася від зимового сну. К. Туровський блискуче використовував метафори і порівняння (судні християни – ягнята, вчитель – проповідник).

Систематичне викладання риторики як навчальної дисципліни також починається в XVII столітті. Активна діяльність з написання книг з риторики проводилася православними братськими школами. У братських школах вивчалися такі предмети, як граматики, риторика, поезика, діалектика, музика, арифметика і стародавні мови. Найбільшою популярністю користувалися братські школи в Києві, Львові, Вільно і Полоцьку. Всі вони були засновані наприкінці XVI XVII ст. Головним же центром науки вважалася Києво-Могилянська академія, що була створена в 1632 році. Формування і розквіт вітчизняної риторики пов'язані з діяльністю митрополита Новгородського і Великолуцького Макарія, який займався викладанням риторики і склав підручник з цього предмету. Набули поширення і роботи з риторики Миколи Спафарія.

Першим підручником з риторики в Київській Русі вважалася книга «Сказання про сім вільних мудроців», що включала інформацію про граматику, риторичку і діалектику, поряд з даними про музику, астрономію та інше. Ця книга була «пропедевтичним» курсом для тих, хто вступав до вищих навчальних закладів тієї епохи. Риторика та діалектика вважалися вищими науками і до їх вивчення приступали після закінчення курсу з граматики, читання, основ грецької та церковнослов'янської мов. У школах подібні тексти не тільки читалися, а й виконувалися на сцені під час урочистих актів, з'явилася так звана шкільна драма. Перші дані про неї датовані кінцем XVII століття, коли у Львівській братській школі почали виконувати шкільні вистави. На противагу театрам католицької колегії, Петро Могила в період реорга-

нізації Київської духовної академії використав західний досвід застосування театрального видовища як методу викладання риторики.

Українська церковна проповідь другої половини XVII століття близька до католицької проповіді польських священиків, які наповнювали промови метафорами, порівняннями, антитезами, використовували різні виразні стилістичні прийоми. Риторика XVII століття продовжувала античні традиції, але доповнила ораторські виступи дидактичним компонентом, шкільна і церковна риторика були об'єднані під назвою гомілетика.

Також описувалися способи і прийоми ведення судового спору і дискусійних промов, вивчалися правила побудови епідейктичного виступу. Автор першої вітчизняної «Риторики» невідомий. Відомо тільки, що це була не самостійна праця, а переклад з латинської роботи німецького вченого Ф. Меланхтона. Текст написаний у формі запитань і відповідей, тобто катехізису, як діалог вчителя і учня. У цій роботі дві частини: «Про винахід справи» і «Про прикрашання слова».

До наших днів у київських архівах збереглося 127 підручників з риторики, написаних латиною, що вивчалися на заняттях в Києво-Могилянській академії: І. Коновіч-Горбацький «Оратор Могилянський» (1635-1636), І. Кроковський «Скарбниця Тулліанова красномовства» (1683), С. Озерський «Оратор» (1687), Ф. Прокопович «Про мистецтво риторики» (1706) тощо.

У розвитку української риторики велику роль зіграли роботи ректора Києво-Могилянської академії Іоанікія Галятівського «Наука коротка або спосіб написання мови», де були викладені основні поняття стилістики, риторики і гомілетики. У ній визначалися причини вивчення риторики: 1) заради давнини; 2) заради гідності; 3) заради істинності; 4) заради втіхи (слова прикрашають); 5) заради користі.

Завдання курсів риторики того періоду такі: 1) навчити людину міркувати; вибудовувати композицію промови, прикрашати мову і навчитися виражати свої думки «світлою промовою»; 2) важлива була індивідуальність оратора, який повинен був показати себе людиною особливого складу (моральна сторона); 3) рекомендувалися тексти для формування мистецтва слова; писалися промови: вітальні, політичні; проводилися дебати на актуальні для того періоду теми; 4) змагалися в епістолярному жанрі (уміння писати листи), історичному; велика увага приділялася стилю.

У 1708-1709 курс риторики в Києво-Могилянській академії читав Ф. Прокопович. Розділи курсу становили: 1 – вступ в промову (ефекти перших фраз); 2 – докази (вміння їх побудувати); 3 – розташування матеріалу; 4 – стиль мовлення; 5 – почуття і емоції; 6 – історичний аспект проблеми; 7 – різновиди і типи промов; 8 – епідейктична мова; 9 – церковна мова; 10 – запам'ятовування і виконання промови. Ф. Прокопович вважав, що риторика не має меж предмета, вона не замкнута, а виконує службову функцію. За допомогою мистецтва слова можна дати будь-які відповіді на будь-які питання і переконати опонента.

Й. Кононович-Горбацький викладав в академії риторику, діалектику і логіку. Його цікавили питання, до яких інтерес виникає і зараз: чи є риторика мистецтвом? У чому полягає обов'язок оратора? Й. Кононович-Горбацький був добре освічений в області античної риторики, крім того, він вважав, що найважливішими якостями оратора є дієвість, вміння відгукнутися на події дня, піднімати питання, які хвилюють слухачів. Він звеличував П. Могилу і давав практичні поради щодо складання похоронних і вітальних промов.

Риторика XVII-XVIII ст. в Україні розвивалася на основі засвоєння шкільною освітою досвіду античної та західноєвропейської традиції, переробленої середньовічним світоглядом. З середини XIX в. переривається викладання риторики в вузах Європи, що зумовлено низкою соціально-політичних та економічних причин, з'являється тенденція зміни ораторської прози на художню, що негативно відобразилося на розвитку риторики в період, тривалістю приблизно 150 років.

В умовах відродження України зростає значення риторичного мистецтва В. Винниченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, М. Костомарова, В. Сухомлинського, які підтримували головну вимогу до будь-якої промови: якою б не була тема вашої промови, кажіть їй «світло». Сучасні вчені (Б. Баглай, С. Гурвич, Т. Олійник) дотримуються концепції риторики як філософсько-дидактичної науки, спрямованої на формування у людини ефективної мовленнєво-розумової та комунікативної діяльності.

Ключові слова: ораторська майстерність, пропедевтика, шкільна драма, гомілетика, епидейктична промова.

Ключевые слова: ораторское искусство, пропедевтика, школьная драма, гомилетика, эпидейктическая речь.

Key words: oratory, propaedeutic, school drama, solemn speech, church speech.

ДУДЧЕНКО ВАЛЕНТИНА ВІТАЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юридичних наук, професор

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА ТРАДИЦІЯ ОСЯГНЕННЯ ПРАВА

Засновником феноменології у XX ст. був німецький філософ Едмунд Гуссерль. У своїй праці «Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія Гуссерль сформулював головне питання феноменології: «Яким є світ до науки?». Мислитель відповідає на це запитання шляхом звернення до трансцендентально-феноменологічної (ейдетичної) редукції. Ейдетична редукція є основним методом у феноменології.

Редукція (лат. *reduction* – повернення назад) – 1) це методологічний прийом зведення даних до вихідних начал, до їх первісності; 2) це термін, яким позначають дії чи процеси, які призводять до спрощення структури певного об'єкта.

Сенс редукції: індивід (феноменологічне «Я») не мусить всеціло довіряти чуттєвому і позитивно-науковому знанню. Він має відмежуватися від цього знання і осмислювати речі у їх первісності («світ до науки»).

Інтенціональність свідомості – (лат. *intention* – намір, тенденція, прагнення) – це спрямованість свідомості індивіда («феноменологічне «Я») до первісності речей.

Феноменологи довели апіорність інтелігібального і емоційного в бутті духу.

Феноменологи успадковують, транслюють і відтворюють філософсько-правову (платоно-гегелівську) традицію.

Сучасне ейдетичне право є аналогом платоно-гегелівської ідеї права («ейдос» з грецьк. – ідея). В ідеї права – його першоджерело, субстанційна сутність, істина, сенс, цінність, мета, цивілізаційна роль.

Ейдетичне право є передзнанням для юриста.

Неможливо пізнати і визначити право не осмисливши його мети, сенсу. Мета і сенс – органічні складові праворозуміння. Ідея права в усі часи асоціювалася з ідеєю справедливості. Справедливість утворює справжній «логос» права і є специфічним духовним елементом правової реальності. Відсутність у праві цього компонента призводить до духовно незрілих інститутів, які тримаються грубою силою.

Справедливість впливає і визначає характер теорії права. Теорія права має розпочинатися з свободної волі людини.

Носієм свободної волі є людина, тож, очевидно, що поняття суб'єкта права посідає першочергове місце серед основних правових понять. Ідея про людину є вихідною тезою для будь-якого юридичного мислення.

Людина з'являється на світ правовим суб'єктом, незалежно від будь-яких постанов, законів, які діють в тій чи іншій державі. «Людина правоздатна з дня народження» так прийнято виражати цю думку в усіх працях з природного права. Тож правоздатність як природна властивість суб'єкта права не надається людині постановою законодавця, «правопорядком» який існує в суспільстві. Поняттям цим може, правда, багато хто і не володіти, але в цьому випадку і відповідні міркування про права і обов'язки виявляються позбавленими будь-якої логічної підстави.

Поняття правового об'єкта є третім серед основних правових понять. Об'єктом, тобто засобом, є під правовим кутом зору усе те, що в змозі служити людині, але ним не може поставати сама людина, котра є метою, а не засобом.

Поняття про людину як суб'єкта у своїй протилежності об'єкту як засобу пов'язане далі з поняттям про правову відносину, котре є

четвертим серед основних правових понять. Поза ним поняття про людину як самоцінність не може отримати цілком виразного змісту. Поняття правової відносини означає, що не окрема, ізольована від інших людина, не якась особлива людина, котра належить, наприклад, до певного суспільного гурту, класу, але будь-яка і кожна людина є самоцінністю, свободною людиною у суспільстві. Поняття правової відносини, є, інакше кажучи, поняттям про людину у її стосунках з іншими, котре утворює самоцінність за кожним з нас за будь-яких умов.

Це тлумачення поняття правової відносини корінним чином відмінне від підходу до нього, що має місце у позитивній юриспруденції.

Поняття про правову відносину людини до людини вимагає виникнення у суспільстві певного порядку відносин і причому такого, котрий підпорядковується б ідеї правової відносини, був би не порядком взагалі, але правовим порядком. Звідси п'яте з основних понять поняття правової норми. Правова норма є правилом поведінки, котре у своєму спрямуванні на регулювання людських вчинків, підпорядковане ідеї правової відносини, ідеї людини як самоцінності.

Правову норму можна досліджувати з двох точок зору: можна вивчати її зміст і можна вивчати форму, у якій втілено цей зміст. Суттєвими формальними ознаками правових норм є: по-перше, вони санкційовані зовнішнім авторитетом даної спільноти, по-друге, вони мають обов'язковий характер для всіх; по-третє, вони гарантовані зовнішніми примусовими заходами. Відсутність якої-небудь з цих ознак зумовлює заперечення за нормою правового характеру. В цих нормах вбачають сутність або природу самого права.

Щойно сказане дає нам критерії для належної оцінки так званих державних або позитивних теорій права. Ці теорії виокремлюють правові норми від усіх інших тільки за формальною ознакою. Такою ознакою є санкції держави. Звідси: правові норми суть норми, встановлені державою як обов'язкові.

Однак, якщо ми будемо задовольнятися однією лише формальною ознакою, то ми не в змозі будемо критично ставитися до тих випадків, де влада строго дотримується і поважає закони, але де ці закони карають громадян, наприклад, за свободу думки чи свободу зібрань. Тож наша наука не може обмежитися лише тільки формальними ознаками правової норми.

Нарешті, розпізнавання в юридичній нормі її змісту і форми дає змогу стверджувати, що примус зовсім не є справжньою природою права. Примус є лише зовнішньою ознакою права, хоча і ознакою істотною саме для тієї форми, в якій втілюється зміст правової норми. Примус існує на випадок порушення права.

Ідея права – категорія не юридична, а «доюридична», тобто вона апіорна стосовно юридичної науки. Ідея права містить цілу низку окремих правових понять, також апіорних за своєю природою.

Переосмислення під кутом зору природного права основних правових понять, таких як право, суб'єктивне право, об'єктивне право,

правовідносина, норма права, суб'єкт права, об'єкт права, правопорядок та ін. сприяє вирішенню проблеми концептуалізації сучасного українського права. Визнання природного права і суспільного договору основою чинної Конституції України надає плідні можливості для подібного перегляду.

Ключові слова: феноменологічна традиція, ейдетичне право, ейдетична редукція, концепція права.

Ключевые слова: феноменологическая традиция, эйдетическое право, эйдетическая редукция, концепция права.

Key words: phenomenological tradition, eidetic law, eidetic reduction, conceptualization of law.

ЗАВАЛЬНЮК ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юридичних наук, професор

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Юридична антропологія звертає увагу на те, що влада, в тому числі – державна – породжується не тільки соціальними факторами, але й також природою людини, її інстинктами, потребами, почуттями, інтересами. У свою чергу, уже в самій владі як феномені, породженому функціонуванням живих мислячих істот, мимоволі проявляються властивості та риси людини, що надають державній владі антропоморфний характер. Державна влада з позицій юридичної антропології постає не як пасивний інструмент, що служить інтересам суспільства в цілому, або класу, або соціальної групи тощо, а як активно діючий суб'єкт, що переслідує власні інтереси [1, с. 387].

Антропологічне розуміння онтології державної влади є одним з найдавніших концептів в історії політичної та правової думки [2, с. 250]. Конфуцій розглядав державу як велику сім'ю, тобто бачив у державі людську істоту у системі споріднених зв'язків. Згідно з соціальною схемою Конфуція, правитель – «син неба» (знов-таки антропна характеристика державця) – лише на декілька сходинок підносився над главою сім'ї [3, с. 86]. Платон бачив в ідеальній державі справедливую людину, яка має ті ж інтелектуальні здібності та пристрасті, що й людина [4, с. 128]. І як тут не згадати знамените слівце Людовіка XIV, кинуте непокірному Паризькому парламенту: «Ви думали, панове, що ви – це держава? Помиляєтесь, держава – це я!».

Ототожнення державної влади (і навіть держави) і людини властиве було не тільки давньосхідним та античним авторам, не тільки диктаторам та абсолютним монархам, але й мислителям-раціоналістам, які започаткували модерне державознавство. Так, на обкладинці найбільш

відомого твору Томаса Гоббса «Левіафан», присвяченого теорії держави, держава була зображена у вигляді велетня, який складається з маленьких людей.

І в наші дні антропологічний підхід до виявлення онтології державної влади проявляється у тому, що у суспільній правосвідомості їй приписуються властивості суто антропного характеру: наявність у держави власних інтересів (хоча в реальності у сучасної демократичної правової держави у принципі не повинно бути власних інтересів, відмінних від інтересів громадянського суспільства), здатність викликати почуття та емоції (повага, заздрість, любов, зневага, ненависть, сподівання тощо), здатність підтримувати дружбу з іншими державами або ворогувати з ними тощо. З позицій антропологізму формується те, що сьогодні отримало у політології та іміджеології назву «образ держави» (у державознавстві окремі спроби привнесення цього поняття до предметної сфери теорії держави належать Л. С. Мамуту та Ю. М. Оборотову). Л. С. Мамут говорить про те, що спостережувана людьми державність запам'ятовується в їхньому уявленні в одній із двох іпостасей: або у вигляді якоїсь асоціації (спільності) індивідів, або у вигляді окремої особи (групи осіб) [5, с. 85-97]. У свою чергу, Ю. М. Оборотов підкреслює, що сформований образ сучасної держави транслює поширену ілюзію, нібито окрема людина може тримати в руках, контролювати та навіть змінювати державу, використовуючи інститути демократії. Таким чином дослідник підкреслює міфічність образів держави, їх внутрішню незавершеність та одночасно тотальну комплексність [6, с. 4-8].

З позицій юридичної антропології по-новому постає така усталена характеристика держави, як її форма. Загальновідомо, що формою держави є спосіб організації та функціонування державної влади, що зумовлюється багатьма різноманітними чинниками. Але, як правило, характеристика форм держави ніколи не включає антропологічної складової, що, як уявляється, суттєво її збіднює. Принаймні форма державного режиму суттєво від неї залежить. Так, тоталітарним прийнято вважати лише той державний режим, який передбачає певні людські властивості правителя, а саме – наявність у нього харизми лідера, здатності нав'язувати свою волю та свою ідеологію підвладним не тільки правовими, переважно раціональними, але й ірраціональними засобами. Слід зазначити, що обожнювання (неважливо, реальне чи удаване) правителя має не тільки суто психологічний, але й юридичний вимір, зокрема, може закріплюватися у антропоморфній титулатурі (батько народів, мати вітчизни, син бога, син неба та ін.). Так, Петро I у 1721 р. офіційно отримав від Сенату титул «Батька Вітчизни». У 1936 р. Сталін у передовій статті газети «Правда», яка була рупором державно-партійної влади, уперше був названий «Батьком народів» і ця титулатура набула характеру офіційної.

Антропологічний портрет державної влади буде неповним без усвідомлення її моральних основ. За часів Конфуція зародилось уявлення про моральні чесноти як неодмінну перепустку до державної посади.

І хоча воно не повсюдно стало перешкодою для усіх негативних проявів державної влади, відзначимо, що в історії є багато прикладів прогресивного впливу саме загальнолюдської моральності на розвиток державних інститутів. Так, перший президент США Джордж Вашингтон з моральних міркувань відмовився стати довічним президентом і навіть балотуватися на третій строк. «Прецедент Вашингтона» заклав міцну підвалину інституту протидії диктатурі у США. Взагалі, та обставина, що батьками-засновниками США стали такі високоморальні, патріотично налаштовані та гуманні особистості, як Бенджамін Франклін, Томас Джефферсон, Джордж Вашингтон, Джон Адамс, безумовно, «підняла планку» вимог до людських чеснот державного діяча або чиновника у цій країні і, так би мовити, задала правильний тон процесу державотворення.

Однією із складових юридичної антропології влади є вивчення міфу як частини державного життя. Міфічні уявлення про державну владу простежуються не тільки у традиційних суспільствах (що майже вичерпно проаналізовані класиками антропології), але й модерних і навіть постмодерних. Серед них – міфи про мудрого правителя – філософа на троні, про правову державу та демократію, про всемогутність держави або правителя держави, про універсально-взірцевий або, навпаки, унікальний характер своєї державності тощо.

Особливо слід зупинитися на міфологізації державного правителя, яка, найбільш потужний потенціал має у суспільствах з досучасною політичною культурою (культурою підданства – за типологією Г. Алмонда [7, с. 599] або у суспільствах з державним апаратом, який ще не перетворився на майже автоматично працюючий бюрократичний механізм. Таким є феномен Чингізхана в Імперії Монголів, Сталіна у Радянському Союзі, і, як найкращий зразок, Кім Ір Сена у Північній Кореї, який має усі ознаки героїчного міфу (дивне або принаймні незвичне народження, важке дитинство та/або юність, вигнання за межі свого соціуму, випробування та боротьба з ворогами, знаходження вірних соратників, дивовижні подвиги, загадкова смерть) [8, с. 23-35].

Але й демократична державність, для якої характерна інша політична культура – «культура участі» за типологією того-таки Г. Алмонда, не є чужою антропологічній темі. В основі сучасної демократичної теорії лежить вироблений А. Геленом концепт відкритої людини. На його думку, біологічна недосконалість людини зумовлює її відкритість до світу, пластичність, здатність до змін та діяльності, в тому числі – політичній. Такий погляд на людину лежить в основі максимальної демократизації суспільного життя, розвитку «демократії участі». Розгляд відносин людини та держави через антропологічну призму дозволяє «зняти» вічну суперечність «особистість-держава».

Уявляється, що антропологічний підхід до держави та державності дозволяє актуалізувати проблему гуманізації державної влади, захисту людини від бездушної машини влади, з одного боку, і побачити «людське обличчя» держави – з іншого. Такий підхід відкриває нетрадиційні шляхи до осмислення відносин особистості та державної влади і утвер-

дити, нарешті, гасло, яке поки що залишається декларативним про те, що не людина існує для держави, а держава для людини.

Список використаної літератури:

1. Ясаи Э. Государство / пер. с англ. Г. Покатовича ; под ред. Ю. Кузнецова. М. : ИРИСЭН, 2008. 410 с. (Серия «Политическая наука»).
2. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : колективна монографія / за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2012. 492 с.
3. Переломов Л. С. Конфуцианство и легизм в политической истории Китая. М. : Наука, 1981. 333 с.
4. Платон. Государство. Собрание сочинений : в 4 т. М. : Мысль, 1994. Т. 3. С. 79–420. (Философское наследие ; т. 117).
5. Мамут Л. С. Образ государства как алгоритм политического поведения. *Общественные науки и современность*. 1998. № 6. С. 85–97.
6. Оборотов Ю. Образы государств в глобализующемся мире. *Закон и жизнь*. 2004. № 8. С. 4–8.
7. Алмонд Г. Гражданская культура. Политические установки и демократии пяти наций. В кн.: *Антология мировой политической мысли* : в 5 т. М. : Мысль, 1997. Т. 2 : Зарубежная политическая мысль XX в. С. 592–610.
8. Захаров А. В. Народные образы власти. *Полис*. 1998. № 1. С. 23–35.

Ключові слова: антропологічний підхід, юридична антропологія, державна влада, моральність держави, міфологізація держави.

Ключевые слова: антропологический подход, юридическая антропология, государственная власть, нравственность государства, мифологизация государства.

Key words: anthropological approach, legal anthropology, state power, state morality, mythologization of the state.

ЮДІН ЗОРЕСЛАВ МИХАЙЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНТРАКТИВІСТСЬКА НАПРАВЛЕНІСТЬ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Актуальним для сучасної юриспруденції залишається питання формування загальної теорії договору, незважаючи на те, що воно так чи інакше фігурує в наукових публікаціях упродовж останніх десятиліть. І це не дивно. Теоретичний статус договору явно не відповідає його значущості у правовому житті. Усе більш гострими стають питання зв'язку договірної сфери (так званого субправа) з традиційною сферою правової нормативності, характеру впливу договорів на мотивацію й поведінку суб'єктів права, зв'язку договорів із проблемами компромісу й координації у правовій сфері, меж функціональності договорів у

правових системах сучасності, ролі договорів у досягненні економічної рівноваги та багатьох іншого.

Усе це накладається на загальнотеоретичний методологічний тренд плюралізації юридичного знання, винесення його за межі традиційних монологічних схем осмислення правової реальності. Набувають усе більшої популярності теорії, які не обмежують себе вузькими рамками юридичної логіки. Насамперед, це демонструє неспроможність обмеження досліджень договору винятково методами догматичної юриспруденції. Незважаючи на те, що у своєму бутті договір найчастіше проявляється саме на рівні правової догматики, зводить методологію його розуміння та пояснення винятково до догматичного методу нерационально, оскільки він не дає змоги показати загальну картину договірної проблематики.

Сучасні уявлення про методологію юриспруденції почали більшою мірою тяжіти до таких сфер знання, які складно розглядати як наукові, наприклад, феноменологія, герменевтика, антропологія тощо. Як зазначає Ю. М. Оборотов, «відбулися зміни у самому розумінні змісту методології юриспруденції до поєднання у ньому інструментального і функціонального призначення методології» [1, с. 38]. Орієнтація сучасною юридичною методологією на нові горизонти в досягненні права є закономірною та певною мірою вимушеною, оскільки вона є свого роду компромісом між прагненням до збереження «чистоти» юриспруденції та необхідністю пошуку нових ракурсів розгляду класичних проблем. Поява усе нових підходів до розуміння правової реальності, веде до ускладнення методології спеціальних досліджень, націлених на пояснення окремих аспектів правової реальності.

Поступове розширення меж методології, її вихід на проблеми більш широкого соціального характеру є важливим фактором у становленні правового контрактивізму – загальної теорії договору, що відповідає сучасним викликам, з якими стикається договірна сфера і договірне право. По-перше, вітчизняна, та й загалом пострадянська юриспруденція у певному сенсі погрузили в догматичних схемах осмислення договору, оперуючи їхніми теоретичними конструкціями, у той час як договірна практика йде своїм шляхом. Усе більш нагальною стає проблема деконструкції поняття договору, повернення до самого явища договору, з одночасним подоланням дедуктивних структур, які сьогодні є не на часі (наприклад, жорсткий поділ договорів на нормативні та індивідуальні, або віднесення їх до механізму правового регулювання). По-друге, відбувається розширення й ускладнення сфери договірних відносин, що має прояви на всіх рівнях правової реальності – від локального до глобального. Договори усе більшою мірою витісняють монологічний формат правового регулювання, асоційований насамперед із правовим регулюванням, що походить від держави як монополіста у сфері правотворчості. Такі тенденції сучасного правового розвитку вимагають теоретичного вираження в рамках однієї цілісної правової теорії, яку можна назвати правовим контрактивізмом.

Правовий контрактивізм – це загальне вчення про договір, в якому інтегруються догматичні й феноменологічні аспекти сучасної договірної сфери, і на основі якого відбувається вироблення концепту договору як універсального правового явища. Спроби щодо побудови загальної теорії договору відбувалися юристами-теоретиками й раніше, які присвятили свої роботи виробленню саме загальнотеоретичної конструкції договору. Однак, усі вони в цілому базуються на одній схемі теоретичного аналізу. Вони націлені на виявлення загального концепту договору на основі узагальнення його галузевого розуміння, а не на основі виявлення фундаментальних характеристик договору й тих тенденцій, які сприяють посиленню його ролі у сучасному правовому житті. Саме ці дві обставини виділяють теорію правового контрактивізму, якій присвячено це дослідження, й зумовлюють її актуальність як для політичної і правової філософії, так і для галузевої юриспруденції.

Показово, що правовий контрактивізм, будучи загальною теорією правового договору, має вихід на конкретику правового життя суспільства і людини, вивчає безпосередні форми спільної участі суб'єктів права в конструюванні правової реальності, причому на всіх рівнях буття права – від національного та інтегративного до міжнародного і глобального. У цьому зв'язку, на наше переконання, справедливо заявити, що правовий контрактивізм за своєю суттю – феноменологічна теорія. Це визначається тим, що в його центрі стоїть не так поняття, як конкретна річ – договір. Якщо припустити, що в своїй основі правовий контрактивізм має феноменологічну спрямованість, то слід з'ясувати, як він співвідноситься з феноменологією права в цілому. У науковій літературі феноменологію права визначають як теоретико-методологічний напрям філософії права, який досліджує процедури і форми конструювання смислів права, і описує їх вплив на правові процеси [2, с. 7]. У руслі феноменології права типовою є позиція, відповідно до якої «поняття права не стільки відкривається, скільки конструюється» [3, с. 9]. Взагалі, поняття права для феноменології є вторинним. Головне – це безпосередній чуттєвий і раціональний досвід права, його подія [4, с. 12]. Саме тому для правового контрактивізму важливим також є не так концепт договору, а тим паче концепти договору, як безпосередній договірний досвід договору, що дозволить осмислити його за межами, однак з урахуванням наявного теоретичного знання.

Феноменологічний підхід у правознавстві проявляє себе в описі простих ситуацій, з яких складається правове буття: укладення договору, купівля-продаж товару, виконання трудової угоди, дотримання правил дорожнього руху тощо. Саме все це складає, користуючись феноменологічною термінологією, правове буття, в якому всі ми живемо, з його повсякденними речами і думками – правовими явищами (феноменами) і лінгвістичними висловлюваннями, через які вони існують. Саме з позицій феноменології права вдається конструювати такі теоретичні конструкції як правове життя чи правова реальність.

Правові феномени ініціюють правове життя, конструюють його межі та правила. Цей підхід заснований на концепції «життєвого світу»

Е. Гуссерля. Наприклад, І. Д. Невважай пише, що подібно до життєвого світу Гуссерля, правове життя виступає «невідрефлексованим прошарком людського досвіду, який іманентно містить у собі правові феномени, що створюють фундамент для теоретично осмислених, юридично оформлених структур» [5, с. 41]. Наведена цитата переконливо демонструє можливість поєднання в межах юридичного дослідження концептів, пов'язаних із договором, і стрункі, логічно вивірені теоретичні конструкції, які якраз мають отримати своє вираження у теорії правового контрактивізму.

Завдання правового контрактивізму полягає не тільки в розкритті поняття і призначення договору у правовій сфері шляхом його феноменологічного аналізу. Методологічна та пізнавальна база правового контрактивізму, безсумнівно, куди ширша і виходить далеко за межі застосування одного методу, нехай навіть такого, що характеризується широкою релевантністю. Дослідження договорів охоплюють величезний пласт правової реальності, що неминуче веде до використання найрізноманітніших класичних, некласичних та постнекласичних методологій [6]. Феноменологія договору є невід'ємною складовою правового контрактивізму і пропонує сучасний ракурс розгляду договірної проблематики, а феноменологічні основи правового контрактивізму дозволяють представити загальну теорію договору як цілісну систему, що націлена не лише на формування юридичної конструкції договору, яка могла би охопити усі його різновиди, але й на пошук тих основних факторів, що впливають на сприйняття концепту договору у сучасному суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Оборотов Ю. Н. Изменение парадигмы методологии юриспруденции. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2013. Вип. XIII. С. 32–40.
2. Пантыкина М. И. А. Райнарх и Н. Н. Алексеев: два проекта феноменологии права. Вестник Гуманитарного института ТГУ. 2010. № 1. С. 7–12.
3. Ветютнев Ю. Ю. Аксиология правовой формы. М.: Юрлитинформ, 2013. 200 с.
4. Стомба О. В. Право і час. Харків: Тім Пабліш Груп, 2016. 366 с.
5. Невважай И. Д. Социально-философские основания концепции правовой реальности. Философско-правовая мысль: Альманах. 2002. Вип. 4. С. 38–52.
6. Юдин З. М. Феноменологические основы правового контрактивизма. Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 67. С. 153–158.

Ключові слова: правовий контрактивізм, загальна теорія договору, феноменологія контрактивізму, методологія юриспруденції, сучасна юриспруденція.

Ключевые слова: правовой контрактивизм, общая теория договора, феноменология контрактивизма, методология юриспруденции, современная юриспруденция.

Key words: legal contractibility, general theory of contract, phenomenology of contracting, methodology of jurisprudence, modern jurisprudence.

БАЛЬЖИК ІРЕНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЗКОЛ ЯК КАТЕГОРІЯ ЦЕРКОВНОГО ПРАВА

Проблема природи і сенсу розколів і розбіжностей в Церкві виникла з усією гостротою і визначеністю з самого початку християнської історії.

Одним з основних догматів християнства, закріплених в «Символі віри», є догмат про єдність церкви. Слова Никео-Царгородського Символу «Вірую ... в Єдину, Святу, Соборна і Апостольську Церкву» визначають властивості Церкви.

Церква єдина, бо створена за образом Святої Трійці і являє собою таємницю сутнісної єдності при іпостасній відмінності: вона складається з безлічі окремих особистостей-іпостасей, скріплених єдністю віри і таїнств. Щодо цієї єдності всіх християн молився Ісус на Таємній вечері.

Господь Ісус Христос, засновуючи на землі Церкву, заповідав Своїм послідовникам: «Так будуть есі єдино (Іоан. 17, 21), стверджуючи цю єдність на божественному принципі Осіб Пресвятої Трійці».

Про таїнство єдності Вселенської Церкви священномученик Кипріан Карфагенський писав: «Таїнство єдності, цей союз нерозривної згоди позначається в оповіді євангельському про хітон Господа Ісуса Христа. «Хітон ні розділений і розідраний, але дістався цілісно одному, кому випав за жеребом і вступив в володіння незіпсованим і нерозділене» (Іоанн. 23,24). Він мав єдність понад, що відбувається з неба від Отця, і тому не міг бути роздраний тими, хто отримав його в володіння; але цілісно, раз назавжди, утримав міцний і нероздільний зв'язок свій. Тому не може володіти одежею Христовою той, хто роздирає Церкву Христову. Таким чином, таємничим знаком свого одягу Господь зобразив єдність Церкви».

Посягання на єдність церкви за канонами церковного права є злочиним. За всю історію розвитку Церковного права в ньому накопичилося безліч різних правил, постанов і прецедентів стосуються церковних чвар. Так, розкол слід відрізняти від інших форм віровідступництва – ересі та самочинних зборів (парасінагога).

Дотримуючись св. Василя Великого, розкольниками давні святі отці називали тих, що розділилися в думках про деякі предмети церковні та про питання, що допускають виліковування.

За словами видатного коментатора канонічного права Іоанна Зонара, розкольниками називаються ті, які щодо віри і догматів розсудливо мислять, але з деяких причин віддаляються і утворюють свої окремі збори.

Згідно єпископу Далматинсько-Істрінському Никодиму (Мілашу), розколи утворюють ті, хто «інакше мислять про деякі церковні предме-

ти і питання, які, проте, легко можуть бути примирені». На думку св. Ігнатія Брянчанинова, розколом має бути названо «порушення повного єднання зі Святою Церквою, з точним збереженням, проте, істинного вчення про догмати і таїнства».

Отже, церковний розкол – порушення внутрішньоцерковної єдності через відмінності, які пов'язані зі спотворенням справжнього вчення про догмати і таїнства, але за обрядовими, канонічними або дисциплінарними мотивами.

Зіставляючи розкол з ерессю, св. Іоанн Златоуст стверджує, що «розкол є не менше зло, ніж ересь». Св. Кипріан Карфагенський вчить: «Пам'ятайте, що засновники і керівники розколу, порушуючи єдність Церкви, протидіють Христу, і не тільки вдруге Його розпинають, але роздирають Тіло Христове, а це такий тяжкий гріх, що кров мученицька не може загладити його». Єпископ Опат Мілевитський (IV століття) вважав розкол одним з найбільших зол, більшим, ніж людиноубивство і ідолопоклонство.

У сьогоднішньому розумінні слово «розкол» зустрічається вперше у св. Іполита Римського. Основна причина розколів в Стародавній Церкві – наслідки гонінь. Так, Василь Великий, розглядаючи сучасні йому негаразди в християнському світі, класифікує тут такі поняття: ересь, розкол і самочинні збори:

1. Ересь. Коли між християнами існує догматична відмінність, принципова розбіжність у віровченні, значить, хтось із цих християн знаходиться в ересі.

2. Розкол. Посилаючись на традицію, Василь Великий вважає розкольниками «тих, що розділилися в думках про деякі предмети церковні, і про питання, що допускають вилікування». Тобто, розкольники – це ті християни, у яких виникла своя думка «про деякі предмети церковні, і про питання», і тому вони розділилися з Церквою.

3. Самочинні збори. Згідно Василю, отці Церкви називали самочинними ті зібрання, які утворюються «непокірними пресвітерами, або єпископами, і не навченим народом. Наприклад, якщо хтось, викритий у гріху, віддалений від священнослужіння, не скорився правилам, а сам утримав за собою предстоюння і священнослужіння, і з ним відступили деякі інші, залишивши кафоличну церкву, вони і утворюють самочинні збори.

Розкольники попрали всі канони, тому що справжні канони засновані на вірі в єдність і вічність Церкви. Канони дані Церкви, поза Церквою вони недійсні і безглузді – так не можуть існувати закони держави без самої держави.

Священномученик Климент, єпископ Римський, пише Коринфським розкольникам: «Ваш поділ багатьох розбестив, багатьох повалив в зневіру, багатьох – в сумнів і всіх нас – в печаль, а сум'яття ваше все ще триває». Нерозкаяний гріх розколу ще страшніше гріха самогубства (самогубець губить тільки себе, а розкольник – і себе, і інших, тому його вічна доля важче, ніж у самогубці).

«Церква єдина, і одна вона тільки має всю повноту благодатних дарів Святого Духа. Хто і яким би чином не відступав від Церкви – в єресь, в розкол, в самочинні збори, він втрачає причастя благодаті Божої; знаємо ми і переконані в тому, що відпадання в розкол чи, в єресь чи, в сектантство чи – є повна загибель і духовна смерть», так висловлює православне вчення про єдність Церкви священномученик Іларіон (Троїцький).

Святі отці визнають можливість і необхідність лікування розколу в душі церковної ікономії. Святитель Василь Великий в Правилах з Першого Канонічного Послання до Амфілохія Іконійського вказує на особливості прийняття каяття з розколів:

Про покаяння мислити інакше, ніж як суціль в Церкві – є розкол ... Хрещення розкольників, як ще не далеких Церкви, приймати; а що знаходяться в самочинних зборах – виправляти пристойним покаанням і зверненням, і знову приєднувати до Церкви. Таким чином, навіть тих, що знаходяться в церковних ступенях, відступивши разом з непокірними, коли покаються, нерідко сприймаються знову в той же чин».

Церква складається не тільки з праведників, а й з грішників, але вона свята й непорочна. Отці церкви вважають, що освячуюча благодать може не тільки збільшуватися, але і зменшуватися, внаслідок схизм і еретичних вчень, розсікаючих тіло Церкви, або проникаючих в нього. Господь у одній Церкві зрушує світильник з місця його (Одкр. 2, 5); з іншого бореться мечем вуст Своїх (Одкр. 2, 16); третю валить у велику біду (Одкр. 2, 22); іншу Церква закликає помазати очі щоб бачити (Одкр. 3, 18), а Церкви, уподібнившись Філадельфійській, зберігає в час спокус (Одкр. 3, 10).

Свт. Іриней Ліонський визначає розкол в такий спосіб: «Христос розсудить тих, які роблять розколи, не мають любові до Бога і піклуються більше про власну вигоду, ніж про єдність Церкви, по маловажним і випадковим причинам розсікають і розривають велике і славне тіло Христове і, скільки від них залежить, руйнують його, говорять про мир і влаштовують брань».

Як ми бачимо з висловлювань святих отців і невеликого аналізу проблеми розколів їх необхідно лікувати, а ще краще – не допускати.

Ключові слова: церковне право, розколи, церковний розкол.

Ключевые слова: церковное право, расколы, церковный раскол.

Key words: church law, schisms, church schism.

ВЕСЕЛОВ МИКОЛА ЮРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізького факультету, кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ

Забезпечення прав дитини становить сукупність як ідеальних (формально закріплених) норм, так і конкретних заходів, обумовлених цими нормами, які цілком мають об'єктивний характер, і до того ж є результатом людської (громадської чи державної) діяльності. Різноманітність проявів такої діяльності, високий ступень інтегрованості окремих компонентів інституту забезпечення прав дитини до інших сфер державного управління та міжгалузевий характер її регламентації дають підстави розглядати її як діяльність системну. Тобто, ознака системності на сьогодні є однією з вихідних методологічних засад забезпечення прав, свобод та інтересів дитини (далі – забезпечення прав дитини) як соціально-правового інституту.

Системний підхід як принцип забезпечення прав дітей втілює як пізнавальну (теоретичну), так і практичну діяльність людей. Зазначений підхід полягає в тому, що будь-який більш-менш складний об'єкт розглядається як відносно самостійна система зі своїми особливостями функціонування і розвитку. Ґрунтуючись на ідеях цілісності і відносної незалежності об'єктів, що знаходяться в єдності, принцип системності передбачає подання досліджуваного об'єкта як певної системи, яка характеризується: а) елементним складом; б) структурою як формою взаємозв'язку елементів; в) функціями елементів і цілого; г) єдністю внутрішнього і зовнішнього середовища системи; д) законами розвитку системи і її складових [1, с. 8-9].

Система забезпечення прав дитини, як і будь-яка інша система діє в деякому середовищі. В нашому випадку, цим середовищем є багатошарова оболонка, яка включає:

- по-перше, суспільство (філософами суспільство розглядається як продукт взаємодії людей, система соціальних зв'язків, що утворює основу і середовище власне людської життєдіяльності [2, с. 621]) та суспільні відносини;

- по-друге, державу (це центральний та основний інститут політичної організації суспільства, соціально-політичний механізм, що виникає в класовому суспільстві з метою організації і впорядкування соціально неоднорідного суспільства, вирішення конфліктних ситуацій, забезпечення відповідного рівня соціальної стабільності системи, її цілісності та безпеки [3, с. 41]);

- по-третє, правову систему (за визначенням Н. М. Оніщенко «правова система – це об'єктивне, історично закономірне правове явище,

яке включає взаємозв'язані, взаємозумовлені та взаємодіючі компоненти: право і законодавство, що втілює його, юридичні установи, юридичну практику, механізм правового регулювання, суб'єктивні права і обов'язки, правову діяльність і правовідносини, правосвідомість і культуру, правову ідеологію, законність і правопорядок, юридичну відповідальність та ін. Подолання вузьконормативного розуміння права як сукупності норм, встановлених чи санкціонованих державою, забезпечує дослідження співвідношення природно-правових і державно-правових засад у правовій системі як узгодження інтересів індивідів та суспільства» [4, с. 20];

- по-четверте, ювенальну політику (О. В. Максименко визначає її як особливий вид діяльності держави щодо формування засад забезпечення та захисту прав дитини [5, с. 180]. На думку Н. М. Крестовської ювенальна політика держави в широкому сенсі є системою законодавчих та нормативних актів, організаційних заходів щодо встановлення та підтримання нормативного життєзабезпечення дітей, підлітків та молоді. Ювенальна політика, яка містить ідеологічний блок, тобто вироблення стратегії діяльності політичних інститутів у певній сфері, не тільки має реалізовуватися на основі законодавства, але й сама є основою та соціальним джерелом формування особливої галузі права – ювенального права [6, с. 17-18]);

- по-п'яте, систему ювенального права (Н. М. Крестовська визначає її як комплексну галузь українського права, що є ціннісно орієнтованою системою матеріальних, процесуальних та організаційних правових норм, спрямованих на забезпечення виживання, розвитку та соціалізації дитини, шляхом закріплення особливого статусу дитини як суб'єкта права, встановлення компетенції інших суб'єктів права, зобов'язаних опікуватися справами дітей, і регулювання відносин, одним із учасників (безпосереднім або через представника) яких є дитина [6, с. 28]);

- по-шосте, систему ювенально-правових відносин (це врегульовані нормами ювенального права суспільні відносини, які виникають між дітьми та іншими суб'єктами ювенального права з приводу реалізації прав та обов'язків дитини, захисту прав дитини або охорони дитинства [6, с. 20] – фактично мова ведеться про правові відносини з приводу забезпечення прав дітей);

- по-сьоме, систему забезпечення прав і свобод людини. О. В. Негодченко розглядає таке забезпечення як складову механізму реалізації прав і свобод людини. Зазначений механізм включає в себе елементи, що сприяють створенню умов для здійснення прав і свобод, охороні й захисту їх від правопорушень, відтворенню порушеного права людини. До цих елементів науковець відносить: а) гарантії здійснення прав і свобод людини; б) юридичні елементи механізму реалізації; в) процес практичного втілення можливості та необхідності у дійсність; г) умови й фактори цього процесу [7, с. 18-19].

Представлена модель середовища абстрактно становить уявну піраміду, попереднє коло якої утворює підґрунтя для всіх наступних. Центральне місце цієї піраміди, в нашому випадку, посідає система

забезпечення прав дітей, яка одночасно є елементом попередніх систем, тобто одиницею, властивості і функції якої визначаються її місцем в рамках цілого. Така модель дає розуміння «рефлексивності» зв'язків між системами, де властивості, структура та функціонування кожного окремого кільця піраміди (самостійної системи), з урахуванням власної мети та призначення такої системи, обумовлені властивостями попередніх кілець. Ця модель пояснює «лабільність» системи забезпечення прав дітей, під якою можна розуміти мінливість характеристик системи. Прогресивні і регресивні процеси у системі забезпечення прав дітей віддзеркалюють зміни, що відбуваються в суспільстві, державі, правовій системі та ювенальній політиці держави тощо.

Список використаної літератури:

1. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ : учеб. пособие / Ю. П. Сурмин. – Киев : МАУП, 2003. – 368 с.
2. Бойченко І. Суспільство. Філософський енциклопедичний словник / І. Бойченко, В. І. Шинкарук (голова ред. кол.). – Київ : Абрис, 2002. – С. 620–621.
3. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління / В. Я. Малиновський. – Київ : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. – 251 с.
4. Оніщенко Н. М. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Н. М. Оніщенко; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ, 2002. – 26 с.
5. Максименко О. В. Адміністративно-правові засади реалізації ювенальної політики в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О. В. Максименко; Державний науково-дослідний інститут МВС України. – Київ, 2011. – 213 с.
6. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Н. М. Крестовська; Одеська нац. юрид. академія. – Одеса, 2008. – 42 с.
7. Негодченко О. В. Забезпечення прав та свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / О. В. Негодченко; Нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2004. – 39 с.

Ключові слова: права дитини, забезпечення прав, система, соціально-правове середовище, модель, системний підхід.

Ключевые слова: права ребенка, обеспечение прав, система, социально-правовая среда, модель, системный подход.

Key words: child rights, ensuring of rights, system, social and legal environment, model, system approach.

КРАВЧЕНКО СЕРГІЙ ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНА ЦІННІСТЬ МОВИ ПРАВА

Суспільне буття людей минає в певному природному, соціальному та інформаційно-комунікативному середовищі. При цьому кожне середовище має обумовлені стійкі властивості та закономірності, які здатні впливати і на сферу правового регулювання. В цих умовах людина створює матеріальні та духовні цінності, інформаційно-комунікативні зв'язки, окреслює цілі та реалізує життєві інтереси, приймає участь у суспільному житті. Життєвий досвід кожної людини та досвід соціальних спільностей будується на творчому досвіді минулих поколінь, який об'єктивований у певних інститутах та процесах. Водночас, внаслідок того, що людині притаманна здатність абстрагуватися від реалій, вона здатна проектувати себе у майбутнє, певним чином передбачати його і відповідно ставити перед собою ті чи інші цілі, і своїм сьогоdnішнім буттям закладати основи майбутнього. При цьому слід підкреслити, що такі вагомі фактори як культура, історичні аспекти, політична, соціально-економічна, інформаційна сфера, моральні та правові традиції, мовні та ідеологічні критерії справляють вагомий вплив на формування буття людини та суспільства.

Практично, поза залежності від того, які саме прояви людської природи зацікавили дослідника, рано чи пізно він виявляє, що досліджує проблеми, які органічно пов'язані з мовою, інформацією та комунікацією. Це не дивно, оскільки тільки через комунікацію і, в основному, мовну, ми можемо заявити про себе і вступити у контакт з іншими людськими істотами. Підкреслимо, що саме через мову дійсність досягається, усвідомлюється, а також “спадкується” від покоління до покоління. Мова є поверхова знакова структура, яка відбиває глибинні концептуальні конструкції – знання, “моделі світу”, і операції над якими здійснюються у когнітивній системі людини у процесі сприйняття та породження мовлення. В свою чергу, суть комунікації полягає в побудові у когнітивній системі реципієнта концептуальних конструкцій, так званих “моделей світу”, які певним чином співвідносяться з “моделями світу” інформуючого. В цьому відношенні мова є найбільш ефективний (якщо не єдиний можливий) засіб впровадження у когнітивну систему реципієнта концептуальних конструкцій, часто поза свідомості реципієнта, і тому можливо стверджувати, що мова права виступає як соціальна сила, як засіб нав'язування правових поглядів, ідей, правил.

Право є явище ідеальне, яке існує, формулюється і отримує вираз через знакові, тобто мовні засоби. При цьому мову, у цьому контексті, ми розуміємо не єдино як природну мову, а в самому широкому значенні цього терміну – як знакову надсистему, що об'єднує у собі інші знакові

системі, так звану, *семіосферу*. Право неможливо звести лише до знакового аспекту оскільки являючи собою систему норм (у вузькому розумінні), які встановлені або санкціоновані державою і забезпечені силою його примусу, позитивне право у своїй основі має не лише знаковий, а і державно-вольовий імпульс. Цей державно-вольовий імпульс не є спонтанним, а залежить від історичних, політичних, етнічних, релігійних факторів, в цілому від духовної культури суспільства.

Мова та право знаходяться по відношенню один до одного у складній взаємодії. Праву необхідна мова. Іноді мова впливає на право, наприклад, у випадках граматичної інтерпретації положень закону [1, с. 386-387].

Як продукт людського суспільства, мова права справила великий вплив на його правовий розвиток. Сучасне суспільство з усіма його атрибутами багато чим зобов'язано саме мові. Так виникнення, розвиток права і взагалі його існування неможливо без мови. І цей факт визначено тим, що право являє собою форму суспільної свідомості, яка відбиває суспільне буття за допомогою мови. Крім того, мова є соціальним засобом збереження та передавання інформації та одним із засобів керування людською поведінкою. В цьому аспекті вона тісно пов'язана з правом тому, що однією з головних функцій права є регулювання суспільних відносин. Більш того, право здатне виконувати цю функцію лише за допомогою мови, саме мова, як знакова система, надає праву можливість "втїлитись" в матеріальну форму.

Правова інформація виходить від держави у формі правових приписів, норм права та адресована різним суб'єктам. Коло адресатів норм надзвичайно широке. Але всі вони виступають у процесі життя в різних соціальних ролях. Звідси і різні форми сприйняття та переробки правової інформації. Норми права – основа механізму правового регулювання. Отже, правова інформація – це його інформаційна база, вагомий компонент всіх інформаційних процесів, що відбуваються в ньому.

Але постають питання: яким чином модель поведінки, що міститься у нормі, доходить до її адресату; як впливає на нього той правовий зміст, що висловлюється у виді прав та обов'язків; яким чином ці правові засоби справляють на людину бажаний для суспільства вплив? І цими питаннями ми, перш за все, звертаємося до матеріального носія правової інформації – до мови права. Саме вона допомагає людині сформувати модель своєї поведінки у дійсно необхідному руслі, саме тому руслі, що ми у подальшому називаємо "правним полем".

Отже, по-перше, модель поведінки, яка міститься у нормах права, має *інформаційне значення*. Вона доводить до відома особи, через мову права, позицію держави з даного питання, вказує на існування визначених, схвалених суспільством та державою засобів досягнення тих чи інших цілей, повідомляє про наслідки поведінки. Ця правова інформація розрахована на те, що суб'єкт буде керуватися нею у числі факторів прийняття рішення.

По-друге, норми права та моделі, які містяться в них, несуть *ціннісне навантаження*. Вони формують уявлення про загальні принципи

поведінки, які ухвалені правом. Тут має значення не тільки “прикладний”, конкретний зміст моделі поведінки, але і її загально-соціальне та світоглядне значення.

По-третє, не слід недооцінювати примусовий вплив норм права. Той чи інший закон поки він виступає як модель не має властивостей фізичного примусу. Але інформаційно-психологічний вплив він здатен виконувати і на розглянутому етапі, оскільки санкція норми права при прийнятті рішення вже виконує необхідний превентивний вплив.

З трьох аспектів впливу норм права на поведінку людини, які були названі, початкове, “службове” значення належить інформаційному аспекту, який умовно можливо назвати “мовно-правовим аспектом”. Саме завдяки цьому аспекту до свідомості людей доводиться безпосередній зміст правил поведінки, значення мір державного примусу та передається соціальна цінність правових приписів.

Однак, при виділенні мовного аспекту норм права необхідно зазначити, що інформаційно-психологічний вплив права на особистість та усвідомлення нею правової інформації здійснюється, безумовно, у процесі функціонування права як регулятора поведінки людей. Інформація про право органічно поєднується з механізмом реалізації права, у якому виявляється його регулятивна функція.

Слід зазначити, що сприйняття та переробка правової інформації адресатом, ефективність процесу правової комунікації в більшості залежить від самої інформації.

Вербально-лінгвістичне забезпечення має будь-яка галузь професійної діяльності. І юриспруденція, безумовно, не є винятком. Її комунікативні та лінгвістичні потреби обслуговуються відповідною підсистемою національної мови. Вона включає лексико-фразеологічний фонд, який складається з монолексемних і складних термінів, стійких термінологічних категорій, професіоналізмів, жаргонізмів, а також комплексних структурно-семантичних моделей на рівні словосполучень та рівні сталих висловлювань. Окрім системно-мовних засобів існує ряд мовлених способів лінгвістичного забезпечення професійної правничої галузі, які обумовлюють нормативні, функціонально-стилістичні, жанрові, дискурсивні, композиційні особливості мовленої правничої діяльності. І саме тут цікавим видається те, що в ментальності юристів мова розуміється, перш за все, як засіб відображення думки і волі законодавця, і з цим розумінням добре співвідноситься концепція мови як знаряддя мислення (формальної логіки, до якої тяготить правосвідомість) [2, с. 341-342]. З іншого боку, визнання більш глибокої ролі мови для юридичної логіки характеризує мову як *лінгвістичну субстанцію юриспруденції*.

Зрозуміння правової інформації неможливо без вивчення і розуміння її мовного коду, ролі мови права як форми символічного відображення правової інформації. Саме мова права – основний спосіб існування інформації правового характеру, основа інформаційно-комунікативного буття права.

Як продукт людського суспільства, мова права справила великий вплив на його правовий розвиток. Сучасне суспільство з усіма його атрибутами багато чим зобов'язано мові. Так виникнення, розвиток права і взагалі його існування неможливо без мови. І цей факт визначено тим, що право являє собою форму суспільної свідомості, яка відбиває суспільне буття за допомогою мови. Крім того, мова права є не тільки соціальним засобом збереження та передавання правової інформації, засобом правової комунікації, але і одним із головних засобів керування людською поведінкою.

Список використаної літератури:

1. Бержель Ж.-Л. Общая теория права / Жан-Луи Бержель; пер. с фр. – М.: NOTA BENE, 2000. – 576 с.
2. Ллойд Д. Идея права /Деннис Ллойд; пер. с англ. – М.: ЮГОНА, 2002. – 416 с.

Ключові слова: право, мова, правова інформація, комунікація, мова права, семіосфера права.

Ключевые слова: право, язык, правовая информация, коммуникация, язык права, семиосфера права.

Key words: law, language, legal information, communication, law language, semiosphere of law.

МИНЬКОВИЧ-СЛОБОДЯНИК ОЛЕНА ВАСИЛІВНА

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри загальнотеоретичної, конституційної
та цивілістичної юриспруденції, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ ЕТАПІВ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Культура є основними досягненнями людей в їх матеріальному і духовному житті. Культура – це віддзеркалення процесів, які проходять в суспільстві. Сьогодні важко сказати, що є первинним право чи політика, а отже, правова чи політична культури. І та і інша культурні субстанції втратили ореол зразковості, хоча покликані це зробити в силу своїх особливостей, за для блага суспільства та й особи в цілому.

Аналіз проблеми співвідношення політичної та правової культури дає можливість зрозуміти чому групи людей або цілі народи, діючи в межах ідентичних політичних та правових систем, але ж виховані на різних цінностях та маючи різноманітний історичний досвід, по-різному сприймають одні й ті ж політичні події, по-різному ведуть себе у політичних ситуаціях, по-різному створюють систему правових норм.

Визначивши спільні характерні ознаки політичної культури в різних країнах можна визначити певну тенденцію та основні критерії, що впливають на формування політичної культури в перехідних суспільствах і отримати більш чітке трактування цього явища [1].

Тому порівнюючи етапи становлення правової та політичної культури можна прийти до висновку, що спочатку на рівні інстинктів формувалась правова культура. І період її становлення до цивілізаційний, який датується з найдавніших часів до XVIII ст. до н.е. та характеризується пануванням природного та звичаєвого права, яке забезпечувалось цілою системою заборон та табу є більш давній, ніж період, який мало чим відрізняється від попередньо проаналізованого періоду, і відноситься до першого періоду політичної культури, а саме з найдавніших часів до V ст. до н.е. від первіснообщинного ладу до античного суспільства – період дитинства зародження політичної культури. Це період формування людини як культурної істоти. Якщо порівняти ці два періоди, то можна з упевненістю констатувати, що саме з заборон та табу зароджувалась правова культура, а вже з періодом стратування суспільства з'явилися певні соціальні групи, які відстоювали власні інтереси, і ці групи, зазвичай, мали доступ до матеріальних ресурсів і благ. Саме тому автор приєднується до думки вчених-політологів в питанні зародження політичної культури, як культури, що зародилась у стародавньому світі. І це пов'язано з формуванням політичної думки та з тією стадією розвитку суспільного виробництва, коли з'являється приватна власність на знаряддя і засоби виробництва, йде поділ суспільства родів, племен, общин, на різноманітні соціальні спільності, виникають стани, різноманітні соціальні верстви, утворюються держави. Становлення і розвиток політичних ідей у всіх стародавніх народів сягає корінням в джерела міфології і оперує міфологічно-релігійними уявленнями про місце людини в світі. Перехід від общинного первісного ладу до раннє класового суспільства і політичної форми організації суспільного життя супроводжувався дедалі поглиблюючими процесами соціального поділу населення, посиленням соціально-політичних і економічних непримиренностей, загостренням суперечностей між різними верствами суспільства-родовою знаттю і збіднілими общинниками, багатими та бідними, вільними та рабами. Тому, на першому етапі ми чітко прослідковуємо залежність політичної культури від правової культури. Бо як такої політичної культури не існувало.

Під впливом розвитку родоплемінних відносин, зміни економічних чинників, появою спеціальних умов, пов'язаних зі зміною матеріальних чинників для існування певних верств населення, які привели до стратування суспільства, появою інституту вождів все це стало основою для зародження політичної культури, яка сформувалась у надрах системи табу та звичаєвого права, тобто в надрах правової культури.

Як свідчать стародавні джерела, правові уявлення в Стародавньому Єгипті, Індії, Китаї, Греції, Вавилоні, Персії, Римі, Україні-Русі та інших країнах мали спільний релігійно-міфологічний характер. З них почалась зароджуватись правова культура, яка, спочатку в усній формі, а

згодом і у письмовій, виросла в систему правових норм. З розвитком класового суспільства прийшло розуміння, що це вигідно тим, хто править в державі. У Стародавньому світі з розкладом і розпадом общинно-племінних відносин, загостренням суперечностей між племенами, родами, виникненням міжплемінних війн, появою власності на знаряддя і засоби виробництва, продукти праці, приватного інтересу виникають прагнення окремих осіб нажитися за рахунок інших, розширити своє багатство. В общині виникає майнова нерівність багаті та бідні, гноблення зазнають не лише раби, а й співплемінники по общині. Уже в III-II тисячолітті до н. е. населення Стародавнього світу Єгипту, Китаю, Індії та інших країн ділилось на багатих і бідних, експлуатованих рабів і власників рабів, знаті та ін. Землероби, виноградарі, скотарі та інші верстви виявляли опір пограбуванню їх знаттю, захопленню земель багатими, не хотіли віддавати їм те, що здобувалось своєю тяжкою працею. Раби прагнули повернути собі свободу і не хотіли працювати на рабовласників. Надбані вождями племен багатства давали їм можливість брати собі на службу стражників та загони воїнів. З посиленням влади вожді племен стають повноправними повелителями племені, стають царями, намісниками Бога на Землі. З виникненням держави влада стає силою, з допомогою якої багата знать здійснює панування над різними верствами: землеробами, виноградарями, скотарями, рабами та ін. Саме тому в силу історичних процесів відбулася трансформація звичаєвого права в систему певних законів. На цьому етапі, на думку автора, відбулася трансформація під впливом уже сформованих правових норм та зміна пріоритетів, щодо визначення факторів впливу на особу і суспільство правової та політичної культур. Тепер первісною стає політична культура. Від поглядів певної соціальної групи тепер залежить і те законодавство, яке буде запропоноване соціуму під виглядом законів. Про це свідчать політичні ідеї пов'язані з іменами Платона та Аристотеля. Йдеться про виділення політики як самостійної сфери суспільного життя, обґрунтування необхідності держави практичного втілення політики з метою нормального функціонування соціуму. Суть Аристотелевого підходу до політики криється в акцентуванні на її мудрості як умінні вибирати засоби для досягнення загальної мети (перевершує індивідуальні забаганки окремих людей) блага всіх [2, с. 25-27]. Автор не може не погодитись з даною думкою, бо тільки політики можуть видавати суспільству бажане за дійсність, в цьому мудрість філософії політичної культури.

В період середньовіччя наука висунула ряд ідей для наукових тверджень щодо політики та політичної культури. Ми прийшли до висновку, що неправомірні бажання окремих груп людей чи окремої особи є засобом досягнення егоїстичних цілей, в даному випадку доречно сказати, що мета виправдовує для свого досягнення будь-які засоби. І це суперечить законам та створеній системі Римського права, початки якій дала античність. Так була втрачена першість права над політикою.

Натомість на даному етапі створився стійкий порядок лояльних форм правління, в основі лежить беззаперечне виконання законів.

В цей період влада представлена громадськістю як здійснення божого промислу. В основі політичної культури лежить ідеологія церкви, боязнь простої людини порушити заповіді Божі.

Прийнято вважати, що Новий час змінив акцент у взаєминах людини й влади і розвиток демократії відбувався завдяки розширенню простору свободи, де рівність виступає природним запобіжником демократії, а держава засобом підтримки гармонії. Аналізуючи проблеми українського суспільства в питанні впливів правової та політичної культур, слід акцентувати увагу на таких особливостях історії України, які мали важливий вплив на розвиток української політичної та правової культури.

Багатовікова бездержавність, розчленування української території та включення її частин у різні держави з різними культурами, політичними та правовими системами, що призвело до психологічного, побутового і політичного відчуження між різними частинами українського народу, багатократна денаціоналізація провідної верстви України, у XVI–XVII ст. наша боярська і шляхетська верства спольщилася. У XVIII–XIX ст. нащадки козацьких старшин стали на бік Росії. У XX ст. пролетарська провідна верства була знищена або здебільшого пішла на службу інтересів советсько-російської імперії [3, с. 54].

Виходячи з останньої тези, можна зробити висновок з поділом суспільства на класи домінантою по відношенню одна до одної, стає політична культура, яка є тим механізмом, який створює під себе систему права. І лише в суспільствах, де домінує демократія, правова культура в змозі змінити існуючий порядок. Але приклад Великої Британії та США, які перед світом демонструють свою високу політичну культуру, яка базується на виконанні всіх правових норм, які є основою життя суспільства, привели тим паче до кризи в суспільстві. Щодо брекситу та бюджетної кризи. А що породило ці процеси в країнах високої політичної культури. Політика окремих осіб, в даних випадках політика прем'єр-міністра Терези Мей в питанні брексита та виходу з Євросоюзу та президента США Дональда Трампа, в питанні зведення стіни на кордоні з Мексикою. Від бажання двох осіб залежить доля не тільки Великої Британії та США, а й багатьох країн світу. Ось чому політика сьогодні домінує над правом, яке стає часто заручником амбіцій та поглядів деяких осіб, які бачать себе головними в цьому непростому світі. Тому можна зробити висновок: історичні етапи правової та політичної культури переплітаються в залежності від суспільно-історичної формації та тих особистостей, які правлять людством.

Список використаної літератури:

1. Піхун О. Проблеми формування політичної культури в перехідних суспільствах на прикладі України // Електронний ресурс [Режим доступу]: <https://naub.ua.edu.ua/.../pikhun-o-problemy-formuvannya-p...>
2. Іщенко М. Політологія: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси : Видавництво ЧНУ, 2004. 387 с.

3. Сас П.М. Політична культура українського суспільства (кінець 16-го ст. – перша половина 17-го ст.) [Текст]: [підручник] / П. Сас. К. „Либідь”, 1998. – 296 с.

Ключові слова: право, політика, правова культура, політична культура, держава.

Ключевые слова: право, политика, правовая культура, политическая культура, государство.

Key words: law, politics, legal culture, political culture, state.

СЕРЕБРО МИХАЙЛО ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

ТРИАНГУЛЯЦІЯ В МЕТОДОЛОГІЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Монізм, традиційність та консерватизм методологічної бази юриспруденції сьогодні відійшли в минуле. Сучасна методологічна оптика починає асоціюватися з іншими визначальними маркерами: постнекласика, мультидисциплінарність, поліпарадигмальність, змішані методології, тріангуляція, інноватика [2] та ін.

Сьогодні все більшою мірою затверджуються абсолютно нові науково-дослідні проекти. Наприклад, активно розвивається напрямок «натуралізації права», під яким розуміють використання результатів дослідження таких наук, як медицина, соціологія, психологія, біологія тощо. Це дає можливість продуктивно вирішувати проблеми пов'язані із питаннями свободи волі, мотиваційних та емоційних процесів, кореляцію між активністю людського мозку та правовою поведінкою (правомірною чи неправомірною) тощо. З'являються аргументовані спроби вивчення права з позицій точних наук: Ю. Станек «Право и нейронаука», Л.В. Голоскоков «Право и математика: точки пересечения» та ін. Не менш яскравими прикладами тут можуть бути дослідження на межі з науками культурного плану: одеська школа права представлена тут напрямком «право та література» [6], харківська школа цікавиться проблематикою «право та кіно» [4], тощо.

З цього приводу Ю.М. Оборотов зазначає, що у цілому йде процес затвердження нової парадигми методології юриспруденції як стійкої дослідної бази, забезпеченої філософськими, загальнотеоретичними та галузевими досягненнями [3, с. 34].

Вбачається актуальним звернення до такого нового явища в методології юридичної науки, як тріангуляція, затребуваним виявляється розкриття його сутності, подальша юридизація та апробація в рамках дослідження як права, так і держави.

Тріангуляція давно є одним із елементів природничих наук, там це метод визначення місцерозташування певного об'єкта по пересіченню

трьох прямих. У гуманітарну площину дане поняття почало проникати в другій половині XX століття через соціологію.

Загалом триангуляцію можна визначити як поєднання та використання різних методів, підходів, методологій, теорій в одному дослідженні. Дослідження з використанням триангуляції отримали назву дослідженнями змішаного типу (mixed methods, mixture of qualitative methods, mix-методики).

Значення та розповсюдження такого підходу стає на стільки значним, що деякі науковці почали вести мову про нове явище – третій методологічний рух (third methodological movement [7]). Перший та другий методологічні рухи характеризувалися домінуванням якогось одного методу, кількісного або якісного відповідно.

Якісні методи слугують для вивчення соціальних проблем з точки зору приватного, індивідуального, вони використовуються для отримання даних про особистий досвід, про причини соціальної поведінки, індивідуального аспекту соціальної практики. Даний підхід означає, що результати, отримані не шляхом статистичних процедур або іншими методами математичного підрахунку, а шляхом розкриття смислу та інтерпретації номінальних відповідей, що виражаються суб'єктивну цінність даного предмета з точки зору самого суб'єкта. Цілі такого дослідження виражаються у розумінні та інтерпретації суб'єктивного аспекту соціальних процесів [5, с. 223].

Н.Дензін у своїй роботі «Дослідницький акт» виділяє чотири форми триангуляції:

1. Триангуляцію даних, коли в рамках одного дослідницького проекту використовуються різні типи даних
2. Триангуляція дослідників, коли у проекті приймають участь кілька дослідників
3. Теоретичну триангуляцію – використання з метою інтерпретації даних кількох підходів
4. Триангуляцію методів – використання при вивченні якого-небудь питання множинності методів [8, с. 291].

Сьогодні однією з широко використовуваних є триангуляція методів, яка полягає в поєднанні різних методів роботи з отриманими в ході збору даними.

Вбачається, що триангуляція методів все ж є не достатньою для забезпечення високої евристичності результатів дослідження, вона має бути пов'язана з іншими «триангуляційними рівнями» (за Н. Дензіном), такими як теорія, простір, час, коло дослідників.

У наш час складається широкий консенсус щодо того, що оптимальне поєднання методів, таке як взаємодоповнення кількісних і якісних підходів, обумовлює валідність і репрезентативність емпіричних даних [1, с. 47].

Триангуляція має високий евристичний потенціал у таких сферах юриспруденції як соціологія права, кримінологія, проблеми легітимації державної влади, вивчення мотивації правової поведінки тощо.

Список використаної літератури:

1. Карандин К.С. Особенности применения стратегии триангуляции в социологических исследованиях / К.С. Карандин. // Научный журнал «Экономика. Социология. Право». – 2016. – № 4. – С. 47–53.
2. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / [Ю.М. Оборотов, А.П. Овчиннікова, В.В. Завальнюк та ін.] ; за ред. Ю.М. Оборотова. – Одеса : Фенікс, 2019 – 420 с.
3. Оборотов Ю.М. Аспекти розгортання методології юриспруденції / Ю.М. Оборотов. // Право України. – 2014. – № 1. – С. 33–39.
4. Право, релігія, кіно / Д.О. Вовк, О.П. Євсєєв, В.С. Смородинський, І.О. Биля-Сабаш та ін. ; за заг. ред.: Д.О. Вовк, О.П. Євсєєва. – Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2018. – 184 с.
5. Семенова В.В. Качественные методы: введение в гуманистическую социологию / В. В. Семенова. – М.: Добросвет, 1998 – 289 с.
6. Хижняк Ю.В. Связь права и литературы как новое направление юриспруденции / Ю.В. Хижняк // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 67. – С. 171 – 178.
7. Cameron R. Mixed methods: the third methodological movement // Research Today: Newsletter of the Australian Vocational Education and Training Research Association. 2009.Vol. 5. P. 2.
8. Denzin N. The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods / N. Denzin. – New York : Roudledge, 2009. – 379 p.

Ключові слова: методологія, типи раціональності, постнекласика, триангуляція.

Ключевые слова: методология, типы рациональности, постнеклассика, триангуляция.

Key words: methodology, types of rationality, post-non-classical, triangulation.

РЯЗАНОВ МИХАЙЛО ЮРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

СЕМІОТИЧНІСТЬ ПРАВОВОЇ СПАДЩИНИ

Сучасний етап розвитку права конститує одним зі своїх цільових призначень розвиток, підтримку і вдосконалення таких правових цінностей, як права людини, свобода, рівність і справедливість. Слід зазначити, що вибір ціннісного ідеалу і його зміст залежать від особливостей національної правової культури, потреб суспільного і державного розвитку, а також інтенсивності зовнішнього правового впливу.

При цьому, кожен з цих факторів, є акумуляцією того, що було накопичено в ході історичного правового розвитку і являє собою такий феномен як правова спадщина. Таким чином, правова спадщина багато в чому зумовлює напрямки сучасних правових процесів. Воно являє

собою ті правові явища (форми, засоби, правовідносини), які дістаються сучасникам від попередніх епох, які обумовлюють подальший розвиток правової системи відповідно до засвоєних раніше зовнішніх правових елементів.

Різні аспекти розгляду правової спадщини знайшли своє відображення в працях як зарубіжних так і вітчизняних науковців, таких як: Оборотов Ю. М., Дудченко В. В., Шапова Я. Н., Кушинської Л. А., Бачиніна В. А., Бермана Г. Дж., Неновський Н., Баллер Є. А. та ін. Проте питання про семіотичність правової спадщини раніше не підіймалась.

В даному контексті, правова спадщина є багатоліким зовнішнім втіленням, і може бути розглянуто у вигляді правових цінностей, що забезпечують цілісність і наступність у розвитку права; правовому досвіді, яке знаходить своє вираження в нормативних актах, різного роду юридичних інститутах. Більш того, правова спадщина може представляти собою абстрактні форми, такі як систему правовідносин, особливу юридичну техніку, юридичну діяльність. Не менш значущими в збереженні і підтримці правової спадщини відіграють механізми збереження і передачі правових цінностей і досвіду від покоління до покоління в формі правової соціалізації.

Таким чином, теза про те, що сучасний розвиток права нероздільно пов'язаний з засвоєними раніше зовнішніми правовими елементами є правомірною.

Виявляється те, що правова спадщина канула в небуття поколінь, але виступає основою, підтримкою і одночасно трампліном для подолання когнітивних тупіків. Безсумнівно, прямих відповідей і конкретних рекомендацій по вирішенню складних правових проблем вона не надасть, однак, правова спадщина, в різних проявах, здатна стимулювати інтелектуальні пошуки і наводити на думки, які, з'явившись плодом возз'єднання з'язку часів, просто не змогли б народитися без цієї взаємодії.

Більш того, багато відповідей на запити гуманітарної думки часто народжуються саме на стиках минулого із сьогоденням, і нові ідеї виявляються не чим іншим, як особливими смисловими зв'язками між класикою і «модерном».

Серед усього цього звертають на себе увагу основні мотиви, свого роду «вічні» питання в контексті права, повторюваність яких стала відображенням повторюваності основних форм правового життя і сталості провідних устремлінь світової цивілізації: сутність права і держави, протиріччя відносин особистості і держави, природа влади, сутність справедливості, причини злочинів і багато інших.

Звернення сучасної свідомості до правової спадщини минулого передбачає з'ясування ряду складних методологічних проблем, одна з яких пов'язана з виявленням в змісті правової культури самостійних, цілісних, стійко повторюваних структурно-змістовних елементів духовно-практичного досвіду, а також тих засобів, які пов'язують ці елементи в єдине ціле.

Рішення завдання такого роду вимагає ретроспективних занурень в історичні глибини культурної пам'яті людства, але тут відразу ж виникає методологічна складність: односпрямованість і незворотність тимчасового потоку не дозволяє тим, хто перебуває в сьогоденні, побачити минуле в його дійсному, онтологічно первозданному вигляді. Єдине, на що може розраховувати правознавство, це на звернення до артефактів правової культури, в яких втілилась гра сутнісних сил людини і які стали своєрідним «подвоєнням» його соціального життя [1].

Будучи одним із засобів протистояння всезаперечуючій силі часу, способом боротьби за існування в свідомості та власній трансляції у майбутнє, артефакти культури давали соціальним суб'єктам можливість фіксувати, «закрісталізовувати» свої думки і почуття, особливо власне світорозуміння і праворозуміння в образних, понятійних, знаково-символічних формах.

Таким чином, в даний час перед дослідниками в галузі загальнотеоретичної юриспруденції, філософії права постає завдання осмислення і аналізу правових знакових конструкцій в єдиному інформаційному знаковому полі, що відображають правозначущі явища в правосвідомості і впливають на правову культуру суспільства і правопорядок, оскільки «правосвідомість не тільки відображає об'єктивний світ, а й значною мірою створює його» [2].

У сучасній юридичній науці знакові конструкції в єдиному знаковому полі розглядаються в рамках семіотики права.

Термін «семіотика» грецького походження, що означає «знак». Отже, семіотичність правової спадщини, можна уявити як систему правових феноменів які осмислюються як тексти (знакові системи) [3]. З позицій семіотики правова спадщина може бути розглянута як цілісність, представлена набором текстів, артефактів правової культури, які представляють собою певну інформацію, яка накопичується, зберігається і передається далі. Наприклад, Ю.М. Лотман, розглядав будь-які культурні явища, як певний текст, що дозволило перейти до семіотичного аналізу сегментів культури, правової зокрема. Тут можна вести мову і про правову спадщину, як про великий текст, в якому присутня невидима оку система правил. Виходячи з цього, існують «коди», знання яких дозволяє правовій спадщині існувати в рамках суспільства, оскільки є певна мова система знаків, під які підлаштовується будь-яка дія або будь-який акт поведінки суспільства.

Мова є загальновизнаним засобом обміну інформацією для людей, є як певне поєднання знаків, символів, кодів тощо, які застосовуються у всіх сферах життєдіяльності людини, від чого залежить і сам вид коду. Не є винятком щодо застосування кодів у сфера правовідносин. Однак цей аспект функціонування права поки що залишається мало дослідженим.

Іншими словами, у праві, як і в будь-якій іншій соціальній сфері, сформовані ідеологічні коди. Такі коди можуть носити як позитивне, так і негативне забарвлення, враховуючи закономірності та випадково-

сті їх виникнення. Тому основною метою правового надбання та засобів його трансляції постає у тому, щоб стерти, ті випадковості які не підлягають подальшому поширенню, в той час як «потрібні», з точки зору конкретної культури, повідомлення підлягають обов'язковому тиражуванню. Ці коди, в юриспруденції можуть бути виражені як: «випадкове» – це протиправне, а «потрібне» – правомірне. Тому перше забарвлене негативною символікою, не має бути поширеним; і навпаки, друге – позитивно символічне – має бути не тільки підтримане, а й якомога більше пропаговано.

Код права відомий усім, хто керується цим правом у межах певного суспільства, окремої держави, в якій функціонує це право. Адже такий код формують самі його адресати, закладаючи в нього сутність свого впорядкованого існування. Такі коди залежать від багатьох чинників. На думку, Балинської О.М., всі ці чинники можна об'єднати у дві великі групи: 1) динамічні (ретроспективні) та 2) статичні (географічні) [4]. До першої групи можна віднести чинники, що впливають на формування і творення права в історичній ретроспективі, надаючи йому ознак кожної окремої історичної епохи. Так, українське право сучасності відрізняється, але ґрунтується на слов'янському праві яке вже в той період пропагувало свободу, рівність, доброчесність, Візантійському впливові, яке за рахунок перекладу певних релігійних текстів (Синтагми, Прокірони) наповнювали правосвідомість того часу почуттям богонатженності. Особливим впливом виокремлюється період права Київської Русі, яке надало праву формальної визначеності, а доба козацької державності характеризується формуванням такого законодавства, яке будувалося на загальних принципах гідності та свободи та радянського періоду становлення нашої держави, яке заклало основи адміністративно-командного способу регулювання суспільних відносин. Цей перелік не є вичерпним, але він надає змогу вбачати усе правове надбання України як сукупність певних кодів, символів які вибруньковувались протягом довгого періоду, залишаючи усе найкраще в своїй суті.

Другою групою чинників, що впливають на формування кодів у праві, за Балинською О.М. є сучасні умови взаємовідносин національної правової системи зі світовим співтовариством (особливо гостро це відчувається в умовах тотальної глобалізації). Чинники обох груп у своїй взаємодії актуалізують кодовий зміст буття права з перспективою переходу на нові етапи, стадії правого розвитку [1].

Список використаної літератури:

1. Балинська О.М. Семіотика права: монографія / О.М. Балинська. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – 416 с.
2. Бачинін В. А., Журавський В. С., Панов М. Філософія права : Навчальний посібник / В.А. Бачинін, В. С. Журавський, М. Панов. К: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 472 с.
3. Гриненко Г. В. Семиосфера и семиотика культуры // Культура и образование: научно-информационный журнал вузов культуры и искусств. –

2013, № 1. Електроний ресурс. Шлях доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/semiosfera-i-semiotika-kultury>.

4. Саркисов А. К. Семиотика права (Историко-правовое исследование правовых знаковых конструкций) : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 : Коломна, 2000 222 с.

Ключові слова: правова спадщина, семіотичність правової спадщини, семіотика права, знакова система спадщини, артефакти правової культури.

Ключевые слова: правовое наследие, семиотичность правового наследия, семиотика права, знаковая система наследия, артефакты правовой культуры.

Key words: legal heritage, semiotic of the legal heritage, semiotic of law, sign system of heritage, artifacts of legal culture.

КОБКО-ОДАРІЙ ВІКТОРІЯ СЕРГІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ПРАВОВА СПАДЩИНА ТА ПРАВОВИЙ ДОСВІД ЯК КАТЕГОРІЇ У ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

В понятійному апараті загальнотеоретичної юриспруденції необхідно виокремити такі поняття як правова спадщина і правовий досвід. Їх схожість сприймають як само собою зрозуміле твердження і яке не підлягає спеціальному аналізу в правознавстві. Проте, дані поняття охоплюють різні, хоча і поруч розташовані, рівні правової реальності. Їх вивчення та розмежування має важливе значення перш за все для створення чіткого понятійно-категоріального апарату загальної теорії права та філософії права. Якщо не заповнити існуючі прогалини в концептуальному апараті, то можуть залишитись в стороні цілий ряд практичних і теоретичних питань.

Метою даного дослідження є виявлення співвідношення понять «правова спадщина» та «правовий досвід», акцентуючи увагу на їх спільних та відмінних рисах.

Аналіз сучасної літератури свідчить про те, що у правовій науці зустрічаються поодинокі праці, в котрих науковці досліджують окремі аспекти правової спадщини. Зокрема, мова йде про праці таких вчених як: Л. Авраменко, В. Завальнюк, С. Молчанова, Ю. Оборотов, С. Софронова та інші. Стосовно ж правового досвіду, то йому присвячено праці відомих правознавців минулого: Н. Алексеева, И. Бентама, Г. Гуревича, Г. Пухти, Дж. Остина. Серед сучасних дослідників найбільше відображення дана проблема знайшла у працях С. Максимова, І. Малинову, М. Пантікіну, А. Тимофеева та ін.

Для розкриття співвідношення правової спадщини і правового досвіду, спершу, необхідно звернутись до існуючих трактовок цих двох понять.

Так, В. Завальнюк наголошує на тому, що правова спадщина – це сукупність зв'язків, відносин і результатів правового розвитку минулих історичних епох у межах кожної правової культури, правової системи чи правової сім'ї. Правова спадщина втілена в сукупності правових цінностей, закладених в основі будь-якої правової системи, за допомогою яких існує, функціонує і розвивається право [1, с. 8].

Л. Авраменко під правовою спадщиною розуміє «сукупність висновків, поглядів, зв'язків, відносин, які є результатом правового досвіду її народу і знаходиться в розпорядженні сучасного покоління як його досягнення (власність) [2, с. 6].

С. Софронова визначає правову спадщину як сукупність предметних юридичних явищ (форм, засобів, правовідносин, способів юридичної діяльності, правової термінології), що сформувалися в попередні історичні періоди та впливає на сучасний розвиток правової системи суспільства [3, с. 9].

В юридичній літературі часто категорію «правова спадщина» ототожнюють з поняттям «правовий досвід». Різниця між ними лише у тому, що «правовий досвід є найважливішим компонентом практики» [4, с. 105] і становить собою колективну, надіндивідуальну соціально-правову пам'ять, що забезпечує накопичення, систематизацію, збереження й передачу інформації (знань, навичок, оцінок, підходів тощо), дозволяє фіксувати й деякою мірою відтворювати весь процес правової діяльності або окремі її фрагменти [5, с. 8]. Дане визначення поняття «правовий досвід» відповідає тлумаченню терміна «досвід», що міститься в тлумачних словниках. Зокрема, під досвідом розуміється сукупність практично освоєних знань, навичок, умінь; відбиття у людській свідомості об'єктивного світу, суспільної практики, спрямованої на зміну цього світу [6, с. 107].

Дещо інше визначення поняттю правовий досвід дає О.В. Тимофеев. Вчений визначає юридичний (правовий) досвід як сформовану та збережену з метою подальшого відтворення системно організовану інформацію, отриману на підставі сприйняття суб'єктами юридично значимої поведінки або в результаті їх соціальної комунікації, нерозривно пов'язану з мовою та чуттєво-емпіричним відношенням властивостей та відношень об'єктів правової системи суспільства, засвоєння котрої в значній мірі визначає можливість здійснення, змісту і ефективності будь-якої майбутньої діяльності, а також є необхідною умовою пізнання правової дійсності [7, с. 42].

На наш погляд, слушно вказати спільні риси цих двох досліджуваних понять. Правовий досвід, як і правова спадщина – це завжди свідоме звернення до минулого зі всіма його плюсами та мінусами, негативним та позитивним змістом; це колективне знання, що відображає узагальнену минулу діяльність і націлене на майбутнє; це сформована інформація, що набута людством у результаті історичної діяльності; це невід'ємна частина національної правової системи. Правовий досвід безпосередньо входить до правової спадщини, оскільки містить свого роду систему координат в оцінці теперішнього та майбутнього.

Існує ряд моментів, що характеризують термін «правова спадщина», як такий, що відрізняється від поняття «правовий досвід».

По-перше, просторові та часові межі правового досвіду ширші, ніж у правовій спадщини. Правовий досвід як система емпіричних знань не обмежується рамками однієї правової системи. Він складається із запасу національних правових знань та знань інших країн, сприйняття позитивного досвіду, котрий виступає основою подальшого етапу розвитку. Знання, як і наука, не має територіальних меж. Правова спадщина завжди історична: вона пов'язана з сприйняттям лише правових елементів минулого, тоді як правовий досвід може проявлятися і при використанні правових досягнень синхронно діючих правових систем, а також і у використанні минулого правового досвіду.

По-друге, якщо правовий досвід – це синтез емпіричних знань, набутих людством в результаті історичної діяльності, то правова спадщина – це правова інформація, що накопичується, зберігається, передається від одного покоління до іншого за допомогою створених людиною знакових систем.

По-третє, правовий досвід носить практичний характер. Правовий досвід складається із взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів, ядром яких є не лише знання, але й уміння, навички конкретних особистостей, соціальна праця класів, націй, набутих в результаті їх історичної діяльності [8, с. 73]. Правова спадщина – це духовний орієнтир, стрижень права в його духовно-змістовному вимірі, основа для правотворчості.

По-четверте, дефініція правової спадщини визначається через категорію «зв'язок» між різними історичними етапами розвитку правової системи. За допомогою збереження, використання, з'ясування, передачі елементів одного історичного етапу наступному забезпечується зв'язок, здійснюється розвиток права. Правовий досвід визначається як колективна соціально-правова пам'ять, що забезпечує збереження, передачу, використання та відтворення певної інформації, що визначає можливість майбутньої ефективної діяльності.

По-п'яте, існування правової спадщини поза певною етнічною культурою є неможливим, тоді як правовий досвід не прив'язаний до певного етнокультурної спільноти. Правовий досвід опосередковує динаміку суспільного розвитку, тоді як правова спадщина визначає його статичку, встановлює форми та цінності.

По-шосте, правовий досвід може бути як груповим, так і індивідуальним, а правова спадщина лише груповою.

Таким чином, можна зробити висновок що правова спадщина та правовий досвід – це досить складні поняття, які не є тотожними одне одному. Кожне з них має свій певний понятійно-категоріальний апарат та займає окреме місце в правовій реальності.

Список використаної літератури:

1. Завальнюк В.В. Правові традиції та антропоцентричне розуміння правової реальності / В.В. Завальнюк // Митна справа. – 2014. – № 4 (94). – С. 7-16.

2. Авраменко Л.В. Місце поняття «наступність» у категоріальному апараті теорії права / Л.В. Авраменко // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред.. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад.. України, 2006. – Вип. 82. – С. 3-10.
3. Софронова С.А. Правовое наследие и аккультурация в условиях правового прогресса общества: Автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.01: Н. Новгород, 2000. – 28 с.
4. Общая теория государство и права: Акад. курс в 2-х томах. – Т. 1 / Под ред. Марченко М.М. – М.: Зерцало, 2002. – С. 209.
5. Молчанов С.Н. К вопросу об использовании в законодательстве понятий «культурное наследие» и «культурное достояние» (информационно-аналитический обзор) / С.Н. Молчанов // Юрист. – 1999. – № 3. – С. 8.
6. Ожегов С. Словарь русского языка / С. Ожегов М.: Изд-во «Советская энциклопедия», 1988. – С. 368.
7. Тимофеев А.В. Юридический опыт: проблемы теории и практики / А.В. Тимофеев: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. – Ярославль, 2008. – С. 42.
8. Рыбаков В.А. Преемственность в отечественном праве в переходной период: общетеоретические вопросы: Дис. на соискание ученой степени доктора юридических наук. Специальность 12.00.01 / В.А. Рыбаков. – Омск, 2009. – С. 206.

Ключові слова: правова спадщина, правовий досвід, правова реальність, правова інформація.

Ключевые слова: правовое наследие, правовой опыт, правовая реальность, правовая информация.

Key words: legal heritage, legal experiance, legal reality, legal information.

МЕЛЬНИЧУК ОЛЬГА СТЕПАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юридичних наук, доцент

МІСЬКЕ ПРАВО ЯК НАУКОВИЙ НАПРЯМ

Сучасне міське право не є тотожним міському праву в його середньовічному та новочасному розумінні. Воно постає як ціннісно-нормативна система, яка формується внаслідок плюралізації правового розвитку, коли відмінності правової ментальності жителів різних міст стають основою унікальних правових інститутів, цінностей та принципів. Такі системи утворюються, доповнюючи національну правову систему.

Отже, є очевидним, що в сучасній загальнотеоретичній юриспруденції поступово долається та прогалина, яка полягала у відсутності теоретико-правового осмислення процесів урбанізації в українському суспільстві та ствердження міського права як особливого прояву правової реальності.

Проблематика міста в його правовому вимірі загалом не є чужою для юридичної науки. Зазвичай ці проблеми розглядаються в контексті вдосконалення конституційно-правового та муніципально-правового регулювання, а також історії права. Проте у вітчизняній юриспруденції постало питання завершення побудови цілісної загальнотеоретичної концепції міського права та міської правової системи як сучасних правових феноменів.

Становлення міського права як невід'ємної складової правової реальності є шляхом до утвердження правового плюралізму та переосмислення фундаментальних засад функціонування сучасних українських міст. Концептуалізація міського права як наукового напрямку, має стати важливим кроком у цьому процесі.

Водночас нині поширеними стають твердження про необхідність децентралізації держави, перенесення максимально можливої кількості повноважень на місцевий рівень, оскільки централізований державний механізм не в змозі виступати ефективним регулятором у сучасну епоху, коли ситуативність стає домінантою суспільного розвитку [1, с. 44-51]. Це актуалізує проблематику правового виміру міста, коли саме урбанізація починає бути процесом, який визначає суспільний розвиток. Це потребує переосмислення низки теоретичних положень, які стосуються буття сучасного права, його диференціації у просторі та інституційного оформлення.

Міське право – новий напрям досліджень в юриспруденції, тому він потребує деталізованого вивчення, аналізу і визнання. Обґрунтування фундаментальних (загальнотеоретичних) підстав міського права дозволяє виділити цілий пласт питань теорії і практики в галузі правових відносин, що виникають у міській сфері. З одного боку, міське право дає можливість юристам використовувати розробки урбаністики для пізнання специфіки міського правового простору, а, з іншого, відокремлення міського права синтезує в собі проблематику правової сфери міста, яка частково міститься в конституційному, господарському, фінансовому, земельному праві тощо. Крім того, смисловим центром міського права є місто і його прояви у сфері права, що дозволяє визначити більш чітку межу між ним і муніципальним правом.

Питання, які стосуються міського права, не можуть бути розв'язані традиційною юридичною методологією. Для цього необхідно використовувати підходи, методи та концепції, які виходять за межі класичних уявлень про дію права, механізм правового регулювання та просторову диференціацію права.

Розвиток сучасного юридичного знання спрямований на освоєння нових сфер науки, які дозволяють збагачувати та поглиблювати існуючі теоретичні конструкції, відкривати нові грані існування права та держави в суспільстві. Саме в цьому контексті важливо звертатися до новітніх теорій. Одна з таких теорій – теорія міста, або урбаністика, яка сьогодні є однією з невід'ємних частин соціології, вивчає принципи організації, суспільного структурування, стратифікації та управління у сучасних містах.

Тут важливо підкреслити, що одна з особливостей сучасної юридичної науки – її спрямованість на пошук міждисциплінарних підходів до розкриття різних аспектів правового життя. Міждисциплінарність сьогодні стає головною формою становлення нового знання, оскільки вважається, що повноцінна нова наукова гіпотеза не може виникнути «всередині» існуючого знання, а тому наукову новизну забезпечує метафоричне перенесення знань з однієї сфери до іншої. Це дає свіжий погляд на старі проблеми, можливість побачити їх у новому світлі [2, с. 19-20].

Таким чином, однією з актуальних сфер юридичних досліджень сьогодні стає урбаністика – міждисциплінарна методологічна концепція, спрямована на виявлення соціальних, економічних, політичних, релігійних, культурних, архітектурних тощо аспектів існування міста (як старовинного, так і сучасного).

Міське право як науковий напрям у структурі юридичного знання визначається, передовсім, такими обставинами:

а) визнання міського права не просто дозволяє констатувати неоднорідність правового простору, а й чітко вказати на критерії, які цю неоднорідність утворюють: наявність у межах правового простору центрів (ідеться про міста), в яких концентрація правових зв'язків і відносин значно вища, ніж на периферії; існування в цих центрах особливої форми правової культури – міської правової культури, яка володіє потужним асиміляційним впливом на людину (при цьому міська соціалізація завжди пов'язана з прийняттям певних правових ідей); розвиток центрів з позицій урбаністичного підходу дозволяє державі формуватися як моноцентричній (один сильний центр, в якому приймаються рішення та який тяжіє над іншими, вторинними центрами – Франція, Польща, Норвегія тощо) або поліцентричній (існує кілька центрів, що борються за вплив і визначають структуру правового простору – США, Росія, Бразилія тощо);

б) міське право є міждисциплінарним науковим напрямом. З цього випливає, що його місце в юриспруденції визначається необхідністю залучення нових знань з соціології, економіки та політології – трьох основних сфер, де використовують ідеї урбаністики.

Перенесення ідей урбаністики на правову площину дозволяє повному пояснити не лише феномени міського права, міської правової культури та правосвідомості, але й виявити глибинні аспекти існування права загалом. Саме тому правова урбаністика як міждисциплінарна науково-дослідна програма має метою розкриття кількох основних наукових напрямів:

1) розгляд міста як специфічного правового простору. Для правової урбаністики поняття простору має принципове значення, оскільки саме з ним пов'язана соціально-правова самоідентифікація городян. Важливо при цьому констатувати неоднорідність правового простору різних міст, його різну нормативну та ціннісну наповненість, а також рівень його інституціоналізації;

2) феномен міської правової культури як особливої інформаційно-семіотичної системи. В урбаністичній літературі висловлюється думка, що особливості соціальної ідентифікації міст пов'язані, насамперед, з культурними кодами, властивими тому чи іншому міському простору. Так, необхідність юридичної охорони культурних пам'яток в європейських містах доби Відродження стала основою для формування нового типу міського права, далекого від феодальних владних систем. Міська правова культура має розглядатися як специфічний пласт загально-соціальної правової культури та включати в себе інститути міського права (такі як право міського самоврядування, правового статусу територіальної громади міста тощо), правосвідомість городян, пов'язану зі сприйняттям та реалізацією певних систем правових цінностей;

3) правові засоби адміністрування міста. Саме цей напрям правової урбаністики є найбільш популярним в англо-американській правовій традиції, оскільки він пов'язаний зі специфікою американської соціології міста. Найбільша увага тут приділяється проблемам міської інфраструктури, правовим аспектам управління міською економікою, плануванням міської території тощо. Ця проблематика існування міського права має найбільш яскраво виражений практичний аспект.

Таким чином, міське право займає особливе місце у системі сучасних напрямів юридичних досліджень. Воно якісно відрізняється від теоретичних засад науки муніципального права, оскільки прагне використовувати догматичні методи лише побіжно. Водночас міське право відкриває нові можливості для більш широкого використання міждисциплінарної методології в наукових дослідженнях.

Список використаної літератури:

1. Оборотов Ю. Дослідження цінності держави як актуальний напрям сучасного правознавства / Ю. Оборотов // Право України. – 2010. – № 1. – С. 44–51.
2. Честнов И.Л. Актуальные проблемы теории государства и права. Эпистемология государства и права / И.Л. Честнов. – СПб. : ИВЭСЭП, Знание, 2004. – С. 19–20.

Ключові слова: міське право, юридичний науковий напрям, правова урбаністика, міждисциплінарна методологія.

Ключевые слова: городское право, юридическое научное направление, правовая урбанистика, междисциплинарная методология.

Key words: city law, legal science, legal urbanism, interdisciplinary methodology.

СКУРІХІН СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ СОЦІАЛЬНОЇ ГРУПИ

Поняття менталітет, ментальність активно використовуються в усіх сферах суспільного життя, як на повсякденному, так і на професійному рівні, як в художній, так і в науковій літературі. За допомогою категорії «менталітет» зазвичай характеризують важко вловимі особливості культури, підкреслюють етнічну і соціальну зумовленість образу мислення, стереотипів поведінки, виокремлюють ті явища суспільного життя, які часто складно пояснити раціонально.

На думку Л.М. Гумільова, під ментальністю слід розуміти особливості психічного складу й світогляду людей, що входять до тієї або іншої етнічної цілісності. Вона з'являється у вигляді ієрархії ідей, переконань, уявлень про світ, оцінок, смаків, культурних канонів, способів вираження думки, і є істотною частиною етнічної традиції [1, с. 503]. Менталітет формується у ході тривалого історичного розвитку під впливом природно-кліматичних і геополітичних умов. Він визначає національний характер, національну модель соціальної поведінки. Менталітет є одним з найважливіших «накопичувачів» інваріантних суспільно-духовних, етнокультурних складових – цінностей, установок, переконань, традицій, ритуалів, стереотипних моделей поведінки, емоційних рухів («жестів»), реакцій, імпульсів, інтенцій тощо [2, с. 33]. Він, з одного боку, є результатом культури і традицій етносу, а з іншого – сам є глибоким джерелом розвитку останніх.

Вивчення правового менталітету – новий напрям в юриспруденції. Правовий менталітет нерозривно пов'язаний із загальною ментальністю, принципами її формування та існування. Виокремлення правового менталітету має практичну цінність для «більш глибокого проникнення в правову тканину духовного світу індивіда, народу, нації» [3, с. 410].

Теорія правового менталітету нині тільки починає формуватися. При цьому правовий менталітет розглядається в більшості випадків як історично обумовлений феномен тісно пов'язаний з етнокультурним змістом права [2, с. 31; 4, с. 17–18]. Тобто, через категорію правової ментальності розкриваються сформовані протягом тривалого історичного шляху розвитку особливості правової поведінки, мислення, комунікації осіб що входять в ту чи іншу етнічну цілісність.

До ознак правового менталітету зокрема відносять: історично сформовану культурологічну своєрідність; консервативний, стійкий і статичний характер; типовість уявлень, оцінювання, реагування; колективний характер [5, с. 12]. Він детермінований особливостями генезису і функціонування великої соціальної спільності людей (народу, нації). Але при цьому в наукових колах висловлюється думка про можливість

виокремлення правового менталітету окремих соціальних груп. Так, А.Ю. Мордовцев і Ю.О. Горьковенко, під правовим менталітетом розуміють «систему «наскрізних» архетипів і уявлень, знань, навичок і установок, які в різних соціумах, етнокультурних спільностях, типах цивілізацій і соціальних групах мають власний зміст, по-різному поєднуються, але завжди лежать в основі сприйняття суб'єктом (суспільством або соціальною групою) національної правової системи, політичних інститутів, суті і значення власних інтересів, прав і свобод і тому визначають поведінку (реакцію) індивіда, соціальних і професійних груп, державних органів і посадовців» [6, с. 57].

В загальній теорії менталітету відповідні ментальні характеристики застосовують до різних соціальних спільностей та груп. Так, можна розглядати окремо сільський менталітет та менталітет мешканців міст [7; 9]. На думку В.І. Пищика критеріями розмежування сільського і міського менталітету є: традиційність / урбанізованість ритмів життя, значимість / незначимість сільськогосподарської праці, колективізм / індивідуалізм ціннісних орієнтацій, соціальне усамітнення / відкритість норм, довіра / недовіра, виконання соціальних ролей у вузьких / широких рамках [8]. О.С. Мельничук, при вивченні ідеологічних аспектів міської правової системи виділяє міську правосвідомість і міську правову культуру поряд з периферійною та національною. При цьому автор розглядає залежність міської правової культури від ряду ментальних характеристик населення, зокрема пов'язаних з особливостями етнічного складу міських жителів в різних регіонах України, від стереотипів правової поведінки і правової комунікації, що історично склалися в умовах міського життя [9, с. 293–313].

Особливістю світосприйняття, емоційних реакцій, стереотипів мислення і поведінки існують і в окремих професійних групах та спільностях (військовослужбовці, шахтарі, лікарі, підприємці та ін.). Умови життєдіяльності таких груп є настільки специфічними, що накладають свій відбиток на ментальні характеристики їх представників. Наприклад, С.С. Соловйов зазначає, що менталітет офіцерів Збройних Сил проявляється в діях, вчинках, ціннісних орієнтаціях, установках, емоційних уподобаннях, висловлюваннях окремих осіб або груп, тобто своєрідному наборі індикаторів, доступних для спостереження і вимірювання у вигляді вербальних характеристик або результатів діяльності [10, с. 51]. Правовий менталітет офіцерського складу Збройних Сил України слід розглядати як системотворчий чинник образу мислення, душевного складу українських офіцерів. Він лежить в основі їх статусної правової культури, правосвідомості, поведінки, діяльності, спілкування. Правовий менталітет проявляється, передусім, в стереотипах мислення й поведінки. Будучи закріпленим у морально-нормативних формах, він приймає вигляд правових традицій, ритуалів і звичаїв [11, с. 119].

Таким чином слід зазначити, що соціальну групу можна, а в певних випадках і необхідно кваліфікувати в якості суб'єкта правового менталітету. Але про груповий правовий менталітет слід говорити лише у

випадках наявності: специфічних умов діяльності відповідної соціальної групи, існування сталих правових традицій, а також династійного (хоча б частково) вирішення кадрового питання. При цьому необхідно виокремити визначальні і похідні категорії. Етнічний правовий менталітет, як найбільш стійке утворення, безумовно, домінуватиме над правовим менталітетом соціальних спільностей та груп, виділених за територіальними або професійними ознаками.

Список використаної літератури:

1. Гумилев Л.Н. Этносфера: История людей и история природы / Л.Н. Гумилев. – М. : Экспресс, 1993. – 544 с.
2. Байниязов Р.С. Правосознание и правовой менталитет в России : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Р.С. Байниязов. – Саратов, 2006. – 53 с.
3. Музыченко П.П. Место правового менталитета в историческом изучении права / П.П. Музыченко // Актуальні проблеми політики : зб. наук праць. – О. : Юрид. л-ра, 2003. – Вип. 16. – С. 408–415.
4. Скакун О. Ф. Етнокультурний зміст права / О. Ф. Скакун // Часопис Київського університету права. – 2004. – № 4. – С. 17–23.
5. Меньяйло Д.В. Правовой менталитет : автореф. дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Дмитрий Васильевич Меньяйло. – Волгоград, 2003. – 23 с.
6. Мордовцев А. Ю. Правовая система в ментальном измерении: постановка проблемы / А. Ю. Мордовцев, Ю. А. Горьковенко // Северо-Кавказский юридический вестник. – 2002. – № 2. – С. 47–64.
7. Тыхеева Ю.Ц. Человек в городском пространстве (Философско-антропологические основания урбанографии) / Ю.Ц. Тыхеева [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/professor.ru/Tyheeva/>
8. Пищик В.И. Особенности ментальности городской и сельской молодежи / В.И. Пищик [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/v/osobennosti-mentalnosti-gorodskoy-i-selskoy-molodezhi>
9. Мельничук О.С. Міська правова система: теоретичні та нормативні засади : монографія / О.С. Мельничук. – О. : Фенікс, 2015. – 408 с.
10. Соловьев С.С. Менталитет Российского офицера: вызовы XXI века / С.С. Соловьев // СОЦИС. – 2003. – № 12. – С. 50–61.
11. Скуріхін С.М. Статусна та компетентна правова культура військовослужбовців Збройних Сил України : моногр. / С.М. Скуріхін; за ред. Ю.М. Оборотова. – О. : Фенікс, 2011. – 212 с.

Ключові слова: менталітет, правовий менталітет, правовий менталітет соціальної групи.

Ключевые слова: менталитет, правовой менталитет, правовой менталитет социальной группы.

Key words: mentality, legal mentality, legal mentality of a social group.

КОРМИЧ АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат історичних наук, доцент

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЯК ЯВИЩА ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Проблематика децентралізації становить надзвичайно актуальний аспект правової теорії і практики українського державотворення. Маючи певні історичні традиції це явище правової реальності на сучасному етапі набуло більш широкого правового розуміння, відповідно до чого значно зросли і можливості його практичного впровадження в процесі реформування української держави і суспільства.

Децентралізацію ми аналізуємо не лише в контексті територіальної організації держави, але й враховуємо предмет та функції публічного адміністрування. На цій основі в наукових дослідженнях виділяють різні види децентралізації з конкретними правовими формами за суб'єктами та сферами впливу. Це, зокрема:

територіальна децентралізація, що передбачає створення системи органів публічного адміністрування, які здійснюють управління в адміністративно-територіальних одиницях самостійно і незалежно від інституцій державної влади як органи місцевого та регіонального самоврядування;

функціональна децентралізація, в рамках якої створюється система спеціалізованих організацій (об'єднань, спілок тощо), які визнаються суб'єктами владних повноважень із делегуванням їм певного обсягу прав публічного характеру у визначених законодавством сферах суспільного життя за встановленим порядком;

предметна децентралізація, тобто фактично професійне самоврядування як система управлінських взаємовідносин між представниками певної професії, що реалізується визначеною законом представницькою організацією, яка перебуває під наглядом органів державної влади [1, с. 14-15].

Крім того, при децентралізації компетенції і повноваження розмежовуються по вертикалі і по горизонталі.

Вертикальна або ієрархічна децентралізація визначає порядок прийняття рішень керівними органами різного рівня та здійснення нагляду і контролю за їх виконанням. При цьому йдеться і про органи публічного адміністрування, і про інші суб'єкти (професійні, підприємницькі).

В рамках горизонтальної децентралізації визначаються функції і компетенції всіх інших структур системи публічного управління [2, с. 390].

Також науковці виокремлюють види децентралізації за іншими критеріями, наприклад: урядову, ідеологічну та технологічну з відпові-

дними підвидами. Зокрема, урядову поділяють на політичну, адміністративну, фінансову, економічну, екологічну; ідеологічну – на лібертаріанську соціалістичну та вільного ринку; технологічну – на інформаційних технологій, освоєних технологій.

Таке різноманіття видів та підвидів характеризує децентралізацію як багатовимірну правову категорію, на яку впливають різні фактори та чинники, що підвищують або, навпаки, знижують ефективність управлінської діяльності та визначають ступінь участі громадян в здійсненні публічного управління.

Розвиток процесів утвердження України як незалежної держави, яка вирішує складні проблеми просування шляхом демократичного транзиту, засвідчив неоднорідність тенденцій децентралізації як в площині її теоретичного обґрунтування так і в аспекті практичної реалізації. Однак протягом останніх років зроблено чимало практичних кроків, спрямованих на втілення основних концептуальних засад децентралізації влади і управління. Йдеться про всі вектори: інституційно-організаційний, фінансово-економічний, ідеологічний. Створена відповідна законодавча база, накопичений власний практичний досвід, відбулись певні запозичення кращого світового, зокрема європейського, досвіду впровадження децентралізації та імплементації апробованих міжнародних правових норм в цій сфері в національне законодавство.

Це дозволяє змінювати управлінську модель, відходити від застарілих відносин “центр – периферія”, розширювати економічну самостійність регіонів, зберігаючи конституційну форму унітарної держави; підвищувати рівень відповідальності за реалізацію державних стратегій з максимальним урахуванням інтересів та специфічних потреб місцевого населення, визначати пріоритети регіонального розвитку.

Саме такий шлях характеризує плюралістичність політики держави, забезпечує зростання впливу громадян на процеси формування та реалізації стратегій та програм державного та місцевого розвитку. Все це реалізується через функції деконцентрації влади, делегування або передачі конкретних повноважень, відчуження певних прав і, передусім, через зміну механізму фінансування розвитку.

У відповідності зі структурно-функціональними реформами мають зміщуватися і акценти відповідальності, що наразі недостатньо усвідомлюється як владними інституціями регіонального та місцевого рівнів так і самим населенням, яке значною мірою все ще перебуває в ілюзіях патерналізму і завищених очікувань від центру та вищих посадових осіб.

Реалізація публічних функцій в децентралізованій системі координат має включати чітке формулювання завдань, окреслення термінів їх виконання, вказувати на конкретного виконавця, передбачати форми відповідальності і лише за таких умов можна характеризувати та оцінювати рівень ефективності управлінської діяльності. Все це потребує належного рівня кваліфікації з боку виконавців та дієвого контролю з боку тих, хто отримує управлінські послуги. Тільки такий баланс

забезпечить якість результатів децентралізації. Подібні реформи мають спиратись виключно на конституційні гарантії та визначатись принципом пріоритету права. За таких умов децентралізація задовольняє публічні інтереси, не створюючи конфлікти і не провокуючи виникнення загроз сепаратизму. Децентралізована система спроможна узгоджувати індивідуальні, місцеві, регіональні і загальні державні та суспільні інтереси, максимально використовуючи місцеві ресурси та резерви регіональної специфіки. В такому розумінні децентралізація буде одночасно характеризуватись і як прояв розвитку громадянського суспільства, і як елемент вдосконалення механізму держави. Таке спрямування наблизитиме нас до використання позитивного досвіду, наприклад, Польщі чи Великої Британії і, разом з тим, не суперечитиме власним національним традиціям існування та функціонування демократичних самоврядних інституцій. Це забезпечить ефективність процесу децентралізації. При цьому особливий наголос робиться на тому, що оптимальність, самостійність і незалежність функціонування децентралізованої системи публічного управління, передусім, пов'язані саме з правом. Тільки право, втілене в законодавчу форму, визначає відповідну систему органів, гарантує самостійність конкретних суб'єктів, окреслює межі їх компетенції, визначає механізми нагляду і контролю, характер та форми відповідальності.

Список використаної літератури:

1. Вюртенбергер Т. Історія та легітимація децентралізованої держави / Т. Вюртенбергер // Організація регіональної та місцевої влади: досвід держав-членів Європейського Союзу : Спеціальне доповнене видання Українсько-європейського журналу з міжнародного та порівняльного права. – К. : Українська консалтингова група, 2005. – 128 с.
2. Ковальчук В.Г. Застосування суспільних теорій регіоналізму для вдосконалення державного управління розвитком регіону / В.Г. Ковальчук // Теорія та практика державного управління. – 2012. – Вип. 3 (38). – С. 390–396.

Ключові слова: децентралізація, публічне управління, правова реальність, функції публічного адміністрування.

Ключевые слова: децентрализация, публичное управление, правовая реальность, функции публичного администрирования.

Key words: decentralization, public administration, legal reality, functions of public administration.

ТИЩЕНКО ЮЛІЯ ВАЛЕРІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

МІФИ У ФОРМУВАННІ ПРАВОСВІДОМОСТІ

Визнання існування в праві міфологічних конструкцій безпосередньо пов'язано зі становленням неklasичного і постнеklasичного способів осягнення правової реальності. Такі моделі дають можливість пізнання не тільки раціональних, логічних витоків права, але і нераціональних, чуттєвих його компонентів. Їх з'єднання стає суттєвою ознакою сучасної методології юриспруденції.

Формою існування права, якої в рівній мірі властиві логічність і чуттєвість, раціональність і ірраціональність, об'єктивність і суб'єктивність, виступає правовий міф.

Особливістю феноменологічного сприйняття правових міфів є те, що вони одночасно перебувають в контексті раціонального і чуттєвого, тобто одночасно в двох площинах сприйняття права, що, в свою чергу, дозволяє міфу відображатися в різноманітних структурних елементах правосвідомості.

Перебування правових міфів одночасно в сфері раціонального (правова ідеологія) і в сфері чуттєвого (правова психологія) наводить на думку про те, що вони є сполучними елементами, які пронизують всю правосвідомість.

Місце правових міфів у структурі правової свідомості виявляється нечітко окресленим: їх не можна однозначно вважати ані раціональним, ані чуттєвим елементом правосвідомості, оскільки цей поділ втрачає свій сенс. Водночас, не можна забувати, що нераціональне, образне, чуттєве – це основа міфу, натомість раціоналізація є завжди вторинною.

У правосвідомості перебувають і живуть своїм, цілком самостійним соціокультурним життям чимало фігур міфомислення. Це, по-перше, духовна практика апеляцій до абсолютного авторитету: в природному праві таким може виступати або Бог, або розум, а в позитивному праві це завжди держава. Для індивідуальної правосвідомості абсолютною авторитетністю повинні і можуть володіти вимоги правонормативних приписів. По-друге, це апеляція до чуда: правосвідомість схильна пов'язувати його з ідеєю вищої справедливості, з вірою в її рятівну роль, здатність надати соціальному життю такий ступінь гармонійності і досконалості, що вона стане казковою і небувалою. По-третє, це апеляція до таємниці. Тільки на перший погляд може видаватися, що правові явища досить прозорі для пізнання, але насправді уявлення про таку прозорість ілюзорні й світ права можна порівняти з бездонним колодязем, у темних глибинах якого приховано чимало таємничого. У світі права апофатизм як переконаність в існуванні незбагнених загадок і таємниць завжди залишатиметься домінантою в природноправовій філософії. І причиною

є зв'язок цього світу не тільки з колективним несвідомим, з архетипними підставами психіки і міфологічними структурами свідомості, але і з метафізичною реальністю [1, с. 300].

У повсякденній правосвідомості довгий час культивувався й існує досі міф про ідеального правителя, абсолютно справедливого, котрий ідеально розуміє почуття і сподівання народу. Своєрідна модифікація цього міфу, що більше має політичний зміст, – міф про «тверду руку». Однак якщо міф про «тверду руку» швидше пов'язаний із засобами управління, з прагненням до підпорядкування, патерналізму, то міф про ідеального правителя наділений більш глибоким змістом.

Як пояснюють деякі дослідники, міф про ідеального правителя, виражений, зокрема, в образі короля Артура, нерозривно пов'язаний із становленням правової свідомості раннього Середньовіччя: диференціація політичного і правового, що остаточно сталася лише в Новий час, в кельтській міфології усвідомлювалася як розмежування держави і особистості правителя.

Для повсякденної правосвідомості міфологічні структури часто існують на протигагу офіційному законодавству, і навіть нерідко його витісняючи. Понад те, міфи повсякденної правосвідомості можуть навіть заохочувати поведінку, яка з точки зору формального закону буде вважатися злочинною або принаймні небажаною. Наприклад, це міф про шляхетного розбійника Робіна Гуда, в якому поєднано багато правових сюжетів: боротьба за справедливість, захист простих людей, соціальна рівність тощо. На думку дослідників соціальної міфології, міф про Робіна Гуда більшою мірою, ніж інші соціальні міфи, володіє саме юридичним змістом, оскільки його глибинний сенс – продемонструвати протиставлення народного права та народної справедливості офіційному праву та офіційній справедливості. При цьому останні однозначно сприймаються як зло, натомість перші – як добро. Робін Гуд, таким чином, – це збірний образ усього правового і справедливого в очах простого народу, а його боротьба з шерифом – це одвічна боротьба повсякденної справедливості зі встановленим законом.

Міфи нерідко властиві не тільки повсякденній, а й професійній правосвідомості. Загалом слід зазначити, що в структурному плані професійна правосвідомість нічим не відрізняється від буденної або наукової, тому вона тією ж мірою містить міфологічний компонент.

Одним з яскравих прикладів такого міфу, який в Україні набув особливого поширення, – це міф про те, що зміни в законодавстві здатні автоматично вирішити комплексні проблеми в правовому житті. Такий міф отримує своє втілення в гіперактивній законодавчій діяльності, коли законодавство змінюється зі швидкістю, невластивою для нормального розвитку правової системи [2, с. 96].

Інший важливий приклад міфу професійної правосвідомості – уявлення про те, що встановлення більш суворих покарань веде до зниження рівня злочинності. Однак у правовому регулюванні між правовою нормою і врегульованою нею поведінкою знаходиться цілий пласт інститутів, відносин, цінностей і антицінностей, які визначають дієвість

або недієвість цієї норми. Незважаючи на те, що історія права демонструє хибність такого підходу, він усе ж популярним у юристів-професіоналів.

Серед правових міфів, поширених у сучасному правознавстві, що характеризують професійну правосвідомість, потрібно назвати міф про верховенство закону, про те, що встановлений закон обов'язково діє і впливає на людей; відомий міф про права людини, який стверджує, що всі права людини можуть і повинні бути забезпечені і реалізовані; поширений міф про народовладдя, який полягає в тому, що влада в державі належить народу; існує міф про невідворотність відповідальності за вчинений злочин, який означає своєчасне розкриття будь-якого протиправного діяння та ін. Існують також міфи про поділ права на приватне і публічне, про відображення в законі волі народу, про правову державу, про верховенство Конституції. Міфологічні засади має переконання, що існуючі закони справедливі. Але абсолютна справедливість, як і всі інші соціальні абсолюти, неможлива. У зв'язку з розчаруванням в справедливості народжується міф про несправедливість закону, що є іншою граничною міфологемою. Таке уявлення про закон відображено в фольклорному праві у вигляді приказки: «Закон як дишло, куди повернеш, туди й вийшло». Характерно, що вона існує і в українській, і в російській мовах.

Міфи правосвідомості – як повсякденної, так і професійної, стають ідеологічними джерелами сучасного права, отримуючи своє вираження в законодавстві.

Правовий міф не присутній в законодавстві безпосередньо, але нерідко визначає його зміст шляхом конструювання певних схем мислительності.

Міфи позитивного права, як правило, відображають ті чи інші міфи правосвідомості, виражаючи їх у нормативній формі, які забезпечують необхідний зв'язок між правом і суспільною думкою про нього. У цьому сенсі міф не тільки виступає ідеологічним витоком права, а сам стає правовим регулятором, здійснюючи безпосередній правовий вплив на поведінку людини. Наприклад, страх перед відплатою, існуючий з часів архаїчного права і втілений у принципі «злочини повинні каратися», є не лише ідеологічною основою кримінального права, де отримує вираження в ідеї невідворотності покарання, а й виступає як фундаментальна міфологічна конструкція, яка створює образ права як інструмента відплати, сили, що має надивидиуальне походження.

Міфи позитивного права, як правило, відображають ті чи інші міфи правосвідомості, виражаючи їх у нормативній формі, які забезпечують необхідний зв'язок між правом і суспільною думкою про нього. У цьому сенсі міф не тільки виступає ідеологічним витоком права, а сам стає правовим регулятором, здійснюючи безпосередній правовий вплив на поведінку людини. Наприклад, страх перед відплатою, існуючий з часів архаїчного права і втілений у принципі «злочини повинні каратися», є не лише ідеологічною основою кримінального права, де отримує вираження в ідеї невідворотності покарання, а й виступає як фундаментальна

міфологічна конструкція, яка створює образ права як інструмента відплати, сили, що має надіндивідуальне походження.

Позитивне право оперує значною кількістю міфів. Це міф про поділ права на приватне та публічне, про відображення в законі волі народу, про правову державу, про верховенство Конституції. Міфи знаходять своє вираження в окремих фактичних презумпціях, наприклад, в презумпції розумності людини, за якою вважається, що людина діє відповідно до раціональної оцінки ситуації [2, с. 89].

Міфологічне коріння мають нормативні положення про заборону втручання в приватне життя і недоторканість житла; положення про наклеп, закріплені в багатьох законодавчих актах різних правових систем; положення кримінального законодавства про встановлення відповідальності за осквернення могил; міфологічні елементи можна знайти і в нормах, які передбачають відповідальність за мародерство і т.д. Наявність міфів в позитивному праві підвищує його легітимність, оскільки дозволяє звертатися до масового підсвідомого – найбільш стало-го елементу правосвідомості.

Міфологічні аспекти знаходять своє відображення у правовій поведінці. Місце правового міфу у структурі правової поведінки зумовлюються як суб'єктивними так і об'єктивними елементами. Більш значущим при цьому виступає саме суб'єктивний аспект, оскільки він передбачає аналіз суб'єктивної сторони складу як правомірного, так і протиправного діяння.

Правова поведінка не є формою існування правових міфів, а виступає проявом їх існування у правовій свідомості. Серед детермінант правової поведінки мають бути не тільки раціональні, але і нерациональні начала, а, отже, і правовий міф. Правові міфи визначають загальну фундаментальну модель, ґрунтуючись на якій люди формують свою поведінку.

Список використаної літератури:

1. Бачинин В.А. Миф и право / В.А. Бачинин // Смыслы мифа: мифология в истории и культуре : Сб. в честь 90-летия проф. М.И. Шахновича. – Вып. № 8. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского философского общества, 2001. – С. 290–304.
2. Бондаренко Н. Л. О месте принципа добросовестности и разумности в системе принципов гражданского права / Н. Л. Бондаренко // Вестник Омского университета. – Сер. : «Право». – 2013. – № 1. – С. 89–93.
3. Крижанівський А.Ф. Правовий порядок в Україні: витоки, концептуальні засади, інфраструктура : моногр. / А.Ф. Крижанівський. – О. : Фенікс, 2009. – 504 с.

Ключові слова: правові міфи, міфи правосвідомості, міфи повсякденної правосвідомості, міфи професійної правосвідомості, міфи позитивного права.

Ключевые слова: правовые мифы, мифы правосознания, мифы обыденного правосознания, мифы профессионального правосознания, мифы позитивного права.

Key words: legal myths, myths of legal consciousness, myths of ordinary legal consciousness, myths of professional legal consciousness, myths of positive law.

ЧУВАКОВА ГАННА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОМИЛКОВА ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА ЯК РІЗНОВИД ПРАВОВИХ АНОМАЛІЙ

Окремої уваги заслуговує аналіз правових аномалій в юридичній практиці. Класично, під юридичною практикою розуміють професійну юридичну діяльність з видання, тлумачення і реалізації правових приписів, здійснювана з урахуванням накопиченого соціально-правового досвіду. Правова практика може бути: судовою, прокурорською, законодавчою, слідчою та ін. – це в залежності від суб'єкта юридичної практики. А в залежності від інтелектуальної діяльності, юридична практика може бути: організаційною, організаційною, реєстраційною, комунікативною, слідчою, пізнавально-пошуковою.

Сучасний стан юридичної практики характеризується зростанням обсягів правової інформації та поглибленням професійної спеціалізації, відповідно до чого відбувається й ускладнення як системи соціальних норм, що регламентують професійну діяльність юристів [1], так і вимог до професійних якостей юриста, які формуються суспільством, його ціннісними установками, принципами і нормами. Оскільки правові суперечки обумовлені конфліктом інтересів людей, а юридична практика пов'язана з необхідністю розв'язання різноманітних конфліктних ситуацій, професійна діяльність юриста торкається найважливіших інтересів людей, їх благ, а іноді й долі. Все це накладає особливий тягар моральної відповідальності за результати своєї діяльності на суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів та інших працівників юридичного фаху, вимагає від цих осіб особливих морально-психологічних та вольових якостей. Слід враховувати й те, що до юристів, які працюють у правоохоронних та інших державних органах і наділені владними повноваженнями, ставляться підвищені моральні вимоги ще й як до представників державних органів і держави, носіїв владних повноважень, охоронців закону [2]. Тому дослідження питань щодо аномалій в юридичній практиці є надзвичайно актуальною проблематикою, вирішення якої становить вагомий інтерес як у теоретичному, так і в практичному значенні.

Взагалі, аномалія як правова категорія – це негативне відхилення від норми, патологія з негативним значенням [3].

Але, стосовно обраної тематики, в літературі відхилення від нормальної юридичної діяльності деякими авторами трактується як юридична помилка. З огляду на те, що і «аномалія», і «помилка» тлумачними словниками визначаються як «відхилення від норми, неправильність» [4], мова йде про однакове правове явище.

У юридичній літературі розглядають помилкову юридичну діяльність як невинне, об'єктивно-суб'єктивне протиправне діяння (дію, бездіяльність) суб'єкта юридичної практики, що порушує загальні принципи і норми права, інші юридичні приписи, які не досягають мети правового регулювання і тягнуть застосування певних заходів соціально-правового захисту, поряд із терміном «помилка» використовує одночасно терміни «дефект» і «відхилення», а іноді і «аномалія» як синонімічні [5].

Серед причин помилкової юридичної діяльності виокремлюються юридичні (наприклад, неточне визначення компетенції того й іншого органу, кола обов'язків тощо); економічні (відсутність ефективного стимулювання належної роботи); організаційні (погана організація роботи, невмілий підбір й розстановка кадрів); інтелектуальні (слабкий рівень професійних знань, недостатній рівень політичної й загальної культури) фактори [5].

При розгляді проблеми помилкової юридичної діяльності з позицій культурологічного підходу, вони вважаються особливим різновидом юридичної антикультури. Такій діяльності властиві всі характерні риси останньої і її зовнішня сторона включає наступні елементи: помилкові дії (бездіяльність суб'єктів); настання наслідків цих дій (помилковий результат); причинно-наслідковий зв'язок між зазначеними вище елементами; засоби (техніка); способи й методи (тактика), плани й прогнози (стратегія); місце, час й обстановка здійснення помилкових операцій; її суб'єктом слід визнати особу, уповноважену здійснювати той чи інший вид юридичної практики; її внутрішньою стороною виступає сумнінна омана, похибка в будь-якому з елементів психологічного механізму суб'єкта правозастосування; носить протиправний характер, оскільки призводить до порушення чийогось суб'єктивного права, здійснюється всупереч цьому праву; її здійснення передбачає застосування заходів соціально-правового захисту, направлених на забезпечення законності здійснення правозастосування. В результаті, пропонується визначення помилкової юридичної діяльності, як невинне, об'єктивно-суб'єктивне, протиправне діяння (дія, бездіяльність) компетентного суб'єкта правозастосовної практики, яке за допомогою відповідних засобів і способів порушує юридичні приписи. Таке діяння не досягає мети правозастосування, забезпечення і реалізації прав і свобод громадян, охоронюваних законом інтересів особистості або знижує якість правового акту, ускладнює розуміння його змісту, а також несе негативні юридичні та інші наслідки і вимагає різноманітних способів соціально-правового захисту [6].

Провівши порівняльний аналіз помилкової юридичної діяльності і протиправної діяльності, Л. Шадрінова приходять до висновку, що головна відмінність між ними полягає в суб'єктивній стороні: суб'єкт першої не тільки не усвідомлює небезпечний характер своїх дій, не передбачає можливість настання негативних наслідків, але і не може їх передбачити. Протиправна діяльність завжди відбувається або з умислом (прямим або непрямым) або по необережності (легковажності або

недбалості). Однак, на її думку, опосередкована частка провини все-таки може бути присутньою і при помилковій юридичній діяльності, коли суб'єктом допускаються похибки внаслідок неприйняття ним ніяких серйозних зусиль для ознайомлення, наприклад, з нормативно-правовим матеріалом або фактичною основою справи [6].

Список використаної літератури:

1. Скаун О.Ф., Овчаренко И.Н. Юридическая деонтология. – Х.: Консум, 1999. – 304 с. (с. 202)
2. Лозовой В. О., Петришин О. В. Професійна етика юриста. Х.: Право, 2004. 176 с. (с. 2-3)
3. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю.М. Оборотов, А.П. Овчиннікова, В.В. Завальнюк та ін.] ; за ред. Ю.М. Оборотова. – Одеса : Фенікс, 2019. – 420 с.
4. Новицкая И. В., Вакалова А. Е. Теория ошибки в свете различных подходов // Молодой ученый. 2016. № 26. С. 788-794.
5. Чувакова Л. А. Причины и условия ошибочной юридической деятельности: Проблемы методологии: дис. ... канд. юрид. наук. Специальность: 12.00.01 Теория и история права и государства; история правовых учений // Н. Новгород, 2003. 199 с.
6. Шадринова Л.А. Технология установления ошибочной правоприменительной деятельности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства; история учений о праве и государстве // Ярославский государственный университет им. П.Г. Демидова. Нижний Новгород. 2012. 28 с.

Ключові слова: юридична практика, правова аномалія, види правових аномалій, помилкова юридична практика.

Ключевые слова: юридическая практика, правовая аномалия, виды правовых аномалий, ошибочная юридическая практика.

Key words: legal practice, legal anomaly, types of legal anomalies, false legal practice.

КОВБАСЮК СТЕПАН ВАЛЕРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ ТА ДЕРЖАВІ

В сучасному праві принципи толерантності та недискримінації відіграють все більшу роль в регулюванні суспільних відносин. Це зумовлено тим, що вони за своєю природою є сучасною конкретизацією принципів рівності і справедливості, що є основою побудови права. Також можна зазначити що сам принцип рівності певною мірою побудований і обґрунтовується заборонаю дискримінації. Сьогодні можна

констатувати, що саме новий рівень розуміння рівності зумовлений еволюцією концепції дискримінації. Для детального аналізу інституалізації принципу недискримінації варто почати з визначення поняття дискримінації. Однак, зробити це не просто з огляду на низку обставин.

По-перше, дискримінація розглядається як порушення принципу рівності, а відтак, складність визначення дискримінації є наслідком теоретичних проблем, що супроводжують визначення рівності. По-друге, критерії дискримінації не завжди є однозначними та можуть зумовлювати сумніви в їхній обґрунтованості. Нарешті, не всі ситуації, які можна вважати нерівністю, є дискримінацією [1, с. 15].

В міжнародному праві поняття дискримінації було викладене у Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти та Конвенції про дискримінацію в галузі праці та занять, що пізніше було уточнене в Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Відповідно до підходу викладеного в цих документах дискримінація означає будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу, ґрунтовані на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, статі, релігії, політичних переконань, іноземного походження або соціального походження, віку, стану здоров'я чи із інших підстав, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях [2].

В українському законодавстві імплементовано аналогічну дефініцію. Так, ст. 1 Закону України Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні закріплює, що дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [3].

Таким чином в рамках міжнародного права склався описовий підхід до визначення поняття дискримінація, в рамках якого передбачено основні прояви дискримінації: розрізнення, виняток або обмеження, обов'язковим наслідком яких є позбавлення, обмеження чи перешкоди в здійсненні прав та свобод людини.

В той час як вітчизняний законодавець пішов іншим, теоретично необґрунтованим шляхом формулюванні загального категоричного безоціночного визначення дискримінації, котре супроводжується і правовими винятками. І вже ці винятки містять вказівку на таку оціночну ознаку дискримінації як необґрунтованість. Запровадження у національну праві інституту позитивних дій – «латка», яка рятує небездоганне вітчизняне визначення дискримінації [1, с. 16].

Та обставина, що дискримінація є дуже мінливим явищем, яке потребує постійного переосмислення, якому бракує чітких, даних раз і назавжди рис, не може бути підставою для відмови в формулюванні принаймні деяких ознак дискримінації. Основним недоліком підходу до визначення дискримінації у вітчизняному законодавстві стає фактична неможливість сформулювати конкретні ознаки дискримінації як певного різновиду правопорушення.

Як наслідок маємо вкрай неоднозначну ситуацію із змістом і застосуванням ст. 161 Кримінального кодексу України. Вона викладена таким чином, що стосується лише громадян, але не апатридів та іноземців. Виходячи з цього, негромадяни, навіть ті, які перебувають в Україні легально, не можуть захиститися за її допомогою, що є черговим фактом дискримінації за ознакою наявності українського громадянства.

Зі змісту ст. 161 випливає, що передбачене нею діяння, вчинене щодо іноземців та осіб без громадянства, не є злочином, що по своїй суті є правовим нонсенсом. Парадоксально, адже саме вони найчастіше стають жертвами расової та етнічної ксенофобії і набагато більше потребують захисту від неї, ніж громадяни України [4, с. 73].

Окрім законодавчого регулювання принципу недискримінації його інституалізація повинна включати створення системи державних та недержавних інституцій, які б забезпечували імплементацію положень антидискримінаційного законодавства.

Відповідно до статті 9 Закону України Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні суб'єкти, наділені повноваженнями щодо запобігання та протидії дискримінації в Україні є: Верховна Рада України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Кабінет Міністрів України; інші державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування; громадські організації, фізичні та юридичні особи [3].

Аналіз нормативно-правових актів, що містять у тексті згадку про дискримінацію й похідні від нього терміни, дозволяє зробити висновок, що підставою цього явища можуть бути: (1) стать; (2) релігійні погляди; (3) расова належність, колір шкіри; (4) етнічне походження; (5) мова; (6) сімейний стан; (7) політичні та інші погляди; (8) екологічне та інше становище; (9) місце народження; (10) вік; (11) стан здоров'я; (12) народження дитини; (13) статус; (14) наявність власності; (15) будь-яка форма соціальної сегрегації; (16) генетична спадковість тощо [5, с. 10].

Відповідно до різновидів дискримінації можна віднести 1) расову дискримінацію; 2) дискримінацію за політичними, релігійними та іншими переконаннями; 3) гендерна дискримінація; 4) дискримінація за інвалідністю, станом здоров'я; 5) дискримінація за соціальним походженням і станом; 6) дискримінація мовними або іншими ознаками.

Варто було б закріпити систему державних інститутів основною функцією яких є запобігання різним видам дискримінації. Так в багатьох європейських країнах інститут омбудсмена отримав спеціалізацію і

сьогодні в діють інститути уповноваженого з прав жінок, уповноваженого з прав військовослужбовців, та інші.

Інституалізація принципу недискримінації повинна включати 2 основні напрями: 1) формування в рамках існуючих інститутів спеціальних структур, які будуть займатися конкретними проявами дискримінації; 2) формування спеціальних інститутів, які будуть займатися захистом прав і свобод, а також боротися з дискримінацією різних категорій суб'єктів (жінок, дітей, біженців, національних, релігійних, мовних меншин).

Прикладами успішної реалізації такого підходу є інституалізація антидискримінаційних практик у сфері економічних прав та в гендерній сфері.

Інституалізації антидискримінаційних практик в економічній сфері повинно сприяти створення Ради бізнес-омбудсмена яка діє на основі Положення про Раду бізнес-омбудсмена затвердженого Постановою Кабінету міністрів № 691 Про утворення Ради бізнес-омбудсмена від 26 листопада 2014 р. [6].

В сфері гендерної дискримінації такими інститутом повинна стати Уповноважена з питань гендерної політики діяльність якої регулюється постановою Кабінету Міністрів України Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики. Також Закон України Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків передбачає впровадження в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування інституту уповноваженого (координатора) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі [7; 8].

Список використаної літератури:

1. Барабаш, О. О. Рівність суб'єктів права та заборона дискримінації: до питання про співвідношення принципів / О. О. Барабаш, З. П. Равлінко // Митна справа : Науково-аналітичний журнал. – 2014. – № 2. – С. 15-19.
2. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Заява від 21.12.1965 [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105
3. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 30.05.2014 № 5207-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 32. – Ст. 412.
4. Запобігання дискримінації в Україні в контексті європейської інтеграції: моногр. / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; І. О. Кресіна, К. М. Вітман, В. П. Горбатенко та ін. – Київ, 2015. – 384 с.
5. Руднева, О.М. Поняття й сутність принципу недискримінації / О.М. Руднева // Проблеми законності : зб. наук. праць. 2010. Вип. 110 . С. 9-16.
6. Положення про Раду бізнес-омбудсмена затверджена Постановою Кабінету міністрів № 691 Про утворення Ради бізнес-омбудсмена від 26 листопада 2014 р. № 691 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 98. – Ст. 2847.

7. Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 390 // Офіційний вісник України. – 2017. – № 48. – Ст. 1487.
8. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005р. № 2866-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52. – Ст. 561.

Ключові слова: дискримінація, принцип недискримінації, інституалізація принципу недискримінації, антидискримінаційне законодавство.

Ключевые слова: дискриминация, принцип недискриминации, институализация принципа недискриминации, антидискриминационное законодательство.

Key words: discrimination, principle of non-discrimination, institutionalization of non-discrimination principle, anti-discrimination legislation.

ІВАНЧУК ВІРА ЄВСТАФІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ПРАВОВИЙ МОНІТОРИНГ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ

В Україні проголошується і діє принцип верховенства права, який є основоположною засадою у визначенні конституційного ладу держави. Його значення для правової держави визначальне, адже право – це прояв вищої справедливості і його панування в суспільстві перш за все вказує на пріоритетність прав і свобод людини. Верховенству права як одному з проявів справедливості та розумності приділяється велика увага на доктринальному рівні науковцями [4, с. 4].

Верховенство права передбачає, перш за все, наявність законів з правовим змістом (правових законів), а також зв'язаність державної влади з правовими законами, тобто правом. Зазначені фактори вимагають використання відповідних засобів забезпечення реалізації верховенства права, одним з яких є правовий моніторинг, тому виникає потреба у розробці пропозицій щодо визначення основних напрямків забезпечення верховенства права в Україні шляхом ефективного використання правового моніторингу. Вважаємо за необхідне зазначити, що в Україні принцип верховенства права закріплений у ч. 1 ст. 8 Конституції. Своєю чергою у Доповіді, схваленій Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (2011 р.) визначено (п. 41) шість основних елементів верховенства права, до яких віднесено: законність, в тому числі прозорий, підзвітний і демократичний порядок введення законів у дію; правову певність; заборону свавілля; доступ до правосуддя у незалежних і неупереджених судах, в тому числі судовий контроль за адміністративними актами; дотримання прав людини; недискримінація та рівність перед законом. Перелічені елементи лежать в основі

конституційних і законодавчих положень та судової практики як на національному, так і на міжнародному рівнях, тому підлягають правовому моніторингу.

Сучасна наука та практика спрямовані на активний пошук шляхів та засобів створення якісних нормативно-правових актів як основ правового регулювання суспільних відносин, що постійно еволюціонують й забезпечення верховенства права. Серед цих засобів хотілося б звернути увагу на порівняно новий та особливо не використовуваний у правотворчій діяльності етап нормотворення – проведення правового моніторингу. Правовий моніторинг пов'язують із різними стадіями правового регулювання, і його вивчення актуалізується з пошуком чинників, здатних сприяти вдосконаленню праворегулятивних властивостей основного джерела права сучасної України – нормативно-правового акта.

Почати дослідження варто із з'ясування понятійного навантаження терміна «правовий моніторинг». У Великому тлумачному словнику української мови термін «моніторинг» розтлумачено як безперервне стеження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату, а також прогнозування та запобігання критичним ситуаціям [2, с. 687]. У енциклопедичних джерелах трактування «правового моніторингу» не подається, натомість ідеться про «моніторинг», «моніторинг земель», «моніторинг злочинності», «моніторинг навколишнього природного середовища» [5, с. 764–765]. Спільним для цих розумінь моніторингу є те, що цей термін розглядається, незалежно від різновиду, як система спостережень за станом певних явищ. Отож, розуміння моніторингу та правового моніторингу за змістом майже тотожні.

Сьогодні терміном «правовий моніторинг» вже послуговуються в юридичній практиці України. Наприклад, у зразку «політичної пропозиції» (доповідна записка Кабінетові Міністрів України щодо реалізації державної політики), який додається до Регламенту Кабінету Міністрів України, ідеться про проведення моніторингу процесу реалізації рішень. Завдання правового моніторингу – активізувати систему постійного спостереження всього життєвого циклу нормативно-правового акта, включаючи етапи його підготовки, прийняття, застосування, внесення змін і доповнень, а також виконання, відстежування у процесі правозастосовної практики в діяльності органів влади [5].

Відповідно до соціальної значимості завдань моніторингу у забезпеченні верховенства права в Україні пропонується широка гама його цілей та функцій у механізмі правового регулювання. Метою правового моніторингу суспільних відносин є отримання інформації у результаті збору фактичного матеріалу, оцінювання, прогнозування, контролю у вигляді рекомендацій, спрямованих на забезпечення оптимального стану суспільних відносин [3, с. 28-29]. На думку Ю. Г. Арзамасова, метою моніторингу нормативно-правових актів є, з одного боку, підвищення ефективності правотворчої діяльності (тактична) та, з іншого, підвищення ефективності роботи всього механізму правового регулю-

вання (стратегічна). Моніторинг дозволяє більш детально планувати основні напрями правотворчої роботи, визначати ті сфери суспільних відносин, які повинні ввійти у сферу правового регулювання [1, с. 47].

В результаті правового моніторингу стає можливим відстежити сучасний стан законодавства, побачити дійсну картину його роботи, з'ясувати ті причини, по яких гальмується досягнення поставлених правових цілей, і на цій основі оцінити добротність правових норм і правового регулювання в цілому. Для суб'єктів нормотворення значення правового моніторингу полягає в тому, що він дозволяє:

1) побачити тенденції та прогностні потреби правового регулювання певних суспільних відносин;

2) оцінити склад та структуру нормативно-правового матеріалу з певного питання;

3) визначити ступінь повноти правового врегулювання відповідної сфери суспільного життя, виявити наявні тут прогалини і «білі плями»;

4) виявити в правовому регулюванні наявні колізії, неясності, неточності, дублювання та інші нормотворчі помилки і «вузькі місця»;

5) оцінити ефективність правових рішень у подібних проблемних ситуаціях;

6) посилити інтелектуальну складову нормотворчої діяльності за рахунок врахування думки правозастосовувачів, інститутів громадянського суспільства, громадян [6, с. 333].

Здійснення правового моніторингу у контексті забезпечення верховенства права можливо у напрямках, що відбивають складові верховенства права. Відповідно до підходів Венеціанської комісії такими складовими визначено: доступ до закону (положення закону повинні бути зрозумілими, ясними та передбачуваними); вирішення питань про юридичні права повинно, як правило, здійснюватися на підставі закону, а не за розсудом; рівність перед законом; влада повинна реалізовуватися відповідно до закону, справедливо та розумно; права людини повинні бути захищені; повинні бути наявні засоби для врегулювання спорів без невинуватених витрат та відстрочок; наявність справедливого суду; держава повинна дотримуватися своїх зобов'язань у рамках як міжнародного, так і національного права.

Список використаної літератури:

1. Арзамасов Ю.Г. Концепция мониторинга нормативных правовых актов. М. : Юрлитинформ, 2011. 208 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.: Перун, 2007. – 1736 с.
3. Горохов Д. Б. Правовой мониторинг: концепция и организация. *Журнал российского права*. 2007. № 5. С. 25-29.
4. Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип права: дис. ... канд. юрид. наук, спец. : 12.00.01 / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 195 с.
5. Юридична енциклопедія. Т. 3 / [редакційна колегія: Ю. С. Шемшученко та інші]. К.: Українська енциклопедія, 2001. С. 764–765.

6. Юридическая техника : [курс лекцій] / под ред. В. М. Баранова, В. А. Толстика. М. : ДГСК МВД России, 2012. 384 с.

Ключові слова: моніторинг, правовий моніторинг, верховенство права, нормативно-правовий акт, нормотворення.

Ключевые слова: мониторинг, правовой мониторинг, верховенство права, нормативно-правовой акт, нормотворчества.

Key words: monitoring, legal monitoring, rule of law, normative-legal act, standard setting.

АНТОШИНА ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

ІНФОРМАЦІЙНА ТА ДЕРЖАВНА ВЛАДА: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ

Категорія «влада» досліджується філософами, політологами, соціологами, психологами та ін. Влада це вольове відношення між людьми, присутнє у всіх сферах життя суспільства. Це своєрідний інструмент управління, який використовується для досягнення поставлених цілей.

Влада, на думку політологів це здатність змушувати людей (або обставини) здійснювати те, що інакше вони б не зробили [1].

Категорія влади займає важливе місце в концепції М. Вебера, на думку якого, влада означає будь-яку можливість проводити всередині даних соціальних відносин власну волю, навіть всупереч опору, незалежно від того, на чому така можливість заснована. Влада це найрізноманітніші мотиви слухняності: від звичайної звички до раціональних міркувань [2].

Що стосується інформаційної влади, то більшість вчених під інформаційною владою, розуміють здатність власників інформації шляхом отримання, селекції, тлумачення, компонування та поширення інформації впливати на формування суспільної свідомості, спонукати суб'єктів політики і економіки до дій в заданому напрямку.

Інформаційна влада інституціоналізується через спеціалізовані структури для відкритої, публічної передачі будь-якої інформації будь-яким особам за допомогою спеціального технічного інструментарію. До них відносяться друкована, аудіовізуальна, електронна преса, кіно-, відео-, аудіо носії інформації, супутникові, кабельні, комп'ютерні мережі все, що може накопичувати і передавати важливу для суспільного життя інформацію [3]

Всеосяжна інформатизація суспільства, широке впровадження нових інформаційних технологій (телебачення, комп'ютерних мереж, аудіо- та відеосистем, інтернет-телебачення, соціальних мереж) актуа-

лізували дискусії про інформаційну владу. Тут можемо виділити кілька дефініцій поняття інформаційної влади. Інформаційна влада по-перше, це влада якоїсь інформації (ідей), прийнятої до реалізації, а по-друге, влада людей, які втілюють інформацію (ідеї) в життя [4].

Суть інформаційної влади зводиться до здатності поширення за допомогою засобів масової інформації та міжособистісного спілкування певних ідей. Вона спрямована на те, що люди починали адекватно сприймати інформацію, що надходить та яка, в свою чергу починає формувати алгоритм їх поведінки.

Держава за допомогою правових інструментів формує відповідні правила взаємодії з інформаційним суспільством і відповідно з інформаційною владою, так як в сучасних умовах інформація відіграє вирішальну роль в організації влади, його ефективності та невдач. Активне використання потенціалу інформаційної влади може стати вирішальним фактором у проведенні державної політики в будь-якій сфері життя суспільства.

Державна влада передбачає наявність суб'єкта влади, того, хто здійснює владні відносини і об'єкта владних відносин, тобто той, щодо кого вона застосовується. Не менш важливими виступають джерела і засоби, за допомогою яких здійснюють владу; мета, заради якої влада застосовують. Суб'єктами державної влади перш за все виступають інститути держави. Що стосується суб'єктів інформаційної влади в сучасному суспільстві, то ними виступають такі інститути як ЗМІ, інформаційні та рекламні агентства, наукові та науково освітні установи. Найбільш масове і вагомий вплив мають Інтернет, ЗМІ (аудіовізуальні, телебачення, радіо), де Інтернет виступає головним творчим полем діяльності сучасного суспільства.

Інформаційна влада в сучасних умовах відіграє визначальну роль в соціальному житті сучасного суспільства. Під впливом інформаційної влади змінюються більшість політико-правових інститутів, політичні відносини, форми політичного та інформаційного впливу на суспільні відносини і суспільну свідомість.

Інформаційна влада чинить широкий вплив на формування поведінки особистості і суспільства в цілому, вмело маніпулює свідомістю людей, за допомогою цілеспрямованого впливу інформації або блокування певних відомостей, пропагандистських і агітаційних матеріалів, інформації, які і не сприймаються нами, як примус.

Що стосується державної влади, то вона може домагатися своїх цілей різними засобами, в тому числі ідеологічним впливом, переконанням, економічним стимулюванням і іншими способами. Але тільки вона володіє монополією на примус за допомогою спеціального апарату по відношенню до всіх членів суспільства. Внаслідок цього формами прояву влади є панування, керівництво, управління, організація, контроль.

Можна констатувати факт, що для підкорення одного суб'єкта іншому або одних суб'єктів іншим, державна влада може використовувати як метод примусу, так і метод переконання для виконання владних

вимог. Що стосується інформаційної влади, то вона не має здатність і можливість насильно примушувати до вчинення будь-які дії. Інформаційна влада може задіяти тільки метод переконання.

Формування інформаційної влади безпосередньо пов'язане саме з становленням інформаційного суспільства, яке сьогодні можна назвати основною, центральною фазою формування сучасної цивілізації.

Перехід від індустріального до інформаційного суспільства є нагальною реальністю нашого часу і зачіпає всі держави, де Україна не є винятком. Перехід до інформаційної цивілізації перетворює інформаційний ресурс стратегічний фактор будь-якої країни [5, с. 3].

Необхідно акцентувати увагу на тому, що в останнє десятиліття спостерігається стрімке зростання політичного впливу інформаційної влади, її значення, роль у житті сучасного суспільства. Свобода слова та інформації, заснована на верховенстві права та повазі прав людини є основними постулатами побудови громадянського суспільства, утвердження справжньої демократії. Тому, без сумніву, межі існування інформаційної влади повинні бути, в першу чергу, узгоджені з правами і свободами людини.

Список використаної літератури:

1. Политология. Словарь. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.dic.academic.ru/dic.nsf/politology/25/%D0%92%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C>
2. Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.
3. Бебик В. М. Політологія для політика і громадянина: [Монографія]. – К.: МАУП, 2003.: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.politics.ellib.org.ua/pages-3665.html>
4. Ржевська Н. Ф., Політична влада та інформація, місце інформаційної влади у інформаційному суспільстві. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/2950
5. Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижа. – К. : Юрид. думка, 2006. – 384 с.

Ключові слова: державна влада, розподіл влади, інформаційне суспільство, інформаційна влада, інституціоналізація інформаційної влади.

Ключевые слова: государственная власть, разделение властей, информационное общество, институционализация информационной власти.

Key words: power of the state, division of power, information society, informational power, institutionalization of information power.

ДЗЕВЕЛЮК МАРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

НОВАЦІЙНІ ЗМІНИ В КЛАСИФІКАЦІЇ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

Глобалізаційний розвиток сучасного світу, продуктує фундаментальні трансформації, які в першу чергу стосуються розуміння держави як сучасної і впливає на зміну її функціональної діяльності. Сучасна держава є динамічним і рухомим соціальним утворенням, що суттєво впливає на систему й зміст функцій держави, сприяє появі нових пріоритетних напрямів діяльності, що в свою чергу зумовлює запровадження певних новацій в її класифікації.

У сучасній літературі, присвяченій функціям держави, їх розгляд традиційно супроводжується розгалуженою і детальною їх класифікацією, яка націлена на подолання певної видової різноманітності активностей держави та зведення її у струнку й раціональну схему. Однак з цим пов'язана теоретичні і методологічні проблеми, що потребує критичного погляду на підходи до класифікації та перевірки їх достовірності в сучасних умовах.

У сучасній юридичній літературі загальноприйнятим вважається розподіл функцій держави за соціальною важливістю (значущістю) на *основні*, які виражають найзагальніші та найважливіші напрями діяльності держави щодо здійснення стратегічних завдань і цілей, які постають перед державою в конкретний історичний період (економічна, правозахисна) й *неосновні* здійснення державою конкретних завдань у другорядних сферах суспільного життя, або являються складовими елементами основних функцій (оподаркування, фінансовий контроль). Така позиція являється найбільш розповсюдженою і досить спірною, тому що деякі автори вважають таку класифікацію функцій держави необґрунтованою, передовсім, через відсутність об'єктивного критерію для віднесення тієї або іншої функції держави до основної чи неосновної та їх відмінність [1, с. 67]. Загалом варто визнати, що такий поділ є застарілим, тому що функції держави є динамічними, їх зміст і значущість постійно змінюється, в одних умовах на перший план виходять одні функції, в інших умовах – зовсім інші. Понад те, для різних верств населення пріоритетне значення мають різні функції.

Ще одна поширена система класифікації функцій держави заснована на такому критерії, як тривалість дії. Відповідно до нього виділяють функції *постійні*, тобто ті, що здійснюються на всіх етапах розвитку держави, (політична, соціальна) і *тимчасові*, викликані певними специфічними умовами, зі зникненням яких зникає і ця функція (боротьба зі стихійним лихом, введення надзвичайного стану). На нашу думку, такий поділ ще більш штучний, тому що ті прояви активності держави, які мають тимчасовий характер, наврод чи можна вважати

функціями як такими. Це пояснюється тим, що функції держави є особливими каналами комунікації між державою і суспільством, каналами, які є стабільними, а також нормативно й інституційно забезпеченими. Це, своєю чергою, означає, що функції держави а ргіогі мають постійний характер, інакше вони просто не стали б функціями [1, с. 69].

До найбільш поширених в юридичній науці належить також поділ функцій залежно від спрямованості діяльності держави на *внутрішні* – ті, що виражають діяльність держави всередині суспільства (захист конституційного ладу, правоохоронна), і *зовнішні* – ті, що виражають її діяльність поза його межами (оборонна, забезпечення миру і підтримка світового порядку). Така типологізація є очевидною, адже функції держави можуть бути реалізовані або всередині країни, або поза її межами, проте використання цього критерію також породжує багато питань і суперечностей [1, с. 70].

Це пояснюється тим, що розподіл функцій держави на внутрішні та зовнішні нині стає умовним. Відбувається стрімка глобалізація, коли практично всі країни пов'язані в розгалуженій мережі різноманітних взаємодій, які визначають і характер виробництва, і його обсяги, і стандарти реалізації, і, врешті, цінності та ідеали людей, діяльність сучасної держави набуває все більшого міжнародного характеру, а діяльність всередині країни значною мірою залежить від зовнішніх політичних та економічних обставин [3, с. 40].

Складно навести бодай один приклад функції держави, яка мала б винятково внутрішній характер. Навіть щодо таких класично внутрішніх функцій як, наприклад, правоохоронна, сьогодні застосовується значна кількість правил і стандартів, пов'язаних із реалізацією держави своїх міжнародних зобов'язань. А правоохоронна діяльність за доби розквіту транснаціональної злочинності вже не обмежується кордонами однієї держави [1, с. 70]. Тому варто погодитися з думкою, що кожна функція держави має і внутрішній, і зовнішній прояви або сторони.

У зв'язку з цим учені висувають ідею про існування лише однієї – генеральної функції держави, зміст якої полягає в реалізації загальних справ, які забезпечують об'єктивні передумови людського існування [2, с. 111]. Така ідея хоча й сприяє подоланню окремих недоліків традиційних підходів до класифікації функцій держави (оскільки в принципі не передбачає ніякої їх класифікації), усе ж не виглядає достатньо переконливою, бо охоплює надзвичайно широке коло проявів активності держави. Тому будь-які спроби такого практичного застосування або викривають повну його неспроможність, або ведуть до виділення великої кількості підфункцій, що знову повертає нас до питання щодо їх класифікації.

Деякі вчені до головних відносять класифікацію функцій держави, що базується на принципі поділу влади. І відповідно підрозділяють функції на законодавчі (правотворчі), управлінські і судові. Однак така класифікація не в усіх учених-юристів викликає схвалення, тому що в даному випадку ми маємо справу скоріше з класифікацією форм здійснення державних функцій, а не самих функцій держави.

І хоч майже в усіх останній дослідженнях, присвячених проблематиці функцій держави, критикуються зазначені критерії поділу функцій держави, нажаль вони усе ще використовуються в навчальних курсах з теорії держави і права, навіть фундаментальних.

Найбільш використовуваною є класифікація функцій держави за сферою діяльності держави. Функції держави в такому разі виступають як основні напрями реалізації завдань і цілей, соціального призначення держави у процесі її діяльності в різних сферах суспільного життя: *соціальна* (соціальний захист малозабезпечених прошарків населення), *політична* (охорону законності та правопорядку, прав і свобод людини), *економічна* (формування державного бюджету), *культурна* (державну підтримку та фінансування культури, мистецтва, освіти), *міжнародна* (взаємовигідну економічну, політичну, науково-технічну та культурну співпрацю з іншими державами), та ін.

І дійсно, такий варіант класифікації викликає найменше сумніву, але при цьому час від часу потрібно трансформувати уявлення про зазначені головні напрями, наприклад зміна характеру державної діяльності у міжнародній сфері, що зумовлено протистоянням міжнародному тероризму, кіберзлочинності, екологічні фактори зміни світу, тощо. А також важливо досліджувати і додавати такі напрями діяльності держави, що з'являються і набувають важливого значення в сучасних умовах, це стосується в першу чергу правозахисної діяльності, що надає первинного значення правозахисній функції; інформатизаційні процеси сучасної держави, які стають невід'ємною складовою всіх внутрішньо- та зовнішньополітичних процесів державного і суспільного життя, що надає інформаційній функції нового змісту та закріплює за нею ключову позицію; митна функція починає відігравати вагомішу роль у процесах економічної та політичної інтеграції України; а також становлення та обґрунтування боргової функції в сучасному світі.

Утім, жоден із цих варіантів класифікації функцій не є задовільним з точки зору представлення сучасних функціональних моделей державності. Більшість типових розмежувань функцій згодом втрачають своє значення, а розширення переліку сфер державної діяльності не створює жодного додаткового знання про функції держави і лише розмиває межі цього поняття.

Як альтернатива класифікації функцій держави пропонується їх номенклатура, тобто перелік, за яким до функцій держави зараховуються лише ті прояви її активності, які відповідають критерію найбільшої значущості й вагомості, з огляду на бажаний образ державності. Оскільки номенклатура функцій в принципі не може бути іншою, ніж багатофакторною і плюралістичною: не може існувати одного-єдиного критерію, за яким можна було б «зберегти» одну функцію держави і «викреслити» іншу.

Загалом номенклатурним характером володіють такі функції держави: забезпечення національної безпеки; підтримання і забезпечення суспільного порядку; підтримання і забезпечення суспільного розвитку; підтримання і забезпечення національної конкурентоздатності; забез-

печення уникнення і протидії кризам і дисфункціям у функціонуванні соціального організму; підтримка реальності державного суверенітету, відтворення його властивостей, а також виділення комунікаційної функції [1, с. 76].

Наведені положення є свідченням суттєвої видозміни функцій держави, наповнення їх новим змістом та запровадження новачій саме в умовах сучасної держави.

Список використаної літератури:

1. Дзевелюк, М. В. Традиції та новачії в розвитку функцій сучасної держави: 12.00.01: дис. канд. юрид. наук / НУ «ОЮА». Одеса, 2017. 209 с.
2. Джураєва О. О. Генеральна функція держави. Актуальні проблеми держави і права. 2004. Вип. 22. С. 107–112.
3. Лапорта Ф. Глобализация и верховенство права. Некоторые сомнения Вестфальца. Проблемы філософії права. 2006-2007. Вип. IV-V. С. 34–49.

Ключові слова: глобалізація, інформатизація, сучасна держава, функції держави, критерії поділу функцій, номенклатура функцій сучасної держави.

Ключевые слова: глобализация, информатизация, современное государство, функции государства, критерии разделения функций, номенклатура функций современного государства.

Key words: globalization, informatization, modern state, functions of the state, criteria of division of functions, nomenclature of functions of the modern state.

ІВАНОВА ОЛЕНА ДМИТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ДІАСПОРА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ МІГРАНТІВ

Глобалізація – суперечливий процес розширення світу сучасної культури, з одного боку, а з іншого, – звуження горизонту цивілізацій. Глобалізація привела до змін у найважливіших соціальних інститутах сучасної цивілізації: змінюється роль держави, цінності свободи та демократії, образотворчі стратегії та геополітичні установки. Посилюється економічний, політичний, фінансовий взаємозв'язок провідних країн світу [1, с. 7].

Саме процес глобалізації, відкриття кордонів та вільного пересування людей, стали наслідком зростання міграційних процесів у світі. Основними причинами зростання таких процесів є загострення економічної кризи у світі, воєнно-політичні конфлікти, високий рівень безробіття тощо.

Проблема міграції у світі є міжнаціональною. Наявність причин для міграції в одній країні породжують за собою обов'язки в іншій. Процес імміграції породжує процес міграції. Відповідно, можливо, невірно формувати національне міграційне

законодавство в окремо-визначеній державі, необхідно сформувати універсальне міграційне законодавство для держав світу. Так, основною функцією законодавства є забезпечення механізму реалізації прав, свобод та обов'язків громадянина.

Розгалужену систему міграційного законодавства мають не так багато держав: Сполучені штати Америки, Федеративна республіка Німеччина, Французька республіка. Останні вирішують міграційні питання шляхом імплементації у національне законодавство Загальної декларації прав людини 1948 року. У зв'язку із цим, вагому роль у безпосередній реалізації прав мігрантів відіграють діаспори.

Тема діаспори в сучасній політичній науці користується популярністю, передусім серед послідовників теорій міграції, культурології, етноконфліктології, антропології, демографії, біхевіоризму, юриспруденції тощо. Але, незважаючи на велику кількість публікацій, створення цілих інститутів, відповідна галузь ще не достатньо розроблена. Серед дослідників діаспори досі точаться гострі суперечки щодо правильного визначення понять і термінів, які визначають зазначене явище [4, с. 56].

Взагалом, під зазначеним терміном розуміється етнічна, в першу чергу релігійна та мовно-культурна спільнота або сукупність індивідів, які існують за межами країни походження, але усвідомлюють свою генетичну або духовну єдність.

Поняття походить мовно з давньогрецької, але змістовно – з іудейської традиції (мається на увазі розсіяння євреїв по світу та існування компактними релігійно-етнічними громадами). В Європі це поняття стало набувати широкого вжитку у XIX столітті [5].

За офіційними підрахунками, українська діаспора є однією з найбільших у світі та налічує приблизно 15-20 млн. людей [2, с. 34-35]. Якщо дослідити історичну ретроспективу, можна стверджувати, що формування діаспор мало місце ще з давніх давен. Історія «діаспори», як політико-культурного феномену має античне коріння. Ще за княжих часів міжусобні війни призводили до переміщення людей. Пригадавши історію, ми можемо навести приклади переміщення козаків та масові переселення етнічних українців до Поволжжя, Сибіру та Казастану.

Пізніше, у зв'язку із Першою світовою війною та подальшою Жовтневою революцією на території Російської імперії, відбулася перша масова еміграція людей. Зазначені процеси відбуваються і по сьогоднішній день.

Людина, як біо-психо-фізична особа не може існувати поза суспільством. Для комфортного існування індивіду необхідне спілкування, робота, матеріальне забезпечення, місце проживання та інші матеріальні та нематеріальні блага.

Діаспори справляють вагомий вплив на приймаючі країни. Вони змінюють їх демографічну структуру, етнічний і конфесійний склад. Діаспори не тільки зберігають свої традиції, звичаї, обряди, але часто і нав'язують суспільству чужі для нього цінності. Зростає вплив діаспор не тільки на внутрішню, але і на зовнішню політику приймаючих

країн, оскільки великі транснаціональні діаспори, що користуються значними фінансовими ресурсами, активно лобіюють інтереси тих країн, які ще недавно були для них батьківщиною і з якими вони мають тісні зв'язки [4, с. 57].

У зв'язку із цим, можна стверджувати, що саме діаспора, як етно-логічна група, забезпечує реалізацію прав та свобод мігрантів за межами країни походження та як елемент захисту прав та свобод мігрантів виконує безліч функцій, серед яких можна виділити наступні:

- національно-політичні (представництво інтересів мігрантів у посольствах/консульствах, формування міграційної політики, захист прав громадян);

- суспільно-громадські (проведення заходів, направлених на комфортне життя мігранта);

- соціально-культурні (збереження етнічної культури мігрантів).

В цілому вплив діаспори на забезпечення реалізації прав мігрантів можна оцінити як позитивний. Саме діаспорні групи сприяють налагодженню взаємовідносин із країною походження, а також є важливим чинником демократичних перетворень у кожній державі. І навіть мають певний вплив на стан політичної ситуації в державі.

Список використаної літератури:

1. Біла С. О. Новітні тренди розвитку глобалізаційних процесів / С. О. Біла // Економічний вісник університету. – 2017. – Вип. 33(1). – С. 7-15.
2. Коляда О.В., Райчева А. О. Українська діаспора як чинник поглиблення зовнішньоекономічних відносин країни / О. В. Коляда, А. О. Райчева // Економіка і суспільство. – 2018. – Вип. 15. – С. 34-35.
3. Цимбал Т.В. Феномен еміграції: досвід філософської рефлексії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук : спец. 09.00.03 “соціальна філософія та філософія історії” / Т.В. Цимбал. – Київ, 2012. – 36 с.
4. Таран А. Я. Діаспора та її роль у політичному розвитку суспільства / А. Я. Таран // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences, III(7), Issue: 42, 2015. – Р. 56-57.
5. Шемшученко Ю. Юридична енциклопедія: [в 6-ти т.]/ ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.). – К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, Київ, 1998. – Т. 2 : Д – Й. – 744 с.

Ключові слова: глобалізація, діаспора, міграція, забезпечення прав мігрантів.

Ключевые слова: глобализация, диаспора, миграция, обеспечение прав мигрантов.

Key words: globalization, diaspora, migration, ensuring the rights of migrants.

ВОЙТКОВА АЛІСА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ПРО ДОКТРИНАЛЬНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОРСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

На сучасному етапі становлення України як сильної та незалежної європейської держави особливого значення набуває її діяльність щодо здійснення стратегічних цілей і завдань для затвердження її як дієздатної морської держави.

Перші кроки в побудові такої правової та інституційної бази були зроблені у 2008 році з Указом Президента «Про заходи щодо забезпечення розвитку України як морської держави». Цей Указ, зокрема, запропонував надати відповідні пільги та переваги, спрямовані на поліпшення економічного стану підприємств морського комплексу. До таких заходів належало утворити у складі Міністерства транспорту та зв'язку Морської адміністрації України, Урядового комітету з морської діяльності, органу, що буде відповідальний за реалізацію державних програм у сферах суднобудування та воєнного кораблебудування [1, с. 168]. Такий Указ відповідав тодішнім нагальним потребам морської діяльності України, створював правову основу української морської держави, однак жодних змін у системі управління морською діяльністю й по сьогодні не відбулося, що є досить прикро.

Наступним кроком в становленні дієвої правової та інституційної бази стало прийняття Морської доктрини України на період до 2035 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 року № 1307. Ця Доктрина вперше на законодавчому рівні закріпила такі ключові поняття, як морська діяльність, напрями морської політики держави, її мету та завдання, а також поняття морського потенціалу України та ін. [2]. Прийняття Морської доктрини України стало безперечно позитивним чинником та значною подією у визначенні нових підходів держави до формування основних цілей і завдань, форм і методів правової реалізації морської політики та розвитку законодавства у цій сфері, вона була програмним документом спрямованим на забезпечення та розвиток морського потенціалу України, але в нинішніх умовах Морська доктрина 2009 року вже не відповідає ні політичним, ні економічним, ні правовим реаліям сучасної України. Як показав час вона залишилась лише «декларацією добрих намірів» і не стала основою для встановлення правових основ української морської держави, оскільки законодавець зупинився тільки на прийнятті доктрини. Агресія Російської Федерації, анексія Криму та війна на Сході суттєво вплинули на морську діяльність України та висунули на перший план питання захисту інтересів країни в прибережних морських просторах, з особливою гостротою поставили на порядок денний нагальну необхідність захисту інтересів України у

внутрішніх водах, територіальному морі, виключний (морський) економічний зоні, на континентальному шельфі [3, с. 7-8].

Сьогодні, для юриспруденції України основним завданням має стати створення концептуальних законодавчих та інституційних передумов, так би мовити концепції правової та інституційної основи, добротного нормативно-правового документу, який би мав у собі основоположні та, головне, дієві положення для забезпечення та здійснення морського потенціалу та морської діяльності України. Безперечно, позитивним кроком є затвердження Постанови про внесення змін до Морської доктрини України на період до 2035 року, яке відбулося 18 грудня 2018 року. Це фактично прийняття нової Морської доктрини України з урахуванням сучасних реалій на яку всі так чекали. Цей документ визначає стратегію та основні напрями подальшого розвитку української морської держави для ефективності реалізації державної морської політики від якої залежать суверенітет і територіальна цілісність України, її економічна та енергетична незалежність, сталий розвиток та інтеграція в євроатлантичний політичний, економічний, правовий і безпековий простір [4].

Оскільки, Морська Доктрина є лише теоретично правовою базою і не містить прямої вказівки здійснити конкретну правову дію, в самому тексті Постанови про внесення змін до Морської доктрини України на період до 2035 року, Кабінет Міністрів України постановив Міністерству інфраструктури, Міністерству оборони, Міністерству економічного розвитку і торгівлі разом із заінтересованими органами виконавчої влади розробити та подати Кабінетові Міністрів України у тримісячний строк проект плану заходів з реалізації Морської доктрини України на період до 2035 року» [5].

Такий проект плану заходів необхідний для створення дієвого механізму реалізації морської політики та морської діяльності України, тобто закріплення поетапних реальних заходів і конкретних дій з боку державних органів для їх становлення, розвитку, забезпечення та захисту. За збігом трьохмісячного строку цього проекту представлено не було. Не створена конкретна інституційна база з ефективною системою органів адміністрування (управління) морською галуззю, здатних забезпечити дієвість морської політики, її спрямованість на ефективний цілісний розвиток, формування сучасної моделі державного управління морською діяльністю.

Правове регулювання морської діяльності повинне мати системний та ієрархічний характер для забезпечення позитивних змін, у морській політиці України. Наприклад, необхідно утворення окремого центрального органу виконавчої влади, який би виконував функції Морської адміністрації, відповідальний за реалізацію державних програм у сферах суднобудування та кораблебудування, як це було запропоновано Національним інститутом стратегічних досліджень у 2016 році. Основним механізмом реалізації цілей Морської доктрини мусять бути програми розвитку кожного з об'єктів морської діяльності, що мають бути короткостроковими, середньостроковими та довгостроковими.

Також існує необхідність у прийнятті Закону України «Про українську морську державу», який повинен закріплювати основні правові засоби та інституційні механізми реалізації морської політики в Україні. А для забезпечення життєздатності, кожній програмі розвитку має відповідати галузевий закон, що передбачає надання та забезпечення правового регулювання власними активами, можливо навіть веденням власного море господарства за аналогією до Закону України «Про заходи державної підтримки суднобудівної промисловості в Україні».

Основною умовою для збереження та розвитку української морської держави є ведення збалансованої морської політики, яка б забезпичила врегулювання як зовнішніх, так і внутрішніх суспільних відносин, що виникають у процесі провадження морської діяльності. Українська морська держава повинна досягти ефективного здійснення суверенітету і правової юрисдикції в прибережних водах та забезпечити досягнення національних інтересів в прибережній зоні, у внутрішніх морських водах, територіальному морі, у виключній економічній зоні, на континентальному шельфі та у відкритому морі. Сьогодні в Україні є потреба правового та інституційного забезпечення та розвитку морської спадщини з використанням державних і недержавних ресурсів, оскільки поставлено під сумнів саме існування української морської держави.

Список використаної літератури:

1. Пісьменна К.С. Морська доктрина як важливий чинник формування морегосподарського комплексу України / К.С. Пісьменна // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2012. № 4 (11). – С. 161 -170.
2. Морська доктрина України на період до 2035 року затв. постановою КМУ від 7 жовтня 2009р. N1307. Електронний ресурс: [шлях доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF>]
3. Аверочкіна Т.В. Юрисдикція України в прибережних водах: адміністративно-правовий вимір : монографія / Т.В. Аверочкіна. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 466 с.
4. Електронний ресурс: [шлях доступу:<https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/provnesennya-zmin-do-morskoyi-doktrini-ukrayini-na-period-do-2035-roku>]
5. Електронний ресурс: [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1108-2018-%D0%BF#n11>]

Ключові слова: морська доктрина, морська політика України, українська морська держава, правові основи морської діяльності, інституціоналізація української морської держави.

Ключевые слова: морская доктрина, морская политика Украины, украинское морское государство, правовые основы морской деятельности, институционализация украинского морского государства.

Key words: maritime doctrine, maritime policy of Ukraine, Ukrainian maritime state, legal basis of maritime activity, institutionalization of the Ukrainian maritime state.

КОЗАКЕВИЧ ОЛЕСЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ДОСТУПНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ ЯК СКЛАДОВА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Доступність правосуддя визначається як одна із фундаментальних основ концепції верховенства права. Ця позиція зумовлюється змістовною характеристикою категорії доступності правосуддя в площині верховенства права.

Принцип верховенства права являється одним із фундаментальних і непорушних основ сучасної демократії, якого повинні дотримуватися всі без винятку інститути громадянського суспільства. В юридичній літературі категорія верховенства права поряд з іншими правовими поняттями, такими як «демократія», «доступність правосуддя», «правова держава», «права і свободи людини» визначається як необхідний елемент їхнього функціонування, що в свою чергу характеризується багатовекторністю різноманітних теорій, концепцій та універсальних стандартів

О.В. Петришин, зазначає, що з часу свого виникнення ідея верховенства права розглядалася в контексті змістовних цінностей, характерних для демократичного суспільства [1, с. 25].

Історія розвитку сучасної концепції верховенства права показує, що її основи було закладено ще у XIX ст. британським юристом А. Дайсі в його праці «Вступ до вивчення англійської Конституції» (1885 р.). Його підхід полягає у тому, що концепт верховенства права базується на двох основних тезах: неспроможність сформулювати комплексне визначення категорії верховенства права, та можливість охарактеризувати суть верховенства права за допомогою складових елементів. В цьому аспекті А. Дайсі зазначав: «Верховенство права зародилось в залах суду і має такі риси: по-перше, ніхто не може бути покараний інакше, ніж за порушення закону, і при цьому сам закон повинен бути визначеним і орієнтованим на майбутнє, для того щоб направляти дії і угоди людей і не дозволяти карати їх шляхом застосування закону зі зворотною дією...» [2, с. 15].

Правове визначення верховенства права, яке надав Томас Бінгем, є таким, що найкраще охоплює головні елементи поняття верховенства права: «Всі особи та владні інститути в рамках держави – публічні чи приватні – повинні підкорятись публічно створеним законам, які набувають чинності та на основі яких публічно здійснюється правосуддя, вони також повинні мати змогу користуватися благами цих законів». Спираючись саме на таке розуміння він визначає наступні обов'язкові елементи поняття «верховенство права»: доступність до правосуддя; захищеність прав людини; справедливність судочинства [3, с. 10].

На думку Т. Бінгема доступ до правосуддя необхідно розглядати у двох значеннях: по-перше, це доступність суду, щоб була можливість заявити

вимоги стосовно благ, передбачених законом; і, по-друге, як про те, що процедури в судах мають бути справедливими, а рішення в них мають ухвалюватися на засадах незалежності та неупередженості [3, с. 11].

Зазначений підхід, знайшов своє відображення у Доповіді Європейської комісії «За демократію через право» «Про верховенство права» (25–26 березня 2011 р.). В даному документі визначено, що одним із елементів верховенства права є доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами. Це означає правомочність кожного оскаржувати дії та рішення влади, якщо вони не відповідають правам чи інтересам особи. Заборона такого оскарження є порушенням верховенства права. Зазвичай з таким оскарженням звертаються до суду, але у деяких країнах дозволено альтернативне оскарження до менш формальних інстанцій по вирішенню спорів.

У правовій державі, заснованій на верховенстві права, важливе значення має роль судової системи. Саме вона є гарантом справедливості основоположної цінності в правовій державі.

Правосуддя повинно бути незалежним та неупередженим. Незалежність означає, що судова влада є вільною від зовнішнього тиску і не контролюється іншими гілками влади, особливо виконавчою. Ця вимога є невід'ємною частиною основоположного демократичного принципу поділу влади. Судді не повинні зазнавати політичного впливу чи маніпуляції. Неупередженість означає, що правосуддя – навіть за зовнішніми ознаками – не видається упередженим щодо результату справи. Необхідно, щоб слухання було справедливим і відкритим та щоб таке слухання і прийняття рішення у справі здійснювались упродовж розумного строку [3, с. 14].

З огляду сучасних досліджень, є думка П.М. Рабіновича про те, що найдетальніше характеристика сутності верховенства права міститься в рішеннях Європейського суду з прав людини. Серед властивостей, характеристик верховенства права, які визначає П.М. Рабінович, в аспекті доступності правосуддя, слід виділити: наявність громадської довіри до судів як до гарантів справедливості; майже безперешкодна можливість доступу до Суду; наявність судового контролю за втручанням виконавчих органів у права людини; підпорядкованість судовому рішенням всіх органів держави і обов'язкове виконання його будь-якими органами і посадовцями; можливість скасування вищим судом рішення нижчого суду, яке не набрало чинності; незмінність, неоспорюваність остаточного судового рішення, яке набрало чинності; невтручання законодавчої влади у відправлення правосуддя [4, с. 40-41].

В даному аспекті, з точки зору К.В. Горобця, Європейський суд з прав людини неодноразово звертав увагу на ситуативність змістовної інтерпретації верховенства права, свідчить не на користь його розгляду як принципу позитивного права, що потребує свого формально-нормативного закріплення та визначення, на чому в юридичній літературі іноді робиться наголос, але вимагає розширення контексту інтерпретації змісту та функціонального призначення верховенства права [5, с. 208].

У справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (1975) Європейський суд з прав людини (Суд) встановив, що «навіть чи можна уявити собі верховенство права при відсутності можливості доступу до судів» [6]. З позиції Європейського суду з прав людини, верховенство права – це певна концепція, яка закладена в кожній статті Конвенції, при цьому Суд використовує не тільки терміни «верховенство права», а й правова держава. Прецедентна практика Європейського суду з прав людини, застосовує поняття «верховенство права» до ряду питань, виходячи з досить формального підходу. Це простежується як при розгляді принципу законності у вузькому сенсі цього слова, так і в інших аспектах (в тому числі процесуальних): належного судового розгляду, доступу до суду.

Отже, можна зробити висновок, що верховенство права є певним стандартом демократії та невід'ємною частиною існування правової держави. Опираючись на загальнотеоретичні дослідження і прецедентну практику Європейського суду з прав людини, можна підсумувати, що одним із важливих проявів верховенства права є безперешкодна можливість доступу до правосуддя в незалежних і неупереджених судах. Все це зумовлює доступність правосуддя як одну із важливих елементів верховенства права.

Список використаної літератури:

1. Петришин О. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин / О. Петришин // Право України. – 2010. – № 3. – С. 24–35.
2. Dicey A.V. Introduction to the study of the law of the Constitution. Third edition London: Macmillan & Co, 1889 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://constitution.org/cmt/avd/law_con.htm
3. European commission for democracy through law (Venice commission). Report on the rule of law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session // [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e)
4. Рабінович П. Верховенство права в інтерпретації Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України / П. Рабінович // Вісн. Конституц. Суду України. – 2006. – № 1. – С. 37–46.
5. Горобець К. В. Верховенство права як ціннісно-нормативний феномен / К. В. Горобець. // Філософія права та загальна теорія права. – 2013. – № 2. – С. 207–214.
6. Рішення Європейського суду з прав людини «Golder v.the United Kingdom», 21.02.1975 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-57496&filename=001-57496.pdf.o>

Ключові слова: верховенство права, доступність правосуддя, суд, демократія, права людини.

Ключевые слова: верховенство права, доступность правосудия, суд, демократия, права человека.

Key words: rule of law, access to justice, court, democracy, human rights.

ГРЕЗИНА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ОСВІТНІЙ ОМБУДСМЕН В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Розвиток України як правової соціальної держави неможливий без забезпечення повноцінних умов розвитку освіти, яка в умовах сучасного інформаційного суспільства має бути генератором інновацій у всіх сферах життя суспільства. Своєю чергою підняття освіти на рівень міжнародних стандартів має супроводжуватися й підвищенням якості та урізноманітненням засобів захисту прав учасників освітнього процесу. На виконання положень нового Закону України «Про освіту» Кабінет Міністрів України 6 червня 2018 року прийняв постанову № 491 про впровадження з **1 січня 2019 року** посади освітнього омбудсмена, що захищатиме права здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників.

Дослідженням даної проблеми займалися такі вчені як Н. Коломоєць, О.Ф. Мельничук, Т.Є. Оболенська, Ю.С. Палєєва, І.Ю. Хомишин.

Інститут уповноважених із захисту прав здобувачів освіти є важливою складовою частиною розвитку освітнього процесу. Постійний контроль за дотриманням правових норм у рамках освітнього процесу (моніторинги, соціологічні опитування, анкетування) дозволяє не допускати порушень у даній сфері. За кордоном уповноважені із захисту прав учасників освітнього процесу функціонують давно і накопичений великий досвід їхньої роботи [5, с. 67]. Крім власне контрольних функцій освітні омбудсмани проводять велику правопросвітницьку роботу, особливо у світлі необхідності забезпечення прав дітей. Уповноважений із захисту прав учасників освітнього процесу повинен не тільки знати права, обов'язки і відповідальність всіх його учасників, а й застосовувати нормативно-правове забезпечення у своїй діяльності. Вивчення прав дітей не може зводитися тільки до інформування про існування таких прав. Учні повинні мати чітке уявлення і про способи реалізації своїх прав, і про власну відповідальність за їх здійснення, і про необхідність поваги до прав інших людей. Звичайно, одна обізнаність не здатна забезпечити рівень правосвідомості і відповідну поведінку. Але знання і дотримання законів є обов'язком громадянина незалежно від віку. Уповноважений із захисту прав учасників навчально-виховного процесу сприяє правовій освіті учасників освітнього процесу [6, с. 69].

Основи створення інституту освітнього омбудсмена було закладено в Законі України «Про освіту», згідно з яким цей інститут уводиться з метою забезпечення належних умов для реалізації права особи на освіту. Освітній омбудсмен у своїй діяльності керується Загальною

декларацією прав людини від 10 грудня 1948 р. [1], Конституцією України [2] та законами України, а також положенням про освітнього омбудсмена, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Освітній омбудсмен призначається на посаду Кабінетом Міністрів України строком на п'ять років без права повторного призначення. Відповідно до покладених на нього завдань освітній омбудсман має право: розглядати скарги та перевіряти факти, викладені у скаргах, поданих здобувачами освіти, їхніми батьками, законними представниками, а також педагогічними, науково-педагогічними і науковими працівниками; отримувати від закладів освіти та органів управління освітою інформацію, необхідну для виконання своїх функцій, у тому числі інформацію з обмеженим доступом; за результатами проведених перевірок приймати рішення щодо обґрунтованості чи необґрунтованості скарги і на його основі надавати рекомендації закладам освіти та органам управління освітою, повідомляти правоохоронні органи щодо виявлених фактів порушення законодавства; безперешкодно у встановленому законом порядку відвідувати органи державної влади, органи місцевого самоврядування, заклади освіти всіх рівнів незалежно від форми власності, а також брати участь в установленому порядку у засіданнях державних органів з питань, що належать до його компетенції; звертатися до органів державної влади, правоохоронних органів щодо виявлених фактів порушення права людини на освіту та законодавства у сфері освіти; надавати консультації здобувачам освіти, їхнім батькам, законним представникам, а також особам, які навчають; представляти інтереси особи у суді [3, ст. 73; 4].

Окрему увагу освітній омбудсмен має приділяти проблемі забезпечення умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами у школах.

Організаційне, консультативне, інформаційно-аналітичне, матеріально-технічне та інше забезпечення діяльності освітнього омбудсмена покладається на службу освітнього омбудсмена [4, пп. 13-18].

Порядок та умови звернення до освітнього омбудсмена визначають процедуру подання скарг про порушення прав у сфері освіти. Дія цих Порядку та умов не поширюється на порядок розгляду скарг громадян, установлений кримінальним процесуальним, цивільним процесуальним, трудовим законодавством, законодавством про захист економічної конкуренції, Кодексом адміністративного судочинства України, Законами України «Про судоустрій і статус суддів», «Про запобігання корупції» та «Про виконавче провадження» [4 пп. 2-3].

До освітнього омбудсмена із скаргами про порушення прав у сфері освіти мають право звернутися здобувачі освіти, їх батьки, законні представники, педагогічні, науково-педагогічні і наукові працівники як особисто, так і через уповноважену особу.

Освітній омбудсмен вживає таких заходів до поновлення та захисту порушених прав заявників:

надає рекомендації закладам освіти всіх рівнів незалежно від форми власності та підпорядкування, органам управління освітою;

відвідує органи державної влади, органи місцевого самоврядування, заклади освіти всіх рівнів незалежно від форми власності та підпорядкування, а також бере участь в установленому порядку в засіданнях державних органів з питань, що належать до його компетенції;

звертається до органів державної влади, правоохоронних органів щодо виявлених фактів порушення права людини на освіту та законодавства у сфері освіти;

надає консультації заявнику;

представляє інтереси заявника у суді [4, п. 20].

Варто погодитись з думкою Н. Коломєць про те, що діяльність освітнього омбудсмєна може стати альтернативною й додатковою можливістю врегулювання конфліктів в освітньому середовищі [5, с. 173].

Аналіз освітнього законодавства України, яким запроваджується інститут освітнього омбудсмєна з позицій, з позицій загальнотеоретичної юриспруденції дозволяє зробити висновок про те, що запроваджуваний інститут відповідає ознакам спеціалізованого омбудсмєна.

Список використаної літератури:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. Офіційний веб-портал Верховної Ради України URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
4. Деякі питання освітнього омбудсмєна: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 червня 2018 р. № 491. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>
5. Коломєць Н. Повноваження освітнього омбудсмєна у сфері захисту прав дитини. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 173-176.
6. Палєєва Ю.С. Інститут спеціалізованого омбудсмєна: запровадження в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 6. С. 44-46.

Ключові слова: освітній омбудсмєн, правовий статус, посадова особа, захист прав учасників освітнього процесу, учасник освітнього процесу.

Ключевые слова: образовательный омбудсмен, правовой статус, должностное лицо, защита прав участников образовательного процесса, участник образовательного процесса.

Key words: educational ombudsman, legal status, official, protection of the rights of participants in the educational process, participant in the educational process.

ЯСНІЩКА ГАННА В'ЯЧЕСЛАВІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ПРО РЕАЛІЗАЦІЮ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ

Розбудова демократичної держави і прагнення створити всі умови для того, щоб стати високорозвиненою державою – ось головні цілі за ради якої Україна здійснює реформи у різних суспільних сферах. Кожний щабель на шляху до нашої спільної мети – це також і створення механізмів, які стосуються правореалізації, зокрема норм, які вироблено міжнародними інституціями, одним із яких є Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Ця потреба обумовлюється визначенням на законодавчому рівні практики ЄСПЛ, яка складається з його рішень, джерелом права, яке за своєю юридичною природою є правовий прецедент. Ці рішення мають юридичні наслідки для правової системи України, головною метою яких є сформувати єдині в Європі правові засоби забезпечення й захисту прав людини та їх імплементації у внутрішнє законодавство нашої держави [3].

Ще однією підставою створення належних форм реалізації рішень ЄСПЛ полягає у тому, щоб усунути причини порушення Україною Конвенції з прав людини та основоположних свобод, тобто йде мова упровадження в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини, створення передумов зменшення кількості звернень до Європейського суду проти України, яка нині є одним із лідерів за кількістю поданих скарг до суду проти держав Ради Європи. Варто виокремити основні форми реалізації, одна з яких є виконання рішень ЄСПЛ шляхом виплати стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру, а також ужиття заходів загального характеру. Дані положення відображають загальнотеоретичні уявлення щодо сутності виконання норми, яка є формою реалізації зобов'язуючих правових приписів, що покладають на суб'єкта юридичні обов'язки активного типу й тому завжди пов'язані з необхідністю здійснення певних дій, що становлять зміст певного обов'язку. Даний механізм виконання рішення Європейського суду орієнтований на виплату суми справедливої сатисфакції та повторний розгляд справи судом чи адміністративним органом. Заходи загального характеру, які має бути спрямовано на усунення зазначеної в рішенні системної проблеми та її першопричини, є другорядними, про що вказує відсутність належного порядку їх утілення. В законодавстві визначено перелік державних органів та установ, на яких покладається обов'язок реалізації приписів, які визначені у рішенні ЄСПЛ.

Дані суб'єкти класифікуються за обсягом повноважень на спеціально уповноважені (Міністерство юстиції України, Урядовий уповноважений), суб'єкти загальної компетенції (Кабінет Міністрів України),

галузевої компетенції (міністерства, відомства); за напрямком діяльності – на суб'єкти координації (Міністерство юстиції України, Кабінет Міністрів України), суб'єкти реалізації рішень (Державна виконавча служба, Державне казначейство України тощо) та суб'єкти моніторингу (Уповноважений ВРУ з прав людини) і контролю (Міністерство юстиції України); за місцем у системі суб'єктів виконання рішень на основні суб'єкти (Міністерство юстиції України, Урядовий уповноважений, Кабінет Міністрів України) та допоміжні (Секретаріат Урядового уповноваженого та його представники, постійне представництво України в Раді Європи, заступники відповідних міністерств та відомств). Варто зазначити, що за змістом Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», передбачає виконання Україною лише тих рішень ЄСПЛ, де вона є стороною у справі. Проте учасники Конвенції також є адресатами всіх рішень ЄСПЛ та мають залучатися до їх вивчення та виконання тому, що Європейський суд розглядає всі попередньо винесені ним рішення як прецеденти. Тому зараз є актуальним питанням закріпити на законодавчому рівні такий механізм [2,138].

Ще однією формою реалізації рішень ЄСПЛ є їх застосування. Під застосуванням норм права розуміють владну діяльність компетентних органів і посадових осіб щодо підготовки й прийняття індивідуального рішення у справі на основі юридичних фактів і конкретних правових норм. Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію та практику Суду як джерело права. Найчастіше під джерелами права розуміють ті форми, в яких закріплюються загальнообов'язкові правила поведінки, тобто правові норми, що, власне, становлять об'єктивне юридичне право.

Існують також й інші не менш важливі форми реалізації рішень ЄСПЛ, до них належить використання, яке полягає у використанні особою юридично визначених за нею можливостей для задоволення її потреб та інтересів, тобто протягом десяти днів від дня отримання повідомлення Суду про набуття рішенням статусу остаточного орган представництва надсилає стягувачеві повідомлення з роз'ясненням його права подати до державної виконавчої служби заяву про виплату відшкодування. Одночасно неподання стягувачем заяви про виплату відшкодування не є перешкодою для виконання рішення.

Ще одним прикладом використання рішення ЄСПЛ є право стягувача порушити провадження про перегляд справи та/або про його право на відновлення провадження. Однак, слід зазначити, що визначені права стягувача на використання рішення ЄСПЛ зараховані законом до форми його виконання, що не відповідає логіці побудови реалізації цього джерела права в Україні [1,5].

Необхідно вказати ще про таку форму реалізації рішення ЄСПЛ як дотримання, під якою розуміється реалізація заборонних юридичних норм, що полягає у пасивній поведінці суб'єктів, утримання від заборонених діянь, тобто якщо в разі невиконання або неналежного виконан-

ня рішення винні службові особи, до повноважень яких належить це виконання, вони несуть адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність, передбачену законами України. Так, ч.4 ст.382 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність за умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини та встановлено досить сувору відповідальність через позбавлення волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Проте, варто зазначити, що кримінальної відповідальності за умисне незастосування практики ЄСПЛ не передбачено, а це вказує на можливість її ігнорування. Адже законодавець не дав чіткого розуміння дефініції «практика ЄСПЛ». Також необхідно зазначити, що в законодавстві України, крім кримінальної, відсутні інші види відповідальності за невиконання рішень чи незастосування практики ЄСПЛ, що вказує на необхідність його доповнення або ж коригування Закону в частині, яка її передбачає.

Отже, підбиваючи підсумки вище наведеного, варто зазначити, що чинним законодавством України в цілому визначено всі можливі форми реалізації рішень ЄСПЛ, які є джерелами права в Україні, і відповідно – загальнообов'язковими приписам. Однак кожна із закріплених форм реалізації не має досконалих механізмів забезпечення, що обумовлює необхідність їх розроблення. Такі обставини обумовлюють необхідність внесення змін до закону, що передбачає порядок виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ.

Список використаної літератури:

1. Завгородній В.А. Форми реалізації рішень Європейського Суду з прав людини в Україні // В.А.Завгородній /Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики. № 3. – 2013. – С. 5-7.
2. Соловійов О.В. Міжнародні договори та міжнародно-судова практика їх застосування як джерела національного права (за матеріалами застосування в Україні Європейської конвенції з прав людини та практики Страсбурзького суду) / О.В. Соловійов // Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина. – К., 2012. – 164 с.
3. Завгородній В. А. Органи державної виконавчої влади як суб'єкти виконання рішень європейського суду з прав людини в Україні / В. А. Завгородній // Актуальні проблеми політики: 2013. – Вип. 48. – С. 148–157.

Ключові слова: механізми виконання, рішення Європейського Суду з прав людини, права та свободи, суб'єкти права, джерело права, стягувач, застосування практики.

Ключевые слова: механизмы исполнения, решения Европейского Суда по правам человека, права и свободы, субъекты права, источник права, взыскатель, применение практики.

Key words: execution mechanisms, ECHR decisions, rights and freedoms, legal subjects, source of law, claimant, practice application.

ДУДНИК РУСЛАНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЯК КРИТЕРІЙ РОЗМЕЖУВАННЯ ГАЛУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

Останніми роками популярним критерієм галузевого поділу системи права називають правовий режим. М.В. Сильченко зазначає, що в реальності існує стільки самостійних галузей права, скільки реально відокремилося правових режимів [1, с. 63].

Як підкреслює І.Гайдамака, правовий режим є певним порядком правового регулювання, який забезпечується за допомогою особливого поєднання способів, залучений для його здійснення, методів і типів правового регулювання. Відповідно, структуру правового режиму складають способи, методи та типи правового регулювання [2, с. 31]. О.В. Малько та М.І. Матузов дають таке визначення поняттю «правовий режим» – це особливий порядок правового регулювання, що має вираження у певній єдності юридичних засобів та створює бажаний соціальний стан і конкретний ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів суб'єкта права [3, с. 17]. На думку М.В. Сильченка, правовий режим є результатом взаємодії предмета та методу правового регулювання, впливу держави шляхом юридичних засобів та прийомів на суспільні відносини, інакше кажучи, правовий режим знов-таки конструюється через не вповні задовільні категорії предмета та методу правового регулювання.

Навіть невеликий перелік дефініцій правового режиму свідчить про багатовимірність цього поняття, його залежність від добре відомих загальнотеоретичних категорій предмета та методу правового регулювання і, нарешті, невизначеність місця правового режиму в інтелектуальному процесі розмежування галузей права: одні вважають його вихідним, а інші кінцевим підсумком такого розмежування.

Категорія «режим» термінологічно побудована на одному із визначень поняття управління як діяльності щодо впорядкування відповідних суспільних відносин, тобто режими є невід'ємною частиною системи управління, проте до дослідження правового режиму потрібно підходити з точки зору впливу права на суспільні відносини, а не лише управління людською діяльністю, яка без наявності правової форми не входить до предмету пізнання юриспруденції. Поняття «правовий режим» пов'язано з терміном «влада», оскільки перший є невід'ємною ознакою влади, її устрою, функціонування та соціальної спрямованості. Тому, він є органічною частиною державних і політичних режимів, які перетворюються в юридичну форму, практично встановлюються та реально здійснюються саме за допомогою правових режимів.

Правовий режим поділяється на певні види залежно від соціально обумовленої сфери дії права та юридичного конструювання, яке застосовується для досягнення визначеної мети правового регулювання.

Можна розглядати загальний та спеціальний правові режими, що визначаються рівнем правового регулювання суспільних відносин. Загальний правовий режим охоплює типологічні сфери соціально-правової дії. Такими правовими режимами є, зокрема, публічно-правовий та приватноправовий режими.

Спеціальні правові режими можуть мати галузевий характер або ж через формування інститутів та субінститутів тієї чи іншої галузі права – внутрішньогалузевий характер. До спеціального правового режиму слід відносити міжгалузевий правовий режим, що у певних випадках тягне за собою утворення міжгалузевих інститутів права [4, с. 322].

Правовий режим, може визначатися як соціальний режим певного об'єкта, закріплений правовими нормами і забезпечений сукупністю юридичних засобів, головна особливість якого полягає в тому, що він створюється, закріплюється, регулюється правом і заснований на праві. Правовий режим характеризується не лише спрямованістю правового регулювання, а й ступенем його сприятливості або несприятливості для інтересів різних суб'єктів права, а тому й жорсткості юридичного регулювання, є особливою атмосферою, специфічною формою, підсистемою правового регулювання.

Також правовий режим, покликаний упорядковувати соціальні ситуації та процеси, виступає своєрідним різновидом правового стану. Категорію «правовий режим» не можна ототожнювати з поняттям «механізм правового регулювання», оскільки перший реалізовується через механізм правового регулювання, що являє собою загальний порядок, процес дії права, та виступає змістовною характеристикою його елементів.

Правовий режим є проявом нормативності права на вищому рівні, тому що забезпечує стійке нормативне регулювання певних суспільних відносин, сприяє оптимальному використанню конкретних об'єктів права. Особливу роль у правовому режимі, відіграє законність, яка опосередковує всі його рівні.

Отже, під правовим режимом слід розуміти засновану на загальних засадах регулювання сукупність взаємопов'язаних між собою правових засобів, які забезпечують стійке нормативне впорядкування певної сфери суспільних відносин, виражають ступінь жорсткості юридичного регулювання, сприятливості чи несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів права, припустимий рівень їх активності. Правовий режим є тим феноменом, що формує систему права та визначає у її складі певні утворення із системними ознаками – галузі, підгалузі, інститути, субінститути. Визначено, що для правового режиму галузі права характерною є особлива цілісна система регулятивного впливу, яка характеризується специфічними прийомами регулювання, особливим порядком виникнення і формування змісту прав та обов'язків, їх реалізації, специфікою санкцій, способів їх реалізації, а також дією

єдиних принципів, загальних положень, які поширюються на дану сукупність правових норм.

Список використаної літератури:

1. Сильченко Н.В. О критериях отраслей права / Н.В. Сильченко // Право и демократия : сб. науч. трудов. – Мн. : Изд-во Бел. гос. ун-та, 2003.
2. Гайдамака І. Юридична конструкція правового режиму / І. Гайдамака // Юридична Україна. – 2010. – № 1. – С. 30-33
3. Малько А.В. Правовые режимы: Вопросы теории и практики / А.В. Малько, Н.И. Матузов // Правоведение. – 1996. – № 1.
4. Богущкий П. Правовий режим: методологічні рівні дослідження / П. Богущкий // Право України. – 2013. – № 1-2. – С. 317-322.

Ключові слова: режим, правовий режим, державний режим, політичний режим, загальний і спеціальний правові режими.

Ключевые слова: режим, правовой режим, государственный режим, политический режим, общий и специальный правовые режимы.

Key words: regime, lawful regime, state regime, political regime, system of law, general and special lawful regimes.

РУСАВСЬКА ОКСАНА ОЛЕКСІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

РУДОЛЬФ ФОН ІЕРІНГ ПРО ЮРИДИЧНУ КОНСТРУКЦІЮ

Процес входження України в Європейський Союз поширює вплив європейської правової традиції на теорію і практику українського права. Зокрема, мова йде про юридичну техніку як збірне систематичне поняття. Юридична техніка як збірне, систематичне поняття, означає спосіб не тільки правоутворення і правореалізації, але і певний спосіб праворозуміння. Від якості цього способу залежить ефективність чи неефективність правового регулювання. У цьому полягає значимість опрацювання проблеми юридичної техніки для правознавства в цілому.

Термін “техніка” з грецької мови перекладається як майстерність, мистецтво, правил та прийомів, застосовуваних у якійсь справі. Отже у первісному, споконвічному розумінні термін “техніка” не несе суто матеріально-технічного навантаження, а передбачає передусім ще й інтелектуальну вправність, сферу мислимого, свідомого. Для нас очевидно, що класичне розуміння “техніки” має бути повернене в теперішнє українське правознавство і поширене в ній. Це обумовить інший предмет національної юридичної техніки й інші її цілі.

При розгляді цієї проблеми доцільним видається звернення до вчення відомого німецького юриста Рудольфа фон Іерінга. Головним завданням юридичної техніки, за Іерінгом, є пізнання права, оволодін-

ня і застосування його до конкретного випадку. Техніка права не з'являється водночас з появою юриспруденції. Задовго до виникнення науки юридичний інстинкт, керований неясним, але вірним уявленням, вже взявся за цю проблему. Про це виразно свідчить давнє римське право. Мистецтво в сфері права з'являється раніше науки, тому що мистецтво співіснує з однією лише здогадкою, з простим відчуттям чи інстинктом, до як наука розпочинається тільки з пізнання [1, с. 16-17]. Суттєво й наступне. Технічна недосконалість права не є лише частковою недосконалістю, не є нехтування окремою стороною права. Технічна недосконалість є досконалістю всього права. Йдеться про відтворення вищих нормативно-етичних вимог (ідея свободи, справедливості, честі, гідності і тому подібне) у нормативних актах і реалізацію цих ідей в конкретній правовідносині. Якщо техніка правозастосування не є достатньо вмілою, щоб реалізувати загальні начала в дійсності, то це і засвідчує про технічну недосконалість всього права. Тому техніка має велике етичне значення [1, с. 18-19].

Головними прийомами юридичної техніки вважається юридичний аналіз, логічна концентрація і юридична конструкція. Мета логічного аналізу і концентрації полягає в тому, щоб вилучити певний принцип з даних частковостей. Вказаний прийом не є специфічно юридичним, а загальною логічною операцією, більш інтенсивною логічною формою вираження.

Особливу роль відіграє такий прийом, як юридична конструкція. Вже наголошувалося, що завдання юридичних конструкцій полягає у тому, аби досягти єдності предмета. Право єдине, якщо воно ніби розбудоване з одного цілого, якщо можливо легко охопити якусь частину, як і усе в сукупності у всіх його зв'язках і одночасно.

Що таке юридичне конструкція? Які її принципи? Юридична конструкція, за Ієрингом, – це форма вираження права. Таку форму німецький юрист пов'язує з розглядом питання про тлумачення. Тлумачення має бути завжди першим прийомом, який застосовують до сирого матеріалу закону. Скрізь юриспруденція розпочинала з тлумачення. Щоб конструювати, вона мусить спершу інтерпретувати, тлумачити.

У контексті герменевтичної проблеми Ієринг знову акцентує увагу на своєрідному способі розуміння права, який він називає природно-історичним.

Які наслідки такого способу розуміння права для опрацювання останнього?

“Юридична конструкція – це опрацювання правового матеріалу в площині природо- історичного методу” [1, с. 65]. Юридична конструкція – це мистецтво юриспруденції, її предмет і мета. Така діяльність творча, тому що вона створює дещо цілком нове. Чого до цієї миті не було, вона приводить до відкриттів. Формально-логічне мислення на таке не спроможне. Позитивне право догматичне і тісне.

Які процедурні правила чи вимоги юридичних конструкцій?

1. Правило співпадіння з позитивним матеріалом. Позитивні правоположення – ті дані точки, з яких має розпочинатися юридичне конструювання. В усьому іншому воно цілком вільне.

2. Правило логічного непротириччя або систематичної єдності.

3. Правило юридичної краси. На цій вимозі ґрунтується задоволення і незадоволення, яке викликають в нас юридичні конструкції. Одні задовольняють нас своєю природністю, прозорістю, простотою, наглядністю, інші відштовхують нас важкістю, надуманістю, неприродністю, штучністю.

Чим простіша конструкція, тим більш досконала вона, тобто тим вона наглядніша, прозоріша, природніша, і тут – у найвищій простоті – виявляється найвище мистецтво. Найбільш заплутані відносини нерідко конструювалися римлянами через найпростіші прийоми (наприклад, право честі, закон договору, юридична особа), конструкції ж, які складні, надумані, штучні, мають від самого початку викликати у нас справедливу недовіру [1, с. 76].

Стислість, зауважує Р. Іерінг, одна з неоцінних якостей законодавства. Але стислість полягає не в малій кількості слів, які містить закон, а в інтенсивній глибині думок, які ним висловлюються.

Конструкція наглядна, якщо вона розглядає дане відношення з точки зору легко доступній нашій уяві; прозора – якщо наслідки даного відношення ясно виявляються завдяки цій точці зору, як, наприклад, у поняттях права честі, закон договору, юридичної особи; природна – якщо конструкція не викликає ніякого відношення іншого від того, що взагалі має місце в зовнішньому чи в духовному світі.

Юридичну конструкцію, побудовану на природно-історичному методі, Іерінг називає системою є, по-перше, те, що система – це найбільш корисна і плідна форма даного позитивного матеріалу; по-друге, вона є невичерпним джерелом нового матеріалу. Сутнісна риса такого сприйняття права полягає в його єдності, цілісності і одночасності. Наглядне сприйняття не збирає окремі дрібниці, а відображає все одночасно і у всьому його зв'язку. У системі весь матеріал угруповався і поєднувався. Система – найбільш прозора форма матеріалу. У цій формі виявляється весь обсяг його змісту, всі затаєні в ньому взаємні відношення [1, с. 52-98].

Рудольф Іерінг наголошує, що природно-історичний метод обумовлює юридичну творчість. Практичне життя абсолютно не в змозі обійтися без доповнення тісних меж позитивного права новими положеннями. У випадку такого доповнення у праві надолужується те, чого не визнає. З точки зору нижчої (позитивної) юриспруденції творчість в праві неможливо обґрунтувати. Навпаки, з точки зору вищої природно-історичної юриспруденції творчість сама собою зрозуміла і необхідна. Така творчість приносить неабияку цінність для світу і для людства [1, с. 79-85].

Отже наукова задача позитивного юриста полягає у зведенні юридичних норм до загальних понять і, з іншого боку, до виведення з цих понять логічних наслідків. Це суто логічна праця думки. Для її вико-

нання немає інших засобів, крім логіки, дедукції, виведення часткового із загального.

Отже, робимо висновок, що техніка – це юридичне мистецтво або вміння, правність, майстерність, праворозуміння, правоутворення і правореалізації. Техніка – усі вимоги, правила, засоби та прийоми такого мистецтва. Вирішальною є майстерність праворозуміння, оскільки від відповідні на запитання, що таке право, залежить засаднича підстава здійснення юридичної практики.

Технічними прийомами є кількісне і якісне спрощення предмета, юридичний аналіз, логічна центрація, юридична конструкція. Завданням цих прийомів є вилучення певних принципів з даних частковостей і досягнення єдності предмета. Пізнати – не означає тільки досягнути предмет сам по собі, але и в його зв'язку з іншими. Єдність предмета утворює система норм, принципів і процедур. Методом системи є природно-історичний підхід.

Список використаної літератури:

1. Иеринг Рудольф фон. Юридическая техника / Пер. с нем. Ф. С. Шендорфа. С.П.б., 1905. – 318 с.

Ключові слова: природно-історичний метод, пізнання права, право як поняття, юридична техніка, юридична конструкція, юридичні принципи, юридичні процедури.

Ключевые слова: естественно-исторический метод, познания права, право как понятие, юридическая техника, юридическая конструкция, юридические принципы, юридические процедуры.

Key words: natural-historical method, knowledge of law, law as a concept, legal technique, legal structure, law principles, law procedures.

МІШЕГЛІНА ВАЛЕРІЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ЮРИДИЧНИХ СИМВОЛІВ

З давніх часів і до теперішнього часу юридичні символи грають важливу роль у розвитку держав, правових сімей, світової спільноти. Юридичні символи – це наочний, доступний для сприйняття і розуміння правовий засіб юридичної техніки, який, будучи продуктом правової культури суспільства, впливає на правосвідомість. Зазначене в сукупності ефективно сприяє реалізації правових норм.

З огляду на те, що сучасні правові системи мають у своєму розпорядженні великий арсенал символічних форм і процедур, виявлення функцій, властивих їм, дає можливість найбільш точно інтерпретувати техніко-юридичний зміст правової символіки, адже «дослідження ролі

правових символів в історичному аспекті дозволяє зробити висновок про те, що їм були властиві функції, більшість з яких не втратило свого значення стосовно правовій системі сучасного громадянського суспільства [3, с. 103].

Функції правових символів реалізуються в рамках правотворчої, правозастосовчої та іншої діяльності, тому формою реалізації функцій є «однорідна діяльність суб'єктів права з реалізації правового впливу юридичного символу, обумовленого метою його створення, шляхом здійснення відповідних правових приписів» [4, с. 10].

Це демонструє, що існування сфери права без символів неможливо, як і іншої сфери (наприклад, політики), що і підтверджується насиченою символікою територій держави для організації правового регулювання. Так, за допомогою правових символів (герб, прапор, гімн, девіз, паспорт і т.д.) Закріплюється юридично-значущий зміст «правил поведінки» в державі, причому кожен її суб'єкт (державна організація, політична партія, громадянин) зобов'язаний поважати і шанувати існуючу в державі символіку і почуття громадян. Отже, символ є основою для ідентифікації певної спільноти і має суспільний політико-правовий характер.

Світ символів служить місцем одночасного аналітичного вивчення найрізноманітніших ідеологічних елементів конкретної культури. Звідси, символ і сам стає функцією, тобто символ – це загальна функція творчості і пізнання культури (Е. Кассіпер) [4, с. 86]. Тому ми не можемо говорити про правову символіку ізольовано, навпаки, вона заснована та включає в себе символи інших сфер людської життєдіяльності, інших культур.

Функції юридичних символів різноманітні, однак в першу чергу, на наш погляд, доцільно звернути увагу на **соціальні функції юридичних символів**. До цієї групи слід включити такі функції, як інтеграційну, регулятивну, охоронну, комунікативно-ідентифікаційну, ідеологічну.

Інтеграційна функція. Інтеграція правозастосовчої діяльності як частина правової інтеграції представляє собою певний вплив, який спрямований на досягнення внутрішньої єдності правозастосування, що забезпечує його ефективність.

Інтеграція в правозастосовчій діяльності проявляється, крім власне інтеграції правозастосовних механізмів, в «згуртуванні» гілок влади. Не можна допустити, щоб законодавча, виконавча і судова влада на тлі гарантовано їм законом самостійності вирішували ізольовано завдання по досягненню основної мети права упорядкування суспільних відносин. Наприклад, судові органи, будучи основними суб'єктами судової влади, які не беруть участі у законодавчій діяльності та не керують, а застосовують право, і якщо «закон – мовчазний суддя» (Цицерон), то суд – закон в дії. Тому ефективність правової системи в цілому залежить від того, наскільки ефективно правозастосування, або, як його інакше називають, «живе право», що охоплює до певної міри і правотворчість, що найбільш яскраво проявляється при заповненні прогалин в праві, подоланні юридичних колізій.

Наочно досягнення внутрішньої єдності правозастосування проявляється в демонстрації значення правових принципів за допомогою юридичних символів. Наприклад:

- інформація про принцип законності як керівної засади правової держави досягає правосвідомості за допомогою такого письмового символу як «Закон» і таких предметних символів, як «Феміда» богиня правосуддя і законності [4, с. 42];

- принцип суверенітету як основне правило незалежності держави демонструється такими предметними символами, як герб, гімн і прапор;

- забезпечення реалізації принципу гласності як основоположного правила максимальної відкритості в діяльності державних установ і свободи виражається такими технічними символічними засобами, як веб-камери, аудіозаписи, державні автоматизовані системи «Юридичні особи», «eHealth» автоматизована система виконавчого провадження та ін., що сприяють підвищенню довіри громадян до судової влади і держави в цілому. Примітно, що історично гласність забезпечувалася аналогічно технічними засобами символом гласності служив дзвін;

- реалізація принципу охорони прав і свобод людини і громадянина, забезпечується за допомогою використання в державній діяльності таких символів-знаків, як «Логотип прав людини», «Символ свободи або символів-ритуалів – інавгурації (клятва Президента, в частині поваги і охорони прав і свобод людини і громадянина) і судового засідання. Отже, демонстрація правових принципів за допомогою різного роду символічних форм сприяє досягненню внутрішньої єдності правозастосування або інтеграції правозастосовчої діяльності.

Регулятивна функція. Юридичний символ – це специфічна форма вираження правових велінь. У ситуації, коли необхідно швидко і зрозуміло донести вимогу до великої кількості суб'єктів, саме символічна форма служить для забезпечення стислості, уніфікованості, доступності, економії мовних засобів і, отже, ефективності дії правового веління. Найбільш наочним прикладом є дорожні знаки, жести регулювальника, звукові та світлові сигнали на водному та залізничному транспорті несуть в собі конкретні владні приписи, обов'язкові для виконання, тобто регулюють соціальні відносини [1, с. 87]. Наприклад, у ситуації, коли необхідно швидко прийняти рішення, але немає можливості безпосередньо звернутися до правового порядку, правовий символ стає незамінний. Тут надмірність інформації буде позначатися і на її доступності. Якщо гіпотетично уявити собі, що текст розпорядження буде продубльований на дорожньому знаку, то можна уявити до якого хаосу на дорозі це призведе. У таких і аналогічних ситуаціях правовий символ уможливорює представити інформацію, укладену в нормативних приписах, у вигляді цілісного образу, а не по частинах. При цьому абстрактний припис за допомогою правового символу прив'язується до конкретної ситуації його реалізації.

Орієнтовна функція, або функція соціальної чи політико-правової орієнтації, також обумовлена широкою поширеністю, загальноприйня-

тістю тих знаків, яким надається значення правових символів. Роль останніх у даному випадку полягає в тому, щоб зробити навколишній світ (у тому числі і правовий) зрозумілішим для адресатів правових велень [2, с. 162]. Правові символи забезпечують зв'язок загальної та правової культури, переносять у право образи, близькі і зрозумілі людям. Саме тому світ права не сприймається суспільною свідомістю як відокремлений, відірваний від соціальної дійсності.

Комунікативно-ідентифікаційна функція тісно пов'язана з попередньою, оскільки за допомогою юридичних символів суб'єкти права не тільки можуть орієнтуватися у світі правових явищ, а й отримують можливість ідентифікувати себе, визначити своє місце в колі цих явищ. Показуючи паспорт або службове посвідчення, одягаючи військову форму, завіряючи документ печаткою своєї організації, суб'єкти самоідентифікуються у сфері права, демонструють власний правовий статус. Це стосується і державних символів, що виступають атрибутами державного суверенітету.

Ідеологічна функція. Більшість символів не містять в собі певних владних велень, але покликані надати емоційний, психологічний вплив на суб'єкта, передати «дух» права, донести до адресата правової норми елементи офіційної державної ідеології. Ця функція ріднить правові символи з таким різновидом нормативно-правових приписів, як правові декларації. Саме таку роль, в першу чергу, грають офіційні державні символи, символи державних органів та інші символи, що виражають цінності, пов'язані з державною владою (суддівська мантія, державні нагороди і т.п.).

Узагальнюючи соціальні функції юридичних символів, слід зауважити, що юридичний символ «забезпечує процеси пізнання і мислення; гармонізує існування співтовариств; фіксує комунікативні зв'язки; упредметнює культурно-ціннісні утворення; виступає як інструмент і результат соціальних інтеракцій» [5, с. 13]. Окремий символ навряд чи здатний одночасно виконувати всі названі соціальні функції. Кожен з них має власне призначення та функціональну спеціалізацію. Проведений аналіз функціональних особливостей юридичних символів дозволяє зробити висновок про те, що ефективність реалізації соціальних функцій юридичних символів обумовлена ефективністю юридичного символу та правового припису, за допомогою якого вони реалізуються.

Список використаної літератури:

1. Балинська О. М. Семіологічне дослідження права: до постановки питання // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 1. – С. 3-8.
2. Балинська О.М. Семіотика права: монографія / О.М. Балинська. – Львів: ЛьвДУВС. – 2013. – 416 с.
3. Никитин А.В. Правовые символы: дисс. ... кандидата юрид. наук: 12.00.01. – Нижний Новгород, 1999. – 241 с.

4. Шарно О.И. Правовые символы как средства правоприменительной техники : дисс. ... кандидата юридических наук : 12.00.01. – Саратов, 2014. – 183 с.
5. Давыдова М.Л. Символы в праве и правовые символы: понятие и значение / М.Л. Давыдова // Ведомости высших учебных заведений. Правоведение. – 2009. – № 3. – С. 42-46.
6. Шалагинов П.Д. Функции правовых символов: автореферат дис. ... кандидата юридических наук : 12.00.01. – Нижний Новгород, 2007. – 26 с.
7. Чантурія А.В. Семіотичні аспекти дослідження соціальної реальності: дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Чантурія А.В.; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ. – 2006. – 174 с.

Ключові слова: символіка, юридичний символ, правовий символ, соціальні функції, правозастосування.

Ключевые слова: символика, юридический символ, правовой символ, социальные функции, правоприменение.

Key words: symbolism, juridical symbol, legal symbol, social functions, enforcement.

КАРАМАН МИКОЛА ВІТАЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

РИТУАЛИ: СОЦІАЛЬНЕ ТА ПРАВОВЕ ПРИЗНАЧЕННЯ

Існування ритуалів як частини специфічного соціального регулятора, а саме «права», повністю відповідає природно-правовим теоріям праворозуміння. Адже вихідним пунктом доктрини природного права є утвердження ідеї природних, невідчужуваних прав людини, які не даруються їй державою, а належать від природи нарівні з розумом та іншими людськими якостями. Завдання держави відповідно до доктрини природного права полягає у визнанні та забезпеченні прав людини, що здійснюється, зокрема, через їх закріплення у конституціях, інших законодавчих актах та формування механізмів і процедур реалізації й захисту прав людини. Відповідно до концептуальних підходів цієї доктрини правом може вважатися лише те нормативне явище, яке відповідає суспільним уявленням про справедливість, рівність, свободу. Аморального права не може існувати взагалі, як не може бути права «тоталітарного», «фашистського» чи «расистського» [2, с. 33-34].

Ритуал, як тисячі років тому, так і сьогодні, є невід'ємним засобом організації життя суспільства. Перш за все, це явні дії особи або групи осіб, що звертають увагу оточуючих на певне явище або факт. Для цього повинна мати місце відповідність ряду умов: загальновизнана умовність комплексу ритуальних дій, суспільна значущість події або факту, що підкріплюється ритуалом і усвідомлена мета ритуалу. Остання умова зберігає своє значення тільки завдяки звичаєвій нормі, з якою

ритуал тісно пов'язаний. Іншими словами, якщо підтримується звичаєва норма ритуал важливий, його мета усвідомлена. Якщо звичаєва норма забута, ритуал втрачає значну частку сенсу і відтворюється (якщо відтворюється взагалі) тільки «за інерцією», не усвідомлено. Природно, що в традиційних суспільствах, ритуали, як і раніше, є регуляторами суспільного життя.

У суспільстві, яке є досить секуляризованим важко виявити та побачити вплив ритуальної діяльності на наші правила та переконання, а також легко відкинути ритуал як рудиментарний залишок попередньої ери, що вже вижив себе в ізолюваній сфері людської діяльності, яку можна узагальнити терміном «релігія». Однак, звуження концепції ритуалу до формальних релігійних практик ігнорує поширеність ритуальної діяльності в «світських» аспектах людської діяльності – «світських ритуалах». Якщо осмислити живі звичаї та надати їм форми усвідомленої всезагальної, то природне право («право саме у собі») набуває вигляду закону. Кожний індивід знаходить у законі формулу своєї істинної предметної сутності, бо закони розкривають і повідомляють йому те, що він доти лише невиразно відчував у глибині своєї істоти. Тож підпорядкування істинним законам не в змозі притиснути його свободу. Кожний істинний закон за Г.В.Ф. Гегелем є свободою; він є виговореною сутністю вільної волі і знає в ньому себе. Ті ж закони, які не узгоджені із вільною волею людини, залишаються порожнім зобов'язанням [1, с. 79].

Ритуали регулюють широке коло відносин у суспільстві, призначаючи соціальні ролі та наділяючи учасників відносин правами та обов'язками, притаманними тій чи іншій соціальній ролі. Ритуал допомагає створювати і підтримувати неформальні соціальні норми, він одночасно забезпечує найважливіший, а в багатьох випадках, єдиний засіб для формування наших уявлень про вищі цінності, безперечні авторитети і, зрештою, про сакральне, як у релігійній, так і в світській сферах. Як наслідок, ритуалізація (або деритуалізація) соціальних норм неминуче впливає на питання моралі, легітимності та справедливості, що виходять за рамки самих норм. Прикладом того, як ритуали в правовій сфері впливають на соціальне життя є норми безпечного дорожнього руху в частині світлофора. Послідовність зупинки і початку руху на світловому трафіку є довільною і суто умовною, вона заснована на загальній зручності та загальній практиці. Сенс червоних і зелених сигналів світлофора можна було б обміняти місцями, за умови, що достатня кількість людей погодилися б дотримуватися нових умов.

Будь-яка регулятивна практика, в даному випадку ритуалізація, формує і забезпечує існування цінностей, інтерпретацій та розумінь, які лежать в основі кожної системи правових норм. Ритуал допомагає індивіду ідентифікувати себе в якості члена «нормативної спільноти». Ритуальні церемонії народження, смерті, укладення шлюбу, віросповідання – можна знайти у всіх відомих нині культурних сім'ях. Вони виражають ті культурні цінності, про які дбає суспільство.

Мета ритуалу, перш за все, психологічна. Будь-яка значна подія або факт вимагає визнання в очах оточуючих. В першу чергу, це стосується індивідуальних переживань кожного окремого спостерігача, через те, що кожен оцінює оточуючі його події зі своєї особистої точки зору, за особистими критеріями. Отже, може існувати безліч особистих думок щодо, наприклад, проведення судового засідання. Індивідуальна свідомість людини, що володіє спеціальними знаннями (в даному випадку юриста) буде сприймати те, що відбувається з позиції відповідності нормам процесуального права, свідомість інших спостерігачів може також відзначати незначні деталі, які з формально-юридичної точки зору не мають значення. Проте, всі спостерігачі, незалежно від відсутності або наявності спеціальних знань, будуть оцінювати те, що відбувається з точки зору належного виконання ритуалу, з точки зору традиційних стереотипів, що передаються з покоління в покоління. Поведінка учасників, їх емоційне ставлення до подій, черговість виступів, навіть зовнішній вигляд за такими ознаками формується ставлення до подій. Суд це незалежний орган, який встановлює істину на підставі права, тобто довіра суспільства до судового процесу має бути непохитною. Такою вона може бути тільки за умови ретельного дотримання всіх судових ритуалів. В іншому випадку недовіра до такого суду лише сприяє зміцненню правового нігілізму в суспільстві і державі. Розвиток досліджень про ритуали, як про регулятори соціальних процесів, розглядає В. Кабо в своїй роботі «Походження релігії: історія проблеми»: «Велике місце в сучасній західній етнографії належить вивченню ритуалу як одного з найдавніших компонентів релігії, дослідженню його співвідношення з міфологією та соціальною організацією» [3].

Ритуали, наділяючи учасників ритуаловідносин соціальними ролями, відповідно наділяють їх правами та обов'язками, необхідними для забезпечення соціального блага або забезпечення будь-яких інтересів. Адже максимальне забезпечення соціального блага та забезпечення задоволення інтересів більшості членів певного суспільства – це ключ до процвітання суспільства.

Закони та норми соціального регулювання служать загальним цілям збереження структури соціального співробітництва та стимулювання тенденцій, відповідно до яких певним індивідам доведеться відмовитися від власних егоїстичних інтересів задля збереження соціального порядку. Однак ритуали, виконують дану функцію дещо інакше, ніж норми закону та норми соціального регулювання. Ритуали потребують меншої кількості затрат задля їх забезпечення. У індивідів виникають негативні емоції, коли вони вступають у протидію відчуттю їх особистої ідентичності. Норми закону є більш затратними в частині забезпечення їх виконання через необхідність механізмів їх зовнішнього санкціонування – держава створює та забезпечує накладення санкції за невиконання норм закону.

Список використаної літератури:

1. Дудченко В. В. Плюралістична теорія джерел права: нові можливості в осягненні права / В. В. Дудченко // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2010. Т. 9. С. 78-88. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npouua_2010_9_10
2. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваїте, 2015. – 392 с.
3. Кабо В. Происхождение религии: история проблемы. Канберра: Алчеринга, 2002. Електронний ресурс [Режим доступу]: http://aboriginals.narod.ru/origins_of_religion.htm

Ключові слова: соціальний контроль, право, правове призначення, соціальне призначення, ритуал, функції ритуалів, ритуаловідносини.

Ключевые слова: социальный контроль, право, правовое назначение, социальное назначение, ритуал, функции ритуалов, ритуальные отношения.

Key words: social control, law, legal purpose, social purpose, ritual, functions of rituals, ritual relations.

БОНДАРЕНКО АЛІНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

ДЕРЖАВНИЙ І НЕДЕРЖАВНИЙ ПРАВОЗАХИСТ

Одна з фундаментальних властивостей правозахисної функції сучасної держави полягає в тому, що вона не може здійснюватися винятково державним механізмом. Правозахист є принципово децентралізованою активністю в тому сенсі, що держава є лише одним із широкого кола суб'єктів, які залучені до правозахисної діяльності. Але держава, утім, відіграє особливу роль у правозахисті хоча б тому, що вона має монополію на застосування сили, а тому на ній лежить особлива відповідальність за ефективність реалізації цієї функції.

Сучасна держава за своїм призначенням має бути правозахисною, оскільки це впливає не лише з концепції поколінь прав людини й фундаментальних філософських доктрин, але й з принципово гуманістичної спрямованості сучасного державного розвитку. Як слушно підкреслює Ю. М. Оборотов, «процеси формування індивідуалізованого суспільства і вплив глобалізації ведуть до посилення ерозії внутрішнього й зовнішнього суверенітету й збільшують кількість недержавних суб'єктів, що діють у державній сфері» [1, с. 7]. Ця думка особливо важлива в тому контексті, що права людини у другій половині ХХ ст. набули статусу потужного легітимізаційного концепту, без якого сьогодні немислимим є дискурс про державну владу. Водночас не можна погодитися з песимізмом Ю. М. Оборотова щодо того, що поява все більшої

кількості недержавних суб'єктів є наслідком (чи, навпаки, причиною) ерозії державного суверенітету. Так, суверенітет у своєму класичному розумінні, яким його бачили у XVIII–XIX ст., змінювався. Однак було б нерозумно застосовувати до сучасних реалій концепт, що сформувався за принципово відмінних історичних умов. Зараз є сенс говорити про становлення «нового суверенітету», який базується не на ідеології недоторканності внутрішньої сфери держави й державному волюнтаризмі в міжнародній політиці, а на принципі співіснування й глобального співробітництва. Ідеологія нової суверенності базується на відмові від класичної презумпції недоторканості внутрішніх справ держави. Більшість досліджень у цій царині проводяться в площині міжнародного права, де виклики нового бачення суверенітету є найбільш відчутними. Криза суверенітету в його класичному розумінні не означає кризи суверенітету як такого, і міжнародні реалії свідчать про яскраву зворотну динаміку зміцнення суверенітету. Як уже зазначалося, з одного боку, держава здійснює правозахист у силу своєї політичної природи, а, з іншого – вона є основним суб'єктом порушення прав. Оформлення правозахисту як функції держави неодмінно пов'язане з демократизацією держави. Лише демократичний політичний устрій передбачає здійснення правозахисту як певної функції. Однак і в такому разі державний правозахист неодмінно має базуватися на позадержавних структурах, ключовою функцією яких є формування порядку денного у сфері прав людини.

Саме тому правозахисна активність як дещо інституціоналізоване й організоване у певну консолідовану форму, а не просто як ідеологічне підґрунтя політичного і правового стану, може існувати паралельно державі. Лише у розвиненому громадянському суспільстві можливе органічне поєднання державного і недержавного правозахисту. В етатистських суспільствах правозахист зазвичай здійснюється поза державним полем, а правозахисні інституції перебувають або в опалі, або під забороною. Звідси важливою є теза, що державний правозахист як функція державного механізму можливий лише тоді, коли має місце розвинена недержавна практика правозахисту, здійснювана через громадянське суспільство. За умов відсутності такої практики існують ризики переродження правозахисної функції у функцію виправдання порушень прав людини. У зв'язку з цим набуває особливого значення проблематика державної інституціоналізації правозахисту: якщо така інституціоналізація відбувається за умов відсутності розвиненого недержавного правозахисту, то вона або приречена на невдачу, або згодом набуде прямо протилежних характеристик.

Слід почати з того, наскільки можливим є державний правозахист, здійснюваний державою монополярно, за умов відсутності недержавного правозахисту, здійснюваного через інституції громадянського суспільства. Для цього варто звернутися до проблеми прав людини в авторитарних політичних режимах. Як слушно підкреслює один з найвпливовіших дослідників авторитаризму Дж. Сарторі, саме це поняття семантично є протиставленим тенденції плюралізації сучасних сус-

пільств, адже передбачає певний елемент привласнення, монополізації влади [2, с. 73]. Авторитаризм, будучи поняттям політологічним, не часто стає предметом уваги в рамках юридичної теорії держави, а коли стає, то однією з фундаментальних його рис, яка традиційно потрапляє у фокус уваги дослідників, є якраз недостатня розвиненість чи навіть придушеність правозахисних механізмів [3, с. 120]. В авторитарних суспільствах дискурс людських прав часто маркується або як ворожий і небажаний, або як інструмент легітимації рішень, що йдуть урозріз з правами людини як такими.

Щодо допущення недержавного правозахисту, авторитарні режими, зазвичай, прагнуть максимально контролювати процес створення організацій недержавного сектору. Влада чітко регламентує процес утворення громадських організацій, контролює та визначає межі їхньої діяльності, а також має усі можливості для нейтралізації тих з них, які ці межі перетинають, створюючи потенційну загрозу збереженню владних позицій правлячої групи [4, с. 19]. У цьому сенсі авторитарні режими несумісні з розвиненим громадянським суспільством. Авторитаризм передбачає побудову етатистської держави, яка прагне бути не просто домінуючим, а єдиним активним політичним суб'єктом у суспільстві [5, с. 400].

Взаємодія державного і недержавного правозахисту як оптимальна модель правозахисту відображає ту сучасну тенденцію, що держава є центральним, проте далеко не єдиним суб'єктом, від якого залежить повага до прав людини. Якраз навпаки, посилення ролі неурядових правозахисних організацій є свідченням того, що правозахист повертається до своїх витоків: в авторитарних і тоталітарних державах він має яскраво виражений опозиційний характер, натомість у демократичних державах правозахист протистить державній монополії на правозастосування, є додатковим контрольним механізмом.

Можна підсумувати, що існування недержавного правозахисту є запорукою належної реалізації правозахисної функції державою. За відсутності розвиненого недержавного правозахисту – або у формі самозахисту прав, або ж у формі несистемного індивідуального чи колективного правозахисту, або ж у формі інституціоналізованого недержавного правозахисту – державний правозахист ризикує перетворитися на свою протилежність і стати інструментом виправдання порушень прав людини. Така спотворена система правозахисту особливо яскраво простежується в авторитарних і тоталітарних державах, які використовують праволюдину риторіку для виправдання масових порушень людських прав і недопущення інституціоналізації недержавного правозахисту.

Список використаної літератури:

1. Оборотов Ю. Современное государство: от образа к реалиям. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 6–13.
2. Sartori G. *Teoria demokracji*. Warszawa: PWN, 1994. 641 s.

3. Мойсеев С. Сучасна теорія прав людини: ліберальні та комунітаристські підходи. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 118–134.
4. Шипунов Г. В. Теоретико-методологічні засади аналізу сучасного авторитаризму (на прикладі Росії і Білорусі) : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Львів, 2007. 22 с.
5. Джолос С. В. Етатистська держава як цінність. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 53. С. 397–402.

Ключові слова: правозахисна функція, державний правозахист, недержавний захист, сучасна держава.

Ключевые слова: правозащитная функция, государственный правозащита, негосударственная защита, современное государство.

Key words: human rights protection, state law enforcement, non-state protection, modern state.

ВОЙЦЕХІВСЬКА ДАРИНА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
студентка 1 курсу Центру підготовки магістрів публічної служби
та професійних суддів

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНСТИТУТІВ ДЕРЖАВИ

Інститут держави є важливим для політичної системи суспільства. Його важливість визначається максимальною концентрацією в руках ресурсів, що дозволяють державі впливати на соціальні зміни. За допомогою інститутів держави висвітлюється сутність та соціальна роль здійснюваних функцій державою. Представники різних гуманітарних наук займаються дослідженням інститутів держави. Широке поширення теорії інститутів вдало пояснив В. Є. Гулієв: «Дещо спрощуючи складну соціальну дійсність, можна сказати, що якщо в добуржуазний період громадянин виступав по відношенню до держави як відокремлений індивід, то за імперіалізму ця лінія «громадянин – держава» збагатилася ще одним елементом і набула такого вигляду: «громадянин – інститут – держава» [1, с. 59]. Інституціоналісти (Т. Веблен, М. Оріу, Ж. Ренар, А. Грачі, М. Прело та ін.) під політичними інститутами розуміють групи людей, об'єднаних якою-небудь ідеєю, почуттям солідарності для виконання певних функцій. Т. Парсонс і П. Хортон трактують політичні інститути як систему ролей, організовану систему поведінки і політичних відносин. Р. Кеніг під політичними інститутами розуміє систему норм, що регулюють поведінку людини в політичній сфері. Ефективність всього механізму держави пов'язане з даною категорією.

Інститут держави завжди володіє певною автономією та виступає важливим елементом державності. За рахунок цього має регулятивний характер, який створений для контролю певної сфери суспільних

відносин. Дане поняття має правове закріплення в національному законодавстві. Правові принципи та цінності можна віднести до основи функціонування інститутів держави. Механізм держави є певною системою для встановлення якої враховують інститути держави. За допомогою організаційного та функціонального підходів відображають інструментальний аспект механізму держави. У правовій науці виділяють Інститут парламенту, глави держави, які мають чітку організацію та структуру і відносяться до організаційних інститутів. Також виділяють Інститут надзвичайного стану, виборів, референдуму, які належать до функціональних інститутів. Таке розподілення досить умовне тому, що кожен інститут держави має організаційні та функціональні елементи. Розкриття сутності інститутів держави проводиться із урахуванням особливостей організації діяльності сучасної держави. Її керована матерія здійснення державної влади та досягнення мети державної політики вважаючи на своєрідність внутрішньої структури інституту держави виокремлює прості та комплексні інститути. Елементарна одиниця, яку не можна розділити на більш дрібні представлена простими інститутами, а інститути держави, які мають підінститути мають назву комплексні. Відповідно до їх пріоритетності виділяють основні та похідні інститути держави. Інститут державного суверенітету представляє собою основний інститут держави, а інститут представника державної влади на місцях, який має зв'язок з інститутом контролю держави похідний інститут держави.

Одна з найважливіших класифікацій інституту держави, яка поєднує в собі гармонічні істотні положення, які характеризують механізм держави і розкривають загальну картину державного правління є розподілення за гілками влади. В Україні наявні три гілки влади, відповідно до цього виділяють інститут законодавчої, виконавчої та судової влади. В межі інституту законодавчої влади входять такі інститути, як парламент, правове становище депутата, законодавчий процес. Інститут виконавчої влади представлений інститутом уряду, місцевих органів виконавчої влади. Інститут суду, судового рішення, повноважень судді становлять інститут судової влади в державі. Порядок організації та функціонування держави здійснюється за допомогою діяльності органів державної влади або безпосередньо народом. Згідно цьому відбувається розподілення інституту держави на інститут представницької та безпосередньої демократії. Дані категорії історично взаємопов'язані. В залежності від компетенції інституту держави здійснюється розподілення на інститути держави із загальною та спеціальною компетенцією. Загальна компетенція включає межі повноваження прийняття рішень з будь-яких питань, а спеціальна з конкретних питань в певній сфері. Фактором для класифікації інститутів держави виступає концепція неoinституціоналістів, відповідно до якої під інститутом розуміються «правила гри в суспільстві або створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємовідносини між людьми». Відповідно до цього відбувається розподілення на формальні та неформальні інститути. Найбільш яскравим прикладом формальних інститутів

будуть правові норми. Неформальні інститути будуть представлені традиціями, звичаями, взаємними угодами [2, с. 10].

В сучасному глобалізованому світі дослідження питання інституту держави набувають все більшої популярності. Це пов'язано із зміною місця і ролі держави. Інституційні особливості сучасної держави залежать в багато чому від змін в місцевих інститутах [3, с. 8]. Закономірності функціонування державної влади та основні напрями її діяльності забезпечуються інституційним підходом. Даний підхід дає змогу підвищити ефективність та результативність діяльності всіх гілок державної влади.

Отже, інститути держави та їх класифікація дають змогу поглиблено ознайомитись із особливостями організації та розвитку в механізмі держави, який включає в себе систему органів держави. Вони відповідають напрямкам державної діяльності та виступають стабільною категорією. Інститути держави дозволяють уявити функціонування державної влади.

Список використаної літератури:

1. Гулиев В. Е. Современные буржуазные учения о капиталистическом государстве / В. Е. Гулиев. – М., 1967. – С. 59.
2. Гельман В. Я. институциональное строительство и неформальные институты в современной российской политике / В. Я. Гельман // Полис. – 2003. – № 4. – С. 10.
3. Оборотов Ю. Н. Образы государства в глобализирующемся мире / Ю. Н. Оборотов // Закон и жизнь. – 2004. – № 8 (153). – С. 8.

Ключові слова: держава, інститут держави, механізм держави, державна влада, елемент державності, класифікація інститутів, гілки влади.

Ключевые слова: государство, институт государства, государственный механизм, государственная власть, элемент государственности, классификация институтов, ветви власти.

Key words: state, state institution, state mechanism, state power, statehood element, classification of institutions, branches of government.

СЕКЦІЯ 3.

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

БЕХРУЗ ХАШМАТУЛЛА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
заведующий кафедрой истории государства и права
доктор юридических наук, профессор

АФГАНСКОЕ ПРАВО: ИСТОРИЧЕСКИЙ ПОДХОД

Исследованием истории, культуры, традиций Афганистана в разные периоды занимались афганские и зарубежные ученые-востоковеды. Сложилась региональная отрасль востоковедения – афганистика. Что же касается изучения проблематики становления и развития афганского права (особенно его раннего периода), то следует обратить внимание на ее недостаточную разработанность по сравнению с проблемами исторического, экономического и политического развития Афганистана. Хотя в последнее время появился ряд публикаций по различным аспектам исследований афганского права. Отсутствие памятников права раннего периода, а также недостаточность необходимой литературы, позволяющей исследовать происхождение, становление, трансформацию, а также динамику и перспективы развития афганского права, объясняет необходимость проведения фундаментальных исследований в этой области.

Согласно общепринятому подходу к периодизации истории человечества, выделяются эпоха Античности, эпоха Средневековья, эпоха Новой истории, эпоха Новейшего времени. Однако такая периодизация отражает особенности социально-экономического, культурного, политического развития европейских обществ, но неевропейских. Очевидно, что для объективного изучения истории государственно-правового развития этих обществ (в том числе и восточных), необходимо отказаться от европоцентристских подходов и стандартов, поскольку развитие этих обществ происходило в ином социально-экономическом, культурно-идеологическом, политическом измерении.

Представляется принципиально важным вовлечение в процесс постижения развития восточных обществ и присущих им государственно-правовых систем цивилизационного подхода. Это способствует восприятию многообразия культур, менталитетов и ценностей, в результате чего выявляется и объясняется разнообразие путей их общественного и государственно-правового развития. Вместе с тем, нельзя отрицать тот

факт, что любая цивилизация, несмотря на доминирующую роль в ее развитии культурно-духовных элементов, проходит через определенные исторические этапы, где не последнюю роль играют социально-экономические факторы.

Историки, исследующие историю Афганистана и прилегающих территорий и обществ, выделяют три периода в жизни народов, проживавших на территории современного Афганистана: исторический доисламский период, исламский период и современный период [1]. Что же касается формирования и развития афганского права, то исследователями выделяются следующие периоды: период обычного права, период исламского права и период так называемого законодательного или государственного права [2, 3].

Представляется, что при периодизации становления и развития афганского права необходимо учитывать множество факторов – религиозных, традиционных, этнических, политических, социально-экономических, повлиявших на этот процесс.

Правовое развитие Афганистана имеет тысячелетнюю историю и связано не только с исламским правом, хотя согласно цивилизационному подходу к классификации правовых систем, в рамках которого важнейшим является религиозный критерий, правовая система современного Афганистана относится к семье религиозного права.

Исходя из вышеизложенного, основными периодами в становлении афганского права являются **древний, доисламский период** (начиная примерно с VI в. до н. э. до VII века н. э.) и **исламский период** (начиная с середины VII в. по настоящее время). В свою очередь, исламский период условно можно разделить на три этапа: **первый этап** – распространение классического исламского права, связанное с проникновением ислама в VII в. на территорию современного Афганистана, и до создания в 1747 г. первого независимого централизованного афганского государства. **Второй этап** – формирование национальной правовой системы, датируемое созданием в 1747 г. первого независимого афганского государства – государства Дуррани, до провозглашения в 1919 г. политической независимости Афганистана. И, наконец, **третий этап** связан с трансформацией правовой системы после обретения национальной независимости Афганистана в 1919 г. по настоящее время.

Таким образом, история формирования и развития афганского права отображает особенности развития афганского общества и народов, проживающих на этой территории. После арабского завоевания территории современного Афганистана, ислам стал главным определяющим фактором политического, социально-экономического и духовно-культурного развития общества, что повлияло и на правовое развитие Афганистана. Правовая система Афганистана, как и правовые системы других исламских государств, начала развиваться в рамках, определенных исламской религией. После провозглашения Афганистаном в 1919 г. политической независимости, началось формирование национальной правовой системы, в рамках которой господствовал правовой дуализм, основанный на принципах и нормах исламского права, с

одной стороны, и правовых заимствованиях из западного права, с другой. Но, несмотря на это, правовая система Афганистана так и не обрела светский характер. Исламский фактор был и остается решающим в правотворческой и, особенно, в правоприменительной сферах деятельности афганского государства.

Список использованной литературы:

1. Fayz Muhammad Khatib Hazarah. The History of Afghanistan, – Kabul, 1924, ; Ghobar Mir Ghulam Mohammad Afghanistan in the path of History // The Constitution of Afghanistan. – London, 1978.
2. Faiz Ahmed. Shari'a, Custom, and Statutory Law: Comparing State Approaches to Islamic Jurisprudence, Tribal Autonomy, and Legal Development in Afghanistan and Pakistan, [Электронный ресурс] // Global Jurist. 2007. Vol. 7: Iss. 1. Available at: <http://www.bepress.com/gj/vol7/iss1/art5>
3. Said Amir Arjomand, Constitutional Developments in Afghanistan: A Comparative and Historical Perspective, 53 Drake L. Rev. 943 . – 2005.

Ключові слова: Афганістан, афганське право, періодизація афганського права, афганська держава, правова система Афганістану.

Ключевые слова: Афганистан, афганское право, периодизация афганского права, афганское государство, правовая система Афганистана.

Key words: Afghanistan, Afghan Law, the periodization of Afghan Law, the Afghan State, the Legal System of Afghanistan.

АНІЩУК ІНІА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри історії держави і права,
доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОГО НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ СУЧАСНОЇ УГОРЩИНИ

До недавнього часу Угорщина входила до тих країн Європи, які активно сприяли поширенню гендерної освіти у цій країні, зокрема на університетському рівні. Ситуація кардинально змінилася протягом останнього року. Так, у 2018 р. з'явилася інформація про те, що влада Угорщини планує закрити програми гендерних досліджень в університетах країни [1].

Гендерні дослідження (gender studies) – це порівняно молода міждисциплінарна програма, що спрямована на вивчення гендерної ідентичності [3]. Ця дисципліна виникла у США; в Європі нею займаються лічені університети. Ця концепція відокремлює біологічне поняття статі від соціальної ролі і самоідентифікації людини [1]. У північноамериканських та європейських вищих навчальних закладах вона все частіше стала зустрічатися як окрема магістерська або PhD-

програма. Багато людей вважають гендерні дослідження феміністським проектом, проте це не зовсім так. У цілому, гендерні дослідження включають до себе не тільки жіночі, але й чоловічі дослідження (women's/men's studies), а також дослідження, що пов'язані із статевою та гендерною приналежністю. Да, тут пропонують вивчити історію і розвиток феміністського руху, але ще дізнатися всього щодо маскуліності та фемінності, рівності і рівноправ'я, навіть проаналізувати жіночі образи у фільмах Хічкока. Спеціалісти у сфері гендерних досліджень активно проводять дебати щодо експлуатації жіночої сексуальності у рекламі, нав'язування гендерних ролей суспільством, дискримінації за статевою ознакою, також порушують інші не менш актуальні питання [3].

У серпні 2018 р. Гергей Гуляш, голова канцелярії прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана заявив про те, що «угорська держава не вважає необхідним витрачати державні кошти на освіту в області гендерних досліджень». Пізніше мова вже йшла не лише про припинення державного фінансування відповідних програм, але й про повне виключення їх із навчальних планів [5].

Офіційно Будапешт не визнає саме поняття «соціального гендеру», і тому в уряді називають ці дослідження пропагандою та псевдонаукою. Окрім того, влада вказує на досить малу кількість слухачів та туманні перспективи роботи із таким дипломом [1].

Між тим, перспективи працевлаштування наступні: за статистикою, майже половина всіх європейських студентів, що завершили навчання за магістерською програмою «гендерні дослідження», протягом 6 місяців знаходять роботу. Приблизно 20% вирішують продовжити своє навчання для того, щоб отримати ступінь PhD. Нещодавні випускники активно займаються дослідною діяльністю, оскільки потреба у вивченні гендерних питань зростає. Часто нещодавні магістри або аспіранти будують кар'єру в неурядових організаціях, політичних партіях і фондах [3]. Випускники надають допомогу жертвам домашнього або побутового насильства, займаються викладанням різних гуманітарних дисциплін, насамперед гендерних дисциплін. Безумовно, це далеко не увесь перелік можливостей щодо працевлаштування за вищезгаданою спеціальністю.

На жаль, в 2018 р. прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан підписав указ, який забороняє проводити гендерні дослідження у вищих навчальних закладах по всій країні. Як заявила його адміністрація, причиною стало те, що подібні дослідження відносяться до «ідеології, а не до науки» [4].

Представники правлячої в Угорщині правоцентристської коаліції, що включає до себе консервативну партію Фідес та Християнсько-демократичну партію Угорщини (ХДПУ), вже давно критиковали подібні дисципліни, що викладалися в університетах країни. Так, у 2017 р. лідер молоді ХДПУ Лоринца Нача назвав гендерні дослідження у вищих навчальних закладах країни «некорисною розкішю, до того ж, руйнівною». А держсекретар ХДПУ Бенце Ретварі звернулася до

міністерства із питань людського потенціалу Угорщини із питанням, чи можуть гендерні дослідження взагалі кваліфікуватися як академічні дисципліни [2].

Поки що на сьогодні курси, які присвячені гендерній тематиці, викладаються у 2-х вищих навчальних закладах Угорщини – Центрально-Європейському університеті (ЦЄУ) та Будапештському університеті ім. Лоранца Етвьоша (ELTE) [5]. Слід зазначити про те, що Центрально-Європейський університет – приватний вищий навчальний заклад, а Будапештський університет ім. Лоранца Етвьоша – державний.

Минулого року в ЦЄУ в рамках двохрічної програми по цій спеціальності навчалися 44 студента, в ELTE – 18. У цих університетах є спеціальність *gender studies* [5]. У Центрально-Європейському університеті заявляють про те, що конкурс був 9 людей на місце. Андреа Петьо, викладач вищезгаданого університету зазначила про те, що «до нас приїжджають із інших європейських університетів про програмі обміну «Еразмус». Якщо влада дійсно закриє гендерні дослідження, то це призведе до колапсу програм обміну, що фінансується Євросоюзом. В Угорщині такі курси читаються в 2-х вищих навчальних закладах. Один державний, інший приватний. Якщо Будапешт припинить бюджетне фінансування, то заборона буде стосуватися лише державного. Проте, якщо уряд відкликає акредитації, то дослідження слід буде закрити в двох університетах» [1].

Центрально-Європейський університет Будапешту, який є одним із двох угорських університетів, що пропонують дипломи з гендерних досліджень, засудив це рішення, назвав його «серйозним порушенням академічної свободи і автономії університету» [4].

«Нас дуже турбує намір щодо закриття навчального курсу, присвяченого вивченню соціальних відносин між чоловіками і жінками, проблемам гендерної нерівності, сімейних відносин і демографії», – заявив агентству Reuters декан факультету суспільних наук Будапештського університету Габор Юхас [5].

В підтримку угорських колег висловилися і європейська асоціація університетів. Вона зазначає про те, що гендерні дослідження – наукова дисципліна, що набула міжнародного визнання та швидкого розвитку, а відповідні навчальні курси отримали всі необхідні акредитації і користується інтересом у студентів. На погляд цієї асоціації така заборона – серйозна загроза академічній свободі в Угорщині і підтверджує тенденцію щодо посилення державного контролю, що розпочалися в 2014 р. із прийняттям законів, що обмежують автономію угорських університетів [5].

На погляд соціолога і політика, колишнього міністра освіти Угорщини (в1996-98 і 2002-06 р.) Балінта Мадьяра «насамперед слід подивитися на цю ситуацію з правової точки зору. Дії влади суперечать Конституції. Навчальні курси *gender studies* два роки тому пройшли всі необхідні експертизи і були включені до програми двох університетів – ЦЄУ та ELTE. За законом влада може припинити фінансування освітніх програм, які не вважаються корисними. Проте заборона – це пряме порушення

принципу автономії вищих навчальних закладів, а також свободи слова і свободи в отриманні освіти, закріплених конституційно» [5].

Заборона фактично закріє двохрічну магістерську програму Центрально-Європейського університету з гендерних досліджень, по якій щорічно навчаються приблизно 20 студентів з інших країн, проте студентам, які почали вивчення цього курсу, дозволили пройти його до завершення. До речі, дослідження такого типу були запровадженні в програму майже 20 років тому [4].

Згідно з іншими даними, цифра студентів, які навчаються за гендерними дисциплінами, ще значно менша. Так, видання Hungarian Free Press повідомляє про те, що в 2018 р. на вивчення гендерних наук прийшло лише 13 людей в двох угорських вищих навчальних закладах [2]. Отже, серед причин прийняття рішення уряду Угорщини щодо скасування гендерних наук називається також економічна недоцільність їх вивчення.

Нагадаємо, що в 2017 р. Центрально-Європейський університет, який був заснований ліберальним мільярдером Джорджом Соросом, вже зіштовхнувся із втручанням уряду в їх діяльність. Тоді був прийнятий закон про те, що всі акредитовані недержавні університети з іноземним фінансуванням зобов'язані мати філіали в країні, яка контролює основну частину бюджету [4].

Таким чином, сучасна Угорщина обрала курс на ліквідацію гендерних дисциплін в університетах країни, причому у найближчі роки це має бути виконано. Таке рішення прийняв уряд Угорщини на чолі з Віктором Орбаном.

Список використаної літератури:

1. Барсуков П. «Социальный гендер» – лженаука [Електронний ресурс] / П. Барсуков. – Режим доступу: ru.euronews.com.
2. В университетах Венгрии будет оменено изучение гендерных наук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: sedmitza.ru.
3. Гуляева Л. Все, что необходимо знать о гендерных исследованиях [Електронний ресурс] / Л. Гуляева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: studyqa.com.
4. Премьер-министр Венгрии запретил проводить гендерные исследования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: wonderrine.come.life.new.
5. Шимов Я. Орбан и гендерный вопрос... [Електронний ресурс] / Я. Шимов. – Режим доступу: <https://www.svoboda.org>.

Ключові слова: гендер, гендерна освіта, гендерні дослідження, університет, Угорщина.

Ключевые слова: гендер, гендерное обучение, гендерные исследования, университет, Венгрия.

Key words: gender, gender training, gender studies, university, Hungary.

ЄФРЕМОВА НАТАЛЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права,
кандидат юридичних наук, доцент

СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНОГО БАНКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ДОБИ УЦР: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Сучасна Україна має низку складних завдань, вирішення яких повинно сприяти процесу економічної інтеграції до Європейського економічного простору. Але її реалізація потребує розробки тактики та стратегії входження у європейський економічний простір на основі вивчення не тільки європейського, а і власного досвіду. Отже, осмислення ролі банківських установ у регулюванні розвитку України першої чверті ХХ ст. вважається нами нагальною потребою в умовах складної економічної ситуації, в якій опинилась Україна сьогодні.

До вивчення цієї теми звертались такі українські історики права, як О.М. Мироненко, П.П. Музиченко, І.Б. Усенко та ін. Досить ґрунтовне історичне дослідження здійснив історик П.П. Гай-Нижник.

Доцільно зазначити, що запровадження в Російській імперії буржуазно-демократичних реформ спонукало владу до відповідних рішень, які дозволили б оздоровити фінансове та економічне становище держави. 31 травня (12 червня н. ст.) 1860 року імператор Олександр II підписав указ про утворення Державного банку «для оживлення торгових оборотів и упрочения денежной кредитной системы». Банк зіграв помітну роль у процесі становлення дворівневої моделі банківської системи за зразком західноєвропейських країн, прямо підтримавши створення мережі недержавних банківських структур.

Однак, поряд з Державним банком з 1828 по 1885 рік працював Польський банк (Bank Polski), а з 1811 по 1917 рік – Фінляндський банк (Suomen Pankki). Їх існування було обумовлено автономним статусом Польщі і Фінляндії в складі Російської імперії. 1886 року Польський банк був перетворений в Варшавську контору і польські відділення Державного банку [1]. Нажаль, але в Україні утворення такої структури було неможливим. На той час, вона входила до складу Російської імперії без автономних прав. Враховуючи, що більша частина України входила до складу Російської імперії, немає нічого дивного у тому, що банківська система на її території виникла й розвивалася як складова частина російської. 24 філії Державного банку Росії згодом було відчичено у великих містах України, що робило її повністю залежною від політико-економічних процесів у імперії.

1914 року Російська імперія вступила з досить розвиненою грошово-кредитною системою. В державі було побудовано чітку банківську структуру. До 1917 року, розвиток банківської системи в Україні мав схожі риси із тими, що були в Росії, але були там і окремі особливості. Значного поширення там набули товариства взаємного кредиту, пози-

чкові – ощадні каси, міські громадські банки, селянські земельні банки. Таким чином, протягом XIX – до початку XX століть в Україні було створено розгалужену мережу кредитно-банківських установ різних видів.

Новий етап у розвитку банківської системи в Україні пов'язаний з початком революції 1917 року та зі створенням Української Центральної Ради (далі – УЦР). Тоді, невизначеність лідерів українського революційного руху з центральних питань негативно позначилась на політико-економічній ситуації в Україні. Не розриваючи стосунків з Росією, УЦР розраховувала на грошові дотації з Петрограду. Нестандартність ситуації тут полягала в тому, що, вирішуючи питання про автономний статус країни, УЦР не квапилась з вирішенням проблем у фінансово-економічних сферах.

Після реформування 21 серпня 1917 року Генерального секретаріату новий секретар фінансів М.І. Туган-Барановський, зіткнувшись з ігноруванням Тимчасовим урядом фінансових потреб автономної України, виступив з ініціативою децентралізації загальнодержавних і спеціально-українських фінансів. Так, 29 вересня 1917 року, в Декларації Генерального секретаріату України було заявлено про наступні наміри: «У справі фінансів України Генеральне Секретарство фінансів признає необхідним найперше виробити основи для розмежування в напрямі децентралізації спільно-державних і спеціально-місцевих українських фінансів. В найближчому часі буде вироблено законопроект про те, що на чолі всіх кредитових установ України має стати Національний український банк, до якого мусять перейти всі справи Київської контори державного банку та всіх його відділів на території України. Діяльність Національного банку має бути погоджена з діяльністю другої центральної кредитової установи на Україні – Українського народного банку» [2, с. 325]. Лише 24 жовтня 1917 р. Генеральний секретаріат розглянув проект випуску українських грошових знаків (бонів), що був вироблений фінансовою нарадою.

25 жовтня (7 листопада за н.с.) 1917 року в Росії стався більшовицький заколот, що вплинуло на перегляд зовнішньополітичних стосунків членами УЦР. Не визнаючи претензії російської більшовицької влади, УЦР проголошує Українську Народну Республіку у своєму III-му універсалі [2, с. 398].

Згідно з Декретом ЦВК «О национализации банков» від 14 (27 за н.с.) грудня 1917 року в Росії було здійснено націоналізацію банків, а банківська справа оголошена монополією держави. Реагуючи на цю ситуацію, 15 листопада того ж року уряд УНР прийняв рішення про припинення відрахування грошей до центральних банківських установ Росії.

В протоколах УЦР за 7 грудня 1917 року є згадка про Київську контору Державного банку [2, с. 517, 521]. Тоді з'явилася пропозиція щодо реорганізації Державного банку. Це питання обговорювалось в контексті масових заворушень в Одесі: «Фінансове становище в Одесі надзвичайно скрутне, представники банків просять як можна

швидше прислати українські бони, щоб банки не були змушені випустити свої бони. Щодо українських грошей, то банки не мали б нічого проти їх випуску, але для цього треба Київську контору Державного банку перетворити в Український національний державний банк» [2, с. 520-521].

9 грудня 1917 року Мала Рада на початку свого засідання заслухала і прийняла без обговорення 5 законопроектів, внесених Генеральним секретарством фінансів про: «Державні кошти України», «Головна Скарбниця (казначейство)», «Державний банк», «Скасування Дворянського та Селянського банків», «Цукрова монополія» [2, с. 526-527]. Закон про «Державний банк» містив наступні позиції: «Киевскую контору государственного банка» перетворити в Український державний банк, який має тимчасово керуватися «уставом государственного банка (т. II, ч. 2. Св. зак. Рос. Имп.)». Цей же Банк має взяти на себе тимчасово всі функції Київської контори Українського державного банку. Всі місцеві установи «Государственного банка» на території Української Народної Республіки стають відділами Українського державного банку» [2, с. 527].

Стосовно наступного законопроекту – «Скасування Дворянського та Селянського банків» було зазначено «Відділи «Государственного дворянского земельного банка» та «Крестьянского поземельного банка» на території УНР скасувати, а служачих лишити за штатом у звичайному порядку. Ліквідацію зазначених банків доручити Генеральному секретарству фінансів в порозумінні з Генеральним секретарством земельних справ» [2, с. 527].

Прийнятий 9 грудня 1917 року Закон «Про Державний банк» створив урядові УНР правовий простір у вирішенні фінансових проблем. Але умови роботи Держбанку УНР виявились надзвичайно складними. 20 грудня наявними залишилося катастрофічно мала сума. За таких обставин, банки змушені були підтримувати надзвичайно вузькі обмеження по видачам з поточних рахунків, що посилювало панічні настрої і недовіру. Долаючи проблему тотального безгрош'я, 19 грудні 1917 р. УЦР ухвалила тимчасовий закон «Про випуск державних кредитових білетів Української народної республіки», згідно з яким «... папіряні грошові знаки УНР випускаються Державним банком республіки до створення золотого фонду під тимчасове забезпечення майном та доходами з монополій» [3, с. 49]. Таким чином, в УНР було запроваджено власну грошову одиницю – карбованець.

20 грудня 1917 р. уряд УНР вдався до застосування одноразових примусових вилучень коштів у окремих категорій громадян УНР. Постановою Генерального Секретаріату УНР «Про податкову політику» торговельні та розважальні заклади в УНР були зобов'язані внести до Київської контори Держбанку або в державні ощадні каси не менше 75% денної виручки за 21-23 грудня 1917 року [3, с. 51]. В Києві, того ж дня було організовано облави на спекулянтів грішми (фаринників) та конфісковано значну суму грошей на потреби уряду. Кошти конфісковували і внесли на поточні рахунки Держбанку. Але такі кроки уряду

викликали в УНР не тільки невдоволення у колах підприємців, а сприяли поширенню паніки серед населення.

1 березня 1918 р. було ухвалено Закон «Про грошову одиницю, биття монети та друк кредитових державних білетів» [4]. Ним в УНР було запроваджено нову грошову одиницю УНР – гривню. Але національна валюта відразу опинилась в умовах потужної інфляції.

Отже, виникнення Державного банку УНР пов'язано з Російським державним банком, який заклав важливі підвалини в організації банківської системи на території України. З початком революції 1917 року фінансову єдність було розхитано і зруйновано. Зі створенням УЦР, в Україні більш як 9 місяців не вирішували питання власного фінансового забезпечення. Не зважаючи на реальні потреби, в УНР так і не було вироблено Статуту Держбанку і не налагоджено зв'язків з провінційними відділеннями. Не було створено ні основного, ані запасного капіталів, не було запроваджено навіть центральної бухгалтерії, не велися зведені баланси. Застосування в таких умовах політики примусових вилучень «грошових надлишків» тільки посилювало панічні настрої серед населення та занепокоєння стосовно долі приватних капіталів. Ставши фінансовим банкрутом влада в УНР показала, що не є здатною управляти країною. Фінансова політика в УЦР не відповідала ані військово-політичній, ані фінансово-економічній дійсності, а замість цього в країні впроваджували політичні експерименти утопічного характеру.

Список використаної літератури:

1. Краткий очерк деятельности Польского банка за все время существования его с 1828 г. по 1886 г., а также деятельности Варшавской конторы Государственного банка за время с 1 января 1886 г. до 1 января 1894 г. Варшава, 1894.
2. Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. – Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. / Упорядн.: В. Ф. Верстюк (керівник) та ін.; Ред. кол.: В. А. Смолій (відп. ред.). К.: Наук. думка, 1996. – 588 с.
3. Українська Центральна Рада: документи і матеріали: У 2 т. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. К. : Наук. думка, 1996. Т. 2 : 10 грудня 1917р. 29 квітня 1918 р. / упоряд. В. Ф. Верстюк [та ін.] ; ред. В. А. Смолій, 1997. 422 с.
4. ЦДАВОУ. Ф. 1064, оп. 1, спр. 10, арк. 5-5 зв.

Ключові слова: Державний банк УНР, банківська система, гривня, банківська реформа.

Ключевые слова: Государственный банк УНР, банковская система, гривня, банковская реформа.

Key words: State Bank UNR, banking system, hryvnia, banking reform.

ПОПСУЄНКО ЛЮДМИЛА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права,
кандидат юридичних наук, доцент

СУД ПРИСЯЖНИХ В СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Протягом багатьох століть в різних країнах і на різних континентах то з'являвся, то зникав один з найбільш важлих демократичних інститутів судової системи суд присяжних. Вивчення історичних та юридичних джерел дає змогу стверджувати про один з найперших прикладів зародження і функціонування подібних судів. Так, в Стародавній Греції, в Афінах, існував своєрідний судовий орган присяжних Гелієя.

Із комедії давньогрецького письменника Аристофана «Птахи» ми можемо прослідкувати досить показову ситуацію, коли два афінянина залишають місто і шукають тихого притулку, щоб заснувати нове місто, бо: «Адже тільки місяць гудуть в садах птахи, а цілий рік афіняни галасують в судах, все життя не знаючи втоми» [1, с. 178].

Тож, безперечно, можемо стверджувати про неабияку популярність та важливість виезгаданої інституції за часів Стародавньої Греції.

Відомо, що Гелієя була вищим судовим органом держави і складалася з 5000 суддів і 1000 запасних: по 600 чоловік від кожної з 10 територіальних філ. Члени Гелієї обиралися жеребкуванням на один рік із громадян, що досягли 30 років. У складі Гелієї функціонувало 10 колегій, у кожній з яких було по 500 суддів і 100 запасних [2, с. 146].

Досить велика кількість членів суду присяжних свідчить про демократію та недопущення зловживань і підкупу суддів. Суд був відкритим, та для того, щоб запобігти підкупу суддів, жеребкування в день слухання справи визначало, хто саме буде її розглядати [3, с. 66].

Роботи Аристофана є особливо важливим джерелом знання про діяльність Гелієї. Звідти можемо побачити, що її вважали найважливішим органом в політичній системі Афін, що уособлював увесь афінський демос. У комедіографа були всі підстави для такої думки: Гелієя не тільки розбирала судові справи громадян і союзників як остання і вища інстанція, а й брала участь в докімасії (перевірці) обраних посадових осіб, заслуговувала звіти магістратів, що складали з себе повноваження після закінчення терміну перебування на посаді, брала участь в ратифікації деяких договорів.

Гелієя стояла на сторожі конституційного ладу і, в якійсь мірі, була вищою інстанцією по відношенню до Народних зборів, бо в суді могли бути оскаржені будь-які їх постанови.

Слід, зокрема, зазначити, що Аристофан чи не єдиний автор, який дуже детально описав порядок роботи Гелієї, її склад, судовий інвентар і, безпосередньо, сам хід судового засідання. Тож, з його робіт можемо зрозуміти, що засідання починалося вранці. При вході в суд біля де-

рев'яних грат геліастів очікували учасники позову, які заходили перед суддями. Судді, які приходили, намагалися зайняти кращі місця – попереду. Автор згадує про все судове «спорядження», яке використовувалося на суді: клепсидру, урни, камінці для голосування, а також камінь для підрахунку голосів.

Перед початком процесу геліасти надавали клятву: «Я буду подавати голос згідно законів народу і Ради п'ятисот. Коли закон буде мовчати, я буду голосувати за власною совістю, без пристрасті і без ненависті. Я буду подавати свій голос тільки за тими пунктами, які становлять предмет переслідування. Я буду слухати позивача і відповідача з однаковою прихильністю...» [4, с. 79].

Вироки виносилися голосуванням шляхом таємного кидання камінців до урн. Було дві урни для голосування: одна для виправдання, інша для звинувачення. Судді проходили повз них і могли, при бажанні, опускати руки в обидві урни, так, щоб ніхто не міг зрозуміти, куди саме вони опустили свій голос. Після закінчення голосування камінчики висипалися на спеціальний камінь і рахувалися. Присяжні судді за жеребом засідали у десяти відділеннях, які різнилися літерою та кольором вхідних дверей [5, с. 234-236]. Рішення суду оскарженню не підлягало. Дебати сторін не допускалися. Позивач і відповідач повинні були самі захищати свої інтереси.

При винесенні вироків суд не завжди був пов'язаний законом. Він міг керуватися навіть звичаями своєї країни, а інколи й сам створював норми права. Геліея функціонувала протягом всього року, крім святкових днів та днів, пов'язаних з війною чи іншими заворушеннями в суспільстві.

К. Куле наводить дані, що суди засідали, в середньому, від 175 до 225 днів протягом року. При цьому, щодня залучалося 2-2,5 тис. суддів. Оскільки суди були відкритими, то за кількістю присутніх громадян вони іноді могли позмагатись з театральними виставами [6, с. 121-122].

На суди покладалося виховання громадян в дусі законів і справедливості. Поняття справедливості входило до структури уявлень про чесноти «ідеального громадянина» [7]. Справедливість сприймалась крізь призму рівності громадян. За Аристотелем, це рівність для рівних – ісономія, на яку покладалась роль регулятора політичного спілкування. Справедливість виступала державним благом, яке слугувало спільній користі [8, с. 459, 467].

Особливо важливим є те, що давньогрецька політична думка робила значний акцент на етичному вихованні громадян. Функціонування полісу на засадах справедливості та рівності (ісономії) пов'язувалося з образом добродісного громадянина [7].

Прояв демократії через велику кількість суддів, виключно таємне голосування, право оспорування і розгляду законопроектів та багато іншого говорить про вклад афінського судочинства у розвиток інституту суду присяжних. Зокрема, важливим був той факт, що Геліея в Афінах до кінця залишилася демократичним судом, не дивлячись на усілякі суспільні та державні незгоди.

Надзвичайно важливим та різнобічним був суд присяжних у Афінах, та не виключаємо важливості такого інституту в сьогоденні України. Запровадження цього інституту стало важливим етапом судової реформи, що дозволило реалізувати конституційну вимогу щодо участі народу у здійсненні правосуддя.

Таким чином, тільки лише опираючись на сталий історичний досвід провідних країн світу, можемо покращити функціонування даного інституту в нашій державі.

Список використаної літератури:

1. Кудрявцева Т.В. Народный суд в «Осах» и других комедиях Аристофана / Т.В. Кудрявцева // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – М., 2017. – С. 178-189.
2. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн : Навч. посіб. / В.П. Глиняний. 5-те вид., перероб. і допов. – К. : Істина, 2005. – 768 с.
3. Демедюк Т. Протидія хабарництву в судах Стародавнього Світу / Т. Демедюк // Вісник Академії управління МВС. 2010. № 3(15). С. 64 -70.
4. Носов Н.В. Преступные философы / Н.В. Носов. – М. : ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2007. – 320 с.
5. Бузольт Г. Очерк государственных и правовых греческих древностей / Г.Бузольт. – Харьков : тип. А. Дарре, 1890. – 328 с.
6. Куле К. СМИ в Древней Греции. Сочинения, речи, разыскания, путешествия / К. Куле // Новое литературное обозрение. – М., 2004. – 256 с.
7. Вар'ян О.О. Судова влада у Давній Греції як інститут формування особистості громадянина ... / О.О. Вар'ян. – Запоріжжя, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istznu.org/page/issues/36/varyan.pdf>.
8. Аристотель. Политика. Сочинения: в 4-х т. / Пер. с древнегреч. Н.В. Брагинской, М.Л. Гаспарова и др. М. : Мысль, 1983. Т. 4. С. 375-644.

Ключові слова: суд присяжних, Гелієя, Стародавня Греція, сучасна Україна.

Ключевые слова : суд присяжных, Гелизия, Древняя Греция, современная Украина.

Keywords : jury trial, Helium, Ancient Greece, modern Ukraine.

ШЕВЧУК ЯНА ВАЛЕРІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

УГНЕНКО ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук

РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ НАРОДНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ СУДОВОЇ СИСТЕМИ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ У 20-Х РОКАХ ХХ СТ.

З закінченням громадянської війни та переходом до нової економічної політики відбулася лібералізація соціально-економічних відносин, здійснено реформування правової системи, тож неминуче поставало питання про приведення у відповідність до цих процесів старої судової системи, яка будучи сформованою в умовах громадянської війни, не могла у повній мірі відповідати завданням нового часу.

В рамках реформування радянської системи судоустрою та судочинства у 20-х рр. ХХ ст. відбувається остаточне юридичне оформлення інституту народних засідателів. Реалізуючи проголошений принцип народного представництва при розгляді судових справ, радянська влада закріпила інститут народних засідателів на кожному з рівнів судової системи, однак було визначено, що народні засідателі будуть залучатися лише при розгляді справ по першій інстанції.

В 20-х рр. ХХ ст. відбувається оптимізація складу народних засідателів – замість 6(12) народних засідателів, до судової колегії, що здійснює розгляд справи входить лише 2 особи. Подібне рішення повинно було підвищити ефективність дій суду, зменшити проблему кадрового забезпечення та тягар на економіку країни, а також уникнути порівнянь народних засідателів з дореволюційними присяжними засідателями [1, с. 7].

Посада народного засідателя залишалася виборною, однак до кінця 20-х рр. на Україні зберігалися непрямі вибори – через систему громадських, партійних, профспілкових та кооперативних організацій. Діюча процедура виборів передбачала надання місцевим органам влади та партійним організаціям значні повноваження в сфері проведення виборчого процесу та контролю за списками кандидатур, що висувалися на посаду. Таким чином, радянська система гарантувала себе від проникнення до лав народних засідателів «сумнівних елементів». Ще однією характерною рисою цього періоду стала відсутність окремого виборчого закону, який би закріплював порядок проведення виборів народних засідателів.

Правом бути обраним народним засідателем користувалися всі громадяни радянських республік які володіли політичними правами, що

забезпечувало широке представництво населення в рамках цього інституту. Водночас, на практиці зберігався існуючий ще з громадянської війни квотний принцип представництва, коли перевага при висуненні кандидатур надавалася представникам робочого класу над сільськими жителями. Подібну нерівність можна пояснити з одного боку вищим рівнем освіти середньостатистичного жителя міста, а з іншого – вищим рівнем підтримки радянської влади у містах, значно більшою лояльністю до неї зі сторони представників робітничого класу.

Загальний становище народного засідателя не зазнало в цей період суттєвих змін і він продовжував визначатися рівним у своєму статусі з професійним суддею. Принцип рівноправності народних суддів та народних засідателів, знайшов свій безпосередній вияв у наданні засідателям широких, аналогічних до суддівських, прав при розгляді справи у судовому засіданні та колегіальній процедурі прийняття судових рішень..

Одночасно, радянське законодавство закріпило і основні обов'язки народних засідателів, головними з яких являлися: присутність на судових засіданнях, належне виконання своїх обов'язків у судовому засіданні, здійснення справедливого судочинства тощо. Крім того, в 20-х рр. XX ст. закріплюється обов'язкове звітування народних засідателів про проведення ним роботи. Порушення цих обов'язків тягло за собою як дисциплінарну відповідальність (звільнення від виконання функцій засідателя, так і адміністративну та кримінальну (штрафи за неявку на засідання без поважних причин)) [2, с. 87].

Удосконалюється механізм гарантій та пільг народним засідателям, їм гарантувалося збереження робочого місця на час виконання обов'язків, збереження заробітної плати у період перебування на судових засіданнях, неможливість залучення до судових засідань більш ніж на шість днів сумарно протягом цього року тощо. Проголошувалася недоторканість та незалежність народного засідателя. Громадянам, представникам органів влади заборонялося вчиняти тиск на засідателів з метою схилити останніх до прийняття потрібного їм рішення. Особливо актуальним було останнє положення, оскільки звиклі до командно-наказового методу управління революційної доби та часів громадянської війни, представники місцевого бюрократичного апарату неодноразово намагалися втрутитися у роботу судових органів, вчинити тиск на судів та народних засідателів.

Поширення інституту народних засідателів на всі рівні судових інстанцій, надання їм рівних прав та обов'язків з професійним суддею, поставило на порядок денний гостре питання про підготовку досвідчених кадрів. Намагаючись вирішити цю проблему, радянська держава бере курс на впровадження різноманітних форм правової освіти народних засідателів: лекторії, практичні заняття з суддями, підготовка підручників для самоосвіти. У цьому напрямку їй вдалося досягнути певних успіхів, однак в цілому в 20-х рр. XX ст. проблема підвищення рівня підготовки кадрів народних засідателів вирішена не була [3, с. 58].

З відмовою від нової економічної політики та переходом до побудови тоталітарної держави, відбулися і процеси реформування судової системи та судочинства, проте вони глибоко не зачепили безпосередньо інститут народних засідателів. Сам інститут був повністю збережений і правовий статус народних засідателів не зазнав суттєвих обмежень – не відбулося суттєвого скорочення обсягу прав та обов'язків народних засідателів, не був ліквідований принцип виборності та колегіальності розгляду справ. Це свідчило, що інститут народних забезпечував реалізацію рішень радянської влади і навіть у тих випадках, коли вони суперечили інтересам значної частини населення.

Список використаної літератури:

1. Эстрин А. Взяточничество и уголовная репрессия / А. Эстрин // Ежегодник советской юстиции, 1922. С. 7.
2. Голунский С. А., Карев Д. С. Учебник по судоустройству. 1939. С. 87.
3. Діденко М.П. Створення радянського суду в УСРР / М.П.Діденко // Харьковский юридический институт, 1975. С. 58.

Ключові слова: народні засідателі, правовий статус, радянська влада.

Ключевые слова: народные заседатели, правовой статус, советская власть.

Key words: people's assessors, legal status, Soviet power.

КОРНІЄНКО ІРИНА ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Ратифікація угоди про асоціацію з Європейським Союзом засвідчила вибір Україною європейської системи цінностей та стандартів захисту прав людини, додержання яких на практиці можливе за умови забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд незалежним та неупередженим судом, а також ефективного виконання своїх функцій суміжними правовими інститутами і перш за все адвокатурою України. Розбудова професійного та неупередженого інституту адвокатури, для реального захисту інтересів громадян виявилась непростим завданням. Гармонізація українського законодавства привела до великого кола дискусій щодо проблем пов'язаних із законодавством про адвокатуру. Враховуючи це, слід пам'ятати, що формування сучасної адвокатури неможливе без залучення вітчизняного досвіду попередніх поколінь. Тому сьогодні нагальною постала потреба у дослідженні історії та ролі адвокатури та адвокатів в Україні.

Метою цього дослідження є виявлення та систематизація маловідомих матеріалів з історії процесу трансформації інституту адвокатури в Україні між 1921 по 1929 роки та його наслідків на підставі аналізу рідкісних джерел. Отримані данні з історії вітчизняної адвокатури допоможуть сформувати об'єктивне розуміння місця і значення цього інституту в суспільстві, що планує будівництво правової та соціальної держави.

У березні 1921 року, відповідно до резолюцій X з'їзду РКП(б), в СРСР було започатковано курс на нову економічну політику [1, с. 115].

Нова економічна політика в СРСР вимагала впровадження низки реформ, серед яких центральне місце займали правова та судова. В межах цих реформ в УСРР трансформувалась і адвокатура. Так, 21 жовтня 1922 року ВЦВК прийняв «Положення про адвокатуру УСРР» [2, ст. 630]. Того ж року, на колегії правозаступників було скасовано і натомість утворено колегії оборонців відповідно до нового «Положення про адвокатур». 14 листопада, на основі того ж положення Народний Комісаріат Юстиції УСРР затвердив Інструкцію Про організацію губернських колегій захисників при губ. народних судах. 27 грудня 1922 НКЮ затвердив Положення про консультації для надання юридичної допомоги населенню, які організовуються колегіями захисників.

Колегії оборонців у ті часи представляли собою самоврядні організації, що діяли на засадах самофінансування. У Положенні визначалися такі підстави оплати праці захисників: а) від усякої винагороди оборонців у кримінальних та цивільних справах звільнялися підсудні у справах, у яких участь оборони є обов'язковою, а також особи, визнані окремими постановами Народного Суду неможливими; б) за такою, встановленою НКЮ УСРР, оплачували послуги оборонців робітники державних і приватних підприємств, члени комітетів неможливих селян, військовослужбовці, а також службовці радянських установ і підприємств; в) усі інші категорії населення оплачували послуги оборонців за домовленістю з ними [2, с. 630]. Члени Колегії оборонців вносили зі своєї винагороди відсоткове відрахування, що встановлювалося НКЮ УСРР, у фонд Колегії оборонців на витрати по утриманню Президії Колегії та на організацію юридичних консультацій [2, с. 630]. Нагляд за роботою Колегій оборонців здійснювали Губернські Ради Народних Судів та Губернські Прокурори.

У березні 1923 р. було створено Одеську губернську колегію захисників. Після чого очевидним виявився брак «правильно підготованих» юридичних кадрів в УСРР. Для вирішення цієї проблеми, у вересні 1927 р. НКЮ був введений інститут стажерів і практикантів при президії колегії [3, с. 234].

Якщо дослідити особовий склад правозаступників по УСРР, то можна побачити, що 62,1% від їхньої загальної кількості у минулому належали до присяжних повірених. Серед правозаступників чисельність робітників та селян була вкрай низькою: із 168 правозаступників, особові картки яких надійшли до НКЮ у 1921–1922 рр., зокрема, лише один був хліборобом (0,1%); два – працювали у торгово-промисловій сфері;

38 правозаступників належали до службовців (більше 1/5); 106 – до осіб вільних професій, або 63,1% (серед них адвокатів – 94, інших вільних професій – 12); інших – 12; не зазначено про рід діяльності у особових картках 8 правозаступників. Для порівняння, наприклад, у революційних трибуналах відсоток хліборобів сягав 5,5% від чисельності особового складу, робітників заводів та фабрик – 43,5%. Серед особливих народних слідчих до робітників належало 10,3% від загальної кількості слідчих по УСРР, серед народних суддів – 11,1% [4, с. 3, 5-6]. При цьому кількість комуністів серед правозаступників у порівнянні з іншими працівниками судового відомства була найнижчою.

Методи вичищення радянської адвокатури від «ворожих елементів» були різноманітними. До них належали: проведення іспиту при прийомі на роботу, встановлення квот за соціальним походженням при прийомі кандидатів, наявність та обсяг громадського та політичного стажу роботи майбутніх оборонців, праця у дореволюційних органах, рівень знань, володіння українською мовою, політичні погляди та переконання. Саме останні критерії часто були причиною виключення з колегій та застосування репресій щодо конкретних захисників [5, с. 93].

З другої половини 20-х років XX ст. ідеологічні чистки серед працівників правоохоронних органів значно посилились, що безпосередньо позначилось і на особовому складі правозаступників. 1925 р. НКЮ поставив питання перед ВУЦВК та РНК про необхідність проведення чистки особового складу колегій оборонців у всеукраїнському масштабі, зокрема було поставлено на по рядок денний проект постанови ВУЦВК та РНК «Про утворення особливих комісій з перевірки персонального складу колегій захисників» на початку 1925 р. [6]. Його реалізація була завершена наприкінці 1928 – початку 1929 рр. – до проведення чистки всього радянського апарату у всеукраїнському масштабі.

Після ліквідації у 1925 р. губерній, колегії оборонців створювалися при окружних судах. Діяльність оборонців, відповідно до Положення про Судоустрій 1925 р., здійснювалася у двох формах: через приватний кабінет та юридичні консультації, що організовувались за завданням Народного Комісаріату Юстиції та окружного суду [7, с. 51].

Радянська державно-правова система виключала можливість існування суспільно значимої адвокатури. Вона діяла в чітко окреслених фахових межах, що виключали будь-який вплив адвоката на громадську думку, його активну національну позицію. Пристосовуючи адвокатуру до реалій нового політичного режиму, влада проводила політику політичних «чисток» в адвокатурі, спрямовану на винищення усіх незадоволених радянським очасливленням. Паралельно з нищенням кращих демократичних традицій адвокатури влада доклала максимум зусиль і до знищення юридичної освіти в Одесі та в республіці.

Список використаної літератури:

1. 170 років – зберігаємо традиції. 20 років – створюємо майбутнє / ред. кол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) [та ін.]; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса : Юридична література, 2017. 560 с.
2. Положення про адвокатуру // Збірник постанов та розпоряджень робітничо-селянського уряду України / Рада Народних Комісарів УРСР, Народний Комісаріат юстиції УРСР. Харків: Друк. «Вукопспілки», 1922. С. 630.
3. Єфремова Н.В. До питання професійної підготовки адвокатів в Одесі кінця 20-х – початку 50-х років ХХ ст. / Матеріали Між. н.п.к «Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри» : в 2-х ч., 25-26 квітня 2018 р. Сумський національний аграрний університет, юр. ф-т. Суми, 2018. Ч. 2. С. 234. 232-237.
4. Статистика Украины. 1921/1922. Серия 8. Моральная статистика. Выпуск 1. Суд и преступность на Украине. № 29. / ЦСУ Украинской ССР. Харьков, 1923. 26 с.
5. Гусева В.П. Щодо питання проведення чисток серед представників адвокатури в УСРР у 1919–1929 роках // Вісник Академії адвокатури України 96 число 2(27) 2013. С. 91-96.
6. ЦДАВОВ України, ф. 8, оп. 2, спр. 50 Витяг з Протоколу Ч. 40/193 засідання Великої Президії ВУЦВК 25 лютого 1925 р. арк. 1-11.
7. Губар С. В. Соціалістична реорганізація адвокатури: досвід УСРР кінця 1920-х років // Юридичний вісник 2 (39) 2016. С. 50-55.

Ключеві слова: адвокатура, реформа адвокатури, нова економічна політика.

Ключевые слова: адвокатура, реформа адвокатуры, новая экономическая политика.

Key words: the Bar Association, advocacy reform, new economic policy.

ОСТАПЕНКО ТИМУР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави і права

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ СТВОРЕННЯ ТА ДжЕРЕЛ СТАТУТУ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО 1566 Р.

Головну роль у складенні проекту II Статуту Великого князівства Литовського відіграли Августин Ротундуста та Петрус Роїзій – фахівці у сфері не лише права, але й історії. Ґрунтуючись на західноєвропейських засадах світогляду, вони відстоювали доцільність використання римського права як зразка і як допоміжного матеріалу. Саме за їхньої активної участі було значно оновлено норми попереднього статуту, запроваджено низку понять та категорій римського права. У 1566 р. Другий Статут було прийнято на сеймі у Вільно та поширено його дію на Волинь, Поділля та колишнє Київське князівство. Своєю структурою та багатьма положеннями він схожий на Дигести та Кодекс Юстиніана.

Ось, наприклад, які найменування мали його деякі розділи: 1 – Основні засади права та державне право, 2 – Земська оборона, 3 – Правове становище шляхти, 4 – Суд та судова система, 5 – Шлюб та сім'я, 6 – Опіка, 7 – Записи й продаж. Спадкування, 9 – Земельні спори, 10 – Лісові промисли. Така структура досить близька до побудови Кодексу Юстиніана, хіба що має порівняно з ним більше норм публічно-правового характеру: адміністративних, кримінальних тощо. Статут не торкається, як Кодекс, питань церковного права. Подібність стає ще більш помітною при ознайомленні з положеннями про вільне розпорядження маєтностями, сервітутними правами, нормами про купівлю-продаж, позику, заставу та ін. На нашу думку, в цьому випадку вже маємо справу з достатньо вираженою рецепцією римського права у формі сприйняття, головним чином, норми правил останнього, адаптованих до місцевих умов [1, с. 33].

Загалом же середньовічне приватне право в Україні специфічною ознакою має змагання Східної та Західної традиції з переважанням першої на підґрунті звичаєвого права Київської Русі та домінантою другої у період створення статутів Великого князівства Литовського, які впроваджувалися у специфічне цивілізаційне та правове поле.

Одним з джерел Статуту 1566 року було польське право. Як вище згадувалося, у 1385 р. Велике князівство Литовське було об'єднане з Польським королівством, так званою особистою унією (одна і та ж особа була королем польським і великим князем Литовським). З того часу польське право починає впливати на право литовсько-руське. Вплив польського права відобразився в процесуальних нормах Литовських статутів, судові норми переносяться в Велике князівство Литовське. У Литовському статуті 1566 р. є розділ, присвячений визначенню прав і привілеїв шляхетського стану. Джерелом цього розділу було польське право [2, с. 54].

Загалом можна зробити висновок, що Статути Великого князівства Литовського були результатом використання та творчої переробки поточного литовського законодавства та судової практики, положень римського, німецького, польського права, а також звичаєвого права Литви, Польщі, України. Якщо ж врахувати, що німецьке та польське право того часу формувалось під помітним впливом римського права, то можна дійти загального висновку про рецепцію римського права в Україні у XVI ст. Особливостями її було те, що відбувалось начебто «подвійне накладання» римсько-правових ідей через давньоруське право, яке зазнало часткового впливу візантійського (опосередкованого римського) права, та через німецьке та польське право, де римське право було рециповане за західноєвропейським типом.

Нормативно-правові акти Великого князівства Литовського викликають значний науковий інтерес, оскільки вони відіграють роль носіїв основних цінностей суспільства, у тому числі рівня його правової культури. У свою чергу однією зі складових правової культури суспільства є культура застосування законодавчої техніки, яка втілює досягнення правової думки та результати практичної юридичної діяльності.

Статут 1566 року перевершує Статут 1529 року не лише за рівнем кодифікаційної техніки, але й за своїм змістом та обсягом. Кодифікаційний акт відкривають три привілеї і реєстр, який стисло передає зміст кожного артикулу. Текст Статуту складається з чотирнадцяти розділів, поділених, у свою чергу, на 365 артикулів [3, с. 43].

При формулюванні назви Статуту 1566 р. його творцем використано вказівку на вид акта – «Статут» та найменування держави – «Велике князівство Литовське». Назва цього акта передусім спрямована на виконання орієнтаційно-нормативної функції в системі суспільних відносин. Виконуючи зазначену функцію, його назва відображає рівень відповідної нормотворчої компетенції суб'єкта, вказує на юридичну силу цього акта. Назва Другого Статуту орієнтує суб'єктів на виконання певних загальних, основних принципів і норм, які в ньому закріплено, зумовлює сприйняття суб'єктами Статуту 1566 р., як акта, що виступає правотворюючим чинником. Отже, назва Статуту 1566 р. виступає як своєрідний інформаційний початок, що розкриває його офіційну результативну значимість [4, с. 255].

Досліджуваний текст Статуту 1566 р., перекладений на сучасну українську мову поділений на розділи та артикули. Створюючи Другий Статут, законодавець використав техніку поділу його тексту на відповідні частини, кожна з яких назвав «розділ». У свою чергу розділи мають номери і назви. У переважній більшості назви розділів Статуту 1566 р. відображають загальний зміст уміщених у них правових норм. Як розділи, так і артикули за обсягом неоднакові, тож давайте їх коротко охарактеризуємо.

Віленський привілей 1563 р. – законодавчий акт, виданий королем польським і великим князем литовським Сигізмундом II Августом 7 червня 1563 р. на Віленському сеймі. Привілей був прийнятий у формі жалуваної грамоти. Увійшов як преамбула в Статут Великого князівства Литовського 1566 року. Привілей остаточно зрівнював у політичних правах, насамперед, православну шляхту з католицькою шляхтою. На сеймі 1563 р. шляхта добилася остаточного скасування статей Горodelського привілею про обмеження прав православних феодалів, зокрема про заборону займати вищі посади і брати участь у великокнязівській раді: «Також на чини і посади всілякі і у Раді нашій і у врядах земських і двірних мають бути не лише піддані Церкві Римської, але мають обиратися на рівноправній основі представники лицарського стану з народу шляхетського і віри християнської, як Литва, так і Русь, кожний відповідно до власних заслуг і гідності своєї нами, Господарем, на важливі місця і посади, з ласки нашої, призначені мають бути. І жодний із стану лицарського і шляхетського, будучи людиною християнської віри, відповідно до своїх законних прав, не може бути позбавлений чи віддалений від тих привілеїв, які у цих двох артикулах зазначені».

Наступним документом, який є, так би мовити, передмовою Статуту 1566 року це – Більський привілей 1564 року, за яким і для магнатів, і для шляхти запроваджувалися спільні виборні шляхетські суди за

зразком земського судочинства в Польщі. До компетенції земського суду належали всі цивільні справи, крім кримінальних, якими відав «городський» замковий суд. Справами поземельними (межевими) відав «підкоморський» суд.

І нарешті третім нормативним актом, що входить до структури Другого Статуту є Віленський привілей 1565 року, який проголосив створення регулярних повітових сеймиків і вальних сеймів. Сеймики обирали земські суди, обговорювали питання, що виносилися на найближчий загальнодержавний сейм, обирали послів: «І на тому ж зібранні повноважних послів обирати на сейм великий вальний і традиційний у цьому панстві нашому, коли в листі нашому господарському буде вказано місце такого сейму для потреб держави» [6, с. 78].

Отже, відкриваючи текст Другого Статуту, ми бачимо вищезазначені привілеї, які, як преамбула, визначають основні напрямки врегулювання суспільних відносин у цьому Статуті.

Список використаної літератури:

1. Бойко І. Й. Польське право як важливе джерело Статутів Великого князівства Литовського (1529-1588 рр.) / І. Й. Бойко // Актуальні проблеми держави і права : Збірник наукових праць. Вип. 49. – Одеса: Юридична література, 2009. – С. 33-44.
2. Дзейко Ж. О. Законодавча техніка у Великому князівстві Литовському / Ж. О. Дзейко // Актуальні проблеми держави і права : Збірник наукових праць. Вип. 49 – Одеса: Юридична література, 2009. – С. 54-55.
3. Мандюк Т. С. Руська Правда як джерело укладання Статутів Великого князівства Литовського / Т. С. Мандюк // Актуальні проблеми держави і права : Збірник наукових праць. Вип. 49 – Одеса: Юридична література, 2009. – 122 с.
4. Музиченко П. П. Рецепція римського права правовою політикою Великого князівства Литовського у XVI ст. / П. П. Музиченко // 36. наук. праць «Актуальні проблеми політики», – Вип. 5. – Одеса, 1999. – С. 255-259.
5. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Рецепція римського права у статутах Великого князівства Литовського: чинники, передумови та деякі результати / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova // Актуальні проблеми держави і права : Збірник наукових праць. Вип. 49 – Одеса: Юридична література, 2009. – С. 14-15.
6. Чубатий М. Огляд історії українського права / М. Чубатий. – Мюнхен; К., 1994. – 433 с.

Ключові слова: Статут Великого князівства Литовського 1566 р., кодифікація, джерела права.

Ключевые слова: Статут Великого княжества Литовского 1566 г., кодификация, источники права.

Key words: Statute of the Grand Duchy of Lithuania of 1566, codification, sources of law.

ШЕРШЕНЬКОВА ВІКТОРІЯ АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1919–1991 РР.)

Право на інформацію сьогодні є одним із основних прав людини громадянина. Це право є передумовою існування демократичної, правової держави, а також воно сприяє розвитку громадянського суспільства та окремої особи. А можливість реалізувати право на інформацію дозволяє нам визначити рівень дотримання прав і свобод людини й громадянина. На сьогодні більшість країн світу прийняли відповідне законодавство, яке закріплює право на інформацію, забезпечує його реалізацію, охорону й захист.

Варто зазначити, що право на інформацію має свою історію становлення та розвитку. Тому цей процес був довгим і має декілька етапів, перш ніж знайти своє відображення в нормах міжнародно-правових актах і правових актах окремих країн світу. Право на інформацію в Україні пройшло декілька періодів свого розвитку. І тому слід розглянути особливості права на інформацію в період радянської України (1919–1991 рр.), а саме його законодавче закріплення та реалізація.

З кінця 1917 р. на території України почала утверджуватися воєнно-більшовицька партійна диктатура. Характерними рисами якої стали відсутність політичного плюралізму, централізація управління, створення адміністративно-командної системи. Слід додати, що свобода друку була частиною програми політичної партії більшовиків.

Так, Конституція УСРР від 10 березня 1919 р. у ст. 24 передбачалося право на свободу слова та друку робочим класам і селянам. Ці верстви населення могли вільно висловлювати свої думки, до їх відання належала преса, технічні і матеріальні засоби до видання газет, журналів, книг і т. п., а також Конституція УСРР 1919 р. забезпечувала їх вільне поширення [2].

Разом з тим, в період воєнного комунізму (1919–1920 рр.) не було жодного правового документу, який би гарантував робочим і селянам право отримувати інформацію про владу та її діяльність. Більше того, у цей період було закладено цензуру преси та видавничої галузі, яка з кожним роком ставала жорсткішою.

У грудні 1920 р. було створене Головне управління з питань політосвіти (Головполітосвіта) (при Наркоматі освіти УСРР), до повноважень якого входили політико-освітня робота і цензура друку. У вересні 1922 р. при Головполітосвіті було сформоване Центральне управління у справах друку (ЦУД). До його функцій належали контрольні-ревізійні справи. У жовтні 1925 р. замість ЦУД при Наркоматі внутрішньої торгівлі УСРР формується Комітет із нагляду за діяльністю видавництва і розповсюдження друкованих видань, який діяв до березня 1928 р. Натомість,

виник Комітет у справах друку Наркомторгу УСРР, який у січні 1930 р. реорганізували у Комітет у справах друку при РНК УСРР [1, с. 83-84].

Таким чином, поступово до 30-х рр. XX ст. сформувалася система органів політичної цензури, які здійснювали контроль за різними сферами життя суспільства.

Так, як і у Конституції УСРР 1919 р. закріплювалося право на свободу слова та друку громадян. Аналогічно воно було закріплено у наступних конституція радянської України.

У ст. 9 Основного закону від 23 червня 1929 р. (Конституція УСРР) трудящим забезпечувалося вільне висловлювання своїх думок. Як і у попередній Конституції всі технічні і матеріальні засоби до видання преси, книжок та інших творів друку. Також норми права забезпечували по всій державі їх вільне розповсюдження [3].

Розділ X «Основні права й обов'язки громадян» Конституції УСРР 1937 р., а саме ст. 124 громадянам радянської України гарантувалися свобода слова і свобода друку [4]. Відповідно Основним законом передбачено матеріальні і технічні засоби задля забезпечення цих прав.

Конституція УСРР 1978 р. у ст. 48 продовжила лінію попередніх Основних законів. Так, громадянам УСРР гарантувалися свобода слова і свобода друку. Здійснення цих свобод забезпечувалися розповсюдженням інформації за можливістю використання преси, телебачення і радіо [5]. Основний закон 1978 р. окрім цього проголошував розширення такого важливого принципу як гласність. За цим принципом мала розвиватися політична система та діяльність Рад народних депутатів.

Але для СРСР (в тому числі радянської України) норма конституції і практика її застосування були повною «проформою», «фікцією», «ширма».

Така ситуація не влаштувала інтелігенцію, і починаючи з 60-х рр. XX ст. вони постійно відстоювали свої права. Вони постійно виходили на мітинги. Інтелігенція направила звернення до Верховної Ради СРСР стосовно прийняття закону, який би гарантував право стосовно поширення, пошуку та отримання інформації. Під цим зверненням підписалися відомі діячі науки, літератури, мистецтва. Не дивно, що громадськість не отримала відповіді на своє звернення, але сам факт події має історичне значення.

Отже, за право на інформацію в радянській Україні почала громадськість, яка вважала за необхідним закріплення на законодавчому рівні права на пошук, отримання, розповсюдження інформації.

Зрозуміло, що ці тенденції почалися в радянській Україні не випадково. Адже, у 60-80-х рр. XX ст. у західних країнах вчені приділяють значну увагу питанню права на інформацію.

Західні науковці виділяють зовнішні і внутрішні фактори другої половини XX ст., які пришвидшили процес законодавчого закріплення права на інформацію.

До зовнішніх чинників вони відносять низку міжнародно-правових актів стосовно права на інформацію (Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

1950 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р.).

До внутрішніх факторів – активну участь громадян, формування інформаційного суспільства, корупцію, недостатню відкритість влади.

Результатом цього стають закони, які передбачають реалізацію, охорону і захист права на інформацію. Такі спеціальні закони були прийняті у Швеції, Фінляндії, Данії, США, Норвегії, Франції, Нідерландах, Канаді, Австрії та ін. [6, с. 420-421].

Таким чином, можна відмітити, що в різні періоди радянської України існували неоднакові підходи до розуміння права на інформацію людини і громадянина. Це було право, яке не мало свого практичного застосування. Але не дивлячись на «залізну ширму» громадськість не покидала надія зайти механізм реалізації і захисту права на інформацію в СРСР і радянській Україні. Більше того, після розпаду СРСР Україна стала однією з перших країн, яка закріпила право на інформацію на рівні закону.

Список використаної літератури:

1. Гуз А.М. Історія захисту інформації в Україні та провідних країнах світу: Навчальний посібник. Київ: КНТ, 2007. 260 с.
2. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки: прийнята 10 березня 1919 року Президією III Всеукраїнського З'їзду Рад. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19>
3. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки: прийнята 23 червня 1929 року XI Всеукраїнським з'їздом рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1929.html>
4. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки: прийнята 30 січня 1937 року Надзвичайним XIV Українським З'їздом Рад. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html>
5. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки: прийнята 20 квітня 1978 року на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html>
6. Перун Т.С. Історія розвитку права на інформацію. Митна справа. 2013. № 2 (86). ч. 2. кн. 1. С. 417–422.

Ключові слова: право на інформацію, свобода інформації, свобода слова, свобода друку, радянська Україна.

Ключевые слова: право на информацию, свобода информации, свобода слова, свобода печати, советская Украина.

Key words: right to information, freedom of information, freedom of speech, freedom of press, Soviet Ukraine.

ЗАПОРОЖЧЕНКО АНАСТАСІЯ ОЛЕКСІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук

РОЗВИТОК ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНУВАННЯ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Модернізаційні процеси, що відбуваються у сучасному українському суспільстві, так чи інакше впливають на соціальну сферу, яка вже давно потребує реформування. Одне з найскладніших завдань постає у сфері охорони здоров'я – вироблення концептуально нових принципів у наданні медичної допомоги населенню України. Актуальність цього питання не піддається сумнівам – вже декілька років точаться дискусії, спостерігаються перші спроби змін у цій сфері. Але, та на жаль, нової, соціально орієнтованої моделі охорони здоров'я ми не маємо й досі. Тільки глибоке дослідження досягнень минулого дасть змогу розробити передові принципи побудови якісної системи охорони здоров'я. З огляду на це певну цінність становить врахування досвіду охорони здоров'я у добу Гетьманату Павла Скоропадського.

Після гетьманського перевороту 29 квітня 1918 року, Українська Держава мала перед собою цілу низку соціально-економічних проблем, насамперед – створення адміністративних галузевих органів управління [1]. Саме за часів Гетьманату органам охорони здоров'я було надано найвищого статусу – статусу міністерства, офіційна назва якого була Міністерство народного здоров'я й опікування. Ця установа була створена 8 травня 1918 року [2] і була визнана «вищим керуючим і доглядаючим органом по всіх справах, які торкаються охорони народного здоров'я й опікування в різних галузях державного і громадського управління» [3]. Таким чином, новоствореній установі підпорядковувалися усі медичносанітарні заклади та приватні інститути. Міністром народного здоров'я й опікування було призначено видатного фармаколога В.Любинського, який активно підтримував акцію П.Скоропадського та особисто брав участь у гетьманському перевороті. Зокрема, він послідовно дотримувався державницької позиції у мовній сфері, пропагуючи українську мову як у діловодстві, так і у повсякденному вжитку у своєму відомстві. Допомігав В.Любинському Є.Яковенко, який до революції працював земським санітарним лікарем на Херсонщині [4].

У складі Міністерства були створені відповідні департаменти: департамент лікарської допомоги і шпитальних справ очолив Б.Матюшенко, санітарний – О.Корчак-Чепурківський, загальний – М.Галаган. Департаменти мали свої відділи – освіти (очолив В.Піснячевський), інформаційно-видавничий (очолив Ю.Меленевський), судової медицини (очолив К.Сулима), санітарно-технічний (очолив О.Земляничин), демобілізаційний (очолив О.Сидоренко) [5]. Руйнація звичайного укладу життя, спричинена Першою світовою і

громадянської війнами, викликала різке порушення нормального медичного обслуговування. Інфекційні хвороби, що поширилися в країні, вимагали не тільки конкретних дій, а й створення керівного центру, якиймав спрямовувати усю роботу в цьому плані. За проектом, розробленим О.Корчак-Чепурківським, керівництво в галузі протиепідемічної роботи мало покладатися безпосередньо на Міністерство народного здоров'я та опікування, а впроваджувати заходи на місцях доручалося органам місцевого самоврядування у тісній співпраці з відповідними медичними установами. Фінансування справи покладалося на місцевий бюджет. У разі нестачі коштів місцеві очільники могли звертатися за допомогою до Фонду перестереження і боротьби із заразливими хворобами. Для того щоб уся санітарна справа керувалася централізовано, створювалися санітарні ради відповідно до адміністративного поділу – губернські, міські, повітові [6].

Керівним державним осередком мала бути Головна санітарна рада на чолі з міністром або його заступником (товаришем). Основна мета ради полягала у налагодженні постійного зв'язку з місцевими осередками з різних напрямів – санітарного, опікування, медичного, статистичного тощо. На місцях мали бути утворені відповідні установи – губернські або міські санітарні ради, які б складалися з представників медичної спільноти, уповноважених з різних питань. Радам було надано право приймати обов'язкові для виконання постанови, які публікувалися у пресі. За взірць виставлялася ХСторівська губернія, де санітарні органи на усіх рівнях діяли злагоджено і досить ефективно [7]. На той час впоратися з епідеміями було дуже важко – в Україні працювало лише 80 санітарних лікарів, які фізично були не в змозі впоратися з хворобою в масштабах держави [8]. Брак медичних кадрів доповнювався нестачею медикаментів та елементарних засобів першої допомоги. Україна потерпала від таких хвороб, як тиф різних видів, віспа, кір, скарлатина [9]. Подекуди спалахувала холера, а в Одесі у 1918 році була справжня епідемія цього захворювання [10]. Для того щоб позбутися пошестей, уряд Української Держави виділив майже десять мільйонів карбованців, які необхідно було витратити не тільки на лікування хворих, а й на широку пропаганду протиепідемічних заходів. Завдяки виділеним коштам по країні курсували пересувні музеї-виставки, читалися лекції, видавалася просвітницька агітаційна література [11]. Для того щоб поповнити арсенал медичного інвентарю, його було закуплено у Німеччині, також приймалася допомога Червоного Хреста та інших благодійних організацій [12]. В.Любинський увійшов у тісний контакт з владними чинниками Німеччини, які надавали підтримку низці медичних закладів України у боротьбі з пошестями. В результаті спільної роботи по всій країні вдалося налагодити роботу пунктів першої допомоги, що створювалися для потерпілих, а у великих містах (Полтава, Катеринослав, ХСторів тощо) були створені відповідні лікарні [13]. Серйозним випробуванням стала епідемія холери. За розпорядженням уряду Павла Скоропадського бактеріологічні інститути (Київський та ХСторівський) щодня виготов-

ляли більше двох тисяч вакцин для хворих. На час епідемії у країні діяли «летючі загони», що доставляли ліки у найвіддаленіші місця та проводили вакцинацію. Усього на боротьбу з епідемією холери було витрачено близько одного мільйона карбованців. Оскільки епідемія не вщухала, така ж сума була виділена вдруге [14].

Міністерство народного здоров'я та опікування розпочало розробку статуту установи, що мав врегулювати питання у сфері охорони здоров'я, оскільки документи царського періоду не відповідали новим умовам і потребували негайного перегляду [15]. Цей же документ мав також окреслити повноваження і завдання Міністерства. Відповідно до нового статуту Міністерство народного здоров'я та опікування були визначені такі завдання: а) покращення рівня соціального забезпечення найбідніших верств населення; б) поліпшення якості медичного обслуговування; в) ліквідація епідемій; г) санітарна просвіта населення; д) допомога військовополоненим, біженцям. Оскільки останні категорії були дуже чисельними та потребували особливих витрат на утримання у карантинних, пропускних та медичних пунктах (а це не менше трьох місяців), то уряд виділив на цю справу два мільйони карбованців [16; 17]. З метою санітарної просвіти населення та поширення медичних знань як серед пересічних громадян, так і серед медичної громадськості, було вирішено заснувати часопис (щомісячник), перший номер якого побачив світ у вересні 1918 року. До складу редколегії увійшли відомі медики та гігієністи О.Корчак-Чепурківський, С.Томілін, М.Нещадименко, Д.Бобров, Г.Влайков, А.Говсеев та інші [18]. Окрема увага приділялася медичній освіті [19]. Уряд розумів, що для отримання кваліфікованої медичної допомоги існуючого штату лікарів не вистачить, тому 2 серпня 1918 року у Києві було відкрито поліклініку при професійній спілці лікарів, яка фактично перебрала на себе функції інституту удосконалення лікарів. Через два тижні Павло Скоропадський оприлюднив закон від, за яким було створено Український державний університет. В його структурі був і медичний факультет на чолі з деканом О.Корчак-Чепурківським. На відкритті університету був присутній сам гетьман, який вимовив урочисту промову та запросив до закладу майже три тисячі студентів (99% становили українці) [20]. За часи існування Української Держави були намічені кроки у реформуванні адміністративного управління лікарською справою. З цією метою була створена комісія на чолі з В.Кір'яковим, до складу якої входили представники різних відомств, які спільно працювали над проектом реформи.

Про досить активну роботу в наміченому напрямі свідчать доповіді на засіданнях комісії, що констатували активність цього процесу на місцях як результат взаємодії комісії з представниками губернських медико-санітарних структур. Так, повідомлення про організацію медичної допомоги на місцях були представлені відомими земськими лікарями – М.Наумченком (Київська губернія), С.Ігумновим (ХСторівська губернія), М.Хворостанським (Чернігівська губернія) [21]. За результатами обговорення стану справ на місцях було прийнято

рішення про необхідність якомога активнішого реформування організації медичної допомоги та керівництва цією справою. Для оптимізації процесу планувалося створити Головне управління державної охорони здоров'я, яке мало перебрати на себе усі повноваження щодо завідування та керівництва справою охорони здоров'я. Країну планувалося поділити на тринадцять округів, у кожному окрузі заснувати управління та включити туди інспекторів з трьох галузей – лікарсько-санітарної частини, навчально-медичної частини та консультанта з санітарного будівництва. При цьому уся відповідальність за утворення відповідних установ та їхню роботу покладалася на органи місцевого самоуправління.

Слід зазначити, що Міністерство народного здоров'я та опікування за короткий період свого існування не тільки визначило основні напрями, а й суттєво розбудувало галузь охорони здоров'я. При цьому варто відмітити, що політика Української Держави у соціальній сфері була побудована на підвалинах загальнолюдських ідеалів, національних пріоритетів, хоча й не всі керівники підтримували такі принципи. Саме Павло Скоропадський особливу увагу приділяв нездоленим верствам населення – дітям-сиротам, колишнім військовополоненим, інвалідам, біженцям. Уряд Української Держави виділяв значні кошти на боротьбу з епідеміями, що свідчило про глибоке розуміння охороноздоровчих проблем і масштабів загрози країні. І хоча епідемії повністю подолані не були, різнобічна державна підтримка, в тому числі фінансова, дала змогу «законсервувати» найбільш загрозливі спалахи, спинити розповсюдження інфекційних захворювань – тифу, холери, віспи, скарлатини. Населенню надавалася необхідна медична допомога, йшов постійний моніторинг епідемічної ситуації, проводилися необхідні нагальні заходи. Міністерство народного здоров'я та опікування намагалося вирішувати проблему на усіх рівнях – від повіту до губернії.

На жаль, у повній мірі розв'язати її не вдалося, та перші результати в сфері соціального піклування та охорони здоров'я свідчили про ефективність вжитих заходів. Діяльність уряду Гетьманату П.Скоропадського у сфері охорони здоров'я і набутий нею досвід демонструє позитивний приклад ставлення держави до соціально незахищених осіб, забезпечення їм необхідного доступу до медичного обслуговування.

Список використаних джерел:

1. Ціборовський О.М. На варті здоров'я: історія становлення соціальної медицини і охорони громадського здоров'я в Україні. – К., 2010. – С. 138. 430 с.
2. Там само. – стор. 143
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.1035. – Оп. 1. – Спр. 6. – Стор. 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://tsdavo.gov.ua/>
4. Осінчук Р. Державна організація охорони здоров'я УНР: (З приводу 50-ліття Української революції) // Пундій П. Українські лікарі.

- Бібліографічний довідник. – Кн.1: Естафета поколінь національного відродження. – Львів; Чикаго, 1994. – С. 280.
5. Ціборовський О.М. Вказ. праця. – С. 227.
 6. ЦДАВО України. – Ф. 1035. – Оп. 1. – Спр. 18. – Стор. 105–107. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://tsdavo.gov.ua/>
 7. Там само. – Стор. 178–179. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://tsdavo.gov.ua/>
 8. Влодек О. Історія розвитку санітарії та гігієни в Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сторінки: http://www.health.gov.ua/www.nsf/maindocs/hyg_hystory_u?opendocument.
 9. Жванко Л. Уряд Павла Скоропадського і спроба подолання епідемій серед населення та біженців // Київська старовина: Науковий історико-філологічний журнал. – 2005. – № 6. – С. 114.
 10. Файтельберг-Бланк В. Одеса в епоху війн і революцій (1914–1920 гг.). – Одеса, 2008. – С. 95.
 11. Жванко Л. Уряд Павла Скоропадського і спроба подолання епідемій серед населення та біженців. // Київська старовина: Науковий історико-філологічний журнал. – 2005. – № 6. – С. 115.
 12. Жванко Л. Основи політики Української держави у сфері охорони здоров'я та соціального захисту населення (квітень – грудень 1918 р.) // Київська старовина: Науковий історико-філологічний журнал. – 2006. – № 6. – С. 63.
 13. Жванко Л. Уряд Павла Скоропадського і спроба подолання епідемій серед населення та біженців. // Київська старовина: Науковий історико-філологічний журнал. – 2005. – № 6. – С. 116.
 14. ЦДАВО України. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 168. – Стор. 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://tsdavo.gov.ua/>
 15. Україна. Хроніка XX століття: Довідкове видання. Рік 1918 / [Кол. авторів: О.Андрощук, О.Бажан, Г.Басара та ін]. – К., 2005. – С. 360.
 16. Там само.
 17. ЦДАВО України. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 225. – Стор. 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://tsdavo.gov.ua/>
 18. Ганіткевич Я. Історія української медицини в іменах і датах. – Львів, 2004. – С. 71.
 19. Ціборовський О.М. Вказ. праця. – С. 234.
 20. ЦДАВО України. – Ф. 1035. – Оп. 1. – Спр. 13. – Стор. 31. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://tsdavo.gov.ua/>
 21. Там само. – Спр. 18. – Стор. 1, 21. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://tsdavo.gov.ua/>

Ключові слова: Українська Держава, Міністерство народного здоров'я й опікування, П.Скоропадський, О.Корчак-Чепурківський, Головна санітарна рада, епідемії, розруха, біженці, військовополонені.

Ключевые слова: Украинская Держава, Министерство народного здоровья и попечительства, П.Скоропадский, О.Корчак-Чепурковский, Главный санитарный совет, эпидемии, разруха, беженцы, военнопленные.

Key words: Ukrainian State, Ministry of health care and guardianship, P.Skoropadskiy, O.Korchak-Chepurkivskiy, Main sanitary council, epidemics, devastation, refugees, prisoners of war.

ЧЕНКОВА ЕКАТЕРИНА ФИЛИППОВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ассистент кафедры истории государства и права

ИСТОРИКО-ПРАВОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ ВСЕРОССИЙСКОГО ПОПЕЧИТЕЛЬСТВА ОБ ОХРАНЕ МАТЕРИНСТВА И МЛАДЕНЧЕСТВА

«... борьба с детской смертностью и охрана материнства и младенчества признаются делом высокого государственного значения. Как велик этот почин, я полагаю, сознается всеми и у нас, и за границей. Всюду в Европе растет стремление придать охране материнства и младенчества государственное значение» – К.А. Раухфус (1835–1915) [4].

Всероссийское попечительство об охране материнства и младенчества (ВПОММ) было учреждено именным высочайшим указом Николая II Правительствующему Сенату 31 мая 1913 года. Одновременно с Указом выходит Положение о ВПОММ, а его Устав был утвержден 4 мая 1914 [4].

В задачи ВПОММ входило устройство приютов для матерей и детей, консультаций для матерей и детей, молочных кухонь, детских лечебниц, родильных домов и т.п. Одной из основных задач также было распространение здравых понятий и правильных навыков в деле ухода за младенцами и их питанием, устройство выставок, музеев, лекций, курсов, издание печатных материалов по вопросам охраны материнства и младенчества.

Членами ВПОММ могли быть как отдельные лица обоего пола, так и общества и учреждения, в том числе земские и городские. Делами ВПОММ заведовали общее собрание – съезд уполномоченных от всех отделов и организаций попечительства. Исполнительным и руководящим органом ВПОММ являлся Совет Попечительства, во главе – председатель и вице-председатель, назначаемые императрицей Александрой Федоровной. Первым председателем был К.А. Раухфус, вице-председателем – Г.Г. Витте. Также в Совет были введены представители научных, общественных и благотворительных организаций, министерств (внутренних дел и народного просвещения), ведомств (Учреждение имп. Марии, Императорского человеколюбивого общества, Попечительства по трудовой помощи) [1].

Членами Совета являлись сенаторы, чиновники, священники и врачи, а также известные юристы П.И. Люблинский, Е.А. Флейшиц и другие. На местах были организованы местные отделы попечительства, они обладали самостоятельностью, но руководствовались Уставом и Положением Попечительства.

Разработка всех направлений деятельности Попечительства осуществлялась семью комиссиями: Врачебно-техническая, Редакционная и Справочно-статистическая, Комиссия по устройству курсов для подготовки персонала, Комиссия по распространению общедоступных зна-

ний по ОММ, Комиссия по разработке молочно-технических вопросов и по устройству молочно-питательных учреждений, Строительная комиссия и Юридическая комиссия под председательством С.К. Ордина, в ведении которой находились все вопросы юридического и социального характера, связанные с регламентацией положения матерей и малолетних детей [1].

Деятельность ВПОММ была прекращена Декретом Народного Комиссариата Общественного Призрения от 31 Декабря 1917 года. Просуществовав почти 4 с половиной года в сложные годы Первой Мировой Войны и Революционных событий, ВПОММ не удалось в полноценно выполнить возложенные на него задачи прежде всего из-за недостаточного финансирования, так как участие правительства де факто было крайне ограничено. Открытие местных отделов и временных комитетов носило бессистемный характер, зависело от общественной и частной инициативы на местах, деятельность строилась на началах благотворительности, что противоречило заявленным задачам общегосударственного значения [2, с. 135].

Принципиально новым в деятельности ВПОММ по сравнению с другими обществами было стремление к охране жизни и здоровья матери, как неотъемлемой составляющей борьбы с высокой детской смертностью. Возникшее на рубеже XIX-XXвв. словосочетание «охрана материнства и младенчества», связанное с представлением о том, что жизнь и здоровье ребенка напрямую зависят от жизни и здоровья его матери, что забота о ребенке должна начинаться с момента зачатия, что охрана материнства и детства не отделимы друг от друга, вошло в обиход благодаря деятельности ВПОММ по внедрению новых форм и методов помощи матери и ребенку.

Все это обусловило формирование комплексного понятия «Охрана материнства и младенчества» как системы мер медицинского и социального характера, перешло в советский период, который ознаменовался созданием в СССР стройной системой охраны материнства и младенчества.

14 марта 1919 года Декретом Совета Народных Комиссаров Украины, для организации и общего направления дела помощи детям и охраны их здоровья при Отделе Охраны Детства Народного Комиссариата Социального Обеспечения, образуется Совет Защиты Детей [5, с. 406-407].

Создание и функционирование Всероссийского Попечительства об охране материнства и младенчества внесли весомый вклад в зарождение системы охраны материнства и младенчества, как приоритетного направления государственной (не только частной и общественной) деятельности.

Вот и сегодня в Украине охрана детства определяется как система государственных и общественных мероприятий, направленных на обеспечение полноценной жизни, всеобщего воспитания и развития ребёнка и защиты его прав [3, ст. 1].

Список использованной литературы:

1. Краткий отчет о деятельности Всероссийского попечительства об охране материнства и младенчества за 1916 г. – Пг., 1917. – С.25-26, 66, 68.
2. Микиртичан Галина Львовна Всероссийское попечительство об охране материнства и младенчества: преемственность идей. (к 100-летию со дня основания) // Педиатр. 2013. № 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vserossiyskoe-popechitelstvo-ob-ohrane-materinstva-i-mladenchestva-preemstvennost-idey-k-100-letiyu-so-dnya-osnovaniya> (дата обращения: 21.04.2019).
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14>
4. Раухфус. К.А. Всероссийское попечительство об охране материнства и младенчества. – СПб. – 1914. – 16 с.
5. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины за 1919 / Рада Народних Комісарів УРСР. – Киев: Т-во «Печатня С. П. Яковлева», Золотоворотская, № 11, 1919. – 580 с. – (Офіційне видання Народного комісаріату юстиції). – 1919. – № 1-23, 25-38.

Ключові слова: попечительство, охрана материнства, охрана дитинства.

Ключевые слова: попечительство, охрана материнства, охрана детства.

Key words: guardianship, maternity protection, childhood protection.

ПИВЕНЬ ДМИТРИЙ ОЛЕГОВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры истории государства и права

К ВОПРОСУ О ПРЕПОДАВАНИИ ЦЕРКОВНОГО ПРАВА В ОДЕССКОЙ ДУХОВНОЙ СЕМИНАРИИ В 1945–1990 ГОДАХ

Одесская духовная семинария является одним из ведущих центров духовного образования и церковной науки в современной Украине, осуществляющий подготовку священно- и церковнослужителей Православной Церкви, богословов, преподавателей церковных школ, регентов церковных хоров и мастеров церковного шитья» [1]. Её история тесно переплетена с развитием и распространением духовного просвещения. Она возникает в первой половине девятнадцатого века и в очень короткий период становится новым центром богословия в южных пределах Российской империи.

К огромному сожалению, в результате прихода к власти большевиков в Украине уничтожило семинарию в Одессе. «1 мая 1920 года приказом № 52 Губернского отдела народного образования Одесская духовная семинария была ликвидирована, а здание передано Сельскохозяйственному институту» [2].

Возрождение Одесской семинарии было положено в 1945 году. 15 июля того года при непосредственном участии управляющего Одесской епархией епископа Сергия (Ларина) были организованы пастырско-богословские курсы. Они располагались в здании Пантелеимоновского монастыря. «Ректором стал протоиерей Виктор Феодорович Чемена» [3]. «В 1946 году по благословению святейшего Патриарха пастырско-богословские курсы были реорганизованы в духовную семинарию с четырехлетним сроком обучения» [3].

Как явствует из архивных документов того периода, отдельным предметом Каноническое право в семинарии не было выделено. Рассмотрение вопросов каноники включалось тогда в дисциплину «Практическое руководство для пастырей». Согласно Протоколу № 2 Заседания Педагогического Совета Одесских пастырско-богословских курсов преподавателем данной дисциплины был назначен протоиерей Иаков Брюховецкий [4]. Именно от. Иаков стоял у истоков преподавания вопросов, напрямую связанных с церковным правом в возрожденной Одесской духовной семинарии.

О его личности можно судить по воспоминаниям студента семинарии тогдашнего периода Александра Николаевича Кравченко: «Приятен был во всех отношениях протоиерей Иаков Брюховецкий, служивший в незакрытой еще тогда Казанской церкви на Пересыпи. Добросовестный священник, тихий и скромный, любивший повторять: «А у нас в Слободзее». В этом уютном молдавском селе он долгие годы служил. Уютным он и запомнился» [5].

Как видно из архивов Одесской семинарии, после упорядочения учебных программ в 1948 году, решением Педагогического собрания преподавание Практического руководства для пастырей велось по два лекционных часа в неделю на третьем и четвертом курсах обучения [6]. Точно такой же объем преподавания сохранялся в последующее время.

Источником преподавания являлись личные рукописные наработки автора, а также записи лекций доцента Московской Духовной семинарии В.И.Талызина. Как видно из Журнала № 18 педагогического совета Одесской Духовной семинарии от 23 апреля 1955 года Иаков Брюховецкий вносил разнообразные предложения, призванные улучшить преподавание порученного ему предмета [7].

В 1959-1960 учебном году предмет «Практическое руководство для пастырей», содержащий часть сведений и теоретический понятий, относящихся к области канонического права преподавал протоиерей Дуцык Дмитрий Дмитриевич [8]. Затем преподавателями данной учебной дисциплины были протоиерей Николай Степанович Семенюк [9], протоиерей Виктор Сергеевич Петлюченко [10], архимандрит Поликарп (Гуц) [11], и протоиерей Николай Митрофанович Деснов, которому предстояло сделать многое для становления преподавания основ канонического правосознания в Одесской духовной семинарии.

По воспоминаниям его учеников «В 1970 году он был назначен преподавателем семинарии. На этом, новом для него послушании, от. Николай всесторонне раскрылся как педагог и богослов. До сих пор

удивляет своей глубиной и степенью научной аргументации его статья «Еще несколько слов по поводу», напечатанная в 4 выпуске Богословских Трудов, в которой изумительно соединены научная база ученого-богослова и тонкий пастырский такт, принимающий во внимание все аспекты сложной богословско-практической темы исследования.

Свои ученые и преподавательские труды от. Николай успешно совмещал с пастырским служением в различных храмах г. Одессы. Прекрасный проповедник, соединявший искренность чувства с великолепной эрудицией, опытный духовник, чутко слушающий биение чужого сердца, таким запомнился от. Николай своей многочисленной пастве.

За многолетние труды во славу Божию и заслуги перед Святой Церковью протоиерей Николай Деснов был удостоен высших церковных наград митры и двух крестов с украшением. Последние годы своей жизни от. Николай нес пастырское служение в Свято-Димитриевском кладбищенском храме. Несмотря на преклонный возраст и слабое здоровье (старец перенес обширный инфаркт) он с усердием исполнял возложенное на него послушание.

Всегда предельно аккуратный, появлялся он в понедельник в духовной школе, неспешно поднимался по лестнице, заходил в аудиторию. Каждое его движение дышало необыкновенным спокойствием, за которым прекрасно удавалось скрыть огромную усталость. Преподавая Практическое руководство для пастырей, он сам являлся живым руководством, примером, образцом для будущих священнослужителей. И преподавательской деятельности, и священническому служению от. Николай отдавался полностью» [12].

Именно протоиерею Николаю Деснову принадлежит честь написания отдельного учебного пособия по Практическому руководству для пастырей, в котором нашли свое отражение многие вопросы канонического права. Это учебное пособие было издано в 1998 году и стало единственным официальным изданием пособия по данному предмету.

В данном пособии от. Николай рассматривает темы, напрямую связанные с каноническим правом: Общее церковное законодательство; Понятие о церковном каноне; Законодательная власть. Органы законодательства; Вселенские соборы; Поместные соборы; практика как источник обычного права; обычай как источник права; устав об управлении Украинской православной Церкви. В общей сложности вопросам церковного права в данном учебном пособии уделено большее внимание, чем другим. Они занимают 82 страницы текста из общего количества 146 страниц.

Список використаної літератури:

1. Одесская Духовная Семинария // Православная Одесса. Официальный сайт Одесской епархии Украинской Православной Церкви. Эл. ресурс // <http://eparhiya.od.ua/duhovnaya-seminariya/pravila-postupleniya> (дата обращения 12.04.2019)

2. История семинарии // Одесская духовная семинария. Официальный сайт. Электронный ресурс // <http://seminariya.od.ua/istorija-seminarii/> (дата обращения 17.04.2019)
3. Николаиди А., прот. Бузько Ю.И. Одесская Духовная Семинария. 1838-2013. С. 40.
4. Протокол № 2 Заседания Педагогического Совета Одесских пастырско-богословских курсов от 30 августа 1946 года. Архив Одесской духовной семинарии.
5. Краченко А., прот. Близкие воспоминания. Электронный ресурс // <http://www.odseminary.orthodox.ru/magazine/12/Kravchenko.htm> (дата обращения 20.04.2019)
6. Протокол № 1 Заседания Педагогического Совета Одесских пастырско-богословских курсов от 17 августа 1949 года. Архив Одесской духовной семинарии.
7. Протокол № 18 Заседания Педагогического Совета Одесской духовной семинарии от 23 июня 1955 года. Архив Одесской духовной семинарии.
8. Годовой отчет за 1959-1960 учебный год по Одесской Духовной семинарии. Архив Одесской духовной семинарии. Ф. № 15.
9. Годовой отчет за 1970-1971 учебный год по Одесской Духовной семинарии. Архив Одесской духовной семинарии. Ф. № 35.
10. Годовой отчет за 1977-1978 учебный год по Одесской Духовной семинарии. Архив Одесской духовной семинарии. Ф. № 47.
11. Годовой отчет за 1979-1980 учебный год по Одесской Духовной семинарии. Архив Одесской духовной семинарии. Ф. № 51.
12. Николаиди А., диак. Дорогие сердцу имена // Андреевский вестник. Пастырско-богословский журнал Одесской духовной семинарии. № 12, 2005. С. 66.

Ключові слова: Одеська духовна семінарія, Церковне право, особливості викладання богословських наук в радянській Україні.

Ключевые слова: Одесская духовная семинария, Церковное право, особенности преподавания богословских наук в советской Украине.

Key words: Odessa Theological Seminary, Church Law, especially the teaching of theological sciences in Soviet Ukraine.

КОЗЛАНЮК ВАДИМ КОСТЯНТИНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави і права

«ОБРАЖЕНИЕ МАЕСТАТУ И ЗРАДА РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ» ЯК ДЕРЖАВНИЙ ЗЛОЧИН ЗА НОРМАМИ СТАТУТІВ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

Статут 1529 р. знає лише один вид «ображення маєстату» втеча до ворожої землі («зражене маєстату господарского, а то вѣтомъ, хто бы до земли неприятельское втекъ») [1, с. 78]. В Статутах 1566 р. та 1588 р.

більш повно описується склад цього злочину: вказується мета, що додає злочинний характер діянню. Втечі з батьківщини із зрадницькими цілями («хто бы кольвекъ с подданныхъ нашихъ утекль с панства нашего до земли неприятельское умысломъ злымъ, на зраду а ку шкоденамъ, господару и речи посполитой...») [3, с. 189] протиставляється в Статутах 1566 р. та 1588 р. дозволене залишення батьківщини («ести бы хто зъ якои пригоды припалое, кромъ ображенья маестату нашего и зрады речи посполитое зъехал до земли якого суседа нашего выймучи землю неприятельскую») [3, с. 190].

Зрадницька втеча з батьківщини у всіх Статутах передбачає позбавлення честі та конфіскацію майна. У випадку піймання втікач підлягає смертній карі, але майно повертається його дітям.

У Статутах 1566 р. та 1588 р. в артикулі, що має назву «ображеньемаестату нашего господарского, въчемъ се розументимаеъ и яко за то карати», передбачено наступні найважливіші політичні (державні) злочини:

а) Образа величності господарської («ображень емаестату»). Склад цього злочину описано в Статуті 1566 р. наступним чином: «коли бы хто змову, сникненъе або бунтъ учинилъ на здоровье нашего сподарское, хотя бы панъ Богъ уховаль, ижъ бы оная змова не была учинкомъ пополнена» [7, с. 162]. Безпосереднім об'єктом злочинного посягання виступає здоров'я правлячого государя. Для визнання діяння злочином достатньо здійснити приготувальні дії («заговоръ»), які вказують на злочинний умисел.

б) Верховна зрада. Дві постанови Статуту відносяться до верховної зради:

– «Кгды бы хто бунтоваль покой посполитый в зрушаючи против насъ господа абы ку шкоде речи посполитой» [6, с. 4]. В даному випадку злочин полягає у повстанні проти короля та уряду, а наслідком повстання є порушення спокою в державі;

– «...Абы по зейшстью з сего света нашомъ господарскомъ, также и потомковъ нашихъ королей польскихъ и великихъ князей Литовскихъ, хочечи хто осестин и опановати тое панство великое князство, и господаремъ на немъ быти и войскъ людъ служебный збиралъ выводилъ» [6, с. 5]. Злочинний намір направлений на захоплення верховної влади. Об'єктивна сторона злочину виражена у формі зовнішніх дій (збирання військової сили), які мають злочинний умисел. Законодавець в цьому випадку передбачає злочинне посягання усунути короля польського від престолу Великого князівства Литовського. Як відомо, в силу унії Польщі та Литви король польський був також і Великим князем Литовським.

в) Між вказаними положеннями про верховну зраду міститься постановою про порушення фінансових прав держави: «мынцу безъ воли наше билъ» [5, с. 111]. Момент, що визначає злочин, виражений у словах «безъ воли наше». Злочин полягає у самовільному привласненні монопольного права верховної влади карбувати та пускати в обіг монету. У Статуті 1566 р. вказана ще одна ознака – «явне»; тобто злочи-

нець не приховував свою діяльність. Слід погодитися з І.А. Малиновським, що можливість явного привласнення приватною особою прав, які належать верховній владі, вказує на слабкість самої держави та її уряду [7, с. 167]. Крім того вказівку на слабкість урядової влади можна знайти й в інших артикулах зокрема Статуту 1588 р. Так, це безсилля влади досить чітко виражене в наступному положенні арт. 40 розд. XI Статуту 1588 р.: «...хто, будучи о похвалку на пожогу або на здоровьевчиненую-позвань, а ку праву безъпричинъправныхъ не сталъ, або ставши передъврядомъ и по доводе на неготовое похвалки а поруки по себе не даючи и до везеньяити не хотель и в томъсаврядупротивиль и послушень не былъ, а былъбытакъможнымъ, же бы его врьдъ до везенья примусити не могъ» [7, с. 167]. При цьому термін «явне» виділяє саме ту категорію злочинів, які відносяться до політичних (державних), та відмежовує їх від таємної підробки монет, як злочину проти монетної регалії.

г) Земська зрада («зрада»). Крім втечі до ворожої землі, Статути 1566 р. та 1588 р. знають наступні види земської зради:

- зносини з ворогами. «Хто бы тежъ з неприятелями нашими порозумишь емель, листы до нихъ або послы радечи противъ намъ господару и речи посполитой, або остерегаючи слалъ, тымъ неприятелем якую помочъ давалъ» [2, с. 63]. Отже, зносини з ворогом складали зраду, якщо вони здійснювалися з метою сприяння певним негативним діям з боку ворожої держави проти Великого князівства Литовського або з метою застереження ворогів в разі яких-небудь дій з боку Великого князівства Литовського (повідомлення державних таємниць).

- здача фортеці ворогу. «Хто бы теж замокъ нашъ неприятелю зрадою подаль, кроме причины голоду кгвалтовного» [2, с. 65]. Для визнання цього діяння злочином необхідною умовою була зрадницька мета, «зрада». Відповідно, всі інші випадки здачі фортеці ворогу не складали злочину. Статут 1566 р. вказує лише на одну умову, за якої здача фортеці ворогу не є діянням злочинним – на крайню необхідність.

- приведення до країни ворожих військ. «Хто бы тежъ люди неприятельскиеив панство нашо великое князство Литовское зрадливепривель» [2, с. 66]. Як і в попередньому складі, для визнання діяння злочином необхідною умовою є зрадницька мета («зрадливе»).

Говорячи про покарання за вчинення цих злочинів, можна відмітити, що всі вони караються позбавленням честі, смертною карою та конфіскацією майна.

Таким чином, можна виділити певні характерні риси, які є загальними для всіх розглянутих вище державних злочинів:

- 1) Об'єктом злочинного посягання є основні права держави на недоторканність існуючого політичного ладу і на цілісність державної території; недоторканність політичного ладу тісно пов'язана з особою правлячого государя; тому, іншим об'єктом політичних (державних) злочинів є здоров'я правлячого государя.

- 2) З точки зору злочинного діяння для деяких політичних (державних) злочинів достатньо виявлення злочинної волі в якихось підготовчих діях; деякі з цих злочинів тільки на ступені приготування вважа-

ються злочинами і можуть спричинити за собою кримінальне покарання; таким є намір захопити верховну владу, виявлений на етапі збирання збройної сили: злочинний намір здійснено, колишній злочинець, а нині узурпатор влади, не підлягає дії кримінального правосуддя.

3) Крім самого злочинця, особистим покаранням – смертній карі та позбавленню честі – піддаються і його повнолітні сини, які знали про злочинні задуми батька і не донесли про них; тяжкість майнового покарання лягає на всю сім'ю, тому що конфіскується все майно злочинця (маєтки родові, вислужені і набуті).

4) Суд про «ображеньемаєстату» відбувається «на сойме великому валномъ» та здійснюється королем «с паны радами великого князства Литовского» [7, с. 170].

5) Справедливе донесення про підготовку до державного злочину заохочується та нагороджується.

Також до політичних (державних) злочинів, а саме до земської зради, можна віднести злочин, передбачений в III розділі Статуту 1566 р. та 1588 р.: «вывоженъе приправъ военныхъ и всякого железа до земли не приятельское» [7, с. 170]. Отже, арт. 41 даного розділу встановлює заборону на вивезення до інших країн військового обладнання, зброї і всього того, що може посилити ворога.

Список використаної літератури:

1. Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.) / І. Й. Бойко. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – 408 с.
2. Борисенко С.Г. Звичаєве право Литовсько-руської держави. Загальна характеристика / С.Г. Борисенко // Праці Комісії для виучування звичаєвого права України. – Вип. 3. – К., 1928. – С. 63–67.
3. Ващук Д. Вплив обласних привілеїв Київщини та Волині на формування Першого литовського статуту / Д. Ващук // Україна в Центрально-Східній Європі. – 2004. – № 4 – С. 189–190.
4. Демченко Г. Наказаніє по Литовскому статуту въ его трехъредакціяхъ (1529, 1566, 1588 гг.) / Демченко Г. – К., 1894. – 273 с.
5. Єпур М.В. Еволюція інституту покарання на українських землях Великого князівства Литовського : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М.В. Єпур. – Одеса, 2012. – 233 с.
6. Жук В.В. Литовские Статуты как памятники украинского законодательства / В.В. Жук // Становлення правової держави в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення правового регулювання. – 2001. – Вип. 4. – С. 4–8.
7. Малиновский И.А. Учение о преступлении по Литовскому Статуту / И.А. Малиновский– К., 1894. – 227 с.

Ключові слова: державні злочини, державна зрада, Статути Великого князівства Литовського.

Ключевые слова: государственные преступления, государственная измена, Статуты Великого княжества Литовского.

Key words: statecrimes, treason, The Statutes of the Grand Duchy of Lithuania.

САМБОРСЬКИЙ АНАТОЛІЙ СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави і права

РОЗМЕЖУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ З КЕРІВНИЦТВА РОБОТАМИ ПО ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ЇХ РІВНЯ

Безпека життєдіяльності і дотримання належних її умов є однією з невід'ємних складових належного функціонування держави. Реалізація цієї складової втілюється завдяки вдалій та продуманій політиці цивільного захисту й охорони населення, а останнє можливе за умов достатнього нормативного урегулювання відповідних положень щодо упередження та протидії наслідкам надзвичайних ситуацій. Розгалуженість характеру походження подій [4, с. 1], що зумовлюють виникнення надзвичайного стану (техногенного, природного, соціального, воєнного характеру) дещо залишає невизначеність щодо природи походження інституту та правозастосування його положень за окремих умов наявної політичної кон'юнктури, але в цілому законодавцем наведене систематизоване визначення надзвичайної ситуації обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності [1, ст. 2], при цьому аналіз законодавства України, дає змогу логічно визначити перелік інших небезпечних подій, перелік яких наводиться в пунктах 2-7 ст. 4 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», а саме здійснення масових терористичних актів, що супроводжуються загибеллю людей чи руйнуванням особливо важливих об'єктів життєзабезпечення, виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, блокування або захоплення окремих особливо важливих об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, виникнення масових безпорядків, що супроводжуються насильством над громадянами, обмежують їх права і свободи, спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства, масового переходу державного кордону з території суміжних держав, необхідності відновлення конституційного правопорядку і діяльності органів державної влади [2, с. 4].

Разом з тим, залежно від обсягів заподіяних надзвичайною ситуацією наслідків, обсягів технічних і матеріальних ресурсів, необхідних для

їх ліквідації, надзвичайні ситуації поділяють на державний, регіональний, місцевий та об'єктовий рівні, і саме тут ключовим питанням є розмежування компетенцій та повноважень з керівництва роботами по ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій між органами державної влади та органами місцевого самоврядування різних рівнів адміністративно-територіального поділу.

Основним в питанні ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій є питання оперативного утворення ефективної системи органів протидії та упередження наслідків надзвичайних ситуацій, нормативного закріплення їх повноважень та визначення персоніфікованого керівного складу. Відповідно до чинного законодавства постійно діючими органами управління цивільного захисту, до повноважень яких належать питання організації та здійснення заходів цивільного захисту, є:

- на державному рівні Кабінет Міністрів України, ДСНС, а також центральні органи виконавчої влади, що створюють функціональні підсистеми, та підрозділи з питань цивільного захисту у складі їх апаратів;

- на регіональному рівні Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, підрозділи з питань цивільного захисту, які утворюються у їх складі, територіальні органи ДСНС;

- на місцевому рівні районні, районні у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчі органи міських (міст республіканського Автономної Республіки Крим, міст обласного і районного значення) рад, підрозділи з питань цивільного захисту, які утворюються у їх складі, виконавчі органи селищних та сільських рад, підрозділи територіальних органів ДСНС [4, с. 11].

Важливо зазначити, що кожний спеціалізований орган цивільного захисту утворений на регіональному рівні, як ланка територіальної підсистеми у своїй діяльності керується положенням затвердженим органом, що її створив і підзвітний виключно йому, з іншими ж територіальними ланками взаємодія будується на принципах кооперації зусиль. Разом з тим при виникненні надзвичайної ситуації є необхідність створення додаткової ситуативної системи органів оперативного реагування у відповідній локації розповсюдження наслідків надзвичайного стану. В такому разі повноваження, щодо керівництва роботами по ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій централізуються в руках однієї уповноваженої особи – керівника з робіт по ліквідації наслідків надзвичайної ситуації.

Залежно від рівня надзвичайної ситуації керівником робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації призначається:

- Кабінетом Міністрів України у разі виникнення надзвичайної ситуації державного рівня Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністр чи керівник одного з центральних органів виконавчої влади або його перший заступник (заступник);

- Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями у разі

виникнення надзвичайної ситуації регіонального рівня перший заступник або один із заступників Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, голови обласної, Київської чи Севастопольської міських державних адміністрацій;

- районною державною адміністрацією у разі виникнення надзвичайної ситуації місцевого рівня один із заступників голови районної державної адміністрації;

- виконавчим органом міської ради у разі виникнення надзвичайної ситуації місцевого рівня один із заступників міського голови;

- сільською, селищною радою у разі виникнення надзвичайної ситуації об'єктового рівня сільський, селищний голова;

- керівником суб'єкта господарювання у разі виникнення надзвичайної ситуації відповідного об'єктового рівня керівник або один із керівників суб'єкта господарювання відповідно до затвердженого розподілу обов'язків [1, с. 75].

З огляду на повноваження, якими закон наділяє керівника з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, а саме цілковитої самостійності в оперативному прийнятті рішень, щодо протидії наслідкам надзвичайної ситуації, повної підпорядкованості йому всіх задіяних до ліквідації аварійно-рятувальних служб, підзвітність виключно органу, що назначив його на посаду, можна говорити про ефективне оперативне централізоване керівництво операцією з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації.

Законодавче закріплення інституту керівника робіт з ліквідації наслідків надзвичайного стану та наділення його широким спектром повноважень є цілком обумовлене логікою характеру можливої загрози життєдіяльності населення та обумовленого оперативним реагуванням функціонального навантаження. Разом з тим законодавець поділяє відповідальність за призначення відповідної особи керівника, довіряючи це не виключно структурі виконавчих органів влади в сфері цивільного захисту, а й на представницькі органи територіальних громад, їх виконавчі органи та керівний склад окремих підприємств.

Таким чином поряд з постійно функціонуючою системою органів цивільного захисту державного, регіонального та місцевого рівнів, законодавством передбачена можливість територіальних громад та підприємств більш ефективного оперативного реагування на надзвичайні ситуації, без попереднього залучення системи державних органів цивільного захисту, або у взаємодії з ними, що значно підвищує ефективність протидії та упередження наслідків надзвичайної ситуації, а за умови вже розпочатої роботи по ліквідації наслідків очолити її, з огляду на інтереси відповідної територіальної громади.

Список використаної літератури:

1. Кодекс цивільного захисту України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 02.10.2012 № 5403-VI // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 34-35, ст. 458.

2. Про правовий режим надзвичайного стану; Закон України від 16.03.2000 № 1550-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 23, ст. 176.
3. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту; Постанова від 9 січня 2014 року № 11 // Офіційний вісник України, 2014, № 8, стор. 341.
4. Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій; Наказ від 06.08.2018 № 658 // Офіційний вісник України, 2018, № 70, стор. 123.

Ключові слова: аварійно-рятувальна служба, керівник, надзвичайна ситуація, цивільний захист.

Ключевые слова: аварийно-спасательная служба, руководитель, чрезвычайная ситуация, гражданская защита.

Key words: emergency rescue service, head, emergency situation, civil protection.

СЕМЕНОВА АЛЬБИНА ПАВЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави і права

ПРАВО НА АЛІМЕНТИ ДІТЕЙ НАРОДЖЕНИХ НЕ В ШЛЮБІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У сучасному суспільстві поширеним є явище народження дітей у незареєстрованих шлюбах. Молоді пари визначають для себе необов'язковим укладення шлюбу в органах реєстрації актів цивільного стану та вважають, що «штамп у паспорті» жодним чином не може вплинути на їх сімейні стосунки та обов'язки виховання дітей. Проблемним залишається питання сплати аліментів у випадку припинення ведення спільного господарства – коли чоловік припиняє будь-які сімейні стосунки з жінкою та своєю дитиною, яка фактично була народжена поза шлюбом. Дана стаття відображає генезис розвитку аліментних правовідносин щодо дітей народжених поза шлюбом.

За часів Російської імперії права на утримання позашлюбних дітей прирівнювалися до прав законнароджених дітей. Вважалося, що обов'язок утримання батьками своєї дитини походив із «природного зв'язку між батьками та дітьми». Так, стаття 132 Зводу законів Російської імперії встановлювала, що батько позашлюбної дитини зобов'язаний, відповідно до своїх майнових коштів та суспільного становища матері дитини, нести витрати на її утримання, якщо вона того потребує, до її повноліття [3]. Аліментні зобов'язання батька по відношенню до позашлюбної дитини виникали лише тоді, коли дитина дійсно потребувала допомоги, а мати не мала достатніх коштів, щоб самостійно утримувати дитину. Таким чином, утримання дитини народженої не в шлюбі було основним обов'язком жінки. Для чоловіка

такий обов'язок мав додатковий характер і не залежав від того чи перебував він у шлюбі із жінкою.

Становище жінки змінилося із прийняттям першого Кодексу законів про акти громадянського стану, про сім'ю та шлюб УРСР у липні 1919 року. Кодекс покладав однаковий обов'язок щодо утримання дитини як на її матір, так і на батька. Виникнення обов'язку утримання дитини було пов'язано із відносинами, які ґрунтувалися на кровному спорідненні, незалежно від того, чи перебували чоловік і жінка на момент зачаття або народження дитини в шлюбі між собою. Аналогічна позиція була закріплена у Кодексі законів про сім'ю, опіку, шлюб та акти громадського стану УРСР 1926 року.

Друга світова війна внесла суттєві зміни в соціальне життя громадян. Перебування чоловіків на фронті, життя на окупованих територіях, нестабільна робота органів реєстрації цивільних станів призвели до збільшення кількості фактичних шлюбів і дітей, які народилися поза офіційним шлюбом.

Незважаючи на такі зміни, законодавець не пішов шляхом спрощення процедури встановлення батьківства і аліментного обов'язку, а навпаки ускладнив цей процес. Так, відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 року «Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним та самотніми матерям, посилення охорони материнства та дитинства, про встановлення почесного звання «Мати-героїня» та заснування ордена «Материнська слава» та медалі «Медаль материнства» обов'язок по утриманню дітей міг покладатися на батька тільки у разі реєстрації шлюбу в законному порядку [7, с. 21]. Указ виключав можливість добровільної сплати біологічним батьком аліментів та судовий порядок стягнення аліментів на позашлюбну дитину. Таким чином, радянське законодавство визнавало лише право на утримання дітей, які народилися в офіційному шлюбі. Кровне споріднення в аліментних правовідносинах перестало бути основним.

Постанова Пленуму Верховного суду СРСР від 4 жовтня 1950 року встановлювала, що при прийомі позовних заяв про стягнення аліментів, суд повинен був витребувати не тільки свідоцтво про народження дитини, а й докази, які підтверджували наявність шлюбу між родичами дитини [6, с. 25]. Навіть у випадках визнання чоловіком свого батьківства, це не тягнуло за собою виникнення обов'язку утримувати дитину.

Основи законодавства про шлюб і сім'ю 1968 року встановлювали, що взаємні права та обов'язки батьків і дітей ґрунтуються на походженні дітей, яке засвідчене в законному порядку. Отже, для набуття права на аліменти необхідно було, щоб дійсне походження дитини (кровна спорідненість) підтверджувалося в актовому записі про народження дитини шляхом заповнення граф «батько» і «мати». У випадку народження дитини у зареєстрованому шлюбі батьківство підтверджувалося записом про шлюб. Походження дитини, чий батьки не перебували у шлюбі, встановлювалося за їхньою взаємною згодою або в судовому порядку [5, с. 81]. Таким чином, для виникнення аліментних правовідносин з'являється,

окрім кровного споріднення і зареєстрованого шлюбу, ще третій елемент – визнання чоловіком свого батьківства.

Аліментний обов'язок матері виникав автоматично – одразу після народження дитини, що підтверджувалося довідкою з медичного закладу. Виникнення аліментного обов'язку в батька залежало від намірів обох батьків. Без згоди жінки чоловік не міг бути визнаний батьком, навіть якщо не було сумнівів в його батьківстві. І навпаки, небажання чоловіка бути записаним батьком сина або дочки в свідоцтві про народження, виключало встановлення батьківства в добровільному порядку, а отже виключало можливість виникнення обов'язку утримання новонародженої дитини.

Радянська держава, надаючи громадянам свободу при добровільному встановленні батьківства і набутті обов'язків щодо утримання дитини, одночасно визнавала таке встановлення схваленим суспільством вчинком. Соціологічні дослідження показували, що в СРСР приблизно 1/3 дітей, чії батьки не перебували в шлюбі, визнанні такими в добровільному порядку [5, с. 87].

Примусовий порядок покладення обов'язку утримувати дитину полягав в судовому розгляді позову про встановлення батьківства, який заявлявся матір'ю дитини. Позивачка повинна була надати суду усі необхідні докази необхідні для встановлення походження дитини від чоловіка, до яких відносилися показання свідків та письмові докази. Згідно з статтею 16 Основ законодавства про шлюб і сім'ю 1968 року для встановлення батьківства суд брав до уваги: спільне проживання і ведення спільного господарства матір'ю дитини і відповідачем до народження дитини; спільне виховання або утримання дитини; докази, які достеменно підтверджували визнання відповідачем батьківства. Судовий порядок визнання батьківства і відповідно можливість в подальшому стягнення з такого чоловіка аліментів став можливий тільки щодо дітей, які народилися після 1 жовтня 1968 року.

Цікавим є факт, що після законодавчого встановлення права жінки звернутися до суду із позовом про встановлення батьківства, таким правом скористалася незначна кількість жінок. За даними соціологічних опитувань: 15 % жінок не зверталися до суду, тому що біологічні батьки добровільно утримували дитину; 35 % жінок не мали бажання отримувати аліменти і прагнули самостійно утримувати дитину; 8% жінок не зверталися до суду через алкоголізм чоловіка; 20 % жінки, які не мали доказів, які би підтверджували батьківство; 20 % становили жінки, які вже звернулися до суду і встановили батьківство [8, с. 39].

Обов'язок батьків утримувати своїх неповнолітніх дітей також був закріплений у Кодексі про шлюб та сім'ю УРСР 1969 року. Аналогічно Основам СРСР 1969 року, стягнення аліментів з чоловіка було можливим лише, якщо останній був записаний батьком органами реєстрації цивільних станів або в судовому порядку. Якщо чоловік не був зазначений батьком у свідоцтві про народження, інші його родичі (баба, дід дитини) також звільнялися від обов'язку утримувати таку дитину.

Наступним кодифікованим актом, що врегульовує аліментні правовідносини став Сімейний кодекс України 2002 року. Даний правовий акт значно спростив процедуру визнання батьківства і покладання обов'язку сплати аліментів на утримання позашлюбної дитини. Так, Сімейний кодекс встановлював три шляхи визнання правового зв'язку батька і дитини: за заявою матері і батька дитини; за заявою чоловіка, який вважає себе батьком дитини; за рішенням суду [4].

Неоднозначним був порядок визнання батьківства за заявою чоловіка органами реєстрації актів цивільного стану. Такий спосіб міг бути застосований у випадку смерті матері, оголошення її померлою, визнання недієздатною чи безвісти відсутньою, позбавленої батьківських прав, або якщо мати не проживає з дитиною не менш як шість місяців і не піклується про неї. Недоліком цього способу визнання батьківства було неможливість перевірки будь-якими доказами справжнього біологічного споріднення між чоловіком та дитиною. Тому у 2010 році цей порядок був виключений із Сімейного кодексу України. Єдиним порядком, який без згоди матері дозволяє встановити батьківство, і як наслідок батьківський обов'язок піклуватися про дитину, є судовий порядок. Такий стан виправданий можливостями сучасної науки та поширенням застосування судових експертиз, як беззаперечного доказу встановлення кровного споріднення чоловіка з дитиною.

Список використаної літератури:

1. Об утверждении основ законодательства Союза ССР и союзных республик о браке и семье. Закон СССР от 27.06.1968 URL: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssr5292.htm> (дата звернення 31.03.2019).
2. Кодекс про шлюб та сім'ю. Закон від 20.06.69 № 2006-VII // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2006-07/ed19690620> (дата звернення 31.03.2019).
3. Свод законов Российской Империи. Изд. В 16-ти томах. <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/empirogenocache> (дата звернення 31.03.2019).
4. Сімейний кодекс України. Закон від 10.01.2002 № 2947-III // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення 31.03.2019).
5. Нечаева А.М. Брак, семья, закон – М.: Наука, 1984. – 140 с.
6. Пергамент А.И. Алиментные обязательства. – М.: Госюриздат, 1951. – 165 с.
7. Сапейко Л. В. Правове регулювання аліментних обов'язків батьків та дітей: [десерт.] / Л.В.Сапейко. – Харків, 2003. – 187 с.
8. Яковлева В.Г. Охрана прав незамужней матери. – Минск: Изд-во БГУ, 1979. – 69 с.

Ключові слова: аліменти, утримання, позашлюбні діти, кровне споріднення, встановлення батьківства.

Ключевые слова: алименты, содержание, внебрачные дети, кровное родство, установление отцовства.

Key words: alimony, retention, extra-marriageable children, blood relatives, establishment of paternity.

ЯКИМЕНКО ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави і права

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ ЗА ДИСЦИПЛІНАРНІ ПРОСТУПКИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В ХVІІІ СТ.

Епоха петровських реформ породила чисельні нормативно-правові акти, в яких держава прагнула врегулювати діяльність нового суспільного прошарку – державних чиновників. Головним завданням царський уряд на цьому етапі бачив розбудову централізованої системи управління, в якій бюрократичному апарату відводилася ключова роль – реалізація, виконання задумів царя та його оточення. Однак, на шляху реалізації цих планів постало власне російське чиновництво, яке не виявило належного прагнення до чіткого та безумовного виконання розпоряджень центральних органів, а також неналежно відносилося до здійснення своїх службових обов'язків. Дослідники цього періоду неодноразово відзначали, що значний рівень некомпетентності, інертності, корумпованості чиновників усіх рангів змушував владу вдаватися до карально-репресивних заходів, з метою наведення ладу у системі управління [1]. За таких обставин, не випадковим є той факт, що у період ХVІІІ ст. за дії, які можуть бути кваліфіковані, як дисциплінарні проступки, на винних осіб накладалися кримінальні покарання. Так, глава 50 Генерального регламенту передбачала, що: «таємне винесення з колеції листів та документів, недбайливе ставлення до підготовки інформації про стан справ або навмисне утаювання інформації» є підставою для накладення на особу покарання у вигляді «смертної кари чи довічним засланням на галери з вирізанням ніздрів та конфіскацією усього майна» [2, с. 133]. Не менш суворе покарання передбачав указ Петра І «Про захист прав громадянських» від 17 квітня 1722 року, який зобов'язував чиновників чітко дотримуватися норм законодавчих актів встановлених для державної служби – «нікто не дерзал иным образом всякие дела вершить и располагать не против регламентов, и не точию решить, ниже в доклад вписывать, то что напечатано», а порушники цього указу оголошувалися «противником влади» та підлягали страті [3].

Аналіз практики застосування покарань до державних чиновників у зазначений період, дозволяє також стверджувати, що застосування кримінальних покарань за дисциплінарні проступки була типовим явищем для ХVІІІ ст. Зокрема, за такі дисциплінарні проступки, як: запізнення чи неявку на службу, неякісне виконання обов'язків, пияцтво, втечі з місця служби, винні піддавалися болісним та ганебним покаранням: побиття різками, палями чи батогами, арештом на хлібі й воді; посадженням у колодки чи на ланцюг, у особливих випадках відправляли у солдати. Як зазначає з цього приводу Л.Шепелев: «До

кінця XVIII ст. у окремих установах до канцеляристів-порушників застосовувалося такий вид покарання, як «стілець з ланцюгом. Ще довше протрималося побиття палями, тягання за волосся та ляпаси» [4, с. 23]. При цьому, тяжкість, а інколи жорстокість покарання часто були не співрозмірні проступку, який вчиняла особа. Так, у 1809 році двадцятирічний канцелярист Я.Страшинін був підданий семиденному арешту за «нічне ходіння по вулицям», а його колега М.Калінін утримувався місяць під караулом при казначействі за «взяття додому просрочених селянських паспортів» [5].

Постає питання, чому держава пішла на застосування кримінальних покарань у сфері підтримання трудової дисципліни у середовищі чиновництва. На наш погляд, з однієї сторони, це може бути пояснено загальною проблемою того періоду про яку ми вже вели мову вище – не розмежованістю дисциплінарної та кримінальної відповідальності, що призводило до отождолення кримінального злочину та дисциплінарного проступку, а отже і відсутності сприйняття окремого виду дисциплінарних стягнень. Водночас, необхідно також враховувати і другий фактор – прагнучі насадити в середовищі чиновників сувору трудову дисципліну, держава вдавалася, до найбільш ефективних, з її точки зору, методів стимулювання належної діяльності чиновників. Головною метою покарання державних службовців було не стільки перевиховання, скільки залякування. Використовуючи страх чиновника перед жорстоким покаранням держава долала опір бюрократичної машини своїм нововведенням та спонукала чиновництво до більш відповідального ставлення до їх обов'язків. « Меч кримінального правосуддя, – відзначає А.Філіпов, – був у руках держави не лише мечем покарання, але й мечем яким вона розчищала, хоча й не завжди вдало, шлях до сприйняття суспільством її вимог» [6, с. 5].

Не варто, на наш погляд, однак і абсолютизувати значення кримінального права у формуванні дисциплінарних стягнень в зазначений період. Як показує аналіз законодавства і практики його застосування, в цей період починає вироблятися окрема система покарань за дисциплінарні правопорушення, яка поступово починає носити самостійний характер.

Одним з найбільш розповсюджених видів покарання за дисциплінарні проступки в зазначений період стають стягнення фінансового характеру, що накладалися на чиновників. Зважаючи на складне фінансове становище чиновників середнього та нижчого рангів, держава сподівалася, що цей захід буде найбільш стимулювати державних службовців до належної поведінки та виконання своїх обов'язків. Зокрема, у XVIII ст. штраф використовувався, як вид дисциплінарного стягнення, що накладався за самі різноманітні види проступків. Регламент 1720 року передбачав накладення штрафу у розмірі 30 крб. за кожен день затримки у розгляді чи вирішенні справ. У випадку, якщо внаслідок недбайливості чиновника потерпілому завдавалися збитки, такий штраф подвоювався. Глава 21 регламенту передбачала накладення штрафу у 50 крб. за «розмови на службі, які служби не стосують-

ся» [2, с. 120]. Стягнення штрафів передбачалися і іншими нормативно-правовими актами, зокрема указами від 5 лютого 1722 року та 14 травня 1723 року за несвоєчасне надсилання відомостей та звітів [7].

Крім штрафів широко були поширені і інші санкції фінансового характеру, зокрема затримка у виплаті жалування або відрахування з жалування чиновника. Так, указом від 27 лютого 1723 року за відсутність на робочому місці чиновник ніс відповідальність у вигляді «відрахування з жалування», а укази від 13 травня 1720 року та 11 квітня 1728 року зобов'язували не виплачувати жалування чиновникам доки вони не виконають поставлених перед ними завдань [8]. Аналогічні норми ми зустрічаємо і в Регламенті 1720 року, де, наприклад, у главі 10 вказувалось, що чиновник, який несвоєчасно повернувся на робоче місце з відпустки, карається «відрахуванням з жалування, за кожен день – по тижню, а за тиждень – по місяцю» [2, с. 115].

Запроваджена Петром I система рангів державної служби відкривала для чиновників шлях поступового кар'єрного зростання, і навіть дозволяла отримати особисте або спадкове дворянство. У зв'язку з цим, загроза втратити ранг або статусу державного службовця, могла виступити жупелом для тих чиновників, які неналежним чином відносилися до своїх обов'язків. Напевно тому, у законодавстві XVIII ст. починають з'являтися такі види нових для державних службовців дисциплінарних покарань, як пониження в чині та звільнення з посади (відставка). Так, главою 25 Регламенту 1720 року 25 Регламенту 1720 року встановлювалося, що чиновник за порушення трудової дисципліни та неналежної поведінки у побуті (пияцтво, гра, безбожжя), повинен бути покараний пониженням в чині або відправленням у відставку [2, с. 121]. Указ від 22 січня 1724 року передбачав, що чиновник, який неналежним чином знає закони, тимчасово позбавляється права на відповідний чин та річне жалування [9].

Таким чином, протягом XVIII ст. система дисциплінарної відповідальності у Російській імперії лише починала зароджуватися. Для неї було характерним поєднання дисциплінарних та кримінальних покарань, домінування у системі дисциплінарних стягнень заходів фінансового характеру, насамперед штрафів. Відсутність єдиного акту, який закріплював би поняття та види дисциплінарних стягнень, негативно впливало на розвиток інституту дисциплінарної відповідальності державних службовців в цей період, внаслідок хаотичності, заплутаності та суперечностей у існуючих нормах.

Список використаної літератури:

1. Архиреева А.С. Юридическое содержание института дисциплинарной и гражданской правовой ответственности государственных служащих (историко-правовой анализ) // Государственное и муниципальное управление в XXI веке: теория, методология, практика: сб. материалов XXI Междунар. науч.-практ. конф. / Подобщ. ред. С.С. Чернова. Новосибирск: Издательство ЦРНС. 2016.; Юдин Н. Концептуальные вопросы развития института дисциплинарной ответственности в России // Вестник

- Уральского института экономики, управления и права. 2012; Гущева Н.А. Ответственность чиновников за должностные проступки и преступления по русскому дореволюционному законодательству в XIX – начале XX века : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 Н. Новгород, 2006.
2. Генеральный регламент 1720 г. // Реформы Петра I. Сборник документов. Сост. В.И.Лебедев. М., Гос.соц.-эк.изд-во, 1937. С. 108-135
 3. Полное собрание законов Российской империи (Далі – ПСЗРИ) Собр. 1-е. Т. VI. СПб. 1832. № 3970
 4. Шепелёв Л. Е. Чиновный мир России: XVIII – начало XX вв. СПб. : Искусство, 1999. 479 с
 5. Павлова Дария Сергеевна К вопросу о злоупотреблениях чиновников местных финансовых учреждений в 208 последней четверти XVIII первой половине XIX века (на материалах верхневолжских губерний) // Ярославский педагогический вестник. 2009. № 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-zloupotrebleniyah-chinovnikov-mestnyh-finansovyh-uchrezhdeniy-v-208-posledney-chetverti-xviii-pervoy-pолоvine-xix-veka-na>
 6. Филиппов А. Н. О целях наказаний по узаконениям Петра I // Юридический вестник. 1890. № 5-6. С. 3 – 41
 7. ПСЗРИ. Собр. 1-е. СПб. 1832. Т. VI. № 3948; ПСЗРИ. Собр. 1-е. СПб. 1832. Т. VII. № 4224
 8. ПСЗРИ. Собр. 1-е. СПб. 1832. Т. VI. № 3581; ПСЗРИ. Собр. 1-е. СПб. 1832. Т. VII. № 4174. ПСЗРИ. Собр. 1-е. СПб. 1832. Т. VIII. № 5263;
 9. ПСЗРИ. Собр. 1-е. СПб. 1832. Т. VII. № 4436

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність, державний службовець, посадовий злочин, дисциплінарний проступок, штраф.

Key words: disciplinary liability, civil servants, disciplinary offense, malfeasance, penalty

Ключевые слова: криминальная ответственность, дисциплинарная ответственность, государственный служащий, дисциплинарный проступок, штраф.

СЕКЦІЯ 4.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

КОРМИЧ ЛЮДМИЛА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідуюча кафедрою політичних теорій, доктор історичних наук, професор

ЯДЕРНА ЗБРОЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ЧИННИК СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Ядерна зброя в сучасному світі, на превеликий жаль, залишається важливим стратегічним та політичним чинником впливу. Країни, що мають ядерний статус, розглядаються як вагомий суб'єкти політики. Приналежність до «ядерного клубу» сама по собі створює гарантії невикористання військової сили проти його членів з боку інших суб'єктів міжнародних відносин. Зі зворотної сторони, саме наявність ядерних потенціалів в ряді ситуацій розцінюється окремими державами, які їх мають, в якості дозвольного інструменту для використання сили щодо інших учасників системи міжнародних відносин.

В такому ключі, наприклад, можна розглядати військове втручання Російської Федерації в Грузії в 2008 році чи в Україні з 2014 року та по теперішній час.

Такі країни більш схильні до застосування військової сили і порушень норм міжнародного права. Наявність у них ядерного потенціалу нерідко виступає визначальним фактором прийняття рішень про початок військової операції і відправки військ в різні регіони, що знаходяться поза межами їх власних кордонів.

Ядерна зброя приваблює агресивно налаштовані політичні режими, які прагнуть отримати доступ до її виробництва попри всі міжнародні угоди про нерозповсюдження даного виду зброї масового знищення. Це стає мотивацією порушення норм міжнародного права та принципів, закладених в міжнародні договори стосовно заборони розробки, випробувань та використання; нерозповсюдження, скорочення ядерних потенціалів, як демонструє, наприклад, поведінка Північної Кореї чи Ірану. В свою чергу, це створює додаткові зони напруги, потребуючи уваги і зусиль світової спільноти до розв'язання подібних конфліктних ситуацій.

Запаси ядерної зброї в сучасному світі, як і раніше, дуже великі. Особливо це стосується Російської Федерації і США, навіть з урахуванням

скорочень їх арсеналів після укладання ряду обмежуючих договорів, починаючи з середини 70-х років минулого століття. У світі нараховується близько 16000 ядерних боезарядів, включаючи як стратегічні, так і тактичні озброєння, чого цілком достатньо, щоб кілька разів знищити все людство. Тож незважаючи на те, що порівняно з піком нарощення ядерних потенціалів у 80-их роках минулого століття це “вертикальне” розповсюдження зменшилось, та воно все ще вкрай загрозове для людства.

Та попри подібну загрозу країни не демонструють готовності до повної заборони і знищення ядерної зброї. Навпаки, “горизонтальне” розповсюдження долучило до “ядерного клубу” США, Росії, Великої Британії, Франції, Китаю ряд нових учасників – Індію, Пакистан, Ізраїль. Ядерні випробування проводить Північна Корея, “пороговою” країною щодо набуття такої зброї є Іран. Бо одні розцінюють наявність ядерних потенціалів як аргумент стабільності системи міжнародних відносин з поступовим скороченням чисельності війн. Інші ж вважають, що будь які зміни здатні спровокувати колапс і хаос в системі міжнародних відносин.

Якщо не рахувати Південно Африканську Республіку, яка знищила всього 6 боезарядів, якими володіла, то на сьогодні Україна залишається єдиною країною у світі, яка реалізувала такий масштабний проект, повністю відмовившись від третього за потужністю ядерного потенціалу, який включав 176 міжконтинентальних балістичних ракет та 3000 тактичних. Були не лише вивезені всі стратегічні та тактичні ядерні ракети, а і знищені всі пускові установки. Позбавились навіть від залишків ядерних матеріалів, що могли бути використані при виробництві ядерних зарядів. Така відмова в односторонньому порядку була повністю виконана, що стало підставою для підписання в 1996 році Будапештського меморандуму між Україною, Російською Федерацією, Великою Британією і США про гарантії безпеки для України.

Але це не стало фактором стримування від агресивних дій, починаючи з 2014 року, з боку РФ як одного з підписантів даної міжнародної угоди. Подібні порушення міжнародних правових норм стимулюють прибічників володіння ядерною зброєю, залишаючи оцінки даного виду озброєнь як чинника стратегічних впливів у світовій політиці. Натомість, це активізує дії прихильників концепцій ядерного стримування, під гаслом яких уповільнюються процеси роззброєнь та обмежень використання сили в міжнародних відносинах. Фактор військової могутності залишається в переліку способів реалізації стратегій і досягнення цілей в процесах інтеракції міжнародних акторів. І це спонукає держави до збільшення військових витрат, вдосконалення існуючих видів озброєнь та розробки нових, що, на думку частини їх політичних еліт, має стати переконливим аргументом для суперників і чинником збереження миру та захисту власної безпеки.

В даному розумінні ядерна зброя розглядається як база надійної оборонної моделі, яка передбачає можливість оперативного удару у відповідь, неприйнятного для агресора. При цьому реальність застосування

ядерної зброї вважається практично неможливою, враховуючи усвідомлення прогнозованих катастрофічних наслідків для всіх сторін – учасників конфлікту.

Та навряд чи ядерне стримування, тобто, існування потенційних масштабних загроз удару у відповідь, може розцінюватись як важіль балансу і миру в рамках системи міжнародних відносин. Адже багато в чому ми маємо покладатись на суто суб'єктивний фактор – усвідомлення і розуміння загроз контрдій. Та альтернативою стримуванню може стати як раз вивільнення, що можливо за умов жорстких авторитарних та тоталітарних режимів, які не зникли, а в ряді випадків і агресивних гібридних режимів. І з цієї точки зору планета може стати заручником власних ядерних потенціалів, коли немає реального паритету володіння ними і відсутні гарантії абсолютної неможливості несанкціонованого або випадкового їх використання внаслідок технологічних збоїв. Залишається і вірогідність нанесення превентивного удару у випадку розробки та випробовування ядерної зброї потенційним супротивником – порушником норм міжнародного права. Тобто, існує ряд факторів, здатних спровокувати використання ядерної зброї свідомо чи ненавмисно.

Тому ядерна зброя, що має безмежну руйнівну потужність і катастрофічні вторинні наслідки застосування, не повинна розглядатись ні в якості засобу ведення війни, ні як інструмент політичного стримування чи залякування потенційних супротивників та спосіб гарантування національної безпеки і захисту національних інтересів. Бо у окремих неядерних держав може виникати бажання також володіти цим видом зброї, що постійно стимулюватиме ядерне розповсюдження замість скорочення і заборон, необхідних для збереження миру. Така ланцюгова реакція створює нові загрози та породжує нові небезпечні виклики на міжнародній арені, дестабілізує стратегічні відносини та стратегічну взаємодію суб'єктів системи міжнародних відносин. Розширення “ядерного клубу” фактично підриває систему ядерного стримування.

Ще однією загрозою може бути потрапляння ядерних зарядів до рук міжнародних терористичних організацій, або намагання виправдати боротьбою з терористами застосування ядерної зброї.

Тому міжнародна спільнота особливої уваги приділяє укріпленню Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та його інститутів, механізмам контролю, застосуванню санкцій проти «порогових» країн. Але ідея повного ядерного роззброєння ще не стала стратегічним чинником міжнародної безпеки, залишаючи ядерну зброю в якості фактору впливу на систему міжнародних відносин в сучасному світі, а договірно-правові обмеження не працюють ефективно. Навпаки, США, РФ демонструють відмову від ряду взятих раніше зобов'язань, інші країни оновлюють свої ядерні потенціали, тож ядерне роззброєння не відбувається і залишається довгостроковою перспективою забезпечення міжнародної безпеки.

На сучасному етапі ядерна зброя, при всій суперечливості і неоднозначності оцінок, продовжує бути важливим політичним інструментом

світової політики [1, с. 163-177]. І головне, щоб вона не застосовувалась на практиці ні для агресивного нападу, ні для превентивного удару, ні як удар у відповідь в результаті ескалації неядерного військового конфлікту між ядерними державами заради швидкої перемоги чи компенсації чисельних переваг супротивника. Не може знижуватись і поріг використання ядерної зброї під приводом вдосконалення тактичних озброєнь на базі так званих “чистих ядерних зарядів” з мінімальними наслідками ядерного забруднення. Тобто, тонка грань між стримуванням та веденням війни не повинна порушуватись. Тільки за таких умов реалізується стратегія запобігання не лише ядерному конфлікту, але поступово і будь-якому іншому варіанту застосування сили в міжнародній політиці.

Список використаної літератури:

1. Кормич Л. І., Польовий М. А. Світовий політичний процес: глобальний та національний вимір: [навч. пос.] / Л. І. Кормич, М. А. Польовий. – Одеса: Фенікс, 2017. – 237 с.

Ключові слова: ядерна зброя, ядерне стримування, стратегія нерозповсюдження

Ключевые слова: ядерное оружие, ядерное сдерживание, стратегия нераспространения

Key words: nuclear weapons, nuclear deterrent, non-proliferation strategy.

ВІГМАН КОСТЯНТИН МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор

ШВЕЙЦАРСЬКИЙ ВИМІР ПРОЦЕСІВ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ

Досліджуючи процеси етнополітичної інтеграції та дезінтеграції на європейському просторі неможливо оминати кейс Швейцарії – країни, яка за багатьма ознаками відрізняється від інших європейських країн, але є центром доцентрово-відцентрових тенденцій. Науковий інтерес до цієї держави обумовлений кількома головними факторами: 1) Швейцарія є нейтральною державою, яка не входить до складу ЄС, але достатньо інтегрована в європейський простір; 2) Швейцарія є контрастно гетерогенною поліетнічною державою, що дає підстави дослідникам сумніватися у життєздатності спільної швейцарської ідентичності, але забезпечує високий рівень участі всіх етноспільнот в прийнятті рішень; 3) високий рівень економічного розвитку та демократичності, привабливі стандарти життя Швейцарії заохочують суміжні регіони сусідніх держав заявляти про наміри етнополітичної інтеграції.

рації до складу Швейцарії, що призвело до появи феномену Великої Швейцарії.

Відмова Швейцарії від переваг участі в Європейському Союзі обумовлена міжнародно-правовим статусом постійного нейтралітету. Нейтралітет Швейцарії, викликаний внутрішньополітичними причинами, формувався багато століть, починаючи з епохи Середньовіччя, і з часом трансформувався в національну ідею, яка об'єднує швейцарську націю та лежить в основі швейцарського державотворення. Е. Бонжур та М. Готтінгер переконані, що «поняття швейцарського нейтралітету виникло одночасно з поняттям швейцарської нації» [1, р. 13]. Завдяки політиці нейтралітету у XX ст. Швейцарії вдалося не лише уникнути участі у Першій та Другій світових війнах, а й зміцнити свій міжнародний авторитет за рахунок здійснення посередницьких миротворчих зусиль.

Постійний нейтралітет Швейцарії є результатом підписання таких міжнародно-правових актів від 1815 р.: Акту Віденського Конгресу, Додатків до Акту Віденського Конгресу, Декларації про справи Гельветського Союзу, Акту щодо визнання і гарантії постійного нейтралітету Швейцарії та недоторканності її території.

Популярність нейтралітету і політики, спрямованої на його підтримку, серед населення Швейцарії залишається дуже високою. Згідно з опитуваннями близько 48% респондентів вважають нейтралітет головним символом держави. Лише 31% виступає за посилення співпраці з ЄС і 19% за вступ Швейцарії до НАТО [2]. Євроскептичні настрої дуже поширені у швейцарському суспільстві: більшість населення переконана, що вступ до ЄС призведе до домінування загальноєвропейських викликів (міграції, безробіття) над перевагами. Саме тому Швейцарія вдалася до обмеження трудової міграції з єврозони, що загостило її взаємовідносини з ЄС, які базуються на двосторонніх угодах. Держава вирішила пожертвувати поглибленням співпраці з ЄС, імплементуючи рішення референдуму від 9 лютого 2014 р., на якому швейцарці висловилися за обмеження імміграції з ЄС. Таким чином Федеральний Закон «Про правове становище іноземних громадян на території Швейцарської Конфедерації» було трансформовано в Закон «Про іноземців» (Federal Act on Foreign Nationals) [3], який встановив додаткові обмеження (володіння мовою, термін проживання, інтеграція) для отримання дозволу мігрантами на постійне проживання. Принциповими питаннями, щодо яких Швейцарія не готова йти на компроміс з ЄС, крім міграції, є збереження банківської таємниці, швейцарського франку та непорушність нейтралітету у зовнішній політиці.

Саме нейтралітет відіграє роль своєрідної парасольки, яка захищає Швейцарію від негативних наслідків європейської інтеграції та інших глобалізаційних тенденцій. Наприклад, Швейцарію оминула міграційна криза 2015 р., викликана масовим напливом мігрантів до Європи з охоплених війнами країн Африки і Близького Сходу. Крім того, статус нейтралітету дає можливість Швейцарії зосередитися на ефективному вирішенні власних внутрішніх проблем, а не загальноєвропейських,

тому залишається настільки популярним серед населення. При цьому нейтралітет дозволяє розвивати співпрацю з іншими державами лише в сферах, в яких зацікавлена Швейцарія, тож відмова від інтеграції до складу ЄС має свої переваги для цієї держави.

На офіційному сайті Федерального уряду Швейцарії (Федеральної Ради) зазначається, що Федеральна Конституція передбачає, що Федеральна Рада та Федеральні Збори повинні вживати заходів для захисту нейтралітету Швейцарії [4]. За задумом авторів Основного Закону Швейцарії нейтралітет визначається не як мета держави або принцип зовнішньої політики, натомість як засіб досягнення мети. Основними зобов'язаннями Швейцарії в контексті політики нейтралітету визначено необхідність: утримуватися від участі у війнах, забезпечити власну оборону, забезпечити рівне ставлення до воюючих держав та не дозволити їм користуватися територією Швейцарії. Політика нейтралітету застосовується до міжнародних конфліктів, але не до внутрішніх конфліктів, які наразі складають більшість конфліктів у світі. Політика нейтралітету Швейцарії є поєднанням всіх заходів, які ця держава застосовує для забезпечення довіри до її постійного нейтралітету і відповідно до міжнародного контексту.

Швейцарська Конфедерація є федеративною державою, яка складається з 23 кантонів і межує з Німеччиною, Італією, Францією, Австрією та Ліхтенштейном. Швейцарія тривалий час формувалася шляхом пошуку політико-правових та етнокультурних механізмів мирного співжиття різних етнокультурних та релігійних спільнот. Саме тому у країні застосовується чотири офіційні мови: німецька (користується 65% населення), французька (18%), італійська (8 %), ретороманська (1 %). Державної мови в класичному розумінні в країні немає. Водночас у Швейцарії дуже велика кількість мігрантів вона належить до держав з найбільшою часткою іноземного населення у національному складі. У 2015 р. цей показник сягнув майже чверті від загальної кількості населення Швейцарії (24,6% або 2 млн. з 8,3 млн.) [5]. Найбільші мігрантські спільноти представлені португальцями, іспанцями, сербами, албанцями, турками, шрі-ланкійцями.

Зважаючи на велику кількість мігрантів, Швейцарія стикається з суттєвими труднощами у ході їх інтеграції у швейцарську націю. Оскільки Швейцарія за назвою є конфедеративною, але де-факто федеративною державою за адміністративно-територіальним устроєм (кожен кантон має власну Конституцію, дія якої обмежена Федеральною Конституцією), інтеграційна політика реалізується в різних канонах по різному. Ситуація ускладнюється наявністю чотирьох офіційних мов. У більшості випадків мігрантам доводиться вивчати мову кантону проживання. Водночас у мігрантів є вибір і вони можуть перебувати до кантонів, орієнтуючись на поширену в них офіційну мову. Франкомовні та німецькомовні кантони розділяє умовний кордон Рештіґрабен (нім. Röstigraben у пер. Картопляний рів), що символізує етнокультурні та політичні відмінності між франкошвейцарцями та германошвейцарцями [6].

Суперечності між франкомовними та німецькомовними кантонами Швейцарії завжди були джерелом дезінтеграційних тенденцій, оскільки ці регіони як правило дотримуються різних позицій щодо як важливих (політична інтеграція), так і незначних питань (заборона побудови мінаретів), які приймаються на референдумах. Компромісом між різними кантонами стало внесення до Конституції змін, які гарантували рівні права всіх чотирьох мов у країні та покладали на Федеральну Раду зобов'язання сприяти зміцненню взаєморозуміння між основними етнокультурно-мовними регіонами країни. Мовний компроміс підтримало 76% учасників відповідного референдуму. Нагадаємо, що Швейцарія є країною напівпрямой демократії, найважливіші рішення в якій приймаються на референдумах. Швейцарці можуть пропонувати зміни до Конституції (федеральна народна ініціатива) або ініціювати референдум щодо будь-якого закону парламенту.

Незважаючи на існування розбіжностей між етнокультурно-мовними регіонами, досить поширене уявлення про те, що Картопляний рів об'єднує, а не роз'єднує державу, оскільки швейцарське багатоманіття (багатомовність, поліетнічність) у поєднанні інструментами прямої демократії, яка забезпечує можливість кожній етнокультурній спільноті ініціювати прийняття рішень та висловити свою позицію щодо них, забезпечує етнополітичну єдність та стабільність у Швейцарії.

Протягом останнього десятиліття населення або політичні сили окремих регіонів сусідніх держав – Франції, Німеччини та Італії висловили бажання виходу з їх складу та приєднання до Швейцарії на правах нових кантонів [7]. Йдеться насамперед про Ломбардію, Сардинію, Південний Тироль (Італія); Баварію, Баден-Вюртемберг (Німеччина). І саме мовне багатоманіття, яке, з одного боку, є дезінтеграційним чинником всередині Швейцарії, з іншого, сприяє етнополітичній інтеграції цих регіонів, позаяк їх мови вже є офіційними і їх статус зафіксований в Конституції Швейцарії.

Однак саме статус постійного нейтралітету стоїть на заваді розширення Швейцарії, оскільки заохочення дезінтеграційних тенденцій в сусідніх державах може розглядатися як недружній акт і навіть прояв агресії щодо Італії або Німеччини. А це суперечить політиці нейтралітету, якої дотримується Швейцарія близько двох століть.

Таким чином Швейцарія, не входячи до складу ЄС, є центром доцентрово-відцентрових тенденцій у регіоні, оскільки демонструє привабливий рівень економічного розвитку та демократичного захисту прав і свобод. Водночас політика постійного нейтралітету Швейцарії, незважаючи на її трансформацію в сучасних умовах, несумісна з етнополітичною інтеграцією окремих регіонів Італії та Німеччини, які задекларували бажання увійти до складу Швейцарської Конфедерації на правах окремих кантонів, оскільки така інтеграція може бути розцінена як акт агресії.

Список використаної літератури:

1. Bonjour E., Hottinger M. Swiss Neutrality, Its History and Meaning. London: G. Allen and Unwin, Ltd., 1978. 140 p.
2. Левчук К. В Швейцарии усиливается евроскептицизм // Швейцария деловая. URL: <https://business-swiss.ch/2017/05/evroskeptitsizm-v-shvejtsarii/#>.
3. Federal Act on Foreign Nationals of 16 December 2005 (Status as of 15 September 2018): The Federal Assembly of the Swiss Confederation. 84 p.
4. Neutrality in the Federal Constitution // Federal Department of Foreign Affairs. URL: <https://www.eda.admin.ch/eda/en/home/foreign-policy/international-law/neutrality.html>.
5. Nguyen D. Defining the 25% foreign population in Switzerland // SWI - swissinfo. URL: https://www.swissinfo.ch/eng/migration-series-part-1-_who-are-the-25-foreign-population-in-switzerland/42412156.
6. Eichenberger I. The «Rösti divide», a barrier that binds the Swiss // https://www.swissinfo.ch/eng/german-vs-french_the-roesti-divide--a-barrier-that-binds-the-swiss/41193552.
7. Вітман К.М. Парадокси сепаратизму на європейському просторі // Держава і право. Серія. Політичні науки. 2015. Вип. 67. С. 46-57.

Ключові слова: нейтралітет, етнополітична інтеграція, етнополітична дезинтеграція, Європейський Союз, Швейцарія.

Ключевые слова: нейтралитет, этнополитическая интеграция, этнополитическая дезинтеграция, Европейский Союз, Швейцария.

Key words: neutrality, ethnopolitical integration, ethnopolitical disintegration, European Union, Switzerland.

МАМОНТОВА ЕЛЛА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор

ПСЕЛВІН ЄВГЕН ЮРІЙОВИЧ

Одеський національний політехнічний університет,
асистент кафедри політології, кандидат історичних наук

СИСТЕМА «СОЦІАЛЬНОГО КРЕДИТНОГО РЕЙТИНГА» – НОВА ТЕХНОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ?

Поряд з пануванням, керівництвом та управлінням контроль є найважливішою структурною складовою влади у суспільстві. Політична історія людства багата на різноманітні практики її реалізації. Як правило, їх еволюція пов'язана із змінами комунікативних парадигм. Ось і сьогодні в ситуації постіндустріальної «галактики Internet» ми стаємо свідками впровадження у арсенал владних практик нового інструменту, заснованого на використанні цифрових технологій. Мова йде про

т. зв. Social Credit System (SCS) систему державного контролю на основі Big Data.

14 червня 2014 року Державна рада Китаю опублікувала документ «Проект плану створення системи соціального кредиту довіри» (SCS), сутність якого полягає у встановленні тотального контролю над громадянами за допомогою механізму «соціального кредитного рейтингу». Вважається, що завдяки присвоєнню кожному мешканцю КНР «рейтингу довіри» у країні сформується та укріпиться «культура щирості» та посиляться довіра у суспільстві. Програма є грандіозним соціальним експериментом і передбачає поетапне впровадження. Протягом 2015–2019 рр. вона вже апробується на добровільних засадах на локальних рівнях. З 2020 р. очікується на її обов'язкове впровадження вже на законодавчих засадах у загальнодержавному масштабі.

Система соціального рейтингу довіри працює на основі інформаційного моніторингу трьох категорій даних: традиційних, соціальних та мережевих.

Перша категорія даних співпадає із складовими звичної «кредитної історії», розповсюджені у багатьох країнах, як-то відстеження оплати рахунків, кредитів і податків.

Деякі з соціальних показників також цілком звичайні. Це дотримання правил дорожнього руху, оплата громадського транспорту, академічна доброчесність, громадська активність, волонтерська діяльність, судимість тощо. Серед специфічних для Китаю назовемо також дотримання законів в галузі планування сім'ї та т. зв. «синівська шанобливість» конфуціанська чеснота, що виявляється в повазі до батьків, людей похилого віку і в шануванні предків.

Онлайніві дані, які враховує соціальний рейтинг, містять інформацію про покупки та витрати на них, а також контакти людини з іншими користувачами соцмереж та зміст їх комунікацій, що дозволяє виявити поведінкові уподобання об'єкту.

У цьому зв'язку зазначимо, що деякі сфери із вищеперерахованих вже давно ефективно контролюються хоча не державою, а приватними компаніями: це інтернет-торгівля та банківські кредити. Мова йде, приміром, про найбільший в світі онлайн ресурс Alibaba, рейтингова система якого Sesame Credit нараховує користувачам бали виходячи з їх споживчої поведінки за шкалою від 350 до 950 балів. Починаючи з 600 балів користувач має право на певні заохочення та привілеї. Спостерігачі визначають, що масив даних кампанії Alibaba, яка прагне співпрацювати з владою, може зробити великий внесок в будівництво Системи соціального кредиту довіри.

Головною метою впровадження даної Social Credit System є не інформаційна безпека, а «розбудова гармонійного соціалістичного суспільства», ключовою цінністю якого виступає чесність. Різниця між чесністю та нечесністю розглядається китайським керівництвом як різниця між дотриманням або недотриманням законів у культурі, де закони набагато докладніше регламентують людське існування, ніж європейські.

Чесність громадян вимірюється за допомогою цифрових технологій: алгоритм системи дозволяє трансформувати «чесність» у бали. Ті, хто отримає низькі рейтинги піддаватимуться санкціям. Їх перелік містить заборону на роботу в держустановах, заборону на заняття керівних посад, відмову у соцзабезпеченні, особливо ретельний митний огляд, заборону на навчання дітей в дорогих приватних школах, відмову в місцях в люксових готелях і ресторанах тощо.

Заявленою метою системи є установка на те, «щоб благонадійним громадянам було легко гуляти скрізь, а тим, хто дискредитував себе важко зробити навіть крок» [1]. Багато хто з експертів називає систему соціального кредиту довіри цифровою диктатурою.

Втім, на нашу думку, нова система соціального контролю, запропонована урядом КНР, є відбиттям постмодерністського світосприйняття та відображає парадигмальні зрушення. Адже на зміну жорстким лінійним практикам посилення стабільності за допомогою примусу і страху запропонована технологія «поко́ра як гра», коли маси управляються під прикриттям системи нарахування нагород. Хоча це не звільняє дану технологію від очевидних вад, як-то порушення конфіденційності, втручання у приватне життя, обмеження прав людини, дегармонізація міжособистісних та суспільних відносин, що переводить питання її застосування у етичну площину.

Список використаної літератури:

1. Rachel Botsman Big data meets Big Brother as China moves to rate its citizens // Saturday 21 October 2017 [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.wired.co.uk/article/chinese-government-social-credit-score-privacy-invasion>

Ключові слова: влада, управління, контроль, Китай, система соціального кредиту

Ключевые слова: власть, управление, контроль, Китай, система социального кредита

Key words: power, management, control, China, Social Credit

БАРАБАШ НАТАЛЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін,
кандидат історичних наук, доцент

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РОЗБУДОВІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ (НА ПРИКЛАДІ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «ПРАВОЗАХИСНЕ КОЗАЦЬКЕ ТОВАРИСТВО «БАЗАВЛУЦЬКА СІЧ»)

Українське сьогодення позначене спробами докорінного реформування усіх сторін життя й потребою демократизації суспільства, що може проявляти себе у низових громадянських ініціативах, створенні сільських, міських та регіональних громад, які б опікувалися місцевим самоврядуванням і ставали дієвою силою у прийнятті важливих політичних рішень. Проте, у зв'язку з нестабільною політичною і економічною ситуацією, самосвідомість та громадянська позиція більшості соціальних верств знаходиться на край низькому рівні. Проблема формування національної свідомості, громадянських почуттів сьогодні є передумовою для створення та розвитку мережі громадських організацій, тому що життєздатна мережа місцевих добровільних організацій створює соціальний капітал – громадянські цінності, навички й знання – необхідний для консолідації демократії.

Апостолівська районна громадська організація «Правозахисне козацьке товариство «Базавлуцька Січ» являє собою приклад добровільного формування громадян, що утворилося в результаті вільного волевиявлення з метою висловлення колективних інтересів і вирішення громадських питань та проблем у своєму регіоні. Ініціаторами створення організації стали місцеві жителі М. Ф. Басій, Ф. І. Галайдюк та М. П. Павлюченко. Серед основних завдань діяльності даної громадської організації можна виділити такі: задоволення і захист законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів мешканців Апостолівського району; сприяння реалізації громадських ініціатив шляхом усебічної підтримки професійних та громадських починань; залучення найширших верств громадськості до розбудови відкритого громадянського суспільства в Україні; розробка та реалізація громадських програм своїми силами, а також у співпраці з державними та іншими організаціями й т.ін..

З моменту створення на початку 2000-х рр., організацію очолює Микола Петрович Павлюченко. Особиста громадянська позиція спонукає його не стояти осторонь подій, що відбуваються в Україні та його району: він учасник АТО (борець батальйону «Айдар»), борець з існуючою бюрократичною системою та людською байдужістю.

В останні роки «ПКТ «Базавлуцька Січ» стало активним «провідником» ідей децентралізації та декомунізації у своєму регіоні. За активної участі членів даної громадської організації влітку 2015 року було

утворено Ленінську сільську територіальну громаду, до складу якої увійшли села Ленінське, Усть-Кам'янка, Червоний Тік та селища Гранітне, Тік, Токівське, Червоний Запорожець з адміністративним центром в селі Ленінське [3]. Не стояли осторонь представники громадської організації й при створенні в середині 2015 року Зеленодольської міської об'єднаної територіальної громади (м. Зеленодольськ (адміністративний центр ОТГ), с. Мала Костромка, с. Велика Костромка, с. Мар'янське) [4].

Громадські активісти усвідомлюють, що світ речей, в т.ч. назви, що нас оточують – якраз і є ті чинники буття, які формують людську свідомість. Назви стають своєрідними маркерами, що уособлюють, позначають орієнтири – куди рухатися, як жити, що цінувати, що зневажати. Саме за ініціативи «ПКТ «Базавлуцька Січ» 6 листопада 2015 року в селі Ленінське Апостолівського району Дніпропетровської області проходило засідання круглого столу «Давня топоніміка Південно-Західного Запоріжжя крізь призму процесу декомунізації в Україні». Метою заходу було визначено надання експертної оцінки щодо доцільності повернення даному населеному пункту історичної назви Грушівка. Окрім засідання круглого столу за участі науковців, представників громадських і козацьких товариств, ЗМІ, у селі Ленінське відбулися й громадські слухання. Слухання проходили у приміщенні сільського будинку культури за участі представників територіальної громади. Запрошений науковий співробітник Центру пам'яткознавства НАН України Зозуля С.Ю. наголосив на причинах перейменування даного населеного пункту, оскільки назва села напругу пов'язана з псевдонімом одного з творців більшовицького тоталітарного політичного режиму, що з 1920-х років встановився в Україні – Володимира (Ульянова) Леніна, політичного діяча, що був чи не найбільшим противником самого існування української державності [2]. Логічним підсумком цих заходів стало повернення селу історичної назви Грушівка в 2016 році й надання нового найменування для раніш утвореної територіальної громади.

Особливим «болем» й полем діяльності для активістів «ПКТ «Базавлуцька Січ» є стан незатоплених водами Каховського водосховища частин унікальних козацьких цвинтарів Грушівки, Мар'янського та Осокорівки. Так, тільки на території Мар'янського збереглося 3 некрополі з кам'яними хрестами козацького типу, розташовані на півдні, в центрі та на східній території села [1]. Задля збереження й упорядкування цих «місць пам'яті й сили» місцеві громадські діячі проводять науково-популярні заходи й розробляють план пам'яткоохоронних робіт, залучають місцевих жителів й особливо молодь до впорядкування козацьких поховань.

Отже, діяльність «ПКТ «Базавлуцька Січ» демонструє важливість й значимість громадських організацій у формуванні в одному із районів Дніпропетровщини суспільства «небайдужих» громадян, впливає на якісне функціонування місцевих територіальних громад.

Список використаної літератури:

1. Базавлуцькій Січі – 425-ть! // Лица. Режим доступу: <http://www.litsa.com.ua/show/a/44920>
2. Павлюченко М. П. Чи гоже нащадкам запорожців шанувати Леніна більше, ніж своїх предків? // Лица. Режим доступу: <http://www.litsa.com.ua/show/a/26883>
3. Сайт Грушівської громади Дніпропетровської області. Режим доступу: <https://grushivska.gr.org.ua>
4. Сайт Зеленодольської міської об'єднаної територіальної громади. Режим доступу: <http://zelenodolsk.com.ua/>

Ключові слова: громадська організація, територіальна громада

Ключевые слова: общественная организация, территориальное сообщество

Key words: territorial community, public organization

КРАСНОПОЛЬСЬКА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

ВИБОРИ ДО ЄВРОПАРЛАМЕНТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА НАЦІОНАЛЬНИЙ УРЯД

Сучасні досягнення європейської інтеграції досягнуті внаслідок особливої структури і специфіки функціонування органів ЄС. Так, Європейський парламент, який представляє європейських громадян, і Рада Європейського Союзу, яка представляє країни-члени, розділяють законодавчі повноваження.

Європейський парламент бере свій початок з 1950-х років, коли, згідно з Угодою, у європейських співтовариств виникли парламентські асамблеї. З початку 1960-х років Асамблею ЄЕС почали називати Європейським парламентом. Формально ця назва утвердилася з 1986 р. З 1979 р. з метою обрання членів Європарламенту один раз в п'ять років влітку (у червні) ведуться прямі вибори. При цьому кожна з держав-членів застосовує певну, національно специфічну, форму пропорційного представництва [1, с. 17].

В рамках Європарламенту євродепутати вступають не в національні блоки, а в загальноєвропейські політичні групи (парламентські фракції), які включають усі без винятку основні політичні партії. Політичні групи мають важливе значення при визначенні складу парламентських комітетів, розподілі функцій членів Європарламенту створенні порядку денного і проведення голосування.

Європейський парламент виконує три основні функції:

- законодавчу: в більшості випадків Європейський Парламент розділяє законодавчу владу з Радою Євросоюзу, особливо в рамках Процедури прийняття спільних рішень;

- бюджетні повноваження: Європейський Парламент розділяє бюджетні повноваження з Європейською Радою через ухвалення річного бюджету голосуванням, приведення його у законну силу за допомогою підписання Головою Європейського Парламенту та спостереження за його виконанням;

- повноваження контролю над органами Європейського Союзу, особливо над Європейською Комісією. Парламент має право надавати згоду або відмовляти у схваленні призначення Європейських Комісарів, а також розпускати діючий склад Єврокомісії за допомогою прийняття вотуму недовіри. Крім того, Європейський Парламент має право здійснювати контроль над діяльністю Європейського Союзу шляхом подачі письмових та усних запитів до Єврокомісії та Європейської Ради. Він також має право призначати тимчасові комітети з розслідування, до компетенції яких входять не тільки дії інституцій Європейського співтовариства, але і дії держав-членів ЄС щодо реалізації політики ЄС.

Слід зазначити, що вибори до Європарламенту часто розглядаються як національні вибори «другого порядку» [3; 5]. Довгий час цінність і ефективність Європейського парламенту в сенсі впливу на життя громадян Євросоюзу була досить сумнівною. Таким чином, в науковій літературі сформувалися дві точки зору. Прихильники першої вважають, що «європейське» вимір політики відіграє значиму роль на виборах («Europe matters»). Друга частина авторів обстоює думку про те, що виборці скоріше оцінюють не роботу депутатів Європарламенту, а розглядають вибори в загальноєвропейський парламент як інструмент впливу на власний національний уряд, тому відносяться до них як до другорядних виборів.

На підтвердження першої точки зору говорить те, що в багатьох країнах найбільший приріст голосів отримують партії, які чітко позиціонують себе щодо ЄС.

На користь другої позиції свідчить те, що спостерігається залежність, при якій правлячі партії втрачають голоси в тому випадку, якщо вибори в Європарламент проходять через значний час після національних виборів. Громадяни використовують цю можливість, щоб просигналізувати уряду про своє невдоволення і частіше голосують за опозицію. Крім того, виборці роблять вибір не орієнтуючись на те, чи пройде партія-переможець в уряд, і це проявляється в тому, що великі партії частіше втрачають голоси, а дрібні, навпаки, отримують більше голосів. Так, на підставі даних по шести скликанням Європарламенту була зроблена спроба оцінити те, як виграш (різниця у відсотку голосів, отриманих партією на виборах до Європейського парламенту і на останніх національних виборах) залежить від часу, який пройшов з моменту проведення місцевих виборів, розміру партії, її урядового статусу (правляча чи опозиційна) [4]. Було показано, що теорія про вибори «другого порядку» має місце, але виражена тільки в 15 «старих»

країнах ЄС, тоді як в 10 «нових» була виявлена залежність обсягу виграшу тільки від того, чи входить партія в уряд. У нових членах Союзу найбільший приріст голосів отримують «регіональні» партії, а в старих – анти-європейські партії і «зелені».

У восьмому скликання Європейського парламенту (2014-2019 рр.) виділяються 7 політичних груп:

- Європейська народна партія (християнські демократи), EPP 221 місце;

- Прогресивний альянс соціалістів і демократів, S & D 191 місце;

- Консерватори і реформісти, ECR 70 місць;

- Альянс лібералів і демократів, ALDE 67 місць;

- Європейські об'єднані ліві / ліві і зелені Північної Європи, GUE / NGL 52 місця;

- Зелені, GREENS / EFA 50 місць;

- Європа свободи і демократії (євроскептики), EFP 48 місць;

- Позапартійні / Незалежні 52 місця.

В очах світової громадськості та європейському інформаційному просторі підсумки цих виборів характеризуються як революційні і несподівані. Вони змінили співвідношення сил, яке вважалося традиційним в останні десятиліття [2].

Провідними стали дві фракції: «Європейська народна партія», яка об'єднує консервативні християнсько-демократичні партії Європи (Німеччини, Австрії, Греції та Іспанії), і «Прогресивний альянс соціалістів і демократів» на чолі з нинішнім головою Європарламенту Мартіном Шульцем, сформований з представників соціал-демократичних, соціалістичних і робітничих партій Європи. Новизна полягає в тому, що до останнього часу євроскептики в Європарламенті сприймалися як меншість і в серйозний розрахунок при організації європарламентської діяльності не приймалися. Тепер узагальнене число публічних євроскептиків і зарахованих до них депутатів вимірюється, за різними оцінками, приблизно на рівні 1/3 євродепутатів [2].

Таким чином, на даний час не можна однозначно стверджувати, що вибори до Європейського парламенту носять вторинний характер, оскільки через розширення повноважень цього інституту ЄС, наявність чітких програм партій, а також появу нових членів ЄС положення змінюється. Подібна тенденція прослідковується лише у старих членів ЄС, в той час, як нові демонструють її відсутність.

Список використаної літератури:

1. Борко Ю. Расширение и углубление европейской интеграции / Ю. Борко // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 3. – С. 15–29.
2. Оленченко В. Европарламент: усиление евроскептиков / В. Оленченко // Международная жизнь. – 2014. – № 9. – С. 42–59.
3. Hix S., Marsh M. Punishment or Protest? Understanding European Parliament Elections / S. Hix, M. Marsh // Journal of Politics. – 2007. – No 69. – P. 495–510.

4. Hix S., Noury A. After enlargement: voting patterns in the sixth European Parliament / S. Hix, A. Noury // *Legislative Studies Quarterly*. – 2009. – Vol. 34. – No. 2. – P. 159–174.
5. Van der Eijk, C., M. Franklin et al. Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of the Union. – Ann Arbor: University of Michigan Press. – 1996. – 516 p.

Ключові слова: Європейський парламент, вибори, політичні партії, політичні групи.

Ключевые слова: Европейский парламент, выборы, политические партии, политические группы.

Key words: European Parliament, elections, political parties, political groups.

КОВАЛЬ ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ

Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін,
кандидат політичних наук, доцент

КИСЛЯК ЛЕСЯ НЕСТОРІВНА

Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін

ПРОБЛЕМИ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ОТРИМАННЯ ТОМОСУ ПРАВОСЛАВНОЮ ЦЕРКВОЮ УКРАЇНИ

Церква є невід'ємним учасником соціально-політичних процесів, всупереч уявленням про те, що релігія та церква існують поза політикою. Вона є одним з найважливіших суспільних інститутів, що впливають на суспільно-політичне життя. Проблемам творення єдиної помісної церкви в Україні приділили велику увагу такі науковці як Дмитро Степовик, Олександр Саган Микола Рибачук, Юрій Чорноморець, Андрій Юраш, Сергій Здіорук, Людмила Филипович, а також Іван Коваль, Леся Кисляк та деякі інші

У 1990 році Патріарх Алексій створює Українську православну церкву Московського патріархату. Вона отримує внутрішню автономію, але підпорядковується Російській православній церкві. Очолює УПЦ МП Філарет. Через рік Філарет вимагає від Москви автокефалії. У травні 1992 року РПЦ звинувачує Філарета в «аморальному способі життя» і відсторонює від управління УПЦ МП.

Уже в червні 1992 року постає Українська православна церква Київського патріархату, яку в 1995 році очолює Філарет, а через два роки РПЦ оголошує йому анафему (прокляття).

Починають відкриватись церкви, священникам дозволяють проводити публічні лекції, відкриваються семінарії та духовні академії. 27 жовтня 1990 року Архієрейський собор Російської православної церкви, що проходив 25-27 жовтня, скасував Український екзархат і знову заснував самоврядну і з правами широкої автономії Українську православну церкву.

Після ряду внутрішніх суперечок у 1992 році митрополита Київського і всієї України Філарета (Денисенка) Архієрейський Собор Української православної церкви змістив з посади і обрав нового предстоятеля – Володимира (Сабодана). Філарет не визнав цього рішення і утворив Українську православну церкву – Київський патріархат.

Крім того, під впливом закордонних українців з 1990 в Україні з'являється Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ).

Першу спробу відновити автокефалію українського православ'я здійснив президент Віктор Ющенко у 2008 році. За словами третього президента України, отриманню томосу завадив патріарх РПЦ Алексій II, який терміново прилетів до Києва, попри те, що не мав запрошення. Алексій II запросив Варфоломія на обід під час якого вирішувалась доля томосу для України [1].

Таким чином, до Всеукраїнського об'єднавчого собору в Україні ділячи на сьогодні в Україні діють три основні православні церкви: Українська православна церква (Московський патріархат), Українська православна церква Київського патріархату та Українська Автокефальна Православна Церква.

9 квітня 2018 Президент України Петро Порошенко відбув до Стамбулу, де мав зустріч з Його Всесвятістю Вселенським Патріархом Варфоломієм і з членами Синоду [2, с. 6].

17 квітня 2018 Порошенко в Києві провів зустріч з головами фракцій у Верховній Раді України і закликав їх підтримати Звернення до Варфоломія I про надання українській церкві томосу про автокефалію, що і було втілено уже 15 грудня 2018 року на Всеукраїнському об'єднавчому соборі.

Таким чином, Об'єднавчий Собор відбувся 15 грудня 2018 року в Софійському соборі рівно через тисячу років від першої відправи який відновив єдність на незалежність української церкви від Москви, а вже 5 січня 2019 року Вселенський патріарх Варфоломій надав томос Православній Церкві в Україні.

Зрозуміло, що відновлення Православної церкви в Україні має фундаментальне значення, адже Україна як незалежна і суверенна держава здобула право мати свою незалежну автокефальну православну церкву незалежну від Москви. Після 332 років залежності від РПЦ відновились історична справедливість і українське православ'я створило єдину Українську православну автокефальну церкву із своїм очільником Блаженнішим митрополитом Київським і всієї України Єпіфанієм [3, с. 33].

Отже, отримання томосу та проголошення помісної православної автокефальної церкви дає можливість Україні стати п'ятнадцятою

православною державою світу. Ця подія, безумовно, є важливим фактором зміцнення національної безпеки України на сьогодні.

Список використаної літератури:

1. Гальченко С. Від хрещення і Томоса: етапи становлення української церкви / Сергій Гальченко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/kyiv/skandal-navkolo-desyatinnoyi-cerkvi-chomu-upr-bud-y>
2. Торба В. Віра в єдності / Валентин Торба // День. – 2018. – № 70-71. – 20-21 квітня.
3. Коваль І.В. Отримання Томосу на автокефалію православної церкви як вагомий аспект зміцнення соборності та незалежності Української держави / І.В. Коваль, Л.Н. Кисляк // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2019. Випуск 141 (№ 2) Ч.3. Політичні науки. – С. 28-33.

Ключові слова: церква, держава, православ'я, автокефалія, томос, право, релігія, мораль, громадянське суспільство.

Ключевые слова: церковь, государство, православие, автокефалия, томос, право, религия, мораль, гражданское общество.

Key words: church, state, orthodoxy, autocephaly, tomos, law, religion, morals, civil society.

МИЛОСЕРДНА ІРИНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ: КІБЕРНЕТИЧНИЙ ВИМІР

Визначення та виявлення особливостей політичного управління, його ролі та функціонування в політичній системі потребує аналізу та виявлення специфіки саме політичного управління. Це стає можливим через розкриття механізму здійснення політичного управління та такої його якісної характеристики як ефективність.

Істотною ознакою політичного управління є те, що йому властивий безперервний характер. Проте як для системи суб'єкт-об'єктних відносин, для політичного управління властивим також є й наявність певних процедур, через які відбувається управлінська діяльність.

Кібернетичний механізм політичного управління тісно пов'язан з інформацією, організацією та зворотнім зв'язком. Крім цього характерною рисою управління є наявність процесу самоорганізації, в якому велике значення належить механізму управління. На думку Р.Ф. Абдєєва, механізм управління, який виникає та розвивається підчас еволюції як процес, в якому ускладнюється упорядкування зв'язків у взаємодіях, як процес становлення саморегуляції та самороз-

витку, що зумовили прогресивну лінію розвитку матерії, з появою «мислячої матерії» (свідомості) та цілеспрямованої людської діяльності стає вищою формою руху матерії, яка лежить в основі пізнання, збереження та розумного перетворення навколишнього середовища.

Існує велика кількість поглядів стосовно того, яким саме повинен бути механізм здійснення політичного управління (управлінський цикл). На думку О.Ю. Тихомирова, політичний механізм управління розглядається як засіб організації і функціонування управління, що виражається у висуванні обґрунтованих цілей, у створенні і розвитку управлінської системи, покликаної здійснити в ході управлінського процесу досягнення мети. У широкому розумінні механізм політичного управління становить собою процес погодженого впливу суб'єктів управління на явища навколишньої соціальної дійсності. Окрім цього, дослідник доповнює цю думку тим, що механізм управління складається з певних елементів:

- із системи управління, яка характеризує як складного суб'єкта управління й організацію взаємодії більш простих суб'єктів та сполучення демократії та управління, що виражається в різних формах участі громадян в управлінні. До таких інститутів, які формують політичний механізм управління, можна віднести органи державного управління, місцеве управління, партії та громадські організації, ЗМІ та тощо;

- із соціальних та правових норм, за допомогою яких здійснюється вплив і зв'язок в управлінні;

- визначення цілей на основні пізнання управлінських процесів;

- як цикл дій управляючої системи, який завершується оцінкою ефективності управлінського впливу [3, с. 45-46].

З урахуванням зазначених визначень та поглядів на сутність механізму політичного управління, на роль політичного управління в політичній системі суспільства, доцільно виділити наступні складові кібернетичного механізму здійснення політичного управління: процес прогнозування, процес планування, процес прийняття політичних рішень та процес контролю та регулювання.

Процес прогнозування є одним з основних в політичному управлінні, оскільки саме на цьому етапі відбувається наукове передбачення та визначення майбутніх варіантів цілей, способів, впливу та засобів досягнення визначених завдань. Таким чином, цей процес дозволяє передбачити труднощі під час політичного управління та може сприяти оптимізації його здійснення. Крім цього прогноз дає можливість передбачити якісні та кількісні характеристики політичного управління. Саме політичний бік здійснення прогнозування представляється більш ефективним для політичного управління, оскільки він передбачає урахування наслідків, до яких може привести те саме політичне управління, кінцевим результатом якого є прийняття політичного рішення та його впровадження в державі.

Наступний процес, що входить до кібернетичного механізму здійснення політичного управління є процес планування, значення якого

полягає в розробці плану досягнення цілей і головним тут є правильне розрахування збалансованості необхідних витрат й наявних ресурсів, оскільки лише при наявності цієї відповідності ми можемо говорити про результативність політичного управління. Процес планування включає в себе дослідження та інші дії, які необхідні для розробки комплексу рішень, спрямованих на досягнення цілей політичного управління, здійснення організації політичного управління. Планування частіше використовувалось для конструювання чи перепроєктування просторових побудов.

Що стосується ролі процесу планування в кібернетичному механізмі політичного управління, необхідно враховувати той факт, що його не можна замінити використанням лише технічних рішень, оскільки в політичному управлінні важливу роль відіграє людський фактор. Під час здійснення планування необхідно виходити з технічних прийомів, які пов'язані з діяльністю плановиків та адаптацією до реальності.

Крім зазначеного, при здійсненні планування політичного управління важливим показником є його ефективність, під якою розуміють таке планування, за яким відбуваються зміни, що ведуть до прогресу. Проте здійснення ефективного планування можна вважати і як функцію, виконання якої покладається на плечі не стільки плановиків, скільки на суб'єктів політичного управління. Основний недолік здійснення планування в політичному управлінні полягає в тому, що сьогодні плановики зазначений процес визначають неполітичними поняттями, що в свою чергу призводить до необізнаності в політичній сфері і, таким чином, в них відсутня реальна база реалізації повноважень в політичному житті та політичному управлінні зокрема. Роль планування полягає в тому, що воно відображає організаційні реальності здійснення політичного управління.

Особливою складовою кібернетичного механізму політичного управління можна вважати прийняття політичних рішень. Це пов'язано з тим, що основною метою політичного управління є збереження стабільності та розвиток держави, а цього можна досягти лише завдяки правильно розробленим та прийнятим рішенням. Розуміння специфіки політичних рішень може бути досягнуто, з одного боку, з урахуванням знань загального механізму прийняття політичних рішень, а з іншого – на основі аналізу системи складних, різноманітних взаємозв'язків та факторів, в яких знаходиться особа, яка приймає політичне рішення.

Завершальним процесом здійснення політичного управління є контроль та регулювання, який складається з контролю за фактичним досягненням кінцевої мети, виконанням прийнятих рішень також регулювання – встановлення причин та своєчасного усунення можливих відхилень від досягнення основної мети та завдань [2]. Контроль спрямований на забезпечення подальшого розвитку суспільства. Він є одним із найважливіших каналів отримання об'єктивної інформації про суспільство загалом (політичну сферу зокрема), політичні та соціальні процеси, які відбуваються в державі. На думку автора дисертацій-

ного дослідження, якісною характеристикою здійснення кібернетичного механізму політичного управління є його ефективність, про яку, певною мірою, згадувалось раніше. Ефективність представляє собою головну мету діяльності адміністративної організації і є найважливішим критерієм успішного політичного управління.

Таким чином, кібернетичний механізм політичного управління представляє собою складну сукупність складових, які взаємодіють між собою та сприяють здійсненню ефективного політичного управління, аналіз механізму політичного управління дає змогу говорити, що політичне управління взагалі не представляє собою стихійний процес, а навпаки, йому характерна строга структура та етапи здійснення.

Список використаної літератури:

1. Абдеев Р. Ф. Механизм управления, его генезис и системообразующая роль / Р. Ф. Абдеев // Философские науки. – 1990. – № 4. – С. 105-113.
2. Бочаров М. К. Наука управления: новый подход / М. К. Бочаров – М. : Знание, 1990. – 64 с.
3. Тихомиров Ю. А. Механизм управления в развитом социалистическом обществе / Ю.А. Тихомиров ; под ред. Б. М. Лазарева (и др.); Академия наук СССР. Институт государства и права – М.: Наука, 1978. – 336 с.

Ключові слова: політична система, політичне управління, механізм кібернетичного політичного управління.

Ключевые слова: политическая система, политическое управление, механизм кибернетического политического управления.

Key words: political system, political governance, cybernetic mechanism of political governance.

ПЕХНИК АЛЕВТИНА ВАЛЕНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

ПОЛІТИЧНИЙ РИЗИК: ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ЗМІСТУ В СИСТЕМІ НАУКОВИХ ЗНАЇ

Проблеми політичного ризику, які потребують при оцінці його рівня урахування складного різноманіття різних політичних і соціальних факторів, відносяться до прикладної політології. Однак, управління політичним ризиком на сучасному рівні потребує відповідної наукової бази, в розвитку якої важлива роль належить фундаментальним дослідженням у галузі політичних наук, зокрема, працям, де розвиваються сучасні уявлення про політичні та соціальні процеси та їх закономірності. Це дослідження прикладної політології, де вивчаються питання стабілізації внутрішньополітич-

ної ситуації і повинні враховуватися закономірності, які важливі і при оцінці політичного ризику.

У зарубіжній практиці питання прикладної політології досить часто розглядаються в літературі, присвяченій стратегічному плануванню та управлінню. Важливі положення щодо сутності політичного ризику містять в працях з прикладної політології таких авторів як Д.Абелла, В.Ашера і В.Оверхолга, І.Ансоффа, Г.Стейнера та багатьох інших. Серед радянських авторів, які розглядали політичні ризику можна назвати А.П.Альгіна, на думку якого дослідження місця та ролі ризику в процесах перебудови є одним з аспектів реалізації вимог про посилення уваги суспільних наук до практики, їх звернення до реальних завдань і потреб, які є актуальними в житті. В нашій країні також стали з'являтися публікації в цій галузі, деякі з яких вказані у списку використаних джерел.

Класична наука визначає ризик як об'єктивне явище, яке може бути зважене і яким можна керувати. З огляду на це ризики – це небезпеки технологій та природних лих. Ч.Стар та його послідовники (В.Р.Р. Аппулурі, Р. Бейт, М. Ватерстоун, В. Вернер, М. Дуглас, Дж. Едемс, В.Т. Ковелло, Л.А. Кул, М.Дж. Купер, Л.В. Лейв, В. Лейсс, В.В. Лоуренс, А. Моїссі, П.Ф. Річчі, Дж.В. Родрікс, В.Д. Роув, У. Хауптманнс, Дж. Хендмер, П. Штерн, Х.В. Файнберг, К. Чосьолко, М. Шубік та ін.) порушили проблему невідповідності сприйняття ризику науковими, промисловими та урядовими структурами з одного боку, та публікою з іншого. На їх думку, єдина проблема тут – реакція людей на ризик, яка здебільшого не є раціональною. Основні дискусії в рамках даної парадигми ведуться навколо поняття «приємного» («допустимого») ризику.

Соціально орієнтовані науковці (Р. Гроув-Вайт, С. Джасанофф, М. Дуглас, Дж. Едемс, Р. Котерн, Д. Мейо, Р.Д. Холландер, Д. Нелкін, М. Томпсон, С. Рейнер, К. Худ) прагнуть демістифікувати технічний аналіз ризику, посилити роль соціального захисту та збільшити значення політичної культури.

Психологія розглядає ризик як суб'єктивне явище, яке передбачає вибір в альтернативних ситуаціях (Б. Бремер, А. Вайкс, К. Худ, Д.К. Джонс, Х. Джофф, Н. Коган, М.Е. Волеш, С. Крімські, Х. Марголіс, Р.М. Трімпоп, Ф. Дж. Ятц). Окремими ризикологічними напрямками у психології є теорія перспективи («проспектив») А. Тверські та Д. Канемана, які проспектом називають «ставку» як «гру» з можливими результатами, та психометрична теорія прийняття рішень П. Словіка та Ю. Козелецького, згідно з якою люди схильні до раціональної поведінки. Тут ризик розглядається як елемент процесу прийняття та реалізації рішень, який звичайно пов'язується з вимірюванням ймовірності помилки або успіху того чи іншого вибору в ситуації з декількома альтернативами. Ризик прийняття індивідуальних рішень є мотивованим, доцільним. Ризик групових рішень є більш об'єктивним, проте деструктивні процеси в груповій динаміці досить часто знижують рівень групової взаємодії, що збільшує

можливість необґрунтованого ризику. Таку особливість прийнято пояснювати феноменом групового мислення, на яку звертав увагу І. Джаніс.

У правознавстві ризик розглядається як подія, що створює безлад, наносить шкоду та яка дозволяє встановити, хто є жертвою, а хто – порушником (Ф. Евальд, К. Колеман, Дж. Саймон).

Економічна теорія досліджує ризик у контексті прийняття рішень. Проблема ризикованості підприємницької діяльності порушували ще класики сучасної економічної теорії А. Сміт, Д. Рікардо, М. Вебер, Й. Шумпетер, Дж. М. Кейнс, Дж. Гелбрайт, К. Ерроу, Ф. Найт та ін. У сучасній західній економічній науці сформульовано дві теорії ризику: класичну (ризик як ймовірність нанесення збитків та втрати від обраного рішення та стратегії діяльності (Дж. Міль, І. Сеньйор)) та неокласичну (ризик – це ймовірність відхилення від поставлених цілей (А. Маршалл, А. Пігу, Дж. Кейнс, К. Ерроу, Ф. Найт)).

При розгляді місця проблем політичного ризику в системі наукових знань особливої уваги заслуговує соціально-філософський аналіз цього поняття. Це важливо для забезпечення необхідної глибини розуміння змісту поняття політичного ризику та для розвитку сучасних уявлень про нього як певної наукової категорії. Наприклад, в роботах А.П.Алґіна представлена думка, що в цьому понятті відображені спільні риси, властиві категоріям пізнання людиною навколишнього середовища. Тому, при розгляді понять ризику і, відповідно, політичного ризику з методологічної точки зору доцільно аналізувати сутність та внутрішні протиріччя властивостей цих понять, пов'язаних з характеристикою діяльності, у тому числі політичною. Такий підхід до поняття ризику відкриває нові можливості для теоретичних досліджень, дозволяє ввести в поле зору філософського знання ті аспекти та нюанси соціальної реальності, людської діяльності, які досить важко виявити, але які створюють передумови для поглиблення змісту вже відомих категорій. З цих позицій можна аналізувати взаємозв'язок цього поняття з різними філософськими категоріями. Заслуговує на увагу, наприклад, взаємозв'язок поняття політичного ризику з такими категоріями як необхідність, випадковість, невизначеність, об'єктивність та суб'єктивність.

Слід зазначити, що в сучасній українській науці проблеми ризику, ризикології найбільш розробляються в економічному аспекті, а саме в напрямках розгляду інвестиційних ризиків, механізмів ризик-менеджменту, підприємницьких ризиків, господарської діяльності тощо. Цьому пласту присвячено досить багато ґрунтовних досліджень. Це праці таких вчених як М.Дамаскіна, А.Грищенко, М.Степура, О.Таран, Л.Бондаренко, О.Колот, Н.Скопенко, В.Кривошеїн.

Таким чином, можна сказати, що в результаті багатоаспектності та універсальності ризик є об'єктом багатьох міждисциплінарних досліджень, а сам термін загальнонауковим поняттям. Перетворення

абстрактного поняття в конкретні терміни на основі суб'єктивних переваг і перехід від концептуального осмислення до операціонального розкриття проблеми – це головне завдання будь-якої науки.

Ключові слова: ризик, політичний ризик, стабільність, конфлікт, політична система, політичний процес, наука.

Ключевые слова: риски, политический риск, стабильность, конфликт политической системы, политический процесс, наука.

Key Words: Risks, Political Risks, Stability, Conflict, Political System, Political Process, Science.

СУШКО АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат історичних наук, доцент

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ: КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

Історичний досвід свідчить, що держава завжди була найбільш дійовим інструментом, який технічно та соціально інтегрує владу, населення та територію. Фундаментальним призначенням цього інституту була організація соціального порядку при допомозі апарату влади і управління. Сучасна епоха інформаційного суспільства висуває до нього вимогу пов'язану зі зберіганням комунікативного середовища, з розвитком солідаризації своїх структур. В Україні майже відсутні спеціальні дослідження комунікативної природи соціальної політики. Узагальнюючі праці по соціальній політиці повністю не ігнорують її комунікативну специфіку і автори розглядають окремі аспекти цієї проблеми. Розгляд даної проблематики методологічно підготовлено працями Х. Арендт, М. Фуко, Н. Лумана, а також підходами, що розвивають діалоговий, комунікативний погляд на соціальні процеси та інститути. Особливе місце тут займає теорія організаційної комунікації, що сформувалася в 50-60-х рр. XX ст., а формула політичної комунікації була створена американським політологом Г. Ласуелом.

Розглядаючи феномен соціальної політики в якості комунікації в рамках моделей політичної комунікації Г. Ласуела, Р. Бредона, М. Дефлера слід виходити з принципу континуальності та однонаправленості впливу комунікатора на реципієнта. В базовій моделі цей принцип знаходить втілення в тезі про неможливість ніякого іншого впливу, крім соціальної політики на громадян та окремі групи в сучасних умовах інформаційного суспільства дана теза викликає застереження з боку дослідників.

Комунікації достатньо потужно впливають на соціальну сферу. Так Н.Луман стверджує, що будь-які «соціальні системи утворюються ... виключно завдяки комунікації» і в силу «необхідності селективного

узгодження» інформації [1, с. 13]. Чим більш різноманітні панелі комунікацій, тим більш змістовним є взаємовідносини влади та суспільства, та більш органічні контакти представників різних соціальних груп.

В свою чергу, соціальна політика як сфера знання визначається «інтересом доцільної моделі, яка об'єднує політичну систему й процеси, що відбуваються в ній, вірою у важливість тих наслідків, що спричиняють дії уряду, прагненням до досягнення як корисних, так і глибоких теоретичних і емпіричних знань, а також переконанням у важливості демократії» [2, с. 528-529]. Узагальнюючи проблеми та здобутки автор вважає, що важливим завданням при розгляді соціальної політики держави стає концепт комунікації. Звернення до нього дозволяє зрозуміти властивості формування соціальної політики з урахуванням реалій інформаційного суспільства XXI ст. з однієї сторони та умов трансформації суспільної системи України з іншої. Цей процес вимагає активізації потенційних можливостей усіх громадян, розриву з ідеологією примусової опіки та патерналізму. Досить різноманітним є кількість учасників, здатних підключитись до формування та реалізації соціальної політики. Крім представників влади в цих процесах приймають участь громадські об'єднання, ЗМІ, експерти, електорат та багато інших суб'єктів. При цьому всі вони переслідують власну мету, а не просто виконують чийсь побажання і з кожним з них потрібно знайти спільну мову. Тому для сучасної соціальної політики характерно формування еластичної системи комунікацій.

Причому, перспективи та конкретні напрямки гармонізації політики в соціальній сфері стали найбільш дискусійними серед науковців. По-перше, перспективи досягнення соціальної солідарності – це одна з найбільш складних проблем сучасної політичної науки. Подібна солідарність вимагає подолання орієнтації на захист індивідуальних або групових інтересів, зміни менталітету великих соціальних груп на користь загального благополуччя. По-друге, в умовах глобалізації коли йде процес інтенсивної міграції все більше уваги приділяється цільовій соціокультурній інтеграції носіїв інших культурних традицій в суспільство, що їх приймає, включення їх в діяльність соціальних інститутів даної країни. Основні механізми соціалізації людини (в першу чергу, інститути системи освіти) як правило керуються державою. Але в сучасному інформаційному просторі самі ці інститути вже не мають тієї переваги в формуванні світогляду та соціального статусу, яким вони володіли раніше. В І європейських країнах чітка тенденція щодо розподілу відповідальності в прийнятті та реалізації рішень, що відносяться до побутового життя людей, між державою, громадянським суспільством, корпоративним сектором, що репрезентує бізнес. Одна частина аналітиків стверджує, що це «розподільче управління», інша – про практику наділення суспільства відповідними повноваженнями. На практиці мова йде про пошуки шляхів втілення в сферу, яка раніше була переважно державної відповідальності недержавних акторів, та стимуляції соціальної активності людей [3, с. 91]. просторі самі ці інститути вже не мають тієї переваги в формуванні світогляду та соціального

статусу, яким вони володіли раніше. В європейських країнах чітка тенденція щодо розподілу відповідальності в прийнятті та реалізації рішень, що відносяться до побутового життя людей, між державою, громадянським суспільством, корпоративним сектором, що репрезентує бізнес. Одна частина аналітиків стверджує, що це «розподільче управління», інша – про практику наділення суспільства відповідними повноваженнями. На практиці мова йде про пошуки шляхів втілення в сферу, яка раніше була переважно державної відповідальності недержавних акторів, та стимуляції соціальної активності людей [1, с. 91]. В сучасних умовах проблема для України дезінтеграція соціальних та політичних зв'язків неминуче обумовлює появу нових зон конфліктності, домінування, у багатьох випадках нераціональної поведінки. Тому, розвиток політики, яка націлена на вирішення конкретних проблем, розширення участі громадян в управлінні, послаблення ієрархічних політичних організацій дозволить сформувати принципово іншу ситуацію в соціальній сфері суспільства. Поява нових суспільно-політичних об'єднань, які орієнтовані на підтримку прямих зв'язків з виборцями і безпосередньо реагують на їх потреби, прискорить ці процеси. Звичайно, що нові групи будуть приймати участь у визначенні основних напрямків соціальної політики, поряд з політичними партіями та претендувати на участь в наданні послуг, конкуруючи з державними структурами та профспілками.

Дослідження фахівців показують, що амбівалентність наслідків вдосконалення електронних комунікацій та інтерактивних технологій проявляється не лише у впливі на соціальну диференціацію суспільства (зокрема, отримання деякими соціальними стратами непропорційно значимого представництва в мережі), але й підштовхуючи людей до переусвідомлення свого індивідуального та групового досвіду, продукціює в них нові очікування, змінює саму структуру їх соціополітичних інтересів. Той же ефект має і віртуалізація соціального простору переплетення реальних та придуманих подій породжує у людей елементи скепсису, підриває основи раціональної соціальної орієнтації, і, нарешті, сучасні комунікації утворюють якісно іншу соціальну атмосферу.

Епоха постмодерну породжує зовсім інші принципи взаємодії влади, індивіда та суспільства. Достатньо умовною є монополізація влади на інформаційний простір в силу багатогранності джерел інформації. В цьому аспекті важливо, що по різному складається взаємозв'язок між інформатизацією та політизацією населення. Одні вчені вважають, що цей зв'язок прямий, інші, що в сучасних умовах інформаційний потік стимулює скоріше індивідуалізацію, чим політизацію соціального життя людини [4, с. 11].

Таким чином, аналіз даної проблематики свідчить про значний творчий потенціал комунікативного підходу в дослідженні феномену соціальної політики. Цей підхід дозволяє значно розширити діапазон знань про сферу соціальних відносин, більш цілеспрямовано розглянути процеси зростання складності самої системи.

Список використаної літератури:

1. Лассуелл Г. Структура и функции массовой коммуникации в обществе // Массовая коммуникация и общество. Введение в теорию исследования. М., 2003.
2. Луман Н. Власть. М.: Праксис, 2001. 256 с.
3. Нельсон Б.Дж. Социальная политика и управление: общие проблемы / Политическая наука. Новые направления. М., 1999.
4. Семененко, И. С. Метаморфози европейской идентичности // ПО ЛИС: Полит. исслед. 2008. № 3.
5. Соловьев А.И. Коммуникация и культура, противоречия поля политики // ПОЛИС. 2001. № 6. С. 6-17.

Ключові слова: держава, соціальна політика, комунікація.

Ключевые слова: государство, социальная политика, коммуникация.

Key words: state, social politics, communication.

ДЗЮБЕНКО ЮЛІЯ МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних теорій

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Загалом становленню вітчизняного консалтингу сприяють: розмитість соціальних кордонів і нестабільність партійно-політичної системи, а в останні роки скорочення числа партій; значна чисельність «плаваючого» електорату, що не має стабільних ідеологічних симпатій; набуття представниками політичної еліти навичок самозбереження і самовідтворення; наявність політико-консультаційних структур [1].

До проблем становлення політичного консалтингу в Україні належать: втручання влади в електоральний простір, використання адміністративного ресурсу; недосконалість виборчого законодавства; використання політичними стратегами грубого маніпулювання думкою і поведінкою громадян і т.п.

Також, слід відзначити, що особливості політичного консультування можна розглянути крізь призму особливостей сформованого політичного режиму в Україні. Політичне консультування може бути досить точним індикатором стилю керівництва країни. Деякі дослідники схильні говорити про «гібридний режим в Україні» [3]. На цьому тлі можна виділити низку характерних особливостей політичного консалтингу в сучасній Україні: як відомо, до 85% роботи політичного консультанта доводиться на виборчі кампанії. Однак в Україні саме цей ключовий момент має свої характерні

особливості (йдеться про рівень конкуренції в період виборчих кампаній); е, введення єдиного дня для голосування. Це призвело до чіткої дихотомії календарного виборного року на два сезони: весна-осінь. Сезонність проектної роботи зумовила специфіку кадрового рекрутингу на виборні проекти. На ринку, як не дивно, виник дефіцит кваліфікованих кадрів. Синхронізація декількох великих регіональних виборів призводить до утрудненого пошуку професійних кадрів і комплектування ними «команд» і «виборчих штабів» в масштабі країни [2]. Єдиний день виборів також зумовив проблему з мобілізацією партійних ресурсів (перш за все, фінансових і матеріальних); низький рівень конкуренції в період виборчих кампаній сприяє скороченню «виборного» напрямку при розвитку інших, наприклад, партійного будівництва, персонального консалтингу та ін.

Таким чином, функціонування ринку політичного консалтингу в Україні можна охарактеризувати як епоху становлення. Ефективний політичний консалтинг українських політичних акторів саме зовнішніми консалтинговими компаніями свідчать про те, що результативність процесу консультування залежить від готовності політичних лідерів до змін, ініціації і підтримки інновації, яку має забезпечувати спільна команда політичних консультантів і менеджерів. На основі проведеного дослідження, для забезпечення подальшого розвитку політичної консалтингової діяльності в Україні на шляху до демократичного суспільства, слід запровадити такі основні заходи: удосконалення професійного консультантського об'єднання на загальнонаціональному та регіональному рівнях; оптимальне пристосування «ноу-хау» при веденні політичних кампаній та особливостей електорату (наприклад, краудфандинг, кроудсорсинг, фандрейзинг, digital-маркетинг і т.п.); формування системи професійної освіти по підготовці політичних консультантів (насамперед, запровадження професійної освіти у вищих навчальних закладах України); забезпечення вільного доступу до професійної літератури, насамперед зарубіжної; вживання заходів щодо підвищення престижу професії політичного консультанта; підвищення якості консалтингових послуг шляхом залучення фахівців певних галузей науки (політологи, юристи, історики, психологи, соціологи; журналісти і т.д.).

Список використаної літератури:

1. Свирид З. В. Витоки, сутність та основні підходи до визначення політичного консультування на сучасному етапі. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2012. Вип. 24. С. 56-61.
2. Юрченко Є. О. Політичне консультування у виборчому процесі: світовий досвід та українська практика. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1(17). С. 12-17.

3. Dziubenko Yu. M. Basic reasons and conditions of authoritarian reverse waves: from theory to practice. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. Svazek 2. 4 vydání. S. 267–270.

Ключові слова: політичний консалтинг (консультування), політичний консультант, професійна політична діяльність, політичний лідер.

Ключевые слова: политический консалтинг (консультирование), политический консультант, профессиональная политическая деятельность, политический лидер.

Key words: political consulting (counseling), political consultant, professional political activity, political leader.

ЗАВГОРОДНЯ ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук

МОВНЕ ПИТАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Політичні процеси та політичні дії, які сприяють розвитку українського суспільства в напрямку євроінтеграційних бажань суспільства, проходять важкі суперечки та конфлікти. Політичні суб'єкти застосовують ряд заходів один до одного з метою досягнути бажаного результату чи рішення. Суспільна свідомість, щодо політичних процесів має різні уявлення про цінність політичних рішень та дій. Існують різні групи населення, які умовно поділяються за баченням вектору розвитку суспільства та підтримкою різної політичної еліти.

У зв'язку з цим варто відзначити, що політичне протиборство в українському суспільстві має гібридну форму прояву, а проблеми які стають об'єктом суперечок політичних акторів не завжди об'єктивно відображають реальні політичні проблеми та потреби.

Державна українська мова протягом усього періоду незалежності української держави неодноразово ставала об'єктом політичного конфлікту між різновекторними групами населення та їх політичними елітами. Питання щодо цінності та значимості державної української мови не викликає сумнівів, однак маніпуляції з приводу обмеження мов національних меншин чи збільшення/зменшення статусу мов національних меншин створюють умови для дискусії та актуальності даної теми.

Українська мова окрім свого статусу державної української мови має також міжнародне визнання, як одна з наймилозвучніших мов. Однак, це не обмежує маніпуляції щодо її значимості у суспільстві і державі загалом.

У зв'язку зі зміною політичного курсу в країні змінюється відношення до політичного статусу мови в свідомості політичних діячів. У зв'язку з політичними маніпуляціями населення України почали

ділити по мовним ознакам. А тому, усі питання які стосуються поваги до української мови та статусу державної створюють серйозну загрозу для розвитку негативних радикальних політичних змін.

Досить часто мовне питання набуває публічного розголосу з метою відведення уваги від більш актуальних політичних процесів та проблем. Такі технології політичної еліти створюють ілюзію масштабності цієї проблеми та спонукають населення до суперечностей. А питання, які мають загальнодержавну значимість вирішуються на другому плані, як менш значимі (наприклад зміни, щодо зменшення розміру субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, збільшення тарифів на житлово-комунальні послуги та визначення статусу повноважень окремих посадовців чи державних установ та ін.).

З моменту прийняття Конституції України державна мова стала захищена на найвищому рівні, оскільки відповідно до статті 10 головного закону державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом [1].

Задеклароване положення конституції України має політико-правову цінність та потребує від громадян та політиків виконання її, адже норми Конституції є нормами прямої дії. А тому, якщо українська мова зазнає якихось утисків чи обмежень, кожен громадянин України може звернутись до судових та правоохоронних органів для її захисту посилаючись на Основний Закон країни.

Однак, відносно процедури застосування мов під час суспільно-державної взаємодії Конституція України містить норму яка здійснює посилання на Закони України в статті 92. Тобто, для того щоб зрозуміти, як здійснюється державне забезпечення, і яке значення там відіграє державна мова варто звернутись до процесуальних документів цих галузей. На сьогоднішній день пріоритетність української мови під час здійснення державної чи управлінської діяльності визначається в підзаконних актах та процесуальних кодексах під час судового розгляду справ.

До нормативно-правових актів, які забезпечують захист державної мови можна віднести: Рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 № 10-рп/99 про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови), Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, Положення про міністерство культури України, Указ Президента України “Про Концепцію державної мовної політики” від 15.02.2010, Закон України “Про освіту” від 5.9.2017 (ст. 7), Конвенція ООН “Про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти” (ст. 5, ч. с-ii), Закон

України “Про телебачення і радіомовлення” від 21.12.1993, Закон України “Про державну службу” від 10.12.2015.

Окрім цього, в Україні існував Закон України “Про засади державної мовної політики” від 3.07.2012. Однак через політичні протиріччя та жорстку критику Закон визнано не конституційним. А тому, після скасування цього виникає потреба у створенні нового закону, який чітко регламентує основні положення щодо порядку застосування української державної мови.

У зв’язку зі зміною мовного законодавства виникають суперечки між різними політичними силами, які супроводжуються деструктивною поведінкою правлячої еліти. А обговорення нового Закону викликають бурю критики та обговорення.

Політичне вирішення мовного питання змінюється у зв’язку зі зміною правлячої еліти та її груп інтересів. Сучасні вибори президента, також, стали підставою до вирішення мовного питання. Адже саме перед першим туром виборів Президента України 2019 року обговорювався законопроект 5670-д покликаний захистити права українських громадян на отримання інформації та послуг державною мовою, наповнити державний статус української мови реальним змістом та підтримати українську мову як один з найважливіших чинників української ідентичності, національної безпеки та державної єдності.

Нажаль це питання набуло такої цінності та значимості саме перед виборами. Оскільки відбувається апеляція політичними діячами до патріотичних проявів політиків, які виявили намір балотуватися в кандидати на пост Президента України.

Цінність мови для сучасної української держави не викликає сумнівів у політичному процесі та суспільній взаємодії загалом. Однак, політичні маніпуляції та публічні протиріччя на цьому ґрунті розколюють суспільство на різні табори та змушують до загальнодержавних суперечок на мовному питанні. Державна українська мови повинна бути об’єктом поєднання державності, свідомості та моральності українського народу, а не об’єктом політичного конфлікту, протидієборства та суперечок.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. – Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4537>
2. Проект Закону про забезпечення функціонування української мови як державної. – Електронний ресурс. – [Режим доступу]: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61994

Ключові слова: політичний конфлікт, українська мова, державна мовна політика, протидієборство, взаємовідносини.

Ключевые слова: политический конфликт, украинский язык, государственная языковая политика, противостояние, взаимоотношения.

Key words: political conflict, Ukrainian language, state language policy, confrontation, interrelations.

КРОЙТОР АРТЕМ ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук

ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

«Сиділи колись за залізною завісою, ловили кожну вісточку зі світу, – інформація була нашою здобиччю. Тепер ми – здобич інформації» так охарактеризувала у своєму романі «Записки українського самашедшого» сучасне постінформаційне суспільство Ліна Костенко [1]. Важко з цим не погодитись коли в умовах сучасного розвитку саме інформаційна картина світу визначає реальність усіх соціальних процесів, зокрема і політичних. Інформація впливає на поведінку індивідів, їх політичний вибір та визначає громадську думку, яка забезпечує або легітимність політичної системи, або спричинює її дестабілізацію.

Слід зазначити, що сучасні прийоми інформаційного впливу у демократичних суспільствах пов'язані з використовуються м'яких методів впливу на політичну свідомість громадян. Завдяки таким методам інформаційного впливу забезпечується формування відповідного інформаційного порядку денного, здійснюється підбирання потрібних повідомлення та приховування подій, що можуть негативно вплинути на кінцеву мету інформаційного потоку. Особливістю інформаційних посилянь у різних ЗМІ сьогодні є відсутність прямого висловлювання, або чіткої оцінки певній політичній події, явищу або особі. Проте інформація подається з прихованим підтекстом, що виділяє окремі елементи повідомлення, або ж приховується певні обставини, зокрема причини, що зумовили окремі політичні явища.

Таким чином формування інформаційного порядку денного не є свідомим вольовим актом, адже виникає внаслідок взаємодії різних інформаційних джерел, а в сучасному світі комунікацій їх потоки досить різноманітні. Отож під формуванням інформаційного порядку денного слід розуміти конкуренцію засобів масової інформації за аудиторію, завдяки ефективній мережі мовлення. Проте слід розуміти, що ЗМІ повинні забезпечити реалізацію сподівань аудиторії, адже в умовах коли інформаційні потоки не задовольняють прагнень споживачів інформації може формуватися негативне поле інформаційного порядку денного, у результаті чого інформація перестає сприйматися, що породжує кризу очікувань.

У випадку появи в ефірі несподіваної новини виникає інформаційний стрес, що порушує комплекс очікування і деформує порядок денний інформаційного впливу. У зв'язку з цим в інформаційному потоці зазвичай виокремлюється головна новина, яка тиражується в різних формах що б забезпечити її безперешкодне висвітлення.

Отож у інформаційний період встановлюється певна залежність між медіа та аудиторією. Адже з одного боку медіа висвітлюють низку

новин і прагнуть сформувати потрібний їм інформаційний порядок денний, а з іншої цей порядок денний повинен відповідати очікуванням аудиторії. Тому очевидно, що телеканали мають більш-менш сталу аудиторію яка об'єднана подібними політичними цінностями та світоглядом.

Публічна політика у інформаційному просторі базується на емоційному сприйнятті її населенням, для якого характерне буденне розуміння політичної реальності і емоційні судження про політичні процеси. Найбільш експлуатованою темою політиків є наступні емоційні стани людини: любов, страх, ненависть, почуття обов'язку та справедливості. Найчастіше до цих емоцій апелюють у період виборчих кампаній, адже вони стають базовими в розробці політичної реклами.

Маніпулювання передбачає прихований вплив на свідомість людини, через адресування відкритого повідомлення адресат отримує і закодований сигнал, що впливає на емоційне сприйняття інформації і забезпечує потрібне її сприйняття аудиторією.

Механізм маніпулювання завдяки ЗМІ полягає в тому, що по перше на телеканалах створюється хаотичний потік інформації, який на перший погляд не підлягає систематизації, проте має спрямування на чітко визначену аудиторію. Це можуть бути як розважальні шоу, певний підбір художніх та документальних фільмів, новини та інше. Завдяки цьому телеканали закріплюють за собою визначену аудиторію, що розділяє інформаційну політику телеканалу, який отримує значний кредит довіри своїх глядачів.

Наступник кроком є формування відповідного потоку новин, їх дозування та інтерпретація. В цей період аудиторія телеканалу отримує певні інформаційні меседжі про політичні події та явище, без прямої оцінки їх впливу на політичну систему, проте такі новини не підлягають критичному сприйняттю телеглядачів, вони сприймаються на віру.

Завершаючий етап полягає у розширеному обміні інформацією стосовно політичних подій, їх висвітленню у потрібному для інформатора ракурсі та остаточному формуванні політичної свідомості телеаудиторії.

Таким чином телеканалам вдається сформувати відповідний інформаційний порядок денний та вплинути на політичну свідомість громадян.

До важливих інформаційних технологій направлених на формування ставлення суспільства до окремих політичних процесів, явищ, подій, або ж політичних лідерів та партій можна віднести: інформаційне навіювання, формування та впровадження інформаційного порядку денного, створення інформаційного резонансу, приховану політичну рекламу, фрагментацію політичної події (порушення причинно-наслідкового принципу у висвітленні політичного процесу), політичну міфотворчість та апелювання до стереотипів у висвітленні подій, а також драматизацію певних політичних подій, або процесів.

Серед найчастіших методів, що використовуються у ЗМІ з метою маніпулювання громадсько свідомістю можна виокремити метод

семантичного маніпулювання, який з успіхом використовується у виборчих кампаніях. Суть даного методу передбачає підбирання слів, які викликають або позитивні або негативні асоціації, і таким чином впливають на сприйняття інформації (Станкевич).

Також важливим методом маніпуляції є відволікання аудиторії від певної інформації на користь нової, яка подається як більш значуща та сенсаційна.

Без критичної оцінки також сприймається інформація, яка вписується в контекст існуючих міфів і забезпечує формування нових суспільно-політичних міфів. Тому інформаційні політичні технології пов'язані з міфотворчістю широко використовуються в ЗМІ в сьогоденні.

Розглядаючи інформаційний порядок денний в мережі, слід зазначити, що на відміну від традиційних медіа, в мережі діє багато інформаційних порядків денних. Тому за великої кількості користувачів формується альтернативний порядок денний, що не залежить від редакційної політики і бажань медіа.

Таким чином у подальшому роль інтернет-комунікацій буде зростати у сфері політичної взаємодії політиків та електорату, а кількість інформаційних порядків денних буде зростати, збільшуючи інформаційний тиск на виборців. У такому інформаційному морі виборець втратить орієнтацію, що забезпечить трансформацію політичної свідомості громадян. У даних умовах класичні виборчі технології що діють на телебаченні зовсім втрачають свій вплив на аудиторію мережі.

Список використаної літератури:

1. Костенко Л. Записки українського самашедшого [Електронний ресурс] / Ліна Костенко – Режим доступу до ресурсу: <https://www.rulit.me/books/zapiski-ukrainskogo-samashedshogo-read-194968-1.html>.
2. Парфенюк І. М. Соціальні мережі інтернету як засіб комунікації політичного лідера (на прикладі соцмереж президента України) [Електронний ресурс] / І. М. Парфенюк – Режим доступу до ресурсу: <https://www.google.com/search?>
3. Саєнко О. Г. Механізм інформаційно-психологічного впливу в умовах гібридної війни [Електронний ресурс] / О. Г. Саєнко – Режим доступу до ресурсу: <https://www.google.com/search?>
4. Ферейра Ж. Хто формує порядок денний в епоху інтернету? [Електронний ресурс] / Жіл Ферейра – Режим доступу до ресурсу: <https://ua.ejo-online.eu/3648/media-i-politika/khto-formuye-poryadok-dennyi>.

Ключові слова: інформація, маніпулювання, політичні технологія, громадська думка.

Ключевые слова: информация, манипулирование, политические технологии, общественная мысль.

Key words: information, manipulation, political technology, public idea.

ВЕРЕМЧУК ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА

Київський Національний університет імені Т.Г. Шевченка,
юрист, психолог, член Української спілки психотерапевтів,
керівник відділу «Кризового консультування та психотерапії»
Одеського інституту психічного здоров'я

МОВНИЙ КОНТЕКСТ ПЕРЕДВИБОРЧОГО ДИСКУРСУ 2019 Р. В УКРАЇНІ

У зв'язку із черговими виборами Президента України, які проходять у вкрай нестабільних обставинах, проблема державної мовної політики знов стає актуальною. Не зважаючи на тектонічні зрушення, які останніми роками відчуло на себе все українське суспільство, мовне питання, на жаль, все ще не зникло із порядку денного української політики. І сьогодні воно займає одне з ключових місць у передвиборчому дискурсі 2019 року.

Теоретикам та практикам від політики добре відомо, що «демократичні вибори в органи політичної влади в сучасному суспільстві являють собою великий соціально-політичний захід, основна мета якого легітимне відтворення відносин громадського представництва в системі державного керівництва й управління» [1, с. 590].

Вибірчі кампанії, незалежно від типу виборів опираються на виборчі технології та мають однакові основні етапи, межі яких визначені політичними подіями. Якщо розглянути участь у виборах з позиції кандидата, можна виділити зроблені ним і його командою ряд певних кроків, які складають процедуру виборчої кампанії. Для кожного політика немисливо вступ в передвиборну боротьбу без аналізу як потреб виборців, так і своїх можливостей.

У зв'язку з тим, що з 2014 року Україна зазнала багато втрат та болючих змін, на тлі соціально-економічних проблем, на перший план у політичному дискурсі виходять питання економіки, зниження тарифів та перш за все війни. Але мовне питання все ще втрачає своїх позицій і займає ключові місця в ряді програм низки кандидатів на посаду Президента України.

Варто відзначити, що більшість з кандидатів намагаються уникати розмов про мову, або обмежуватися загальними висловлюваннями, про «права громадян» та «захист української мови». Однак є низка кандидатів, які ставлять «мовне питання» одним з ключових у своїх програмах. Такі, як Р. Кошулинський, В. Купрій, В. Кривенко та чинний Президент України П. Порошенко, який наголошує: «Ми захищаємо свою мову, вкладаємо кошти у підтримку української культури. Продовжимо політику підтримки української мови як єдиної державної. Розширимо підтримку культурних проєктів – кіно, музики, книги та інших напрямів. Буде підтримано розвиток місцевих закладів культури, які стануть сучасними центрами розвитку громад. Сприятимемо залученню до роботи в українських школах носіїв англійської мови» [2].

Вищевказані кандидати, висвітлюючи мовне питання у своїй програмі, намагаються завоювати і заручитися підтримкою патріотичного електорату через заклики до захисту української мови.

З іншого боку у передвиборчому дискурсі чітко окреслилася група кандидатів, які навпаки намагаються завоювати виборця, акцентуючи увагу на надання офіційного статусу другій мові. Це Ю. Бойко та О. Вілкул.

Деякі кандидати включають мовне питання у більш ширший світовий та культурний контекст. Такі, як Р. Насіров, А. Гриценко та Ю. Тимошенко. Так в програмі Ю. Тимошенко окремо про мову як об'єкт державної політики не йдеться, але в частині, присвяченій українській культурі, вона наголошує: «Фінансування культурного та духовного розвитку народу, збереження та примноження його культурної спадщини буде одним із пріоритетних напрямів спрямування державних коштів. Буде розгорнуто потужні центри присутності української культури за кордоном. Буде надаватися державна підтримка для фінансування перекладів іноземними мовами найкращих творів української літератури, їх видання та розповсюдження по світу» [3].

Позицію по мовному питанню також висловив у передвиборчому дискурсі кандидат на пост Президента України В. Зеленський, який в одному зі своїх інтерв'ю підкреслив, що «згідно з Конституцією, державною мовою є українська і має нею залишатися, проте влада повинна гарантувати вільний розвиток і використання інших мов. Українська мова чудова мова, коли на ній говорять грамотно і красиво, це приголомшливо» [4].

Таким чином можна зробити висновки, що мовне питання є й досі обов'язковим складником ідеологічної риторики різних політичних сил, порушується переважно в періоди перед виборами і є частиною низки виборчих програм кандидатів, хоча його роль і дещо змінилася у зв'язку зі склавшою ситуацією в Україні. Для більшості кандидатів, що виступають з пропозиціями щодо змін у державній мовній політиці, підняття проблеми мови, швидше за все, лише певний спосіб позиціонування себе у рамках традиційної для України системи координат. Втім, на нашу думку, основним засобом впливу на мовну ситуацію в країні могла би стати оновлена та раціональна мовна політика, яка б надала державній мові привабливості і не несла б примусового характеру.

Список використаної літератури:

1. Кирилюк Ф.М. Політологія. Навч. посібник. К.: Здоров'я, 2004. - 776 с.
2. Предвиборча програма кандидата у Президенти України П.Порошенка – [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp005pt021f01=295pt001f01=720.html>
3. Предвиборча програма кандидата на пост Президента України Ю.Тимошенка – [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp005pt021f01=225pt001f01=720.html>

4. Зеленський розповів своє бачення мовного питання в Україні / Українські новини [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://ukranews.com/ua/news/621259-ne-treba-tysnuty-rosijsku-movu-zelenskyj-rozpoviv-svoje-bachennya-movnogo-pytannya-v-ukrayini>

Ключові слова: виборча кампанія, предвиборча програма, мовне питання, предвиборчий дискурс.

Ключевые слова: избирательная кампания, предвыборная программа, языковой вопрос, предвыборный дискурс.

Key words: election campaign, election program, language issue, election discourse.

ІВАНОВА АНАСТАСІЯ В'ЯЧЕСЛАВІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри політичних теорій

ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ МЕЖ ПОЛІТИЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ: ВІД КОНФОРМІЗМУ ДО РАДИКАЛІЗМУ

Сучасний політичний процес як на внутрішньодержавному так і міжнародному рівні характеризується багатовимірністю взаємодій, якому властиве з одного боку зближення, гармонізація, компроміс, взаємозалежність, а з іншого боку поширюється стан посиленої боротьби за політичні, культурні, соціальні, економічні та інші інтереси та ескалації конфліктів на цьому фоні. Розподілення сил управління та підпорядкування політичних суб'єктів породжує проблему балансування між терпимістю та конформізмом, між радикальними мірами та інституційною боротьбою, де радикалізм та конформізм виступають крайніми формами політичного позиціонування. В сучасній політологічній думці не рідко зустрічаються дискусії та наукові спори з приводу визначення меж можливостей впливу політичної толерантності, ступеню відособленості суб'єктних позицій від не прийнятих явищ та рівня активності або пасивності сторін. Зустрічаються ряд концепцій, які ототожнюють політичний конформізм з політичною толерантністю, чи розглядають політичний конформізм як наслідок чи негативний результат застосування політичної толерантності як методу чи засобу врегулювання в політичних відносинах. Таке бачення засновується на визначенні політичної нетерпимості як складової політичної боротьби.

Альтернативне бачення будується на розмежуванні та автономізації цих двох політичних станів. Даний підхід розглядає можливість політичної боротьби інституційними методами, утримуючи реалізацію норми толерантності від крайніх її формацій (її надмірного прояву конформізму чи, натомість, її браку, що породжує радикалізм). Відтак, це створює регламентований простір раціональної політичної конку-

ренції. Регламентованість меж стає умовою функціонування толерантності як конструктивного механізму.

Таким чином доцільним є окреслення політичного конформізму, який в даному аспекті розглядається в якості наслідку деструктивного впровадження норми толерантності (надміри). В загальному значенні політичний конформізм можна визначити як стан аполітичності, який передбачає втрату політичним суб'єктом інтересу та цінності участі в політиці, що характеризується пасивним прийняттям, відсутності реакції на політичні явища та рішення, навіть, попри негативне ставлення до таких. Це позиція пристосування до будь-яких змін та подій.

Властивою політичній конформності характеристикою є пасивна поступка, в той час як політична толерантність передбачає активну поступку, яка має ціль інституційного врегулювання, та принциповим визначається збереження позиції опонентів. Як відзначає дослідник Є.В. Веневцева : «В основі толерантності – розумне активне реагування людини на існуючі в суспільстві соціальні, політичні, етнічні та інші конфлікти та розбіжності, що, однак, не передбачає відмови від власних переконань. Ось чому така поступка вважається раціональною реакцією толерантної особистості і має активну спрямованість» [2, с. 72].

Однак, не слід забувати про форму політичного радикалізму який ряд вчених пов'язує зі зворотною стороною – браком норми толерантності. Дослідник Є. Васильчук відзначає: «В інституційному сенсі цей феномен постає як сукупність груп, угруповань, рухів, окремих політично активних індивідів, діяльність яких становить потенційну або реальну загрозу застосування насильницьких, руйнівних дій щодо окремих громадян, органів державної влади та управління, суспільства в цілому або їхнього шантажування з метою ухвалення рішень та вчинення дій в інтересах екстремістських сил» [1, с. 3]. Стосовно українських соціально-політичних реалій, конформізм є деяким порядком політичної культури, який сформований на основі довготривалого історичного впливу тиску на український національний менталітет. Як підмічає Н. Є. Новікова: «Досвід України показує, що політична культура поневоленої нації дедалі більше характеризується конформізмом, забуттям власних традицій і символів, насиченням суспільної свідомості та суспільних відносин чужоземними цінностями і нормами» [3, с. 210].

Встановлення меж політичної толерантності має два основоположні функціональні напрямки, по-перше, попереджує толерантний імунітет до антисоціальних, радикальних та нетолерантних явищ, які представляють небезпеку для держави, суспільства та демократії, та, по-друге, попереджає надмірну толерантність, яка породжує конформізм.

Обмеження толерантності має бути здійснено в першу чергу в законодавчому просторі. В тому числі важливим є встановлення ціннісного нормативу на рівні політичної свідомості та політичної культури суспільства. І це можливе лише при комплексному цілеспрямованому та структурованому впливу як державно-політичних так і соціальних інститутів. Оскільки, формування толерантності та усвідомлення її меж

як форми внутрішньої саморегуляції представляє більш складний та довготривалий процес, який включає процеси політизації чи політичної соціалізації особистості; політичну освіченість; правосвідомість; розвиток громадянського суспільства. І все це на нашу думку починається з правової держави. Отже встановлення меж толерантності задля попередження явищ політичного конформізму та радикалізму повинно бути комплексно визначено на рівні державної політики.

Список використаних джерел:

1. Васильчук Є. Політичний Радикалізм та екстремізм як комплекс загроз і викликів національній безпеці України [Електронний ресурс]. Режим доступу: [file:///C:/Users/админ/Downloads/gileya_2013_75_220%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/админ/Downloads/gileya_2013_75_220%20(1).pdf)
2. Веневцева Є. В. (2011). Толерантність, конформізм та колективізм як складові структури особистості. Витоки педагогічної майстерності. Сер.: Педагогічні науки, 8(2), 71-74.
3. Новікова Н. Є. Ментальні засади та головні чинники формування політичної культури української нації [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/11/Main/articles/novikova-n-ie-mentalni-zasadi-yak-golovni-chinniki-formuvannya-politichnoyi_21871.pdf

Ключові слова: політична толерантність, політичний процес, конформізм, радикалізм.

Ключевые слова: political tolerance, political process, conformism, radicalism.

Key words: information, manipulation, political technology, public idea.

АХМЕРОВ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ЗАСАДА МУНІЦИПАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Польський досвід трансформації політичної системи є вкрай важливим для аналізу у вітчизняній політичній науці, адже процеси демократизації в цій державі мали стартові позиції подібні українським реаліям. Проте Польській республіці вдалося відносно успішно пройти шлях децентралізації системи адміністративно-територіального управління та побудувати ефективну систему місцевого самоврядування, що вказує на високий рівень ефективності муніципальної політики держави.

Реформування місцевого самоврядування у Польщі С. Байрак поділяє на два етапи: перший з 1990 року по 1998 рік; другий з 1999 року по сьогоднішній момент [2]. Наразі у польській державі склалась трирівнева модель місцевого самоврядування, що й визначає особливості

муніципальної політики у цій державі. Зокрема, основою самоврядування є гміна, що забезпечує вирішення усіх питань місцевого значення і є об'єднанням територіальної громади першого рівня. Другим рівнем є повіти (повіти). До компетенцій зазначеного рівня входить вирішення питань, що виходять за межі юрисдикції гмін, або ж потребують вищого рівня розв'язання. Третім щаблем в системі місцевого самоврядування є воєводства, аналог вітчизняної області. Воєводства входять в структуру виконавчої гілки влади та представляють її на місцях, здійснюючи контрольні та наглядові функції за діяльністю місцевих громад.

Таким чином у Польщі створено 308 повітів, об'єднаних шістнадцятьма воєводствами з числом мешканців, в середньому, до двох з половиною мільйонів [4].

Згідно частини 1, 2 та 3, статі 164 чинної Конституції Польської республіки: «1. Основною одиницею територіального самоврядування є гміна. 2. Інші одиниці регіонального або локального і регіонального самоврядування визначаються законом. 3. Гміна виконує всі завдання територіального самоврядування, що не закріплені за іншими одиницями територіального самоуправління» [1].

Відповідного до Закону Республіки Польщі «Про місцеві органи самоврядування» гміна може формувати допоміжні одиниці, зокрема сільські та міські округи. Місто, яке розташоване в межах гміни може бути допоміжною одиницею. Ці допоміжні одиниці створюються радою гміни з урахуванням думки жителів, зазначених суб'єктів. Варто зазначити, що принципи створення, об'єднання, реорганізації допоміжних одиниць визначаються рішеннями органів управління гміни. Райони, які є гмінами зобов'язані сформувати асоціацію гмін, як міжмуніципального органу управління. Сфера функціональних меж гміни забезпечує реалізацію усіх місцевих інтересів громади.

Представницьким органом гміни є рада гміни, що обирається територіальною громадою терміном на 4 роки. Керівним органом виконавчої влади територіальної громади є виконавчий комітет гміни, очолюваний мером. У містах з населенням понад сто тисяч мешканців виконавчий комітет очолює президент міста. Рада гміни обирає як голову виконавчого комітету так і персональний її склад, а також має право розпуску комітету та приймає відставку його голови [3].

Фінансування гмін є достатньо децентралізованим, так наприклад статтею доходів місцевого бюджету є: податки, збори та інші надходження, які визначаються в окремих законах, як доходи гміни; надходження від муніципальної власності, загальні субсидії з національного бюджету.

Частиною прибутків бюджету територіальної громади, також можуть бути: категоріальні гранти для виконання делегованих функцій і фінансування виняткових функцій гміни, що зокрема можуть надаватись в межах загальноєвропейської політики згуртованості регіонів; надходження від добровільного оподаткування резидентів; спадок,

заповідальні дари і пожертвування та інші надходження в межах національного законодавства.

Згідно з Законом Республіки Польща «Про місцеве самоврядування повят», повята є наступним рівнем організаційної трьох ступеневої моделі самоуправління у Польщі. Аналогом повят в українській системі місцевого самоврядування є районний рівень організації громад. Зокрема в статті 1 закону зазначено, що резиденти повята становлять регіональні самоврядні співтовариства [4].

Повят, як одиниця основного територіального поділу країни, охоплює всю площу певних прикордонних (суміжних) гмін або всю територію міста, що має статус повяту. Там де повяти утворюються, об'єднуються, поділяються або скасовуються, і де встановлюються межі повяту, повинні вживатися зусилля, щоб межі повят охоплювали територію, якомога одноріднішу з погляду населення, землекористування, соціальних і економічних зав'язків, з метою забезпечення ними державних функцій [4].

Органи влади повята представлені радою та виконавчим комітетом даної громади. Рада повята є керівним і контролюючим органом, члени якого обираються шляхом прямого голосування жителів громад, що складають повят. Виконавчий комітет повята – це орган виконавчої влади в межах даного самоврядного утворення, який формується виборною радою повята. Очільником виконавчого органу повята є його голова [4]. Бюджет повяту формується з урахуванням бюджетів гмін, проте має свої статті доходів [4].

Слід зазначити, що в польському законодавстві не передбачено органу виконавчої влади на рівні повят, як наприклад в Україні де на рівні районної організації громад діє префектура району, що представляє уряд. Так відповідно частин першої та третьої статті 171 Конституції Польської республіки, наглядовими органами, щодо дотримання законності на рівні повят є Голова Ради Міністрів та воеводи, а в сфері фінансів – регіональні рахункові палати. У випадку порушень місцевими радами Конституції Сейм за поданням уряду має право розпустити ради визначеного рівня [1].

Відповідно до частини першої статі 76 Закону Республіки Польща «Про місцеві органи самоврядування», гміни з одного воеводства складають спільне представництво в формі асамблеї місцевого самоврядування. А діяльність асамблеї та керівних її органів визначається правилами внутрішнього розпорядку, що затверджуються асамблеєю [3].

Конституція Польщі закріплює широкі повноваження воевод у сфері нагляду за діяльністю гмін, а нагляд стосовно використання бюджетних ресурсів забезпечується регіональними ревізійними управліннями [1].

Отже, по при декларування того, що в основу децентралізації в Україні покладено польську модель, її впровадження зазнало негативних трансформацій, зберігаючи елементи адміністративно-територіальної системи нашої країни. Адже за польською моделлю муніципальної політики функції виконавчої влади в регіонах слід покласти на голів обласних адміністрацій та здійснити перерозподіл повноважень між

обласними радами та адміністраціями, ліквідувавши інститут префектури. А за обласними радами слід закріпити наглядові функції подібні воєводствам, що забезпечить в умовах децентралізації унітарність держави та не дасть можливості посиленню відцентрових тенденцій. На рівні районів, аналогічно до повят, виконавчу владу слід передати повністю органам районних рад та встановити контроль за їх діяльністю з боку голів обласних державних адміністрацій.

Список використаної літератури:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=194982.
2. Байрак С. Місцеве самоврядування Республіки Польща: особливості становлення та засади функціонування [Електронний ресурс] / С. Байрак // Studia politologica Ucraino-Polona. – 2013. – Вип. 3. – С. 255-262. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spup_2013_3_30
3. Закон Республіки Польща «Про місцеві органи самоврядування» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://municipalkg.narod.ru/interlaw/gmina.htm>.
4. Закон Республіки Польща «Про місцеве самоврядування повят» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://municipalkg.narod.ru/interlaw/povyt.htm>.

Ключові слова: муніципальна політика, Республіка Польща, місцеве самоврядування, децентралізація, гміни, повята, воєводства, асамблеї.

Ключевые слова: муниципальная политика, Республика Польша, местное самоуправление, децентрализация, гмины, повята, воєводства, ассамблеи.

Key words: municipal policy, Republic of Poland, local self-government, decentralization, communes, parishes, voivodships, assemblies.

ВАЙЄР АЛІНА МАРЛЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри політичних теорій

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ

Поняття соціальних мереж ще до появи Інтернету в 1954 році ввів Джеймс Барнс в роботі «Класи і збори в норвезькому острівному приході». У другій половині XX століття серед англomовних дослідників визначення стало вельми популярним для позначення зв'язків між групами осіб, які постійно підтримують номінальні або фактичні відносини.

З плином часу поняття соціальних мереж стало застосовуватися не тільки по відношенню до людей, які представляють соціальні групи, а

до будь-яких акторів, які можуть вступати в соціальні відносини: організації, комерційні структури, соціальні інститути.

На науковому рівні розуміння соціальна мережа це структура, яка складається з багатьох суб'єктів, що вступають в найрізноманітніші соціальні відносини і формують складну сукупність соціальних зв'язків [3, с. 15].

В сучасному світі соціальні мережі стали асоціюватися виключно з мережею Інтернет і служать не тільки майданчиками для комунікації окремих людей, а й інструментом просування як комерційних проєктів і послуг, так і політичних акторів, що ми побачили у президентській виборчій кампанії 2019 року в Україні. Головну роль тут відіграє робота web-маркетингу, який є більш агресивним ніж в традиційних ЗМІ і використовує безліч маніпулятивних стратегій. Основна характеристика маніпуляцій в мережі полягає в тому, що свобода Інтернету дає користувачеві ілюзію особистого вибору, а маркетингові ходи, підживлюючи цю ілюзію, змушують користувача діяти у спосіб, який вигідний автору стратегії. Інформаційний вплив в рамках виконання такої маркетингової стратегії є досить масованим. Використання соціальних мереж як майданчиків для просування чогось робить подібні стратегії все більш значущими. На перший погляд формула для побудови політичного іміджу в соціальних мережах досить проста і включає в себе маніпуляцію інформацією і реакцію на цей вплив.

Для того, щоб задіяти ресурси Інтернету, не потрібно володіти величезними фінансовими засобами, будь-яка організація або діяч мають до його можливостей вільний доступ, щоб розмістити контент будь-якої спрямованості, в тому числі і різних альтернативних поглядів на події, що відбуваються або на укорінені факти: на історію, на політичне життя. Це може вести до зростання панічних настроїв, пов'язаних з упевненістю в існуванні «світових політичних змов». Якщо ж свободою масової інформації зловживати: на замовлення розміщувати на різних ділянках Мережі конкретно створений для цього контент, то це неминуче призведе до формування конкретної громадської думки, незалежно від тематики контенту.

Для молодого покоління саме в просторі Інтернету формується політичний порядок денний. Величезна кількість урядових організацій мають свої сайти в мережі Інтернет [1, С. 104].

Зустрічі політичних лідерів з «лідерами думок» (блогерами, контент-мейкерами), в різних державах свідчать про те, що в рамках заборонних або маніпулятивних стратегій впливати на Інтернет простір неможливо. Поширення контенту відбувається блискавично, відстежити його джерела важко і марно, а значить це впливає на політичний імідж – позитивно або негативно. Необережні висловлювання можуть перетворитися в Інтернет «мем» і максимально швидко поширитися в мережі, багато в чому через саму специфіку феномена Інтернету, який слабо піддається правовому регулюванню. Змінити цю інформацію буде складно.

Також не варто забувати про те, що соціальні мережі відіграють визначальну роль при організації і підтримці мітингів, революцій. За даними спеціалістів і признаннями офіційних учасників подій, якраз “Twitter” і “Facebook” відіграли основну роль у соціальних збуреннях, названих “революціями” в більшості країн арабського світу, або у протестних акціях в європейських країнах. По-іншому це технології керованого, як сподіються автори “революцій”, а насправді некерованого хаосу [2, с. 21]. Соціальні мережі і в Україні відіграли значну роль у революції Гідності та у сучасній політичній ситуації. Соціальні мережі показали себе як одні з найкращих майданчиків для підбурювання аудиторії і закликів до дій. Вони можуть ставати інструментом або повалення або підтримки режимів, можуть виступати також і як інструмент у інформаційній війні. Тому користувачі повинні уважно ставитись до того, яку інформацію вони отримують та яку самі надають.

Список використаної літератури:

1. Лысенкова М.Ф. Особенности политической интернет-рекламы // Политика и Общество. 2012. № 2. С. 104.
2. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : монографія / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 220 с.
3. Щекотихин В.М. Информационная война. Информационное противоборство: теория и практика: монография. М.: Академия ФСО России, ЦАТУ, 2010. С. 15

Ключові слова: соціальні мережі, інтернет, маніпулятивний вплив, політичний імідж.

Ключевые слова: социальные сети, интернет, манипулятивное воздействие, политический имидж.

Key words: social networks, internet, manipulative impact, political image.

ГРОНА КСЕНІЯ ГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри політичних теорій

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА МОЛОДІ

Актуальність обумовлена реаліями українського буття. Під цим розуміється, що індустріальний тип суспільства змінюється на інформаційний. Формуються принципово нові моделі поведінки, старі традиції та норми відпадають за необхідністю, а нові ще не затвердились. Звідси виникає проблема соціальної аномії, а також відбувається заміна соціального простору девіантними цінностями. Проте слід розрізняти

девіацію відносно, що є рушієм трансформаційних процесів та девіацію, як соціальну проблематичність. Першочергово зміни відчують вразливі верстви населення, а саме молодь. Виходячи з цього виробляється девіантна поведінка, як реакція на заміщення. Девіантна поведінка – поведінка індивіда чи групи людей, що не відповідає загальноприйнятим нормам, внаслідок чого відбувається порушення цих самих норм [1].

До основних причин соціальної проблематичності відносять:

- соціальна несправедливість. Нажаль очікування не співпадають з реаліями українського буття. Молода людина зіштовхується з проблемою низької заробітної платні, як наслідок не має змогу вдовольнити власні потреби. На мою думку, це одна з головних причин, чому молодь вдається до противоправних діянь, тобто девіації;

- негативний життєвий досвід. Формування особистості здійснюється під впливом агентів первинної та вторинної соціалізації. Основною причиною у даному видку є шкідливі звички, насилля в сім'ї, насилля над дитиною, алкоголізм батьків, низький рівень фінансової забезпеченості родини, булінг у школі та поза нею.

- емоційні проблеми. Депресія, емоційне огрубіння (втрата здатності визначати доцільність емоції), афективність, процес взросління, як наслідок емоційна нестабільність, тощо;

- зміна соціальної ролі. Характеризується тим, вплив із боку батьків вже не здійснюється на підлітка, а форми контролю з боку держави та суспільства ще не засвоїлись.

Кон І.С. розрізняє 4 форми прояву девіантної поведінки [2, с. 210]:

- Алкоголізм. На мою думку є одним з найпоширеніших явищ серед молоді. За результатами звіту ВОЗ, у 2016 році виявлено, що за статистикою 34% української молоді, віком від 15-19 років вживають речовини, що у складі мають етиловий спирт [5]. Алкоголь допомагає звільнитись від відчуття внутрішнього конфлікту, переживання. Розрізняють 3 стадії «зловживання алкоголем»: 1. Випадкове, епізодичне вживання алкоголю; 2. Більш-менш регулярне пияцтво; 3. систематичного зловживання, суб'єкт не уявляє свого існування без алкоголю.

- Наркоманія. Розрізняють дві стадії зловживання: залежність та зловживання. Психічна залежність це умовний взаємозв'язок між наркотиком та особистістю. Усе залежить від специфічності ефекту наркотику, та від бажаного результату, який задовольняє потреби того, хто їх вживає. Фізична залежність виникає під час стану адаптації. Тобто, коли людина відмовляється від вживання наркотичних речовин. Таке явище називають «наркотичний голод». Доведено, що наркозалежність виникає у юнацький період. Молодь, що є залежними від наркотиків, за статистикою є найбільш уразливою до захворювання на СНІД.

- Суїцид – це акт позбавлення себе життя, діяння людини є навмисне та цілеспрямоване. Необхідно зазначати, що суїцидальна поведінка може спостерігатись як серед здорових підлітків, так і серед психічно хворих. До того ж, із поширення впливу мережі Інтернет на розуми молоді, з'явилися нові хвороби та фобії. Психологічний портрет молододі

людини з суїцидальним нахилом: депресія, відчуття відчуженості, нерозділені почуття, замкнутість. Яскравим прикладом суїциду у мережі була популярна «гра на смерть» під назвами: «Тихий дім», «Розбуди мене о 4:20», «Червона сова», «Синій кит». Основною метою таких «груп смертей» є непряма допомога у самогубстві. Весь процес контролюється «кураторами», які надсилають завдання та перевіряють фотодокази [4].

- Протиправна діяльність. Негативні тенденції у сукупності впливають на протиправну поведінку неповнолітніх та молоді. За відсутності виховальних заходів молодь цілком може здійснювати антисоціальні вчинки.

Аналізуючи сучасний стан української молоді та державні процеси, дійшла наступних висновків:

1. Молодь є нестабільною верствою населення, тому необхідно приділяти більше уваги з'ясуванню причин девіантної поведінки молоді.

2. На місцевому рівні організовувати заходи, що мають на меті профілактичну діяльність;

3. Особливу увагу слід приділяти поліпшенню якості сучасних продуктів кіно, телебачення, обмеження доступу до сайтів, що містять неприйнятний контент до споживання.

Вважаю, що за умов комплексних заходів та системної діяльності можна значно скоротити кількість молоді, що проявляють себе як девіантний елемент суспільства.

Список використаної літератури:

1. Бідняк А.Д. Девіантна поведінка молоді в українському суспільстві [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Pedagogica/67903.doc.htm
2. «Суїцид підлітків та молоді як прояв соціальної дезадаптації» <https://vipsoft.blob.core.windows.net/contest/bf0c51af7b9b88efe48a0e69c3f8c17e.pdf>
3. Кон І. С. Психология ранней юности [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://static.iea.ras.ru/books/Kon_psihologiya_yunosti.pdf
4. Корнієнко В.В. Деякі причини протиправної поведінки неповнолітніх та заходи щодо їх усунення/Корнієнко В.В. // Науковий вісник «Львівського державного університету внутрішніх справ» 2008 № 3 – с. 1-8 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/03_2008/08kvvsyu.pdf
5. Точка погляду. Причини самогубства <https://pravdatut.lviv.ua/programs/tochka-poglyadu/prychyny-samogubstva>
6. Global status report on alcohol and health 2018 [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.who.int/substance_abuse/publications/global_alcohol_report/en/

Ключові слова: девіантна поведінка, алкоголізм, наркоманія, суїцид, протиправна діяльність.

Ключевые слова: девиантное поведение, алкоголизм, наркомания, суицид, протиправная деятельность.

Key words: deviant behavior, alcoholism, drug addiction, suicide, illegal activity.

КОВАЛЬОВА ОКСАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ЧЛЕНІВ ПАРЛАМЕНТУ ТА ГРУП ІНТЕРЕСІВ

Рада України є найбільш публічним органом в системі органів центральної влади, що дозволяє більш ефективно відстежувати порушення законодавства. З огляду на зазначене, на сучасному етапі державотворення легалізація лобізму спочатку має відбутись на парламентському рівні і лише в разі успішної парламентської практики її варто поширювати на інші органи влади.

У законопроекті щодо легалізування лобізму у парламенті (реєстр. № 5144-1) визначається «як вплив суб'єкта лобіювання на діяльність Верховної Ради України, її посадових осіб, народних депутатів України під час процесу розробки, прийняття, скасування або зміни ними нормативно-правових актів» (ч.3, ст.1) [1]. Поширення дії закону на посадових осіб Верховної Ради України, а це Голова Верховної Ради, його перший заступник та заступник недоцільно. Ці особи мають виключні можливості впливати на перебіг розгляду питань під час пленарних засідань парламенту, а отже зловживати таким впливом. Тому пропонується вилучити їх з переліку об'єктів лобізму. Суб'єктом лобіювання у законопроекті виступає «будь-яка фізична або юридична особа, а також особа, що здійснює лобіювання від імені суб'єкта лобіювання, зареєстрована у встановленому законодавством порядку та внесена до Електронного реєстру суб'єктів лобіювання» (ч.6, ст.1). При цьому передбачено, що суб'єкт лобіювання може надавати послуги з лобіювання замовнику як за винагороду, так і безоплатно (ч.2, ст.1). Тобто народні депутати пропонують взяти за основу широкий підхід при визначенні суб'єкта лобізму. Він ґрунтується на конституційному праві громадянина на звернення до органів влади і передбачає, що лобістом може бути будь-який громадянин/група осіб, які в той чи інший спосіб здійснюють комунікацію із владою з метою реалізації партикулярного інтересу. За такого підходу лобіст може одночасно виступати і в ролі замовника лобістської діяльності.

При визначенні суб'єкта лобізму слід виходити із рекомендацій ПАРЄ, тобто чітко розмежувати професійну лобістську діяльність і вплив на органи влади громадських організацій. У зв'язку із цим пропонується вузьке трактування суб'єкта лобізму як зареєстрованої відповідно до закону фізичної/юридичної особи, яка здійснює професійну оплачувану діяльність, спрямовану на представництво та захист інтересів замовника (клієнта) в процесі підготовки та розгляду проєктів нормативно-правових актів. Об'єктом лобіювання у ініціаторів

законопроекту є «правотворчість у Верховній Раді України та її органах» (ч.4, ст.1).

Таке визначення потребує уточнення. По-перше, у контексті парламентської практики коректніше було б говорити про «законотворчий процес» як форму правотворчості, по-друге, таке визначення ототожнює поняття об'єкта лобіювання і предмета лобіювання. Останнє у ініціаторів законопроекту визначається як «закони та інші правові акти Верховної Ради України» (ч.5, ст.1). у, предметом лобіювання має виступати законотворчий процес у Верховній Раді України, а до об'єктів лобіювання слід віднести професійні парламентські органи: комітети Верховної Ради України та тимчасові спеціальні комісії (після ухвалення відповідного закону) і безпосередньо народних депутатів України. При цьому пропонується встановити заборону народним депутатам після припинення повноважень або відставки займатися лобізмом упродовж періоду, еквівалентного терміну парламентської каденції. Потребує заборони лобістська діяльність з боку близьких родичів чинних народних депутатів України. Щодо Електронного реєстру суб'єктів лобіювання. Народні депутати – ініціатори законопроекту пропонують вносити до нього інформацію, у тому числі фінансового характеру, про замовників та лобістів. Сам реєстр, пропонують вести в Апараті Верховної Ради України. При цьому Апарат парламенту має здійснювати перевірку наданої до реєстру інформації на достовірність. У разі виявлення порушень він інформує про це Національне антикорупційне бюро. У разі підтвердження інформації про порушення на суб'єкта лобіювання накладається штраф, у разі виявлення повторного порушення впродовж року з моменту накладення останнього стягнення встановлюється заборона на здійснення лобіювання строком на два роки. Усі реєстри, які потенційно можуть містити інформацію про корупційні порушення мають вестися одним органом, а саме Національним агентством з питань запобігання корупції. При цьому на достовірність наданої інформації мають перевірятися не лише суб'єкти лобіювання, але і замовники лобістської діяльності.

Окремою проблемою правового регулювання участі груп інтересів у законотворчому процесі є попередження корупції у діяльності члена парламенту. Загальний обов'язок уникнення конфлікту інтересів у діяльності народних депутатів України визначено нормами ст. 79 Конституції України, де вказано, що перед вступом на посаду народні депутати України складають присягу, якою зобов'язуються дбати про благо Вітчизни і добробут українського народу та виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників. Рамкові вимоги щодо поведінки народних депутатів України, власне як і усіх інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування з точки зору запобігання корупції (включаючи ситуацію конфлікту інтересів) визначенні у загальнонаціональному антикорупційному законодавстві.

Таким чином, доречно запровадити обов'язок члена парламенту декларувати інтереси, які впливають на об'єктивність його дій і рішень за

прикладом законодавства Великобританії, Німеччини та США. Тобто, регламентувати процедуру оголошення про наявність конфлікту інтересів при розгляді питань на засіданнях Комітетів Верховної Ради України і пленарних засіданнях та формування реєстру інтересів народних депутатів України. Адже ще на початку XIX ст. американський кадровий офіцер та громадський діяч Генрі М. Роберт, автор однієї із перших праць із парламентського права, наголосив, що регламентні процедури конгресу, механізми прийняття рішень, ведення засідання, вирішення питання конфлікту інтересів тощо слугують прикладом для усіх «організованих груп» суспільства [2, с. 17]. Безумовно, модернізація виборчого законодавства, легалізація лобізму чи ухвалення Кодексу поведінки народних депутатів України не призведе до миттєвого підвищення якості законотворчого процесу. Проте ці заходи сприятимуть поступовому підвищенню рівня транспарентності інституту парламенту та встановленню довготермінової практики етичної поведінки як з боку членів парламенту, так і з боку зацікавлених груп.

Список використаної літератури:

1. Проект Закону про лобізм [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60052.
2. Роберт Г. М. Азы парламентской культуры / Г. М. Роберт. – New York: Liberty Publishing House, 1992. – 302 с.

Ключові слова: публічна політика, представництво інтересів, групи інтересів, політичний процес.

Ключевые слова: публичная политика, представительство интересов, группы интересов, политический процесс.

Key words: public policy, interests' representation, interest groups, political process.

СЕКЦІЯ 5.

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

ЛЕФТЕРОВ ВАСИЛЬ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри соціології та психології,
доктор психологічних наук, професор

ТРЕТЬЯКОВА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології та психології

РІЗНОВИДИ І МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТИСКУ, НЕПРИПУСТИМІ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У психологічній теорії та практиці питання психологічного тиску розглянуто досить докладно й змістовно. Зокрема, у доктринальній площині аналіз основних учень про природу й особливості психологічного тиску під час кримінального судочинства здійснений у роботах В.Д. Берназа, М.І. Єнікеєва, М.В. Костицького, Є.Д. Лук'янчикова, В.Ю. Шепітько, О.К. Черновського, Ю.В. Чуфаровського та інших науковців [1-4]. Загалом психологічний тиск визначається як вплив на інших людей, що здійснюється з метою змінити їх психологічні установки, погляди, думки, судження, рішення, дії або поведінку.

В психолого-юридичній літературі поняття «психологічний тиск» зазвичай розглядають у межах поняття «психологічний вплив», що є більш ширшим за значенням. Однак дослідники часто ці поняття ототожнюють. Психологічний вплив неоднозначно оцінюється у психолого-правовій практиці і визначається як вплив на психічний стан, почуття, думки і вчинки інших людей, що відбувається як безпосередньо, так і опосередковано, оминаючи свідомість, логіку і розум, через навіювання і зараження, через звернення до почуттів і переживань, до несвідомого і звичок, до живих вражень і уявних страхів тощо [5-6].

Слід зазначити, що, окрім поняття психологічний тиск або вплив, іноді використовують і такі поняття, як психологічне насильство, психологічний пресинг, психологічна агресія, емоційне насильство тощо.

Проблема меж допустимого психологічного впливу у кримінальному судочинстві є однією з дискусійних та не вирішених до кінця в

науковому дискурсі, а також у кримінально-процесуальній та судовій практиці. Норми міжнародного права, Конституція України та чинне кримінально-процесуальне законодавство обмежують межі психологічного впливу на учасників кримінального процесу як під час досудового слідства, так і в процесі судового розгляду. Але на сьогодні не всі питання, пов'язані з правовою регламентацією подібних обмежень, знайшли своє однозначне вирішення.

Різні методи психологічного впливу, пресингу, примусу, навіювання, маніпуляції тощо, в тому числі й елементи психологічного тиску та психологічного насильства, застосовуються майже в усіх сферах людського спілкування та соціальної взаємодії [6-7]. В.П. Шейнов визначає та ґрунтовно описує такі різновиди психологічного впливу: переконання, прохання, навіювання, зараження, спонукання до наслідування, чутки, формування прихильності, самопросування, примус, напад, ігнорування, приховане управління, маніпулювання, нейролінгвістичне програмування [6]. О.В. Сидоренко відносить до основних різновидів психологічного впливу 1) відкриту психологічну взаємодію як взаємний вплив, цілі якого заздалегідь оголошуються або не приховуються, та 2) приховану психологічну взаємодію – взаємний вплив, цілі якого не оголошуються або маскуються під цілі відкритого взаємодії [8].

Аналізуючи численні наукові праці можемо визначити дві основні групи методів психологічного впливу (тиску), серед яких:

- 1) методи прямого (безпосереднього) психологічного впливу (тиску);
- 2) методи непрямого (опосередкованого) психологічного впливу (тиску).

До основних методів першої групи – прямого психологічного тиску належать:

- примус – прямий неприкритий вплив на іншу людину з використанням фізичної сили, вербальної агресії, владних повноважень, інформації тощо;
- погрози – вербальне озвучення наміру у заподіянні шкоди, в тому числі у застосуванні наведених вище засобів примусу;
- приниження – приниження гідності, прагнення морально «розчавити жертву», довести її до стану психологічної протрації, щоб вона втратила контроль над ситуацією і була більш піддана тиску;
- навіювання – особливо сформовані словесні (іноді емоційні) конструкції нав'язування людині інформації ззовні, результатом чого є некритичне сприйняття нею чужих переконань і установок. Крайнім варіантом навіювання є гіпноз, проте навіювання може застосовуватися і в стані неспання. Слід зазначити, що навіювання бувають не лише прямі, а й непрямі (опосередковані), відкриті і приховані, навмисні та природні тощо;
- переконання – найраціональніший вид психологічного тиску, що загалом визнається як гуманний та в цілому допустимий вплив на людини, коли апелюють до розуму і людської логіки, послідовності та доказовості. Проте, іноді під прикриттям переконання застосовуються

деякі інші різновиди психологічного тиску на людину, такі як навіювання, маніпулювання, програмування тощо. Тому переконання, так само як і навіювання, можуть входити до групи як прямих, так і непрямих методів психологічного впливу (тиску).

Крім наведених методів і прийомів прямого психологічного впливу, що іноді неправомірно застосовуються в кримінальному процесі, може йтися про шантаж, наказування, оману, демонстрацію предметів (конклюдентні дії) [4]. При цьому слід відмітити, що психологічний вплив завжди відбувається у разі застосування фізичного насильства, катування, тортур, поганого поводження.

Зазначені методи прямого психологічного тиску суворо заборонені кримінально-процесуальним законодавством і є неприпустимими під час кримінального судочинства. Це зумовлено не лише антигуманністю, а й тому, що при психологічному тиску під час слідчих дій, або розгляду справ у суді підозрювані, обвинувачувані, свідки обмежені або зовсім позбавлені можливості вибирати лінію поведінки, яка зумовлена альтернативою, що ставить слідчий. Єдиний засіб, що дозволяє уникнути загрози, останні бачать у виконанні того, що пропонується слідчим.

На відміну від прямих методів психологічного впливу, непрямі (опосередковані) методи більш психологічно витончені, зазвичай потайливі, підступні та малопримітні. Проте, під час кримінального судочинства, саме ця група методів застосовується найчастіше, в тому числі й виходячи за межі правомірного психологічного впливу [2; 4; 9]. Основними методами опосередкованого психологічного впливу, крім уже наведених вище навіювання та переконання, є психологічні маніпуляції, що визначаються як прагнення змінити всупереч волі людини її поведінку, світогляд або сприйняття за допомогою прихованої, насильницької або шахрайської стратегії. Розрізняють деструктивні та конструктивні маніпуляції [10]. При цьому саме деструктивні маніпуляції визнаються неетичним та неприйнятними у кримінально-процесуальній практиці. Такі маніпуляції є опосередкованим видом психологічного тиску, коли людина може не розуміти ані справжніх мотивів маніпулятора, ані факту самого впливу.

Серед найбільш типових прийомів і технік маніпуляції виділяють такі: маніпуляції із використанням почуття провини, страху, самолюбства, обов'язку, образи тощо; хибне перепитування, або оманливі уточнення; швидкий темп, або невинуватий поспіх; використання ефекту помилкової підозри; недомовка, з натяками на якісь особливі обставини; провокування уявності, або надуманість звинувачень; заманювання в пастку, або уявне визнання вигоди опонента; імітація упередженості; навмисна помилка чи помилкове домислювання; несподіване цитування, або перекручені слова опонента як доказ; ілюзія вибору; команди, приховані в запитаннях; кодування; логіко-психологічні пастки та велика кількість інших прийомів, дослідження та винахід яких тривають [6; 7; 11].

Під час слідчих дій та судових процесів іноді неправомірно використовуються навідні запитання, підказки відповіді чи частини відповіді, елементи психологічного програмування, навіювання, психологічні пастки, хибні й провокаційні твердження та інші маніпулятивні засоби, які можна об'єднати у групу прийомів психолінгвістичного впливу та примусу. Слід зазначити, що багато з наведених вище прийомів маніпуляції співвідносяться із психолінгвістичним впливом, що полягає у моделюванні особливим чином та використанні слів і мовних засобів, які впливають на людину [12].

Отже, в психологічній науці і практиці на сьогодні досліджені та розроблені численні різновиди та методи психологічного тиску і впливу на людей, які всупереч закону іноді можуть застосовуватись у кримінальному судочинстві, що суперечить базовим принципам судочинства, зокрема принципам поваги до честі та гідності, об'єктивної істини, справедливості тощо. Проте, питання про допустимість заходів психологічного впливу при розслідуванні злочинів та судового провадження було і залишається одним з найбільш складних, гострих і дискусійних як у сфері міжнародного права, так й у вітчизняній юриспруденції.

Список використаної літератури:

1. Берназ В.Д. Психологическое воздействие в следственной деятельности. *Теорія та практика застосування чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства в сучасних умовах* – Тези доповідей науково-практичної конференції 25 квітня 2002 р. Ч. 1. К., 2002. С. 177-179.
2. Еникеев М. И. Юридическая психология. С основами общей и социальной психологии : Учебник для вузов. М. : Норма, 2005. 640 с.
3. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Психологічний вплив у досудовому провадженні. «КПІ» ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Вип. (14). 2012.
4. Шепітько В. Ю. Допит : Науково-практичний посібник. Харків : Нац. юрид. академія України, 1998. 36 с.
5. Юридическая психология: Терминологический словарь / сост. Бандурка А. М., Венедиктов В. С., Тимченко А. В., Христенко В. Е., Калиновский В. Б. / под ред. Бандурки А. М. Харьков: Тимченко, 2005. 432 с.
6. Шейнов В.П. Психологическое влияние. 2-е изд. Минск: Харвест, 2008. 800 с.
7. Психология обмана, манипуляций, кодирования / Р. М. Гарифуллин. Йошкар-Ола : РТО, 1997. 164 с.
8. Сидоренко Е.В. Тренинг влияния и противостояния влиянию. 3-е изд. Санкт-Петербург: Изд-во «АСТ», 2017. 150 с.
9. Зейкан Я. П. Методика перехресного допиту в суді. Харків: Харків: Фактор, 2016. 192 с.
10. Лефтеров В.А. К проблеме психического здоровья личности и современного информационного воздействия. Наука і освіта. № 12. 2014 / СХХІХ. С. 177-184.
11. Таранов П.С. Приемы влияния на людей. М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. 608 с.
12. Психолінгвістика. Psycholinguistics. зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

вороди». Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М., 2016. Вип. 19 (1). 216 с.

Ключові слова: психологічний тиск, групи методів психологічного впливу, кримінальне судочинство, навчовання, маніпуляції, навідні запитання.

Ключевые слова: психологическое давление, группы методов психологического воздействия, уголовное судопроизводство, внушение, манипуляции, наводящие вопросы.

Key words: psychological pressure, groups of methods of psychological influence, criminal justice, suggestions, manipulations, suggestive questions.

ІГНАТЬЄВА ІРИНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології та психології, кандидат політичних наук

МЕЛЬНИКОВ АНДРІЙ СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології та психології,
кандидат соціологічних наук, доцент

МЕТОДОЛОГІЯ МЕНТАЛЬНОЇ КАРТОГРАФІЇ У СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ МІСТА

Соціологія міста отримала статус одного з ключових елементів у системі спеціальних та галузевих соціологічних дисциплін. Протягом останніх декад цей напрямок демонструє низку актуальних теоретико-методологічних здобутків, які мають великий потенціал у різних областях суспільствознавства. До таких здобутків належить методологія ментальної картографії, що розвивається у контексті масштабнішої дослідницької стратегії соціальної топології та соціології простору.

Методологію ментальної картографії у дослідженнях міста одним із перших використав американець Кевін Лінч. В його роботі «Образ міста» було представлено фундаментальні засади аналізу міста як когнітивного образу, що склався у свідомості його мешканців. Автор мав на меті сконструювати образ міста, що став би основою ефективного міського планування, за якого було б враховано різноманітні елементи когнітивної репрезентації середовища: шляхи, вузли, межі, архітектурні домінанти тощо [1]. Результати дослідження було синтезовано у вигляді серії мап із зазначенням помилок у плануванні та, навпаки, сильних сторін міського ландшафту. Попри те, що проблематика соціокультурної ідентифікації виходила за межі дослідницького предмета, розроблена К. Лінчем методологія продемонструвала ефективність у розкритті ціннісних і смислових засад формування соціетальної свідомості міської спільноти.

У контексті соціологічного дискурсу міський простір інтерпретується як сукупність культурних кодів, а образ міста – як результат вибіркової репрезентації. У цій перспективі конструювання ментальних мап спрямовується на відображення колективних уявлень, які символічно поєднують знання, вірування та інтеріоризовані складові певної культури. Такий метод надає можливість не лише з більшою достовірністю оцінювати відносну значимість того чи іншого міського об'єкту, а й виявляти специфіку сприйняття міста різними соціокультурними групами. Так, відомий американський дослідник Стенлі Мілграм трактував місто як соціальне явище, що конструюється у суспільній свідомості: «...не тільки те, що існує, але й те, що *висувається на перший план* суспільством, стає помітним у свідомості окремої людини... Ми розпізнаємо основні складові цього збірного образу не лише через вивчення ментальної мапи окремої людини, а й з огляду на те загальне, що властиво різним людям» [2, с. 97]. Застосування методу ментальних мап дозволило Мілграму виявити певні особливості ідентифікаційних практик мешканців Нью-Йорку та Парижу. Наприклад, було встановлено, що для ментальної репрезентації Нью-Йорку характерною є виразна етнічна сегментація міського простору, тоді як для ментальних мап Парижу даний чинник не мав конститутивного значення.

Метод ментальних мап нерідко застосовується у дослідженнях міграції та мобільності з метою розкриття специфіки процесів трансформації культурної ідентичності та репрезентації міських ландшафтів іноземцями або мігрантами. Сучасний польсько-британський соціолог Марта Москал поєднала метод суб'єктивних мап з нарративним інтерв'ю для аналізу сприйняття дітьми мігрантів країни їх походження та нового дому. У межах даного дослідження було виявлено “транслокальну” ідентифікацію серед молодих мігрантів, чие трансграничне уявлення про дім включає ментальні зображення та емоції, пов'язані як з місцем їх походження, так і з місцем проживання [3].

В аналізі мобільності та міграції вибір досліджуваних суб'єктів може значно впливати на отримувані результати. Дизайн дослідження із використанням ментальних мап «новачків» у місті має ґрунтуватись на розкритті особливостей їх нового статусу, мотивів переїзду, місця походження тощо. Цей аспект відображено у вивченні італійською дослідницею Наусікою Пеззоні сприйняття мігрантами міста Мілан, що дозволило виокремити декілька соціальних груп: респонденти із різними міграційними коренями, які нещодавно прибули до міста; студенти, що переїхали до міста менш ніж за три місяці до моменту проведення дослідження; мігранти, які за останні декілька років вже пройшли процес первинної адаптації [4].

Репрезентація сучасного міста як простору, сконструйованого у результаті зіткнень та конфронтації, вимагає від дослідника пошуку нових інструментів аналізу взаємовідносин між містянами із різним походженням, а також між мешканцями та окремими районами

міста. Це означає, що дослідження міста має ґрунтуватись на представленні мігрантів як активних суб'єктів, а не сторонніх спостерігачів міста. Практична значимість дослідження ментальних карт «новачків» полягає у створенні основи для розробки ґрунтовних рекомендації щодо реалізації інклюзивної політики при плануванні нових районів міста та реконструкції його сталих зон.

Метод ментальних карт є ефективним у вивченні зв'язку міст з відповідними соціокультурними і регіональними контекстами. Актуальними у цьому значенні залишаються дослідження сприйняття конфліктних зон. Типовим прикладом таких досліджень можна вважати аналіз ментальних скетчів учнів старшої школи, які представляють етнічні спільноти Ізраїлю та Палестини. Отримані дані дозволили зафіксувати образ країни, що включає окуповані території, певні кордони та демонструє значні розбіжності між ментальними та геополітичними мапами [5].

Разом з соціально-економічними чинниками військові конфлікти є поширеною причиною внутрішньої або трансграничної міграції. За даними Міжнародної Організації з Міграції (МОМ), станом на 2016 рік військові конфлікти та насилля стали причиною внутрішнього переміщення 6.9 млн осіб у 37 країнах світу. У цілому було встановлено 40.3 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та 22.5 мільйона біженців. Водночас Україна входить до десятки країн з найвищою кількістю ВПО (близько 1.7 млн) [6]. Метод ментальних карт має суттєвий потенціал у розкритті ціннісних вимірів свідомості та особливостей соціокультурної ідентифікації суб'єктів, що були вимушені покинути своє місто під дією зовнішніх чинників.

У підсумку слід зазначити, що методологія ментальної картографії займає провідне місце в організації галузевих соціологічних досліджень міста як складного соціокультурного феномену. Попри певні обмеження, зокрема – необхідність використання змішаних методик (інтерв'ю, спостереження, автоетнографія, аналіз документів, візуальні методи тощо), дана методологія динамічно розвивається під впливом новітніх технологій, які визначають головні перспективи подальших наукових пошуків у межах окресленої проблематики соціології міста.

Список використаної літератури:

1. Lynch K. The image of the city / Kevin Lynch. – Cambrige : The MIT Press, 1960.
2. Милграм С. Эксперимент в социальной психологии / Стэнли Милграм. – СПб. : Питер, 2000.
3. Moskal M. 'When I think home I think family here and there': Translocal and social ideas of home in narratives of migrant children and young people / Marta Moskal // Geoforum. – 2015. – Vol. 58. – P. 143-152.
4. Pezzoni N. Migrant's maps to explore the contemporary city / Nausica Pezzoni // Planum. The Journal of Urbanism. – 2013. – Vol. 27 (2). – P. 43-52.
5. Ben-Ze'ev E. Blurring the Geo-Body: Mental Maps of Israel/Palestine / Efrat Ben-Ze'ev // Middle East Journal. – 2015. – Vol. 69 (2). – P. 237-242.

6. World Migration Report 2018. International Organization for Migration [Electronic Source]. – URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en.pdf

Ключові слова: ментальна мапа, когнітивний образ, міський простір, соціологія міста, соціальна топологія.

Ключевые слова: ментальная карта, когнитивный образ, городское пространство, социология города, социальная топология.

Key words: mental map, cognitive image, urban space, sociology of city, social topology.

ЗАБОЛОТНА ЛЮДМИЛА ВОЛОДИМИРІВНА

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри конституційного, адміністративного
та міжнародного права, кандидат юридичних наук

ПАРТНЕРСТВО ЗАРАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 року, на якому було затверджено нові орієнтири розвитку. Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було затверджено сімнадцять Цілей Сталого Розвитку та сто шістдесят дев'ять завдань [1].

Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Для встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 року на засадах принципу «Нікого не залишити осторонь» було започатковано інклюзивний процес адаптації програми. Кожну глобальну ціль було розглянуто з урахуванням специфіки національного розвитку.

Перспективним для України є набутий потенціал у сфері міжнародного партнерства на транскордонному рівні. Україна взяла участь у створенні десяти єврорегіонів, з них у шести напрацьовано успішний досвід співробітництва за такими напрямками, як розв'язання регіональних екологічних проблем, розвиток людських комунікацій (туризм, малий прикордонний рух), співпраця в науковій та освітній сферах тощо. Водночас потенціал єврорегіонального співробітництва наразі залишається невикористаним. Причинами цього є, зокрема, недостатні повноваження місцевих влад у цій сфері, низький професійний рівень управлінців як у сфері місцевого самоврядування, так з питань менеджменту залучених до співробітництва суб'єктів господарювання, а також високий рівень корупції. Слід удосконалити інституційні механізми у сфері транскордонного

співробітництва в рамках єврорегіонів, що передбачає посилення їх ролі як координуючих інститутів транскордонної співпраці та розширення повноважень регіональної влади й місцевого самоврядування у здійсненні транскордонних зв'язків [2].

Поглиблення міжнародного співробітництва України за провідними напрямками науково-технологічного розвитку сприятиме розвитку партнерства. Це забезпечить розширення участі вітчизняних суб'єктів господарювання у міжнародній науково-виробничій кооперації на основі інформаційної та організаційної підтримки взаємних контактів наукових та науково-виробничих установ.

В Україні розроблено нормативно-правову базу державно-приватного партнерства, проте темпи його практичного застосування є незадовільними. Наявні проекти здебільшого стосуються здійснення поточних державних закупівель та не містять відчутних інвестиційних складових. Однією з основних причин такого стану справ є брак довіри до держави як ділового партнера через триваючу нестабільність державних фінансів, мінливість законодавства, високий рівень корупції, у тому числі на рівні середньої ланки управління, яка є відповідальною за виконання проектів державно-приватного партнерства. Наразі відсутні сталі практики партнерства інститутів державного управління та громадянського суспільства у таких сферах, як формування державної політики, її моніторинг, громадський контроль за діяльністю центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, установ з бюджетним фінансуванням тощо [2].

Список використаної літератури:

1. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. URL:http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf 122.
2. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. Проект 2017. URL:https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf.

Ключові слова: сталий розвиток, інклюзивний процес адаптації, партнерство, євроінтеграційне співробітництво.

Ключевые слова: устойчивое развитие, инклюзивный процесс адаптации, партнерство, евроинтеграционное сотрудничество.

Key words: sustainable development, inclusive process of adaptation, partnership, eurointegration cooperation.

КАРЕТНАЯ ОЛЬГА АЛЕКСАНДРОВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры социологии и психологии,
кандидат политических наук, доцент

ЯЦЕНКО НИКОЛАЙ АНАТОЛЬЕВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры социологии и психологии,
кандидат социологических наук, доцент

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПОНЯТИЯ «КОММУНИКАЦИИ»

Термин «коммуникация» (от лат. Communicatio) появился в научной литературе в начале XX в. Один из основателей американской социологии Чарльз Кули рассматривал коммуникацию как механизм, с помощью которого становится возможным существование и развитие человеческих отношений. Когда мы говорим о коммуникации, то подразумеваем жесты, мимику, общения, тон голоса, слова, грамотность, телефон и т.д.

Первая модель коммуникации была представлена древнегреческим философом Аристотелем в трактате «Риторика». В данной работе Аристотель высказал свое мнение, что речь состоит из трех важных элементов, таких как докладчик, предмет доклада, и слушатель.

Термин политические коммуникации возник в период, Первой мировой войны, когда возникла необходимость в анализе деятельности военно-пропагандистских служб того времени (1914-1918 гг). Социологический аспект роли коммуникаций в развитии человечества еще в 1920 г.. Осветил П. Сорокин. Но фундаментальные труды по проблемам социальных коммуникаций начали распространяться значительно позже, во время Второй мировой войны в середине 40-х годов XX в. Данный процесс начинает свое мощное развития с 50-х годов XX в., Следует заметить, что по времени совпадает с мировым становлением общей теории коммуникации. В 50-е 60-е годы XX в., крупнейший научный интерес был направлен на средства формализации сообщений, кодирование, декодирование, передачи информации от адресата к адресату. Эти исследования развивались в рамках таких процветающих в то время наук как кибернетика и информатика [1].

В 1968 г. Лассуэлл предложил свое виденье модели коммуникации. Данная модель предполагает изучение процесса коммуникации с помощью определенных ответов на вопрос: кто, в какой ситуации, какую стратегию использовали и т.д.

Исследователи отмечают, что 70% своего времени человек тратит на коммуникацию. Несмотря на то, что существует много определений этого понятия, главной целью коммуникативной деятельности есть определенный обмен информацией [2, с. 9].

Профессор Г. Почепцов понимает под термином коммуникация процессы перекодировки вербальной сферы в невербальную и на оборот считая, что коммуникация помогает усилить существующие диспозиции, в обществе, делая неявное явным [3, с. 15],

Г. Почепцов отмечает, что социальные коммуникации настроены на управление социальными системами, имея для этого как краткосрочный (тактический), так и длительный (стратегический) инструментарий. Образование, библиотеки или наука как стратегический инструментарий поддерживают доминирующие модели мира, принадлежащих обществу. Изменения социальных систем всегда связаны с изменениями моделей мира [4, с. 21].

Теоретические подходы к коммуникации наиболее близко подходят к характеристике государственно-управленческой деятельности, государственное управление как система общественных отношений существует в различных формах взаимодействия власти и общественности, основу которых составляет коммуникация.

Следует обратить внимание, что известный исследователь семиотики Р. Якобсон определил коммуникацию как процесс передачи информации между людьми с помощью знаковых систем (сигналов) [5, с. 155].

Доктор социологических наук, профессор Ф. Шарков, предложив три аспекта понятийного содержания коммуникации: во-первых, коммуникация это средство связи любых объектов материального и духовного мира, то есть определенная структура; во-вторых, это общение, в процессе которого люди обмениваются информацией; в-третьих, под коммуникацией понимают передачи и массовый обмен информацией с целью воздействия на общество и его составные части [5, с. 155].

Социальные коммуникации стали объектом исследования социологов в 20-х гг. XX в., что связано с развитием технических средств передачи сигналов. Содержание понятия «коммуникация» меняется одновременно с развитием и усложнением технических средств передачи сообщений, глобализацией и растущей информатизацией мирового общества.

Ученый Е. Масуда охарактеризовал коммуникацию как экономическую категорию и общественное благо, которое влияет на развитие всех сфер общественной жизни. Именно уровень развития коммуникаций, по мнению исследователя, является критерием общественного прогресса, который обеспечивается благодаря сокращению продолжительности введения инноваций, увеличению скорости их циркулирования и появлению новых автоматизированных систем, призванных производить динамические процессы развития общества [6, с. 171].

В. Резун считает, что «под социальными коммуникациями необходимо понимать такую систему общественного взаимодействия, которая включает определенные пути, способы, средства, принципы установления и поддержания контактов на основе профессионально-технологической деятельности, направленной на разработку, производство, организацию, совершенствование, модернизацию отношений в обществе, которые складываются между различными социальными

институтами, где, с одной стороны, в роли инициаторов общения чаще всего выступают социально коммуникационные институты, службы, а с другой организации и сообщества (социум, социальные группы) как полноправные участники социального взаимодействия» [7, с. 287].

Развитие коммуникации способствует возникновению новой системы индивидуально-демократических ценностей (открытости, доверия), которые изменили сущность современного производства, а также влияние на уровень развития общества.

В. Бебик в своем исследовании отмечает, что социальные коммуникации являются своеобразным информационно-коммуникационным полем общественной жизни, имеет социальный характер, объединяет все компоненты общественной сферы (политические, экономические, духовные) и структурирует соответствующую общественную (политическую, экономическую, духовную) деятельность. Автор определяет социальные коммуникации как «процесс передачи, переработки и принятия социальной информации, осуществляемый субъектами и объектами (глобальной или национальной) общественной сферы» [6, с. 173].

Таким образом, В. Бебик выделяет следующие основные принципы социальной коммуникации: приоритетность признаков и ценностей культуры (иерархия) равные права всех граждан на получение информации (демократия) близость к общечеловеческой культуры, культуры соответствующей нации, этноса, конфессии, класса и т.п. (идентичность) учета глобальных и национальных морально-этических норм (морали).

Совершенно очевидно, что коммуникация проявляется в различных сферах и контекстах по-разному. Сегодня существует более сотни определений термина «коммуникация». С разработкой электронных средств связи появилась необходимость рассматривать коммуникацию как трансляцию информации технологическими каналами.

Исход из выше изложенного можно определить коммуникацию как процесс взаимодействия людей, групп людей, которое предполагает активную обратную связь между участниками общения и обмен информацией, фиксируется в материализованном механизме знаков.

Список использованной литературы:

1. Кіслов Д. В. Термінологія комунікацій: теоретичний дискурс та його практичне використання [Електронний ресурс] / Д. В. Кіслов // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. № 3. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=551>.
2. Кіреева О. Краудсорсінг як інноваційний інструмент участі громадськості в публічному управлінні / О. Кіреева // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2016. – Вип. 3 (30). – С. 72-78.
3. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер», 2001. – 656 с.
4. Почепцов Г. Г. Соціальні комунікації і нові комунікативні технології / Г. Г. Почепцов // Комунікація. – 2010. – № 1. – С. 19-26.

5. Онуфрієнко Г. С. Термін комунікація в поняттєвому вимірі й лінгвістичному контексті / Г. С. Онуфрієнко, А. О. Черневич // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів. – 2010. № 675. – С. 154-160.
6. Білан Н. І. Соціальні комунікації в інформаційному суспільстві / Н. І. Білан // Наукові записки Інституту журналістики. – 2014. – Том 56. – С. 171-175.
7. Холод О. М. Соціальні комунікації як поняття в науковій галузі «соціальні комунікації» / О. М. Холод // Психолінгвістика. – 2013. – Вип. 12. – С. 286-293.

Ключевые слова: коммуникации, социальные коммуникации, политические коммуникации, информация.

Ключові слова: комунікації, соціальні комунікації, політичні комунікації, інформація.

Key words: communications, social communications, political communications, information.

КУРОВА АНАСТАСІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри соціології та психології,
кандидат психологічних наук

МОТИВАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА КОМПОНЕНТА СТРУКТУРИ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Сучасні соціальні процеси життя особистості значно підвищують важливість соціально-психологічних утворень особистості, які забезпечують її внутрішню рівновагу, активізують резерви та потенціали, що виступають засадою прагнень, цінностей та особистісного становлення; також затребуваним у науці є і вивчення того, як внутрішні, суб'єктивні умови трансформуються у причини активності суб'єкта. У зв'язку із цим звертання до проблеми основних особистісних складових суб'єктивного благополуччя є обґрунтованим і своєчасним.

На жаль, в науці немає теоретичного осмислення цієї категорії, не виявлені основні психологічні детермінанти суб'єктивного благополуччя особистості. К.О. Абульханова-Славська розглядала суб'єктивне благополуччя як характеристику особистості, специфічне «співвідношення особистості із життям», у якому і потрібно шукати психологічні визначення особистості [1]; О.Є. Бочарова інтерпретує його як «узагальнену і стійку властивість, що має особливу значущість для особистості» [2]; Ю.М. Олександров наголошує, що «для проходження складних життєвих ситуацій з показників психологічного благополуччя найбільш важливими є: наявність власної позиції у житті та вміння керувати власним середовищем» [5]; Р.М. Шаміонов визначив суб'єктивне благополуччя як «ставлення людини до себе, свого життя і процесів, що

мають важливе значення для неї з погляду засвоєних нормативних уявлень про зовнішнє і внутрішнє середовище і що характеризується відчуттям задоволеності» [6]. І.С. Горбаль розуміє суб'єктивне благополуччя як динамічну когнітивно-емоційну оцінку людиною якості власного життя, яка формується на основі об'єктивних (умов життя та діяльності, задоволеності базових потреб, стану здоров'я тощо) чинників, сприйнятих та засвоєних особистістю із урахуванням її індивідуально-типологічних особливостей і характеру, спрямованості, особливо-стей самооцінки та самоприйняття, сенсожиттєвих та ціннісних орієнтацій та ін.» [3]. Ми підтримуємо дане визначення, але вважаємо, що воно потребує доповнення: на наш погляд, особливу роль у формуванні суб'єктивного благополуччя особистості відіграють чинники соціально-психологічної адаптації та мотивації.

Розглянемо результати дослідження мотиваційних складових професійної діяльності майбутніх психологів. За методиками вивчення мотивації професійної діяльності К.Замфір внутрішня мотивація, зовнішні позитивні та негативні впливи на мотивацію утворюють «запал професійного росту особистості» [4]. За показниками шкал «Внутрішня мотивація» та «Зовнішня позитивна мотивація» виявлено статично значущі відмінності між вибірками чоловіків та жінок. Жінки-психологи ($M=4,286$) виявились суттєво більш внутрішньо мотивованими за чоловіків ($M=3,712$) та за щільністю розподілу стандартного відхилення ($SD=0,620$ у жінок та $SD=0,848$ у чоловіків) – більш зосередженими та усвідомленими у внутрішній організації досягнення своїх цілей.

Також за шкалою «Зовнішня позитивна мотивація» жінкам-психологам важливіше за чоловіків отримувати задоволення від професії та процесу професійної діяльності ($M=3,766$ у жінок та $M=3,433$ у чоловіків), проте значення стандартного відхилення свідчать по суті про однаковий характер розподілу даних ($SD=0,663$ у жінок та $SD=0,658$ у чоловіків). Зовнішні негативні мотиваційні прояви майже однаково впливають на мотиваційний фон особистості жінки чи чоловіка. При аналізі показників стандартного відхилення (у чоловіків-психологів $SD=0,899$, у жінок $SD=0,990$) зрозуміло, що вибірка чоловіків-психологів є більш гомогенною, отож серед обстежених чоловіків відносна доля осіб з високими та низькими значеннями зовнішньої негативної мотивації нижче, аніж у жінок-психологів. Тобто, чоловікам-психологам притаманні більш «вузькі» коридори реагування на зовнішні негативні впливи. Такого ж висновку за дослідженнями дійшов К.Замфір: «тип мотивації впливає не тільки на ефективність праці, а й на особистість робітника» [4]. Висока задоволеність можлива, в основному, при переважанні внутрішньої мотивації. Якщо переважає зовнішня мотивація, то праця стає засобом для досягнення будь-чого.

Таким чином, мотиваційна складова є важливим компонентом у структурі суб'єктивного благополуччя майбутнього психолога. Якщо внутрішня мотивація є джерелом розвитку, стимулює вдосконалення професійної майстерності, то зовнішня мотивація орієнтує її на суто

особисті інтереси (цілі), пригнічує внутрішнє спрямування, призводить до відчуження від задоволеності. Зовнішня мотивація не стимулює належною мірою професійного розвитку, перетворює працю у діяльність, що здійснюється під тиском зовнішньої необхідності.

Список використаної літератури:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль – 1991. – 299 с.
2. Бочарова Е.Е. К вопросу о внутренних детерминантах субъективного благополучия личности / Е.Е.Б очарова // Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского. 2008. № 10. – С. 226-231.
3. Горбаль І.С. Психологічні кореляти суб'єктивного благополуччя / І.С. Горбаль // Вісник ОНУ. – Т. 18. – Вип.22 (1). 2013. – С. 156-163.
4. Замфир К. Удовлетворенность трудом / К. Замфир. – М.: Инфра М, 2001. – 214 с.
5. Олександров Ю.М. Життєві ситуації у контексті саморегуляції та благополуччя особистості / Ю.М. Олександров // Актуальні проблеми практичної психології. Ч.ІІ. – Херсон, 2009. – С. 142-150.
6. Шамионов Р.М. Психология субъективного благополучия личности / Р.М. Шамионов. Саратов, 2004. – 324 с.

Ключові слова: внутрішня мотивація, суб'єктивне благополуччя, особистість, зовнішня мотивація.

Ключевые слова: внутренняя мотивация, субъективное благополучие, личность, внешняя мотивация.

Key words: inner motivation, subjective well-being, personality, external motivation.

ЛАЗОР КАТЕРИНА ПЕТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології та психології, кандидат політичних наук

ОКРЕМІ ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЙОМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ

Існування між представниками політичних еліт боротьби за прихильність кожного виборця є основоположною характеристикою демократичного вектору розвитку держави. Разом з тим, бажання досягти ефективних результатів у формі максимальної підтримки власної кандидатури, обумовлює застосування виборчими штабами комплексних важелів впливу на формування необхідної кандидату виборчої поведінки населення. Визначальне місце серед таких важелів впливу відводиться саме психологічним засобам, які сприяють формуванню його політичного світогляду. Активне зловживання психологічними засобами суперечить вимогам нормативно-правових засад інформаційного забезпечення виборів, та як наслідок – нівелює

можливість здійснення усвідомленого вибору суб'єктами, що є чутливими до такого впливу.

Низький рівень політичної культури соціуму є чинником формування електоральної поведінки на підґрунті емоційного суб'єктивного сприйняття супроводжувачих виборчу кампанію подій. В такому соціумі запорукою досягнення бажаної електоральної поведінки є зосередження на нестандартних виборчих технологіях, орієнтованих на емоційний стан виборців, нівелюючи необхідність складання кандидатом раціонального юридично-обґрунтованого програмного документу.

Запорукою результативності використання засобів психологічного впливу на виборців є визначення цільових груп впливу, аналіз домінуючих психологічних типів виборців, представлених в обраних цільових групах, дослідження специфіки їх соціально-психологічного стану та настроїв; обрання відповідних цільовій групі впливу методів встановлення емоційного зв'язку та розвиток комунікаційної інфраструктури для його підтримання, з метою оперативного реагування на потенційні зміни в уподобаннях електорату.

В умовах зростання тенденції абсентеїзму серед населення України, застосування нестандартних виборчих технологій, що ґрунтуються на врахуванні психологічних особливостей їх адресатів, дозволяють залучити представників обраної цільової групи до участі у виборчому процесі. Молодь є однією з найперспективніших груп цільового впливу нових кандидатів на виборчі посади. Так, застосування кандидатами в Президенти України поширених серед молоді «панчів» у передвиборчій агітації 2019 року (виклики супернику та відповіді на такі виклики через відео-звернення; прагнення власними вчинками підняти планку вимог до суперника; характер змагальної риторики кандидатів на теледебатах тощо), дозволило привернути увагу до виборчого процесу визначної кількості виборців молодшого віку та отримати одним з кандидатів майже 27% підтримки осіб у віці до 30 років [1].

Риторика кандидатів є результатом роботи не лише політехнологів, але й психологів, оскільки від її характеру залежить встановлення емоційного зв'язку з потенційним електоратом. Ефективність риторики кандидата залежить від таких факторів, як адаптованість мови в контексті її зрозумілості та відповідності очікуванням відповідної цільової групи в контексті обговорення гострих для її представників проблем. Поширеними психологічними прийомами в риториці кандидатів є акцентування уваги на унікальних особливостях власної особистості, як людини та професіонала, створення асоціативного ряду наближення і навіть ототожнення кандидата з виборцями, та, навпаки – порівняння в контексті власного протиставлення супернику.

Високим рівнем популярності серед кандидатів користуються маніпулятивні прийоми впливу на електоральну поведінку виборців. Поширеним прийомом є маніпулювання страхами виборців, зокрема

шляхом апелювання до вірогідності військової агресії, зубожіння, безробіття, тощо, у випадку підтримки суперника передвиборчих перегонів.

Наявність адміністративного ресурсу створює більш вигідне становище для психологічних маніпуляцій у осіб, що посідають посади у державних та місцевих органах влади. Так, наявність доступу до бази даних виборців дозволяє створювати більш цілеспрямований вплив на виборців, тим чи іншим чином заохочуючи їх підтримати необхідну кандидатуру.

Психологічним тиском на уподобання виборців є перманентне поширення серед населення результатів соціальних опитувань, що проводяться за замовленням приватних суб'єктів. Створення ілюзії максимальної підтримки певного кандидата дозволяє вплинути на інстинкти людей з низьким рівнем політичної свідомості та викликати бажання «приєднатись до думки більшості населення».

Політична реклама є одним з основоположних інструментів психологічного впливу на виборців, що за допомогою методів навчання та переконання формує потрібний кандидатам світогляд, білборди, відеоролики зі зверненнями кандидатів, агітаційні плакати та інші агітаційні матеріали, спрямовані в першу чергу на залучення уваги до їх змісту, бажання ознайомитись з їх змістом, появу позитивних емоцій від інформаційного залучення до їх змісту.

Важливим інструментом психологічного впливу є соціальні мережі, які сприяють вірусному поширенню політичного контенту, зокрема у формі слухів серед користувачів. Часто подібний політичний контент спрямований на розповсюдження шокуючої інформації про суперника з метою викликання негативної реакції на його дії. Сприйняття подібної інформації залежить від рівня напруженості, пануючого в суспільстві, соціально-політичної ситуації в країні, а також рівня політичної свідомості до сприйняття на віру такого роду інформації, отриманої з неофіційних джерел. Значення соціальних мереж підсилюється їх статусом платформи, на підґрунті якої, політична агітація набуває власної реалізації навіть у заборонений період, порушуючи таким чином «режим тиші», що встановлюється в Україні за добу до виборів та необхідний для прийняття остаточного усвідомленого рішення виборцями.

Таким чином, можна зробити висновок, що психологічні методи впливу відіграють важливу роль у передвиборчих перегонях кандидатів на зайняття виборних посад у органах державної влади та місцевого самоврядування. Сьогодні не існує єдиного методу та прийому психологічного впливу. Більш того, існуючий конгломерат таких методів та прийомів зазнає перманентних змін, з огляду на трансформацію специфіки сприйняття тієї чи іншої інформації соціумом. Застосування психологічних методів впливу не є забороненим на нормативно-правовому рівні, але у будь-якому випадку потребує обмежень в контексті необхідності забезпечення права виборців на

усвідомлений вибір. Оскільки усвідомлений вибір є ідеальною формою волевиявлення, який має найвищу цінність.

Список використаної літератури:

1. Порівняння соціально-демографічних портретів виборців різних кандидатів: офіційний веб-сайт Центру «Соціальний моніторинг» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://smc.org.ua/ru/news/porivnyannya-sotsialno-demografichnyh-portretiv-vybortsiv-riznyh-kandydativ/> [дата звернення 21.04.2019 р.]

Ключові слова: передвиборча кампанія, електоральна поведінка, психологічні засоби, «панч».

Ключевые слова: предвыборная кампания, электоральное поведение, психологические приемы, «панч».

Key words: electoral campaign, electoral behavior, psychological techniques, «punch».

СЕКЦІЯ 6.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

МІШИНА НАТАЛЯ ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри конституційного права,
доктор юридичних наук, професор

СУБСИДІАРНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Принцип субсидіарності (від лат. *subsidiarius* допоміжний) – це один з принципів європейського конституціоналізму, який використовується по відношенню по-перше, до взаємодії між органами Європейського Союзу та органами державної влади держав-членів Європейського Союзу та по-друге, до взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Принцип субсидіарності з'явився та отримав своє поширення на європейському континенті. З цього приводу Н. Т. Ебарлізде писала, що це «суто німецький продукт», народжений піклуванням німецьких федеральних земель про свою національно-державну самобутність, який став поступово міцною складовою частиною європейського договірної права» [1, с. 139].

З точки зору європейського права, «принцип субсидіарності вимагає, щоб всі питання, які можуть вирішуватися безпосередньо на місцях, були введені до органів влади нижчого рівня. На регіональний, загальнодержавний і наддержавний рівні повинні передаватися лише ті повноваження, які не можуть ефективно реалізуватися на нижчому щаблі публічної влади. Владна вертикаль, таким чином, будується знизу догори. Тому принцип субсидіарності також нерідко називають принципом додатковості, тобто верхні верстви публічної влади доповнюють нижні, ближчі до людей. Інтеграція і поступова централізація політичної влади в руках наднаціональних органів Союзу, таким чином, ані тепер, ані у далекому майбутньому не повинні призвести до гіперцентралізації, коли всі дрібні питання вирішуватимуться союзними інститутами» [2, с. 61].

В Україні поняття «принцип субсидіарності» використовується у першому значенні в контексті європейської інтеграції (див., наприклад, Протокол про застосування принципів субсидіарності та пропорційності від 2 жовтня 1997 р. до Договору про заснування Європейської

Спільноти), а у конституційному праві – у другому значенні, тобто в контексті децентралізації державної влади та муніципальної реформи.

Активізація процесів децентралізації публічної влади в Україні та пошук належного балансу між централізацією та децентралізацією призвели до підвищення уваги до принципу субсидіарності – принципу, відповідно до якого компетенція між органами державної влади та місцевого самоврядування розподіляється таким чином, щоб питання вирішувались на рівні, найбільш наближеному до рівня їхнього виникнення. Характеризуючи сутність принципу субсидіарності, Г.З.Біккулова зазначила, що вона полягає в органічному сполученні двох ціннісних начал – свободи та солідарності, взятих у розумних межах та співвідношеннях, та підкреслила, що досвід європейської політичної інтеграції свідчить про те, що практична реалізація принципу субсидіарності можлива у певному соціокультурному контексті, що передбачає готовність учасників процесу до узгодження загальних та приватних інтересів [3].

Інтерес до принципу субсидіарності пов'язаний і з тим, що він є парним з принципом єдності публічної влади. Взаємозв'язок між цими принципами є настільки тісним, що А.Є.Баньковський навіть пропонує вести мову про принцип єдності і субсидіарності державної влади. Проте, він влучно визначає, що субсидіарність передбачає додатковість, взаємодопомогу і наближеність до населення публічно-владних органів [4].

Принцип субсидіарності закріплений у частині 3 ст. 4 Європейської хартії місцевого самоврядування, яка передбачає, що публічні повноваження, як правило, здійснюються переважно тими органами публічної влади, які мають найтісніший контакт з громадянином. Відповідно, принцип субсидіарності має дві складові – адміністративну та фінансову. Активний розвиток цих двох складових принципу субсидіарності характеризує сучасну динаміку вдосконалення його змісту та поглиблення його сутності, а також сприяє полегшенню його практичної реалізації.

Важливість цього принципу для сучасного етапу муніципальної реформи в Україні підкреслюється тим, що Проект Закону України від 15 липня 2015 р., реєстраційний номер 2217а «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» передбачає включення до Основного закону України словосполучення «принцип субсидіарності». Одна з частин ст. 143 встановлюватиме, що розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування громад, районів, областей визначається законом на основі принципу субсидіарності.

Поки що поняття «принцип субсидіарності» у контексті місцевого самоврядування не використовується у національному законодавстві, у т.ч. у Законі від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні». Однак, він має значний потенціал. Адже «принцип субсидіарності – загальний принцип, який передбачає передачу повноважень на прийняття рішень з центального на нижчі організаційні рівні» [5, с. 131]. Відповідно, його застосування у процесі муніципальної ре-

форми в Україні є дуже перспективним – наприклад, при диференціації місцевого самоврядування у містах у залежності від їхнього розміру. Приклад перспективи у цьому напрямі подає В.В.Таболін, зазначаючи, що «визначаючи у статуті компетенцію органів самоврядування великого міста, слід керуватись принципом субсидіарності, без якого неможливо ефективне управління крупним містом» [6, с. 17-18].

Список використаної літератури:

1. Эбралидзе Н. Т. Методы правотворчества в ЕС : дисс. ... канд. юр. наук : 12.00.10 / Эбралидзе Нона Тамазовна. – Казань, 2004. – 173 с.
2. Аракелян М. Р. Право Европейского Союза : підручн. для студ. Вищих навч. закладів / М. Р. Аракелян, М. Д. Василенко. – Одеса: Фенікс, 2012. – 390 с.
3. Биккулова Г. З. Принцип субсидиарности : Идеино-теоретический смысл и европейские политические реалии : диссертация ... кандидата политических наук : 23.00.02 / Биккулова Гульнара Зифаровна. – Казань, 2000. – 191 с.
4. Баньковский А. Е. Принцип единства и субсидиарности в организации государственной власти Российской Федерации: конституционно-правовое исследование : автореф. дис. ... кандидата юридических наук : 12.00.02 / Баньковский Артур Евгеньевич. – Барнаул, 2013. – 20 с.
5. Дробуш І. В. Соціальна функція місцевого самоврядування в Україні та конституційно-правові проблеми її реалізації : монографія / І. В. Дробуш. – Рівне : Овід, 2015. – 540 с.
6. Таболин В. В. Организационно-правовые основы деятельности органов местного самоуправления в крупных городах : Урбанизированных регионах : диссертация ... доктора юридических наук : 12.00.02 / Таболин Владимир Викторович. – М., 1999. – 426 с.

Ключові слова: місцеве самоврядування, децентралізація, муніципальна реформа, принцип субсидіарності, публічна влада.

Ключевые слова: местное самоуправление, децентрализация, муниципальная реформа, принцип субсидиарности, публичная власть.

Key words: local government, decentralization, municipal reform, the principle of subsidiarity as public authorities.

АФАНАСЬЕВА МАРЬЯНА ВЛАДИМИРОВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
профессор кафедры конституционного права,
доктор юридических наук, доцент

ПРЕДСТАВИТЕЛЬНЫЕ ОРГАНЫ КРЫМСКОТАТАРСКОГО НАРОДА

Многие коренные народы по всему миру испытывают на себе последствия исторической колонизации и вторжения на их земли. Они подвергаются дискриминации в силу специфики их национальной идентичности, культуры, образа жизни. Украина, как многонациональное государство, прошла длительный исторический путь формирования соборной целостной территории и является родиной для ряда коренных народов, в частности, для крымских татар, которые изначально проживали на территории полуострова Крым. Крымскотатарский народ является одной из наиболее уязвимых национальных общин Украины, со сложным путем становления своего национального представительства и реализации права на самоуправление.

Признание мировым сообществом права коренных народов на самоуправление позволяет им контролировать собственную судьбу и развитие, основанное на самоопределении [1; 2]. События временной оккупации и аннексии Российской Федерацией украинского Крыма в 2014 году актуализировали и поставили эти вопросы на повестку дня зарубежных и отечественных ученых.

Столетняя история становления и функционирования представительных органов крымских татар постоянно сопровождается борьбой за сохранение и укрепление своих национальных представительных институтов – Курултай и Меджлиса.

Первый Курултай крымскотатарского народа начал работу 26 ноября 1917 г. в составе 76 делегатов. В ноябре-декабре 1917 Курултай объявил о создании Крымской Народной Республики, принял решение о созыве национального парламента и правительства, а также принятия Конституции [3, с. 106].

Однако, уже в январе 1918 г. большевики, захватившие полуостров, ликвидировали крымскотатарские национальные органы. В дальнейшем установление Советской власти в Крыму ознаменовалось трагическими событиями насильственного выселения крымских татар в мае 1944 г. с их исторической Родины в Среднюю Азию. Эти события в 2015 г. были признаны Верховной Радой Украины геноцидом [8].

В советский период создание и функционирование национальных государственных институтов крымскотатарского народа, которые бы артикулировали интересы и защищали права депортированного коренного народа Крыма не представлялось возможным. Однако, даже в изгнании крымскотатарское национальное движение считалось одним из самых системных и мощных в Советском Союзе [5]. Такая организо-

ванность ускорила процесс репатриации, начавшийся стихийно в 60-х годах XX века, то есть, еще в советский период. Однако, по возвращению в Крым крымскотатарский народ столкнулся с многочисленными трудностями, прежде всего, во взаимоотношениях с действующей местной властью. Осознав необходимость объединения усилий для дальнейшей борьбы за права народа, активисты крымскотатарского национального движения инициировали созыв нового Курултая после более чем 70-летнего перерыва. Цель созыва Курултая была обозначена как объединение всех интеллектуальных, духовных, экономических сил народа для скорейшего решения национальных проблем и избрание постоянно действующего органа – Меджлиса [10].

В течение 1990 г. в местах расселения крымских татар проводилась разъяснительная и организационная работа по подготовке выборов делегатов Курултая. В соответствии с «Положением об организации выборов делегатов на съезд крымскотатарского народа» проведение выборов осуществлялось в два этапа. На первом этапе на общем собрании по месту проживания крымских татар избирались выборщики, которые на втором этапе на своих конференциях (районных, городских, областных или республиканских) избирали делегатов съезда. Были установлены квоты – 1 выборщик от 30 человек крымскотатарского населения, 1 делегат съезда – от 1000 человек (33-34 выборщика). В выборах был вправе участвовать каждый крымский татарин (татарка), который достиг 16-летнего возраста [10].

Второй Курултай крымскотатарского народа начал работу 26 июня 1991 в Симферополе. Основным документом, принятым делегатами, стала «Декларация о национальном суверенитете крымскотатарского народа» [4].

На первой сессии Второго Курултая также был избран Меджлис крымскотатарского народа, в составе 33 членов во главе с Председателем – Мустафой Джемилевым и его заместителем – Рефатом Чубаровым. Меджлис был определен, как высший полномочный представительный орган крымскотатарского народа в период между сессиями Курултая, который избирается Курултаем из числа его делегатов. Меджлис формируется в рамках демократической процедуры выборов, к участию в которой имеют равный доступ все представители крымскотатарской общины, проживающие в Украине.

Задача Меджлиса сводится к следующему: реализация политической программы, которая предлагает определенное видение будущего крымскотатарского народа, поддержка крымскотатарской идентичности, репрезентация интересов крымскотатарского народа на всех уровнях как в Украине так и за рубежом, а также социальную защиту [7].

Выборы делегатов, следующих трех созывов Курултая, проводились на основе всеобщего, равного избирательного права при голосовании в два этапа. Те, крымские татары, кто имеет право голоса, избирали выборщиков, которые затем на региональных конференциях определяли делегатов Курултая. При этом выборы V созыва Курултая прошли по смешанной мажоритарно-пропорциональной системе, когда избиратели

выбирали 50 делегатов по пропорциональной системе по спискам от общественных организаций и 200 делегатов по мажоритарной системе относительного большинства в многомандатных региональных округах.

В феврале-марте 2014 г. после Революции Достоинства и самоустрашение Президента Украины институты самоорганизации крымскотатарского народа оказались перед качественно новыми вызовами: открытая агрессия Российской Федерации против Украины, оккупация полуострова и дальнейшая его аннексия.

Украина гарантировала крымским татарам сохранение и развитие этнической, культурной, языковой и религиозной самобытности крымскотатарского народа как коренного народа и всех национальных меньшинств Украины; а также защиту и реализацию неотъемлемого права на самоопределение крымскотатарского народа в составе суверенного и независимого Украинского Государства. Украина признала Курултай как высший представительный орган крымскотатарского народа, а Меджлис – исполнительным органом Курултая [9]. Полной противоположностью стала позиция Российской Федерации: запрет Меджлиса в оккупированном Крыму и невозможность переизбрания Курултая крымскотатарского народа [6]. В обстоятельствах целенаправленной политики Российской Федерации по изменению демографического состава полуострова, при отсутствии действенных представительных органов, крайне сложной является консолидация усилий крымских татар по сохранению и развитию своей национальной идентичности.

Список использованной литературы:

1. James A. S. Indigenous Peoples in International Law. (2nd ed). Oxford: Oxford University Press, 2004.
2. Mattias, A. Indigenous Peoples' Status in the International Legal System. Oxford: Oxford University Press, 2016.
3. Громенко, С. Ant Etkenmen (Я поклявся): Номан Челебіджіхан. Наш Крим: неросійські історії кримського півострову збірник статей // С. Громенко. – Київ: К.І.С., 101–112.
4. Декларация о национальном суверенитете крымскотатарского народа, Курултай крымскотатарского народа, июн. 29, 1991. Режим доступа: http://qtm.org/public/images/ckeditor/file/quick-folder/dokumenty_1_sessii_2_kurultaya.doc
5. Жумадилов, А. Автономия крымскотатарского народа: пособие для украинцев // А. Жумадилов. – Режим доступа: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2017/12/21/7166296/>
6. Заборонити Меджліс – мрія прокуратури анексованого Криму, 2016. Режим доступа: <https://www.obozrevatel.com/ukr/news/46380-zaboroniti-medzhlis-mriya-prokuraturi-aneksovanogo-krimu.htm>
7. Положение о Меджлисе крымскотатарского народа, Курултай крымскотатарского народа, сент. 12, 2004. Режим доступа: <http://qtm.org/> положение-о-меджлисе-крымскотатарского-народа
8. Про визнання геноциду кримськотатарського народу, Постанова Верховної Ради України № 792-VIII, лист., 12, 2015. Режим доступа: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/792-19>

9. Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави, Постанова Верховної Ради 1140-VII, бер. 20, 2014. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1140-18>
10. Чубаров, Е. Курултай кримськотатарського народу: витоки і скликання національного з'їзду // Е. Чубаров. – Режим доступу: qtm.org.ua/загальна-інформація-про-курултай

Ключові слова: корінний народ, Крим, кримськотатарський народ, Курултай, Меджліс, окупація.

Ключевые слова: коренной народ, Крым, крымскотатарский народ, Курултай, Меджлис, оккупация.

Key words: indigenous people, Crimea, Crimean Tatar people, Kurultai, Mejlis, occupation.

ГОЛОСНІЧЕНКО ІВАН ПАНТЕЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
заступник директора з наукової роботи
Київського інституту інтелектуальної
власності та права, доктор юридичних наук,
професор, заслужений юрист України

ГОЛОСНІЧЕНКО ДМИТРО ІВАНОВИЧ

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»,
доктор юридичних наук, професор

УСТАНОВЧА ВЛАДА НА ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ ДЕРЖАВИ

Відповідно до окремих видів повноважень, виписаних на підставі їх класифікації за правовими актами, різняться також і порядок їх встановлення. Конституційні повноваження – це найвищий рівень повноважень, якими встановлюється правовий статус вищих державних органів та основи правового статусу органів місцевого самоврядування. Конституційні повноваження встановлюються в Основному Законі держави шляхом прийняття конституції. Залежно від порядку прийняття конституції поділяються на народні і октройовані, тобто даровані. Загальноприйнято народними вважати конституції, прийняті установчими зборами, шляхом референдуму, або парламентом [1, с. 290]. Ми ж маємо іншу точку зору відносно того, які конституції можуть розглядатися як народні. Насамперед визначено термін “народний”. Народний – “тісно пов’язаний із народом, відповідний духу народу, його культурі, світогляду” [2, с. 389]. Встановлення повноважень органів влади через прийняття конституції відповідатиме визначенню “встановлені народом” лише в тому разі, коли розподіл повноважень здійснено через

конституцію, яка прийнята легітимним способом. А.З. Георгіца, посилаючись на французького дослідника П. Бастіда [3, с. 19], вважає, що на відміну від прийняття звичайних законів, яке здійснюється законодавцем, конституція держави приймається в порядку здійснення установчої влади. “Зміст установчої влади складають повноваження щодо прийняття або суттєвому зміненню конституції держави”. Будь-яка зміна конституції є коректною тільки в тому випадку, якщо вона забезпечує реалізацію установчої влади. Тільки суб’єкти, які володіють установчою владою, можуть затвердити фундаментальний закон держави [4, с. 69-70]. Звідси слідує, що важливо встановити не тільки повноваження органів у конституції держави, ще більш актуально надати легітимним способом відповідним органам повноваження на прийняття конституції держави, а також на підготовку тексту основного закону держави. Тому народними, на наш погляд, є конституції, які прийняті на всенародному референдумі і підготовка яких здійснювалась легітимним органом, або коли вони прийняті установчими зборами, які теж створені легітимним способом [5, с. 22-23].

Історія держави і права знає випадки, коли конституції приймалися саме спеціально уповноваженими на установчу владу органами. Щоправда, більшість із них стосуються держав із федеральною формою устрою. Прикладами прийняття конституції установчими зборами є схвалення Конституції США, Парламентською радою ФРН, Установчими зборами в Індії.

Наступний спосіб встановлення конституційних повноважень органів влади, місцевого самоврядування та їх посадових осіб – парламентське прийняття конституції і передбачення в ній основних прав і обов’язків глави держави, парламенту, уряду та деяких інших структурних організацій держави та місцевого самоврядування. Але ж парламент формується не для здійснення установчої влади. Установчою владою є народ. Це його природне право встановлювати конституційні повноваження. Природне право знаходиться в основі права позитивного [6, с. 85].

Утім конституції, прийняті нелегітимним способом, також проголошують право парламенту змінювати конституцію. В той же час вони закріплюють право визначати і змінювати конституційний лад виключно за народом і недопустимість узурпації його державою, її органами або посадовими особами.

З цих міркувань, вважаємо, що установчі збори, або інший орган, уповноважений здійснювати установчу владу, має створюватися саме з відповідною метою, і аж ніяк не правомірно перебирати на себе парламенту або президенту повноваження щодо формування конституційних повноважень, в протилежному випадку установча влада узурпується цими органами або посадовими особами, яку б досконалу конституцію не було б сформовано, який би оптимальний розподіл повноважень не було б здійснено, тим більше нелегітимне є прийняття конституції парламентом у цілому.

В той же час історії відомі випадки, коли конституційні процеси розвивалися таким чином, що суспільна еліта не мала іншого вибору, як

формувати конституцію в спосіб не зовсім легітимний, для злому тоталітарного або іншого антинародного режиму.

Насамперед потрібно зазначити, що прийняття конституції завжди було поєднано з певними складнощами, адже, як правило, вони приймалися в незвичайних політичних та соціально-економічних умовах, політичні сили впливали на хід підготовки даного правового акта і його прийняття, особливо зважаючи на розподіл повноважень суб'єктів конституційно-правових відносин. Це проявилось в пострадянських республіках, коли відбувалися події, спрямовані на становлення державності та суверенітету в державах, що утворились у результаті розпаду СРСР.

В Україні встановлення конституційних повноважень вищих органів влади після проголошення її незалежності здійснювалось у важких умовах протистояння різних політичних сил. Конституційний процес розпочався з Декларації про державний суверенітет України, яка була проголошена Верховною Радою України 16 червня 1990 р.

24 жовтня 1990 р. Верховна Рада України прийняла постанову “Про Комісію по розробці нової Конституції Української РСР” [7]. Ця комісія напрацювала концепцію нової Конституції УРСР, яка була схвалена Верховною Радою 19 липня 1991 р., та послідовно три проекти конституції [8, с. 629].

19 липня 1996 р. було створено робочу групу з розроблення нового проекту Конституції України, яка на основі вже виробленого Конституційною комісією законопроекту опрацьовувала його. Після доопрацювання проекту Конституції України робочою підкомісією, в склад якої входили представники всіх гілок влади, законопроект від 24 лютого 1996 р. було передано на розгляд Конституційної комісії, яка схваливши його передала Тимчасовій спеціальній комісії з доопрацювання проекту Конституції України, остання в свою чергу внесла в нього ряд поправок. Розподіл повноважень у прийнятій 28 червня 1996 року Конституції України, це результат компромісу, досягнутого між різними політичними силами України.

Як вже зазначалось вище, встановлення повноважень вищих органів влади в конституції держави буде найбільше легітимним у випадку її прийняття виборцями на всенародному референдумі. Як зазначають деякі вчені, в цьому випадку повноваженнями органи влади ніби наділяються безпосередньо виборцями. Наприклад, В.К.Самігуллін пише, що народ Російської Федерації, прийнявши на загальноросійському референдумі 12 грудня 1993 р. Конституцію Російської Федерації, як би уклав договір із владою про те, що вона буде правити на визначених умовах, відповідно до принципів і норм цієї конституції. Отже, Конституція Російської Федерації, вважає В.К.Самігуллін – це, власне кажучи, суспільний договір, у якому реалізований принцип народного суверенітету [9, с. 20]. Але це не зовсім так. Якщо при прийнятті конституції установчими зборами чи парламентом повноваження високопоставлених органів влади завжди можуть бути обговорені компетентними політиками, і депутати, приймаючи конституцію, усвідомлюють

сутність та обсяг владних повноважень, а також те, кому вони адресуються, то при всенародному прийнятті цього правового акта не завжди громадяни усвідомлюють їх зміст та те, якій соціальній групі відповідний розподіл повноважень є найбільш вигідним. Тому думається, що найкращим підходом у визначенні конституційних повноважень мають стати обговорення на референдумі і самої конституції, і попереднє обговорення основних положень щодо розподілу даних повноважень. Причому, доцільно було б у бюлетенях визначити конкретно, яка форма державного правління є найбільш придатною для держави в певний період розвитку суспільства, а також варіанти розподілу повноважень між органами різних гілок влади, порядок призначення уряду та представників судової влади.

Нині в Україні, безперечно, ще не всі громадяни свідомо обирають представників влади і тим паче недостатньо орієнтуються під час проведення референдумів, мало що розуміючи із тих питань, які ставляться в бюлетенях. Це свідчить про потребу підвищення правової культури та правосвідомості людей, застосування різних форм і методів прищеплення правових знань.

У той же час на референдумі не може бути здійснено всебічний аналіз правових інститутів, які складають конституцію в цілому. Особливо це позначається у питаннях закріплення конституційних повноважень органів різних гілок влади та органів, які виступають елементами противаг між цими гілками влади. Часто повноваження установчої влади на практиці перебирають парламенти або спеціально створені органи, тими ж державними органами. *Прийняття конституції парламентом ми вважаємо нелегітимним, оскільки сам парламент утворюється шляхом делегування повноважень депутатам виборцями, однак виборці не передбачають передавання установчих повноважень парламенту. Установчі повноваження можуть мати спеціальні органи, яким виборці свідомо передають їх для розроблення проекту конституції держави та до всенародного схвалення її, попереднього прийняття.* Однак на практиці ці нібито зрозумілі настанови повсюдно порушуються.

При прийнятті конституції парламентом неможливо створити Основний закон такого змісту, де враховувались би інтереси не окремих партій або олігархічних груп, а переважної більшості людей, що мешкають у країні. На наш погляд, найкраще було б створити Конституційну асамблею, членами якої мали б стати незалежні авторитетні фахівці, ніяким чином не пов'язані з державним апаратом та політичними партіями. Причому цей орган одразу ж після прийняття конституції розпускався б. Його члени не мали б права на зайняття державних посад, а також, крім оплати за проведену роботу не користувалися б ніякими пільгами.

Саме тоді можна було б урівноважити повноваження органів різних гілок влади, створити надійні важелі стримування і противаг. Конституційна асамблея підійшла б до створення конституції на високопрофесійному рівні і її члени не були б заангажовані чийми б то не було інтересами, окрім інтересами народу України.

Список використаної літератури:

1. Шаповал В. М. Конституція. Юридична енциклопедія : в 6 т. [голова редкол. Ю. С. Шемшученко]. – К. : Вид-во “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 1998–2004. Т. 3: К–М. 2001. – 789 с.
2. Словарь русского языка : в 4 т. / [под ред. А.В.Евгеньева. 3-е изд., стереотипное]. М. : Русский язык, 1985–1988. Т. II. 1986. – 736 с.
3. Bastid P. L’idee de constitution. – P., 1985. – P. 19.
4. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн : підручник. Чернівці : Рута, 2001. – 431 с.
5. Голосніченко Д. Теоретичні засади встановлення конституційних повноважень: історичні аспекти та сучасне державотворення. Юридична Україна. 2008. № 5. С. 22–27.
6. Тарановский Ф. В. Учение о естественном праве. Академічна юридична думка / [укладачі: І. Б. Усенко, Т. І. Бондарук ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка]. К. : Ін Юре, 1998. С. 78–93.
7. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 45. Ст. 607.
8. Бурчак Ф. Г. Украина. Вводная статья. Конституции государств – участников СНГ. М. : Норма, 2001. – С. 629–656.
9. Самигуллин В. К. Основы российского конституционного права : учеб. Пособие. Уфа : Изд-во Башкирского ун-та, 2000. – 264 с.

Ключові слова: установча влада, конституція, конституційні повноваження, Конституційна асамблея.

Ключевые слова: учредительная власть, конституция, конституционные полномочия, Конституционная ассамблея.

Key words: constituent power, constitution, constitutional powers, Constitutional assembly.

КРУСЯН АНЖЕЛІКА РОМАНІВНА

Київський інститут інтелектуальної власності
та права Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права, Заслужений юрист України

ВПРОВАДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СТАНУ

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 р. в Україні запроваджено конституційну скаргу як особливий, субсидіарний інструмент захисту прав і свобод людини. Втім, огляд практики Конституційного Суду України (далі Конституційний Суд або Суд) надає підстави констатувати, що інститут конституційної скарги протягом майже трьох років залишається практично статичним і функціонально неефективним. Адже рішень ні Першого, ні Другого сенатів Суду за конституційними скаргами на початок квітня 2019 р. немає. Причинами такої ситуації були

неприйняття протягом тривалого часу нової редакції закону про Конституційний Суд на основі оновлених положень Конституції України та Регламенту Суду, а також невіршені внутрішньо-організаційні питання Суду. Отже, як слушно констатується в аналітичній літературі, «неспроможність ефективно організувати власну внутрішню роботу Конституційним Судом у 2017 році перешкождала ефективній реалізації нового конституційного права на скаргу» [1, с. 9]. Так, 5 жовтня 2017 р. Велика палата Суду постановила Ухвалу «Про продовження строку постановлення колегіями суддів Конституційного Суду України ухвал про відкриття або про відмову у відкритті конституційних проваджень у справах за конституційними поданнями, конституційними скаргами», в якій визначено, що: «оскільки колегії суддів Конституційного Суду України у Конституційному Суді України не утворені, то неможливо у строк, визначений у частині четвертій статті 61 Закону, постановити ухвали про відкриття або про відмову у відкритті конституційних проваджень у окремих справах, розподілених між суддями Конституційного Суду України». У зв'язку з зазначеним Суд ухвалив продовжити строк постановлення колегіями суддів Конституційного Суду ухвал про відкриття або відмову у відкритті конституційних проваджень у справах на строк, необхідний для утворення колегій суддів Конституційного Суду, та на 15 днів з дня їх утворення, зокрема, у 33 справах за конституційними скаргами (які були розподілені між суддями у вересні 2017 р.) [2].

Діяльність Конституційного Суду щодо розгляду конституційних скарг активізується у 2018-2019 р.р., адже у березні 2018 р. Судом були створені сенати та колегії. Зокрема, за 2018 р. колегіями суддів Першого та Другого сенатів було прийнято близько 280 ухвал та станом на 01 квітня 2019 р. – 63 ухвали. Серед цих ухвал майже всі (за незначними винятками) про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою. Аналіз існуючої практики Суду за 2018-2019 рр. [3] надає підстави резюмувати, що найбільш поширеною підставою відмови у відкритті конституційного провадження у справах за конституційними скаргами є неприйнятність конституційної скарги (п. 4 ч. 1 ст. 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» (далі: Закону) [4]) через необґрунтованість її змісту та вимог. Відповідно до ч. 4 ст. 77 Закону Суд відмовляє у відкритті конституційного провадження, визнавши конституційну скаргу неприйнятною, якщо зміст і вимоги конституційної скарги є очевидно необґрунтованими або наявне зловживання правом на подання скарги. Отже, важливого значення набуває розкриття змісту законодавчих вербальних конструкцій «очевидна необґрунтованість змісту і вимог конституційної скарги» та «наявне зловживання правом на подання скарги». Адже ці положення можуть носити інтерпретаційний характер на розсуд Суду.

В науковій літературі немає єдиної концепції визначення зловживання правом. Втім, поширеним є розкриття зловживання правом як вольової та усвідомленої діяльності (дій) суб'єкта з недобросовісної реалізації свого суб'єктивного права не за його призначенням, що

заподіює шкоду суспільним інтересам та/ або особистим інтересам третіх осіб чи створює реальну загрозу її заподіяння при формальній правомірності такої діяльності (дій). В Законі України «Про Конституційний Суд України» не визначені дії, які Суд вважатиме зловживанням правом на подання конституційної скарги. Передусім, з метою запобігання зловживанню правом на конституційну скаргу та убезпечення органу конституційної юрисдикції від використання його в якості додаткової судової інстанції, умовою прийнятності конституційної скарги має бути порушення конституційних прав і свобод скаржника в результаті застосування закону, конституційність якого оспорується у конкретній справі. Тому в конституційній скарзі має бути зазначено, окрім іншого, «обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону» (ч. 2 п. 6 ст. 55 Закону). Таким чином підкреслюється, що ця скарга спрямована на захист конституційних прав і свобод людини.

Отже, наявне зловживання правом на подання скарги – це усвідомлена, недобросовісна реалізація відповідним суб'єктом свого права на конституційну скаргу не за її призначенням, що заподіює шкоду суспільним інтересам та/ або особистим інтересам третіх осіб чи створює реальну загрозу її заподіяння при формальній правомірності подання цієї скарги.

Обґрунтованість змісту і вимог конституційної скарги, перш за все, означає: наявність у ній правового обґрунтування неконституційності оскаржуваного нормативно-правового акту; доведення факту порушення через це конкретного конституційного права скаржника; підтвердження вичерпання скаржником усіх передбачених законом внутрішньодержавних способів судового захисту. Звідси, з певними вищеозначеними ухвалами Суду про відмову у відкритті конституційного провадження у справах за конституційними скаргами можна погодитися, адже орган конституційної юстиції не має бути перетвореним на четверту ланку судової системи. Водночас, слід визначити, що складання та подання конституційної скарги – це складний за формою, змістом та процедурою процес. Зокрема, значна кількість конституційних скарг поверталася суб'єктам права на конституційну скаргу як такі, що за формою не відповідали вимогам Закону (**69% – станом на 31 січня 2019 р.) та на підставі «відсутності обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень)»**). Тому, думається, що у даному випадку слушною є професійна правнича допомога. Так, адвокат у конституційному провадженні (в контексті ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [5]) може надавати професійну правничу допомогу клієнту у формі надання правової інформації, консультування, роз'яснень з питань права, складання документів правового характеру та представництва інтересів клієнта. При цьому, особливістю діяльності адвоката є те, що, наприклад, представляючи інтереси клієнта, адвокат має сприяти суддям

Конституційного Суду з'ясувати правову природу, сутність та зміст нормативно-правового акта (питання), що розглядається. Законодавством України, на відміну від законодавства деяких зарубіжних країн (напр., Австрії, Румунії, Італії, Польщі, Франції, Чехії, Швейцарії та ін.), не визначені кваліфікаційні вимоги до представників у конституційному провадженні.

В Україні, відповідно до ч. 4 ст. 131² Конституції, виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Водночас, аналіз статей розділу VIII «Правосуддя» Конституції України, розділу XII «Конституційний Суд України», Перехідних положень Конституції України (п. 16¹ пп. 11) надають підстави зробити висновок, що монополія адвокатури не поширюється на представництво в Конституційному Суді. Слід відмітити, що в законопроектних роботах пропонується встановити монополію адвокатури й на представництво в Конституційному Суді (напр.: ст. 50 проекту Закону України «Про Конституційне судочинство в Україні» від 16.05.2017 р. [6]). Думається, що ця законотворча пропозиція є слушною, враховуючи особливості конституційного судочинства. Крім того, представляється обґрунтованим закріпити в Законі України «Про Конституційний Суд України» права та обов'язки уповноважених осіб в Конституційному Суді.

Інститут конституційної скарги в Україні знаходиться на стадії його впровадження. З метою його ефективізації необхідною є активізація у цьому напрямку діяльності Конституційного Суду, проведення більш активної інформаційно-аналітичної діяльності, а також внесення змін до чинного законодавства України для забезпечення необхідної професійної правничої допомоги у справах за конституційними поданнями, конституційними скаргами: ухвала Великої палати Конституційного Суду України № 1-у/2017 від 5.10.2017 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 05.04.2019).

Список використаної літератури:

1. Кириченко Ю., Бондаренко Б. Аналітичний звіт щодо запровадження інституту конституційної скарги. Київ: ФОП Москаленко О.М., 2018. 40 с.
2. Про подовження строку постановлення колегіями суддів Конституційного Суду України ухвал про відкриття або про відмову у відкритті конституційних проваджень у справах за конституційними поданнями, конституційними скаргами: ухвала Великої палати Конституційного Суду України № 1-у/2017 від 5.10.2017 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 05.04.2019).
3. Офіційний сайт Конституційного Суду України. URL: www.ccu.gov.ua/docs/2006 (дата звернення: 05.04.2019).
4. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua> (дата звернення: 05.04.2019).
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 05.04.2019).

6. Про Конституційне судочинство в Україні: проект Закону України № 6427-1 від 16.05.2017 р. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4> (дата звернення: 05.04.2019).

Ключові слова: Конституційний Суд України, конституційна скарга, конституційне провадження, зловживання правом на подання скарги, обґрунтованість змісту і вимог конституційної скарги.

Ключевые слова: Конституционный Суд Украины, конституционная жалоба, конституционное производство, злоупотребление правом подачи жалобы, обоснованность содержания и требований конституционной жалобы.

Key words: Constitutional Court of Ukraine, constitutional complaint, constitutional proceeding, abuse of the right to file a complaint, substantiation of the content and requirements of a constitutional complaint.

ПЕРЕЖНЯК БОРИС АРКАДІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права,
кандидат юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ І ОНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА В КОНТЕКСТІ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ З ЄС

Становлення та розвиток України як суверенної, демократичної держави, в якій діють принципи поділу влади і верховенства права, вимагало вжиття заходів щодо формування і подальшого вдосконалення національного законодавства, забезпечення якості ухвалюваних нормативно-правових актів, їх відповідності до потреб правового регулювання суспільних відносин, загально визнаних принципів і норм міжнародного права, особливо у сфері утвердження і забезпечення прав і свобод людини [1, с. 7].

За роки незалежності Українська держава має певні досягнення в соціально-культурній (духовній) сфері: перехід на нову структуру, термін і зміст навчання, сприяння розвитку обдарованої молоді, визначення пріоритетних напрямів розвитку вітчизняної науки, відродження культури і мистецтва.

Важливим засобом здійснення державної політики у сфері соціально-культурного (духовного) будівництва є законодавство. За предметом і спрямованістю правового регулювання законодавство в цій сфері підрозділяється на окремі підгалузі: освіта, наука, культура. Розвитку й удосконаленню законодавства, що регулює багатогранні суспільні відносини в цій сфері, у сучасних умовах приділяється значна увага.

Законодавство є важливим засобом проведення державної політики в сфері культури. За предметом і спрямованістю правового регулюван-

ня законодавство в цій сфері підрозділяється на окремі підгалузі: законодавство про культуру і мистецтво, про кінематографію, про бібліотечну справу, про архівну справу, про телебачення і радіомовлення, про видавничу справу тощо.

Сучасна стратегія розвитку сфери культури в Україні та її перспективи визначені державою в кількох концепціях та програмах:

- Загальнодержавна програма розвитку національної кіноіндустрії на 2003 2007 рр. (затверджена Законом України від 25 грудня 2002 р.);
- Концепція державної політики в галузі культури на 2005 2007 рр. (затверджена Законом України від 3 березня 2005 р.);
- Про першочергові заходи щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства (Указ Президента України від 24 листопада 2005 р. № 1647/2005);
- Концепція державної програми розвитку архівної справи на 2006 2010 рр. (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2005 р.);
- Державна програма розвитку культури на період до 2007 р. (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2003 р. № 1235).

Досягнення визначених у державних концепціях цілей і завдань державної політики в певних галузях соціально-культурного будівництва має забезпечувати посилення законотворчості в цій сфері.

До 1992 р. законодавство України з питань культури не мало єдиного базового системоутворюючого акта. Воно складалося із сукупності досить розрізнених за конкретним змістом в основному галузевих нормативних актів, що регламентували діяльність суб'єктів та об'єктів управління у сфері мистецтва, культурно-просвітницької роботи, кінематографії, телебачення і радіомовлення, видавничої справи тощо.

14 лютого 1992 року Верховна Рада України прийняла «Основи законодавства України про культуру», які визначали правові, економічні, соціальні, організаційні засади розвитку культури в Україні, регулювання суспільні відносини у сфері створення, поширення, збереження та використання культурних цінностей. Норми цих Основ були спрямовані на реалізацію суверенних прав України у сфері культури; відродження і розвиток культури української нації і культур національних меншин, які проживають на території України; забезпечення свободи творчості, вільного розвитку культурно-мистецьких процесів, професійної та самодіяльної художньої творчості; реалізацію прав громадян на доступ до культурних цінностей; соціальний захист працівників культури; створення матеріальних і фінансових умов розвитку культури.

Суттєвим кроком розвитку законодавства про культуру стало прийняття Законів України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (1992), «Про телебачення і радіомовлення» (1993, нова редакція 2006 р.), «Про національний архівний фонд і архівні установи» (1993), «Про музеї та музейну справу» (1995), «Про інформаційні агентства» (1995), «Про бібліотеки та бібліотечну справу» (1995), «Про

видавничу справу» (1997), «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України» (1997), «Про кінематографію» (1998), «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (1999), «Про охорону культурної спадщини» (2000),

«Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» (2003), «Про театри і театральну справу» (2005), «Про Концепцію державної політики в галузі культури на 2005 2007 роки» (2005), «Про внесення змін до статті 255 Кодексу України про адміністративні порушення щодо порядку та умов демонстрування і розповсюдження фільмів в Україні» (2006) тощо.

14 грудня 2010 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про культуру». Цей Закон визначає правові засади діяльності у сфері культури, регулює суспільні відносини, пов'язані із створенням, використанням, розповсюдженням, збереженням культурної спадщини та культурних цінностей, і спрямований на забезпечення доступу до них.

Структурно він складається з десяти розділів: Розділ I. Загальні положення. Розділ II. Права і обов'язки у сфері культури. Розділ III. Діяльність у сфері культури. Розділ IV. Базова мережа закладів культури. Розділ V. Фінансування і забезпечення господарської діяльності закладів. Розділ VI. Соціальні гарантії працівників у сфері культури. Розділ VII. Участь громадськості у розвитку сфери культури. Розділ VIII. Міжнародні культурні зв'язки. Розділ IX. Відповідальність за порушення законодавства про культуру. Розділ X. Прикінцеві положення.

Новий Закон України «Про культуру» покликаний осучаснити всю систему принципів і механізмів державної культурної політики.

Потрібно також удосконалити систему бюджетного фінансування культури, головним інструментом якої має стати запровадження конкурсних грантових механізмів для підтримки мистецьких проєктів творчої молоді і творчих спілок, а також удосконалити систему розподілу міжбюджетних трансфертів під час формування видатків на культуру в регіонах. Треба прийняти і впровадити в життя вже підготовлені законопроекти щодо підтримки українського кінематографа, зберегти чинні пільги для українського книговидання тощо.

Українське законодавство у сфері культури увібрало в себе практично весь позитивний досвід, накопичений демократичними інститутами в регулюванні й реалізації принципу свободи літературної і художньої творчості, охорони культурної спадщини, збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність.

Систематизація законодавчих актів у соціально-культурній (духовній) сфері базується на загальнотеоретичних дослідженнях. Ю.М. Оборотов, визначаючи систематизацію законодавства як діяльність, спрямовану на впорядкування нормативно-правових актів, приведення їх до певної узгодженої системи, виділяє такі види: 1) облік нормативно-правових актів; 2) інкорпорацію; 3) консолідацію; 4) кодифікацію [2].

Кодифікація, за Ю.М. Оборотовим, створення нового логічно цілісного нормативно-правового акта (кодексу, основ) на основі старих актів, з

частковою або повною зміною їхнього змісту, усуненням прогалин і суперечностей.

Прикладом кодифікації в соціально-культурній (духовній) сфері може служити проект Кодексу законів України про культуру, який вніс у 2003 році народний депутат України М.М. Поплавський.

В Україні в рамках довгострокової державно-правової, що включає і конституційну і адміністративну, реформи, відбувається вдосконалення вітчизняної правової системи, наближення її до світових європейських стандартів, створюється, розвивається, і вдосконалюється чинне законодавство. Ці процеси з повною мірою оновлюють законодавство в соціально-культурній (духовній) сфері – освіти, науці і культури, – однієї з пріоритетних сфер суспільних відносин [3].

Розвиток сучасного національного законодавства в соціально-культурній (духовній) сфері не може не співвідноситися з тенденціями міжнародного і зарубіжного, насамперед Європейського процесів правового регулювання у цій сфері. Враховуючи певну транстериторіальність соціально-культурних порогів (Болонський процес тощо), особливе значення набуває гармонізація національних, регіональних і глобальних їх регуляторів. Національне законодавство в соціально-культурній (духовній) сфері не може існувати поза загальносвітового, європейського процесу вирішення соціально-культурних проблем. Цікавою і корисною для України може бути практика міжнародного регулювання соціально-культурної (духовної) сфери в рамках Співдружності Незалежних Держав і Європейського Союзу.

Список використаної літератури:

1. Проблеми розвитку конституційного законодавства України: зб. висновків Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії): пер. з англ. – К.: Парламент, вид-во, 2010. – С. 7.
2. Див.: Оборотов Ю.М. Теория государства и права (прагматический курс): О.: Юрид.лит., 2005. – С. 85-86.
3. Див.: Конституционные преобразования в Украине: история, теория и практика: Монография; Под ред. М.Ф.Орзих. – К.: Юринком Интер, 2013. – С. 416-438.

Ключові слова: законодавство, соціально-культурна сфера, мистецтво, Асоціація України з ЄС.

Ключевые слова: законодательство, социально-культурная сфера, искусство, Ассоциация Украины с ЕС.

Key words: legislation, social and cultural sphere, art, Association of Ukraine with the EU.

КАПЛІН СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

Академія праці, соціальних відносин і туризму,
аспірант, народний депутат України

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ПРОФСПЛОК В ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Становлення та розвиток України як незалежної, соціальної, правової держави орієнтованої на побудову дієвого громадського суспільства передбачає необхідність створення системи соціальних, політичних, юридичних та інших гарантій забезпечення та реалізації конституційних прав людини і громадянина. Підвищення ефективності функціонування профспілок як важливого суспільно-політичного інституту може стати ключовим фактором розвитку конституційного механізму публічної влади, адже здійснюючи через систему соціального партнерства вплив на органи публічної влади вони зможуть сприяти захисту соціального-економічних прав людини та регулюванню соціально-трудових відносин.

На сьогоднішній день в Україні спостерігається криза профспілкового руху, а ефективне їх функціонування гальмує ряд факторів, а саме: 1) зниження довіри до профспілок з боку працівників; 2) неефективність діяльності профспілок в процесі захисту соціальних та трудових прав працівників; 3) небажання влади сприяти профспілковим ініціативам; 4) зниження соціальної відповідальності з боку як роботодавців, так і профспілок перед працівником; 5) застаріла нормативно-правова база. Послабленню ролі профспілок також сприяє і процес глобалізації та підвищення рівня трудової міграції.

Проблема функціонування профспілок в науковій літературі переважно розглядається лише з позиції трудового права, залишаючи поза увагою можливість цього інституту бути дієвим елементом конституційного механізму публічної влади. Функціонування сильних та дієвих профспілок може стати однією з основ побудови демократичної держави та важливою гарантією забезпечення соціальної стабільності в державі.

Дослідження проблеми функціонального призначення профспілок в процесі становлення громадянського суспільства передбачає необхідність розмежування таких категорій як «функції» та «функціонування». Власне термін функція походить від. лат. *functio* і означає здійснення, виконання, звершення – спосіб діяння речі або елементу системи, спрямоване на досягнення певного ефекту [1, с. 784]. В юридичній літературі традиційно під функціями розуміються напрями діяльності чи впливу на певний об'єкт правових відносин [2, с. 94; 3, с. 181; 4, с. 28, 82]. На відміну від функцій в теорії системного аналізу під функціонуванням будь-якої системи розуміється «...процес реалізації якостей, що забезпечують їй досягнення

мети, а під функцією – спосіб чи засіб досягнення мети системи» [5, с. 35]. Зокрема В.М. Протасов наголошує, що «функції є ідеальними формами «взірцем» поведінки системи необхідними їй для досягнення мети [6, с. 28]. Тобто, категорії «функції» та «функціонування» можна співвідносити як «явище» та «процес».

Виходячи з викладеного можна констатувати, що під функціями профспілок варто розуміти напрямки їх впливу на суспільні відносини, а їх функціонування є процесом реалізації функцій, який в кінцевому рахунку повинен призвести до досягнення бажаного результату.

Світові тенденції розвитку профспілок визначають їх як найважливіший соціально-політичний та конституційно-правовий інститут, який відіграє суттєву роль в становленні громадянського суспільства і бере на себе зобов'язання вирішення соціально-економічних проблем загальнодержавного характеру. Україна ж знаходиться лише на початковій стадії формування системи соціального партнерства, а тому якісно оновлене розуміння та розширення системи функцій профспілок є першочерговим завданням в процесі модернізації конституційного механізму публічної влади та забезпеченні соціальної стабільності в суспільстві. Оскільки саме профспілки є офіційними представниками найманих працівників, то вони не можуть відсторонюватись від контролю за здійсненням сучасних трансформаційних перетворень в процесі реформування.

Дослідники радянських часів, зокрема Г. К. Москаленко виділяв виробничо-економічну, захисну, культурно-виховну, та організаційну функції профспілок [7]. На сьогоднішній день переважно серед функцій профспілок виділяють захисну та представницьку [8]. При цьому захисна полягає виключно у відновленні порушених прав працівників та відстоюванні їх інтересів перед роботодавцем чи в судових інстанціях, а представницька реалізується в процесі проведення колективних переговорів.

Сучасні вітчизняні вчені суттєво розширюють перелік функцій профспілок, а саме, Д. О. Зеньков пропонує виділяти окрім захисної та представницької ще організаційно-виробничу, контрольно-наглядову, соціально-економічну, культурно-виховну, консультативну, міжнародної співпраці [9, с. 191].

Проте такий підхід до визначення системи функцій профспілок є виправданим лише в сфері соціально-трудових відносин і фактично позбавляє їх можливості конструктивної взаємодії з органами публічної влади як інституту громадянського суспільства.

Саме тому наголошуємо на необхідності визначення та перспективах розвитку профспілки як інституту громадянського суспільства та самостійного суб'єкта конституційно-правових відносин, а тому пропонуємо серед функцій виділяти наступні: 1) правозахисну; 2) представницьку; 3) громадського контролю; 4) політико-правову; 5) медіативну (посередницьку). При цьому змістове навантаження кожної з виділених функцій варто співвідносити з окресленої спе-

цифікою та можливістю їх взаємодії не тільки з роботодавцями, але й з органами публічної влади в процесі налагодження соціального діалогу.

Підсумовуючи варто зазначити, що в сучасних умовах тотального реформування необхідно належну вагу приділяти функціонуванню такого важливого інституту громадянського суспільства як профспілки. Зокрема в Україні за даними департаменту державної реєстрації та нотаріату Міністерства юстиції України в Україні зареєстровано 177 профспілок [10], а тому залучення їх до відкритої співпраці з органами публічної влади сприятиме здійсненню якісної правової модернізації в економічній, соціальній, політичній сферах суспільних відносин і навіть в процесі підвищення національної безпеки та обороноздатності. Проте, варто окреслити ряд проблем, що виникають на шляху ефективного функціонування профспілок: недосконалість (колізійність, суперечливість) нормативно правової бази; обмежена компетенція профспілок (зокрема, існує потреба у наданні їм можливості приймати участь у виборчому процесі, а саме висувати кандидатів, закріплення за профспілками права законодавчої ініціативи та ін.); недовіра з боку громадянського суспільства. При цьому зазначений перелік не є вичерпним, адже існує ще безліч проблем в процесі якісного перетворення профспілок на дієвий та ефективний інститут громадянського суспільства

Список використаної літератури:

1. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.
2. Алексеев С.С. Проблемы теории права: основные вопросы общей теории социалистического права: курс лекций: в. 2 т. Т.1. Свердловск: Свердл. юрид. ин-т, 1972. 396 с.
3. Черданцев А.Ф. Теория государства и права. М.: НОРМА–ИНФРА М, 1999. 552 с.
4. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс). Харьков: Эспада, 2005. 840с.
5. Афанасьев В.Г. Системность и общество. М.: Политиздат, 1980. 368 с.
6. Протасов В.Н. Правоотношение как система. М.: Юридическая литература, 1991. 142 с.
7. Москаленко Г.К. О функциях советских профсоюзов // Роль советских профсоюзов в регулировании трудовых отношений рабочих и служащих. М.: Профиздат, 1972. С. 45–59.
8. Сапфирова А.А. Защита трудовых прав работников профсоюзами: реализация функций и перспективы развития // Новое слово в науке: перспективы развития : материалы IX Междунар. науч.–практ. конф. (Чебоксары, 7 авг. 2016 г.) / редкол.: О.Н. Широков [и др.] – Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2016. С. 190–192.
9. Зеньков Д.О. Поняття функцій профспілок та їх значення на сучасному етапі ринкових відносин. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. 2014. № 8. С. 189–192.

10. Реєстр професійних спілок та їх об'єднань. Департамент державної реєстрації та нотаріату Міністерства юстиції України URL: <http://ddr.minjust.gov.ua/files/main/publication/Реєстр%20професійних%20спілок%20та%20їх%20об'єднань.pdf>

Ключові слова: профспілка, функціонування профспілок, громадянське суспільство, соціальне партнерство.

Ключевые слова: профсоюз, функционирование профсоюзов, гражданское общество, социальное партнерство.

Key words: trade union, functioning of trade unions, civil society, social partnership.

СЛОВСЬКА ІРИНА ЄВГЕНІВНА

Національний університет водного господарства та природокористування,
професор кафедри конституційного права та галузевих дисциплін,
доктор юридичних наук, доцент

СТАБІЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО – ЗАПОРУКА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

У вирішенні завдань державного будівництва важлива роль належить вітчизняному законодавству, яке на всіх етапах розвитку нашої країни покликане незмінно слугувати інтересам народу. Воно юридично закріплює соціально-економічні, політичні завоювання народу, забезпечує широкі демократичні права і покладає на людей (не лише громадян) відповідальні обов'язки перед суспільством, визначає порядок організації й діяльності державних органів. Отже, в узагальненій, концентрованій формі законодавство виражає волю народу, основні напрямки політики керівної політичної сили і держави, забезпечує рух суспільства по заданому курсу.

Сила законодавства, його вплив на успішне перетворення в життя позиції державного апарату полягає в тому, що правові акти приймаються і втілюються на практиці при безпосередній участі трудящих мас на демократичних засадах. Інститути громадянського суспільства покликані брати активну участь в обговоренні законопроектів; їх думка повинна враховуватися на всіх етапах підготовки нових законів й удосконалення існуючих.

Українське законодавство проходить складний шлях розвитку і, маємо надію, сформується як високо розвинена правова система. Проте важливого значення у розвитку верховенства права надається Основному закону, ухвалення якого завершило початковий етап державотворення новітнього періоду після проголошення незалежності України у 1991 році. Ця історична подія започаткувала створення вітчизняного законодавства нового ґатунку, орієнтованого на кращі європейські зразки. Прийнята у червні 1996 року Конституція законодавчо закріпила перемогу проєвропейської соціально-політичної організації суспіль-

ства, що склалася на той час, передбачила подальший розвиток системи права.

Загальновизнано, що Конституція – Основний Закон держави, наділений найвищою юридичною силою, який закріплює основні принципи державного ладу, вищі правові гарантії прав і свобод людини й громадянина, а також структуру і взаємовідносини органів державної влади та управління [1, с. 65]. Це нормативно-правовий акт виключної дії, який поширює свій ідейно-політичний, морально-психологічний, юридичний вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства. Це фундаментальна база чинного законодавства, безпосереднє джерело національного права, яке спрямовує розвиток правової системи, встановлює процедури і акти нормотворчості, суттєво позначається на механізмі реалізації норм права. Як зауважує В. М. Селіванов, “Конституція України становить політико-юридичний фундамент не лише сучасних, але й майбутніх демократичних перетворень у суспільних відносинах, політико-юридичну основу відродження українського громадянського суспільства, формування його демократичної правової системи, розвитку соціальної, правової держави, національного законодавства” [2, с. 63].

Варто підкреслити, що Конституція України 1996 року відповідає світовим стандартам конституціоналізму. Проте, сам факт прийняття Конституції – тільки початок реформування суспільства на демократичних засадах. Відповідно втілення її приписів потребує узгодженої праці владних і самоврядних структур держави. Легітимність, народність Основного Закону виявляються, насамперед, у тому як його потенціал реально “працює” на забезпечення прав і свобод людини й громадянина [3, с. 165].

Критикувати Конституцію України з приводу її змісту, структури – справа проста, оскільки давно точаться претензії щодо цих особливостей і реалізуються на практиці прагнення політиків змінити окремі норми документа. Ухвалювати цілком новий правовий акт, концептуально змінений і за змістом, і за формою є не на часі. Основні функції – закріплення концептуальних основ держави та суспільства, правового статусу особи, територіального устрою; виховання громадян в дусі поваги до загальноцивілізаційних цінностей еволюції суспільства на принципах пріоритету і захисту інтересів людини й громадянина – чинною Конституцією України виконуються. На її основі ґрунтуються прийняті Верховною Радою України та іншими органами публічної влади важливі правові акти з різних галузей права, які мають вагоме значення для подальшого розвитку демократії, зміцнення законності і правопорядку.

Сучасний етап державного будівництва характеризується інтенсивним розвитком законодавства. Складний багатогранний процес суттєвих змін законів та інших правових актів часто позначений відсутністю логічності, наукової обґрунтованості, однозначності. І пояснити таку ситуацію постійним активним розвитком суспільних відносин, які переростають межі чинного законодавства, неможливо. Нові докумен-

ти повинні глибше і повніше регулювати відповідні правовідносини, але для цього не слід постійно змінювати Основний закон.

Дійсно, суть перетворень, що мають місце в Україні, зводиться до створення правової моделі оновленого суспільства і суверенної держави. Темпи і масштаби політичних, соціально-економічних реформ зумовлюють активізацію конституційного регулювання. Останнє тісно пов'язане з проблемою реалізації Конституції, що становить серцевину конституціоналізму як теорії і практики конституційного будівництва [3, с. 165]. Проте, Конституція є правовим актом загального характеру, що містить принципи, декларації інструментального характеру без надмірної деталізації нормативних положень. Така “перевага” дозволяє вести мову про відносну стабільність і, водночас, гнучкість Конституції.

Стабільність забезпечується особливим, ускладненим порядком внесення до неї змін і доповнень. Зокрема, Конституція України не може бути змінена, якщо, по-перше, новації передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини й громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи порушення територіальної цілісності України (ч. 1 ст. 157 Конституції України), по-друге, Конституція України взагалі не може бути змінена при настанні певних обставин – в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 2 ст. 157 Конституції України), по-третє, положення Конституції України, які закріплюють засади конституційного ладу України, форми народного волевиявлення, порядок зміни Конституції України можуть бути змінені лише шляхом всеукраїнського референдуму, що призначається Президентом України, по-четверте, зміни до інших положень Конституції України вносяться Верховною Радою двома третинами голосів від її конституційного складу (ст.ст. 155-156 Конституції України).

Характерною рисою Основного закону є чітке визначення його юридичного верховенства, що означає пріоритетне становище в системі національного законодавства України, вищу юридичну силу стосовно всіх інших правових актів. Крім того, Конституція України характеризується верховенством не тільки стосовно актів національного законодавства, а й міжнародних договорів. Саме тому для адекватного правового регулювання суспільних відносин важливим є гармонійне поєднання і рівномірний розвиток конституційних положень й галузевого законодавства, їх тісний взаємозв'язок та взаємообумовленість. Отже, гнучкість Конституції дозволяє істотно підвищувати її ефективність як правового регулятора функціонування держави і суспільства.

На якість реалізації конституційних норм впливає низка різноманітних умов: політичні, соціально-економічні, організаційні, нормативні фактори, рівень правової культури населення та посадових осіб державного апарату, історичний етап розвитку суспільства, відсутність теоретичних засобів для реалізації Конституції та інші моменти об'єктивного й суб'єктивного характеру [слов, с. 170]. Тому, зважаючи на ці причини, зміни Конституції мають бути продуманими і виваженими, адже вони спричиняють переформатування правової реальності

і не завжди здатні забезпечити адекватну відповідь очікуванням потенційних реформаторів та й інститутів громадянського суспільства загалом. Розвиток Конституції у вигляді внесення постійних змін і доповнень є шляхом породження проблем, нездатних гармонізувати, інтегрувати законодавство і правову систему.

Оскільки суспільство потребує не лише Конституції, але й ефективного та стабільного механізму її охорони та захисту, гарантом конституційних положень постає діяльність усіх державних органів та посадових осіб, яка здійснюється ними шляхом застосування різних правових засобів у межах делегованої компетенції. Проте, головним структурним елементом у системі охорони та захисту Конституції є Конституційний Суд України – спеціальний орган конституційного контролю і конституційного правосуддя. Специфічна функція останнього полягає в забезпеченні верховенства Конституції серед інших нормативних актів, її прямого, безпосереднього впливу на діяльність суб'єктів суспільних відносин. Своєрідність Конституційного Суду України виявляється у тому, що: 1) конституційний контроль є однією з основних його функцій; 2) він займає в судовій системі автономне становище; 3) його рішення є остаточними і загальнообов'язковими, мають, як правило, вагомe правове обґрунтування.

Отже, Конституційний Суд України має чітку визначеність функцій і, не зважаючи на певну проблематичність механізму виконання рішень, цей орган є одним із найбільших досягнень після прийняття самої Конституції [3, с. 152, 164], адже сприяє розвитку і удосконаленню законодавчої діяльності без потреби зміни Основного закону.

Список використаної літератури:

1. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации: учебник. – Москва: НОРМА–ИНФРА-М, 1999. – 776 с.
2. Селіванов В. М. Діалектика взаємодії принципів верховенства права і верховенства закону в процесі запровадження положень Конституції України // Теоретичні та практичні питання реалізації Конституції України: проблеми, досвід, перспективи: Матеріали конференції, 25 червня 1997 р., м. Київ. Упорядник Ю. М. Грошевий. – Харків: Право, 1998. – С. 63–72.
3. Словська І. Є. Український конституціоналізм: етапи становлення і розвитку: дис. ... кандидата юрид. наук: спец. 12.00.02 / Словська Ірина Євгенівна. – Київ, 2004. – 213 с.

Ключові слова: конституціоналізм, Конституція, правова держава, законодавство, право, демократія.

Ключевые слова: конституционализм, Конституция, правовое государство, законодательство, право, демократия.

Key words: constitutionalism, Constitution, legal state, legislation, law, democracy.

БАЛЬЦІЙ ЮРІЙ ЮРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЄВРОПЕЙСЬКА ХАРТІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ

Проголошення незалежності і прийняття нової Конституції України дали потужний імпульс для радикальних процесів демократизації суспільства і держави. Складовою процесу демократизації нашої держави є визнання і гарантування місцевого самоврядування, яке є не тільки досить складним та багатоплановим соціальним феноменом і правовим інститутом, а й стало реалією суспільного життя.

Виходячи з того, що сьогодні Україна вставши на шлях демократичного розвитку, і прагнучи до подальшої інтеграції у Європейське співтовариство, сприйняла європейські стандарти місцевого самоврядування, які перш за все закріплені Європейською хартією місцевого самоврядування 1985 р. (далі – Хартія) [1], тим самим актуалізується питання стосовно імплементації норм європейського права в національне для дієвого реформування місцевого самоврядування України.

Процес імплементації принципів Хартії в законодавство України має суб'єктивні та об'єктивні проблеми, що призводять до гальмування процесу становлення повноцінної та ефективної системи місцевого самоврядування в державі та запровадження дієвого врядування на місцевому рівні.

Функціональний зміст процесу імплементації принципів Хартії, полягає не тільки в діяльності держави щодо нормативного закріплення, а й максимального запровадження та реалізації на практиці положень, що закріплені в Хартії, при цьому сам процес імплементації має бути постійним та не може мати чіткі часові рамки.

Сьогодні, не виконуючи свої зобов'язання щодо повноцінної імплементації принципів Хартії, Україна сповільнює процес європейської інтеграції та проведення реальних широкомасштабних реформ місцевого самоврядування.

Крім того, без запровадження якісного місцевого самоврядування та реальної автономії місцевих співтовариств, наша держава не може казати про децентралізацію влади та реалізацію принципу субсидіарності, який дає можливість для економії фінансових ресурсів, їх якісного розподілу та реальної боротьби із корупцією.

Хартія вимагає, щоб домінантний принцип місцевого самоврядування був закріплений в національному законодавстві або в конституції, для того щоб гарантувати її ефективну національну імплементацію. Вона встановлює принципи демократичного функціонування громад (місцевих співтовариств) та є першим договором, що встановлює прин-

цип передачі компетенції місцевим громадам, котрі мають супроводжуватись передачею відповідних фінансових ресурсів. Цей принцип, відомий, як принцип субсидіарності, що дає можливість для децентралізації влади до рівня, що є найближчим до місцевих жителів.

Саме в частині першій Хартії закладені основні її принципи: «Хартія складається із трьох частин. Перша частина містить основні положення, що визначають принципи місцевого самоврядування. Вона чітко визначає необхідність конституційних та законодавчих основ для місцевого самоврядування, виділяє (визначає) концепцію та основи принципів визначаючих природу та сферу повноважень місцевого самоврядування» [2].

Не дивлячись на достатнє, в більшості випадків, відображення тексту статей Європейської хартії місцевого самоврядування в законодавстві України, існують реальні проблеми із розумінням суті цих принципів та їх наступним неналежним виконанням. В більшості випадків можна констатувати проблеми із якісним національним перекладом тексту Хартії, а відповідно, і неможливістю закріплення чи аналізу якості закріплення принципів Хартії в законодавство України.

Вважаємо, що більш детальний та глибокий аналіз ситуації щодо розуміння та реалізації принципів Хартії в європейських країнах, може стати реальною можливістю для приведення у відповідність до європейських стандартів законодавства нашої правової демократичної держави та проведення дієвих реформ в сфері місцевого самоврядування.

Список використаної літератури:

1. Європейська Хартія про місцеве самоврядування // Місцеве самоврядування. – 1997. – № 1-2. – С. 90-94.
2. Explanatory Report of European Charter of Local Self-Government [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/122.htm>.

Ключові слова: європейська хартія місцевого самоврядування, місцеве самоврядування, територіальна громада.

Ключевые слова: европейская хартия местного самоуправления, местное самоуправление, территориальная громада.

Key words: European Charter of Local Self-Government, local government, territorial community.

БУКАЧ ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
Київський інститут інтелектуальної власності та права,
доцент кафедри кримінального права, процесу і криміналістики,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ В УКРАЇНІ

Право громадян на звернення до органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, об'єднань громадян або посадових осіб гарантується статтею 40 Конституції України, в якій визначено: Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [1]. Дана норма Конституції України є основою для вирішення питання про обсяг та зміст правового регулювання відносин щодо розгляду звернень громадян.

25 жовтня 1991 року для України набув чинності Перший факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [2]. Згідно зі статтею 1 цього протоколу Україна визнає компетенцію Комітету з прав людини, створеного на підставі частини IV цього Пакту, приймати й розглядати повідомлення від окремих осіб, які стверджують, що вони є жертвами порушень якогось із прав, викладених у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права. Відповідно до цього протоколу Комітет може визнати неприйнятим повідомлення, яке є анонімним або яке, на його думку, являє собою зловживання правом.

У чинному законодавстві України, яке зазнало значного впливу міжнародних стандартів у сфері прав і свобод людини і громадянина, існує певна правова база для практичної реалізації громадянами наданого їм Конституцією України права як вносити в органи державної влади пропозиції щодо поліпшення їх діяльності, так і оскаржувати дії та рішення посадових осіб органів місцевого самоврядування.

Розуміння ролі звернень громадян як важливої складової зміцнення демократії, правового, громадянського суспільства стало ідейною основою прийнятого 02 жовтня 1996 року Закону України «Про звернення громадян» № 393/96-ВР [3]. Базовий законодавчий акт у цій сфері забезпечує громадянам України рівні можливості для участі в управлінні державними і громадськими справами, для відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення, визначає вимоги до оформлення звернень, порядку їх прийняття й розгляду посадовими особами, встановлює заборону переслідування громадян і членів їх сімей за подання звернення та заборону розголошення відомо-

мостей, що містяться у зверненнях, встановлює контроль та прокурорський нагляд за дотриманням законодавства про звернення громадян, визначає відповідальність за порушення законодавства про звернення громадян. Дія застосування цього закону не поширюється на порядок розгляду заяв і скарг громадян, встановлений кримінально-процесуальним, цивільно-процесуальним, трудовим законодавством і законодавством про захист економічної конкуренції тощо. Також у Законі розкривається поняття та зміст права на звернення та визначаються права громадянина та обов'язки органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян, засобів масової інформації, їх керівників та інших посадових осіб щодо розгляду звернень громадян.

З метою підвищення ефективності роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування зі зверненнями громадян, ураховуючи необхідність об'єктивного, всебічного і вчасного розгляду звернень громадян відповідно до вимог законодавства України, керуючись частиною другою статті 102 Конституції України та статтею 28 Закону України «Про звернення громадян» Президентом України видано Указ «Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» № 109/2008 від 07 лютого 2008 року [4]. Даний нормативний акт зобов'язує Кабінету Міністрів України, міністерствам, іншим органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським, районним державним адміністраціям та органам місцевого самоврядування вжити невідкладних заходів щодо забезпечення реалізації конституційних прав громадян на письмове звернення та особистий прийом, обов'язкове одержання обґрунтованої відповіді, неухильного виконання норм Закону України «Про звернення громадян», упорядкування роботи зі зверненнями громадян.

На сьогодні майже усі центральні та місцеві органи виконавчої влади, місцевого самоврядування мають спеціальні структурні підрозділи по роботі зі зверненнями громадян. В обласних державних адміністраціях створено комісії з питань розгляду звернень громадян, комісії з опрацювання повторних звернень, організовано виїзні прийоми, телефони довіри тощо.

Окремі питання щодо практичної реалізації конституційного права на звернення громадянами України (а також іноземцями, особами без громадянства) регулюють певні норми інших Законів України, які діють відповідно до Конституції України та Закону України «Про звернення громадян». До них можна віднести, наприклад, Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 року [5], у якому визначаються повноваження Омбудсмена при роботі із зверненнями громадян тощо. Зазначений перелік актів не є вичерпним.

На сьогодні особливої уваги заслуговує актуальна проблема щодо формального ставлення посадових осіб до розгляду звернень грома-

дян. Її вирішення потребує комплексного підходу, що прямо пов'язано з посиленням механізмів відповідальності за порушення законодавства про звернення громадян. У зв'язку з цим виникає необхідність запровадження чітких та суворих санкцій для посадових осіб, які ігнорують порядок розгляду звернень громадян або зловживають відповідними повноваженнями. З даною метою пропонується встановити відповідальність посадової особи за: перешкоджання здійсненню права громадян на звернення до державних органів та протидію роботі таких органів щодо розгляду звернень громадян; переслідування громадян у зв'язку з їхніми зверненнями до органів влади та посадових осіб; незаконне використання або поширення відомостей про приватне життя громадян, що стали відомими у зв'язку з їхніми зверненнями до структур влади.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права // Про приєднання до Факультативного протоколу Постановою ВР N 582-XII (582-12) від 25.12.90).
3. Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.96 р. // ВВР, 1996, N 47, ст. 256.
4. Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» № 109/2008 від 07 лютого 2008 року.
5. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, N 20, ст. 99.

Ключові слова: звернення, право громадян, заява, скарга, органи державної влади, органи місцевого самоврядування.

Ключевые слова: обращение, право граждан, заявление, жалоба, органы государственной власти, местное самоуправление.

Key words: appeal, citizens' right, statement, complaint, bodies of state power, bodies of local self-government.

ГНАТОВСЬКА АЛЬОНА ІЛЬДУСІВНА

Чернівецький юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного, адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Реформа децентралізації є однією з найбільш обговорюваних реформ в Україні. Вона вже має свої вдалі та не дуже результати, має своїх прихильників та «хейтерів» та має безліч посібників, методичних рекомендацій по реалізації тощо. Проте, не дивлячись на це, в процесі реалізації норм Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» виникає ряд проблем, які необхідно вирішити.

По-перше, фінансова самостійність об'єднаних територіальних громад є основною умовою здійснення реформи децентралізації. Для цього має бути складений реальний бюджет, в якому видатки будуть відповідати доходам. Більше того, проект бюджету має бути чітким планом отримання та використання фінансових фондів коштів. Не допустимо, щоб в бюджеті була нереально завищена доходна частина, а відповідно і плани витрат одразу збільшуються. Потім, при реалізації бюджету, це дає можливість виконавцям витрачати місцеві гроші на те, що потрібно їм або політичній силі, яку вони підтримують. Для попередження таких ситуацій важливо перевіряти проект бюджету, а не просто голосувати. Якщо депутати, не можуть це зробити, то голова об'єднаної територіальної громади однозначно повинен. Кожен випадок завищення доходної частини має стати приводом до перевірки професійності працівників виконавчих органів та з'ясування можливих зумисних дій. Депутати, які не слідкують за реальністю бюджету, не здійснюють аналізу і контролю неминуче перетворюються на статистів при ухваленні розробленого службовцями ради бюджету та аутсайдерів політичного процесу в територіальній громаді. Звичайно, було б добре, якби депутати пропонували поруч із видатками ще й заходи по надходженню до бюджету. Але в сучасних умовах – це навряд чи можливо. Депутати працюють на громадських засадах, бувають в раді 1-2 рази на місяць, не мають поточної інформації про роботу комунальних установ, виконавчих органів. Для внесення пропозицій по бюджетним надходженням потрібна не лише відповідна освіта і досвід, а й спеціалізація, постійний аналіз і поточне спостереження.

По-друге, важливим документом впливу на діяльність об'єднаної територіальної громади є соціально-економічна програма розвитку регіону, яка є планом дій та проектом життя, розвитку та удосконалення, а бюджет лише кошторисом. в інтересах самих депутатів, щоб програма соціально-економічного розвитку була конкретною і детальною настільки, наскільки це можливо, щоб цей документ був реалісти-

чним, а заплановані заходи здійсненими. В програмі соціально-економічного розвитку не повинно бути програм, що не фінансуються або фінансування яких здійснюється за залишковим принципом.

По – третє, потрібно звернути увагу на людський ресурс, тому що саме громадяни є основними учасниками процесу децентралізації. Безпосередньо територіальна громада має розуміти зміст децентралізації, мають проводитись заходи по підвищенню правової освіти громади та роз'яснюватись права громади щодо суб'єктів яким вони дають право формувати та здійснювати місцеву політику. До цих суб'єктів належать: депутати, голови об'єднаних територіальних громад, старости, всі вони повинні усвідомлювати високий рівень своєї відповідальності перед громадою за якість повноважень, що вони реалізують. Посада і голови, і старости є виборною. Голова обирається усією об'єднаною територіальною громадою, а староста – жителями відповідного старостинського округу. Як голові, так і старості закон визначив чіткий перелік повноважень. Вони разом із наявними у кожного з них нормативно встановленими правами, утворюють їх правовий статус, що визначає напрями та зміст службових відносин голови об'єднаної територіальної громади і старости в системі місцевого самоврядування. Депутати можуть проявити себе в роботі постійних комісії рад. До їх повноважень належить контроль за виконанням рішень ради та її виконавчого комітету. Постійні комісії, які ефективно проводять роботу по контролю за виконанням рішень виконкому, займають важливе місце в місцевій владі. Депутати, працюючи в постійних комісіях, перетворюються на впливових осіб місцевого самоврядування, їх робота набуває ознак системності.

По – четверте, важливим суб'єктом забезпечення розвитку територіальної громади є виконавчі комітети рад, які є колегіальними, самостійними і незалежними органами, що наділені власними повноваженнями, рішення, якого є частиною місцевого законодавства. Фактично виконавчий комітет формується із службовців ради та керівників комунальних установ і підприємств і цей склад є повністю підконтрольним голові, робота такого виконкому є прогнозованою та зручною, але, безперечно, не демократичною. Тому, в інтересах територіальної громади є залучення до роботи виконкому, не лише муніципальних службовців, але і представників громадськості, які працюватимуть у виконавчому комітеті на громадських засадах і не будуть мати прямого відношення до виконання рішень виконкому.

Отже, реалізація реформи децентралізації позитивно впливає на місцеве самоврядування. При цьому варто акцентувати увагу на забезпечення фінансових засад діяльності, тобто правильне формування бюджету об'єднаної територіальної громади та його відповідність соціально-економічній програмі розвитку регіону забезпечить зростання економічних та соціальних показників і, звичайно, підвищить рівень життя громади. Багато уваги прикуто до суб'єктів, що очолюють об'єднану територіальну громаду, їх робота повинна здійснюватися

відповідно до принципів якості, вчасності, реальності та об'єктивності рішень, що приймаються.

Ключові слова: децентралізація, реформа, проблеми, бюджет, об'єднані територіальні громади.

Ключевые слова: децентрализация, реформа, проблемы, бюджет, объединенные территориальные общины.

Key words: decentralization, reform, problems, budget, united territorial communities.

КАПЛІЙ ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

Миколаївський інститут права

Національного університету Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної та цивілістичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ГРОМАД ЯК ТРЕТЬОГО СЕКТОРУ ТЕЛЕРАДІОМОВЛЕННЯ

Започатковані процеси децентралізації та самоорганізація територіальних громад у нових умовах, виявили ще одну актуальну проблему – потребу в створенні окремого сектору телерадіомовлення – локальних інформаційних мультимедійних платформ на принципах суспільного мовлення.

Як зазначається в проєкті Концепції підтримки та розвитку регіональних засобів масової інформації розробленої 5 квітня 2019 р. Державним комітетом телебачення і радіомовлення, – мовлення громад повинно стати особливим сегментом телерадіомовлення, який функціонуватиме поряд з традиційними моделями як суспільного, так і комерційного телерадіомовлення.

Роль комунальних телерадіоорганізацій в житті громад важко переоцінити. Адже мовлення громад матиме соціальну мету, незалежність від політичних і економічних чинників, а також виконуватиме функції з оповіщення населення. Локальне телерадіомовлення громад окрім того має забезпечити громаду не лише місцевим, а й загальнонаціональним контентом, стати важливим інструментом розвитку громадянського суспільства [6].

Щодо виконання функцій інформування та оповіщення, то вони, на наш погляд, є головним і невід'ємним елементом всієї системи захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Існуюча система оповіщення, з використанням проводового радіомовлення є практично зруйнованою. Слід зазначити, що 27 вересня 2017 року Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено «Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та зв'язку у сфері цивільного захисту», яке покликано врегулювати це питання. Так п. 18

даного Положення передбачається, що доведення сигналів, повідомлень про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій до населення, а також інформування здійснюється: через ПАТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України», ... громадські та інші телерадіоорганізації незалежно від форми власності з використанням їх телемереж та мереж ефірного радіомовлення [7].

В попередніх дослідженнях нами встановлено, що до громадських ЗМІ слід відносити громадські телерадіоорганізації, або як їх ще називають телерадіомовлення громад. Так, відповідно до статті 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» громадські телерадіоорганізації визначені як телерадіоорганізації, які, відповідно до закону, є неприбутковими, створеними з метою задоволення інформаційних потреб територіальних громад. У статті 18 Закону закріплено положення, що «громадським телерадіомовленням є система позабюджетного неприбуткового загальнонаціонального або місцевого телерадіомовлення, що створюється засновниками – юридичними та/або фізичними особами» [4]. Цей вид ЗМІ розраховано, передусім, на задоволення інформаційних потреб відповідних соціальних груп або інформування суспільства із питань діяльності відповідних громадських організацій.

Початок створення мовлення громад слід пов'язувати з 19 березня 2015 року, коли Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо Суспільного телебачення і радіомовлення України», яким зобов'язано Кабінет Міністрів України у шестимісячний строк підготувати і подати до Верховної Ради України законодавчі пропозиції щодо запровадження мовлення громад на принципах суспільного мовлення.

В зв'язку з цим, на наш погляд важливою подією стало затвердження Комітетом Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики 27 січня 2016 року Стратегії розвитку законодавства України з питань свободи слова та діяльності ЗМІ відповідно до європейських стандартів, в якій зазначається, що мовлення громад є важливою умовою забезпечення плюралізму інформації та вираження поглядів. Таке мовлення повинно замінити контроль держави чи органів місцевого самоврядування над місцевими мовниками. Держава повинна сприяти розвитку мовлення громад як «третього сектора» мовлення поряд з комерційним та суспільним [5].

Щодо стану законодавчих пропозицій з врегулювання питання мовлення громад, то 22 грудня 2016 року у парламенті було зареєстровано проект закону «Про засади діяльності мовлення територіальних громад в Україні» № 5582. 7 лютого 2017 р. було вручено подання Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики про розгляд, та наразі очікує розгляду. Регулювання телевізійного мовлення громад та удосконалення радіомовлення має здійснюватися в новому Законі «Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» проект якого зареєстровано 14 грудня 2017 р. під № 7397. Наразі законопроект опрацьовується в комітеті.

Щодо досягнень і сфері телебачення і радіомовлення у 2015–2018 роках, то Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення України відмічає потужний розвиток місцевого радіомовлення.

Головний результат Національної ради за 2015-2018 роки розвитку проекту «Мовлення громад» – це +74 місцеві ефірні FM-радіостанції по всій Україні. 177 місцевих радіостанцій здійснюють мовлення у 24 областях України. Безпосередньо у 2018 році місцеві радіостанції отримали для використання вже 53 FM-частоти.

Проект вийшов на новий рівень – впроваджено форматні конкурси саме для місцевих конкурсів та проведено пакетні замовлення частот для прикордонних областей. За умовами конкурсів мовники мають право ретранслювати винятково програми Суспільного мовлення і Армії FM [2].

Отже, в результаті реалізації проекту «Мовлення громад» кількість місцевих радіомовників порівняно з початком 2015-го зросла на 70%. Проект «Мовлення громад» – один із тих, якими пишаються члени Національної ради, відзначає голова Національної ради Юрій Артеменко. Цей крок був певною мірою вимушеним з огляду на технічну сторону питання, оскільки проводове мовлення вмирає. Тож було знайдено варіант – мовлення громад на малопотужних FM-частотах.

Крім того, Національна рада у 2017 року розробила покрокову інструкцію «Організація місцевого радіомовлення, мовлення територіальних громад», де зібрана вся інформація, щоб створити місцеву радіостанцію. Там пояснено, як замовити частоти, як заповнити необхідні документи для участі в конкурсі і як почати будувати свою радіостанцію.

Проект «Мовлення громад» забезпечує підтримку процесу децентралізації, громади починають розуміти свої можливості й починають повноцінне громадське життя, підкреслює член Національної ради Сергій Костинський: «Коли є дискусія, коли є обговорення, коли є місцеві новини, – то і створюється громада» [3].

18 квітня 2019 р. Національна рада підбила підсумки вже п'ятого форматного конкурсу на місцеве мовлення, визначивши переможців на 28 частотах у 15 областях України. Потужність, з якою мовитимуть радіостанції на FM-частотах, – від 0,01 до 1 кВт та на середніх хвилях – 0,2 кВт у місті Чернівці.

Основними вимогами до програмної концепції передбачено, що в загальному обсязі мовлення не менше 15 відсотків мають становити інформаційні передачі місцевої тематики. Також дозволяється ретрансляція програм Суспільного мовлення та програм Центральної телерадіостудії Міністерства оборони України («Армія FM – військове радіо»). Граничний обсяг мовлення – 24 години на добу [1].

Отже, телерадіомовлення громад дозволить забезпечити громаду місцевим і загальнонаціональним контентом, створить інструменти для стимулювання розвитку громадянського суспільства на рівні територіальних громад, розвитку радіомовлення на комерційно непривабливих територіях, підвищуватиме компетенцію громадськості щодо

питань місцевого самоврядування та сприятиме процесу децентралізації та ефективному захисту прав і свобод громадян.

Список використаної літератури:

1. Визначено переможців конкурсу на місцеве мовлення // Офіційний сайт Національної ради з питань телебачення і радіомовлення. URL: <https://www.nrada.gov.ua/vyznachenno-peremozhetsiv-konkursu-na-mistseve-movlennya-2/?fbclid=IwAR0xYI-tcFypS8mzUp1YNHVPd7ipD5iYRVSpfg1lkaYUMot0NzcSGhSQfA> (дата звернення: 04.04.2019).
2. Декілька слів про досягнення в сфері телебачення і радіомовлення у 2018 // Офіційний сайт Національної ради з питань телебачення і радіомовлення. URL: <https://www.nrada.gov.ua/dekilka-sliv-pro-dosyagnennya-v-sferi-telebachennya-radiomovlennya-u-2018/> (дата звернення: 15.04.2019).
3. Національна рада підбила підсумки реалізації проекту «Мовлення громад» упродовж трьох років // Офіційний сайт Національної ради з питань телебачення і радіомовлення. URL: <https://www.nrada.gov.ua/natsionalna-rada-pidbyla-pidsumky-realizatsiyi-proektu-movlennya-gromad-uprodovzh-troh-rokiv/> (дата звернення: 20.04.2019).
4. Пояснювальна записка до проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» (автор: В.П. Сюмар та інші), реєстр. № 7397 від 14 грудня 2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63139 (дата звернення: 04.04.2018).
5. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 / Президент України. *Офіційний вісник України*. 2015. № 69. С. 12. Ст. 2257.
6. Проект Концепції підтримки та розвитку регіональних засобів масової інформації URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=155383 (дата звернення: 18.04.2019).
7. Про затвердження Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та зв'язку у сфері цивільного захисту, яке покликано врегулювати це питання: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2017 р. № 733 / Президент України. *Офіційний вісник України*. 2017. № 80. Ст. 2458.

Ключові слова: децентралізація, мовлення громад, недержавні ЗМІ, телерадіомовлення, громадські ЗМІ.

Ключевые слова: децентрализация, язык общин, негосударственные СМИ, телерадиовещание, общественные СМИ.

Key words: decentralization, community broadcasting, non-governmental mass media, broadcasting, public media.

МИХАЛЁВ ВЛАДИМИР АЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права

НОРМАТИВНОЕ ЗАКРЕПЛЕНИЕ БИОЛОГИЧЕСКИХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА: ЕВРОПЕЙСКАЯ И УКРАИНСКАЯ МОДЕЛИ

Современная система прав человека представляет собой весьма сложное и многообразное явление, в рамках которого права личности могут быть классифицированы по разным основаниям. Одним из сравнительно новых оснований классификации является биосоциальная природа человеческого существа, позволяющая поделить все права на группу биологических прав и группу социальных прав, памятуя при этом, что все субъективные права личности, как и право в целом, социальны. Такой подход, в определенной мере, можно отследить в Книге второй ГК Украины, где все личные неимущественные права физического лица поделены фактически подобным образом на: личные неимущественные права, обеспечивающие естественное существование физического лица (глава 21) и личные неимущественные права, обеспечивающие социальное бытие физического лица (глава 22) /1/.

Представляется, что биологические права человека в таком случае можно подразделить на несколько групп прав: физические, медицинские, экологические и генетические, включая при этом в эти группы выделенные значительно раньше права личности, относящиеся к разным поколениям прав человека.

К числу физических прав относятся права, которые обеспечивают физическое существование человека, например, право на жизнь.

К числу экологических прав, относятся права на безопасную для жизни и здоровья окружающую природную среду.

К числу медицинских прав относятся права, которые возникают по поводу охраны здоровья, оказания медицинской помощи и медицинского страхования.

К числу генетических прав человека, относятся права связанные с генетическим воздействием на тело человека.

Сами по себе субъективные права и свободы личности выступают главным, но не единственным способом, определяющим основы её правового положения. Основы конституционно-правового статуса личности базируются на принципах правового положения личности и прежде всего на принципах свободы, равноправия и уважения достоинства человека.

Понятие «свобода» в Конституции Украины и основополагающих европейских нормативно-правовых актов в области прав человека используется в двух значениях. Следует различать свободу как принцип правового положения личности, относящийся ко всем людям и к каждому отдельному человеку и субъективную свободу

как меру возможного поведения конкретного человека в конкретной ситуации, предусмотренной законом. Свобода как принцип не является абсолютной и включает в себя запреты как определенные варианты недопустимого поведения человека, но прежде всего она находит свою конкретизацию в системе субъективных прав и субъективных свобод личности. Однако ни один набор субъективных прав и свобод не исчерпывает содержания принципа свободы.

Запрет, как способ регулирования, находится в неразрывной диалектической связи со свободой, рассматриваемой в качестве принципа правового положения личности. Принцип свободы иногда представляют в виде двух составляющих: «свобода для...» и «свобода от...». Первая из них находит свое развертывание в системе потенциальных возможностей для человека, юридически выражаемых через систему субъективных прав, свобод и законных интересов личности, а вторая получает свое развитие в системе запретов от возможных неблагоприятных воздействий на человека со стороны других субъектов правоотношений.

Демократические принципы правового положения личности, права и свободы человека и гражданина, на которых они базируются, а также гарантии их реализации и защиты находятся в тесной взаимосвязи и являются основой для нормального существования человека. По мнению Н.В.Витрука, принципы в юридической конструкции правового положения личности являются «особым, специфическим элементом...» определяющим «сущность и содержание правового положения личности и его структурных элементов» [2, с. 32]. Они «...составляют теоретико-методологический и правовой стержень правового положения личности... цементируют, объединяют в одно целое комплекс структурных элементов правового положения личности, дают философско-идеологическое его обоснование» [2, с. 88].

Особенностью нормативного закрепления биологических прав человека в Конституции Украины и Основах законодательства Украины о здравоохранении, с одной стороны, а также европейской Конвенции о правах человека и биомедицине является, то, что, исходя из необходимости беречь биологические основы человека [3, с. 7], значительная часть правовых установлений выражена не через категории субъективных прав и свобод, а через определенные призывы (напр., гарантировать человеческое достоинство и основные права и свободы человека), принципы (напр., приоритета прав человека), условия (получение информации о цели и характере медицинского вмешательства, а также о его последствиях и рисках), запреты (напр., запрет на выбор пола будущего ребенка).

Список использованной литературы:

1. Гражданский кодекс Украины // Ведомости Верховной Рады Украины, 2003, № 40-44, ст. 356.

2. Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности. М.: Норма, 2008. – 488 с.
3. Дубинин Н. П. Что такое человек. М.: Мысль, 1983. – 334 с.

Ключові слова: біологічні права, особисті немайнові права, свобода, конвенція про права людини та біомедицину.

Ключевые слова: биологические права, личные неимущественные права, свобода, конвенция о правах человека и биомедицине.

Key words: biological rights, personal non-property rights, freedom, Convention on Human Rights and Biomedicine.

ОЛЬКИНА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ

Розвиток демократії в Україні неможливий без існування політичних партій, функціонування яких безпосередньо пов'язане з європейською інтеграцією. З огляду на важливість розвитку партійної системи України зростає необхідність деталізації її конституційного регулювання з урахуванням європейських стандартів.

Органом, що генерує європейські стандарти Європейською комісією за демократію через право (Венеційською комісією), було сформульовано вихідні положення щодо діяльності політичних партій, які можна згрупувати за такими напрямками:

1) реалізації свободи асоціацій у частині політичних партій, зокрема порядку їх створення (реєстрації) та сутності. Так, у Положенні про правове регулювання діяльності політичних партій 2010 року міститься дефініція «політична партія», а саме: «... добровільне об'єднання осіб, одним із завдань яких є участь в управлінні громадським життям, в тому числі шляхом висунення кандидатур на вільних і демократичних виборах» [1]. Зі змісту якої, можна зробити висновок, ч. 2 ст. 36 Конституції України, за якою «політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах» [2] є безпідставним звуженням їх діяльності та має бути викладена у такій редакції: «Політичні партії в Україні беруть участь в управлінні громадським життям, у виборах органів державної влади і місцевого самоврядування, а також референдумах, сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян». Пропонована норма розширить сфери функціонування політичних партій та забезпечить можливість існування політичних партій, навіть якщо вони не беруть участі у виборах, що відповідає європейським стандартам;

2) гарантування суб'єктивного права на свободу об'єднань у політичні партії шляхом регулювання заборони й розпуску політичних партій. Венеційська комісія вивчила та узагальнила практику держав-членів Ради Європи й дійшла висновку: «Заборона або насильницький розпуск політичних партій може бути виправданий тільки в тому випадку, якщо партії проповідують насильство або використання насильства як політичного засобу для зміни демократичного конституційного ладу, тим самим підриваючи права і свободи, гарантовані Конституцією. Той факт, що партія закликає до мирної зміни Конституції, не є достатнім для її заборони або розпуску» [3]. Крім того, Венеційська комісія підкреслила, що навіть у випадку згаданих порушень «правові заходи, спрямовані на заборону або ж передбачений законом насильницький розпуск політичних партій, повинні бути результатом судового висновку про неконституційність цих партій, бути мірою виняткового характеру й відповідати принципу пропорційності. Будь-які такі заходи повинні ґрунтуватися на достатніх доказах того, що партія загалом, а не тільки її окремі члени переслідує політичні цілі, використовуючи або готуючись використовувати кошти, що суперечать конституції», і що «рішення про заборону або розпуск політичної партії має прийматися конституційним судом або іншим компетентним судовим органом з дотриманням усіх процесуальних гарантій відкритого й неупередженого судового розгляду» [3]. Заборона або розпуск політичної партії в Україні є конституційною санкцією за скоєний конституційний делікт, тому виходячи з їх природи, має бути встановленою та застосованою органом конституційної юрисдикції – Конституційним Судом України, що в свою чергу потребує розширення його повноважень. Для оперативного реагування на порушення політичною партією Конституції України варто надати можливість звернення до Конституційного Суду України з цього приводу як 45 народним депутатам України, так і Уповноваженому Верховної Ради України, Верховному Суду України, Міністерству юстиції України, правоохоронним органам.

3) принципи правового регулювання діяльності політичних партій розкривають їх внутрішньоструктурні взаємозв'язки та взаємодію з органами публічної влади, іншими інститутами громадянського суспільства. Серед них в Україні назріла конституціоналізація принципу відповідності діяльності політичної партії змісту її Статуту та програми, що сприятиме ефективізації політичного процесу, а також принципу підзвітності. Щодо останнього, з метою забезпечення їх прозорості та відкритості доречно доповнити ст. 36 Конституції України пунктом у такій редакції: «Політичні партії в Україні підзвітні її членам. Щорічні звіти про діяльність політичної партії оприлюднюються у засобах масової інформації»;

4) особливості фінансування політичних партій, включаючи заборони на фінансові внески до політичних партій з іноземних джерел;

5) гарантування діяльності опозиційних партій шляхом нормативного закріплення їх основних прав: створення тимчасових слідчих

комісій Верховної Ради України, державного фінансування функціонування тіньового уряду (який складається з опозиційних народних депутатів України), внесення одного питання під час формування порядку денного засідань Верховної Ради України тощо.

Список використаної літератури:

1. Положення про правове регулювання діяльності політичних партій 2010 року. Прийнято Венеціанською комісією на 84-му пленарному засіданні (Венеція, 15-16 жовтня 2010 року) CDL-AD(2010)024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://www.osce.org/ru/odihr/81988>
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 142.
3. Положення про заборону та розпуск політичних партій та аналогічні заходи. Прийнято Венеціанською комісією на 41-му Пленарному засіданні (Венеція, 10–11 грудня 1999 року) CDLINF(2000)001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLINF\(2000\)001-rus](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLINF(2000)001-rus)

Ключові слова: політичні партії, свобода об'єднання, європейські стандарти та принципи.

Ключевые слова: политические партии, свобода объединения, европейские стандарты и принципы.

Key words: political parties, freedom of association, European standards and principles.

ТЕРЛЕЦЬКИЙ ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ АКТАМИ І ДІЯМИ, ЩО ВИЗНАНІ НЕКОНСТИТУЦІЙНИМИ: АНАЛІЗ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Юридична відповідальність органів влади є одним з видів соціальної відповідальності держави, одним з важливих шляхів практичного здійснення положень статті 3 Конституції України, яка серед іншого закріплює, що «держава відповідає перед людиною за свою діяльність». Така відповідальність не зводиться лише до політичної чи моральної відповідальності публічної влади перед суспільством, а в тому числі має ознаки юридичної відповідальності держави та її органів за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків. Наведене розуміння визначається задекларованим у статті 1 Конституції статусом Української держави як правової, згідно з яким держава, органи влади та людина рівною мірою несуть відповідальність за порушення норм права та невиконання покладених на них обов'язків.

Постулат відповідальності влади перед особою конкретизовано насамперед статтею 56 Конституції України, якою гарантовано право кожного «на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень».

Право на відшкодування шкоди, завданої органами влади, прямо закріплено частиною четвертою статті 62 Конституції України, а саме: «... держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням» та частиною третьою статті 152 Конституції України – «матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку».

Водночас підстави, умови й порядок відшкодування завданої органами влади матеріальної й моральної шкоди визначаються, окрім низки спеціальних законів [1-3], насамперед Цивільним кодексом України, зокрема положеннями статей 1173-1177 Глави 82. Тут доречно вказати, що вказана проблематика досі не отримала належного аналізу з боку вчених-конституціоналістів і натепер передусім становить предмет цивілістичних досліджень (І. Білик, Ю. Білоусов, О. Отраднава, О. Первомайський, Т. Сліпачук, С. Уваров та ін.). При цьому найчастіше дискутуються питання про відповідальність держави за діяння створюваних нею юридичних осіб, правову природу такого обов'язку тощо.

Ще більш показовим в цьому контексті є те, що приписи частини третьої статті 152 Конституції України та сутнісно пов'язаної з нею статті 1175 Цивільного кодексу України фактично опинилися поза увагою вітчизняних науковців. Навмисно залишаючи осторонь наявні теоретичні дискусії, вважаємо за доцільне зосередитися на аналізі правозастосування наведених норм права.

Тут відразу постає декілька принципово важливих питань.

1) Чи діє натепер в Україні визначений законом порядок відшкодування матеріальної чи моральної шкоди, завданій особі, актами і діями, що визнані неконституційними?

2) Чи поширюється на відповідні відносини положення статті 1175 Цивільного кодексу України, попри змістовні розбіжності в формулюванні Конституцією та Цивільним кодексом України обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду («шкода, завдана ... **актами і діями**, що визнані **неконституційними**» та, відповідно, «шкода, завдана ... в результаті **прийняття органом ... влади нормативно-правового акта, що був визнаний незаконним і скасований**»)?

3) Яким чином узгоджуються між собою положення частини третьої статті 152 та частини другої статті 152 Конституції України, відповідно до якої закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення?

Аналіз правозастосовної практики засвідчує, що попри той факт, що і через двадцять два роки після прийняття Конституції України державою не виконано позитивний обов'язок [4] ухвалити відповідний закон, який мав би визначити порядок та умови такого відшкодування, суди застосовують положення частини третьої статті 152 Конституції України як норму прямої дії і вирішують справи по суті заявлених вимог [5-8].

Виходячи із неприпустимості відмови у розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини, суди вказують, що відсутність відповідного закону не може бути підставою для відмови у позові, а слугує приводом застосовувати аналогію закону, а в разі відсутності подібної правової норми аналогію права, адже частиною 3 статті 8 Конституції України встановлено, що норми Конституції є нормами прямої дії.

Відповідно, неконституційність закону, встановлена Конституційним Судом України є підставою для застосування наслідків, передбачених статті 1175 Цивільного кодексу України, оскільки регламентована цією нормою цивільно-правова відповідальність у вигляді відшкодування шкоди, заподіяної прийняттям нормативно-правових актів, визнаних незаконними стосується також і випадків визнання неконституційними законів.

Тим не менш, передчасно думати, що проблеми відсутні. Судами задовольняються вимоги майнового характеру щодо соціальних виплат. Правозастосовна практика щодо вирішення майнових вимог в інших сферах, як і щодо відшкодування моральної шкоди – фактично відсутня. Але більш принципово, що досі зберігається ризик помилкового розуміння частини другої статті 152 Конституції України. Непоодинокі випадки, коли суди, посилаючись на це положення, твердили про безпідставність вимог про відшкодування завданої шкоди, оскільки рішення Конституційного Суду України не мають зворотної дії в часі [9-10].

Вважаємо, що застосування принципу *ex nunc*, встановленого щодо рішень Конституційного Суду України про визнання законів, інших актів або їх окремих положень, такими, що не відповідають Конституції України, є неприпустимим для ситуації відшкодування заподіяної матеріальної чи моральної шкоди, що визнані неконституційними. В іншому разі, доведеться констатувати, що спеціальне за своїм змістом положення частини третьої статті 152 Конституції України буде позбавлено своєї практичної значущості.

Втім, видається, саме вирішення цього питання становитиме суть справи 686/23445/17 [11], що натеper розглядається Великою палатою Верховного Суду. За відсутності спеціального закону, рішення Верховного Суду очікувано набуде особливого значення для подальшої практики застосування частини третьої статті 152 Конституції України.

Список використаної літератури:

1. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років : Закон України від 17.04.1991 № 962-XII [Електронний ре-

- супр] Верховна Рада України. Законодавство України. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12>
2. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 28.02.1991 № 796-XII [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12>
 3. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду : Закон України від 1.12.1994 № 266/94-ВР [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-вр>
 4. Рішення Конституційного Суду України від 7.10.2009 № 25-рп/2009 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 2 частини першої статті 49, другого речення статті 51 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v025p710-09>
 5. Постанова Апеляційного суду Хмельницької області від 16.08.2018 року по справі № 686/6137/18 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. – URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75944487>
 6. Постанова Апеляційного суду Хмельницької області від 27.09.2018 року по справі № 686/6719/18 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. – URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76794696>
 7. Постанова Вінницького апеляційного суду від 15.01.2019 року по справі № 127/18664/18 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. – URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79188580>
 8. Постанова Вінницького апеляційного суду від 23.01.2019 року по справі № 127/26097/18 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. – URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79188580>
 9. Рішення Апеляційного суду міста Севастополя від 16.10.2010 року по справі № 22ц-2187/2010 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. – URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/12040303>
 10. Рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 05.08.2010 року по справі № 22ц- 5471/2010 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. – URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10882913>
 11. Ухвала Великою палатою Верховного Суду від 26.03.2019 року по справі № 686/23445/17 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. – URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80751665>

Ключові слова: відповідальність, органи влади, відшкодування шкоди, неконституційні акти та дії, незаконні акти.

Ключевые слова: ответственность, органы власти, возмещение вреда, неконституционные акты и действия, незаконные акты.

Key words: liability, public authorities, compensation, unconstitutional acts and actions, illegal normative acts.

VITKOVA VALENTYNA

National University «Odesa Law Academy»,
Ass. Prof. of the Constitutional Law Department, Ph.D.

CROSS-BORDER COOPERATION: THEORY AND PRACTICE

Cross-border cooperation is a form of world economic integration, which has received a special dissemination in Europe. Cross-border cooperation facilitates the free movement of goods, services, capital and people. Cross-border region adjacent border areas of states that are characterized by certain natural, economic, socio-cultural and ethnic unity. In Western Europe, Euroregions, border cooperation and international transport corridors have become the most widespread among forms of cross-border cooperation. The path to a united Europe passes through the border areas where socio-cultural fronts are most clearly manifested.

Cross-border regional cooperation is a structural element of the state economic policy. At the same time, such cooperation can not be carried out without consideration of factors of a non-economic nature the provision of defense, socio-political, food security of the state. The objectives of cross-border cooperation can not be in conflict with the national interests of Ukraine. The regions of cross-border cooperation are focused on finding a flexible regime of cross-border economic relations. Within these regions there is a combination of the principles of sovereignty with the practice of cross-border economic cooperation. Promotion, formation and implementation of regional development programs are key value to cross-border cooperation. An important trend in the development of cross-border relations is their institutionalization creating a system of regional international organizations, complementing the world's political institutions. The modern concept of cross-border cooperation in the field of regional development helps to rethink the notion of the administrative-territorial structure of the country, the inhabitants of the border areas, the development of these territories, their inherent problems, etc. Many factors, including the integrity of the boundaries of the state depends on the level of development of the border areas, on the quality of life of their population [1]. Cross-border cooperation is a tool for solving local problems. Therefore, in order to maximize the efficiency of this activity, it is first necessary to align with the European one the national legislation, allocate sufficient powers to local self-government bodies and allocate the necessary resources to fill the practical content of projects within the framework of cross-border cooperation. Currently, Ukraine's cross-border cooperation has been overlooked. In the European Union, the principle of subsidiarity is one of the fundamental ones. In Ukraine, local self-government bodies have somehow limited powers, and, the more so, resources for solving local problems.

The issue of the need for redistribution of powers between the central and regional authorities and the transfer to the last rights to resolve issues of border cooperation remains actual. The complexity of the question is that the only subject of international law is the state. And if the regions of cross-border cooperation were created on the basis of international agreements, then the norms of cooperation between local authorities would be regulated directly. Therefore, out in this situation is seen one transferring part of the powers to the regional authorities [2]. Economic relations play a key role in regional cooperation. It is the easiest to establish a cross-border trade between neighboring or adjacent internal parts of different countries. Such exchanges are usually mutually beneficial and complementary in them, along with large corporations, can take part the middle and the small business. The deepening of cross-border economic ties in many cases is accompanied by the creation of appropriate transport networks and telecommunication systems. Arising from local structures of inland regions, they turn to cross-border infrastructure of international geopolitical region. Large-scale cross-border regional cooperation opens in the areas of high technologies, science and development of natural resources.

The basis of cross-border cooperation is the historical traditions and regional ties that have been forming for centuries. Ukraine and neighboring states can rely on the accumulated traditions of interaction, while overcoming the negative historical stereotypes that have developed in bilateral and multilateral relations. At the regional level, there is a dialogue of cultures for the purpose of their mutual enrichment, preservation of cultural diversity of peoples. Permanent communication between people promote better understanding of each other and affect the state policy of a neighboring country towards Ukraine. The world is interconnected sometimes small projects that improve mutual understanding between small towns or villages, achieve stability and mutually beneficial relations between states.

At the Council of Europe two committees on cross-border cooperation were created. The Madrid Convention of 1989 provided local authorities with the opportunity to develop, within the framework of national legislation, the legal framework for interaction between economic, social, environmental and cultural issues irrespective of national borders. The term «cross-border cooperation» called for further understanding of all agreed measures of an administrative, technical, economic, social and cultural nature aimed at strengthening and developing good-neighborly relations between the regions on both sides of the border, as well as the conclusion of relevant agreements.

It was also envisaged the creation of special bodies coordinating activities of cross-border regions and funded by interested States. The Convention recommended thorough examination of existing national legislation in terms of cross-border contacts.

Particular attention was paid to improving tax and customs rules, foreign trade conditions and capital transfer procedures. The Convention has

defined the scope of cross-border cooperation. It included issues of urban and regional development, improvement of the transport and communication network, energy supply, environmental protection, mutual assistance in emergencies. The problems of upbringing, education, research, health care, in particular, the extension of benefits in the area of medical care to residents of the border areas were not overlooked. Convention developers have shown a keen interest in issues of cultural policy, as well as in the organization of leisure, sports, tourism. Problems of social protection of workers working in the border areas were put on the agenda. Cross-border cooperation also involves the implementation of joint economic projects, the construction of new enterprises, and the improvement of agro-industrial systems. The authors of the convention, based on the desire to promote official recognition of the legality of such cooperation and encouragement of local authorities to its development, called on its participants to enter into relevant intergovernmental treaties. At the same time, they noted the experience of such an interstate legislative system already accumulated by Scandinavian countries [3].

In the spirit of this convention, the Council of Europe has established a permanent representative forum for local and regional authorities of 32 member countries of the Council of Europe the Congress of Local and Regional Authorities of Europe. In the course of his first European Conference on Transboundary Regions, held in 1990, special attention was paid to the harmonization of political measures related to the arrangement of transboundary territories.

In the conditions of regionalization, the question of its influence on the European security system is relevant. Regions, which are able to provide their own development, all louder advocate for reducing defense spending. Thus, after the fall of the Berlin Wall the governments of several German federal states called for the conversion of military bases in the training centers. However, the mayors of the cities that are the capital of these lands opposed such an offer, seeking to preserve job places at these military bases. According to authoritative observers, these discrepancies are likely to show that Europeans are increasingly relying not only on their own governments, but on the relevant structures of NATO and the EU, to ensure their own security. Many participants in the debate about Europe of regions come to the conclusion that under present conditions, European institutions, member states and territorial entities should abandon the radical break-up of existing structures and begin jointly developing a system of new equilibrium between them in conditions of transparency and democratic control. A new mechanism for their interaction is intended to provide an optimal balance between supranational, state and local power institutions. In this regard, first of all, there is the problem of developing a democratic legislative framework for European regionalism, the so-called «regional (territorial) autonomy».

It is hoped that the principles of European law will be able to provide a firm foundation for the concept of «new regionalism». This is, in particular, about «subsidiarity, complicity (partnership) and flexible financing»

[4]. The principle of subsidiarity, that is, the mechanism of redistribution of competences between the center and the periphery, due to its flexibility and antagonism in relation to the rigid bureaucratic delimitation of powers, is directed against supracentralization and provides a flexible approach to solving local problems. In other words, subsidiarity is characterized as the principle of a «government that is closest to citizens». The principle of complicity (partnership) means the coherence of action between the European institutions, interested Member State and regional autonomies partners in the pursuit of a common goal. The principle of flexible financing gives the regional bodies of management the peculiar functions of entrepreneurial activity, which allows for partial self-financing. It is important to keep in mind that these provisions apply only to local self-government bodies established in accordance with national legislation.

Obviously, the modern organization of society should first of all provide the population of certain regions with the possibility of conscious participation in national affairs. At the same time, the logically decentralized political system is much more than strictly centralized, responds to the demands of today's life.

Список використаної літератури:

1. Реутов В.С. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_60 (дата звернення 04.04.2019).
2. Геець В.М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія. Частина 1. Київ : Київський національний торг.-екон. ун-т, 2008. 389 с. URL: <https://textbooks.studio/uchebnik-natsionalnaya-ekonomika/prioriteti-natsionalnogo-ekonomichnogo.html> (дата звернення 04.04.2019).
3. European Outline Convention on Transfrontier Co-Operation Between Territorial Communities or Authorities : Treaty on 21.05.1980 № 106. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/106> (дата звернення 04.04.2019).
4. Making Sense of Subsidiarity: How Much Centralization for Europe? CEPR Annual Report. London, 1993. URL: https://cepr.org/sites/default/files/geneva_reports/GenevaP055.pdf (дата звернення 04.04.2019).

Ключові слова: транскордонне співробітництво, єврорегіони, децентралізація, взаємодія, прикордонні регіони.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, еврорегионы, децентрализация, взаимодействие, приграничные регионы.

Key words: cross-border cooperation, Euroregions, decentralization, cooperation, border regions.

ВОЛКОВА ДАРІЯ ЄВГЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права,
кандидат юридичних наук

МОДЕЛЮВАННЯ СУТНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Моделювання сутності громадських організацій в Україні доцільно здійснювати через їх ознаки – як наявні, так і бажані.

Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р., громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи. Таким чином, громадські організації належать до громадських об'єднань поряд із громадськими спілками. Відмінність громадських організацій від громадських спілок полягає в тому, що:

- засновниками громадських організацій є фізичні особи, а громадських спілок – юридичні особи приватного права;
- членами (учасниками) громадських організацій можуть бути лише фізичні особи, а членами (учасниками) громадських спілок – як фізичні особи, так і юридичні особи приватного права. А громадське об'єднання – це «добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів».

Однак, в юридичній літературі виокремленню цих та інших ознак та їхній деталізації приділяється надзвичайно небагато уваги, що негативно впливає на правозастосування у цій сфері.

Громадські організації як такі, що належать до громадських об'єднань, протиставляються іншому виду громадських об'єднань – політичним партіям: «Політична партія – це зареєстроване згідно із законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах» [1]. М. М. Новіков вважає, що політичні партії відрізняються від громадських організацій за порядком утворення [2, с. 92]. Слід зазначити, що ця відмінність не є основною. Основною відмінністю між політичними партіями та громадськими організаціями є мета їхньої діяльності: політичні партії утворюються для реалізації політичних прав, а громадські організації – для реалізації всіх прав та законних інтересів особистості, крім політичних. З цієї тези випливає те, що засновниками та членами політичних партій можуть бути лише громадяни України, що політичні партії утворюються, легалізуються та ліквідуються в особливому порядку тощо.

Одним з дослідників, який визначив ознаки громадських об'єднань, є О. О. Івакін. На його думку, основоположними ознаками громадського об'єднання є:

- добровільний характер утворення, добровільність членства;
- суспільно значущий характер потреб, інтересів, що реалізуються громадськими формуваннями, самостійний, самодіяльний характер функціонування;
- постановка членами громадського об'єднання спільних цілей; наявність вираженої системи безособистісних зв'язків, норм, що знаходять відображення в програмах, статутах об'єднання;
- некомерційний характер діяльності об'єднання [3, с. 9].

Знов-таки в цьому переліку є ознаки, притаманні юридичним особам (статутні документи, безособистісні зв'язки).

Цікавим є визначення Т. Д. Карліної: «...громадським об'єднанням визнається самостійна, самоврядна спільнота фізичних та юридичних осіб, які добровільно об'єдналися на рівних умовах для регулярної реалізації будь-яких суспільно значущих інтересів шляхом постановки спільних цілей і проведення спільної роботи відповідно до обраної програми (статуту)» [4, с. 9]. Вона влучно відмітила таку особливість, яка скоріше притаманна громадським організаціям, ніж громадським об'єднанням, – спільна робота для досягнення поставленої суспільно корисної мети.

Резюмуючи вищезазначене, пропонуємо вважати ознаками громадського об'єднання (які також притаманні громадським організаціям):

- добровільність;
- самоврядність;
- недержавність;
- неприбутковість.

Усі ці ознаки як у частині громадських об'єднань, так і в частині громадських організацій відповідають європейським стандартам.

Список використаної літератури:

1. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня 2004 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 45. Ст. 397.
2. Новіков М. М. Об'єднання громадян у механізмі взаємодії держави і громадянського суспільства : дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2002. 175 с.
3. Ивакин А. А. Административно-правовое положение общественных объединений в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук. М., 2009. 225 с.
4. Карлина Т. Д. Правовой статус общественных объединений в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук. Чебоксары, 2009. 177 с.

Ключові слова: громадські організації, об'єднання громадян, громадянське суспільство, право на свободу об'єднання, право на свободу об'єднання у громадські організації.

Ключевые слова: общественные организации, объединения граждан, гражданское общество, право на свободу объединения, право на свободу объединения в общественных организации.

Key words: public organizations, public associations, civil society, the right to freedom of association, the right to freedom of association in public organizations.

КОВАЛЕНКО РОМАН ОЛЕГОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРОВАВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

В умовах політичної кризи інститут публічно-правової відповідальності стає одним із основних інструментів, здатних налагодити систему державного управління.

Особливим видом публічно-правової відповідальності виступає конституційно-правова відповідальність, з'ясування змісту якої має велике практичне значення для захисту виборчих прав у разі їх порушення.

Конституційно-правова відповідальність володіє всіма загальними ознаками, які виокремлюють юридичну відповідальність з-поміж інших соціальних явищ. Діюче законодавство України встановлює окремі підстави конституційно-правової відповідальності, називає специфічні для цього виду відповідальності санкції за вчинені конституційні делікти.

Провівши дослідження проблеми конституційно-правової відповідальності у сфері виборчих правовідносин, можна визначити такі її особливості.

По-перше, конституційно-правова відповідальність виступає як правовий засіб забезпечення правопорядку в сфері конкретних груп конституційно-правових відносин, які становлять предмет конституційного права України і в рамках яких знаходять свій прояв підстави настання відповідальності, коло суб'єктів відповідальності та особливі санкції, які до них застосовуються.

По-друге, важливим елементом конституційно-правової відповідальності є підстави її настання. Сукупність фактичних, правових і процесуальних підстав є основою для її застосування. Не будь-яке порушення моральних, політичних чи інших норм може розглядатися як фактична підстава для конституційно-правової відповідальності, якщо ці норми не знайшли свого відповідного закріплення в нормах права.

Підстава конституційно-правової відповідальності не визначена яким-небудь усталеним терміном. У теорії конституційного права використовуються як конституційне правопорушення [36, с. 10; 55, с. 46; 56, с. 32], так і конституційний делікт [15], але необхідно зазначити, що назва підстави того чи іншого виду відповідальності складалась історично, тому, напевно, для конституційного права все ще попереду.

Сучасний стан законодавства про відповідальність за порушення виборчого законодавства демонструє неоднозначність правових норм у масиві нормативних актів і відсутність спеціальних законів, які б призначалися для регулювання проблем відповідальності. На необхідність прийняття такого роду акта вказують як теоретики, так і практики, наголошуючи на потребі встановлення загальних принципів,

юридичних підстав для настання несприятливих наслідків конституційно-правової відповідальності, порядку притягнення суб'єктів-правопорушників до конституційної відповідальності, а також закріплення механізму паралельного застосування заходів відповідальності різного ступеня тяжкості, встановлення меж відповідальності, заміни одних видів відповідальності іншими тощо [15, с. 8].

По-третє, конституційно-правова відповідальність за порушення виборчого законодавства має політичний характер, оскільки вона "відбиває участь суб'єкта у відносинах, які складаються у сфері організації, реалізації, приналежності державної влади й у сфері взаємовідносин держави та особи, а також відбиває прагнення суб'єктів до влади, впливу на визначення загальної волі держави, керівної ролі в ній" [17, с. 23]. Конституційно-правова відповідальність виконує функцію політико-правового впливу на суб'єктів, які вчинили конституційні делікти, проте не будь-який захід публічно-примусового впливу, що має політичний зміст, можна розглядати як міру конституційно-правової відповідальності..

У науковій літературі досить поширеною є думка, що конституційно-правова відповідальність суттєво відрізняється від інших видів юридичної відповідальності тим, що при її застосуванні важливим є сам факт правопорушення, а не доказ вини конкретної юридичної чи фізичної особи, службовця чи органу влади. Не можна не погодитись з твердженням П.М. Любченка про те, що така однозначність висновку є досить сумнівною, а більш правильним є підхід, за яким конституційно-правова відповідальність фізичних осіб має встановлюватись з дотриманням презумпції невинуватості, а юридичних осіб, суб'єктів публічної влади – незалежно від вини їхніх органів, посадових чи службових осіб [44, с. 109].

По-четверте, процесуальний порядок притягнення до конституційно-правової відповідальності учасників виборчого процесу у діючому законодавстві повною мірою не відображений і немає детальної регламентації порядку застосування конституційно-правових санкцій до порушників, що створює неоднозначність у підходах судів до вирішення електоральних спорів і неоднозначності в їхніх правових позиціях.

Національне законодавство передбачає два способи притягнення правопорушників до відповідальності за виборчі порушення: адміністративний та судовий. Варто звернути увагу, що судовий розгляд справ про порушення виборчого законодавства здійснюється в порядку, встановленому процесуальним законом, з урахуванням особливостей виборчих законів, а розгляд скарг в адміністративному порядку здійснюється лише на підставі положень відповідних виборчих законів, які на сьогодні містять лише загальні вказівки на строки прийняття скарг та винесення рішень за результатами їхнього розгляду.

Характерною рисою конституційної відповідальності, яка відрізняє її від інших видів юридичної відповідальності, є своєрідність її санкцій. Санкції, які містяться в нормах виборчого законодавства, в основному мають абсолютно визначений характер. Розформування виборчої

комісії, визнання члена виборчої комісії таким, що систематично не виконує свої обов'язки, та деякі інші санкції застосовуються або не застосовуються уповноваженими органами за відповідне правопорушення виборчого законодавства, але не можуть бути замінені іншими заходами державного примусу.

У рамках досліджень конституційно-правової відповідальності звертає на себе увагу концепція доктора юридичних наук, професора О. І. Сушинського щодо розробки конституційної субсидарної відповідальності [69, с. 51–59]. Відповідно до конституційного положення про те, що “кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної чи моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень”, держава та органи місцевого самоврядування відповідають як субсидіарні відповідачі за діяння своїх органів, їх посадових і службових осіб, зокрема, виборчих комісій.

Відповідальність за “колегіальні діяння” чи “діяння у складі” на сьогоднішній день недостатньо розроблені, однак не викликає сумніву необхідність теоретичного дослідження цієї проблеми, оскільки окремі особи можуть використати колегіальний орган для реалізації свого корисливого інтересу шляхом прийняття складом колегіального органу бажаного корисливого рішення.

Вибірчі комісії різного рівня як спеціальні органи та інші органи державної влади та місцевого самоврядування організовують свою діяльність за принципом дозволу, а в разі порушення ними визначених законом повноважень можна констатувати неправомірність їхньої діяльності, тому для колегіального органу не обов'язковим є встановлення причинно-наслідкового зв'язку між такими діяннями та корисливим інтересом у рамках конституційно-правової відповідальності, він має розглядатися як додатковий кваліфікуючий чинник.

Список використаних джерел:

1. Кресіна І. О. Інститут імпідменту: Порівняльний політико-правовий аналіз / І. О. Кресіна, А. А. Коваленко, С. В. Балан. – К. : Юрид. думка, 2004. – 176 с.
2. Наливайко Л. Р. Проблеми визначення поняття, специфічних ознак та функцій конституційної відповідальності в сучасній конституційній практиці / Л. Р. Наливайко // Право України. – 1999. – № 10. – С. 45–50.
3. Погорілко В. Ф. Юридична відповідальність за порушення конституційного законодавства України / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко // Часопис Київського університету права. – 2001. – № 1. – С. 30–39.
4. Батанова Н. М. Конституційні делікти в Україні: проблеми теорії та практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 “Конституційне право” / Наталія Миколаївна Батанова. – К., 2007. – 21 с.
5. Виноградов В. А. Конституционная ответственность: вопросы теории и правовое регулирование / В. В. Виноградов. – М. : Академпресс, 2000. – 288 с.

6. Любченко П. М. Конституційно-правова відповідальність суб'єктів виборчого процесу: теорія і практика / П. М. Любченко // Відповідальність за порушення виборчого законодавства та шляхи вдосконалення суміжного законодавства : матеріали Наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листопада 2005 р.). – К. : Фоліант, 2006. – С. 106–112.
7. Сушинський О. Конституційна субсидіарна відповідальність: концептуальний аспект / О. Сушинський // Вибори та демократія. – 2006. – № 3 (9). – С. 51–59.

Ключові слова: вибори, конституційно-правова відповідальність, предмет конституційного права, виборчі правовідносини.

Ключевые слова: выборы, конституционно-правовая ответственность, предмет конституционного права, избирательные правоотношения.

Key words: elections, constitutional and legal responsibility, subject of constitutional law, electoral legal relations.

КУЛІ-ІВАНЧЕНКО КСЕНІЯ КОСТЯНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ ЯК СВОЄРІДНА ФОРМА БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Поряд із розповсюдженими уявленнями про соціальне замовлення як форму (механізм, технологію) взаємодії органів державної влади або органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями, представляється доцільним довести, що соціальне замовлення може виступати своєрідною формою безпосередньої демократії.

Так, соціальне замовлення передбачає залучення громадськості (громадські організації, інші фізичні і юридичні особи, у тому числі підприємці) і наділення їх певними повноваженнями в рамках правового поля до участі в вирішенні пріоритетних соціальних проблем шляхом надання соціальних послуг населенню. Тобто органи державної влади та органи місцевого самоврядування перекладають частину своїх функцій (і, відповідно, повноважень) у соціальній сфері на громадські організації, що є своєрідними кроком роздержавлення і демополізації соціальної сфери і формою залучення громадян до участі в управлінні державними справами.

Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії (стаття 69 Конституції України), а згідно з частиною першою статті 38 цієї Конституції громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [1]. Як зазначається в Рішенні Конституційного Суду України від 5 жовтня

2005 року № 6-рп у справі про здійснення влади народом: «Влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною та здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії у порядку, визначеному Конституцією та законами України...» Водночас Конституційний Суд України зазначив, що «Влада народу здійснюється в межах території держави у спосіб і формах, встановлених Конституцією та законами» [5]. Отже, Конституція України закріплює, окрім основних форм безпосередньої демократії (виборів, референдуму), ще й інші, але, які саме, – вона не деталізує ні у зазначеній вище статті 69, ні в жодній іншій статті свого тексту. Конституційний Суд України, надаючи офіційне тлумачення статті 69 Конституції України зазначив, що «Влада народу ...здійснюється...через вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії у порядку, визначеному Конституцією та законами України. Влада народу здійснюється ... у спосіб і формах, встановлених Конституцією та законами». Тобто народ може здійснювати своє волевиявлення в інших формах і в інший спосіб, але у порядку, визначеному Конституцією та іншими законами України. Таким чином, Український народ, як громадяни України всіх національностей [1], може виражати свою волю в будь-яких формах та в будь-який спосіб, порядок яких повинен регламентуватися чинним законодавством України. В Рішенні Конституційного Суду України від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі зазначається, що «Конституційне закріплення влади народу зумовлює необхідність запровадження певних механізмів її реалізації» [6]. Цілком логічно, що впровадження нових механізмів, форм, способів реалізації влади народу надасть можливість реалізовувати конституційне право кожного громадянина на участь в управлінні державними справами (оскільки народ – це спільнота, що складається з пов'язаних спільним громадянством індивідів, які мають первинні щодо держави права) [8, стор. 34]. Представляється, що своєрідною формою безпосередньої демократії може бути механізм соціального замовлення. Так, замовник соціальних послуг (яким може бути місцева державна адміністрація, її структурний підрозділ; виконавчий орган міської ради та ін.) визначають щороку або на період до трьох років пріоритети соціального замовлення залежно від виду соціальних послуг та соціальних груп, які їх отримують, з урахуванням потреб населення адміністративно-територіальної одиниці. Замовник соціальних послуг протягом місяця після затвердження відповідного місцевого бюджету затверджує річний план проведення конкурсів соціального замовлення, який разом з пріоритетами соціального замовлення надсилається Міністерству соціальної політики України [3]. Таким чином, органи державної влади та місцевого самоврядування, визначаючи пріоритети соціального замовлення в наданні соціальних послуг, дізнаються про соціальні проблеми та потреби населення (сукупність потреб і інтересів громадян, об'єднаних по територіальним, віковим та соціальним ознакам) [4]. В свою чергу, недержавні суб'єкти (що виступають виконавцями

соціального замовлення) шляхом соціального замовлення, перемігши у конкурсі виконавців соціального замовлення, вирішують пріоритетні соціальні проблеми та надають соціальні послуги уразливим верствам населення. Шляхом надання соціальних послуг недержавні суб'єкти забезпечують реалізацію окремих прав громадян, які опинилися в складних життєвих обставинах і не можуть самостійно брати участь у суспільному житті [2]. Отже, органи державної влади та місцевого самоврядування залучають до реалізації своїх повноважень з надання соціальних послуг недержавні суб'єкти (недержавні юридичні особи та фізичні особи – підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги) [3]. Таким чином, вони надають недержавним суб'єктам (наприклад, громадським організаціям або окремим громадянам) право безпосередньо виражати свою волю.

Конституція України (стаття 140) визначає місцеве самоврядування як право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [1]. В Рішенні Конституційного Суду України № 6-рп/2002 від 26 березня 2002 року у справі про охорону трудових прав депутатів місцевих рад зазначається, що органи місцевого самоврядування не є органами державної влади, а місцеве самоврядування слід розглядати як форму здійснення народом влади. Предметами відання місцевого самоврядування є не будь-які питання суспільного життя, а питання саме місцевого значення, тобто такі, які пов'язані передусім з життєдіяльністю територіальних громад [7].

Таким чином, в сферу діяльності органів місцевого самоврядування не входять питання загальнодержавного значення. Органи місцевого самоврядування представляють інтереси не всього народу, а тільки місцевої територіальної громади і вирішують питання в межах не всієї території України, а окремої адміністративно-територіальної одиниці. Тому вбачається, що соціальне замовлення виступає своєрідною формою безпосередньої демократії, через яку в залежності від рівня реалізації соціального замовлення (державний або місцевий) люди можуть здійснювати народовладдя.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/ 96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про соціальні послуги : Закон України від 19 червня 2003 року № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.
3. Про затвердження Порядку здійснення соціального замовлення за рахунок бюджетних коштів : Постанова Кабінету Міністрів України № 324 від 29 квітня 2013 року // Офіційний вісник України. – 2013. – № 36. – Ст. 1265.
4. Об утверждении Положения о социальном заказе в городе Одессе в новой редакции : Решение Одесского городского совета от 8 февраля 2017 г. № 1613-VII <http://omr.gov.ua/ru/acts/council/92698/>

5. Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 6-рп у справі про здійснення влади народом // Офіційний вісник України. – 2005. – № 41. – Ст. 2605. – С. 31.
6. Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі // Вісник Конституційного Суду України. – 2008. – № 3. – С. 15.
7. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/ 2002 від 26 березня 2002 року у справі про охорону трудових прав депутатів місцевих рад [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9445>
8. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відпов. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2012. – 1128 с.

Ключові слова: соціальне замовлення, управління державними та місцевими справами, безпосередня демократія, влада народу, форми безпосередньої демократії.

Ключевые слова: социальный заказ, управление государственными и местными делами, непосредственная демократия, власть народа, формы непосредственной демократии.

Key words: social order, management of state and local affairs, direct democracy, people's rule, forms of direct democracy.

НАЗАРКО АРКАДІЙ ТИМОФІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕХАНІЗМ СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ

Управління селом, селищем, містом, забезпечення належної якості надання публічних послуг територіальній громаді потребують наявності не тільки управлінського хисту, а й відповідної освіти, професіоналізму та компетентності. Аналіз функцій і повноважень голови та місцевої ради, чинне законодавство та практика його реалізації дозволяють виокремити деякі механізми стримувань і противаг, передбачені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1] щодо взаємодії міського голови і міської ради, наявність яких не дозволяє обом сторонам узурпувати владу, проте може перетворитись на підставу для конфліктів та протистояння між ними.

До них, зокрема, можна віднести такі положення: 1) в сфері номінаційних правовідносин: а) міський голова не має права призначати секретаря місцевої ради одноосібно, без згоди на це самої ради, він лише подає на розгляд і затвердження ради його кандидатуру (підпункт 4 п. 3 ст. 42 гл. 3 розд. II закону); б) міський голова та

місцева рада можуть сформувати виконавчий комітет лише спільно, при цьому сформований попередньою радою і попереднім головою комітет виконує свої повноваження до формування нового (підпункт 1 ст. 51 гл. 5 розд. II); 2) у правотворчій сфері відносин: а) міський голова може заблокувати рішення місцевої ради, тобто не підписати прийняте міською радою рішення і таким чином позбавити його законної сили (підпункт 3 п. 3 ст. 42 гл. 3 розд. II); б) міська рада має право скасувати рішення виконавчого комітету ради з питань, віднесених до власної компетенції виконавчих органів ради (п. 9 ст. 59 гл. 5 розд. II); 3) у сфері реалізації відповідальності (юрисдикційній): а) повноваження міського голови можуть бути припинені достроково за рішенням місцевого референдуму або за рішенням місцевої ради, прийнятим шляхом таємного голосування не менш як 2/3 голосів депутатів від загального складу ради (п. 3 ст. 79 розд. IV); б) міська рада може прийняти рішення про недовіру сільському, селищному, міському голові (підпункт 10 п. 1 ст. 26 гл. 1 розд. II). Підстави для винесення цього рішення законодавець не деталізував, але їх доцільно прописати в статуті міської ради. Зокрема, це може бути негативний висновок щодо звіту сільського, селищного, міського голови, який має право заслуховувати місцева рада; 4) у сфері правореалізації: а) місцева рада затверджує договори, які укладає голова від імені територіальної громади, ради та її виконавчого комітету, з питань, віднесених до виключної компетенції ради, відповідно до чинного законодавства; б) міський голова зобов'язаний подавати ці договори на затвердження відповідної ради (підпункт 16 п. 3 ст. 42 гл. 3 розд. II).

У статутах територіальних громад доцільно деталізувати основні засади взаємодії окремих елементів місцевого самоврядування, у тому числі сільського, селищного, міського голови та місцевої ради. З метою забезпечення легітимності взаємодії сільського, селищного, міського голови з депутатським корпусом ради необхідно зафіксувати в статутах і регламентах місцевих рад основні принципи, правила та процедури такої взаємодії при вирішенні спірних питань і розв'язанні конфліктних ситуацій. Доцільно також передбачити залучення посередників до розв'язання деструктивних конфліктів тощо.

Головною метою налагодження взаємодії голови та місцевої ради є створення умов для належного виконання закріплених за ними функцій, обов'язків і повноважень. Основними принципами взаємодії голови та депутатів місцевої ради повинні бути взаємна повага, дотримання культури й етики спілкування, пріоритет інтересів територіальної громади при вирішенні питань місцевого значення, дотримання чинного законодавства, відповідальність перед територіальною громадою, прагнення до консенсусу та конструктивної співпраці, обґрунтування власної позиції з питань, які розглядаються, виявлення розумної ініціативи при здійсненні повноважень, зрівноважене ставлення до критики, послідовність, чесність.

Список використаної літератури:

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

Ключові слова: місцеве самоврядування, система стримувань і противаг, територіальна громада.

Ключевые слова: местное самоуправление, система сдержек и противовесов, территориальная громада.

Key words: local government, city, the system of checks and balances, local community.

ОЛЕКСІЙ УЛЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Чернівецький юридичний інститут

Національного університету «Одеська юридична академія»,

асистент кафедри конституційного, адміністративного і фінансового права

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ

Будь яка правова держава не може існувати та реалізовувати свою внутрішню та зовнішню політику без фінансових ресурсів, а також відповідно без контролю за формуванням, розподілом та використанням таких фінансових ресурсів. Існування такого контролю зумовлено контрольною функцією держави, яка проявляється через діяльність багатьох державних органів в тому числі і Верховної Ради України (парламенту) та підконтрольних і підзвітних їй органів.

Зупинимось детальніше на значенні і розумінні контролю. Науковці по різному трактують поняття «контроль» в залежності від конкретної галузі права. На думку В. Гаращука, головним у природі контролю в правовій державі у такому варіанті є те, що він міститься в дуалізмі громадянського суспільства і державної влади, народного та державного суверенітетів, а здійснюється через демократичну систему поділу влади за допомогою механізму стримувань і противаг [3, с. 75].

І. Берназюк у своїй праці «Парламентський контроль за реалізацією стратегічних актів» зазначає, що у Великому тлумачному словнику сучасної української мови, поняття «контроль» визначається як: 1) перевірка, облік діяльності кого-, чого- небудь, нагляд за кимось, чимось; 2) установа або організація, що здійснює нагляд за ким-, чим- небудь або перевіряє його [2, с. 153].

А. В. Андрійчук у своїй праці звертає увагу на трактування терміну «контроль» у фінансово-економічному словнику, в якому вказано: « Контроль – це складова частина управління економічними об'єктами з метою перевірки відповідності спостережуваного стану

об'єкта бажаному і необхідному стану, який передбачається законами, положеннями, інструкціями та іншими нормативно-правовими актами, а також програмами, планами, договорами, угодами.» Не можна не погодитись з автором, що немає єдності в думках щодо цієї дефініції як у різних словниках так і у вчених. Одні вважають що він тотожний з наглядом, інші схиляються до думки що контроль є окремим самостійним видом діяльності, треті – що контроль та нагляд співвідносяться як основа та її елемент [1, с. 125].

Що стосується поняття парламентського контролю то дослідженням даного питання займалось багато науковців. К. С. Лапатухіна тлумачить парламентський контроль як: « систему норм, які регулюють порядок проведення нагляду та перевірки, що здійснюється власне парламентом, палатами парламенту, комітетами та комісіями парламентів або його палат, спеціалізованими органами створеними парламентами, депутатами та уповноваженими посадовими особами визначеного законодавством об'єкта контролю, обумовленого формою правління держави [4, с. 14].

О. Майданик розглядає парламентський контроль, як різновид державного контролю та зазначає: « Суто парламентським прийнято вважати саме такий контроль, котрий реалізується у певних притаманних лише парламентам формах, і який здійснюється виключно парламентом та через відповідні створювані ним структури [5, с. 12].

Якщо говорити про сутність парламентського контролю, то вона проявляється через саму функцію контролю та у можливості виявити достовірність інформації щодо ситуації в тих чи інших сферах суспільства та держави в цілому, а також перевіряти виконання обов'язків чи покладених функцій на ті чи інші об'єкти контролю, у виявленні правопорушень з боку підконтрольних суб'єктів, а також у встановленні правомірної поведінки та діяльності підконтрольних суб'єктів у відповідності до чинного законодавства.

Таким чином підсумовуючи зазначене вище, можна зробити наступний висновок: парламентський контроль – це система норм, які покликані регулювати діяльність підконтрольних органів Верховної ради України та її структурних підрозділів, за допомогою, притаманних лише парламентам, форм.

Список використаної літератури:

1. Андрійчук А.В. Правова та науково-теоретична природа банківського контролю. *Митна справа*. 2013. № 4(88). С. 123-131.
2. Берназюк І. М. Парламентський контроль за реалізацією стратегічних актів. *Підприємство, господарство і право*. № 6. 2017. 219 с.
3. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: дис.. д.ю.н. спец. 12.00.07 Х. 2003. 413 с.
4. Лапатухіна Е. С. Контрольные функции органов представительной власти. автореф. дис. к.ю.н. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право». М. 2009. 18 с.

5. Майданик О. О. Поняття і сутність парламентського контролю. *Право України*. № 10. 2004. С. 12-16.

Ключові слова: парламентський контроль, контроль, парламент, державна влада, форми контролю.

Ключевые слова: парламентский контроль, контроль, парламент, государственная власть, формы контроля.

Key words: parliamentary control, control, parliament, state power, forms of control.

ПАНАСЮК ВІТА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

ІНСТРУМЕНТИ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

В Україні за останні десятиріччя партиципативна демократія (демократія участі) отримала нові імпульси розвитку, що пов'язано із подіями в політичному житті. Вимогою часу є встановлення діалогових відносин між органами державної влади та громадськістю у процесі вироблення та реалізації всіх напрямів державної політики. Запит суспільства на можливість впливати на процес прийняття рішень органами державної влади та громадянського суспільства стимулював державу до прийняття нормативно-правових актів, якими було регламентовано застосування різних форм участі громадян у формуванні та реалізації державної політики. Залучення громадськості до здійснення державної політики це не лише вимога часу, а й необхідна умова прогресивного розвитку, як держави, так і суспільства, оскільки, громадськість є не лише суб'єктом, який здатен через здійснення контролю стимулювати активність елементів державного механізму, а й інтелектуальний ресурс для органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

На сьогодні в Україні участь громадян, інститутів громадянського суспільства, громадськості з застосуванням різних форм регламентована великою кількістю нормативно-правових актів різної юридичної сили, проте в наявності й велика кількість, як пробілів, так і колізій між існуючими нормами. Великою проблемою є унормування застосування інструментів громадської участі на локальному рівні. Зокрема, мова про місцеві ініціативи та громадські слухання, порядок застосування яких визначається статутами територіальних громад або рішенням відповідних рад. Аналіз норм Статутів територіальних громад та Положень про громадські слухання усіх обласних центрів та міст республіканського підпорядкування здійснений експертами Українського незалежного центру політичних досліджень та Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства при Президентові України

привів до висновків, що «процедури проведення слухань, майже у всіх випадках, є невинувато складними, утруднюють реалізацію права на громадські слухання. Окремі органи місцевого самоврядування, приймаючи ці акти, фактично, узурпувати право скликати громадські слухання, знівельовали даний інструмент або максимально обмежили права територіальних громад. Ця ситуація фактично унеможливує участь членів територіальної громади у процесі вирішення питань місцевого значення, що подеколи призводить до крайніх форм протесту (мітингів, блокування тощо)» [1]. Така ж ситуація і з нормативним регулюванням процесу реалізації місцевих ініціатив, основні проблеми якого полягають в відсутності чітких часових рамок для розгляду місцевої ініціативи та оприлюднення рішень прийнятих за результатами розгляду місцевої ініціативи [2].

Щодо законодавчого рівня регулювання громадської участі, необхідно зазначити, що тривалий час в нормативно-правових актах використовувався термін «громадськість», проте його визначення на законодавчому рівні було закріплено лише у 2017 році в Законі України «Про оцінку впливу на довкілля», відповідно до положення пункту 2 частини 1 статті 1 якого громадськість це – «одна чи більше фізичних або юридичних осіб, їх об'єднання, організації або групи» [3]. Майже через рік у Законі України «Про стратегічну екологічну оцінку» від 20 березня 2018 року поняття «громадськість» було деталізовано та уточнено і відповідно законодавець до суб'єктів, які охоплюються поняттям «громадськість» відніс лише тих юридичних осіб, об'єднання, організації або групи, які зареєстровані на території, на яку поширюється дія документа стратегічного планування [4]. Таким чином, законодавець шляхом визначення поняття «громадськість» нормативно закріпив існування самостійного колективного суб'єкта правовідносин з відповідним закріпленням його прав. На відміну від такого колективного суб'єкта конституційних правовідносин як «український народ», який приймає рішення безпосередньо шляхом виборів та референдумів, «громадськість» реалізовує себе як учасник правовідносин через участь індивідуальних та колективних суб'єктів, які охоплюються цим поняттям та з застосуванням відповідно індивідуальних та колективних форм участі в формуванні та реалізації державної політики та прийнятті органами публічної влади рішень.

На сьогодні чинним законодавством передбачено велику кількість інструментів участі громадськості в формуванні та реалізації державної політики, які використовуються з різною частотою та мають різну ефективність.

В залежності від виду суб'єкта інструменти громадської участі можна поділити на: індивідуальні (звернення громадян, запит на публічну інформацію, участь у роботі депутатських комісій, участь у роботі сесії місцевої ради) та колективні (місцеві ініціативи, громадські слухання, громадська експертиза загальні збори громадян за місцем проживання, консультації з громадськістю).

За тривалістю: разові (звернення, запит на публічну інформацію, громадська експертиза, електронні петиції, громадські слухання), періодичні (участь у роботі депутатських комісій, сесій місцевих рад, участь у зустрічах депутатів з виборцями) та постійні (діяльність громадських рад, консультативно-дорадчих органів).

Підсумовуючи, слід зазначити, що в цілому в Україні створено нормативно-правову основу реалізації участі громадськості в формуванні та реалізації державної політики та передбачено застосування великої кількості інструментів такої участі. Проте, для налагодження конструктивної взаємодії між громадськістю та державою необхідним є усунення колізій та пробілів нормативно-правового регулювання.

Список використаної літератури:

1. Правове регулювання громадських слухань [Електронний ресурс]. Режим доступу. – <https://civil-rada.in.ua/pravove-regulyuvannya-gromadskikh-slukhan>.
2. Правове регулювання місцевих ініціатив. [Електронний ресурс]. Режим доступу. – <https://civil-rada.in.ua/pravove-regulyuvannya-miscevikh-iniciativ>.
3. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 р. // Відомості Верховної ради України. – 2017. – № 29. – Ст. 315.
4. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20 березня 2018 р. // Відомості Верховної ради України. – 2018. – № 16. – Ст. 138.

Ключові слова: громадськість, інструменти громадської участі, парципативна демократія.

Ключевые слова: общественность, инструменты участия общественности, партиципативная демократия

Key words: the public, the tools of public participation, the party democracy.

САЛЕЙ МАРИНА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ В РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

У системі конституційного права формується та виокремлюється така аксіологічна складова його як конституційна аксіологія (вчення про формування, застосування та захист конституційних цінностей як фундаментальних, зокрема, ціннісних основ сучасного конституціоналізму). В свою чергу, під конституційними цінностями слід розуміти гуманістичні, демократично-правові, універсальні конституційно-нормативні об'єкти конституційних правовідносин, що визначальною

мірою впливають на всі елементи сучасного конституціоналізму, публічно-владну та суспільну практику.

Однією з форм аксіологічного напрямку діяльності Конституційного Суду України є утвердження конституційних цінностей шляхом конкретизації формулювання їх змісту. Еволюційний процес генерування конституційних цінностей відбувається шляхом обґрунтування у практиці Конституційного Суду України формально не зафіксованих у Конституції України цінностей. Зокрема, «шляхом офіційного тлумачення Конституційний Суд об'єктивно впливає на правотворчий процес, оскільки акти тлумачення визначають також межі розуміння конституційних приписів, положень законів, інших правових актів відповідними державними органами, органами місцевого самоврядування, усіма, хто причетний до правотворення, а також до правозастосування як реалізації правових норм». У цьому контексті практикою Конституційного Суду України окремі конституційні цінності «були виведені з аналізу положень Конституції України, до яких, зокрема, відносять: непорушність прав і свобод людини у поєднанні зі справедливістю, співмірністю і пропорційністю; верховенство права та верховенство закону (при наданні пріоритету принципу верховенства права як принципу вищого рівня); народний суверенітет і поділ влади; принцип справедливості і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами; принцип довіри громадян до держави і принцип заборони зниження досягнутого рівня змісту і обсягу гарантій, зокрема незалежності суддів; принцип розподілу конституційного контролю між судами загальної юрисдикції і Конституційним Судом.

Прикладом, дефінітивного конструювання конституційної цінності є Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 р. № 2- рп/2012, за яким «право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб.

Аксіологічною ознакою практики Конституційного Суду України є використання такої важливої суспільно-правової цінності, що не закріплена у Конституції України, як справедливість. Наприклад, за рішенням від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання справедливість є однією з основних засад права, яку зазвичай розглядають як «властивість права, виражену, зокрема, у рівному юридичному масштабі поведінки, а справедливе застосування норм права передбачає передусім недискримінаційний підхід, неупередженість».

Нарешті, завдяки Конституційному Суду України було сформульовано легальне розуміння верховенства права як «панування права у суспільстві, що вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнутими передусім ідеями соціальної справедливості».

ті, свободи, рівності тощо». Виходячи з аналізу цього та інших рішень Конституційного Суду України, до ознак верховенства права належать такі: «повага і непорушність прав та свобод людини»; «становлення правопорядку, який повинен гарантувати кожному утвердження і забезпечення прав і свобод»; «визначеність, ясність і недвозначність правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі»; допустимість «фіксації меж самої сутності прав і свобод» шляхом застосування юридичних способів, якщо «це ставить за мету не звужити обсяг прав і свобод, а уточнити зміст та регламентацію процедурних питань і окреслити загальні межі основоположних прав»; справедливість і розмірність

Саме в практиці Конституційного Суду України отримали своє обґрунтування цілий ряд формально не зафіксованих у Конституції цінностей отримали. Завдання Конституційного Суду України в кожному своєму рішенні об'єктивувати динамічний баланс конституційних цінностей, а саме, захищати незмінні базові цінності, враховуючи ті нагальні потреби конкретно-історичного розвитку України, в яких ці цінності знаходять свої актуальні втілення.

Ключові слова: аксіологія, конституційна аксіологія, цінності, конституційні цінності, Конституційний Суд України.

Ключевые слова: аксиология, конституционная аксиология, ценности, конституционные ценности, Конституционный Суд Украины.

Key words: axiology, Constitutional axiology, values, Constitutional values, The Constitutional Court of Ukraine.

СОН СОФІЯ СЕРГІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри конституційного права

СТАНДАРТИ ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

Побудова демократичного суспільства та розвиток системи реалізації в Україні колективних та індивідуальних політичних прав вимагає на дослідження системи розподілу компетенції, функцій та повноважень в сфері місцевих виборів не тільки в рамках системи державного управління, але й між структурними елементами державної влади, місцевого самоврядування та громадянського суспільства, зокрема, політичними партіями, їх місцевими організаціями, блоками, їх представниками. При цьому має бути урахованою специфіка місцевих виборчих процесів, які водночас є предметом конституційно-правових, політичних, фінансових, зокрема бюджетних, адміністративних, контрольних та правоохоронних правовідносин та невід'ємною частиною системи організації народовладдя. Необхідно також усвідомлювати, що

специфіка історичного досвіду Україні щодо організації місцевих виборів на радянському етапі розвитку суспільства та за перші роки становлення незалежної держави та наявність сьогодні визначених міжнародних, зокрема, європейських стандартів у цій сфері, у багатьох аспектах впливають на сучасну політико-правову ситуацію в площині місцевих виборів.

Європейські організації виходять з презумпції того, що справедливе представництво всередині партійних структур, міцна організація партії та її фінансового управління, етичні стандарти, необхідність звітувати перед рядовими членами партії не будуть ефективними засобами підтримки реальних інтересів та пріоритетів за умов відсутності чіткого регламенту та практики заохочення внутріпартійної демократії. Відповідно до міжнародної доктрини, для управління міжпартійними відносинами необхідні чіткі нормативні положення й практика, зокрема, щодо відносин між опозицією та партіями більшості.

Розглянемо детальніше виборчі вимоги та стандарти, які існують у міжнародному співтоваристві щодо виборів в Україні, зокрема, щодо участі в них політичних партій. Основною міжнародною інституцією, що оприлюднює звіти про українські вибори та надає рекомендації щодо покращення виборчих процесів є бюро демократизації та прав людини (БДПЛ) ОБСЄ. Рекомендації БДПЛ щодо України дослідники розподіляють на рекомендації щодо покращання законодавства про вибори та рекомендації щодо покращання загального ходу виборчих кампаній. Фактично мова йде про рекомендації організаційного та правового змісту (їх також можна назвати процесуальними та матеріальними рекомендаціями).

Незалежні експерти стверджують, що порівняльний аналіз щодо відповідності європейських національних законодавств міжнародним виборчим стандартам показує, що «українське законодавство є одним з найпрогресивніших у Європі, оскільки більшість законодавчих актів зарубіжних країн значно менше адаптовані до міжнародних стандартів виборів». Водночас на думку цих авторів в Україні на сьогодні відсутні процедури, які визначені Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи, щодо контролю за фінансуванням суб'єктів виборчого процесу; чинне законодавство України неналежно прописує гарантії рівного доступу до джерел інформації в ході ведення виборчої кампанії учасників виборчого процесу.

Зазначимо, що окремі автори називають дотримання виборчих стандартів «динамічним, перманентним процесом», який «...передбачає постійну в часі нормотворчу діяльність органів державної влади з метою як вдосконалення, так і уніфікації норм, що врегульовують питання виборчого процесу».

Європейські Експерти визнають, що в Україні рекомендації правового змісту певним чином впроваджуються у національне виборче законодавство (насамперед в контексті повноважень виборчих комісій, вимог до передвиборної агітації), незважаючи на декілька проблемних аспектів (щодо ухвалення єдиного Виборчого кодексу України, створен-

ня єдиного реєстру виборців, проблеми участі на місцевих виборах позапартійних спостерігачів, діяльності засобів масової інформації та їх співпраці із політичними партіями тощо). При цьому рекомендації організаційного характеру ураховуються у виборчому процесі в значно меншому обсязі. Так, експерти ОБСЄ неодноразово наголошували на тому, що в Україні органи влади втручаються у виборчі кампанії, засоби масової інформації є тенденційними, фінансування діяльності партій та виборчої агітації залишається непрозорим, а правоохоронні органи можна визнати заангажованими.

Експерти Комітету виборців України зазначають, що для вітчизняної ситуації найбільш актуальним є електоральний досвід країн Центральної та Східної Європи, «оскільки пострадянський і постсоціалістичний простір характеризується подібними перверсіями в політичній (у тому числі виборчій) культурі, сформованими в період російсько-радянського окупаційного режиму».

Водночас можна казати про те, що українське законодавство є досить повною мірою адаптованою до міжнародних стандартів виборів, насамперед в контексті європейських стандартів. При цьому актуальними стають не аспекти удосконалення нормативної бази щодо участі політичних партій у місцевих виборах, а питання вдосконалення організаційних форм реалізації відповідних стандартів, підвищення культури та правосвідомості відповідних учасників виборчого процесу.

Ключові слова: вибори, політичні партії, європейські стандарти, демократія

Ключевые слова: выборы, политические партии, европейские стандарты, демократия.

Key words: elections, political parties, European standards, democracy.

SREDNYTSKA IRINA

National University «Odessa Law Academy»,
Senior Lecturer of the Department of Constitutional Law, Doctor of philosophy

IS AN OATH-SWEARING ON THE BIBLE A CUSTOMARY LAW OR AN IMPORTANCE OF THE COMMITMENT?

Our country is noble due to liberties guaranteed in our Constitution, which includes religious freedom. However, the question that many believers have to face is: is it worth to take an oath or is it better to refuse. The most important is the necessity to swear a loyalty and allegiance oath to the state and people. There might be a reason to use other words, for instance: «promise», «guarantee», «assure», «pledge to», which have a legal status.

First of all one should realize what an oath means. It is a solemn pledge to fulfil the promise. As a rule, a person calls on the God (He is different in each religion) and it guarantees the person is sincere. An ancient and a medieval history contains a lot of examples of rituals connected with pledge of alle-

giance. The analysis shows that in ancient times the oath was the most sure-fire way to prove words and intentions. People assumed the responsibility not only before their fellow humans, but before God. A mistaken oath or a breach of oath is considered in different religions as one of worst mortal sins before God. The oath takes a special place because of its religious base and connection with the people's culture; it also has regulated legal statuses and reflected the moral attitude to other persons and to God.

From the modern religions point of view, believers must not oath to prove every their allegation. Thus, an oath does not excluded in almost all Christian world beliefs, including Orthodox, Catholic and Protestant, but is allowed only in highly critical moments of life. It is recommended not to oath by mistake.

A prohibition of a mistaken swearing in the name of God is one of the strictest in The Ten Commandments obtained on Mount Sinai, it says: «You shall not take the name of the LORD your God in vain» [1, p.94]. Essentially, a person is supposed to avoid the oath in the name of God, it is enough to say «yes» or «no» to warrant intentions.

In many Christian countries, persons who testify in court or are elected to the Head of State position take an oath on the Bible. The concept «oath» is an integral part of the President Inauguration procedure and is enshrined in the Constitution of Ukraine. In the clause 104 of the Ukrainian Constitution the following swearing of the President is identified: «I hereby swear to the people of Ukraine» [2]. The Presidents of Ukraine swear having their hand put on the Peresopnytsia Gospel – a unique written memorial, a known translation of the Scripture from the 16th century old Ukrainian language.

But it is not mentioned which hand should be put on one of these books (Gospel or Constitution). Leonid Kravchuk put his left hand on the USSR Constitution and the right hand on his heart, the Gospel was nearby. Kuchma took an oath without touching the Constitution. He only put his hand on the open Gospel. The third President Yushchenko sword putting his right hand on the Peresopnytsia Gospel, he only touched the Consitution by the fingers of his hand. Having taken an oath Yushchenko crossed himself and kissed the ceremony books. Yanukovitch took an oath putting his right hand on the Peresopnytsia Gospel and his elbow on the Constitution of Ukraine. The President Poroshenko did the same. Thus, it is easy to make a conclusion: Presidents are not required to use the Bible as a part of that process obligatory in Ukraine [3].

The reason for «swearing» on the Bible or some other holy book is that if your commitment to tell the truth is not strong, swearing on a «sacred object» ups your commitment to tell the truth. But you should not use the Torah, Bible, Quran or any other «holy text» since that would violate the constitutions «religious test» clause. Such practice was rooted in American history, and it is being followed. During the Inauguration in 1789 the first American President George Washington took an oath putting his hand on the Bible and the text of this oath is repeated by all the Presidents of the USA. The final sentence of George's Washington speech: «So help me God» became aphoristic and is used in politician's speeches.

The Bible has become a part of American social and cultural history. From the first English settlements in the early seventeenth century to the modern era, the Bible is reflected in the American story. Swearing on the Bible is not a legal requirement of office, but it has become a custom with a lot of informal pressure attached to it. If it was a legal requirement, it would violate the United Nations Constitution. That clause was deliberately put into the Constitution, because the Founding Fathers were opposed to the United States passing any laws that resembled the British Test Acts, which imposed penalties for Roman Catholics and nonconformist protestants.

The oaths of office are mentioned twice in the Constitution of the United States. Article VI, Section 3 deals with members of Congress. Article II, Section 1 pertains to the President. It says, «Before he enter on the Execution of his Office, he shall take the following Oath or Affirmation: «I do solemnly swear (or affirm) that I will faithfully execute the Office of President of the United States, and will to the best of my Ability, preserve, protect and defend the Constitution of the United States» [4]. (Note that the phrase «So help me, God» is not a required part of the oath. They use this phrase so often that many Americans believe it is a part of the Consitution).

But have all the presidents followed the suit, and sworn on the Bible? What will Americans do if the President happens to be not Christian, Muslim or Buddhist? According to official records kept by the Architect of the Capitol, Teddy Roosevelt, during a rushed oath of office after William McKinley's assassination, did not use the Bible in 1901 [5]. Kennedy was the first to use the Catholic (Douay-Rheims) version of the Bible for his oath in 1961 [6]. John Quincy Adams felt that being sworn in on a law book was more powerful and meaningful, as well as helping push for the separation of church and state [5]. So he was sworn in with a law book, which he said represented his promise to «preserve, protect and defend the Constitution». In most cases, Presidents have used a family Bible or two Bibles at the ceremony simultaneously. For example, President Obama was sworn in with two Bibles – one owned by Abraham Lincoln and the other owned by Martin Luther King [7].

Over the years, the presidential swearing-in ceremony became more elaborate and was extended to holders of other federal offices. Various traditions and practices grew up around it. But they are just that: traditions, not requirements. The Constitution does not require a president to take the oath of office by swearing on a Bible, and several past presidents have not used a Bible for their swearing-in ceremonies.

It is also interesting to note that the Presidents can either say, «I do solemnly swear» or «I do solemnly affirm». Although only one President has confirmed the oath rather than swearing it, which was the fourteenth president of Franklin Pierce in 1853, because of his own religious reasons. An atheist president would take the same oath, without the words: «So help me God» [6] that ensures the freedom of conscience of the elected president. Since this is an affirmation, rather than a sworn oath, there is no need for a Bible.

An «affirmation» is the same thing as an oath, but without the religious implications. Christians believe any oath, not just presidential ones, is wit-

nessed by God and that the individual will be held accountable for the conditions of God's oath.

Up to now all the Presidents were Christians, but Jewish congressmen take an oath on the Jewish Bible, and elected in 2007 the first Muslim congressman Kith Ellison sword his loyalty to Constitution on Quran. But such innovations never pass without rejections. Some people are convinced that Bibles should be a part of the ceremony. In December 2017, Ted Crockett, a spokesman for unsuccessful U.S. Senate candidate Roy Moore, appeared on CNN and defended Moore's position that Muslims should not be allowed to hold public office. Crockett said this was so because, «You have to swear on a Bible to be an elected official in the United States of America» [8]. There is no official confirmed government religion in the United States, elected leaders are free to use whatever book they choose, or no book at all. Overall, the use of a Bible is traditional for members who consider themselves Christian. Some prefer using law books instead of a Bible. Officials of other religious have used their own religious texts. As the USA has the religious freedom, officials can use any book to swear (or no book at all), the most important thing is that he or she carries out the office properly. Because the elected officials are by oath bound to defend the Constitution – not a religious book, they might for a moment have their hand on it.

References:

1. The Torah: The Five Books / Edited with notes by Keter Aram Zova and Mordechai Breuer. Jerusalem: Mossad HaRav Kook, 1975. 271 p.
2. The Constitution of Ukraine of 28 June 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. On the procedure of the Ukraine Supreme Council ceremonial session dedicated to taking oath of the newly elected President: The Ukraine Supreme Council Decree from 01.09.2005 № 3. Ukraine Supreme Council payroll.
4. The Constitution of the United States. URL: <http://constitutionus.com/>
5. Inauguration at the U.S. Capitol. URL: <https://www.aoc.gov/nations-stage/inauguration-us-capitol>
6. Inaugural history. URL: <https://www.cbsnews.com/htdocs/politics/inauguration/history.pdf>
7. Presidential Inaugurations and the Bible: Barack Obama. URL: <https://www.museumofthebible.org/book/minutes/214>
8. You Don't Need to Take an Oath on a Bible, or Any Religious Text. The New York Times, Dec. 13, 2017. URL: <https://www.nytimes.com/2017/12/13/us/politics/roy-moore-bible-ted-crockett.html>

Key-words: inauguration, oath, swearing, religious freedom.

Ключові слова: інавгурація, клятва, присяга, релігійна свобода.

Ключевые слова: инавгурация, клятва, присяга, религиозная свобода.

ФРАНЦУЗ-ЯКОВЕЦЬ ТЕТЯНА АНАТОЛІЙНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
Івано-Франківський юридичний інститут,
завідувач кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного
права, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ БІКАМЕРАЛІЗМУ

Загальновизнане сучасною конституційно-правовою наукою розуміння бікамералізму є еволюцією конституційно-правових поглядів на місце та роль представницьких установ у системі органів державної влади. Історія правової юридичної думки нараховує вже не одне століття дослідження конституційно-правової теорії та практики бікамералізму, наявних його проблем, які доцільно позиціонувати з передовою світовою практикою і методологією, що має наукові обґрунтування. Увагу вчених, державних діячів та політиків усього світу протягом становлення й розвитку державності завжди привертало життєво важливі питання створення ефективних представницьких установ і відповідних їм конструкцій. Безперечно, оцінка відповідних думок, ідей, поглядів повинна враховувати історико-правові реалії. З конституційного погляду: «Конституційно-правова наука є певного роду системою знань, теорій та концепцій про конституційно-правову практику та відносини, що мають наукове обґрунтування. Вона вивчає дію конституційного права, закономірності його розвитку, реалізацію його норм, формує поради до практичного застосування щодо вдосконалення норм конституційного права та конституційно-правових відносин. Ці рекомендації базуються на досвіді, що накопичувався впродовж не одного століття та сучасному загальносвітовому досвіді щодо конституційно-правової теорії та практики» [1]. Виокремлюють наступні функції конституційно-правової науки: політичну, методологічну, ідеологічну, прогностичну, комунікативну, експертну [2].

Методологія науки є відповідним науковим поглядом про методи пізнання конституційно-правових реалій, їх теоретичного обґрунтування, вивчення і пізнання, що застосовуються у науці конституційного права. Наявність відповідних реальних впливів, як об'єктивних, так і суб'єктивних, є чинником, що впливає на зміни у методологічній базі. Методологія науки постає в якості значного потенціалу допомоги у культивуванні вирішення структурних питань розвитку конституційного процесу, сфер його спрямованості, напрямів державотворчої практики.

Зважаючи на питання глобалізаційних викликів, перед наукою конституційного права постають для вирішення непрості методологічні питання, що зумовлюються загальним станом і проблемами методології права. Сьогодні можемо констатувати тенденції до поширення методологічної невизначеності, еkleктизм, некритичне поверхнєве запозичення низки методів та засобів інших наук поза межами їх

можливого використання у дослідженнях. Раціональна об'єктивність простежується й у непоодиноких проявах абстрактного, соціально беззмислового визначення державно-правових явищ, нерозбірливого цитування і посилання на концепції та норми, які досить часто на неналежному рівні перекладені з іноземної мови без застосування юридичної термінології та з належністю до різних правових систем.

Методологічні питання дослідження проблем конституційної теорії і практики бікамералізму сьогодні безпосередньо пов'язані з вирішенням проблем юридичної науки, ефективним використанням сучасного методологічного інструментарію для аналізу державно-правових процесів. Відповідно до сьогоднішніх реалій актуальним науковим питанням є питання ефективності функціонування інституту бікамералізму, що відповідатиме реальному напрямку руху до побудови надійного демократично розвиненого суспільства, пошуку дієвих підходів до розкриття сутності інституту бікамералізму, його ролі у сучасних процесах організації і розвитку суспільства, забезпечення та збереження демократичної спрямованості й досягнення політичної стабільності. Необхідно враховувати, що конституційний процес сьогодні знаходиться не в статичі, а є динамічним у силу різних об'єктивних і суб'єктивних факторів, а особливо в силу загрозливих викликів реальних глобалізаційних процесів, які є незворотними. Відповідно, використання діалектичного методу дослідження проблем і реалій конституційної теорії та практик бікамералізму не означає, що не повинні використовуватися й інші методи та інструментарії. Окрім того, аргументовано можна визначити як теоретичний, так і практичний бік оформлення понять і їх упорядкування. Теоретичний бік методології дослідження конституційної теорії і практики бікамералізму формується як теорія пізнання, гносеологія, що вивчає сутність пізнавального процесу, його зв'язків, емпіризм та раціоналізм. Значною мірою вона тяжіє до моделі ідеального знання, це відповідний алгоритм та програма, набір способів і прийомів щодо того, як досягти бажаної практичної мети й не погіршити проти істини або того, що ми вважаємо істинним знанням. Якість, успішність, ефективність методу перевіряються практикою, рішенням науково-практичних завдань, тобто пошуком принципів досягнення мети, що реалізуються у комплексі реальних справ та обставин.

Методологія ділиться на змістовну та формальну. У цьому аспекті, формальна методологія окреслює аналіз методів дослідження з розумінням логічної структури і підходів до побудови теоретичного знання, його істинності та аргументованості. Змістова методологія включає вивчення законів, теорій, структур і наукового знання, критеріїв науковості та системи використовуваних методів дослідження.

Варто враховувати різнобічні чинники, відмінність їхньої еволюції, і, відповідно, по-новому, з погляду новітніх тенденцій європейського та світового характеру оцінити значення матеріалістичної діалектики як методологічної основи науки конституційного права; з раціонального погляду та європейських міркувань і підходів, з урахуванням найрізно-

манітніших аспектів, збалансованості їх конструкцій, дещо з інших бачень оцінити історичні, соціологічні, порівняльно-правові та інші способи і методи дослідження конституційної науки.

У цьому контексті можна зазначити, що комплексна модель успішного демократичного парламентського устрою – бікамеральна модель, містить насамперед як єдину вимогу думку про прагнення балансу сил, влад (правильних мір, пропорційності, продуманості й мінімізації політичних криз, політичної корупції, запобігання роздільному управлінню, ефективній взаємодії законодавчої та виконавчої гілок влади) і т.д.

Не викликає сумнівів постулат, що “значимість бікамералізму визначається структурою розмежування повноважень і системою міжпалатного погодження протиріч. У межах структури розмежування повноважень, основним критерієм сили бікамералізму виступає співвідношення законодавчих прерогатив палат» [3].

З огляду на особливості дослідження бікамералізму його характерною ознакою є те, що даний феномен можна розглядати у декількох напрямках: правотворчому, науковому, організаційному. Ця тенденція властива також для наукової думки у напрямку дослідження інституту бікамералізму. Дослідження проблеми співвідношення демократії та інституту двопалатності у класичній і сучасній теорії виявляє дві конфронтуючі парадигми її інтерпретації. Однак, у сучасному політичному розвитку домінує “процесуальна” концепція, яка, як доведено, інтегрує демократію саме з бікамеральним типом парламентаризму, і виглядає вона більш переконливою [3]. Необхідно констатувати, що у переважній більшості дослідники, котрі звертаються до проблеми бікамералізму, стоять на позиціях класичної інституціоналістської чи неoinституціоналістської методології. Це обмежує можливості узагальнення даного феномену, з урахуванням багатогранності всіх його аспектів, інституціональних і функціональних характеристик. Попри наявні розходження у певних загальнотеоретичних аспектах, відповідні міркування і праці тих чи тих дослідників дають цінне підґрунтя для комплексного вивчення та узагальнення проблем бікамералізму. Скажімо, концептуальний підхід до осмислення проблем стосовно класифікації зв'язку форми держави і форми організації парламенту. «Більш поширеною теорією щодо класифікації зв'язку форми держави з застосуванням однієї з моделей організації парламенту є орієнтація на встановлення зв'язку між формою державного устрою та формою організації парламенту. У цьому сенсі, як правило, застосовується така формула: федеративній державі відповідає двопалатна модель парламенту, а унітарній – однопалатна» [4]. Прямої конституційної залежності між структурою парламенту і формою територіального устрою не існує. У даному контексті під кутом зору політичної заангажованості зустрічаються певні думки, які несуть за собою уявні побоювання, які, на наш погляд, продукуються з певним умислом.

Можна цілком погодились із твердженням, що «Як правило, бікамералізм забезпечує не тільки партійно-політичне представництво тери-

торіальних громад. Двопалатний парламент здатний також перешкоджати експансії популізму депутатської більшості нижньої палати та вузькопартійному узурпуванню урядових функцій. Можливість попередження популістських, а інколи і відверто авантюристичних рішень нижніх палат є далеко не останнім аргументом на користь бікамералізму» [5].

Вагомість впливу бікамералізму доцільно визначати з погляду ефективного впливу і формування такого типу влади, який буде здатний забезпечити та сприяти становленню та поширенню консенсусної демократії і розвиненого громадянського суспільства.

Список використаної літератури:

1. Конституційне право України / Н. К.Шептала, Г. В. Задорожня. – Дніпропетровськ: ТОВ «Лізунов-Прес», 2012. – С. 46.
2. Конституційне право України: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Жувравського. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2002. – С. 40.
3. Новіков М. М. Інституціональні виміри бікамеральних систем (порівняльний аналіз). Автореф. дис. канд. юр. наук 23.00.02. – 2008. – С. 19, 29.
4. Скрипнюк О. В. Двопалатний парламент як конституційна модель структурної організації вищого законодавчого органу влади // Міжнародне та конституційне право. № 2 (15). 2011. – С. 20.
5. Коліух В. Бікамералізм: європейська традиція та українські перспективи / В. Коліух // Політологічний вісник. Збірник наукових праць / Політологічний центр при Київському національному ун-ті ім. Т. Шевченка. – К.: Інтел, 2002. Вип. 61. С. 116-118.

Ключові слова: бікамералізм, методологія, проблеми теорії.

Ключевые слова: бикамерализм, методология, проблемы теории.

Key words: bicameralism, methodology, problems of theory.

БАТАН ЮРІЙ ДМИТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК НОРМОТВОРЧІ ЗАПОБІЖНИКИ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ

У науковій літературі наявні чимало поділів суб'єктів запобігання порушенням прав людини (переважно – суб'єктів запобігання злочинності). Зважаючи на це, варто прокоментувати принаймні один із найпоширеніших. У докторській дисертації 2018 року В. М. Бесчастного вказано, що «практично орієнтованою та такою, що відповідає рівням

протидії злочинності, є класифікація суб'єктів протидії злочинності, запропонована Г. В. Форос. Дослідниця поділяє суб'єктів протидії злочинності за функціональною ознакою на три види», першим із яких є: «1) органи та організації, які керують цією діяльністю, організують її, створюють систему управління нею (органи державної влади та управління, органи місцевого самоврядування)» [1, с. 178-179; 2, с. 180]. По-перше, не можна погодитися з критерієм, оскільки цей поділ має не зовсім функціональну, а радше функціонально-цільову ознаку. По-друге, уналежнення органів місцевого самоврядування (навіть не міських рад) до органів, які керують діяльністю із запобігання та протидії злочинності, організують її та створюють систему управління нею, є принаймні гіперболізацією їх ролі.

Пропонується класифікувати суб'єктів превентивного механізму права, залежно від основної запобіжної діяльності, яку вони виконують (інакше кажучи – за критерієм функціональності), на такі категорії: ідеологічні, нормотворчі, правосприйальні, контрольно-наглядові. Органи місцевого самоврядування видається за можливе уналежнити до нормотворчих суб'єктів. До останніх уналежнено суб'єктів, які беруть участь у створенні нормативної основи діяльності усіх суб'єктів превентивної діяльності. Нормотворчі суб'єкти проголошують і закріплюють права людини, процедури їх реалізації та захисту, процедури запобігання перепонам на шляху реалізації прав людини, а також процедури уникнення можливостей діяти неправомірно.

Серед нормотворчих функцій муніципалітетів можна виокремити дві основні:

а) установчо-номінативну. Вона полягає в ухваленні рішень про створення (ліквідацію, реорганізацію), визначення повноважень та формування (призначення, затвердження, обрання, звільнення посадових і службових осіб) органів і установ, що мають на меті запобігання порушенням прав людини. Зокрема, ч. 1 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачає, що виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради вирішуються питання: заснування аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації відповідної ради, призначення і звільнення їх керівників (п. 8); створення органів і служб для забезпечення здійснення з іншими суб'єктами комунальної власності спільних проектів або спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, установ та організацій, визначення повноважень цих органів (служб) (п. 32); створення відповідно до закону за рахунок коштів місцевого бюджету установ з надання безоплатної первинної правової допомоги, призначення і звільнення керівників цих установ, залучення в установленому законом порядку фізичних чи юридичних осіб приватного права до надання безоплатної первинної правової допомоги (п. 39-1) [2, ст. 26]. Стаття 38 згаданого Закону закріплює такі власні (самоврядні) повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад: підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо створення відповідно до закону міліції, що утримується за рахунок коштів місцевого

самоврядування, вирішення питань про чисельність працівників такої міліції, про витрати на їх утримання, здійснення матеріально-технічного забезпечення їх діяльності, створення для них необхідних житлово-побутових умов (пп. 1 п. «а» ч. 1); створення в установленому порядку комунальних аварійно-рятувальних служб (пп. 6 п. «а» ч. 1) [2, ст. 38].

б) програмно-нормативну. Ця функція являє собою затвердження програм й ухвалення правил стосовно заходів запобігання порушенням прав людини. Стосовно програм, то на пленарних засіданнях місцевих рад затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільові програми з інших питань місцевого самоврядування [2, ст. 26, ч. 1, п. 22], зокрема регіональні та місцеві програми профілактики правопорушень. Що стосується власне нормативної складової, то місцеві ради, їх виконавчі комітети ухвалюють різноманітні правила – нормативні акти з питань благоустрою, утримання тварин, торгівлі, містобудування та архітектури, землеустрою, призначенням яких є запобігання порушенням передусім соціально-економічних і культурних прав людини.

Те, що органи місцевого самоврядування мають, перш за все, нормотворчу природу, не може заперечувати наявність контрольно-наглядових функцій (приміром, місцеві ради заслуховують: звіти місцевого голови про діяльність виконавчих органів влади, зокрема у сфері запобігання порушенням прав людини; інформацію керівників правоохоронних органів про стан законності, боротьби зі злочинністю та результати діяльності на відповідній території тощо), які, так само як і такі функції інших нормотворчих суб'єктів, не домінують з-поміж інших функцій.

Вбачається, що подальше дослідження засобів превентивності діяльності органів місцевого самоврядування є перспективним для вітчизняної науки та практики.

Список використаних джерел:

1. Бесчастний В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Донецький юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ України, 2018. 400 с.
2. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97 // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.
3. Форос В. Г. Суб'єкти діяльності щодо попередження злочинів та протидії злочинності // Правова держава. 2012. № 14. С. 179–184.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, запобігання порушенням прав людини, превенція, нормотворчість.

Ключевые слова: органы местного самоуправления, предупреждение нарушений прав человека, превенция, нормотворчество.

Key words: local self-government bodies, prevention of human rights violations, rule-making.

КИТАЙКА ОЛЬГА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ДИТИНИ ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДИТИНИ

Конституційно-правовий статус дитини – це система закріплених у законодавстві компонентів, що визначає реальне становище дитини у суспільстві та структурно складається з громадянського стану дитини, її конституційної правосуб'єктності, принципів конституційно-правового статусу дитини, конституційних прав дитини та їх гарантії.

На підставі дослідження національного конституційного законодавства, відповідних міжнародно-правових стандартів та наукових напрацювань в цій сфері, можливо зробити висновок, що важливим елементом конституційно-правового статусу дитини є конституційні права дитини. Дослідники висловлюють різні позиції щодо дефініції «права дитини».

При визначенні прав дітей С.П. Коталейчук зазначив, що «права неповнолітніх – це комплекс прав і свобод, який характеризує правовий статус неповнолітніх з урахуванням особливостей розвитку людини до досягнення нею віку повноліття» [1, с. 8]. Варто зазначити, що він, розділяє поняття «дитина» та «неповнолітній».

Т.Г. Корж-Ікаєва зазначила, що під «правами дитини» розуміють закріплені в Конституції України і гарантовані державою можливості поведінки і розвитку неповнолітнього з урахуванням його індивідуальних потреб і соціальних інтересів суспільства відповідно до існуючого чинного законодавства і міжнародного права [2, с. 7]. Однак, у даній дефініції недостатньо повно розкриті особливості прав дитини. Якщо виключити з неї слова «дитина» та «неповнолітній» (які застосовані у синонімічному значенні), то дефініцію можна буде застосувати для визначення прав особистості. Водночас, авторка сформулювала визначення поняття «права дитини» з галузевим «акцентом» на конституційне право. Адже «конституційне право в цілому є фундаментом всієї національної правової системи України» [3, с. 133].

На думку Н.М. Опольської, «права дитини є об'єктивно визначеними соціально-економічним рівнем розвитку суспільства та юридично гарантованими державою тими можливостями задоволення потреб та інтересів дитини, реалізація яких є необхідною умовою для її нормального життя та гармонійного розвитку, і здійснюється самою дитиною або за допомогою інших осіб» [4, с. 9]. У цьому визначенні позитивними рисами є відображення зв'язку між правами та їх гарантіями, а також більш високий, у порівнянні з попередніми дефініціями, рівень урахування особливостей прав дитини. Схоже визначення поняття «права дитини у законодавстві» сформулював С.Г. Зельгін. Він зазначив, що права дитини у законодавстві – це сукупність прав дітей, закріплені в

міжнародних актах і національних нормативно-правових актах, які надають дітям (особам, які не досягли 18 років) за своїм вибором, в необхідних випадках за вибором батьків, опікунів, піклувальників, уповноважених органів, зробити певні дії або утриматися від їх вчинення в інтересах дітей [5, с. 3].

Також і Ю.В. Губаль зауважила, що «права дитини – це система чітко окреслених в нормативно-правових актах можливостей, які необхідні особі для її комплексного та цілісного розвитку в умовах і відповідно до вимог середовища, в якому вона знаходиться, та регулюють її життєдіяльність в суспільстві, враховуючи її незрілість» [6, с. 34].

Представляє інтерес визначення поняття «права дитини», надане О.В. Бутько. Вона сформулювала, що «права дитини – це надані їй державою можливості вільно розвиватися, здобувати знання, навички, вміння, формувати фізичний, духовний, моральний і соціальний потенціал майбутнього громадянина країни» [7, с. 153]. Це визначення значно більше підкреслює соціальну, а не юридичну складову, притаманну правам дитини – акцент зроблено не на тому, що певні права дитина реалізує самостійно, а інші права – через своїх законних представників, а на тому, що основною метою наділення дитини правами є сприяння її повноцінному розвитку як члена суспільства. Водночас, О.В. Бутько веде мову про «майбутнього громадянина країни» однак громадянство можна набутися за народженням, і переважна більшість дітей мають громадянство тієї чи іншої країни.

З урахуванням вказаних зауваження, більш коректною є дефініція, надана О.А. Шульц, саме тому, що є згадка про: особливості дитини у частині фізичного, психологічного та розумового розвитку; гарантування прав дитини державою; використання не тільки національного законодавства, але й міжнародних документів; особливості режиму та механізму реалізації і захисту прав дитини [8, с. 95].

Подібну позицію до визначення прав дитини висловлює І.В. Волошина. Вона визначила, права та свободи дитини – як системоутворюючий елемент, під яким слід розуміти сукупність громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших можливостей, які забезпечують біологічне та соціальне існування, необхідне виховання, навчання та розвитку дитини з метою формування її належного фізичного та морального стану, що найбільш наочно характеризує якість конституційно-правового статусу дитини з урахуванням особливостей її розвитку до повноліття [9, с. 6]. В цьому визначенні, незрозуміло, що означає «якість конституційно-правового статусу дитини», і як її можна «наочно охарактеризувати».

Доволі вдалою є дефініція поняття «конституційні права дитини», яку сформулювала О.М. Кудрявцева. Відповідно до її пропозиції, «конституційні права дитини – це її основоположні права, а саме певні можливості дитини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх» [10, с. 82].

Дійсно, Конституція закріплює найбільш важливі положення. При цьому, доцільно зазначити те, що не завжди дитина може здійснити свої права самостійно. Також, варто було б зробити акцент не просто на тому, що певна сукупність прав дитини є необхідною, а на тому, чому вони є необхідними для забезпечення належного розвитку дитини, гідного фізичного існування дитини, для забезпечення найкращих інтересів дитини.

Виходячи з цих міркувань, слід запропонувати таке визначення поняття «конституційні права дитини» це встановлена конституційним законодавством та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, система можливостей, що їх реалізує дитина або її законні представники для забезпечення гідного фізичного існування та належного інтелектуального та морального розвитку дитини.

Список використаної літератури:

1. Коталейчук С.П. Теоретико-правові проблеми правового статусу неповнолітніх в Україні та забезпечення його реалізації як один із основних напрямків діяльності міліції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 20 с.
2. Корж-Ікаєва Т.Г. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 21 с.
3. Терлецький Д.С. Поняття і механізм конституційної імплементації міжнародних договорів. *Київський часопис університету права*. 2011. № 4. С. 132-137.
4. Опольська Н.М. Правове забезпечення прав та свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 22 с.
5. Зельгин С.Г. Права ребенка в Российской Федерации и формы их защиты: учеб. пособие. Москва: Изд-во РУДН, 2012. 453 с.
6. Губаль Ю.В. Концептуальні підходи щодо визначення категорій «дитина» та «права дитини» за вітчизняним та міжнародним законодавством. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2015. Вип. 16(1). С. 33-34.
7. Бутько О.В. Правовой статус ребенка: теоретико-правовой анализ: дисс. ... канд. юрид. наук. Краснодар, 2004. 241 с.
8. Шульц О.А «Права дитини» як категорія сучасного конституційного права. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 91-96.
9. Волошина І.В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Наук. Київ, 2016. 20 с.
10. Кудрявцева О.М. Конституційно-правові основи захисту прав дитини в Україні: монографія. Київ: Арт Економі, 2015. 268 с.

Ключові слова: дитина, конституційно-правовий статус дитини, конституційні права дитини.

Ключевые слова: ребенок, конституционно-правовой статус ребенка, конституционные права ребенка.

Key words: child, constitutional legal status of the child, constitutional rights of the child.

КОНСТАНКЕВИЧ ЮРІЙ ЗІНОВІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ УМОВИ ВИСОКИХ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Конституційний Суд наділений надважливими повноваженнями щодо тлумачення основоположних конституційних цінностей і принципів, захисту прав людини, визнання неконституційними актів легіслатури чи виконавчої влади, цей суд складається із вісімнадцяти осіб, які здобули вищу освіту в юридичних школах, є правниками із визнаним рівнем компетентності, але високі повноваження щодо діяльності в царині найбільш фундаментальних норм суспільства викликає необхідність володіти бездоганною репутацією – мати високі моральні якості. В іншому випадку, з погляду розумного бачення ситуації, важко пояснити чому особа, яка володіє зіпсованим реноме, може втручатись в діяльність законодавчого представницького органу і тлумачити норми установчої влади, викладені в конституції.

Ця доповідь стосуватиметься питання реалізації конституційної норми, яка встановлює вимогу до кандидата на посаду судді Конституційного Суду України – наявність високих моральних якостей. Загалом, суспільна необхідність встановлення подібних умов визначається потребою довіри до інституції, підкреслення престижності суду, утвердження його авторитету, громадського схвалення прийнятих судом рішень тощо.

Порядок формування суду має значення і для забезпечення його незалежності, що є одним із принципів, на якому ґрунтується судова діяльність (стаття 147 Конституції України). Такий же принцип передбачений для судів в контексті статті шостої Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Пам'ятаючи, що Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) зазвичай не розглядає Конституційні суди як трибунали, що наділені повноваженнями для цілей статті шостої (Fischer v. Austria, §29, 43 [3]; Ortenberg v. Austria, §32 [2]), однак тлумачення цього принципу Страсбурзьким судом має релевантний характер, позаяк Конституційний Суд наділений аналогічним принципом діяльності. Так, ЄСПЛ зазначає, що для того, аби визначити, чи може вважатись суд незалежним, необхідно враховувати *inter alia* спосіб призначення його членів та термін їх повноважень, наявність гарантій проти зовнішнього тиску а також питання про те чи має орган загальний вигляд незалежності (Bryan v. The United Kingdom, §37 [4]), цей принцип забезпечує довіру, яку суди в демократичному суспільстві повинні надихати громадськості (Henryk Urban and Ryszard Urban v. Poland, §45 [6]).

Реалізація обговорюваної конституційної умови достатнього практичного відображення не знайшла. І хоча Закон України «Про Конституційний Суд України» дублює норму конституції та передбачає, що суддею може бути громадянин, який має високі моральні якості (стаття 11) і розкриває конкурсні засади відбору кандидатур (стаття 12) [7], жодного іншого механізму щодо реального забезпечення перевірки репутації кандидатів ні цей закон, ні Закон України «Про регламент Верховної Ради України» [8], ні регламент призначення суддів за квотою з'їзду суддів України [9] не містять.

В зв'язку із тим, що ця проблема потребує вирішення, необхідно сформулювати декілька важливих питань, які можуть надати візію розвитку законодавства та практики.

1. Чи мають бути конкретизовані в законі критерії високих моральних якостей?

- повинна бути конкретизація, яка теоретично підвищить рівень юридичної визначеності норм законодавства; або

- умова високих моральних якостей має залишитись у відкритій формі.

З одного боку, зазначення конкретних положень, які не відповідають умові високих моральних якостей (e.g. доброчесність на раніше займаній посаді, поведінка в приватному житті, участь в асоціаціях, що заперечують конституційні цінності etc.) забезпечувало б передбачуваність норми, що дозволило б потенційним кандидатам вибрати необхідний тип поведінки. З іншого боку, описати усі можливі випадки, які суперечать високим моральним якостям в динамічному суспільстві не вбачається за можливе, це повинно забезпечуватись розумним підходом з принципом балансування. В окремій думці до рішення ЄСПЛ *Maestri v. Italy* суддя Л. Локайдс зазначив, що *«не можна серйозно заперечувати той факт, що неможливо детально визначити або описати різні типи поведінки, які слід вважати несумісними з “високими моральними якостями”»* [5].

2. Чи має бути однаковою практика трьох суб'єктів призначення суддів Конституційного Суду щодо розуміння «високих моральних якостей»?

- практика повинна бути однаковою, позаяк тлумачиться одна й та сама норма; або

- практика може бути різною у кожного суб'єкта призначення; або

- практика кожного суб'єкта призначення повинна базуватись на мінімальних узагальнених стандартах високих моральних якостей, але можуть різнитись додаткові умови.

Очевидно, що кожен суб'єкт призначення, особливо якщо це політичний орган, може по-різному розуміти зазначену конституційну норму. Приміром, для окремих народних депутатів підтримання кандидатом консервативних або ж навпаки ліберальних ідей теоретично може визнаватись несумісним із високими моральними якостями (принагідно слід зауважити, що ця доповідь не стосується наявних проблем конкурсного відбору та призначення суддів парламентом).

Водночас, загальний принцип рівності перед законом передбачає, що необхідно уніфікувати розуміння моральних якостей з метою недопущення будь-якої дискримінації. В такому випадку потрібно розробити законодавчий механізм (e.g. залучити до відбору громадськість).

3. Чи має бути залучена громадськість до відбору суддів Конституційного Суду?

- громадськість має бути залучена до конкурсного відбору суддів; або
- відбір та призначення суддів є функцією виключно суб'єктів призначення.

Як правило, умова високих моральних якостей судді ставиться для забезпечення довіри між громадськістю та судом. Тому залучення громадськості і врахування їх думки є позитивними кроком. Однак, навіть при внесенні змін до законодавства з цього питання, виникатиме інша проблема – меж втручання громадськості, прийняття рішення суб'єктом призначення відмінного від висновку громадянського суспільства.

4. Які випадки вважати такими, що несумісні з високими моральними якостями?

- опиратись на практику ЄСПЛ, практику Верховного Суду, Громадської ради доброчесності та сформовану практику відбору суддів КСУ (за наявності);
- зважати на суспільну обстановку та громадські очікування;
- прямі вказівки закону (за наявності).

Потрібно зауважити, що така ж вимога як і до суддів Конституційного Суду України ставиться і суддям ЄСПЛ (high moral character) (стаття 21 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]). Тому врахування досвіду призначення суддів Страсбурзького суду є необхідним. Між тим, може бути релевантною практика ЄСПЛ в контексті розгляду справ, предметом яких є дослідження питання моральних чи етичних якостей посадової особи. Слід сказати, що в час динамічного розвитку суспільних відносин, розуміння високих моральних якостей може бути змінним в кожен конкретний часовий період, через що, необхідно звертати увагу на суспільні настрої.

Зважаючи на викладене, слід підсумувати що високі моральні якості є умовою до судді Конституційного Суду України, зумовленою суспільною необхідністю забезпечення довіри до суду в демократичному суспільстві. Існуюче законодавство та практика застосування не зовсім вдало реалізують існуючу конституційну норму. У зв'язку із цим, бачиться за необхідне удосконалення механізму забезпечення репутаційних стандартів суддів. Це потребує розвитку шляхом надання відповідей на ключові питання: чи мають бути конкретизовані в законі критерії високих моральних якостей? Чи має бути однаковою практика трьох суб'єктів призначення суддів Конституційного Суду щодо розуміння «високих моральних якостей»? Чи має бути залучена громадськість до відбору суддів Конституційного Суду? Які випадки вважати такими, що несумісні з високими моральними якостями?

Список використаних джерел:

1. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. URL: <https://rm.coe.int/1680063765>
2. Ortenberg v. Austria, judgment of 28 June 1990. Application no. 12884/87
3. Fischer v. Austria, judgment of 26 April 1995. Application no. 16922/90
4. Bryan v. The United Kingdom, judgment of 22 November 1995. Application no. 19178/91
5. Maestri v. Italy, judgment of 17 February 2004. Application no. 39748/98
6. Henryk Urban and Ryszard Urban v. Poland, judgment of 30 November 2010. Application no. 23614/08
7. Закон України «Про Конституційний Суд України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n59>
8. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#n22>
9. Регламент призначення суддів Конституційного Суду України на посади за квотою з'їзду суддів України, затверджений Рішенням XII позачергового з'їзду суддів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0005415-14>

Ключові слова: високі моральні якості, призначення суддів, Конституційний Суд України.

Ключевые слова: высокие моральные качества, назначение судей, Конституционный Суд Украины.

Key words: high moral character, appointment of judges, Constitutional Court of Ukraine.

КІСЛОВСЬКИЙ АНДРІЙ В'ЯЧЕСЛАВОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права

СТАДІЙНІСТЬ НОРМОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ ЩОДО СТАТУТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД МІСТ

Слід відмітити, що стадійність нормотворчого процесу по відношенню до статутів територіальних громад є важливим питанням. Однак, воно ніяк не регламентується на загальнодержавному рівні, і в юридичній літературі єдності думок з цього питання не існує. Це істотно утруднює намагання окремих органів місцевого самоврядування врегулювати відповідну процедуру. Варто погодитись з тим, що її нормативна регламентація є надзвичайно важливою, адже «створення належних нормативно-правових умов та закріплення їх на рівні статутного права в багатьох територіальних громадах є суттєвою проблемою. В переважній більшості випадків це обумовлюється, по-перше, дублюванням в статуті положень законодавства про місцеве самоврядування та, по-друге, непрофесіоналізмом юридичних служб органів місцевого самоврядування, побудовою статутів без чітких

орієнтирів на історичні, національно-культурні особливості та традиції територіальних громад. Такий стан справ негативно позначається на якості статутів територіальних громад та, як наслідок, на застосуванні норм муніципального статутного права» [1, с. 202].

Д.В. Іванов зауважує, що «процедура створення правового акту розглядається як процес проходження ним певних стадій в правотворчому органі» [2, с. 62], і міські ради, які відповідно до чинного законодавства України приймають статути територіальних громад, не є винятком з цього загального правила.

В юридичній літературі висловлюються різні думки щодо стадійності нормотворчого процесу. Слід почати аналізувати їх від загальних (які стосуються стадій нормотворчості у цілому) до спеціальних (які стосуються стадій процесу розробки та прийняття актів органами місцевого самоврядування, у т.ч. представницькими) та спеціалізованих (які стосуються стадій процесу розробки та прийняття статутів територіальних громад).

Пропозиції загального характеру здебільшого зустрічаються у працях фахівців з теорії права. Враховуючи наявність обмежень до обсягу статті, слід одразу перейти до розгляду спеціальних та спеціалізованих пропозицій, які сформульовані фахівцями з муніципального права.

Аналізуючи нормотворчий (в деяких працях – правотворчий) процес, вчені виокремлюють щонайменше чотири його стадії.

І.В. Гранкін зауважив, що «нормотворчий процес на муніципальному рівні складається з чотирьох стадій:

- планування;
- розробка проектів муніципальних правових актів;
- публічні обговорення муніципальних правових актів;
- забезпечення вступу в силу муніципального правового акту шляхом його офіційного опублікування (оприлюднення)» [3, с. 271].

З наявністю чотирьох стадій нормотворчого процесу погоджується й М.В. Постовий. Він пише: «процес прийняття нормативного правового акту органом місцевого самоврядування або посадовою особою місцевого самоврядування можна розділити на чотири стадії:

- вивчення питання про необхідність прийняття рішення;
- підготовка концепції обґрунтувань і самого проекту рішень;
- обговорення і прийняття рішення;
- доведення рішення до відома виконавців та громадян, які проживають в межах муніципального утворення [4, с. 305].

Порівнюючи дві вищенаведені пропозиції, можна дійти висновку, що вони є дуже подібними одна до одної.

Конкретизуючи стадії нормотворчого процесу для представницьких органів місцевого самоврядування, Д.В. Іванов наводить майже аналогічний останньому перелік стадій, а саме він виокремлює:

- «– стадію правотворчої ініціативи;
- підготовку та обговорення проекту нормативного акту;
- прийняття рішення по проекту нормативного акту;

– доведення нормативного акту до адресатів і вступ в силу» [2, с. 62].

Д.В. Іванов оминає увагою першу виокремлену І.В. Гранкіним та М.В. Постовим стадію (відповідно «планування» та «вивчення питання про необхідність прийняття рішення»). У цілому з цим можна дискутувати, але, коли йдеться про статuti територіальних громад, у т.ч. територіальних громад міст, навряд чи є якісь переваги відсутності таких актів. А тому можна погодитись з напрацюваннями Д.В. Іванова у контексті дослідження стадій нормотворчого процесу щодо статутів територіальних громад, у т.ч. територіальних громад міст.

Список використаної літератури:

1. Зайцева І. О. Муніципальна статутна нормотворчість в Україні: теоретико-методологічні проблеми становлення та розвитку. Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Право. 2013. Вип. 5. С. 201-206.
2. Іванов Д. В. Правотворчество представительных и исполнительных органов местного самоуправления : дисс. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2004. 184 с.
3. Гранкин И.В. Муниципальное право Российской Федерации : курс лекций. М.: Проспект, 2014. 315 с.
4. Постовой Н.В. Муниципальное право России: учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности «Юриспруденция» [Н. В. Постовой, В. В. Таболин, Н. Н. Черногор] ; под ред. Н. В. Постового. М.: Юриспруденция, 2016. 455 с.

Ключові слова: статут територіальної громади, статут територіальної громади міста, міська територіальна громада, міська рада, нормотворчий процес.

Ключевые слова: устав территориальной громады, устав территориальной громады города, городская территориальная громада, местный совет, нормотворческий процесс.

Key words: territorial community's charter, city territorial community's charter, city territorial community, city council, rule-making process.

КОСТРОВ ВЛАДИСЛАВ ОЛЕГОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант 1-го курсу кафедри конституційного права

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

«Людина, її життя і здоров'я...» проголошується Основним Законом України найвищою соціальною цінністю. Це є зрозумілим, адже немає нічого найціннішого, аніж людське життя та здоров'я. Жодні матеріальні блага не можуть змагатися з категоріями «життя» та «здоров'я» за значимість, оскільки тільки фізично здорова людина може в повному

обсязі реалізовувати інші конституційні права та бути повноцінним учасником правовідносин. Термін «здоров'я» в тексті Основного Закону зустрічається 22 рази: у ст.ст. 3, 24, 27, 34-37, 39, 43-44, 49-50, 92, 108, 110, 126, 149 [1]. У цьому аспекті постає актуальним охарактеризувати регламентоване ч. 1 ст. 49 Основного Закону конституційне право кожного на охорону здоров'я.

У всьому світі, мабуть, неможливо знайти хоча б одну людину, яка б ніколи не хворіла та не потребувала медичної допомоги. Отже, будь-яка людина, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, яка постійно або тимчасово перебуває на території України, є суб'єктом зазначеного права [4, стор. 371].

Аналізуючи дане конституційне положення, можна охарактеризувати його таким чином. Усі норми Конституції є нормами прямої дії, відповідно конституційне право кожного на охорону здоров'я не є винятком, тобто воно застосовується прямо і безпосередньо та не потребує деталізації у поточному законодавстві. Виходячи із класифікації конституційних (основних) прав і свобод за сферами діяльності, це право входить до групи соціальних прав людини поряд із правом на соціальний захист (ст. 46), на достатній життєвий рівень (ст. 48), на працю (ст. 43), на відпочинок (ст. 45) [1] тощо, адже ці права надають можливість реалізувати себе в соціальній сфері, у суспільстві, тобто людина може працювати і відпочивати, мати житло, отримувати соціальний захист у разі потреби та ін. Сфера його дії розповсюджується на всю територію української держави та на всіх без винятку осіб, воно не обмежується у часі і просторі. Також, воно не підлягає обмеженню в умовах введення воєнного та надзвичайного стану.

Слід підкреслити, що ці характеристики не є вичерпними, адже конституційне право кожного на охорону здоров'я деталізовано й іншими нормами національного законодавства, зокрема, Основами законодавства України про охорону здоров'я.

Так, у ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я воно надається у такому значенні: здоров'я – це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад [2]. Таким, чином, право на охорону здоров'я також носить комплексний характер, оскільки його реалізація залежить від багатьох факторів, по-перше, від способу життя самої людини, її звичок і, по-друге, від рівня соціальної захищеності людей з боку держави.

Щодо доктринальних праць, то у вузькому значенні охорону здоров'я доцільно розглядати як систему правових, соціально-економічних та лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я людини [5, стор. 137] Таким чином, можна виділити ще й таку ознаку, як його системний характер.

Держава намагається забезпечити належну реалізацію цього права шляхом фінансування відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм, створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. Крім того, держава взяла на себе обов'язок створювати умови для ефек-

тивного і доступного для всіх без винятку громадян медичного обслуговування, яке у державних і комунальних закладах охорони здоров'я надається безоплатно [4, с. 371].

Положення відповідної ч. 3 ст. 49 Конституції України розтлумачено у Рішенні Конституційного Суду України від 29 травня 2002 р. № 10-рп/2002 (у справі про безоплатну медичну допомогу) таким чином, що: «у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається всім громадянам незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги» [3].

Однак, у сучасних кризових умовах для економіки нашої країни гарантована державою безоплатність медичного обслуговування набуває відносного значення, оскільки видатки з державного бюджету на розвиток галузі охорони здоров'я не в змозі перекрити її зростаючі потреби. У таких умовах стає практично неможливим надавати безоплатну та ще й якісну медичну допомогу [4, с. 379]. Все частіше у державних та комунальних медичних закладах трапляються випадки так званої «благодійності» за надання медичних послуг, але як відомо, благодійність не передбачає отримання прибутку, обов'язкової оплати та, взагалі, встановлення певного розміру коштів, оскільки це є добровільним грошовим внеском людини, з огляду на її бажання та можливості, інакше це буде суперечити положенням Конституції України та Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації тощо. Все це свідчить про недостатню забезпеченість державою необхідними засобами та механізмами для реалізації конституційного права кожного на охорону здоров'я.

Підводячи підсумок, можна виділити такі характерні ознаки конституційного права кожного на охорону здоров'я, а саме: 1) воно є соціальним правом людини; 2) норма, яка його регламентує, є нормою прямої дії; 3) має не персоніфікований характер; 4) необмежене у часі, тобто має постійний характер; 5) необмежене у просторі, тобто має загальнодержавний характер; 6) не обмежується у умовах воєнного або надзвичайного стану; 7) має комплексний та системний характер; 8) реалізується за допомогою державних засобів та механізмів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/ 96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – 4. – Ст. 19.
3. Рішення Конституційного Суду України від 29 травня 2002 р. № 10-рп/2002 (у справі про безоплатну медичну допомогу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02#n54>
4. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.) О.В. Петришин (від. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац.

акад. прав. наук України. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Х. : Право, 2012. – 1128 с.

5. Швець Ю. Зміст конституційного права особи на охорону здоров'я / Ю. Швець // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 18. – Стор. 135–137.

Ключові слова: конституційні права, право на охорону здоров'я, соціальні права, безоплатне медичне обслуговування, державні та комунальні медичні заклади.

Ключевые слова: конституционные права, право на охрану здоровья, социальные права, бесплатное медицинское обслуживание, государственные и коммунальные медицинские учреждения.

Key words: constitutional rights, right to health care, social rights, free medical care, state and municipal medical establishments.

ЛУЦКОВ В'ЯЧЕСЛАВ ОЛЕГОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права

КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ УЧАСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У ЗДІЙСНЕННІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Форми безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування – це одні з найважливіших і разом з тим найдинамічніших інститутів муніципального права. Зокрема, з'явилися форми безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування (наприклад перформанс, краудфандинг), які не згадуються в жодному нормативно-правовому акті. У той же час, у вітчизняних нормативно-правових актах кількість, а іноді й якісне розкриття форм безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування суттєво відрізняється в різних населених пунктах. Саме для забезпечення системного підходу до правового регулювання форм безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування є необхідною їх класифікація за різними критеріями.

Конституція України [1], Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2], більшість статутів територіальних громад в сукупності передбачають близько 14 інститутів, які можуть виступати формами безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування: від місцевих виборів до мітингів.

Варто зазначити, що всі форми безпосередньої участі територіальної громади мають різну частоту проведення. Так, за періодичністю можна виділити такі види форм:

1) Систематичні форми – проводяться періодично через певний проміжок часу (наприклад, чергові місцеві вибори проводяться щоп'ять років) [2];

2) Разові форми – проводяться з певною конкретною метою. А саме: для вирішення одного чи декількох питань місцевого значення. Проте, на відміну від систематичних форм, не є запланованими заздалегідь (наприклад, електронні петиції) [3].

За суб'єктом-ініціатором форми безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування можна поділити на:

3) Форми, що ініціюються посадовими особами та/або органами місцевого самоврядування (наприклад, проведення загальних зборів з ініціативи місцевих рад) [5];

4) Форми, що ініціюються посадовими особами та/або органами державної влади (наприклад, рішення про проведення чергових виборів до органів місцевого самоврядування приймається Верховною Радою України) [1];

5) Форми, що ініціюються власне членами відповідної територіальної громади або ініціативною групою членів такої територіальної громади (наприклад, проведення загальних зборів за ініціативою жителів) [2];

За способом реалізації можна виділити такі форми безпосередньої участі територіальної громади:

1) Форми з необхідністю фізичної присутності увесь процес безпосередньої участі відбувається за необхідністю фізичної взаємодії територіальної громади і суб'єктом прийняття рішення з питання місцевого значення – наприклад, у випадку мітингів, страйків і т.д.) [1];

2) Дистанційні форми увесь процес безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування відбувається без фізичної взаємодії територіальної громади і суб'єктів прийняття рішення. Також можна виділити два види дистанційних форм:

А) електронні форми – увесь процес безпосередньої участі відбувається в електронному вигляді – наприклад, у випадку електронних петицій [3];

Б) документарні форми – увесь процес безпосередньої участі реалізовується (може реалізовуватися) дистанційно в документарній формі – наприклад, звернення до органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб [3].

За мінімальною кількістю членів територіальної громади, необхідних для їхньої реалізації, можна виділити:

1) Форми з кількісно фіксованою частиною членів територіальної громади (наприклад, при поданні електронної петиції в м. Чернівці необхідно зібрати – 250 підписів) [4];

2) Форми з кількісно невизначеною частиною членів територіальної громади (наприклад, для реалізації місцевих ініціатив чи громадських слухань).

За характером відносин між членами територіальної громади та суб'єктами прийняття рішення форми безпосередньої участі територіальної

льної громади у здійсненні місцевого самоврядування можна розділити на:

1) Імперативні форми – передбачають, що результати реалізації форм є обов’язковими до виконання органами місцевого самоврядування. Мають чітку, нормативно закріплену процедуру реалізації. До імперативних форм належать: місцевий референдум, місцеві вибори, партисипативне бюджетування, створення органів самоорганізації населення, інші імперативні форми, що можуть бути передбачені нормативно-правовими актами.

2) Консультативні форми передбачають конкретні дії, які варто здійснити органам місцевого самоврядування або іншим суб’єктам для вирішення питань місцевого значення, але вони є необов’язковими до виконання. При цьому консультативні форми, як і імперативні форми безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування мають передбачену нормативно-правовими актами процедуру реалізації. До консультативних форм можна віднести: загальні збори громадян за місцем проживання, місцеві ініціативи, відкликання депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів, а також старост сіл а селищ, громадські слухання, громадські експертизи, звернення до органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, а також подання електронних петицій.

3) Демонстраційні форми зазвичай передбачають вказівки на питання місцевого значення, що потребують вирішення, але не деталізують (або навіть не вказують) шляхи вирішення таких питань. Окрім цього, демонстраційні форми здебільшого мають базове нормативно-правове регулювання або не мають такого взагалі. До демонстраційних форм безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування можна віднести: мітинги, мирні збори, походи, пікети, страйки, голодування, а також перформанси.

Варто зазначити, що спроби побудувати класифікацію навколо критерію впливу територіальної громади на суб’єкта прийняття рішення були і раніше. Зокрема, в цьому контексті відомою є класифікація рівнів громадської участі за авторством Шеррі Арнштайна, яка датується 1969 роком [5], яка використовувалася деякими вітчизняними вченими в їх роботах навіть на сучасному етапі розвитку місцевого самоврядування [6; 7, с.23-24]. У цій класифікації автор передбачає наступну градацію: маніпулювання, терапія, інформування, консультація, врахування думки, партнерство, делегування повноважень та громадське керування [5]. Проте перші два рівні характеризуються відсутністю реального впливу територіальної громади на процес вирішення питання місцевого значення. При цьому разом з урахуванням географічних та історичних відмінностей класифікації Арнштайна, такий підхід є малоефективним у застосуванні до форм безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування в українських реаліях.

Загалом всі перераховані критерії класифікації можуть бути використані для покращення правового регулювання форм безпосередньої

участі територіальних громад у здійсненні місцевого самоврядування на місцевому або загальнодержавному рівні.

Та попри велику кількість можливих критеріїв для класифікації, ключовою є класифікація форм безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування за характером відносин між членами територіальної громади та суб'єктами прийняття рішення. Так, щодо всіх імперативних форм має закріплюватися їх обов'язковий характер для інших суб'єктів муніципальних правовідносин. Щодо консультативних форм має закріплюватися обов'язкове надання обґрунтування щодо ступеню їх врахування суб'єктом прийняття рішення. Щодо не заборонених законом демонстраційних форм безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування повинні декларуватись додаткові гарантії недоторкості для членів територіальної громади, що беруть участь в таких демонстраційних формах безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України № 30. Ст#аття 141
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1997, № 24, ст. 170.
3. Про звернення громадян: Закон України від 02 жовтня 1996 року // Відомості Верховної Ради України 1996 р. № 47, ст. 256.
4. Єдина система електронних петицій Чернівці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://e-dem.in.ua/chernivtsi>
5. Arnstein, Sherry R. A Ladder of Citizen Participation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bit.ly/2UR8Lxk>
6. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні: навчально-методичний посібник ДП «Укртехінформ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bit.ly/2WCnP2D>
7. Ільченко Н. В. Концепція участі та методи залучення населення до розвитку територіальної громади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bit.ly/2TJRSUg>

Ключові слова: класифікація, місцеве самоврядування, територіальна громада, члени територіальної громади, форми безпосередньої участі у здійсненні місцевого самоврядування.

Ключевые слова: классификация, местное самоуправление, территориальная громада, члены териориальной громады, формы непосредственного участия в осуществлении местного самоуправления.

Key words: classification, local self-government, local community, members of the local community, forms of direct participation in the realization of local self-government.

ПЕТРЕНКО АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ ГРОМАДЯН ЗА МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ ТА ОРГАНИ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Тісний зв'язок між загальними зборами громадян за місцем проживання та органами самоорганізації населення в Україні на монографічному рівні досліджувала Н.В. Мішина (дивись, наприклад, [1, с. 240; 2, с. 298]). Найбільш детально її висновки та пропозиції викладено у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Органи самоорганізації населення: порівняльно-правове дослідження» [3, с. 595].

Хоча, як очевидно з назви, дисертаційне дослідження присвячено формуванню та діяльності органів самоорганізації населення, Н.В. Мішина як в історичному аспекті, так і при дослідженні сучасного досвіду створення та функціонування органів самоорганізації населення в Україні та їхніх аналогів у зарубіжних країнах звернула увагу на те, що будинкові, вуличні, квартальні тощо комітети тісно пов'язані з загальними зборами громадян за місцем проживання. Саме на загальних зборах громадян за місцем проживання ініціюється утворення таких комітетів, обирається ініціативна група для їхньої державної реєстрації (якщо вона є необхідною), обираються посадові особи органів самоорганізації населення, заслуховуються звіти про роботу органів самоорганізації населення, вирішуються найважливіші питання місцевого життя. Також, органи самоорганізації населення всіляко сприяють виконанню рішень, які були прийняті на загальних зборах громадян за місцем проживання.

Цікавим є той факт, що Н.В. Мішина у своєму дослідженні присвятила перший підрозділ (підрозділ 1.1) огляду стану порівняльних досліджень органів самоорганізації населення і методиці пошуку об'єктів порівняння, окремо підкресливши наявність низку труднощів, що виникають при пошуку аналогів органів самоорганізації населення в зарубіжних країнах. Однак, проведений нею огляд свідчить про те, що по відношенню до загальних зборів громадян за місцем проживання аналогічної проблеми не існує, у будь-якій зарубіжній країні відповідний аналог знаходиться легко, за умови його наявності [4, с. 20-46]. Також у цьому підрозділі дослідниця звернула значну увагу на вагомість належного функціонування органів самоорганізації населення (а отже, і регулярного скликання та проведення загальних зборів громадян за місцем проживання) для розвитку соціального капіталу.

Н.В. Мішина аналізувала сучасний стан законодавства України про загальні збори громадян за місцем проживання лише в аспекті достатності правового регулювання для забезпечення створення та функціонування органів самоорганізації населення. При цьому вона зазначила,

що відповідні норми є надзвичайно застарілими [5, с. 83-85]. Особливу увагу при цьому авторка звернула на те, що участь у загальних зборах громадян за місцем проживання можуть брати лише громадяни України, та дійшла висновку, що це впливає й на коло осіб, які можуть приймати активну участь у функціонуванні органів самоорганізації населення. Вона підкреслила, що «станом на грудень 2009 р. Верховна Рада України розглядає в першому читанні Законопроект № 2108; нова редакція ст. 8 є детальнішою, але й вона не ліквідує вказаної прогалини: відповідно до пропозиції суб'єктів законодавчої ініціативи, до сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради необхідно подати «список учасників зборів (конференції) із зазначенням прізвища, імені, по батькові, дати народження, *серії і номера паспорта громадянина України (або тимчасового посвідчення громадянина України)*» (курсив Н. М.), домашньої адреси з номером телефону та особистого підпису кожного учасника зборів (конференції)» [6, с. 84]. Слід зазначити, що це питання не вирішено й досі.

Авторка також надала власне бачення проблемам розмежування загальних зборів громадян за місцем проживання та конференцій жителів, проаналізувала судову практику щодо оспорування правомірності скликання загальних зборів громадян за місцем проживання, розглянула історичні приклади тісного взаємозв'язку між загальними зборами громадян за місцем проживання та органами самоорганізації населення на території сучасної України у XX столітті, приділила увагу їхній сучасній взаємодії на підставі загальнодержавних та місцевих нормативно-правових актів, у т.ч. статутів територіальних громад.

Дослідниця резюмувала: «Збори (конференції) проводяться не тільки для створення органів СОН, обрання їх персонального складу, його переобрання тощо, але й з інших питань. Тому навіть у випадку відсутності органів СОН і ініціативи їх створення, у членів територіальних громад і мікрोगрад може виникнути потреба у проведенні зборів (конференцій). Але утворення й функціонування органу СОН без їх проведення є неможливим. Ступінь значущості зборів (конференцій) для територіальних громад і мікрोगрад є настільки високою, що вважаємо доцільним здійснення окремої нормативно-правової регламентації цього інституту, як і правового становища органів СОН, саме на державному рівні» [7, с. 279].

Ці та інші точки дотику між органами самоорганізації населення та загальними зборами громадян за місцем проживання варто урахувати при дослідженні організації та проведення останніх.

Список використаної літератури:

1. Мішина Н.В. Органи самоорганізації населення: минуле, сучасне, перспективи: [моногр.] / Н.В. Мішина. Одеса: Видавництво ОРІДУ НАДУ, 2008. 240 с.
2. Мішина Н.В. Конституційно-правове регулювання діяльності органів самоорганізації населення: порівняльно-правове дослідження: [моногр.] / Н.В. Мішина. Одеса: Друкарський дім, 2009. 298 с.

3. Мішина Н.В. Органи самоорганізації населення: порівняльно-правове дослідження: [дис. д-ра юр. наук.] / Н.В. Мішина. Одеса, 2009. 595 с.
4. Мішина Н.В. Органи самоорганізації населення: порівняльно-правове дослідження: [дис. д-ра юр. наук.] / Н.В. Мішина. Одеса, 2009. 595 с.
5. Мішина Н.В. Органи самоорганізації населення: порівняльно-правове дослідження: [дис. д-ра юр. наук.] / Н.В. Мішина. Одеса, 2009. 595 с.
6. Мішина Н.В. Органи самоорганізації населення: порівняльно-правове дослідження: [дис. д-ра юр. наук.] / Н.В. Мішина. Одеса, 2009. 595 с.
7. Мішина Н.В. Органи самоорганізації населення: порівняльно-правове дослідження: [дис. д-ра юр. наук.] / Н.В. Мішина. Одеса, 2009. 595 с.

Ключові слова: загальні збори громадян за місцем проживання, свобода зібрань, безпосередня демократія, демократія, місцеве самоврядування.

Ключевые слова: общее собрание граждан по месту жительства, свобода собрания, непосредственная демократия, демократия, местное самоуправление.

Key words: general assemblies of citizens at the place of residence, freedom of assembly, direct democracy, democracy, local self-government.

СТАНІК СЕРГІЙ РОМАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

Наявність відповідальності певного суб'єкта у зв'язку з його певними відносинами з іншими суб'єктами призводить до розвитку цього суб'єкта в цих певних відносинах. Відсутність відповідальності, як і тривалий період зворотного зв'язку (коли між негативним діянням суб'єкта та відповідно негативними наслідками для цього суб'єкта спливає значний проміжок часу) призводить як до деградації суб'єкта, на якому лежить обов'язок у відповідних відносинах, так і до деградації цих відносин.

Незважаючи на це, в українській юридичній літературі поки що недостатньо уваги звертається на питання юридичної відповідальності членів Парламенту – народних депутатів України. Для того, щоб рухатися у напрямі розвитку цієї теми, необхідно оцінити наявні розробки українських авторів.

Найбільше уваги юридичній відповідальності як елементу конституційно-правового статусу народного депутата України серед наявних монографічних досліджень приділено у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Н.Г. Григорук на тему «Конституційно-правовий статус народного депутата України», яка була успішно захищена у м. Київ у 2003 р.

Автор зазначає, що «здійснений науковий аналіз структури конституційно-правового статусу народного депутата України дозволяє виділити певні його елементи, зокрема:

- політико-правова природа депутатського мандату;
- підстави виникнення і припинення дії депутатського мандату;
- права і обов'язки народного депутата України;
- форми роботи народного депутата;
- гарантії здійснення депутатських повноважень;
- відповідальність народного депутата України» [1, с. 8].

Такий підхід до визначення елементного складу конституційно-правового статусу посадових осіб не є типовим, але важливо те, що Н.Г. Григорук відносить конституційно-правову відповідальність до елементів конституційно-правового статусу народного депутата України.

Матеріал з досліджуваного питання структуровано у два розділи, і у кожному з них чільне місце відводиться юридичній відповідальності народних депутатів України.

Перший розділ має назву «Загальна характеристика конституційно-правового статусу народного депутата», і конституційно-правова відповідальність народних депутатів України привернула увагу автора як при аналізі поняття та конституційно-правових основ статусу народного депутата України, так і при оцінці конституційної моделі депутатського мандату.

Найбільшу цікавість у Розділі 1 з точки зору нашої теми представляє те, як Н.Г. Григорук розмірковує, оцінюючи існуючий в Україні диспозитивний мандат членів парламенту: «Народ делегує владні повноваження щодо реалізації своєї влади своїм представникам. Джерелом суверенітету та носієм влади залишається народ, а представникам належить реалізовувати цей суверенітет, надаються повноваження для його здійснення. На перший погляд, така конструкція абсолютно несумісна із заборонаю інструкцій (наказів) виборців та звільненням від певних видів відповідальності перед виборцями. Насправді, в момент обрання народом своїх представників та надання їм повноважень для реалізації певних функцій державної влади, мандат парламентарія набуває представницького характеру. Саме таким чином здійснюється не звичайна участь в акті обрання, а досягнення через посередництво обраного, впливу на хід державних справ. Зв'язок між народом і виборним органом, зумовлений уповноваженням, дорученням представництва чи будь-якою іншою юридичною категорією, трансформується у момент легітимізації (визнання) від правовідношення «виборець обраний» до правовідношення «народ орган державної влади» та призводить до формального (але не сутнісного) отождошення волі представницького органу із волею народу» [1, с. 7]. Саме цей підхід відповідає сучасним європейським стандартам та унеможливорює впровадження імперативного мандату в Україні (а отже, обраний підхід істотним чином впливає на підстави юридичної відповідальності членів парламенту).

Другий розділ дисертаційного дослідження Н.Г. Григорук озаглавлено «Структура конституційно-правового статусу народного депутата України» та побудовано з чотирьох підрозділів, «в яких досліджуються основні елементи конституційно-правового статусу народного депутата України:

- повноваження народного депутата України;
- форми роботи народного депутата України;
- гарантії діяльності народного депутата України;
- відповідальність народного депутата України» [1, с. 11].

Отже, в одному з підрозділів Розділу 2 йдеться безпосередньо про юридичну відповідальність членів українського парламенту. У цьому підрозділі представляють найбільший інтерес наступні висновки та узагальнення автора:

пропозиція «розглядати відповідальність народного депутата України у двох аспектах:

- об'єктивному, до якого слід віднести юридичну відповідальність як один із видів соціальної відповідальності;

- суб'єктивному, котрий полягає в усвідомленому здійсненні обов'язків народного депутата України перед суспільством та державою за велінням совісті, у відповідальному ставленні народного депутата України до покладених на нього обов'язків, належному їх виконанні, адекватній поведінці, що відповідає статусу представника Українського народу і безпосередньо залежить від волі народного депутата України» [1, с. 10];

пропозиція щодо «надання Конституційному Суду України як єдиному органу конституційної юрисдикції України, за умови створення у його складі другої палати, повноважень по застосуванню заходів конституційної відповідальності щодо народних депутатів України, і, зокрема, по дачі дозволу на притягнення до кримінальної відповідальності» [1, с. 11].

Певним недоліком дисертаційного дослідження Н.Г. Григорук у частині аналізу відповідальності парламентарів є те, що вона зосередила увагу лише на юридичній відповідальності, майже не звертаючи її на відповідальність політичну. У такому випадку більш коректним було б вести мову не про «відповідальність», а про «юридичну відповідальність» як елемент конституційно-правового статусу народного депутата України.

Список використаної літератури:

1. Григорук Н.Д. Конституційно-правовий статус народного депутата України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 22 с.

Ключові слова: юридична відповідальність парламентаріїв, конституційно-правова відповідальність парламентаріїв, конституційно-правовий статус парламентаріїв, парламентарії, народні депутати України, парламент, Верховна Рада України.

Ключевые слова: юридическая ответственность парламентариев, конституционно-правовая ответственность парламентариев, конституционно-правовой статус

парламентариев, парламентарии, народные депутаты Украины, парламент, Верховная Рада Украины.

Key words: legal responsibility of parliamentarians, constitutional responsibility of parliamentarians, constitutional status of parliamentarians, parliamentarians, people's deputies of Ukraine, parliament, Verkhovna Rada of Ukraine.

ЧОРНА МАРІЯ ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ТА СУДОВА СИСТЕМА

Важливою функцією судової влади є забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Конституція України (ст. 6) закріпила визнаний світом демократичний принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову [1]. Органи судової влади здійснюють свої повноваження виключно на підставах, у межах та порядку, передбачених Конституцією України. Аналіз основних принципів здійснення правосуддя дає можливість визначити головні засади гарантованого судового захисту прав і свобод людини і громадянина, життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека якої визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, про що проголошено у ст. 3 Конституції України [1].

Проблемою, що є в українському суспільстві та державі на сучасному етапі їх розвитку, є не належне забезпечення прав і свобод людини і громадянина, які визнаються найвищою соціальною цінністю. Одним з напрямків такого забезпечення є створення ефективного державного механізму охорони та захисту прав і свобод, складовим елементом якого виступають органи правосуддя. Саме ці органи, виступаючи гарантом права громадянина на судовий захист, інших конституційних прав і свобод, призовані забезпечувати належну охорону і захист прав і свобод людини і громадянина. Це стосується й права громадянина на соціальний захист.

На думку Р. Гринюка, у правовій державі необхідна наявність системи органів, які забезпечують реалізацію правосуддя, охорону прав та інтересів громадян, їх юридичну захищеність від свавілля держави або її посадових осіб. Ключовим елементом цієї системи виступають органи судової влади [3, с. 31].

Л. Грудцина стверджує, що серед трьох основних гілок влади (законодавчої, виконавчої та судової) особлива роль належить саме судовій владі. Обумовлено це тим, що вона покликана стояти, по-перше, між двома іншими гілками влади, стримуючи і урівноважуючи їх, по-друге, між ними і людиною, поважаючи та належним чином захищаючи її права та законні інтереси [4, с. 70].

О. Пушкіна зазначає, що специфіка виокремлення судової влади в конституційному механізмі забезпечення прав людини полягає у тому, що захист прав і свобод людини і громадянина є одночасно її основною функцією, її метою і способом її існування [5, с. 22].

Конституційний Суд забезпечуючи конституційне право людини та громадянина на соціальний захист, здійснює діяльність щодо дотримання вимог Конституції України та за необхідності визнає неконституційними окремі положення законів України, дає тлумачення їх норм з метою недопущення порушень конституційного права людини та громадянина на соціальний захист.

Можливість судового захисту права громадянина України на соціальний захист та його складових прав передбачено спеціальними законами, що регулюють порядок реалізації та забезпечення цього права.

Суди загальної юрисдикції є державними інституціями, які забезпечують конституційне право людини і громадянина на соціальний захист. Судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації. Систему судоустрою в Україні складають місцеві, апеляційні суди, найвищим судом у системі судоустрою є Верховний Суд. Призначення пенсій, інших соціальних виплат чи надання соціальних послуг здійснюється органами у сфері державного управління, які здійснюють органи місцевого самоврядування.

Спори щодо правовідносин, пов'язаних із реалізацією права громадянина на соціальний захист, на сьогодні, віднесені до компетенції судів адміністративної юстиції. Так, згідно зі ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі, на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ [2].

До адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією чи законами України встановлено інший порядок судового провадження [2].

Структуру справ у сфері соціального захисту громадян становлять:

- справи зі спорів, пов'язаних зі збором та обліком страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- справи про призначення, перерахунок та здійснення страхових виплат із відповідних видів загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- справи у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- справи з приводу соціального захисту окремих категорій громадян. Переважають у цій категорії справи, пов'язані з соціальним

захистом дітей війни та справи, пов'язані з соціальним захистом громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Таким чином, судовий захист права громадянина на соціальний захист адміністративними судами має певну специфіку, яка пов'язана з особливостями розгляду справ судами в порядку адміністративного провадження, оскільки найчастіше спори щодо порушення цього права виникають між громадянами та суб'єктами владних повноважень. При цьому аналіз процесуального законодавства України, а також матеріалів судової практики дозволяє зробити висновок, що адміністративне провадження є більш ефективним способом вирішення спору, що виникає між громадянами та посадовими особами органу владних повноважень в сфері соціального захисту. Обґрунтуванням цього є складність справ, які вирішуються у судах на користь громадян та оперативність їх розгляду.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України № 2747-IV-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005, № 35-36, № 37, ст.446
3. Гринюк Р.Ф. Судова влада як фундаментальний чинник становлення правової держави в Україні / Р.Ф. Гринюк // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. – № 2. – 2005. С. 31
4. Грудцына Л.Ю. Судебная защита прав и свобод личности: теоретический аспект / Л.Ю. Грудцына // *Законодательство и экономика*. – 2003. – № 8. – С. 70
5. Пушкіна О.В. Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 «конституційне право» / О.В. Пушкіна. – Харків, 2008. 38 с.

Ключові слова: судова влада, судовий захист, адміністративне провадження, соціальний захист.

Ключевые слова: судебная власть, судебная защита, административное производство, социальная защита.

Key words: judicial power, judicial protection, administrative process, social protection.

ЯНКОВЕЦЬ ІННА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант 3-го курсу кафедри конституційного права

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАБОРОНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ У ВИБОРЧИХ СПРАВАХ

Конституція України проголошує рівність прав і свобод людини і громадянина, забороняючи будь-які форми обмежень за статевими, соціальними, національними та іншими ознаками. Стаття 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначає, що користування правами та свободами, визнаними в Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

Поряд із цим, закони допускають певні відмінності у поводженні з окремими категоріями громадян, якщо вони спрямовані на подолання нерівності. В законодавстві України сформовано правові основи протидії дискримінації, проводяться наукові дослідження дискримінації. Зокрема, у працях М. Афанасьєвої, О. Дашковської, Т. Деметрадзе, С. Погребняка, І. Полховської, З. Равлінко та інших позитивна дискримінація розглядається у контексті досліджень гендерної рівності, виборчого та трудового законодавства, принципів рівності та недискримінації.

Проте попри значну науково-практичну розробленість, питання дискримінації є суперечливим у правозастосуванні. Значною є кількість громадян, які звертаються до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) за захистом своїх прав. Виникає потреба у вивченні рішень ЄСПЛ про заборону дискримінації з метою удосконалення вітчизняної правозастосовної практики в аналогічних справах.

Розглянемо справи за позовами українських громадян до України. Заявник у справі «Мельниченко проти України», N 17707/02, рішення від 19 жовтня 2004 р. скаржився на порушення його права на вільні вибори, допущеного через відмову Центральної виборчої комісії (далі – ЦВК) зареєструвати його як кандидата на виборах народних депутатів. В процесі розгляду справи колегія суддів ЄСПЛ звернула особливу увагу на наступні фактичні обставини справи, зокрема, побоювання за своє життя та здоров'я, а також прагнення уникнути політичного переслідування з боку органів державної влади; швидке надання заявнику статусу біженця у США у зв'язку із загрозою політичного переслідування в Україні [3]. За результатами розгляду справи ЄСПЛ визнав, що ЦВК було допущено порушення права заявника на вільні вибори. Вирішальне значення у цій справі мало перебування заявника у нерівному становищі та застосування до нього «однакового» підходу, тоді як уповноважений орган державної влади мав би

врахувати конкретну ситуацію заявника – об'єктивні умови, які перешкоджали йому жити на території України.

Важливою є та обставина, що у справі «Мельниченко проти України» заявник зазнав неправомірного обмеження внаслідок прояву структурної дискримінації.

У справі «Суховецький проти України» (2006) заявник стверджував, що законодавча вимога щодо сплати суми виборчої застави для участі у виборах народних депутатів є дискримінаційною відносно заявника з огляду на те, що ця сума перевищує його річний дохід. Розглядаючи наявність дискримінації у справі по суті, ЄСПЛ врахував національну практику, яка вказує на широке застосування засвідчує різноманітність підходів договірних держав до вирішення питання виборчої застави, зокрема, як «гарантії ... ефективного, добре налагодженого представництва, підвищення відповідальності тих, хто висуває свою кандидатуру на вибори» [4]. З огляду на ці та інші міркування ЄСПЛ відмовив у задоволенні скарг позивача.

Визначальною рисою цієї справи є те, що ЄСПЛ не зосереджував увагу на матеріальному становищі заявника чи його інших соціальних характеристиках, які могли б підтвердити або спростувати відсутність можливості у заявника з часом поліпшити своє матеріальне становище до рівня, який би дозволив сплатити суму виборчої застави. Натомість ЄСПЛ підкреслив представницький характер зв'язку між правом обирати та правом бути обраним, який виявляється в тому, що можливості кандидата мобілізувати потрібну суму коштів свідчать про рівень реальної підтримки його кандидатури на виборах – як представника певної соціальної групи у парламенті. Тож, у цій справі було недопустимим застосування засобів правової компенсації нерівного становища через притаманний цій сфері суспільних відносин конфлікт індивідуальних та суспільних інтересів.

У справі «Партія фризів проти Німеччини», № 65480/10, рішення від 28 січня 2016 р., заявник скаржився на застосування 5-відсоткового бар'єру на парламентських виборах у Нижній Саксонії. Заявником виступає політична партія, яка представляє інтереси етнічної групи фризів. У своїй скаргі заявник стверджував, що бар'єр у 5% порушує його право брати участь у виборах без дискримінації всупереч статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 Протоколу № 1 до Конвенції. Суд зауважив, що Рамкова конвенція про захист національних меншин 1998 р. підкреслила значення національних меншин у публічних справах. Можливості звільнення від мінімального бар'єру національних меншин у публічних справах були однією з багатьох можливостей [5].

Тлумачення, надане Консультативним комітетом по Рамковій конвенції про захист національних меншин і Венеціанською комісією, полягало в тому, що вимоги виборчих бар'єрів повинні бути сформульовані таким чином, щоби не нашкодити національним меншинам. Держава повинна забезпечити національним меншинам доступ до реальних важелів впливу на рівні центральної влади, а за потреби

забезпечити й особливі механізми під час виборчого процесу [1, с. 54]. Проте, наявна та обов'язкова вимога по звільненню партій національних меншин від виборчих бар'єрів не слідує з Рамкової конвенції про захист національних меншин. Як наслідок, Конвенція, навіть витлумачена в світлі Рамкової конвенції, не вимагає різного ставлення до партій національних меншин. Таким чином, суд встановив, що не було порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 Протоколу № 1 до Конвенції.

У справі «Черня проти Румунії», № 43609/10, рішення від 27 лютого 2018 р., оскаржується заборона брати участь у проміжних виборах партії, яка не пододала виборчий бар'єр під час останніх чергових виборів до парламенту. У зв'язку зі звільненням місця у парламенті, заявник вирішив висунути свою кандидатуру на проміжних виборах від партії, яка під час останніх загальних виборів не потрапила до парламенту, проте в результаті внесених змін до виборчого законодавства, спрямованих на збереження виборів для партій, які мають представництво у парламенті, його кандидатуру було відхилено. Як наслідок, заявник скаржився на дискримінацію відносно кандидатів, які належать до вже представлених у парламенті партій [6].

Суд встановив, що стаття 3 Протоколу № 1 до Конвенції не встановлює та не обмежує цілі, які необхідний захід повинен переслідувати. Відповідно, ЄСПЛ готовий визнати, що зміни до виборчого законодавства мали на меті посилити волевиявлення народу при виборі органів законодавчої влади та, зокрема, зберегти структуру парламенту, а також уникнути великої розбіжності політичних течій, які формують його за результатами загальних виборів. ЄСПЛ відмітив, що відповідні вибори були спрямовані тільки на зайняття вакантного місця в конкретному виборчому окрузі, значення обмеження права заявника повинно бути применшено, тим більше, що заявник висував свою кандидатуру на останніх загальних виборах, за результатами яких його партія не пододала виборчий бар'єр. Суд наголосив, що оскаржуване обмеження спиралося на об'єктивне та розумне обґрунтування та не порушувало саму сутність права на вільне волевиявлення народу. ЄСПЛ встановив, що у справі не було допущено порушення вимог статті 14 Конвенції [6].

Таким чином, як у справі «Партія фризів проти Німеччини» так і у справі «Черня проти Румунії», Суд не встановив факту дискримінації, хоча метою Конвенції є саме тлумачення, через рішення суду, гарантій громадянських прав у правовій державі. Очевидним є суперечливість у правозастосуванні поняття дискримінації як у національному, так і міжнародному законодавстві.

Аналізуючи ці висновки ЄСПЛ щодо дискримінації можна констатувати, щоб оцінювати доцільність застосування правових засобів, що компенсують фактичну нерівність, національні суди повинні приймати до уваги не лише фактичне «нерівне» становище особи, але й керуватися тверезими міркуваннями про наслідки застосування подібної практики для попередження необґрунтованого втручання в

реалізацію виборчих прав громадян, їх сумісності із нормами моралі та інтересами суспільства.

Усе вищенаведене дозволяє зробити наступні висновки. Національне законодавство у сфері дискримінації має загально-правовий характер, його норми застосовуються до чітко визначених категорій осіб, носіїв певної ознаки. Розглядаючи «складні справи» національні суди керуються принципом верховенства права, та посилаються у своїх рішеннях, виключно, на норми чинного законодавства. Але в окремих випадках буквально тлумачення правових норм у світлі фактичних обставин конкретної справи може зумовлювати «фактичну нерівність» сторін процесу, і суперечити таким основоположним принципам права як справедливість, рівність та гуманізм.

Натомість, рішення ЄСПЛ мають індивідуальний характер. Виходячи з фактичних обставин справи міжнародний суд може визнати юридично факт «дискримінаційного поводження», спричиненого на національному рівні через структурну дискримінацію, і яке не було належним чином оцінено та припинено національними судами. Вбачається, що причиною цьому є відсутність належного теоретико-методологічного обґрунтування практичного матеріалу та його достатньо глибокого вивчення у колах науковців та практиків.

Перспективи дослідження вбачаємо у вивченні практики ЄСПЛ у сфері захисту прав людини від нових форм дискримінації.

Список використаної літератури:

1. Афанасьєва М. В. Ефективна участь національних меншин у виборах / М. В. Афанасьєва // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 65. – С. 53–59. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_65_7
2. Посібник європейського антидискримінаційного права / Агенція Європейського Союзу з питань основоположних прав; Європейський суд з прав людини ; К. : ТОВ «К.І.С.», 2013. – 193 с.
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мельниченко проти України» N 17707/02 від 19 жовтня 2004 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт] / Законодавство України. – 2018. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_352/ (12.12.2018). – Назва з екрану.
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Суховерхий проти України» N 13716/02 від 28 березня 2006 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт] / Законодавство України. – 2018. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_106/ (12.12.2018). – Назва з екрану.
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Партія Фризів (Partei Die Friesen) проти Німеччини», № 65480/10, рішення від 28 січня 2016 року. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-160377%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-160377%22]})
6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Черня (Cerneia) проти Румунії», № 43609/10, рішення від 27 лютого 2018 року. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Cerneia%22\],%22](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Cerneia%22],%22)

Ключові слова: принцип рівності, принцип недискримінації, Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини.

Ключевые слова: принцип равенства, принцип недискриминации, Европейский суд по правам человека, Европейская конвенция по правам человека.

Key words: equality before the law, non-discrimination principle, European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights.

ЯРМОЛЕНКО ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка 3-го курсу кафедри конституційного права

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРІВ

Правове регулювання є невід'ємною частиною суспільного життя. Воно забезпечує стабільність та впорядкованість правовідносин в кожній із сфер життєдіяльності, не є виключенням й виборчі відносини, які виникають у зв'язку з функціонуванням одного із базових інститутів демократичного суспільства – виборів. Заходи з інформаційного забезпечення виборів мають на меті забезпечити доступ виборців до інформації, потрібної для здійснення ними усвідомленого, поінформованого, вільного вибору.

Поступове формування правового інституту інформаційного забезпечення виборів супроводжувалось появою перших теоретичних досліджень цієї сфери правовідносин (зокрема, у працях таких науковців як О. Ковальчук, М. Афанасьєва, В. Шеверєва, Н. Коваль, О. Нельга, А. Савков, М. Смокович та інших). Законодавче оформлення цього інституту в окремий розділ законодавства про вибори, в подальшому, дозволило зосередити увагу на його специфічних проблемах таким дослідникам як Ю. Нестеряк, О. Прасюк, С. Рум'янцева, Т. Костецька, О. Лізунова, та іншим.

Загалом, у науковій літературі інформаційне забезпечення виборів розглядається побіжно, як одна з функціональних складових виборчого процесу. Проте воно є важливим механізмом захисту виборчих прав громадян. В інформаційному забезпеченні виборів перетинаються вектори інформаційного та виборчого права; за певних умов можуть діють обмеження конституційних прав на свободу думки і слова, вільне вираження поглядів і переконань.

Проблематику інформаційного забезпечення виборів через необхідність ефективного правового регулювання різноманітних інформаційних відносин, які виникають в процесі проведення виборів на визначених засадах публічності й відкритості й характеризує Т. Ко-

стецька [1, с 84-85]. Вона вказує на сутнісні ознаки інформаційного забезпечення виборів, які розкривають зміст правового регулювання інституту інформування виборців як: спеціального механізму (організаційного, технологічного, правового) створення умов щодо отримання певної інформації; інформаційного процесу, об'єктом якого є певна сукупність взаємообумовлених суспільних відносин; виду інформаційних відносин.

Інформаційна діяльність у виборчому процесі пов'язана із впровадженням обмежень права на інформацію у певних випадках, а також передбачає встановлення певних обов'язків перед суб'єктами права у зв'язку з їх участю в інформаційному забезпеченні виборів, вважаємо за доцільне говорити про конституційно-правовий режим інформаційного забезпечення виборів. Відповідно до цього, завдання правового регулювання інформування виборців можна пов'язати із загальними цілями введення правових режимів, а саме: визначення правосуб'єктності суб'єктів інформаційного забезпечення виборів; реалізація принципів виборчого процесу; нормативне визначення системи заходів та правових засобів, які використовуватимуться для досягнення поставлених цілей режимного регулювання; сприяння виборцям у здійсненні усвідомленого, поінформованого, вільного вибору шляхом забезпечення доступу до різнобічної, об'єктивної та неупередженої інформації про вибори [2, с. 197-199; 6, с. 73; 9, с. 17].

Механізм правового регулювання інформаційного забезпечення виборів в Україні утворюють нормативно-правові акти різних галузей права (зокрема, конституційного, виборчого, інформаційного, адміністративного права), що зумовлено виникненням у цьому процесі різних видів відносин.

В Конституції України закріплено основні політичні права громадян, права громадян у сфері інформації (ст. 34), а також засади виборчого права в Україні (ст. 71), дотримання яких є обов'язковим в процесі інформування виборців [3].

Інформування виборців потребує застосування різних методів та способів правового регулювання, що зумовлено відмінностями у правосуб'єктності суб'єктів, які приймають участь у цьому процесі. Так, правовідносини, що регулюються нормами інформаційного права та безпосередньо пов'язані з конституційними правами (політичної свободи (ч. 4 ст. 15 КУ), свободи думки і слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань (ч. 1-2 ст. 34 КУ)) – регулюються імперативними методами.

Застосування в правовому регулюванні інформаційного забезпечення виборів заборон, насамперед, зумовлене метою формування вільної волі виборця для здійснення ним усвідомленого, поінформованого, вільного вибору. Від якості постановки та дотримання цих заборон на практиці залежить якість зробленого вибору. Тому процес інформування виборців повинен виключати ймовірність застосування впливів маніпулятивного чи агітаційного змісту, приховану політичну рекламу, передчасну агітацію, яка не суперечить законодавству, але

порушує принцип рівних умов та можливостей проведення кандидатами передвиборної агітації [4, с. 11]. Прикладами подібних обмежень є заборони, передбачені ч.ч. 3, 4, 6 ст. 56^б Закону України «Про вибори Президента України» [5], ч. 4 ст. 66, ч. 3-5 ст. 67 Закону України «Про вибори народних депутатів України» [6] та ін.

Також імперативний характер мають норми законодавства про вибори, спрямовані на регулювання та забезпечення:

- інформаційної діяльності Центральної виборчої комісії, територіальних та місцевих виборчих комісій;
- рівності представлення кандидатів на виборах в інформаційному просторі (через інформаційну діяльність державних органів та приватних осіб);
- розповсюдження, опублікування та доступності для виборців загального та спеціального інформаційного забезпечення виборів.

Основу диспозитивного методу правового регулювання в інформаційному забезпеченні виборів закладено конституційним принципом вільних виборів. Зокрема, законодавець дозволяє приватним особам поширювати інформацію про вибори, яка не є передвиборчою агітацією, але не зобов'язує їх до участі в інформаційному забезпеченні виборів. Винятком є визначені випадки зобов'язань суб'єктів у межах загального спеціального інформаційного забезпечення виборів (наприклад, зобов'язання інформаційних агентств та засобів масової інформації щодо оприлюднення відомої їм суспільно необхідної інформації під час проведення виборів народних депутатів, тощо). В цілому, ЗМІ та інші суб'єкти є вільними у поширенні інформації про вибори, яка не є передвиборчою агітацією, але зобов'язані дотримуватись таких основних засад інформування виборців як: об'єктивність, неупередженість, збалансованість, достовірність, повнота і точність інформації.

Метою правового регулювання інформування виборців є організація суспільних відносин у сфері інформаційної діяльності у виборчому процесі, яка не пов'язана із веденням передвиборчої агітації.

Завданнями правового регулювання є забезпечення реалізації суб'єктами власного активного та пасивного виборчого права; забезпечення реалізації легітимного процесуального порядку наступництва влади; закріплення цільової сукупності прав, обов'язків та відповідальності суб'єктів правовідносин; нормативне визначення системи заходів та правових засобів, які можуть застосовуватися для інформування виборців; закріплення нормативного порядку динаміки суспільних відносин у часі й просторі; підвищення правової освіти та виховання правової культури громадян.

Об'єктом правового регулювання інформаційного забезпечення виборів є процес інформування виборців для здійснення ними усвідомленого, поінформованого, вільного вибору. Предметна область правового регулювання – охоплює регулювання діяльності суб'єктів виборчого інформування окремо, а також правовідносин, які виникають між ними у виборчому процесі.

Інформування виборців передбачає застосування різних методів та способів правового регулювання, зумовлених відмінностями правового статусу суб'єктів інформаційної, адміністративно-управлінської, договірної діяльності, що ведеться у цьому процесі.

Список використаної літератури:

1. Костецька Т.А. Інформаційне забезпечення як невід'ємна складова виборчого процесу: теоретико-правові аспекти. Часопис Київського університету права. 2015. № 3. С. 82-86.
2. Вакарюк Л. Основні підходи до розуміння поняття «правовий режим». Підприємництво, господарство і право. 2016. № 16. С. 196-201.
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 07 лют. 2019 р. // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 18.12.2018).
4. Афанасьєва М. В. Конституційно-правове забезпечення виборчих технологій в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / М. В.Афанасьєва; кер. роботи М. П. Орзіх; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2004. – 20 с.
5. Про вибори Президента України: Закон від 05.03.1999 р. № 474-XIV: станом на 23 груд. 2015 р. // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14/print> (дата звернення: 18.12.2018).
6. Про вибори народних депутатів України: Закон від 17.11.2011 р. № 40614-VI: станом на 03 липн. 2018 р. // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17/print> (дата звернення: 18.12.2018).

Ключові слова: правове регулювання, інформаційне забезпечення виборів, виборчий процес, виборче право, інформація.

Ключевые слова: правовое регулирование, информационное обеспечение выборов, избирательный процесс, избирательное право, информация.

Key words: legal regulation, information provision of elections, electoral process, election law, information.

ГЛИНЯНИЙ ІВАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права

ВИБОРЧІ ЦЕНЗИ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО ВИБОРЧОГО ПРАВА

Конституційним способом формування і перевірки існуючого рівня довіри між суспільством і державою в особі її органів є виборча система. Згідно з ч. 2 ст. 5 Конституції України носієм суверенітету і єдиним

джерелом влади в Україні є народ, що є головним принципом демократичної держави та одним з основоположних принципів конституційного ладу. Відповідно до правової позиції Конституційного Суду України положенням «носієм суверенітету... є народ» закріплюється принцип народного суверенітету, згідно з яким влада Українського народу є первинною, єдиною і невідчужуваною, тобто органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють владу в Україні, що походить від народу [1].

Однак, сучасна Українська держава переживає сукупність соціально-політичних проблем, які пов'язані з реалізацією українським суспільством свого виборчого права, у зв'язку з чим постає питання вдосконалення виборчого законодавства в цілому. До виборчих прав Марцеляк О. В. відносить:

- обирати (активне виборче право);
- бути обраним (пасивне виборче право);
- брати участь у висуненні кандидатів;
- брати участь у передвиборній агітації;
- брати участь у спостереженні за проведенням виборів, роботою виборчих комісій;
- брати участь в інших виборчих діях [2, с. 89].

Отже, категорія «виборчі права» є комплексною, та включає в себе різні права, а не тільки активне та пасивне, але не заперечуючи їх природнього характеру та належності усім людям з народження, слід відмітити, що їхня реалізація пов'язана з наявністю або відсутністю «виборчих цензів».

За твердженням О. В. Марцеляк та С. М. Марцеляк «Виборчі цензи – це передбачені конституцією чи виборчим законодавством вимоги (умови) щодо осіб для отримання чи здійснення ними виборчого права, які зумовлені потребами суспільства чи є об'єктивними за природою (вік, дієздатність), що чітко визначають електорат країни й окреслюють коло претендентів на мандат представницького органу, гарантуючи цим заборону привілеїв чи дискримінаційних перепон для окремих індивідів або груп індивідів» [3, с. 80].

Однак, виборчі цензи на сучасному етапі розвитку є простором для наукового та суспільного обговорення соціально-політичних проблем, які виникають насамперед перед вибором того чи іншого кандидата на ті чи інші представницькі посади.

Одним з найважливішим елементом реалізації пасивного виборчого права є виборчі цензи, які ґрунтують ті самі умови та критерії, за якими громадянин України може чи не може бути обраний на представницькі посади, визначені чинним законодавством України. Але, чи відповідають такі виборчі цензи викликам сучасного українського суспільства, щодо регулювання пасивного виборчого права? Чи достатньо тих самих критеріїв, умов, чи обмежень для надання об'єктивного вибору різним соціальним групам суспільства, з цілю обрати свого представника, який на професійному рівні зміг би представляти інтереси своїх виборців?

Чи можуть майбутні кандидати з різних соціальних груп населення відповідати сучасним пасивним виборчим цензам?

Як приклад, відповідно до чинного закону України «Про вибори президента України» від 1999 року, встановлюються певні виборчі цензи щодо реалізації кандидатами пасивного виборчого права. Частиною першою статтею 9 вищезазначеного закону встановлено, що «Президентом України може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років.» [4, ст. 9].

Вищезазначеною статтею можливо визначити наступні виборчі цензи, які обмежують пасивне виборче право: ценз громадянства, віковий ценз, ценз осілості, мовний ценз, ценз дієздатності.

Однак слід зауважити, що це не всі обмеження пасивного виборчого права, які встановлені Законом України «Про вибори президента України». Так, вищезазначеним ж законом, частиною першою статтею 49 встановлено, що «Грошова застава вноситься партією, яка висунула кандидата на пост Президента України, або кандидатом на пост Президента України у безготівковому порядку на спеціальний рахунок Центральної виборчої комісії (після початку виборчого процесу та до подання документів Центральної виборчої комісії для реєстрації) у розмірі два мільйони п'ятсот тисяч гривень.» [4, ст. 49].

Тобто, до всіх встановлених вище обмежень, приєднується також й майновий ценз, який встановлює умову щодо матеріального стану кандидата в президенти України. Аналізуючи спроможність різних соціальних верств населення щодо їх реалізації свого пасивного виборчого права, а насамперед відповідності їх матеріального стану до майнового цензу можливо прослідити у Законі України «Про державний бюджет України на 2019 рік», який був прийнятий у 2018 році. Так частиною першою, статтею 8 вищезазначеного закону встановлена мінімальна заробітна плата у місячному розмірі з 1 січня 4173 (чотири тисячі сто сімдесят три гривні), що погодинно дорівнює 25,13 (двадцяти п'яти гривням, 13 копійкам) [5, ст. 8].

Зазначене вище суто знижує коло осіб, які змогли б за своїми професійними, освітніми, моральними якостями займати посаду президента України, але не були пов'язані з підприємницькою чи активною суспільно-соціалогічною діяльністю. Це може породити за собою ланку соціальних проблем, які потім найдуть своє відображення й в політичному просторі демократичної правової держави.

Практика Конституційного суду України з цього питання є також неоднозначною та залишає після себе ланку важливих та гострих питань щодо регулювання грошової застави в законі України «Про вибори президента України». Так рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Президента України та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про вибори Президента України», «Про Державний реєстр виборців», «Про внесення

змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України» та Кодексу адміністративного судочинства України за номером справи № 1-50/2009 від 19 жовтня 2009 року у частині 4 зазначеного рішення розглянули конституційність такої грошової застави, та прийшли до наступного висновку: «Дослідивши оспорюванні положення статті 49 Закону № 474 (474-14), Конституційний Суд України вважає, що встановлення розміру грошової застави, визначення підстав для її повернення належить до сфери законодавчого врегулювання і здійснюється на розсуд законодавця, тому ці питання не підлягають конституційному контролю і є невідомі Конституційному Суду України. На підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» (422/96-ВР) конституційне провадження у справі в цих частинах підлягає припиненню.» [6].

На виборах президента України 2019 року у другому турі виборчого процесу за офіційними даними центральної виборчої комісії явка становила 61,37% (без врахування закордонного виборчого округу – 62,09%), що говорить про приблизно 40 відсотків населення, яке не скористалося своїм активним виборчим правом під час, коли сучасна Українська держава переживає час не легких політичних, економічних, правових, військових й т.д. змін у зв'язку з євроінтеграцією та активною політичною позицією територіальної незалежності на мировій арені та потребує формування професійних кадрів на важливих представницьких посадах нашої держави, що буде визначальним для будівництва майбутнього [7].

Соціально політичні проблеми, які виникають при формуванні демократичного незалежного суспільства під час виборчого процесу є дуже важливим питанням у сучасному світі та потребує жорсткого регулювання з боку законотворця, як один з вирішальних інструментів рішення вищезазначеної проблеми.

Список використаної літератури:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 (справа про здійснення влади народом) від 05.10.2005 р. № 6-рп/2005, справа № 1-5/2005 // Офіц. вісн. України. – 2005. – № 41. – Ст. 2605.
2. Матейкович М. С. Избирательное право и избирательный процесс: учеб. пособие / М. С. Матейкович. – М. : Норма : Инфра-М, 2010. – 386 с.
3. Марцеляк О. В. Правова природа й види цензів у виборчому праві / О. В. Марцеляк, С. М. Марцеляк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 33(1). С. 79-93.
4. Закон України «Про вибори Президента України» від 1999 року, офіційний веб-портал Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14#n59>.

5. Закон України «Про державний бюджет України на 2019 рік» від 2018 року, офіційний веб-портал Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19>.
6. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданнями Президента України та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про вибори Президента України», «Про Державний реєстр виборців», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України» та Кодексу адміністративного судочинства України за номером справи № 1-50/2009 від 19 жовтня 2009 року, офіційний веб-портал Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-09>
7. Офіційний веб-сервер Центральної виборчої комісії https://www.cvk.gov.ua/vp_2019/.

Ключові слова: вибори, виборчі цензи, пасивне виборче право, соціально-політичні проблеми, сучасна правова держава.

Ключевые слова: выборы, избирательные цензы, пассивное избирательное право, социально-политические проблемы, современное правовое государство.

Key words: elections, electoral qualifications, passive suffrage, socio-political problems, modern state of law.

СЕКЦІЯ 7.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО, ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА ТА ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОВИЗНАВСТВА

БІГНЯК ОЛЕКСАНДР ВАЛЕНТИНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
в. о. завідуючого кафедри міжнародного та європейського права,
доктор юридичних наук, доцент

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕДУР «СКВІЗ-АУТ» ТА «СЕЛЛ-АУТ» В КОРПОРАТИВНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Враховуючи досвід європейських країн та Директиви 2004/25/ЄС Європейського парламенту та Ради щодо пропозицій про поглинання, Україна зосередилась на питаннях введення процедури сквіз-аут (squeeze-out), практики похідних позовів, введення посади корпоративного секретаря в акціонерних товариствах, визначення його статусу, перехід до одного колегіального органу – ради директорів, введення очно-заочної форми проведення загальних зборів, визначення з правовою природою акціонерної угоди, впровадження відповідальності посадових осіб господарських товариств у випадку завдання шкоди товариству їхніми неправомірними діями.

Сквіз-аут (squeeze-out) являє собою примусовий продаж акцій міноритарними акціонерами акціонерного товариства, за які вони отримують справедливую грошову компенсацію.

Селл-аут ((sell-out) право міноритарних акціонерів вимагати від акціонера – власника 95 відсотків акцій товариства обов'язкового придбання за справедливою ціною акцій, що належать таким міноритарним акціонерам.

Варто згадати європейський підхід та звернутися до світової практики, де проблема паритетного врахування інтересів мажоритарних і міноритарних акціонерів вирішується шляхом застосування процедури squeeze-out та sell-out, яка знайшла своє втілення у Законі України від 23.03.2017 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах». Положення Закону імплементують приписи Директиви (Directive 2004/25/EC of the European parliament and of the council of 21 April 2004 on take over bids) Європейського парламенту та Ради щодо

пропозицій про поглинання в рамках виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Саме Директивою 2004/25/ЄС врегульовані питання надання права міноритарним акціонерам вимагати від акціонера – власника 95 відсотків акцій товариства обов'язкового придбання за справедливою ціною акцій, що належать таким міноритарним акціонерам (sell-out), і надання права акціонеру – власнику 95 відсотків акцій товариства вимагати від міноритарних акціонерів обов'язкового продажу належних їм акцій (squeeze-out), що й знайшло своє втілення у вищевказаному законопроекті.

Перевагами покупки акцій міноритаріїв називають наступні.

По-перше, істотне спрощення управління компанією за рахунок зосередження контрольного пакету акцій у ваших руках. Немає необхідності скликати та проводити загальні збори, адже у АТ, що складається з єдиного власника, загальні збори замінюються рішенням власника. По-друге, суттєвий захист компанії від рейдерського захоплення, яке досить часто здійснюється через міноритаріїв. Досить часто недружнє поглинання починається зі скупки акцій на ринку проти волі мажоритарного акціонера. Після чого власник скуплених акцій на законних підставах починає вимагати допуску до управління компанією та одержує його. У вашому випадку – усі акції у ваших руках. По-третє, анулювання витрат на підтримання/встановлення зв'язку з акціонерами. Вам не потрібно витрачати кошти на листування, оформлення запитів чи збирати інформацію та копії документів про проблемних акціонерів.

Наголошується також, що досить часто міноритарії володіють незначною кількістю акцій (переважно 0,01-0,001 %), зазвичай вони не відвідують загальні збори акціонерів і з ними досить важко налагодити зв'язок. Що пропонує законодавець? Мажоритарний акціонер зможе реалізувати викуп практично без участі міноритаріїв.

На практиці це означає, що необхідно відкрити рахунок умовного зберігання (рахунок ескроу) у банку. Його бенефіціарами будуть виступати міноритарії. Саме на цей рахунок можна перерахувати кошти за викуплені акції. В подальшому банк зобов'язується перерахувати кошти міноритарним акціонерам на рахунки або виплатити готівкою у випадку особистого звернення. Усі витрати, пов'язані з відкриттям та обслуговуванням рахунка умовного зберігання (ескроу), несе заявник вимоги. Банк не має права здійснювати будь-які утримання з коштів, що виплачуються міноритаріям (їхнім спадкоємцям або правонаступникам, або іншим особам, які відповідно до законодавства мають право на отримання коштів). Після проведення оплати центральний депозитарій знімає обмеження на операції з купленими акціями та забезпечує переказ депозитарними установами в рахунок цінних паперів. Тобто не потрібно оформляти договір купівлі-продажу акцій, розпорядження міноритаріїв про списання акцій з їх рахунків в цінних паперах, не потрібно шукати продавця цінних паперів, отримувати валютні ліцензії чи інші дозволи державних органів. Більше того наявність арештів чи зобов'язань у відношенні акцій міноритаріїв не може бути перешко-

дою для обов'язкового продажу цих акцій. Як бачимо, суттєве спрощення процедури дозволяє помітно пришвидшити покупку і отримання акцій.

Проте на даний момент процедура здійснення операцій за допомогою рахунка умовного зберігання перебуває на стадії врегулювання у нашій державі. Тому здійснити покупку акцій за допомогою рахунка ескроу поки що неможливо, але, як підкреслює законодавець, в найближчому майбутньому механізм повинен запрацювати.

Що ж стосується механізму «sell-out», то він є прямо протилежною процедурою до механізму «squeeze-out». Якщо особа володіє пакетом акцій, який не дає їй безпосередньо брати участь в управлінні компанією (наприклад, у її руках зосереджено 0,01 % усіх акцій товариства), новий закон надає право вимагати від власника контрольного пакета викупу акцій. Закон передбачає захист міноритарія у частині визначення ціни, адже мажоритарний власник при здійсненні покупки зобов'язаний забезпечити покупку акцій за ринковою ціною. І тут основними перевагами буде отримання справедливої винагороди за свою власність та анулювання витрат, пов'язаних з володінням пакета акцій та відкриття рахунка в цінних паперах.

Підсумовуючи, необхідно сказати, що дане нововведення є дієвим інструментом у забезпеченні прав мажоритарних та міноритарних власників акцій, дозволяє мінімізувати значні ризики, які можуть виникнути в процесі покупки/продажу акцій та захистити права кожної зі сторін [1].

В. Цікало запропонував поділ права на обов'язковий викуп акцій у разі придбання контрольного, значного контрольного або домінуючого контрольного пакетів акцій на види за різними критеріями, серед яких виділив:

1) залежно від розміру контрольного пакета акцій і особливостей здійснення й захисту:

1) на обов'язковий викуп акцій у разі придбання контрольного пакета акцій (більше ніж 50% простих акцій товариства) або значного контрольного пакета акцій (75% і більше простих акцій товариства);

2) на обов'язковий (примусовий) викуп акцій у разі придбання домінуючого контрольного пакета акцій (95% і більше простих акцій товариства);

2) залежно від типу акціонерного товариства:

- право на обов'язковий викуп акцій у разі придбання контрольного пакета акцій приватного АТ;

- право на обов'язковий викуп акцій у разі придбання контрольного або значного контрольного пакета акцій публічного АТ;

право на обов'язковий (примусовий) викуп акцій у разі придбання домінуючого пакета акцій приватного або публічного АТ [2, с. 51].

Отже, в Україні ми отримали легальне закріплення змісту та умов механізму squeeze-out права на обов'язковий продаж та sell-out-права на обов'язковий викуп акцій. Варто зазначити, що у літературі досить частою є точка зору, відповідно до якої ці права кореспондують одне

одному, хоча ця точка зору є спірною з огляду на зміст статей 65, 65-1, 65-2 Закону України «Про акціонерні товариства». Слід, на мою думку, погодитись з позицією В.Цікало, що права на обов'язковий продаж (squeeze-out), обов'язковий викуп (sell-out) не лише не кореспондують одне одному, а, навпаки, здійснення одного із цих прав виключає інше [3, с. 53].

Список використаної літератури:

1. Перевознюк О. «squeeze-out» та «sell-out»: в чому суть ? URL: http://protokol.com.ua/ru/squeeze_out_ta_sell_out_v_chomu_sut/?utm_source=newsletter&utm_medium=email
2. Цікало В. Здійснення та захист права акціонерів на обов'язковий викуп акцій у разі придбання домінуючого контрольного пакета // Підприємництво, господарство і право. 2017 . № 9. С. 51.
3. Цікало В. Здійснення та захист права акціонерів на обов'язковий викуп акцій у разі придбання домінуючого контрольного пакета // Підприємництво, господарство і право. 2017 . № 9. С. 53.

Ключові слова: сквіз-аут, селл-аут, акціонерні товариства.

Ключевые слова: сквиз-аут, селл-аут, акционерные общества.

Key words: squeeze-out, sell-out, joint-stock company.

СУРІЛОВА ОЛЕНА ОЛЕКСІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри міжнародного та європейського права,
доктор юридичних наук, професор

ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

В сучасній Україні мають місце порушення екологічних прав людини, які набули системного та систематичного характеру. Необхідною умовою забезпечення їх надійного захисту є застосування міжнародно-правових стандартів цих прав. Застосування практики Європейського Суду з прав людини щодо захисту основоположного права на чисте здорове довкілля та інших екологічних прав сприяють вирішенню цієї задачі, адже рішення Суду містять ряд принципів та стандартів щодо захисту екологічних прав, які повинні застосовувати національні суди при розгляді цієї категорії справ. Юрисдикція Суду обмежена питаннями, «які стосуються тлумачення і застосування Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод» [1]. і протоколів до неї, однак у Конвенції не закріплені екологічні права людини, як і не вказано прямо на зв'язок між правами людини та станом навколишнього середовища, що призводить до необхідності

пошуку механізмів їх захисту. В той же час, ЄСПЛ наділений правом тлумачення Конвенції. Реалізуючи це право, Суд розглядає спірні правові питання, вирішує їх, формулює правові позиції, які створюють правові підвалини захисту прав людини, набуваючи значення прецеденту.

Рада Європи зазначила, що ніхто не має права повільно знищувати життя, забруднюючи джерела життя і те, що необхідне для існування людини – воду, повітря, космічний простір, фауну і флору, або завдаючи збитку тому, що забезпечує наше нинішнє і, тим більше, майбутнє благополуччя і щастя. Хоча довкілля – ще не все, його вплив всеосяжний, і неможливо більш відкладати визначення і проголошення прав людини і її обов'язків відносно довкілля, а також пошану цих прав і виконання обов'язків [2].

В юридичній літературі підкреслюється зв'язок права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, з правом на повагу до приватного і сімейного життя, визнаного у ст. 8 Конвенції, у тому значенні, що забруднення довкілля може вплинути на благополуччя окремих громадян і не дозволить їм користуватися їхнім житлом настільки, що несприятливо вплине на їх приватне і сімейне життя [3, 4]. Справа Лопес Остра проти Іспанії [5] стала першою ластівкою та класичним прикладом захисту екологічних прав людини на підставі ст. 8 Конвенції. З іншого боку, Суд вважав за необхідне взяти до уваги «справедливий баланс, який повинен був бути встановлений між інтересами індивіда і громадою в цілому».

Це рішення надало можливість розгляду звернень громадян України щодо захисту права на безпечне для життя та здоров'я довкілля (справи: Дубецька та ін., Грімковська, Дземюк проти України). ЄСПЛ створив механізм захисту екологічних прав людини та успішно ним користується, однак це не означає що всі проблеми вирішені.

Право на чисте і здорове довкілля є правом третього покоління, ознаками якого є 1) співзалежність з іншими правами людини; 2) неможливість реального забезпечення прав третього покоління для особи без гарантування їх реалізації для всіх; 3) екстратериторіальність; 4) належність різним поколінням людства [6].

У цьому контексті гостро постає питання щодо можливості захисту ЄСПЛ навколишнього природного середовища, як необхідної умови існування людства та загальнолюдської цінності. Передумовою постає зміна пріоритетів в міжнародному праві прав людини від антропоцентризму до екоцентризму, який би забезпечував охорону довкілля не тільки тому, що воно необхідне для життєдіяльності людини та реалізації її потреб, а й тому, що воно потребує такої охорони від деструктивних дій самої людини та різноманітних утворень, у які організуються люди, включаючи державу [7]. Визнання принципу екоцентризму надає нового змісту екологічним правам громадян ще й тому, що підкреслює власну цінність, унікальність кожного індивідуума.

ЄСПЛ врахував сучасні тенденції та у 2007 р. суд розглянув справу Хамер проти Бельгії. Заявниця скаржилася на порушення свого права

на повагу до приватного життя, оскільки будинок, який їй належав був побудований в лісосузі без отримання дозволу на будівництво, що порушувало лісове законодавство. Суд вирішив, що заявниця повинна привести ділянку в попередній стан. Будинок був знесений примусово. Вперше в своїй практиці Суд заявив, що навколишнє середовище, не будучи прямо згаданим в Конвенції, являє собою цінність, в збереженні якої зацікавлені як суспільство, так і публічна влада. Економічні міркування і навіть право власності не повинні превалювати над екологічними проблемами, особливо коли з цього питання є чинне законодавство. У публічних властей є обов'язок прийняти заходи на захист навколишнього середовища [8].

Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля безпосередньо пов'язане з правом на життя, однак ЄСПЛ не визнав порушення права на життя як наслідок забруднення навколишнього середовища та вирішив справу, традиційно ґрунтуючись на ст.8¹. Ми вважаємо також, що заслуговує уваги, окрему думку судді Волша, який зазначив, що хоча в своєму рішенні Суд коротко торкнувся статті 2, але не ухвалив відносно неї рішення, її положення також було порушено, оскільки гарантує також і захист фізичної недоторканності заявників [9]. Суддя Волш також звернув увагу на формулювання статті 3, де чітко вказано, що Конвенція поширюється на захист фізичної недоторканності.

Право на людську гідність базується на усвідомленні своїх прав, а також життя в навколишньому середовищі, що відповідає людській гідності. Взаємозв'язок людської гідності і якості довкілля підкреслює конституція Бельгії (ст. 23), згідно з якою кожен має право вести життя, відповідне людській гідності. З цією метою закон, декрет або норма, гарантують з урахуванням відповідних зобов'язань економічні, соціальні і культурні права і визначають умови їх здійснення. Ці права включають, зокрема: право на охорону здоров'я, право на гідне житло; право на здорове навколишнє середовище [10].

Життя відповідно до людської гідності передбачає серед іншого якісні умови довкілля, а широке розуміння такого поняття, як гідність, надає можливість урахування більшої кількості природних умов та природно-антропогенних факторів, що означає можливість більш повного захисту екологічних прав і інтересів.

Відповідно статті 3 Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод» нікого не може бути піддано нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. З цього випливає можливість застосування ЄСПЛ статті 3 при розгляді справ про порушення екологічних прав людини, адже невідповідність навколишнього середовища, в якому вона вимушена жити стандартам екологічної безпеки є принижуючим її гідність.

¹ У справі Гуерра та ін. проти Італії позивачі скаржились, що органи влади не вжили належних заходів для зменшення ризику забруднення та запобігання аваріям. Це, на їхню думку, порушило їхні права на життя та фізичну цілісність згідно із ст. 2 Конвенції.

Список використаної літератури:

1. Конвенція «Про захист прав людини і основоположних свобод» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. L'environnement et les droits de l'homme Strasbourg, 19 et 20 janvier 1979 *Revue juridique de l'environnement*, 1978. № 3-4. P. 423. URL: <https://www.persee.fr/issue/rjen>
3. Шпарик Н. Рішення Європейського суду з прав людини як джерела екологічного права України *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2016. № 62. С. 160–168 URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/>
4. Калишук Л. А. Особливості застосування ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод при захисті екологічних прав громадян. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 31(2). С. 76–79. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_31\(2\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_31(2))
5. Case Lopez Ostra v. Spain (1995) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites>
6. Іванків І. Б. Відмінні ознаки прав людини третього покоління. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2016. Т. 181. С. 54–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2016_181_14.
7. Медведева М.О. Принципи екологічної етики в міжнародній договірній та судовій практиці. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 124. Ч. 1. С. 65–75.
8. Намер проти Бельгії 21861/03 Рішення від 27.11.2007 [Секція II] URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"languageisocode":\["UKR"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"languageisocode":["UKR"]})
9. Справа «Гуерра та інші проти Італії». Рішення Європейського суду з прав людини щодо доступу до інформації / За заг. редакцією Шевченко Т.С., Розкладай І.Є. – К.: Москаленко О.М., 2014. 200 с.
10. Юридический портал Украины. Конституция Бельгии от 17 февраля 1997 года URL: <http://www.urzona.com/index.php?catid>

Ключові слова: екологічні права людини, Європейський Суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, людська гідність.

Ключевые слова: экологические права человека, Европейский Суд по правам человека, Конвенция о защите прав человека и основоположных свобод, человеческое достоинство.

Key words: environmental human rights, European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, human dignity.

АКИМЕНКО ЮЛІЯ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ СЕФТА У ГАРМОНІЗАЦІЇ ПРИВАТНОГО ПРАВА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Європейський Союз сьогодні стоїть перед непростим вибором: в якому напрямку і якими способами удосконалювати і розвивати вже чинне законодавство, як сприймати і реагувати на ті численні фундаментальні академічні досягнення, які не тільки роблять серйозний вплив на всіх суб'єктів правовідносин, а й застосовуються як правові акти в країнах-членах ЄС, та вже зараз закладають підґрунтя майбутнього розвитку права ЄС. На початку процесу європейської економічної інтеграції багато дослідників приходили до думки про те, що вона неможлива без правової інтеграції, що з часом отримала своє підтвердження на практиці. Увага, яка приділяється окремим сферам гармонізації приватного права в Європейському союзі, свідчить про те, що цивільно-правові інститути поступово перетворюються з суто національних на загальноєвропейські. Таким чином, інтеграційно-правові тенденції в Європейському союзі доводять можливість конвергенції традиційних для Європи систем права. Основним аргументом прихильників такої тенденції виступає посилання на загальні історичні та концептуальні корені існуючих в Європі різних національних систем права. Існує також і протилежна тенденція, що виражається в акцентуванні важливості збереження системного різноманітності в праві, підкресленні небезпек інтеграції систем права, здатної привести до знищення національних і регіональних відмінностей взагалі [1].

Однак спроби гармонізувати цивільне право в рамках права ЄС незважаючи на численні академічні дослідження та пропозиції мали тривалий час вигляд фрагментарної гармонізації з метою попередження викривлень у конкуренції або усунення бар'єрів у торгівлі або захисту прав споживачів. Можливо, такий стан речей був компромісом між відокремленістю національних правових систем країн Європи та перспективною ідеєю Європейського кодексу приватного права.

Із закінченням соціалістичної епохи у Східній Європі відкрилася можливість трансформації централізованої планової економіки в ринкову, а також політичної та економічної інтеграції Східної і Західної Європи.

Першого травня 2004 року десять європейських держав стали новими членами Європейського Союзу, який на сьогоднішній день налічує двадцять вісім держав. У державах, що утворюють Європейський Союз, функціонують різні правові системи: з романо-германської системою права і системою загального права. Згідно з доктриною, розробленої Судом ЄС, Європейський Союз має самостійної правової системою, яка є складовою частиною національних правових систем держав-членів Європейського Союзу.

Протягом 90-х років 10 країнами Центральної та Східної Європи були підписані і вступили в силу так звані Європейські угоди з ЄС, націлені на досягнення в кінцевому підсумку їх повного членства в Євросоюзі, скорочення торгових бар'єрів, співробітництво в економічній, фінансовій, технічній і культурній сферах, а також ведення політичного діалогу. Тим самим були створені основи для поступової економічної і політичної інтеграції цих країн з ЄС.

На період підготовки до приєднання силу Європейських угод, з першими шістьма країнами Центральної та Східної Європи, які підписали їх (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Румунія, Болгарія), ЄС уклав Тимчасові угоди, а з іншими чотирма (Естонія, Латвія, Литва, Словенія) Угоди про вільну торгівлю. Дія Тимчасових угод і Угод про вільну торгівлю припинилося при вступі в силу Європейських угод.

В Європейські угоди включені особливі положення, що стосуються «чутливих» галузей виробництва. Так, в січні 1997 р ЄС зняв імпортні мита на товари текстильної промисловості, які ввозяться з країн Центральної та Східної Європи, а в січні 1998 р скасував всі кількісні обмеження. Країни Центральної та Східної Європи в свою чергу знижували імпортні мита на текстильні вироби з держав ЄС поступово, аж до січня 2000 У угодах передбачалася також поступова лібералізація взаємної торгівлі продукцією сільського господарства і рибальства, при цьому січень 2002 був встановлений в якості терміну скасування всіх тарифів і кількісних обмежень.

Завдяки регіональному інтегруванню з Західною Європою країни Центральної та Східної Європи приєднуються до найбільшого в світі ринку. Крім того, вони введуть спільні тарифи ЄС, які нерідко нижче, ніж їхні нинішні імпортні тарифи на товари з третіх країн, які не є членами ЄС і Центральноєвропейської угоди про вільну торгівлю (CEFTA), яку можна розглядати як доповнення до Європейських угод.

Позитивним результатом виконання угод про вільну торгівлю став стабільний і передбачуваний характер, який отримала торговельна політика країн Центральноєвропейського регіону. Заборона одностороннього підвищення митних зборів, закріплених угодою, гарантує національним виробникам та іноземним інвесторам, які використовують імпортну сировину, матеріали та комплектуючі вироби, стабільні умови діяльності на національних ринках країн-учасниць ЄС. В результаті поетапного зниження імпортних мит на основі реалізації угоди про вільну торгівлю і домовленостей «Уругвайського раунду» відбулось прискорене зростання імпорту цих країн в порівнянні з експортом, так як його лібералізація була здійснена раніше. Це в свою чергу могло збільшити торговий дефіцит країн Центральної Європи з країнами Західної Європи. За час дії угоди про вільну торгівлю країни в помірно-му темпі користувалися додатковими засобами захисту внутрішнього ринку на підставі застережень, які припускали тимчасовий відхід від узгодженого графіка лібералізації. Укладення угоди про вільну торгівлю в поєднанні з приєднанням до рішень «Уругвайського раунду» поставило з усією гостротою проблему підвищення конкурентоспроможності

виробів країн ЦЄ. Передбачалося, що якщо за пільговий період (до повного створення зони вільної торгівлі) країни регіону не зможуть розширити виробництво і експорт конкурентоспроможних товарів, то в світовій економіці вони зберігають своє становище в якості постачальників головним чином енерго- і металомістких виробів і екологічно шкідливих продуктів.

Важливим принципом діяльності СЕФТА стало те, що внутрішні ринки відкриваються не для конкуренції, а для того, щоб доповнювати один одного. В даний час розвиток експорту країн Центральної Європи стримується й не так зовнішніми бар'єрами, скільки внутрішніми труднощами, породженими перебудовою їх економік. Угода створила сприятливі торгово-економічні умови для розвитку експорту країн Центральної Європи, однак тільки лібералізація зовнішньоекономічної сфери виявилася недостатньою для вирішення проблем розвитку експорту, підвищення конкурентоспроможності промислових товарів, зміни структури економіки.

Розвиток та функціонування приватного права ЄС в цілому виглядає як досить суперечливий процес; сприймається дуже неоднозначно як різними інституціями Союзу, так і державами-членами. На цей процес накладають свій відбиток особливості структури і функціонування Європейського союзу, розподіл компетенції між його органами, закріплені міжнародно-правовими актами. Проте твердження, що ідея створення приватного права ЄС досі не вийшла за межі розробки правил технічного характеру, тому що вони не впливають на формування традиційної системи, не може існувати далі. Це підводить до висновку стосовно створення приватного права ЄС.

Список використаної літератури:

1. Sjef van Erp. European Private Law: Postmodern Dilemmas and Choices. Towards a Method of Adequate Comparative Legal Analysis // Electronic Journal of Comparative Law. Vol. 3.1. August, 1999. –
2. Constanze Semmelmann, «The Public-Private Divide in European Union Law or an Overkill of Functionalism», Maastricht Faculty of Law Working Paper. – No. 2012/12. – P. 242 .
3. Remien O. European private international law, the European Community and its emerging area of freedom, security and justice // Common market law rev. 2001. Vol. 38. № 1. P. 53 – 86.
4. Principles of European Contract Law. – Part 1 / ed. by O. Lando. – Nijhoff, 1995.
5. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://webh01.ua.ac.be/storme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf

Ключові слова: СЕФТА, приватне право, країни Центральної Європи, європейська інтеграція;

Ключевые слова: СЕФТА, частное право, страны Центральной Европы, европейская интеграция;

Key words: CEFTA, private law, Central European countries, european integration.

АКИМОВ МИХАЙЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національна академія внутрішніх справ,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ МАРТЕНСА ТА ЙОГО РОЛЬ У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

Незабаром виповнюється 120 років з дня прийняття Гаазькою конференцією Конвенції про закони та звичаї сухопутної війни 1899 року – першого міжнародно-правового акту, що мав своїм призначенням встановлення загальнообов'язкових правил ведення бойових дій з метою обмеження шкідливих наслідків війни (на доповнення існуючих на той час звичаїв війни – неписаних правил її ведення, яких дотримувались в силу обопільного бажання сторін).

Складовою частиною преамбули цієї Конвенції є застереження, розроблене відомим російським юристом Федором Федоровичем Мартенсом (1845-1909): «Надалі до того часу, поки не з'явиться можливість видати більш повне зведення законів війни, Високі договірні сторони вважають прийнятним засвідчити, що у випадках, не передбачених прийнятими ними постановами, населення та воюючі сторони залишаються під охороною та дією засад міжнародного права, оскільки вони виходять з усталених між освіченими народами звичаїв, із законів людяності та вимог громадської свідомості».

Історія як безпосередньо конвенції, так і застереження до неї розпочалася на чверть століття раніше, коли у 1874 році на міжнародній конференції в Брюсселі уперше розглядався проект такого акту, що його розробив Ф.Ф. Мартенс за дорученням царя Олександр II на основі Санкт-Петербурзької конвенції 1868 року та загальноновизнаних тоді міжнародних звичаїв. Вже тоді було зрозумілим, що метою війни повинно бути лише виведення з ладу (але не повне винищення) певної кількості супротивників із числа збройних сил ворога без використання при цьому зброї, що завдає ушкоджень, які викликають зайві страждання або роблять неминучим настання смерті – застосування такої зброї визнавалось таким, що суперечило законам людяності. Проте учасники конференції відхилили цей проект – не через незгоду з його положеннями, а внаслідок несприйняття самої ідеї про можливість обмеження війни певними правилами її ведення. Наприклад, Велика Британія, побоюючись, що унормування війни на суші призведе у майбутньому до розробки та прийняття аналогічних законів ведення морської війни, взяла участь лише у роботі конференції, але не в обговоренні проекту (за спогадами Ф.Ф. Мартенса, мовчання британського делегата генерал-майора А.Х. Хорсфорда «компрометувало конференцію набагато більше, ніж якщо б він був відсутній взагалі» [6, с. 497]). Тому запропонований проект був прийнятий лише як декларація, а отже, його виконання не було загальнообов'язковим.

Готуючи за ініціативи царя Миколи II міжнародну конференцію у Гаазі у 1899 році, Ф.Ф. Мартенс зажадав внести до її порядку денного розгляд та прийняття конвенції про закони та звичаї сухопутної війни. Цю пропозицію було схвалено, а за основу проекту взято текст Брюссельської декларації; саме Ф.Ф. Мартенсу доручили її доопрацювання. Завдання було дуже складним – хоч в цілому проект і не викликав особливих заперечень делегатів держав-учасниць, майже кожен із них бажав (від імені своєї держави) внести власні зміни та доповнення, що обумовлювало зауваження інших присутніх. Незважаючи на це, Ф.Ф. Мартенс послідовно домагався прийняття конвенції одноголосно усіма учасниками конференції, оскільки лише в цьому вбачав запоруку її загальнообов'язковості та беззаперечного виконання у майбутньому.

Так, коли під час дебатів британський делегат Г. Ховард заявив, що Велика Британія переслідує мету лише прийняти «ті статті про закони та звичаї війни, що їх воно вважає сумісними із принципами міжнародного права та з якими воно досі узгоджувало свої дії», Ф.Ф. Мартенс рішуче заперечив подібний підхід та був підтриманий у цьому іншими делегатами.

Аналогічним чином вдалося відхилити і намагання представника Німеччини полковника фон Шварцгофа внести до тексту статті про права цивільного населення застереження «наскільки це дозволяє воєнна необхідність»: Ф.Ф. Мартенс цілком логічно зауважив, що подібне застереження можна застосовувати до кожної статті проекту, а сама ідея виправдування якихось порушень чи зловживань міркуваннями воєнної необхідності просто нівелює значення міжнародного права та підтримує ідею конференції в цілому [6, с. 498].

Наприкінці обговорення каменем спотикання стало питання окупації. Бельгійський делегат барон Е.Ф.Е. Декан категорично заперечив будь-які обмеження у боротьбі проти окупантів, і його в цьому підтримали представники багатьох невеликих держав, яким зі зрозумілих причин загрожувала окупація. Ця позиція ставила під загрозу зриву усі попередні результати роботи конференції. Розуміючи, що жодні промови не змусять бельгійського делегата порушити інструкції власного МЗС, Ф.Ф. Мартенс спромігся знайти інший вихід – скориставшись знайомством із Е.Ф.Е. Деканом як із колегою-науковцем (вони разом працювали в Інституті міжнародного права у м. Гент), він попросив у нього наявні інструкції для ознайомлення, просидів над ними всю ніч та вранці представив на розгляд конференції пропозицію включити розроблене ним застереження до преамбули конвенції. Присутні делегати зустріли це формулювання оплесками; конвенцію було прийнято одноголосно та без змін щодо початкового проекту [7, с. 71].

Незважаючи на своє місце у преамбулі Гаазької конвенції про закони та звичаї сухопутної війни 1899 року, застереження Мартенса не тільки визначило мету цього документа, а й увійшло до міжнародного гуманітарного права як окреме положення. Достатньо пригадати, що воно майже дослівно відтворене у Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій 1949 року [1] та у Конвенції про заборону або обме-

ження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, 1980 року [4], а також частково у Додатковому протоколі II до Женевських конвенцій 1949 року [2].

Зміни, що мали місце, фактично лише осучаснили формулювання застереження («принципи» замість «засад», «комбатант» замість «воюючий», «цивільні особи» замість «населення»; крім цього, більше не вживається словосполучення «освічені народи»), проте не змінили його сутності: запропоноване Ф.Ф. Мартенсом формулювання залишається визначальним для міжнародного гуманітарного права вже понад сторіччя, виступаючи з'єднувальною ланкою між нормами та принципами позитивного і природного права.

Варто зауважити, що серед науковців, які розробляють проблеми міжнародного права, немає єдності стосовно того, чим є застереження Мартенса – викладом моральної позиції чи правовою нормою. Прибічники першої точки зору вважають, що це лише своєрідне нагадування про те, що звичаєве міжнародне право продовжуватиме застосовуватись навіть після укладання нового міжнародно-правового акту [9, с. 34]; до того ж, на їх думку, окремі положення застереження (на кшталт «вимог громадської свідомості») надто розпливчасті для використання в якості норми права [8, с. 152]. Проте більш прийнятною, на нашу думку, є інша позиція, згідно з якою застереження Мартенса не стільки підтверджує існування міжнародного звичаєвого права, а радше формулює закони людяності та вимоги громадської свідомості як принципи міжнародного права. Воно чітко вказує, що крім спеціальних норм, що набули чинності, існують положення загального характеру, що можуть бути застосовані до ситуацій, ще не врегульованих будь-якою спеціальною нормою [3, с. 59]. Так, Міжнародний суд ООН у своєму Консультативному висновку за зверненням Генеральної Асамблеї ООН відносно законності загрози ядерною зброєю чи його застосування, посиляючись на застереження Мартенса, більшістю голосів постановив, що, незважаючи на відсутність у міжнародному праві прямого звичаєвого або нормативного дозволу (а так само і заборони) набувати, застосовувати ядерну зброю або погрожувати їй застосуванням, погроза ядерною зброєю чи її застосування тим не менше суперечитимуть нормам міжнародного права, що застосовується під час збройного конфлікту, зокрема принципам та нормам міжнародного гуманітарного права [5].

Слід зазначити, що позитивне право досі лишається багато в чому відірваним від природного, тобто від фундаменту сучасного міжнародного права. Але від цього природне право не втрачає свій універсальний та загальнообов'язковий характер. Недарма на його норми посилявся у своєму вирокі Міжнародний Трибунал у Нюрнберзі, визначаючи винуватість німецьких воєнних злочинців.

Отже, застереження Мартенса є частиною звичаєвого міжнародного права, нормою *jus cogens* для захисту людської особистості у період воєнного конфлікту. Іншими словами, до нього треба обов'язково

звертатись за відсутності у міжнародному гуманітарному праві норми, що була б прийнятною у регулюванні конкретної ситуації. Уявляється, що його роль тільки зростатиме із поступовим розширенням сфери дії міжнародного гуманітарного права.

Список використаної літератури:

1. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів : прийнятий 8 червня 1977 року [Електронний ресурс] : Режим доступу – http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199.
2. Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру : прийнятий 8 червня 1977 року [Електронний ресурс] : Режим доступу – http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200.
3. Досвальд-Бек Л. Международное гуманитарное право и Консультативное заключение Международного Суда относительно законности угрозы ядерным оружием или его применения / Л. Досвальд-Бек [Текст] // Международный журнал Красного Креста. – 1997. – № 14. – С. 58–60.
4. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію : укладена 10 жовтня 1980 року [Електронний ресурс] : Режим доступу – http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266.
5. Консультативное заключение Международного Суда ООН относительно законности угрозы ядерным оружием или его применения [Електронний ресурс] : Режим доступу – <https://www.icj-cij.org/files/advisory-opinions/advisory-opinions-1996-ru.pdf>.
6. Латернзер Г. Вторая мировая война и право / Г. Латернзер [Текст] // В кн. : Итоги Второй мировой войны. Выводы побежденных : Гудериан Г., Кесельринг А., фон Типпельскирх К. и др. – М. : АСТ, Полигон, 1998. – 576 с.
7. Пиктэ Ж. Развитие и принципы международного гуманитарного права [Текст] / Ж. Пиктэ. – Изд. 2-е. – М. : МККК, 2001. – 128 с.
8. Тайхерст Р. Оговорка Мартенса и право вооруженных конфликтов [Текст] / Р. Тайхерст // Международный журнал Красного Креста. – 1977. – № 15. – С. 149–154.
9. Greenwood C. Historical Development and Legal Basic / C. Greenwood [Text] // In : The Handbook of International Humanitarian Law : D. Fleck, M. Bothe and others. – 2nd edition. – N. Y. : Oxford University Press, 1995. – 770 p.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, закони війни, застереження Мартенса.

Ключевые слова: международное гуманитарное право, законы войны, оговорка Мартенса.

Key words: international humanitarian law, laws of war, Martens clause.

БЕЛОГУБОВА ОКСАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права

LEXLOCILAVORIS ЯК БАЗОВИЙ КОЛІЗІЙНИЙ ПРИНЦИП РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

Стосовно трудових відносин, ускладнених іноземним елементом, використовуються різні колізійні принципи. До основних колізійних принципів, що застосовуються у трудових відносинах виступають: закон місця виконання роботи (*lexlocilavoris*); особистий закон наймача (*lexpersonalis* фізичної особи-наймача працівника або *lexsocietatis* юридичної особи); закон автономії волі (*lexvoluntatis*).

Законодавство і судова практика значної кількості держав виходять з того, що основною формулою прикріплення є закон місця виконання роботи (*lexlocilavoris*), і, отже, вибір права сторонами може бути практично виключений. Тому, для міжнародних трудових відносин найбільш поширеною у світі прив'язкою є *lexlocilavoris* [1, с. 54; 2, с. 133]. Даний колізійний принцип є основним у законах про міжнародне приватне право Австрії, Албанії, Угорщини, Іспанії, Канади, Ліхтенштейну, Румунії, Тунісу, Угорщини, Швейцарії.

Наприклад, угорський Закон «Про міжнародне приватне право» встановлює застосування до трудових правовідносин закону країни виконання роботи, якщо законодавством не передбачено іншого. Відповідно до ст. 121.(1) Федерального закону про міжнародне приватне право 1987 р. Швейцарії, до трудового договору застосовується право держави, у якій працівник зазвичай виконує свої трудові обов'язки. Відповідно до § 44 (1) Федерального закону Австрії 1978 р. «Про міжнародне приватне право», трудові договори регулюються згідно з правом тієї держави, в якій працівник звичайно виконує свою роботу. Аналогічний підхід використаний і в ст. 52 Закону України «Про міжнародне приватне право». У ряді випадків *lexlocilavoris* міститься в субсидіарній нормі, як наприклад в § 2. ст. 32 Закону Польщі «Про міжнародне приватне право» 1965 р., відповідно до якої, якщо сторони не мають місця проживання або місця знаходження в одній і тій же державі і не здійснили вибору права, застосовується право держави, у якій виконується робота, виконувалася або повинна була виконуватися.

У випадку множинності місць, де виконується робота, застосовним правом є національне право країни, в якій роботодавець має звичне місцезнаходження (принцип «закон країни роботодавця») – *lexpersonalis* фізичної особи-наймача працівника або *lexsocietatis* юридичної особи. Найбільш типовими випадками подібного роду виступають ситуації, коли виконувана робота обумовлена функціонуванням транспорту. Наприклад, у § 44 (2) Федерального закону Австрії 1978 р. «Про міжнародне приватне право» зазначено, що якщо працівник виконує свою

роботу в більш ніж одній державі або, якщо він не має звичного місця роботи, то є визначальним право тієї держави, в якій роботодавець має своє звичне місцез перебування. Згідно зі ст. 121. (2), Федерального закону «Про міжнародне приватне право» 1987 р. Швейцарії (2), якщо працівник виконує свої трудові обов'язки в декількох державах, до трудового договору застосовується право облаштування робочого місця або, за відсутності такого, право місця проживання або звичного перебування наймача.

У сфері регулювання міжнародної праці застосовуються й інші колізійні принципи. Так, застосовним правом може визнаватися право країни, де знаходиться підприємство, яке відрядило працівника за кордон для виконання трудового завдання («закон країни установи, яка відрядила працівника» – *lexlocidelegationis*), і переважно застосовується при виконанні роботи у декількох країнах, наприклад, у випадку з комівояжерами.

Особливості фактичного складу деяких видів трудових відносин обумовлюють закріплення у праві спеціальних, щодо *lexlocilaboris*, колізійних правил. До трудових відносин на міжнародному транспорті застосовним правом є право держави реєстрації транспортного засобу («закон місця реєстрації транспортного засобу» і «закон прапора судна»), зокрема, для осіб, які працюють на судах водного і повітряного транспорту, – *lexbanderae*.

Як зазначає Н.О. Хаустова, різноманіття ситуацій, що виникають при укладенні та виконанні трудових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, в багатьох випадках не може бути вирішено на основі навіть самої детальної диференціації колізійних норм, і тому в законодавстві багатьох європейських країн використовується колізійне правило – «закон суду» [3, с. 37].

Законодавство України також містить колізійні норми для регулювання трудових відносин з іноземним елементом. Згідно зі ст. 52 Закону України «Про міжнародне приватне право», до трудових відносин застосовується право держави, у якій виконується робота, якщо інше не передбачено законом або міжнародним договором України. Таким чином, в якості права, що підлягає застосуванню, до трудових відносин, ускладнених іноземним елементом, дана стаття обирає право держави, у якій виконується робота (*lexlocilaboris*).

Як вказує В. В. Васильченко, зазначене правило корелює з положенням ст. 8 КЗпП України, відповідно до якої, трудові відносини громадян України [2, с. 133], які працюють за кордоном, регулюються законодавством держави, в якій здійснене працевлаштування (наймання) працівника, та міжнародними договорами України. На нашу думку, це не зовсім так, але ж у Законі мова йде про «право держави, у якій виконується робота», а у Кодексі – «регулюються законодавством держави, в якій здійснене працевлаштування (наймання) працівника». При цьому, відсутнє право працівника і роботодавця на вибір права, що застосовується до трудових відносин, а також існують певні протиріччя з положеннями Закону України «Про міжнародне приватне право».

Отже, колізійний метод займає важливе місце в регулюванні трудових відносин, ускладнених іноземним елементом. Колізійні норми щодо вибору права у міжнародних трудових відносинах входять до складу кодифікаційних актів у сфері конфліктного права. У міжнародному приватному трудовому праві відбуваються зміни в колізійному регулюванні трудових відносин з іноземним елементом, включаючи поширення колізійного регулювання, зміни співвідношення колізійних принципів, посилення процесів уніфікації колізійних норм. Слід зазначити про значну різноманітність застосовуваних колізійних прив'язок до розглянутих відносин, проте основною є закон місця виконання роботи (*lexlocilaboris*).

Список використаної літератури:

1. Довгерт А. С. Правовое регулирование международных трудовых отношений : учебное пособие. Киев: НМК ВО, 1992. 248 с.
2. Хаустова Н. А. Защита трудовых прав граждан в международном частном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2006. 190 с.
3. Васильченко В. В. Науково-практичний коментар закону України «Про міжнародне приватне право». Київ: Істина, 2007. 200 с.

Ключові слова: трудових відносин, ускладнених іноземним елементом, колізійні принципи, закон місця виконання роботи, *lexlocilaboris*.

Ключевые слова: трудовых отношений, осложненных иностранным элементом, коллизионные принципы, закон места выполнения работы, *lexlocilaboris*.

Key words: labor relations complicated by a foreign element, collisional principles, law of place of work, *lex loci laboris*.

ВОЙТОВИЧ ПАВЛО ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
доктор філософії в галузі права, професор МКА

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПРИЙНЯТИХ РІШЕНЬ

Зовнішня політика є загальним курсом держави на міжнародній арені. Вона являє собою певні офіційні дії, що формуються і імплементуються уповноваженими агентами суверенних держав, спрямовані на зовнішнє по відношенню до держави середовище.

Зовнішня політика завжди є результатом прийнятих рішень державами як головними акторами міжнародних відносин, та певними особами, які приймають ці рішення, знаходячись під впливом внутрішньодержавних та світових факторів, а також власного сприйняття міжнародного середовища.

Аналіз зовнішньої політики не може бути лише викладенням низки постулатів і аксіом, а має бути аналізом реального положення, у тому числі досліджуючи її (зовнішню політику) з позицій психології.

В умовах швидкого темпу сучасного життя і стрімких соціальних змін людина завжди постає перед необхідністю вибору.

У найбільш загальному вигляді вибір розглядається як вироблення суб'єктом рішення у ситуації порівняння різних альтернатив.

Вибір займає важливе місце у житті людини і суспільства, він багато в чому залежить не лише від внутрішньої мотивації, але й від зовнішніх факторів. Вибір – це і процес, і результат цього процесу.

Важливим моментом досліджень є процес вибору між альтернативними варіантами використання можливостей. Виділяють індивідуальний, колективний та суспільний вибір.

Індивідуальний вибір відбувається у разі, коли людина сама приймає рішення і сама їх реалізовує.

Колективний вибір відбувається в тому випадку, коли рішення приймаються і реалізуються у складі групи. При цьому виділяють два види груп олігополістичні, де члени залежать один від одного, і латентні групи, в яких дія одного учасника не відображається на інших. Тут більша кількість учасників, що і призводить до їх незалежності один від одного.

Суспільний вибір має місце тоді, коли рішення приймаються і реалізуються індивідами у складі латентної групи. У разі суспільного вибору приймаються політичні рішення, за яких найчастіше все суспільство і складає латентну групу. При цьому латентна група повинна домовитися щодо правил суспільного вибору і забезпечення його реалізації.

Існують відмінності суспільного вибору в умовах прямої і представницької демократії. В умовах прямої демократії сам індивід приймає політичні рішення, в умовах представницької суспільний вибір реалізується представниками групи.

Вирішення багатьох проблем, а особливо глобальних, в рамках міжнародного співробітництва неминує набуває політичного характеру, адже так чи інакше це зачіпає проблеми владно-управлінських відносин. Політичний простір все більше стає пов'язаним з правовим [1, с. 1]. Їх зближення (політичного і правового простору) відбувається через постійну гуманізацію міжнародних відносин, набуття ними більш гнучкого характеру. І не дивлячись на те, що превалує і зберігається силовий підхід до вирішення гострих проблем міжнародних відносин, спостерігається розширення кола ліберальних дій, що надає суб'єктам цих відносин варіативність вибору. Аналіз цих процесів зближення у стрімко змінливому світі, за непередбачуваності світового розвитку, є політичною необхідністю, оскільки простір свободи передбачає велику кількість варіантів розвитку, у тому числі всього суспільства.

Аналіз зовнішньої політики визнає, що у сучасних міжнародних відносинах, крім держав, є також інші суб'єкти. Однак об'єктом досліджень залишається держава і вона ототожнюється з центральним

урядом, а дії цього уряду і уповноважених ним суб'єктів ототожнюються з поведінкою держави.

Зовнішня політика по суті завжди є проекцією зовні протиріч і суперечок у внутрішній сфері держави, на внутрішньому для даної держави ґрунті.

Прийняття рішення передбачає вибір з певних альтернатив. В процесі прийняття рішення учасники керуються не тільки і не стільки (що частіше) прагматичними міркуваннями щодо вирішення проблеми, але і міркуваннями відкритого або неявного політичного і статусного торгу у відносинах один з одним. Прийнятим рішенням, як правило, є не “найкраще” щодо вирішення проблеми рішення, а те, за яким може бути досягнуто компромісу у політиці групи, що приймає це рішення (лідер, уряд, групи впливу).

Досить часто у світовій політиці вирішальну роль грали й грають політичні діячі, приймаючи на себе відповідальність за доленосні як для своїх країн, так і для усього світу, рішення. Але чим вони керуються, приймаючи ці рішення, обираючи зовнішньополітичний курс своїх країн? Велику роль у цьому виборі грають моделі міждержавної взаємодії, вироблені при функціонуванні систем міждержавних відносин.

Також не слід забувати, що важливою частиною політичного процесу будь-якої держави є лобізм і активність груп інтересів. Лобізм перетворився у глобальну політичну практику. Фактори, що визначають особливості лобіювання, істотно відрізняються у кожній країні і призводять до унікальних умов існування лобізму, які, в свою чергу, диктують унікальні методи і засоби впливу.

У такій чисельності координат можливість приймати рішення зі знанням справи як при ініціації дій, так і придушуючи певні спонукання, є дійсно свободою волі, адже вибір є самою суттю вольового акту. Тому безумовно, що головна проблема зростання ефективності демократії у тому числі у вільному суспільстві полягає у підвищенні загального інтелектуального рівня як окремої особи, так і глобалізуючого людства в цілому. Адже свобода волі знаходить свій прояв у самокерованості суб'єкта права своєю поведінкою, що передбачає не лише свободу вибору, але й свободу формування самого суб'єкта, який здійснює цей вибір, і його відповідальність.

Список використаної літератури:

1. Ильин И.В. Глобалистика в контексте политических процессов: Автореферат дис.д.п.н. – М, 2011.

Ключові слова: зовнішня політика, вибір, прийняття рішень, політика, свобода волі.

Ключевые слова: внешняя политика, выбор, принятие решений, политика, свобода воли.

Key words: foreign policy, the choice, decision-making, politics, free will.

ГРУШКО МАЛЬВІНА ВАЛЕРІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук

УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ТА КУЛЬТУРНЕ РІЗНОМАНІТТЯ: ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сучасний дискурс з прав людини відбувається в контексті зародження глобального світового порядку на основі співставлення таких понять, як «універсальність» і «культурна різноманітність» (культурний релятивізм). Перша концепція пропагує, що права людини виникають незалежно від юридичних установлень і лише має визнаватися в законодавстві країн та міжнародних нормах як вираз моральної гідності людини. Вони спрямовані на утримання найважливіших цінностей людського життя й утвердження людини як найважливішої цінності. Це такі права, від яких людина не може відмовитися і дотримання яких може вимагати від кожного. Права людини і громадянина мають особливу значимість у житті суспільства. Вони створюють підстави для формування правової та демократичної держави і встановлення стандартів прав людини.

Слід зазначити, що на початку XXI ст. (умовно – після подій 11 вересня 2001 р.) певною мірою відбулося зменшення загальної віри у можливість прогресу людства в бік універсальних цінностей на основі глобалізації. Якщо до цих подій універсальність прав людини була більш-менш очевидною ідеєю, а культурні відмінності виступали як додатковий фактор, то сьогодні більш проблематичним стає саме обґрунтування універсальності таких прав [1, с. 114].

Права людини є універсальними цінностями для будь-якого суспільства, незалежно від національно культурного його контексту. Насамперед, їх універсальність проявляється в тому, що вони виражають найбільш загальні, основні інтереси їх носіїв, інтереси, від яких індивід не може відмовитися, приміром, життя, свободу, власність. При всій культурній, релігійній, моральній та правовій різноманітності усі люди об'єднані приналежністю до людського роду як біологічні істоти, а також як особистості. Концепція універсальності прав людини ґрунтується на традиційних положеннях політичної філософії XVIII ст. Основний зміст такої концепції полягає в твердженні, що всі люди складають світову спільноту – людство, яке підпадає під дію природного права. Один із засновників природного права Д. Локк обґрунтував універсальність прав людини правом на життя, свободу, власність, інші вчені – Т. Гоббс – правом на безпеку від держави, І. Кант – правом на свободу людини, Т. Пейн – правом на життя та вільне існування. Ці постулати були запропоновані у англійській Петиції про права (1628 р.), Біллі про права (1689 р.), французь-

кій Декларації прав людини і громадянина (1789 р.), Біллі про права США (1791 р.).

Одним з проявів універсальності прав людини можна вважати те, що вони проголошують людину як цінність, виховують повагу однієї людини до іншої та почуття власної гідності. Людина, яка усвідомлено сприймає себе носієм прав і свобод, відчуває їх не як абстрактні можливості, а як підстави реалізації цих можливостей, забезпечена захистом у випадку порушення або перешкоджання здійсненню своїх прав.

Права і свободи містять ідею рівності, надають людині можливість стати на одну сходинку з іншими людьми, так як вони володіють таким же обсягом основних прав, виключення дискримінації за різними критеріями. Твердження, що через такі характеристики, як вік, стать, раса або походження, людина не має тих самих основних прав, що й представники інших груп, є несумісним із самою ідеєю прав людини. Саме права людини є підставою взаєморозуміння і взаємодії представників різних культур, в цьому й проявляється їх універсальність. Оскільки права людини передбачають ставлення до кожного як до такого ж носія прав, то вони забезпечують сприйняття іншого суб'єкта відносин як рівного. Отже, вони виключають теорію «недолюдини», ставлення до інших членів суспільства тільки як до засобу реалізації своїх інтересів. Тому, наприклад, у громадянському суспільстві належність людини до іншої соціальної чи етнічної групи, сповідування інших поглядів і переконань не може бути підставою для неповаги до неї. Права людини є нормативною формою вираження міри свободи індивідів, упорядкування їх зв'язків, координації їх поступків і діяльності, відвернення протиріч, конфліктів.

Співвідношення універсальності та культурної різноманітності пронизує всю проблематику прав людини. Цю проблематику вчені бачать в західному походженні концепції універсальності і неможливості внаслідок цього поширюватися на суспільства інших типів культур. Висловлюються думки, що цінності концепції прав особи – це цінності західного суспільства, а держави незахідної культури виступають проти визнання за концепцією універсального характеру і застосування скрізь положень про права і свободи особи, розроблених західними правознавцями. Більше того, про таке свідчать декларації та застереження, зроблені певними державами при підписанні та ратифікації міжнародних актів в сфері прав людини, в яких є посилення на невідповідність їх положень національному законодавству чи системі права. З точки зору таких держав, вони не можуть дотримуватись певних єдиних стандартів у сфері прав людини із західними державами через їх соціальні та культурні відмінності.

Наразі, наприклад, приписи мусульманської релігії, що функціонують у великій кількості мусульманських держав, впливають на ставлення певної держави в галузі прав особи. Бачення таких країн до питань прав особи визначається по-різному по-перше, в залежності від рівня впливу Корану, Сунни та їх положення в системі права окремої держави, оскільки між мусульманською та міжнародною

правовими системами наявні вагомі протиріччя стосовно визначення певних прав і свобод особи та їх змістовного наповнення; по-друге, законодавчого підґрунтя, яке має місце в мусульманських державах політичного устрою [2].

При розгляді проблеми універсальності прав людини варто розкрити питання їх обмеження. При культурному релятивізмі відбувається певне обмеження прав, але в силу традицій, релігійних особливостей. При універсальності прав людини слід розрізняти два поняття: перше – безпосередньо обмеження прав (як вилучення частини прав або частини певного права у їх носіїв), друге – обмеження у здійсненні прав (як повна або часткова неможливість реалізації певних прав). При цьому другий підхід до розуміння обмежень припускає, що усі права у повному обсязі їх належності залишаються у людини – носія прав, а припиняється тільки можливість їх реалізації. Такий вид обмеження може мати добровільний характер (коли людина відмовляється від здійснення права, наприклад, у справах приватного обвинувачення), а також характер вимушеного примусу. Випадки застосування останнього повинні бути чітко регламентовані законодавством держави.

Слід зазначити, що Конституція України містить обидва поняття, пов'язані з обмеженням у правах. Зокрема, ч. 2 ст. 64 проголошує, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. У той же час деякі статті, що стосуються окремих прав, містять умови обмеження саме в їх здійсненні, зокрема, ч. 3 ст. 34 (право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію) передбачає, що здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Отже, поєднання універсального і культурного у сфері прав людини в умовах глобалізації можливе лише на основі міжкультурного, міжцивілізаційного діалогу, а саме шляхом визначення спільних ознак, якими володіють всі його учасники та використання їх як зв'язуючої ланки для такого діалогу.

Список використаної літератури:

1. Максимов С. І. Універсальність прав людини // Право України. – 2013. – № 4. – С. 114-120.
2. Бехруз Х. Классическая концепция исламского государства и ее современная интерпретация // Актуальні проблеми держави і права: 36. наук. пр. – О.: Юридична література, 2012. – Вип. 64. – С. 54-62.

3. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 5. – С. 78-87.

Ключові слова: права людини, концепція універсальності прав людини, культурний релятивізм, культурне різноманіття, регіональні системи захисту прав людини.

Ключевые слова: права человека, концепция универсальности прав человека, культурный релятивизм, культурное разнообразие, региональные системы защиты прав человека.

Key words: human rights, the concept of universality of human rights, cultural relativism, cultural diversity, regional systems of human rights protection.

ДРОНОВ ВЛАДИСЛАВ ЮРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук

НОВІ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Економіка, наука, культура постійно розвиваються, з'являються нові вимоги суспільства, а держава реагує на них новими функціями. Поряд виникнення і зміни функцій сучасної держави залежить від черговості задач, що виникають перед суспільством у ході його еволюції і тих цілей, які воно переслідує. Плідним функціонування держави буде тоді, коли її функції повною мірою будуть відповідати об'єктивним нестаткам суспільства [1].

Як самостійна функція держави сьогодні розглядається *забезпечення національної безпеки*. О.В. Лемак доводить, що функція держави щодо забезпечення національної безпеки повинна бути цілісною з позицій правового забезпечення, організації та управління національною безпекою і водночас чітко розмежовувати напрями (сфери, об'єкти) свого захисту як для більш раціонального використання державних ресурсів, так і для можливості їх аналізу та контролю з боку громадянського суспільства [2]. Обґрунтовуючи особливу актуалізацію розуміння забезпечення національної безпеки як функції держави, автор зазначає, що нова глобальна ситуація вимагає створення більш справедливої та прозорої системи міжнародних відносин, усунення принципу подвійних стандартів, консолідації світової спільноти для вирішення невідкладних завдань безпеки людства. На користь виділення захисту національної безпеки автор наводять статтю 17 Конституції України, відповідно до якої захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [3].

Приділяється увага *інформаційній функції держави*. З моменту виникнення держава здійснювала збір, збереження, обробку і розподіл

інформації за різними напрямками діяльності: для прийняття управлінських рішень, проведення бюджетної та податкової політики, здійснення розвідувальної діяльності, охорони правопорядку та ін. Усе це здійснювалося, як правило, спеціально призначеними для тих чи інших цілей органами [4]. Під інформаційною функцією пропонується розуміти основні напрями її діяльності, які спрямовані на забезпечення інформаційних інтересів населення та держави в цілому, як на національному, так і на міжнародному рівнях [5].

О. М. Лоцихін виділяє *комунікативну функцію* сучасної держави (використовуючи й поняття «інформаційна функція»), яка, на його думку, характеризує напрями та види діяльності засобів масової інформації. Вказуючи про використання різних термінів, таких як «інформаційна функція держави», «інформаційно-комунікативна функція держави», «комунікативна функція держави», вчений називає останній термін оптимальним. Комунікація – це власне й обмін інформацією, що має на увазі суб'єкт-об'єктні відносини та обов'язкове застосування принципу зворотного зв'язку [6].

Зростає значення *міжнародної інтеграції*, яку також пропонують розглядати як функцію сучасної держави. зовнішня політика держави в усі історичні періоди виступала стратегічно важливим напрямом її діяльності, яка є різновидом державної політики, а тому характеризується усіма ознаками останньої, головні з яких: владний характер, встановлені цілі, завдання, принципи, напрями реалізації, суб'єкти виконання, правові форми втілення [7]. Зовнішня політика виступає однією з найважливіших функцій держави, яка спрямована на взаємовигідне економічне, соціальне, інформаційне, правове, науково-технічне, культурне та інше співробітництво між державами як рівноправними міжнародними партнерами [7]. Забезпечення міжнародної інтеграції та співпраці як функцію сучасної держави розглядають і вчені політологи [8].

Формування *митної функції*, на думку прибічників її виділення як самостійної, має зумовлюватись не лише наявністю спеціалізованої системи органів та її нормативно-правовою інституціоналізацією, але й тим, що реалізація митної функції безпосереднім чином пов'язана з митною справою. Однією з проблем, яка постає при теоретичному обґрунтуванні митної функції держави, полягає в тому, що сьогодні тривають дискусії щодо того, чи може митна справа здійснюватися лише державними органами, чи також є сферою діяльності недержавних суб'єктів [9].

У літературі виокремлюється *податкова функція* сучасної держави. Вона вийшла з економічної функції. Наприкінці минулого століття, однією з новел стає діяльність держави з оподаткування та стягування податків – податкова функція. В системі функцій, що здійснюються державою, оподаткування займає особливе місце, оскільки від ефективності її реалізації багато в чому залежить результативність здійснення інших, не менш важливих напрямів діяльності держави: соціальний, охоронний, економічний, екологічний, тощо. Такий, що традиційно

розглядається у складі або економічної функції, або функції фінансового контролю, тим не менш, сьогодні, в умовах ринкової економіки, цей напрям цілком може претендувати на статус самостійної внутрішньої функції держави [10].

Екологічна функція сучасної держави набуває нового значення. Виникають нові загрози, ресурси вичерпуються, отже необхідна й відповідна реакція суспільства та держави. Встановлено, що основний зміст екологічної функції (О.В. Сурілов) складають державне управління та координація діяльності у сфері охорони навколишнього середовища, регулювання природокористування, забезпечення екологічної безпеки, оздоровлення та поліпшення якості навколишнього середовища [4].

Наведені функції сучасної держави є лише прикладом, а їхній перелік не є вичерпним. Для цього є декілька головних причин: різноплановість діяльності держави, динамічність потреб суспільства та різні підходи до виділення самостійних функцій сучасної держави.

Список використаної літератури:

1. Джураєва О. О. Функції сучасної держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень». Одеса, 2006. 20 с.
2. Лемак О. В. Забезпечення національної безпеки як функція держави. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право. 2016. Вип. 38. Т. 2. С. 64–67.
3. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. (дата оновлення: 30.09.2016) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.10.2017).
4. Джураєва О. О. Функції міжнародної інтеграції сучасної держави. *Lex Portus: юрид. наук. журн. НУ «ОЮА», ГО «МА Святий Миколай»*. Одеса : Юридична література, 2017. № 2. С. 51-60.
5. Климентьев О. П. Інформаційна взаємодія як прояв інформаційної функції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 25. С. 154–158.
6. Лощихін О. М. Комунікативна функція у системі функцій сучасної держави. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 263-268.
7. Бондик О. В. Зовнішня політика як функція незалежної української держави. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу. НУ «ОЮА», Півд. регіон. центр НАПрН України*. Одеса: Фенікс, 2014. Т. 2. С. 136-137.
8. Волинець В. Забезпечення міжнародної інтеграції та співпраці як функція сучасної української держави: правові аспекти. *Юридична Україна*. 2013. № 2. С. 8-14.
9. Коломієць О. В. Поняття та зміст митної функції сучасної держави. *Правове життя сучасної України: матеріали міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу. НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України*. Одеса : Фенікс, 2014. Т. 2. С. 94-96.
10. Сайдаманов А. А. Налоговая функция государства: дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. «Теория и история права

и государства; история учений о праве и государстве». Москва, 2006. 175 с.

Ключові слова: сучасна держава, функції держави, інформаційна функція, комунікативна функція, екологічна функція.

Ключевые слова: современное государство, функции государства, информационная функция, коммуникативная функция, экологическая функция.

Key words: modern state, functions of state, informational function, communicational function, ecological function.

ЖЕБРОВСЬКА КРИСТИНА АРТАКІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного та європейського права

НОРМАТИВНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТНЬОГО СТАТУСУ МІГРАНТІВ І БІЖЕНЦІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Населення завжди перебуває у русі, будь-то у межах держави, що то за національними кордонами. Але останніми роками ця тенденція посилилася. Так, у 2017 р. за даними, які акумулює ООН, у світі налічувалося 258 млн. міжнародних мігрантів, що становить майже 3,4% населення, а кількість біженців становить 68,5 млн. Це найвищим показник за всю історію. Причин поширення цих явищ багато, але основні з них – бажання досягти більш високого економічного становища та пошук безпечного середовища для існування та порятунку від війни. Наприклад, мігрують до країн Європейського Союзу чи перебувають у якості беженців найчастіше громадяни Сомалі, Албанії, Нігерії, Гамбії, Ірану, Пакистану, Косово, Малі, Афганістану, Еритреї, Сирії, африканських країн, розташованих на південь від пустелі Сахари, які здебільшого без професій і відповідної кваліфікації, з менталітетом, який значно відрізняється від європейського, а також з низьким рівнем. За оцінками ООН, коефіцієнт охоплення біженців освітою становить на початковому рівні 61 %, на середньому рівні – 23 %, а вищу освіту мають лише 1% біженців. Низький рівень освіти мігрантів істотно обмежує можливості їх зайнятості, головним чином, нестабільними робочими місцями з низькою платнею та поганими умовами праці, а також підвищеним ризиком звільнення.

Освітній статус мігрантів та біженців базується на загальновизначених актах, які забезпечують загальний статус людини – Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, Конвенції про права дитини та ін., спеціальному законодавстві, до якого відноситься Конвенція ООН про статус біженців та Протоколами до неї, Конвенція ООН про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей та ін., а також на значній кілько-

сті нормативно-правових актів регіонального характеру. Цими документами визначено, що мігранти та біженці мають право на освіту на основі рівності поводження з громадянами відповідної держави:

- ст. 22 Конвенції про статус біженців 1951 р. передбачає, що держави надають біженцям такий самий режим, що й громадянам щодо початкової освіти і «в будь-якому випадку не менш сприятливий, ніж той, який надається іноземцям, як правило, в тих же обставинах, щодо освіти, відмінного від початкового» освіту і, зокрема, що стосується доступу до навчання, визнання іноземних шкільних атестатів, дипломів і ступенів, звільнення від плати за навчання і присудження стипендій».

- у Конвенції ООН про права дитини встановлено, що держави зобов'язані забезпечити безплатну й обов'язкову початкову освіту в державних установах для всіх дітей (ст. 28.1). Конвенція про боротьбу з дискримінацією у галузі освіти зобов'язує «надативати іноземним громадянам, які проживають на територіях держав, такий самий доступ до освіти, який вона надає своїм громадянам» (ст. 3).

- Конвенція ООН про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей передбачає, що кожна дитина трудячого-мігранта має загальне право на доступ до освіти на основі рівності поводження з громадянами відповідної держави. У доступі до державних дошкільних освітніх установ або шкіл не повинно бути відмовлено або встановлено обмеження через нерегулярність ситуації щодо перебування або роботи одного з батьків або через нерегулярність перебування дитини у державі, яка надає роботу за наймом» (ст. 30).

Існує багато проблем з надання освітніх послуг мігрантам та біженцям, серед яких: існування бар'єрів щодо набуття освіти при відсутності у дітей-мігрантів документів; існування паралельних систем освіти для беженців, дітей-мігрантів і дітей-беженців та окремо для корінних жителів; сегрегація у сфері освіти, відповідно до якої школи з більш низьким рівнем успішності часто розташовуються в районах, де живуть, як правило, діти-мігранти, у той час як школи з більш високими показниками, як правило, розміщені у більш благополучних районах, де живуть корінні жителі з країни та ін.

З 2016 по 2018 рр. міжнародною спільнотою зроблено значні кроки із розвитку спеціального законодавства, що регулює статус мігрантів та біженців: у 2016 р. прийнято Нью-Йоркську декларацію про біженців та мігрантів, яка спрямована на зміцнення і доопрацювання механізмів, що встановлюють загальну відповідальність за порушення у цій сфері, а також вона виступила основою для розробки двох глобальних договорів, що стосуються, відповідно, мігрантів та біженців – Глобального договору про міграцію (2018 р.) [1] та Глобального договору про біженців (2018 р.) [2].

У цих міжнародно-правових актах набув розвитку освітній статус мігрантів і біженців, врегульовано питання їх обов'язкового доступу та гарантування дошкільної та середньої освіти як базових послуг на рівні із громадянами цих країн. Основний акцент у Глобальному договорі

про міграцію зроблено на визнанні навичок, в ньому закладена в цілому позитивна ідея освіти як можливості максимального використання потенціалу міграційних потоків. Глобальний договір про біженців містить положення, в яких основну увагу зосереджено на фінансуванні та його використанні для підтримки конкретної політики, а також закріплена вимога про необхідність розробки національної політики у сфері інклюзивності освіти. Тобто, Глобальний договір про міграцію та Глобальний договір про біженців визнають роль освіти та визначають цілі, які узгоджуються із зобов'язанням, відповідно до якого ніхто із мешканців країни, будь-то її громадян, чи той, хто перебуває на її території як мігранти чи біженець, не може бути позбавлений доступу до освітніх послуг. Але слід зазначити, що ці договори не мають обов'язкового характеру і залишають відкритим питання про те, як держави будуть виконувати свої зобов'язання.

У Всесвітній доповіді про моніторинг освіти за 2019 р. підкреслюється величезний потенціал та широкі можливості, наявні для того, щоб забезпечити мігрантів і біженців доступом до якісних освітніх послуг, оскільки такий їх статус не означає, що вони втрачають право на освіту, оскільки воно відноситься до загальних прав человека, які не можуть бути обмежені набуттям іншого статусу чи переходом в інший статус. Коли освіта має справедливий характер, воно наводить мости, але коли вона забезпечується несправедливим чином, то посилює відокремленість мігрантів і біженців від приймаючої їх спільноти [3].

Для вирішення питань різноманітності в освіті різні країни використовують різні підходи: асимілятивний, багатокультурний/ інтеграційний і міжкультурний/інклюзивний. Асиміляція може бути небезпечною для ідентичності мігрантів. Міжкультурний підхід, навпаки, допомагає учням набути знань не тільки про інші культури, але й про структурні бар'єри у країнах, які є приймаючою стороною. Отже, освіта є одним з прав людини і тою перетворюючою силою, яка сприяє подоланню бідності, забезпеченню стійкості та збереженню миру. Інструментом реалізації такого підходу повинна стати система освіти, яка передбачає, що на першій стадії учням прищеплюються ідеї спільності людських цінностей та універсальї людської поведінки, а на другій – ідентифікуються групові відмінності та підкреслюється цінність різноманітності, але при цьому надається пріоритет спільним цінностям.

Список використаної літератури:

1. Глобальный договор о безопасной, упорядоченной и легальной (Глобальный договор о миграции (GCM) / Организация Объединенных Наций. URL: <https://www.iom.int/global-compact-migration> (дата звернення: 10.04.2019).
2. Глобальная угода щодо біженців / Організація Об'єднаних Націй. URL: www.unhcr.org/the-global-compact-on-refugees.html (дата звернення: 10.04.2019).
3. Мигранты, перемещенные лица и образование: новидит мосты, а не возводит препятствия. Всемирный доклад по мониторингу образова-

ния / Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры. URL: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/265996r.pdf> (дата звернення: 10.04.2019)

Ключові слова: міжнародна міграція, право на освіту, правовий статус мігрантів, правовий статус біженців.

Ключовы слова: международная миграция, право на образование, правовой статус мигрантов, правовой статус беженцев.

Key words: international migration, the right to education, the legal status of migrants, the legal status of refugees.

КАНЕНБЕРГ-САНДУЛ ОКСАНА КОСТЯНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук

НАСТУП НА ЗЕМЕЛЬНІ ПРАВА НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІСТІВ НАПРІКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. «ЛІКВІДАЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО» 1915–1917 РР.

Починаючи із середини 60-х рр. ХІХ ст. урядова політика стосовно німецьких колоністів починає зазнавати серйозної трансформації. Період доляльного ставлення влади до переселенців, що обумовив їх привілейоване становище у російському суспільстві, змінюється періодом асиміляції та поступовим позбавленням наданих на попередньому етапі прав і свобод. Не оминув цей процес і сферу земельних відносин.

Активний розвиток колоністських господарств обумовив виникнення потреби у додаткових земельних ресурсах, який почав задовольнятися за рахунок купівлі додаткових наділів. Наявні статистичні дані дозволяють говорити, що саме на кінець ХІХ ст. окреслюється стійка тенденція до зростання удільної частки куплених земельних ділянок у колоністському землеволодінні.

Так, в 1867 р. німці Херсонської губернії володіли 178 тис. десятин надільної та 59 тис. десятин купленої землі, тобто співвідношення надільної і купленої землі становило 3 до 1. Однак, уже у 1878 р. ці цифри становили, відповідно: 185 тис. надільної та 144 тис. купленої землі (1 до 1). У 1895 році – 185 тис. надільної та 500 тис. купленої землі (1 до 2,5). У 1911 році – 185 тис. надільної та 930 тис. купленої землі (1 до 5) [5, с. 38-39]. Зокрема, аналізуючи землеволодіння причорноморських німців. Н. Шевчук зазначає: «Статистика засвідчила, що значне зростання землеволодіння відбулося серед дрібних власників із поселенців, натомість чисельність дворян землевласників скоротилася» [4, с. 55]. Фактично можна вести мову про те, що високий рівень капіталізації та товарності менонітських господарств, наявність внутрішньо колоністської системи фінансового забезпечення соціальних проєктів із

купівлі землі – ці чинники сприяли перетворенню представників колоністського загалу на потужного регіонального конкурента місцевому дворянству та селянству на земельному ринку.

Зростання німецького землеволодіння стало причиною початку широкої антинімецької пропагандистської кампанії у російському суспільстві. Значною мірою поширюється теза щодо «мирного завоювання» півдня України німецькими колоністами, під яким пропагандисти розуміли небезпеку германізації території і потрапляння її під прямий вплив Німецької імперії. Таким чином, на суд російської громадськості було винесено «німецьке питання», яке набуло особливої гостроти на рубежі 80–90-х рр. XIX ст.

Невдоволення місцевих громад виявилось настільки значним, що уряду довелося в 1890 та 1902 рр. створювати спеціальні комісії для вивчення «німецького питання» [4, с. 56].

Хвиля антинімецьких настроїв до початку XX ст. у Росії пережила серйозний спад – найбільш серйозним проявом антинімецької політики на державному рівні слід вважати пропозиції міністрів внутрішніх справ П. Столипіна в 1910 р. та А. Макарова в 1911 р., заборонити жителям прикордонних губерній неросійського походження, у тому числі німецьким колоністам, набувати у власність нові землі, а також брати в оренду земельні ділянки, які належать місцевим.

Новий підйом «антинімецької кампанії» розпочався у серпні 1914 р. і був зумовлений початком Першої світової війни, в якій Росія і Німеччина були двома антагоністичними силами.

Першим заходом цієї кампанії став указ Сенату від 22 вересня 1914 р. який тимчасово заборонив придбання ворожими підданими нових прав на нерухоме майно [2, с. 225]. Оскільки в указі мова йшла лише про осіб, що мали підданство країн, з якими Росія перебувала у стані війни, то німецьких колоністів, які у своїй більшості мали статус російських підданих, він суттєво не зачепив. Однак, уже наступні нововведення царського уряду безпосередньо стосувалися до колоністів і значно погіршили їх правове становище у державі. Насамперед мова йде про низку нормативно-правових актів, які в історіографії прийнято називати «ліквідаційними законами», а саме: «Про землеволодіння та землекористування в Росії австрійських, угорських, німецьких і турецьких підданих»; «Про землеволодіння та землекористування деяких розрядів австрійських, угорських чи німецьких вихідців, що перебувають у російському підданстві», «Про припинення землеволодіння та землекористування австрійських, угорських чи німецьких вихідців у прикордонних місцевостях» від 2 лютого 1915 р. [3, с. 559–568], яких пізніше було доповнено законом від 13.12.1915 р.

Таким чином, ухвалення «ліквідаційних» законів призвело до скасування тих пільг і привілеїв, які на попередньому етапі закріплювалися у різноманітних нормативно-правових актах, зокрема у 3-му розділі другої глави «Статуту про колонії» іноземців в Російській імперії 1857 року» і були пов'язані з наділенням, користуванням і спадкуванням землі.

Ключову роль у позбавленні колоністів земельних наділів повинен був відігравати, як зазначалося вище, Селянський поземельний банк – державний заклад, створений з метою надання позик селянам при здійсненні купівлі ними землі, а також перерозподілу земельних ресурсів за рахунок їх купівлі-продажу. Очікувалося, що саме Селянський банк стане головним покупцем земельних ділянок колоністів, а в подальшому переуступить ці ділянки російському селянству та дворянству. Саме тому, уряд потурбувався надати банкові пріоритетне становище серед інших учасників правовідносин. Зокрема, у травні 1915 р. Рада міністрів надає Селянському поземельному банку право переважної покупки рухомого і нерухомого майна німецьких колоністів, гарантуючи таким чином зосередження в руках держави найбільш привабливих об'єктів. Для виконання цього положення в усіх відділеннях банку створювалися Ліквідаційні відділи, які займалися відслідковуванням та подальшою купівлею колоністських наділів. Рада міністрів висловила надію, що до початку літа 1916 р. банк зосередить у своїх руках близько 2 млн. десятин земель німецьких колоністів [1, с. 42]. При здійсненні Банком діяльності з викупу господарства німецьких колоністів, важливого значення набували питання визначення розміру земельного наділу та його викупна вартість. Як показала практика, у процесі визначення цих показників державні чиновники, на яких покладалися завдання проведення обстеження колоністського землеволодіння, діяли в інтересах Банку, що призводило до погіршення становища колоністів. Показовим у цьому відношенні є процес визначення викупної вартості земельного наділу.

Особливу увагу закони від 02.02.1915 р., та від 13.12.1915 р. приділяли механізмові відчуження земельної власності у німецьких колоністів, визначаючи основні процедурні етапи, правовий статус учасників правовідносин, форму та зміст відповідальності за порушення приписів також суттєво обмежували права німецьких землевласників, змушували їх продавати свої землі та майно за вартістю, нижчою за реальну ціну та переселятися в іншу місцевість.

Таким чином, можна зробити висновок, що завдяки прийняттю ліквідаційних законів відбувся перерозподіл земельних ресурсів у південноросійських регіонах. Дворянство, яке перебувало під економічним тиском колоністів, користуючись сприятливою політичною ситуацією, зуміло переконати державу в необхідності застосування адміністративних методів боротьби з «німецьким засиллям». Маючи державну підтримку, представники дворянства за помірні ціни викупили земельні наділи, що раніше належали колоністам.

Список використаної літератури:

1. Ерохина О.В. Крестьянский поземельный банк и ликвидация немецкого землевладения в области Войска Донского (1915-1916). Новый исторический вестник № 27. 2011. С. 38–48.
2. Плохотнюк Т. Н. Действие «ликвидационных» законов на Северном Кавказе в 1915-1917 гг. Российские немцы в контексте отечественной ис-

- тории: общие проблемы и региональные особенности. Москва: Готика, 1999. С. 223–237.
3. Собрание Указаний и распоряжений Правительства, издаваемое при Правительствующем Сенате. Отдел второй. Первое полугодие. Петроград, 1915. 1632 с.
 4. Чумиков А.А. О переселении меннонитов в Россию с 1787 г. Русская старина. 1879. Т. 24. № 14. С. 126–147.
 5. Шевчук Н.А. Землевладение причерноморских немцев в Одесском уезде (вторая половина XIX в. 1917 г.) Немцы в контексте отечественной истории: общие проблемы и региональные особенности: мат. междунар. науч. конф. Москва, 1999. С. 52–61.

Ключові слова: «антинімецька кампанія», «ліквідаційні закони», Селянський поземельний банк.

Ключевые слова: «антинемецкая кампания», «ликвидационные законы», Крестьянский поземельный банк.

Key words: company against the German colonists, liquidation laws, peasant land bank.

МАНУЙЛОВА КАТЕРИНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права

ПРОБЛЕМИ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ МІГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Сучасний стан міжнародної міграції характеризується тенденцією зростання кількості людей у міграційні переміщення, і, як наслідок, посилення імміграційних режимів у найпривабливіших для мігрантів приймаючих країнах. Основними країнами-реципієнтами мігрантів є США, Канада, Австралія, Нова Зеландія. Зокрема, США та Канада, маючи лише 5% населення всього світу, на початку 90-х років XX ст. зуміли залучити на свої території близько половини світових міграційних потоків, і сьогодні на їх долю припадає біля 20 % світових мігрантів [1, с. 154].

На сьогодні, пріоритетами міграційної політики приймаючих країн є: сприяння зростанню економічному, демографічному, соціальному та культурному розвитку життя; виконання міжнародних зобов'язань з питань біженців та надання їм притулку; відсутність дискримінації, інтеграція мігрантів у суспільство; міжнародна співпраця; стимулювання залучення висококваліфікованих фахівців; сприяння возз'єднанню сімей [2, с. 440].

Обмеження та заборони на шляху легальних форм міграції не зуміли припинити міграційних потоків та стали причинами виникнення (інде де – у великих масштабах) нелегальної міграції. Надзвичайно гострою ця проблема стала для країн європейського континенту –

зокрема, на введенні більш жорстких обмежень доступу до європейського ринку праці та використання праці мігрантів наполягали Німеччина, Франція та Великобританія, де проживали до 90 % переселенців.

Попри національні особливості міграційної політики держав-членів ЄС, загальними є наступні принципи: обмеження в'їзду низько кваліфікованої робочої сили; боротьба з нелегальною міграцією; проведення політики реєміграції.

Поряд із створенням Європола та шенгенської інформаційної системи, однією з умов забезпечення системи безпеки внутрішніх кордонів Європейського Союзу є уніфікація національного законодавства країн ЄС у відношенні іноземців, які знаходяться на їх території. Це питання було предметом серйозних дискусій в ЄС, та рішення з цього питання було прийнято в рамках Шенгенської, а пізніше і Маастрихтської угоди.

Проте, існуюча міжнародно-правова база не відповідає реаліям, що склалися в Європі. Багато держав-членів Європейського Союзу почали в односторонньому порядку запроваджувати більш жорсткі закони з міграції та з приводу надання захисту, що призвело до істотних розбіжностей із раніше прийнятими міжнародними актами. Наприклад, внаслідок розходження в принципах правового регулювання країн ЄС, одна й та ж сама особа, що звернулася з клопотанням про надання притулку, в одній із цих країн може бути визнаною біженцем, а в іншій країні їй в цьому буде відмовлено.

Додаткові складнощі щодо регулювання в'їзду-виїзду мігрантів виникли після скасування прикордонного контролю всередині Європейського Союзу. Якщо не буде напрацьований єдиний підхід, щодо видачі віз, будь-які суворі міри міграційного контролю, які будуть застосовувати певні країни, можливо буде обійти шляхом в'їзду на територію Європейського Союзу через країну зі спрощеним режимом в її межах. На думку Експертної ради країн ЄС, найбільш ефективним методом регулювання потоку біженців та мігрантів є введення «політики контролюваної імміграції», яка була схвалена всіма країнами-членами Шенгенської групи як база для спільних дій [3, с. 63].

Проте сьогодні, на думку експертів Комітету з імміграційної політики Європейського Союзу, контроль на зовнішніх кордонах Співтовариства не забезпечує необхідний рівень безпеки. Тому стоїть задача впровадження нових варіантів концепції міграційної політики ЄС та інших підходів щодо її реалізації в рамках «Єдиної Європи», причому вони будуть спрямовані, насамперед, на подальше обмеження міграційних потоків у країни ЄС [1, с. 63].

Підсумовуючи, можна говорити про посилення ролі міграційних процесів у суспільно-економічному житті. Тому завданнями міграційної політики як інструменту забезпечення інтересів держави є забезпечення єдиного методологічного підходу до формування бачення міграційного процесу, визначення ролі та місця міграцій населення у соціально-економічному та політичному житті держави, впровадження механізму регулювання територіального перерозподілу населення; розробка надійного правового, організаційного, матеріа-

льного та інформаційного забезпечення заходів державного регулювання міграцій.

Список використаної літератури:

1. Ворона Д.М. Порівняльно-правовий аналіз міграційного законодавства розвинених держав світу. Збірник наукових праць Держава і право. Юридичні і політичні науки. Випуск 55. Київ. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2012. С. 435-442.
2. Римаренко Ю.І. Міжнародне міграційне право. Підручник. Університетський курс. Київ. 2007. 241 с.
3. Січко С.М. Особливості міграційної політики в країнах ЄС. Науково-виробничий журнал Бізнес-навігатор. 2013. Випуск 2 (31). С. 58-65.

Ключові слова: міжнародна міграція, міграційна політика, міграційні процеси, рух населення, глобалізація.

Ключевые слова: международная миграция, миграционная политика, миграционные процессы, движение населения, глобализация.

Key words: international migration, migration policy, migration processes, population movement, globalization.

МИХАЙЛОВ ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук;

Юридична група «Віталій Серафімов і партнери», старший партнер

ГРИБ АННА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук

ПОСТАНОВА ПО СПРАВІ ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ У ВИГЛЯДІ СТРІЧКИ: ЮРИДИЧНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ VS ПРАВОВОГО ПУРИЗМУ

1. Реформа будь-якої галузі в сучасних умовах спрямована на широке використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для досягнення необхідного рівня ефективності та результативності, – *проблема, яка потребує розв’язання; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» від 20.09.2017 № 649-р.*

2. Постанова про накладення адміністративного стягнення по справі про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки

дорожнього руху, зафіксоване не в автоматичному режимі, складається у письмовій формі (заповнюється відповідно до вимог п. 10 р. XIII цієї Інструкції) або за наявності технічної можливості в електронній формі у вигляді стрічки, яка роздруковується за допомогою спеціальних технічних пристроїв, із зазначенням відомостей, що відповідають пунктам [ст. ст. 283, 309 КУпАП – *окреслено нами*] постанови про накладення адміністративного стягнення по справі про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване не в автоматичному режимі, наведеної у додатку 5 до цієї Інструкції, – *пункт 3 розділу IV наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі» від 07.11.2015 № 1395.*

3. Принцип юридичної визначеності має різні прояви. Зокрема, він є одним з визначальних принципів «доброго врядування» і «належної адміністрації» (встановлення процедури і її дотримання), частково співпадає з принципом законності (чіткість і передбачуваність закону, вимоги до «якості» закону) [1, с. 62].

Загальноприйнято розуміти пуризм як надмірне прагнення до чистоти, переваги форми над змістом.

Поняття «правового пуризму» було введено в правовий обіг Європейським судом з прав людини.

Не може бути скасоване правильне по суті судове рішення та не може бути відступлено від принципу правової визначеності лише задля правового пуризму, судове рішення може бути скасоване лише з метою виправлення істотної судової помилки. [...] Таким чином, «правовий пуризм» на відміну від обставин «істотного та непереборного характеру» завжди призводить до порушення принципу правової визначеності; «правовий пуризм» – невідступне слідування вимогам процесуального закону при вирішенні питання щодо застосування чи скасування таких, що набрали законної сили, судових рішень без врахування того, чи призведе це у подальшому до реального, а не формального усунення допущених судових помилок; надмірно формальне, бюрократичне застосування правових норм й вчинення дій, що мають юридичне значення, безвідносно врахування їх доцільності, виходячи з обставин конкретної справи й необхідності забезпечення ефективного захисту прав, свобод та інтересів в цивільному або іншому судочинстві, що призводить до порушення права на справедливий судовий розгляд; «правовий пуризм» може носити як добровільний характер й проявлятися в діяльності окремих посадових осіб, так і бути вимушеним через санкціонування державою, яка обмежує реалізацію дискреційних повноважень суб'єктів правозастосування, не допускаючи відступ від правових приписів, – *окрема думка судді Верховного Суду Берназюка Я.О. від 25.04.2018, справа № 826/5575/17, № в ЄДРСР 73635013.*

4. Окреслена законодавством процедура оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорож-

ного руху, зафіксовані не в автоматичному режимі – постанова про накладення адміністративного стягнення по справі про адміністративне правопорушення, складається за наявності технічної можливості в електронній формі у вигляді стрічки, яка роздруковується за допомогою спеціальних технічних пристроїв, на відміну від тієї ж, складається у письмовій формі, не передбачає достатніх гарантій недопущення зловживання з боку суб'єкта владних повноважень, оскільки не містить легального окреслення:

будь-якого складного сполучення словоформ: «електронна форма», «електронна форма у вигляді стрічки» з «постанова по справі про адміністративне правопорушення»;

технічних засобів/пристроїв, та ліцензійного програмного забезпечення, та дозвільних документів, що в сукупності легалізують технічну можливість складання та роздрукування;

технічного опису бланка та використання малих елементів захисту бланка «постанови ... електронній формі у вигляді стрічки»; кількісний облік надходження, видачі та їх використання.

Вища юридична сила закону полягає [...] у тому, що всі підзаконні нормативно-правові акти приймаються на основі законів та за своїм змістом не повинні суперечити їм. Підпорядкованість таких актів законам закріплена у положеннях Конституції України. Отже, у випадку суперечності норм підзаконного акта нормам закону слід застосовувати норми закону, оскільки він має вищу юридичну силу, – абзаци 6, 9 частини першої листа Міністерства юстиції України «Щодо порядку застосування нормативно-правових актів у разі існування неузгодженості між підзаконними актами» від 30.01.2009 № Н-35267-18.

Фізичні розміри стрічки «постанови ... електронній формі у вигляді стрічки» фізично обмежують зазначення всіх відомостей, що відповідають пунктам [ст. ст. 283, 309 КУпАП – окреслено нами] постанови про накладення адміністративного стягнення по справі про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване не в автоматичному режимі, наведеної у додатку 5 до Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі, затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07.11.2015 № 1395.

При виготовленні організаційно-розпорядчих документів необхідно дотримуватись вимог, які містяться в ДСТУ 4163-2003 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів», затверджені наказом Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 07.04.2003 № 55, – частина двадцята постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про судові рішення в адміністративній справі» від 20.05.2013 № 7.

Цей стандарт поширюється на організаційно-розпорядчі документи – постанови, розпорядження, накази, положення, рішення, протоколи, акти, листи тощо, створювані в результаті діяльності органів дер-

жавної влади України. Для виготовлення бланків організаційно-розпорядчих документів як основні треба використовувати два формати паперу згідно з ГОСТ 9327 – А4 (210 x 297 мм) і А5 (210 x 148 мм). Дозволено використовувати бланки А3 (297 x 420 мм) і А6 (105 x 148 мм), – ч. ч. 1.1., 6.1. ДСТУ 4163-2003 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів».

5. В частині «якості» закону Європейський суд з прав людини окреслив:

правове положення може витримати перевірку його на якість, якщо це положення є достатньо чітким у переважній більшості справ, що їх розглядали національні органи;

чинні положення національного законодавства потрібно формулювати так, щоб вони були достатньо доступними, чіткими і передбачуваними у практичному застосуванні;

якість закону вимагає, щоб він був доступний для даної особи і вона також могла передбачити наслідки його застосування до неї та щоб закон не суперечив принципів верховенства права. Це означає, що в національному праві має існувати засіб правового захисту від свавільного втручання з боку державних органів у права, гарантовані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Небезпека свавілля є особливо очевидною, коли виконавча влада здійснює свої функції закрито. Закон має містити досить зрозумілі й чіткі формулювання, які давали б громадянам належне уявлення стосовно обставин та умов, за якими державні органи уповноважені вдатися до втручання в право;

закон, який надає дискреційне право, має визначати межі здійснення такого права, хоча докладні правила та умови мають міститися в нормах субстантивного права. Проте надання законом виконавчій владі, чи судді нічим не обмеженого дискреційного права, суперечило б принципів верховенства права. Отже, закон має досить чітко визначати межі будь-яких таких повноважень, наданих компетентним органам, а також спосіб їх застосування, щоб забезпечувати належний захист особистості від свавільного втручання;

якість закону пов'язана з достатньою чіткістю встановлення ним тих чи інших обставин, на підставі яких діють державні органи;

жодна норма не може вважатися «законом», якщо вона не сформульована з точністю, достатньою для того, щоб надати змогу громадянинові регулювати свою поведінку: він має бути спроможним – якщо потрібно, після відповідної консультації – передбачити такою мірою, наскільки це є розумним за даних обставин, наслідки, які можуть впливати з його дій. Ці наслідки не повинні бути передбачуваними з абсолютною певністю. У той час, як певність у праві є вельми бажаною, вона може спричиняти надмірну жорсткість, а право має йти в ногу з обставинами, що змінюються. Відповідно до цього більшість законів з необхідністю укладаються в термінах, які більшою чи меншою мірою є нечіткими, а їхнє тлумачення і застосування є питаннями практики;

ступінь чіткості закону, що має забезпечуватися у формулюваннях національних законів – яка в жодному випадку не може передбачити всі непередбачувані обставини, – значною мірою залежить від змісту даного документа, сфери, на яку поширюється цей закон, а також кількості та статусу тих, кому закон адресований. Ступінь чіткості, який треба забезпечувати при формулюванні конституційних положень, з огляду на загальний характер, може бути нижчим, ніж в інших законах;

положення закону повинні бути передбачуваними та надавати достатньо гарантій проти свавільного застосування, – рішення *Одеського окружного адміністративного суду від 24.09.2018, справа № 815/2759/18, № в ЄДРСР 76720994*.

6. В частині окресленого вище суди першої інстанції не враховують абзацах 8, 9 частини дев'ятої постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про судові рішення в адміністративній справі» від 20.05.2013 № 7, а саме: лише посилаються в мотивувальній частині на положення законодавства без належного наведення мотивів застосування певних норм права або незастосування інших норм, на які посилається сторона при обґрунтуванні своїх вимог; не зазначають, чому суд не враховує (не застосовує) положення законодавства у разі посилення осіб на такі норми для підтвердження своїх доводів чи заперечень, що не може вважатися належною юридичною кваліфікацією. Наприклад, рішення *Шевченківського районного суду м. Львова від 02.05.2018, справа № 466/1370/18, № в ЄДРСР 73753266*.

7. Замість висновків. Суд повторює, що право на справедливий судовий розгляд, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, повинно тлумачитись у світлі Преамбули Конвенції, відповідна частина якої проголошує верховенство права частиною спільної спадщини Договірних Сторін. Одним з основоположних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності (див. рішення у справі «Брумареску проти Румунії» [ВП] (*Brumărescu v. Romania*) [GC], заява № 28342/95, пункт 61, ЄСПЛ 1999-VII). Юридична визначеність передбачає дотримання принципу *res judicata*, тобто принципу остаточності рішень. Цей принцип наголошує, що жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного і обов'язкового рішення лише з метою повторного розгляду справи та її нового вирішення. Повноваження судів вищих інстанцій щодо перегляду мають здійснюватись для виправлення судових помилок та недоліків правосуддя, але не для здійснення нового судового розгляду. Перегляд не повинен розглядатись як прихований засіб оскарження, а сама можливість існування двох точок зору на один предмет не є підставою для повторного розгляду. Відступ від цього принципу може бути виправданим лише коли він обумовлений особливими та непереборними обставинами (див. рішення у справі «Рябих проти Росії» (*Ryabikh v. Russia*), заява № 52854/99, пункт 52, ЄСПЛ 2003-IX), – пункт 26 рішення ЄСПЛ від 28.06.2018 у справі «Осовська та інші проти України» (*Osovska and others v. Ukraine*), заява № 2075/13 та 4 інші заяви.

Хоча Суд може взяти до уваги наукове тлумачення закону на момент подій, зокрема, якщо воно збігається з його практикою (див. рішення у справі «*K.A. et A.D. проти Бельгії*» (*K.A. et A.D. c. BELGIQUE*), заяви № 42758/98, 45558/99, пункт 59; «*Alimucaj проти Альбанії*» (*Alimucaj v. Albania*), заява № 20134/05, пункти 158-160), проте вільне доктринальне тлумачення тексту закону не може замінити собою судову практику «*Dragotoniū i Militaru-Pidhorni проти Румунії*» (*Dragotoniū Et Militaru-Pidhorni c. Roumanie*), заяви № 77193/01, 77196/01, пункти 26, 43).

Суд повторює, що стаття 13 Конвенції не може тлумачитися як така, що вимагає наявності юридичного засобу захисту від недосконалості національного законодавства, оскільки в такому випадку Суд вимагатиме від Договірних держав імплементації положень Конвенції в національне законодавство (див. рішення у справах «*Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства*» [ВП] (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [GC], заява № 28957/95, пункт 113, ЄСПЛ 2002 - VI та «*Титаренко проти України*» (*Titarenko v. Ukraine*), заява № 31720/02, пункт 110, від 20 вересня 2012 року з подальшими посиланнями), – пункт 53 рішення у справі від 21.03.2019 «*Бігун проти України*» (*Bigun v. Ukraine*), заява № 30315/10.

Список використаної літератури:

1. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.

Ключові слова: рішення, постанова, електронна форма, адміністративне правопорушення.

Ключевые слова: решение, постановление, электронная форма, административное правонарушение.

Key words: decision, resolution, electronic form, administrative offense.

ПАСЕЧНИК ОЛЕНА ВЛАДИСЛАВІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ

У демократичних державах людина, її життя, честь та здоров'я є невід'ємними соціальними цінностями. Одна з актуальних соціальних проблем сьогодення є підтримання здоров'я людини. Зокрема тих, що потребують трансплантації органів. У міжнародно-правовому регулю-

ванні цієї сфери є прогалини, які потребують як найшвидшого вирішення.

Для трансплантації органів та тканин необхідно дотримуватись таких постулатів:

- детальне правове регулювання умов та порядку вилучення органів та (або) тканин в лікувальних цілях;
- охорона життя та здоров'я реципієнтів (осіб, в організм яких здійснюється пересадка біоматеріалів) та живих донорів (осіб, із організму яких вилучаються анатомічні сегменти для трансплантації).

Один з нюансів щодо трансплантації органів, є те, що вирізняють вилучення органів з померлої людини та живої. Другий нюанс – це існування двох юридичних моделей щодо вилучення органів.

Перша юридична модель вилучення органів та (або) тканин людини з ціллю трансплантації – це інформована, пряма та фіксована згода. Тобто презумпція незгоди. Тобто без юридичного оформлення згоди кожної людини на використання її органів та тканин лікар не має права здійснювати їх вилучення. В цьому випадку можливий донор «заповідає» свої органи. Така модель діє у Великобританії, Іспанії, Україні.

Друга юридична модель прийнята у Франції, Бельгії, Австрії. Ця модель називається презумпцією згоди. Це означає, що донор, який не виразив свою незгоду на вилучення органів, згоден на таку операцію. Вилучення органів та (або) тканин у трупа не допускається, якщо під час життя потенційний донор чи його близькі родичі заявили про свою незгоду на вилучення після його смерті органів на трансплантацію. Це означає, що будь-яка фізично здорова особа у випадку тяжкої травми, несумісною із життям, може стати донором органів.

І у першій, і у другій моделі є свої переваги та недоліки. Однак, ні одна держава у світі не зуміла повністю вирішити питання дефіциту донорських біоматеріалів. Заглядаючи у майбутнє слід згадати про 3d трансплантацію органів. Це ноу-хау, яке вже сьогодні допомагає лікарям рятувати життя пацієнтів. Так, вже сьогодні можливо роздрукувати ідеальну для конкретної людини модель серця, яка б повністю відповідала усім анатомічним властивостям, що необхідна для реципієнта. У майбутньому саме 3d трансплантація органів може зуміти вирішити таке вкрай важливе питання, як наприклад, дитяча трансплантація органів.

Як вказує О. О. Волкова при розробці принципів міжнародно-правового регулювання трансплантації людських органів, клітин та тканин питому вагу має діяльність ВООЗ Всесвітньої організації охорони здоров'я [1, с. 128]. О. О. Волкова виокремлює наступні принципи щодо трансплантації Всесвітньої організації охорони здоров'я: принцип сприяння розвитку трансплантології, принцип моральної основи, принцип урахування принципів міжнародного права, принцип максимальної узгодженості [1, с. 128-129].

У Керівних принципах ВООЗ по трансплантації людських клітин, тканин і органів вказано, що для проведення трансплантації клітини,

тканини і органи можуть бути вилучені з тіл померлих в разі, якщо отримано згоду в формі, якої вимагає національний закон і немає підстав вважати, що померла особа заперечувала проти такого вилучення [2]. Керівні принципи ВООЗ закріплюють й інший етичний принцип щодо трансплантації, так лікарі, які засвідчують факт смерті потенційного донора, не повинні брати участь безпосередньо у вилученні у нього клітин, тканин або органів або в наступних процедурах пересадки. Не будуть сидіти вони бути і лікарями потенційних реципієнтів таких клітин, тканин або органів. Даний принцип спрямований на попередження конфлікту інтересів [2].

У Директиві № 2010/45/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС про стандарти якості та безпеки людських органів, призначених для трансплантації зазначено, що міжнародно-визнані принципи про практику донорства та трансплантації органів включають, *inter alia*, сертифікацію факту настання смерті людини відповідно до національних нормативних актів перед вилученням органу з померлої людини і його подальшої трансплантації на підставі принципів прозорості, виключення будь-якої дискримінації і науковості [3].

Можемо зробити висновок, що трансплантація органів та (або) тканин людини є засобом спасіння життя та відновлення здоров'я громадян і повинна здійснюватися на основі дотримання не тільки внутрішнього законодавства та у відповідності з нормами міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Волкова О.О. Принципи щодо міжнародно-правового регулювання трансплантації людських органів тканин та клітин / О.О. Волкова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 104 (Частина I), 2012. – С. 128-129.
2. Руководящие принципы ВОЗ по трансплантации человеческих клеток, тканей и органов // https://www.who.int/transplantation/Guiding_Principles_Transplantation_WHA63.22ru.pdf?ua=1
3. Директива № 2010/45/ЄС Європейського парламенту і Ради ЄС про стандарти якості і безпеки людських органів, призначених для трансплантації // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b38

Ключевые слова: трансплантация органов, презумпция согласия, фиксированная согласие, донор, реципиент;

Ключові слова: трансплантація органів, презумпція згоди, фіксована згода, донор, реципієнт;

Key words: organ transplantation, presumption of consent, fixed consent, donor, recipe.

РОМАЩЕНКО ВІКТОРІЯ АНДРІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри міжнародного і європейського права,
кандидат юридичних наук

ЕЛЕКТРОННА ОСВІТА ЯК ОСНОВНИЙ НАПРЯМОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Оскільки з роками бажання України вступити до Європейського Союзу тільки посилюється, то представляється актуальним з огляду удосконалення питання правового регулювання інформаційного суспільства загалом розглянути один з основних пріоритетних напрямків його розвитку – електронної освіти. Адже європейські стандарти освіти середньої та вищої шкіл держав-членів ЄС вже давно стали проорієнтиром для наслідування та запровадження ефективних систем реалізації таких освітніх програм на території України. Правове регулювання електронної освіти відіграє особливу роль у функціонуванні соціальної, культурної та економічної регуляції і розвитку країни, так як дозволяє суспільству зберігати таким чином стабільність та відчувати себе в єдиному інформаційному просторі як європейському, так і загальносвітовому.

Електронна освіта – є однією з інструментів розвитку інформаційного суспільства, що сприяє оновленню форм, засобів, технологій та методів викладання дисциплін; розширенню доступу до знань для всіх рівнів населення з урахуванням можливості побудови власної траєкторії навчання; формуванню в учнів навичок XXI століття [5].

Сьогодні електронна освіта включає в себе такі елементи: дистанційну освіту, інформатизацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, державне управління інформаційноосвітнім середовищем інноваційних університетських комплексів, інформаційні технології як основу і засоби реалізації інноваційних процесів у сучасній освіті.

Перші кроки у реалізації електронної освіти в Україні були здійснені у 2012 році, коли було розпочато роботу з розроблення нормативно-правової бази, яка буде покладена в основу нової форми освіти, а саме розробка і затвердження положення про електронні освітні ресурси (Наказ Міністерства науки та освіти, молоді та спорту «Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси» від 01.10.2012 № 1060). Дане положення визначає поняття електронних освітніх ресурсів [6], їх види, порядок розроблення й запровадження. Згідно Постанови КМУ від 13.04.2011 р. N 494 «Про затвердження Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року» мало б здійснитися впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх нав-

чальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій, а також створення умов для поетапного переходу до нового рівня освіти на основі зазначених технологій. Але, на жаль, вона втратила свою чинність на підставі іншої Постанови КМУ від 05.03.2014 р. № 71, у зв'язку з питанням оптимізації державних цільових програм і національних проектів, а також економії бюджетних коштів, дана програма достроково була призупинена разом із Державною цільовою науково-технічною та соціальною програмою "Наука в університетах" на 2008-2017 роки та ін. І тому, довгоочікувана перспектива сформувати в Україні е-освіту та приєднатися таким чином до єдиного освітнього простору зійшлананівець.

На сьогодні існують вищі навчальні заклади, які впроваджують в освітній процес новітні технології та деякі елементи електронної освіти, але самостійно. Наприклад, Харківський національний університет внутрішніх справ, у якому існує сайт дистанційної освіти; Національний університет «Одеська юридична академія», яка має свою електронну бібліотеку та аудиторії, обладнані комп'ютерами та з доступом до Інтернету; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна також надає освітні послуги за допомогою електронного (дистанційного) навчання (саме так називають процес навчання у ХНУ), але тільки для заочної форми навчання. Навчання студентів відбувається на освітньому сайті Центру електронного навчання з використанням апробованої системи управління навчанням Moodle. Також слід відзначити Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», який ухвалив Концепцію розвитку електронного (е-) навчання в НТУ «ХПІ» на 2009–2016 роки [3].

На жаль, це питання не врегульовано належним чином на законодавчому рівні, фахівцями не приділено належної уваги цій проблемі. Тому вищі навчальні заклади вимушені самостійно розробляти і впроваджувати використання електронних ресурсів у процес навчання.

Таким чином, Україна поки що знаходиться на початковому рівні процесу залучення населення до оволодіння надбанням ІКТ. Аби вирватися вперед та наздогнати країн-лідерів з використання інформаційних технологій в сфері електронної освіти як у повсякденному житті, так і в професійній діяльності, необхідне політичне бажання з боку уряду, відповідне фінансування та бажання населення вчитися, розвиватися, удосконалюватися та використовувати усі похідні інформаційно-технологічної революції у своїх цілях; вказати на престижність статусу бути інформаційно підкованим та зацікавити увагу на відкритті індивідуальних можливостей, потенціалу, розкриття творчих здібностей та натхнення за умов інформаційно-технологічної обізнаності, культури та освіти.

Список використаної літератури:

1. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р.

- № 386-р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>
2. Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний Уряд». Постанова Кабінету Міністрів України. Заходи від 24.02.2003 № 208 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/208-2003-%D0%BF>
 3. Федорчук М. В. Сутність і стан впровадження електронної освіти в Україні // ISSN 1727-1584. ПРАВО І БЕЗПЕКА. 2015. № 4 (59). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2016/2258-1454752451.pdf>
 4. Про прийняття за основу проекту Закону України про Концепцію державної інформаційної політики. Постанова Верховної Ради України від 11.01.2011 № 2897-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2897-17>
 5. Пушкарьова Т.О., Мельник О.М. Електронна освіта і її розвиток в Україні [Електронний ресурс] / Т. О. Пушкарьова, О. М. Мельник // Комп'ютер у школі та сім'ї. 2013. № 3. С. 16-17. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2013_3_4
 6. Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси. Наказ МОН молодь спорт України від 01.10.2012 № 1060 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12>

Ключові слова: правове регулювання інформаційного суспільства, електронна освіта, електронне урядування.

Ключевые слова: правовое регулирование информационного общества, электронное образование, электронное управление.

Key words: legal regulation of the information society, e-education, e-government.

РЯБОШАПЧЕНКО АНАСТАСІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кафедра міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент

ТРАДИЦІЇ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ В США

Традиційно міжнародне право розглядається як: 1) особлива система права; 2) наука; 3) навчальна дисципліна. В залежності від приналежності країни до тієї чи іншої правової сім'ї, сформувалися моделі юридичної освіти. Предметом цього аналізу є модель юридичної освіти, яка склалася у США та визначення місця навчальної дисципліни «міжнародне право» у системі підготовки юристів у цій країні.

Здобуття юридичної освіти у США передбачає два етапи, оскільки правнича освіта є, так би мовити, «другою» вищою, оскільки право на її здобуття мають ті, хто попередньо здобув ступінь бакалавра. Профільна юридична освіта надається в американських коледжах, однак дорогу до вищої професійної юридичної освіти відкривають школи права. Школи

права є структурними підрозділами американських університетів. До бажаючих вступити до такої школи ставляться наступні вимоги: диплом бакалавра (будь-якого профілю, у тому числі й технічного), проходження тесту LSAT, який є «перепусткою» до школи права [1].

Характерні риси американської моделі підготовки юристів – це вузька спеціалізація та практична спрямованість навчання. Юридичні факультети університетів будують навчальний процес відповідно до освітніх стандартів, які розробляє Асоціація американських юристів з урахуванням вимог, що висуваються до кандидата під час вступу до адвокатури. У 1992 р. Американська асоціація юристів представила доповідь «Юридична освіта і підвищення кваліфікації – освітній континуум», у якій визначила перелік компетенцій, необхідних юристам, до якого увійшли: рішення проблем; юридичний аналіз та оцінка; вивчення юридичної літератури і документів; вивчення фактів; комунікативність; консультування; ведення переговорів; знання процедур, пов'язаних із судовими суперечками та альтернативними способами вирішення спорів; організація і управління в галузі юридичної роботи; виявлення і вирішення проблем етичного характеру [2, с. 20]. Обов'язковий перелік дисциплін, а їх частка становить приблизно 30–40%, встановлюється тільки для першого курсу. До їх числа входять: цивільний процес, конституційне право, контрактне право, кримінальне право, право власності, адміністративне право, деліктне право, мова юридичних документів, аналіз та дослідження, професія юриста, правова етика та ін. Інші дисципліни студенти обирають на другому і третьому курсах самостійно, визначається лише кількість початкових годин на тиждень, які повинен прослухати студент. Вибір визначається сферою майбутньої діяльності (відповідно до змісту іспиту на право займатися юридичною практикою) [3, с. 2137].

Із наведеного переліку видно, що дисципліни міжнародно-правового циклу, тим більше, міжнародно-публічного спрямування, не включено до обов'язкових, тому не всі юридичні школи включають курс з міжнародного публічного права у свої програми. Однак останніми роками спостерігаються позитивні тенденції впровадження у практику обов'язкового викладання міжнародного публічного права, що обґрунтовують наступним чином: 1) викладання міжнародного публічного права впливають не тільки на викладачів і студентів, а й на тих, хто взагалі зацікавлений у правовій культурі (культурах); 2) викладання міжнародного права є обов'язковим не тільки через властиві міжнародному праву якості, але й через те, що воно надає студентам можливість ставити під сумнів їх національні правові системи, тим самим, бути націленими на їх удосконалення, та вирішувати проблеми в усьому світі [4].

Щороку Американська асоціація адвокатів складає рейтинг юридичних шкіл, акредитованих цією організацією. У 2018 р. їх кількість склала 192 школи, які оцінюються за 12 показниками. Нійвищий рейтинг має юридична школа Єльського університету, друге місце посідає юридична школа Стенфордського університету, третє – Гарвардського

університету. Рейтинг якості навчальних програм з міжнародного права серед провідних юридичних шкіл США виглядає таким чином: I місце – Нью-Йоркський університет (6 місце у загальному рейтингу найкращих юридичних шкіл); II місце – Гарвардський університет (3 місце у загальному рейтингу); III місце – Колумбійський університет (5 місце у загальному рейтингу); IV місце – Єльського університету (1 місце у загальному рейтингу) [5].

Традиційно дисципліни міжнародно-правового спрямування включаються до навчальних програм юридичних шкіл не на перших курсах навчання. Гарвардська юридична школа – єдина у США, де кожен студент-першокурсник JL в HLS повинен пройти курс з міжнародного правознавства та порівняльного правоознавства. Така концепція побудови навчального плану обґрунтовується зростаючим значенням базового розуміння принципів міжнародного та порівняльного права для юридичної освіти і практики не лише для тих, хто має намір спеціалізуватися на міжнародній арені, але й для тих, хто має намір будувати кар'єру, засновану, головним чином, на правовій системі США. Наприклад, багато студентів, які пройшли курси з міжнародного права, зазначають, що вони допомагають їм краще бачити і розуміти рішення, розроблені в США.

Міжнародне право, за американською традицією його викладання, стосується відносин між націями і державами, відомими як право націй і поділяється на міжнародне публічне право, міжнародне приватне право та наднаціональне право. Міжнародне право стосується правових взаємовідносин між націями, компаніями або урядами, забезпечуючи їхні належні права, може також стосуватися багатонаціональних організацій, міжнародних судів і трибуналів, а також гуманітарних питань. Багато програм з міжнародного права пропонують можливості навчання за кордоном.

Відомий американський юрист міжнародник А. Д'Амато розглядає міжнародно правову систему як живу систему, що складається з юристів і практиків, є самоутворюючою системою, у якій правила, норми, принципи, привілеї, обов'язки і права утворюють ідентифіковану систему. Очевидно, що таке сприйняття міжнародного права американськими правниками-науковцями відображається й на викладанні цього предмета у провідних юридичних школах США, де взагалі система підготовки юридичних кадрів має суто практичне спрямування.

Список використаної літератури:

1. Лапшина И. Е. Юридическое образование за рубежом (опыт США и ФРГ) / И. Е. Лапшина, Т. А. Аркадьева, М. А. Валеева // Концепт. – 2014. – № 12 (дек.). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskoe-obrazovanie-za-rubezhom-opyt-ssha-i-frg> (дата звернення: 12.04.2019).
2. Тамайо-Калабресе М., Кук А., Мейер Ш. Непрерывное юридическое образование в Соединенных Штатах // Юридическое образование в США. 2002. – Т. 7. – № 2. – С. 20.

3. Захаров В. В. Современные модели юридического образования: традиции и новации / В. В. Захаров // Актуальные проблемы российского права. – 2014. – № 10. – С. 2130-2141. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyye-modeli-yuridicheskogo-obrazovaniya-traditsii-i-novatsii> (дата звернення: 12.04.2019).
4. Рябошапченко А. О. Щодо викладання циклу міжнародно-правових дисциплін у вищій школі: національні та зарубіжні традиції (роздуми викладача-початківця) / А. О. Рябошапченко / А. О. Рябошапченко // Правове життя життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 верес. 2018 р.) / МОН України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України. – Одеса, 2018. – С. 135-137.
5. Methodology: 2020 Best Law Schools Rankings. URL: <https://www.usnews.com/best-graduate-schools/top-law-schools> (дата звернення: 12.04.2019).

Ключові слова: юридична освіта, міжнародне право, юридичні школи США.

Ключовы слова: юридическое образование, международное право, юридические школы США.

Key words: legal education, international law, USA law schools.

СЕЛЕЗНЬОВ ВІТАЛІЙ ЄВГЕНІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

На заміну Директиви 95/46/ЄС, з 25 травня 2018 р. вступив до сили Регламент щодо захисту даних № 2016/679 від 27 квітня 2016 р. (далі Регламент). Його дія поширюється як на резидентів ЄС, так і на певних суб'єктів за межами ЄС, включаючи й суб'єктів права України.

Метою Регламенту є захист недоторканності приватного життя всіх громадян ЄС. Хоча ключові принципи конфіденційності даних залишаються актуальними ще з попередньої директиви, що вимагала гармонізації законодавства, було запропоновано багато змін в нормативній політиці ЄС, які тепер направлені на уніфікацію правового регулювання.

Ключові принципи Регламенту:

- законність, справедливість та прозорість – повинні бути легальні підстави для збору і використання даних; легальність, відкритість, чесність від початку і до кінця про використання персональних даних;
- конкретні цілі всі конкретні завдання повинні бути закріплені в політиці конфіденційності і повинні чітко дотримуватися;
- мінімізація використаних даних – використання адекватної кількості даних для виконання поставлених цілей;

- точність – персональні дані повинні бути точними і не повинні вводити в оману; виправлення неправильних даних;
- обмежене, цілісне і конфіденційне зберігання даних – не зберігати дані довше ніж потрібно, періодично проводити аудит даних і видаляти невживані; зберігання даних в безпечному місці і приділення достатньої уваги збереженню даних;
- підзвітність – відповідальність за обробку персональних даних та виконання всіх інших приписів Регламенту.

Основний фокус Регламенту ЄС 2016/679– це екстериторіальний принцип дії правил обробки персональних даних у ЄС, вони поширюються на всі компанії, орієнтовані на ринок та резидентів ЄС. Резиденти ЄС отримали повний контроль над персональними даними, а штрафи за порушення правил обробки персональних даних становлять до 4% річного доходу компанії.

Регламент ЄС 2016/679 призначений:

- для уніфікації правового регулювання захисту даних, діючого у державах-членах ЄС;
- для захисту персональних даних і розширення прав наконфіденційність персональних даних всіх суб'єктів персональних даниху ЄС;
- для актуалізації процедур, прийнятих організаціями ЄС з метою захисту персональних даних у ЄС, з урахуванням сучасних тенденцій.

Він застосовується до всіх організацій, які обробляють персональні дані резидентів і громадян ЄС, незалежно від їх місцезнаходження. Відповідно, представництва українських компаній на території ЄС зобов'язані виконувати його вимоги.

Персональні дані відповідно до Регламенту -це будь-яка інформація, що відноситься до ідентифікованої фізичної особи (суб'єкт даних), за якою прямо або побічно можна її визначити. Це ім'я, дані про місцезнаходження, онлайн ідентифікатор або один/декілька факторів, характерних для фізичної, фізіологічної, економічної, культурної або соціальної ідентичності фізичної особи, IP адреси.

Регламент вперше встановлює права та обов'язки контролерів та процесорів персональних даних. Так, контролер (controller) розуміється як суб'єкт, який визначає цілі, умови та засоби обробки персональних даних, а процесор (processor) це суб'єкт, який обробляє персональні дані від імені контролера.

Положення Регламенту щодо захисту даних застосовується до наступних організацій:

Заснованих у ЄС і визначених як контролера або процесора персональних даних;

Заснованих поза ЄС і діючих як оператори та/або обробники персональних даних суб'єктів ЄС, вид діяльності яких пов'язаний з:

- наданням товарів чи сервісів суб'єктам персональних даниху ЄС незалежно від того, чи потрібна оплата пропонованих товарів і сервісів (наприклад, використання доступного в ЄС веб-сайту на мові країни – члена ЄС або валюти країни – члена ЄС для надання товарів або сервісів);

– моніторингом поведінки суб'єктів персональних даних у межах ЄС (профілювання суб'єкта персональних даних, наприклад, для прийняття рішення щодо суб'єкта або для аналізу, прогнозу, особистих переваг суб'єкта, поведінки і поглядів).

Відповідно до Регламенту резиденти ЄС мають наступні права:

Запит про згоду обробки даних. Запит повинен бути представлений в зрозумілій і легко доступній формі з метою обробки даних. Умови згоди повинні бути чітко визначені і відрізнятися від інших питань, а також мають надаватися в зрозумілій і легкодоступній формі, використовуючи ясні і зрозумілі формулювання. Відкликати згоду має бути так само легко, як і її надання.

Повідомлення про порушення (злом). Згідно з положеннями Регламенту повідомлення про порушення є обов'язковими у всіх державах-членах, де порушення даних може «призвести до ризику для прав і свобод людини». Це повинно бути зроблено протягом 72 годин після того, як стало відомо про порушення.

Право на доступ до інформації про свої персональні дані. Частина розширених прав суб'єктів даних, встановлених Регламентом це право суб'єктів даних отримувати підтвердження від контролера даних про те, чи обробляється їх персональна інформація, де і з якою метою. Крім того, контролер повинен безкоштовно надати в електронному форматі копію особистих даних що проходять обробку.

Право бути забутих дає суб'єкту даних право на те, щоб контролер даних стер належні йому персональні дані, припинив подальше поширення даних і потенційно міг зупинити обробку даних третіми особами. Умови для стирання, як зазначено в ст. 17, включають в себе дані, що більше не відносяться до первинних цілей обробки, або якщо суб'єкт відкликав згоду. Слід також зазначити, що це право вимагає, щоб контролери порівнювали права суб'єктів з суспільним інтересом про доступність таких даних» при розгляді запитів.

Слід зазначити, що положення Регламенту захищають і права дітей, так для обробки персональних даних дітей у віці до 16 років потрібна згода батьків, проте держави-члени можуть видавати закони для більш низького віку згоди, але це не повинно бути меншим ніж 13 років.

Список використаної літератури:

1. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679> (дата звернення 15.04.2019).

Ключові слова: права людини, право ЄС, захист персональних даних, регламент ЄС.

Ключевые слова: права человека, право ЕС, защита персональных данных, регламент ЕС.

Key words: human rights, EU law, personal data protection, EU regulation.

STETS OLEG

Kryvyi Rih faculty of the National University «Odesa law Academy»,
Head of the Department of Constitutional, International and Private Law,
Ph.D. in Law

PROBLEMS OF CONVERGENCE OF THE NATIONAL LEGAL SYSTEM WITH THE LEGAL SYSTEM OF THE EUROPEAN UNION

Historically, the problem of convergence of the national legal system with the legal system of the European Union (hereinafter the EU) and the requirements of international legal norms and standards is not only a problem of Ukraine. It arose almost before all the former member states of the USSR whose system of legislation required deep reform.

After the collapse of the Soviet Union, having achieved independence, Ukraine confidently began to expand its ties with the EU. The first important step towards the involvement of our state in the European legal field was the signing of Partnership and co-operation agreement between the European communities and their member states, and Ukraine of 14 June 1994 (hereinafter PCA), ratified by the Law of Ukraine No. 237/94-VR of 10.11.1994 [5].

Since then, certain theoretical and practical aspects of the question of adaptation of national law to the EU law have increasingly been the subject of scientific interest and research of domestic scholars, among them S. Kivalov, H. Behruz, N. Hnydiuk, I. Hrytsiak, H. Druzenko, V. Zabigailo, O. Zerkal, Yu. Kapitsa, V. Muraviov, R. Petrov, N. Parkhomenko, S. Shevchuk and others. However, the process of adapting Ukrainian legislation to EU law is dynamic and encompasses a very large range of issues, a comprehensive analysis of which promotes the continuing relevance of these studies and their further implementation.

Therefore, in order to address the problems of adaptation of the legislation of Ukraine and the EU, the greater efficiency of the process of approximation of the legal framework of the state with the standards of EU law is to introduce a number of measures aimed at creating the most favored regime for it, namely:

- to develop a new Concept of adaptation of Ukrainian legislation to the legislation of the European Union, which would correspond to the present;
- to develop clear criteria for defining priority areas of adaptation and a list of EU legal acts, in accordance with which the Ukrainian legislation should be brought into line;
- simultaneously with the adaptation of already existing laws to adopt new, consistent with the EU legal framework, legislative acts;
- to ensure co-ordinated cooperation of all branches of power in the process of lawmaking, overcoming the confrontation between the branches of power and various political forces in Ukraine for the sole purpose;
- to develop clear schedules of work of state authorities of Ukraine on harmonization of legislation for certain branches of law, with delimitation of competence of each of them;

- to create a special committee of the Verkhovna Rada of Ukraine, which would ensure the coordination and coordination of the relevant legislative activity;
- involve foreign experts in the process of harmonization of Ukrainian legislation and maximize the use of EU technical assistance;
- in the end, to create a single integral system of legislation of Ukraine overcoming its dispersion, which complicates the process of adaptation.

References:

1. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their member states, of the one part, and Ukraine, of the other part [Electronic resource]. Retrieved from http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/november/tradoc_155103.pdf.
2. Божко В.М., Правове підґрунтя для адаптації права України до права Європейського Союзу // Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 23 листопада 2017 року) : у 2 ч. – Полтава : Россава, 2017. – Ч. 1. – С. 12 <http://pli.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/Збірник.-Том-№-1.pdf>.
3. Дегтяр О.А., Загальнотеоретичні проблеми адаптації правової системи України до законодавства Європейського Союзу // Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 23 листопада 2017 року) : у 2 ч. – Полтава : Россава, 2017. – Ч. 1. – с. 27 <http://pli.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/Збірник.-Том-№-1.pdf>.
4. Концепція адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: постанова Кабінету Міністрів України №1496 : прийнята 16.08.1999 р. // [Electronic resource]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-p>.
5. Partnership and co-operation agreement between the European communities and their member states, and Ukraine [Electronic resource]. Retrieved from <http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?step=0&redirect=true&treatyId=217>.
6. President of Ukraine signed Decree No. 398/2015 On Declaring Decrees of the President of Ukraine від 07 липня 2015 року № 398/2015 // [Electronic resource]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/398/2015>.
7. Пархоменко Н. М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види / Н. М. Пархоменко // Journal of the Kyiv University of Law 2012. № 1. С. 338. [Electronic resource]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2012_1_86.
8. Прилипчук О. В., Проблеми адаптації законодавства України до законодавства ЄС // Державне будівництво. 2015. № 1. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2015_1_28.

Ключові слова: адаптація законодавства, інтеграція, гармонізація, Європейський союз, угода про співробітництво, угода про асоціацію.

Ключевые слова: адаптация законодательства, интеграция, гармонизация, Европейский Союз, соглашение о партнерстве и сотрудничестве, соглашение об ассоциации.

Key words: adaptation of legislation, integration, harmonization, European Union, acquis communautaire Partnership and co-operation agreement, Association Agreement.

ФОРМАНЮК ВІКТОРІЯ ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПОЛІЦЕЙСЬКЕ ВІДОМСТВО: ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ ТА ФУНКЦІЇ

На теренах Європейського Союзу діє потужна міжнародна поліцейська організація, метою якої є підвищення ефективності роботи національних служб та їх співробітництва в запобіганні міжнародній організованій злочинності [8, с. 159]. Питання в запобіганні міжнародній організованій злочинності є важливим не тільки для Європейського Союзу та країн, які його формують, але і для України, яка має довгу та нажаль не кращу історію у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю. Тому місце в системі органів Європейського Союзу, розвиток, розширення правової бази і повноважень, організація роботи Європейського поліцейського відомства є безкрайньо актуальним, бо за короткий термін існування ця Агенція здійснила велику роботу, як з боротьбою із міжнародною організованою злочинністю так і з роботою щодо об'єднання інформаційних баз країн членів Європейського Союзу.

Взагалі, Європейське поліцейське відомство (Європол) – це організація, що координує оперативно-пошукові дії поліції держав-членів Європейського Союзу, збір та обмін інформацією про діяльність міжнародних злочинних угруповань. Безпосередньою, метою діяльності Європолу є підвищення ефективності співробітництва компетентних відомств у попередженні, аналізі причин і протидії особливо небезпечним злочинам європейського масштабу [2, с. 33].

Європол наділений правом встановлювати та підтримувати зв'язки з метою співпраці з третіми державами та іншими організаціями, в тому числі з Інтерполом, отримувати або відчужувати рухоме та нерухоме майно, приймати участь у судовому процесі. Крім того, основним завданням Європолу є боротьба з тяжкими формами злочинності міжнародного характеру: торгівля наркотиками, відмивання грошей та ін. Європол має доступ до даних, що надходять з інших інформаційних систем, а також вправі автоматичним шляхом запитувати дані в інших національних або міжнародних системах [8, с. 163-164].

Відзначається, що Європейському поліцейському відомству відведено особливе місце в організаційному механізмі Європейського Союзу, що зумовлено основною функцією – організацією міждержавної співпраці в сфері протидії злочинності та реалізацією кримінальної політики Європейського Союзу. У зв'язку з наявністю самостійної власної правосуб'єктності (зокрема міжнародної) правовий статус Європолу фактично прирівняний до статусу міжнародної організації. Водночас наявність нормативно-правового регулювання актами Європейського Союзу та підзвітність Європейського Союзу дають змогу зарахувати

його до органів Європейського Союзу, які формуються на основі міждержавних угод [5, с. 355].

1 травня 2017 року, вступив у силу новий Регламент Європолу, який був прийнятий 11 травня 2016 року, коли Європейський парламент проголосував за оновлені повноваження, що дозволили Європолу активізувати зусилля по боротьбі з тероризмом, кіберзлочинністю та іншими серйозними і організованими формами злочинності. Регламент Європолу 2017 року вніс певні зміни в структуру організації і його роботи. Але суть функціонування Європолу залишилась незмінною: Європол повинен підтримувати і посилювати дії компетентних органів держав-членів і їх взаємне співробітництво у запобіганні та боротьбі з серйозними злочинами, що зачіпають два або більше держав-членів, тероризмом та формами злочинності, які зачіпають загальні інтереси охоплені політикою Європейського Союзу. Нові правила Європейського Союзу спростили для Європолу створення спеціалізованих підрозділів для негайного реагування на виникаючі терористичні загрози і інші форми серйозної та організованої злочинності. Регламент Європолу 2017 року також містить чіткі правила для існуючих підрозділів або центрів, таких як Європейський контртерористичний центр та Інтернет-довідковий підрозділ (бюро) Європейського Союзу, обидва розміщені в Європолі. Регламент розширив мандат Європолу, щоб забезпечити його повне оснащення для протидії зростанню транскордонних злочинів і терористичних загроз. Регламент Європолу 2017 року підвищив відповідальність Агентства і підтвердив суворий режим захисту даних Європолу. Він встановив, що нагляд за Європолом буде здійснювати Європейський інспектор із захисту даних.

Визначається, що Європол є не лише органом, який інтегрований в механізм Європейського Союзу, а й фінансується безпосередньо з бюджету Європейського Союзу. Як зазначає Пістракевич О.В., діяльність Європолу організована таким чином, що основні зусилля щодо реалізації оперативних заходів докладаються на рівні правоохоронних органів держав-членів, що здійснюють виявлення і розслідування кримінальних злочинів. При цьому висока ефективність такої співпраці досягається завдяки використанню бази даних Європолу й іншої зібраної та систематизованої на території всієї Європи статистичної інформації, яку можна в будь-який момент отримати через комп'ютерну мережу Європолу з Гааги [4, с. 106].

Сьогодні чітко продиляється тенденція щодо «постійного розширення компетенції Європолу, який поступово перебирає на себе частину повноважень національних поліційних органів, оскільки, окрім збору, зберігання, опрацювання та обміну інформацією (в тому числі з третіми державами), перед ним ставиться завдання щодо координації, організації, вчинення слідчих та оперативних дій (разом з компетентними органами держави-члена чи у складі спільних слідчих команд) в цілях боротьби з серйозними транскордонними злочинами» [3, с. 540]. Чітко підмічено Пістракевич О.В., що будь-які оперативні дії Європолу

мають здійснюватися у зв'язку та за згодою органів влади держави-члена або держав-членів, території яких вони стосуються [4, с. 109].

Категорії злочинів, що входять до компетенції Європолу, є такими: нелегальна торгівля наркотичними засобами; нелегальна торгівля радіоактивними і ядерними субстанціями; підготовка і здійснення нелегальної імміграції на території ЄС; викрадення автомобільного транспорту; торгівля людьми (включаючи й поширення дитячої порнографії); тероризм; фальсифікація грошей (включаючи підробку банківських карток); відмивання «брудних» грошей за допомогою кримінальних структур, які цим займаються та ін. [1]. Злочин підпадає під юрисдикцію європейської поліцейської організації у таких трьох випадках: якщо його вчинено у складі організованої групи або злочинної організації; якщо вже вчинений злочин або той, що скоюється, об'єктивно може зачіпати інтереси двох або більше держав-членів Європейського Союзу; якщо відомо, що розслідування, припинення або запобігання злочину неможливо здійснити зусиллям однієї держави-члена Європейського Союзу. Тобто це транснаціональні організовані злочини [7, с. 150-151].

Таким чином, хоча Європол і «інтегрувався в систему Європейського Союзу, а також отримав й широку міжнародну правосуб'єктність, яка наділила його частковою автономією та суттєво підсилила його роль в правоохоронній сфері, проте залишається відкритою проблема співробітництва з правоохоронними органами третіх держав, які не входять до складу Європейського Союзу» [8, с. 164].

Отже, вказаний досвід роботи Європолу може бути позитивно використаний у роботі вітчизняних органів внутрішніх справ: з перенесенням пріоритету не на наказові повноваження та підпорядковані обов'язки, а на командне, рівноправне співробітництво, яке підлягає регулярному звітуванню з метою узагальнення та здійснення аналітичної роботи. Слід наголосити також, що введення та апробація нових методів та техніки протидії організованій злочинності на рівні Європолу матиме ефективне значення для вітчизняних органів внутрішніх справ, митниці, прикордонної служби. Методи, що їх застосовують країни Європейського Союзу з метою протидії організованій злочинності, очевидно, повинні бути адаптовані правоохоронними органами України [6, с. 164].

Список використаної літератури:

1. EUROPOL [Електронний ресурс]: оф. Сайт Європолу – Режим доступу: <https://www.europol.europa.eu/>, вільний. – Назва з екрана.
2. Зозуля Є.В. Історичний досвід розвитку співпраці країн-членів Європейського Союзу та України в галузі безпеки, внутрішніх справ та правосуддя / Є. В. Зозуля // «Наука. Релігія. Суспільство» – 2009. – № 2. – С. 30-38.
3. Макаруха З.С. Правові механізми боротьби зі злочинністю та запобігання їй у рамках Європейського поліцейського офісу (Європолу) / З. С. Макаруха // *Актуальні проблеми держави і права*. – О., 2010. – Вип. 55. – С. 535–541.

4. Пістракевич О.В. Інституційна система Європейського Союзу: становлення та розвиток в умовах розширення : дис. ...канд. з держ. управління : спец. 25.00.01 – теорія та історія державного управління. / О. В. Пістракевич – К., 2015. – 202 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nung.edu.ua/files/attachments/pistrakevych_dis.pdf, вільний. – Назва з екрана.
5. Сірант М.М. Поліцейське співробітництво України і Європейського Союзу – правовий аспект / М. М. Сірант // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2016. – № 850. – С. 353-360.
6. Сорочик Ю.Ю. Європол: новітні тенденції у протидії організованій злочинності // Ю. Ю. Сорочик // Південноукраїнський правничий часопис – 2009. – № 1. – С. 162-164.
7. Столярський О.В. Діяльність Європолу та Євроюсту у протидії транснаціональній організованій злочинності / О. В. Столярський // Розбудова демократичного суспільства після Нюрнберзького трибуналу : матеріали Міжнар. конф. (Одеса, 22–23 жовт. 2010 р.). – Одеса, 2010. – С. 150–158.
8. Чередник Д.В. Еволюція міжнародно-правового статусу Європейського поліцейського відомства / Д. В. Чередник // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОНмолодьспорт України, НУ «ОЮА». – Одеса : Юрид. л-ра, 2012. – Вип. 68. С. 159-165.

Ключові слова: Європол, транснаціональна злочинність, транскордонна злочинність, контроль організованої злочинності, регламент, агенція Європейського Союзу.

Ключевые слова: Европол, транснациональная преступность, трансграничная преступность, контроль организованной преступности, регламент, агентство Европейского Союза.

Key words: EUROPOL, transnational crime, transnational organized crime, control of organized crime, regulation, an agency of the European Union.

ХАРИТОНОВ РОМАН ФЕЛКСОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук

СПІВВІДНОШЕННЯ ГАЛУЗЕВОЇ ЮРИДИЧНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ З ПОРІВНЯЛЬНИМ ДЕРЖАВОЗНАВСТВОМ

Основна межа пролягає між правом і державою. Однією з найважливіших умов дії правових норм різноманітних галузей права є захист авторитетом і державною силою встановлених або прийнятих державною владою правил поведінки, тобто можливість застосування державного примусу у разі невиконання або неналежного виконання норм різних галузей права. Цілком очевидно, що добровільне дотриманням

норм права має місце частіше, ніж застосування державного примусу. Таке добровільне виконання багато в чому є добровільним саме тому, що за ним стоїть сила держави.

Є й багато інших сторін взаємозв'язку порівняльного державознавства і галузевої юридичної компаративістики. По-перше, це порівняно однорідні причини і паралельні шляхи виникнення даних щодо самостійних наукових дисциплін. По-друге, подібна роль у науковому пізнанні державно-правової реальності. По-третє, спільний методологічний інструментарій, де основним методом виступає порівняльний метод. По-четверте, спільне коріння – теорія держави і права.

Основними напрямками констеляції галузевої юридичної компаративістики та порівняльного державознавства є:

взаємне збагачення предметного поля. Не можна підходити до вивчення питань права тільки з позиції держави і навпаки. При такому підході можна отримати досить цікаві висновки. Зокрема, В. Чиркін зазначає: «держава, як і право, може бути тільки «доброю», а якщо вона не відповідає загальнолюдським цінностям, то це деспотія або щось ще гірше, але не держава. Не можна змішувати загальнотеоретичні поняття держави як загальнолюдської цінності, що поступово визріли у суспільстві на певному етапі його розвитку і зробили свій внесок у прогрес людства, і конкретний аналіз тієї чи іншої держави, підходячи до нього з мірками загальнолюдських цінностей. Тому на теперішній час у російській науці відбувається процес поділу державознавства і правознавства і як об'єктів наукових досліджень, і як навчальних дисциплін» [4, с. 32];

взаємне збагачення їх теоретико-методологічного інструментарію. Методологічною особливістю галузевої юридичної компаративістики та порівняльного державознавства є екстраполяція наукового знання, суть якого зводиться до запозичення методологічного інструментарію з інших наукових напрямків. Подальший розвиток методологічної бази є можливим у двох напрямках, «одним з яких ймовірно є процес зрощення або, швидше, вrostання один в одного різних методологічних підходів . Це вимагає колосальної роботи над понятійним апаратом, створення метанаукової термінології, єдиної теорії. Другий варіант розвитку – подальша диверсифікація поки єдиної компаративістики на окремі напрямки, однією з підстав якої може стати методологія» [1, с. 37];

взаємопов'язаність їх об'єктів – держави і права. Так, «по-перше, необхідно виходити із зазначеної характеристики держави і права як явищ, що мають у своїй суті соціальний і політичний характер, що виник на певному щаблі розвитку і розвивається приблизно паралельно По-друге, не тільки право має потребу в державі, але й держава не може діяти без використання правових засобів і не повинна діяти, порушуючи правове поле, хоча і його органи можуть вдатися до не врегульованих норм, тобто різних організаційних, але не антиправових засобів. Третя велика загальна проблема пов'язана з тим, що і право, і держава – загальнолюдські цінності. По-четверте, це питання про цілі

держави і права у суспільстві, їх призначення. Однією з найбільш загальних цілей є мабуть, встановлення і підтримання порядку (перш за все соціального) у суспільстві. Право і держава виконує регулятивну роль у суспільстві. Вони не тільки встановлюють, охороняють, підтримують існуючий порядок, легалізують позитивні природні процеси і відсікаючи негативні, але й здійснюють найважливішу регулятивну роль, яка у кінцевому рахунку спирається на силу держави. Нарешті, в обох галузях знання можуть застосовуватися і загальні, і спеціальні, характерні тільки для однієї з них, методи дослідження» [3, с. 489].

Поза будь-яким сумнівом, взаємодія галузевих порівняльно-правових дисциплін та порівняльного державознавства сприяє узагальненню цікавого теоретичного і практичного матеріалу, який є основою для розуміння природи держави і права, ролі законодавств а у соціонормативному регулюванні поведінки. Так, наприклад, «аналіз законодавчого закріплення і практичного застосування кримінальної політики і кримінальної репресії дозволяє більш точно (безумовно, поряд з іншими ознаками) визначити форму правління і політичний режим тієї чи іншої держави. Іноді лише досить «заглянути» у кримінальний кодекс і, не читаючи конституцію конкретної країни, з'ясувати, чи є вона монархією чи республікою, чи належить до країн капіталістичної або соціалістичної демократії» [2, с. 7].

Обмеження у застосуванні правових і організаційних засобів, порівнянні переваги тих та інших у певних ситуаціях, їхні переваги й недоліки могли би стати ареною спільних досліджень державознавців компаративістів і правознавців-компаративістів.

Як зазначає В. Чиркін: «їх взаємозв'язок не має такого характеру, який дозволив би злити воедино ці дві галузі знань, відмінності не доходять до ступеня антагоністичних протиріч, розвиваючих їх. Отже, при вирішенні цього питання у цих конкретних умовах, на даному етапі розвитку, можна мабуть, керуватися принципом практичної доцільності» [4, с. 34].

У порівняльному державознавстві найбільший інтерес для юриста являє собою порівняльний аналіз механізму держави. Нарешті, освіту сучасного юриста важко уявити без розгляду державно-правової глобалістики, тобто діяльність держави в умовах глобалізації.

Список використаної літератури:

1. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права / М. Ансель // Очерки сравнительного права : сборник / отв. ред. В. А. Туманов. – М. : Прогресс, 1981. – С. 37.
2. Малиновский А. А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права / А. А. Малиновский. – М. : Междунар. отнош., 2002. – 376 с.
3. Тихомиров О. Д. Порівняльне державознавство: деякі дискусійні питання / О. Д. Тихомиров // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XII регіональної наук.-практ. конф. (м. Львів, 9–10 лютого 2006 р.) – Львів : Юридичний ф-т Львівськ. націонал. ун-ту ім. Івана Франка, 2006. – С. 489.

4. Чиркин В. Е. Сравнительное правоведение и сравнительное государственное право: взаимосвязи, общее, особенное / В. Е. Чиркин // Ежегодник сравнительного правоведения. 2001 год. – М.: Норма, 2002. – С. 32–34.

Ключові слова: юридична компаративістика, порівняльне державознавство, державно-правова глобалістика;

Ключевые слова: юридическая компаративистика, сравнительное государственное право, государственно-правовая глобалистика;

Key words: legal comparative studies, comparative state studies, state-legal globalization.

ЮРЧИШИН НАТАЛІЯ ГЕННАДІЙВНА

Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Поняття прав людини у праві Європейського Союзу є актуальним та дискусійним. З'ясування змісту та юридичної природи даного поняття ускладнюється його багатоаспектністю, інтерпретацією в суспільно-політичних процесах країн Європи, у європейському законодавстві та поліваріантністю понять, наявних у наукових дослідженнях, де воно набуває різних змістовних значень.

Окрім усталеного поняття «права людини» у міжнародних та європейських документах, які стосуються даних питань, у національному законодавстві держав-членів ЄС та в юридичній літературі використовуються водночас й такі терміни, як «основні права людини», «основні (фундаментальні) права людини», «основоположні права людини», «суб'єктивні права» тощо [1, с. 227].

В такому випадку, розкрити сутність прав людини у праві Європейського Союзу – означає виявити те головне, визначальне, що зумовлює їх об'єктивну потребу в суспільстві, з'ясувати, чому людина й суспільство неможуть існувати й розвиватися без їх закріплення та проголошення, а також визначити взаємовідносини держави і громадянина через формування ефективних національних та міжнародних механізмів захисту прав і свобод людини.

Закріплення основних прав людини і громадянина є правовим обов'язком сучасних європейських держав, який реалізується за допомогою системи принципів, інститутів, механізмів та процедурно-правових правил, що прямо або опосередковано передбачені для даних цілей. У процесі глобалізації держави, відстоюючи власні інтереси, водночас вдаються до самообмеження окремих суверенних прав і передачі їх реалізації наднаціональним структурам, які допомагають їм у здійсненні традиційних функцій держави, а саме функції захисту

прав людини. Як наслідок, проблема закріплення та проголошення, а також захисту прав людини виходить за межі відповідальності окремої держави, перетворюючись на справу світового співтовариства з одного боку, а з іншого – регіональних інтеграційних об'єднань, які нормативно визначають універсальні правові стандарти, нижче яких держава не вправі опуститися [2, с. 113]. Передусім мова йде про поширення тероризму, внутрішніх і міждержавних конфліктів національного і релігійного характеру, торгівлю людьми тощо.

Наочний приклад ефективної взаємодії держави і наднаціональної організації у сфері захисту прав людини демонструє і Європейський Союз. Однак, історія його функціонування свідчить, що права людини не завжди були пріоритетними для нього. Тривалий час Суд Європейських співтовариств вважав, що включення прав людини до його правопорядку здатне підірвати процес утвердження його примату над національним правом держав-членів [3, с. 85]. З іншого боку, держави-члени також утримувалися від передачі наднаціональним інститутам повноважень у цій сфері, вважаючи їх реалізацію своєю прерогативою. Як наслідок на початку 60-х років XX ст. держави-члени відмовились наділяти свої національні органи влади повноваженнями щодо захисту прав людини, надавши право їх здійснення на субсидіарних засадах Раді Європи, яку вважали прикладом класичної міжнародної організації.

Незважаючи на значні досягнення в питаннях закріплення, реалізації та захисту прав людини Раді Європи все ж не вдалося вирішити усі проблеми, а тому поступово дедалі активнішу роль у співробітництві в цій сфері почали відігравати Європейські співтовариства [4, с. 26]. Перегляд позиції щодо прав людини розпочався наприкінці 60-х на початку 70-х років XX ст., коли Суд Європейських співтовариств визнав, що право Співтовариства має забезпечувати захист основних прав людини як на рівні положень установчих договорів, так і через його неписане право, яке базується на принципах права держав-членів.

Оскільки у Європейського Союзу немає власної компетенції, окрім тієї, що закріплена за ним державами-членами, то принципового значення для здійснення Союзом захисту прав людини набуває закріплення відповідних повноважень в установчих договорах. Перші кроки в даному напрямі були зроблені при підписанні Єдиного Європейського Акта, у преамбулі якого вказано, що держави-члени сповнені рішучості сприяти розвитку демократії, яка базується на основних правах, визнані конституціями і законодавством держав-членів, Конвенцією про захист прав і основних свобод людини та Європейською соціальною хартією [5, с. 620].

Наступний крок щодо закріплення прав людини у Європейському Союзі було зроблено при розробці Маастрихтського договору, в якому підтверджено відданість принципу поваги до прав і основних свобод людини і заявлено про намір запровадити громадянство ЄС.

Реалізація наміру щодо запровадження громадянства мала важливе значення для демократизації ЄС, про що свідчить позиція Конститу-

ційного суду Німеччини, який у рішенні щодо Договору про Європейський Союз поставив неодмінною умовою передачі суверенних прав від ФРН до ЄС надання демократичних гарантій, еквівалентних тим, що гарантує Основний Закон [6, с. 77]. Запровадження громадянства ЄС було здійснено Маастрихтським та Амстердамським договорами. Конкретизацію його змісту передбачалося здійснити у Договорі про Конституцію для Європи та Договорі про функціонування Європейського Союзу, у яких зазначалося, що громадянством Союзу володіє кожна особа, яка має громадянство держави-члена. Разом з тим, слід наголосити на тому, що громадянство Європейського Союзу доповнює національне громадянство і не підміняє його.

Таким чином, аналіз норм вказаних договорів дозволяє зробити ряд висновків щодо розкриття змісту поняття «громадянства Європейського Союзу», що неодмінно впливає на визначення поняття «прав людини» у Європейському Союзі.

Передусім слід зазначити, що поняття «громадянство ЄС» не тотожне поняттю «громадянство держави», яке означає правовий зв'язок між особою та державою. Більше того, громадянство ЄС лише доповнює, а не замінює національне громадянство, тобто має субсидіарний характер.

Громадянство ЄС покликане визначити правові відносини між громадянами ЄС та Європейським Союзом і регламентувати порядок переходу з-під юрисдикції однієї держави-члена до юрисдикції іншої.

Водночас, засновницькі договори ЄС не достатньо вичерпно розкривають зміст інституту громадянства ЄС, що створює можливості як для подальшого зміцнення гарантій раніше закріплених прав, так і надання громадянам ЄС нових прав і свобод.

У цілому громадяни ЄС реалізують у повному обсязі як права і обов'язки громадянина конкретної держави-члена ЄС, так і додатковий комплекс прав і свобод, гарантованих Союзом.

Таким чином, запровадження інституту громадянства ЄС вочевидь здатне сприяти політичній консолідації населення Союзу, а відтак служити втіленню ідеї створення Союзу не лише як об'єднання держав, але й народів Європи. Крім того, аналіз вказаних прав свідчить, що вони дійсно розширюють правові можливості громадян ЄС, зокрема забезпечують участь у формуванні Європарламенту і певним чином контроль діяльності влади в ЄС.

Окреслені особливості інституту громадянства ЄС певним чином вплинули й на визначення переліку основних прав і свобод людини.

У підсумку слід зазначити, що при аналізі участі Європейського Союзу в процесі реалізації, закріплення та визначення поняття «права людини» неодмінно пов'язано із їх охороною та захистом.

В такому випадку, права людини у праві Європейського Союзу – це загальна й рівна для всіх міра (норма) свободи (можливої поведінки), необхідна для задоволення основних потреб її існування, розвитку й самореалізації, яка в певних конкретно-історичних умовах визначається взаємним визнанням свободи суб'єктами правового спілкування і не залежить від її офіційної фіксації державою (права людини фіксуються

міжнародними актами), хоча й потребує державного визнання й гарантування.

Список використаної літератури:

1. Добрянський С. Конституційно-правове забезпечення основоположних прав людини: можливості удосконалення / С. Добрянський // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2012. – Випуск 55. – С. 11-19.
2. Сало В. І. Внутрішні функції держави в умовах членства в Європейському Союзі: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Х., 2001. – 198 с., 221 с.
3. Грицаєнко Л. Становлення Європейського Союзу як суб'єкта міжнародного права / Л. Грицаєнко // Європейське право. – 2012. – № 1. – С. 84-89.
4. Зіглер К. Міжнародне право та право Європейського Союзу: між асиметричною конституціоналізацією та фрагментацією / К. Зіглер // Європейське право. – 2012. – № 1. – С. 32-47.
5. Халаджи В. В. Європейська політика сусідства – причини її появи, еволюція та подальші перспективи розвитку / В. В. Халаджи // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – К., 2011. – Вип. 51. – С. 619-623.
6. Шелковнікова Ю. Спільна зовнішня політика країн ЄС / Ю. Шелковнікова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2010. – Вип. 88, ч. 1. – С. 77-78.

Ключові слова: права людини, права людини у праві Європейського Союзу, громадянство Європейського Союзу.

Ключевые слова: права человека, права человека в праве Европейского Союза, гражданство Европейского Союза.

Key words: human rights, human rights in the law of the European Union, citizenship of the European Union.

АБДУЛШУКУР АРАШ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант 1-го року навчання кафедри міжнародного та європейського права

КОДИФІКАЦІЯ НОРМ ЩОДО ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

Шкода, спричинена навколишньому середовищу під час збройних конфліктів, ще довго після їх припинення відображається на стані екосистем та природних ресурсів і часто виходить за межі національних територій.

Відповідно до Декларації по навколишньому середовищу і розвитку, прийнятій в Ріо-де-Жанейро в 1992 р., мир, розвиток і охорона навколишнього середовища взаємозалежні і невіддільні, а війна неминуче створює руйнівну дію на процес сталого розвитку. Тому держави повинні поважати міжнародне право, що забезпечує захист навколиш-

ного середовища під час збройних конфліктів, і повинні співпрацювати в справі його подальшого розвитку.

Питання міжнародно-правового захисту довкілля у період збройного конфлікту є предметом регулювання норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права, міжнародного права навколишнього середовища та міжнародного права прав людини. Однак у питанні захисту довкілля у період збройного конфлікту у разі суперечностей між нормами міжнародного гуманітарного права та нормами інших галузей міжнародного права переважаючу силу будуть мати норми саме міжнародного гуманітарного права [1].

У міжнародному праві концепції охорони навколишнього природного середовища під час збройного конфлікту почали формуватися наприкінці XIX ст., хоча перші загальні правила та принципи з'явилися протягом більш ранніх періодів існування міжнародного гуманітарного права.

Основні норми та принципи міжнародного гуманітарного права щодо охорони навколишнього середовища під час збройного конфлікту містяться у Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 р., у Додаткових протоколах (I, II) 1977 р. до них, у Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 р.

Переламним моментом у формуванні принципів охорони навколишнього середовища під час збройного конфлікту стали проекти «Конвенції про заборону використання природи у військових цілях», представлені у 1975 році делегаціями СРСР та США. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1977 р.) забороняє вороже використання природного середовища як засіб ведення війни. Держави-учасниці Конвенції зобов'язуються не вдаватися до військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, як способи руйнування, завдання збитків або заподіяння шкоди будь-якій іншій державі-учасниці (п. 1 ст. 1) [2].

Необхідно відзначити пункт 3 ст. 35 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року, Доповнюючи принцип заборони застосування методів або засобів вдеення війни, що мають на меті завдання широкої, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу (п. 3 ст. 35 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р.), Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибірккову дію, в 1980 році закріпила положення про те, що категорично забороняється застосовувати бойові запальні засоби проти лісів і інших зелених насаджень, за винятком випадків, коли такі природні елементи використовуються для того, щоб укрити, сховати або замаскувати комбатантів або інші військові об'єкти, або коли самі є військовими об'єктами. Це також підкреслив професор Ж. Пікте [3, с. 87].

Норми міжнародного гуманітарного права є одним з основних регуляторів відносин у сфері охорони навколишнього середовища під час збройного конфлікту. Окремі норми міжнародного права навколишнього середовища також спрямовані на охорону навколишнього середовища під час збройного конфлікту. Таким чином, склалася система норм, які регулюють обмеження та заборону, а також тих, що передбачають відповідальність за шкоду навколишньому природному середовищу через військову діяльність держав [4].

Інтенсифікація розвитку міжнародного права навколишнього середовища привела до визнання Міжнародним судом ООН (Справа про гідровузол Габчикова-Надьмарош) інтересів держави у захисті навколишнього середовища «найважливішими інтересами, які можуть виправдати відхід держави від інших її міжнародних зобов'язань з посиленням на «необхідність» [5].

Незважаючи на те, що різноманітним аспектам охорони навколишнього природного середовища присвячена велика кількість міжнародно-правових актів, більшість дослідників вважають, що актуальною є гармонізація норм міжнародного гуманітарного права і міжнародного права навколишнього середовища щодо охорони навколишнього середовища під час збройного конфлікту. Т. Р. Короткий зазначає, що у межах екологізації міжнародного права сформувався самостійний інститут міжнародного гуманітарного права – інститут захисту навколишнього середовища в період збройного конфлікту [6, с. 194], що свідчить про необхідність консолідації масиву норм міжнародного права у цій сфері.

На сьогоднішній день Комісія ООН з міжнародного права працює над фінальними обговореннями кодифікованих принципів захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів. На своїй шістдесят п'ятій сесії, у 2013 році, Комісія з міжнародного права ухвалила включити тему «Захист навколишнього середовища у зв'язку з збройними конфліктами» до робочої програми.

Комісія переглянула існуючі норми, які мають безпосереднє відношення до захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів, уклавши звіт, що містив п'ять проектів принципів і три проекти преамбули. На 68 сесії у 2016 році Комісія розглянула звіт, який зосереджувався на визначенні правил, що мають особливе значення для постконфліктних ситуацій, а також вирішення деяких превентивних питань, які мають бути проведені в попередніх періодах та конфліктній фазі. Звіт містив пропозицію трьох проектів принципів щодо запобіжних заходів, п'яти проектів принципів постконфліктної фази та одного проекту принципу прав корінних народів.

На 70 сесії (2018 р.) Комісія прийняла проекти принципів 4, 6, 7, 8, 14, 15, 16, 17 і 18 (A/CN.4/L.876), а також розглянула доповідь Спеціального доповідача щодо питання захисту навколишнього середовища відповідно до закону окупації; захисту навколишнього середовища в умовах окупації через міжнародне право прав людини; ролі міжнародного

права навколишнього середовища в ситуаціях окупації, а також пропозиції щодо проектів принципів 6 (2), 15-18.

На разі тривають консультації стосовно можливої додаткової інформації, яку держави можуть надати для подальшого вдосконалення акту «Захист навколишнього середовища у зв'язку з збройними конфліктами» [7].

Міжнародним співтовариством держав досягнуто значного прогресу на шляху формування міжнародного права навколишнього середовища і міжнародно-правового регулювання охорони окремих об'єктів і компонентів системи навколишнього середовища, що пояснюється зацікавленістю держав у підвищенні ефективності міжнародного права в цілому, його галузей і інститутів в умовах глобалізованого світу.

Однак в даний час продовжує бути актуальною необхідність вдосконалення інституціональної співпраці (на рівні діяльності міжнародних організацій), а також систематизації та удосконалення принципів і норм міжнародного права навколишнього середовища, що здійснюються шляхом встановлення і точного формулювання змісту діючих норм, перегляду застарілих і розробки нових норм з урахуванням потреб розвитку міжнародних відносин і закріплення в єдиному, внутрішньо узгодженому порядку цих норм в міжнародному акті, який покликаний з якомога більшою повнотою регулювати міжнародні відносини з приводу охорони навколишнього середовища, його раціонального використання і відтворення з метою забезпечення екологічної безпеки і сталого розвитку.

Список використаної літератури:

1. Міжнародно-правовий захист довкілля у період збройного конфлікту: приклад України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/pkzrauser-tuavsvym-iashyfkhesvnrkooya-ts-tyeukse-ibusmrsgs-nsrchoknkhts-tuynoae-tsualry/
2. Задорожній О. В. Міжнародне право навколишнього середовища : підручник / О. В. Задорожній, М. О. Медведєва. – Київ : Промінь, 2010. – 510 с.
3. Пикте Ж. Развитие и принципы международного гуманитарного права. – МККК, 1993. – 127 с.
4. Абашидзе А. Х. Международное экологическое право: Документы и комментарии. Выпуск II. Защита окружающей среды во время вооруженных конфликтов / А. Х. Абашидзе, Ю. Г. Васильев, А. М. Солнцев. – Москва : РУДН, 2009. – 103 с.
5. Международный суд. Дело о проекте Габциково-Надьмарош. МККК. Доклад, представленный Генеральной Ассамблее ООН и включенный в Докладе Генерального секретаря ООН об охране окружающей среды в период вооруженных конфликтов. Док. ООН A/48/269, параграф 121. 29 июля 1993 г.
6. Короткий Т. Р. Екологізація міжнародного права / Т. Р. Короткий // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2011. Т. 10. С. 186-201.

7. Summaries of the Work of the International Law Commission. Protection of the environment in relation to armed conflicts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legal.un.org/ilc/summaries/8_7.shtml

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, міжнародне право навколишнього середовища, захист навколишнього середовища, збройний конфлікт, кодифікація міжнародного права.

Ключевые слова: международное гуманитарное право, международное право окружающей среды, защита окружающей среды, вооруженный конфликт, кодификация международного права.

Key words: international humanitarian law, international environmental law, environmental protection, armed conflict, codification of international law.

АКУЛЕНКО ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант 1-го року навчання
кафедри міжнародного та європейського права

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЩОДО АНТИДОПІНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Роль спорту в сучасному світі давно вийшла за межі індивідуальної справи окремої людини. Не є перебільшенням сказати, що спорт сьогодні охоплює практично всі сфери життя суспільства XXI століття¹. Крім своїх природних функцій – оздоровчої, виховної, підготовчої, емоційно-видовищної, комунікаційної та змагальної – спорт виступає значним економічним, політичним, інтеграційним та іміджевим чинником на державному, міжнародному та глобальному рівнях.

В рамках нашого дослідження міжнародне співробітництво в галузі антидопінгової діяльності нас цікавить саме в організаційно-правовому аспекті, в рамках якого воно здійснюється в трьох основних формах:

1) співробітництво в рамках створення та діяльності системи міжнародних антидопінгових організацій;

2) співробітництво шляхом створення міжнародної нормативно-правової бази, яка покликана врегулювати антидопінгову сферу та встановити систему санкцій за порушення правил в сфері використання допінгу в спорті;

3) інші сумісні дії в антидопінговій сфері, зокрема, співробітництво в рамках проведення міжнародних конференцій та інших заходів.

¹ Абсаямов, Т.М. (2003). Международные и внутригосударственные аспекты борьбы с допингом в спорте. *Вестник спортивной науки*, 2, 55.

Кожна з вказаних форм міжнародного співробітництва щодо антидопінгової діяльності потребує відповідного правового регулювання, тож варто окремо розглянути кожен з вказаних форм співробітництва з точки зору ступеню її правової регульованості.

Розглянемо співробітництво в рамках створення та діяльності системи міжнародних антидопінгових організацій. Для ефективного міжнародного співробітництва щодо антидопінгової діяльності невідомо належне організаційне забезпечення, що передбачає організаційно-структурний, інформаційно-аналітичний, методичний, ресурсний аспекти, з якими тісно пов'язані прогнозування, планування і програмування заходів для реалізації дій у згаданій сфері, що забезпечується тільки за наявності тісної довгострокової взаємодії учасників між собою [1, с. 55].

Існують міжнародні, регіональні та національні антидопінгові організації. До міжнародних антидопінгових організацій відносяться: Всесвітнє антидопінгове агентство, Міжнародний олімпійський комітет, Міжнародний паралімпійський комітет, міжнародні спортивні федерації (МСФ), інші організатори великих спортивних заходів, які проводять на них антидопінгове тестування. Безперечно, основні навантаження щодо здійснення антидопінгової діяльності в сучасному світі покладені на Всесвітнє антидопінгове агентство (WADA) як спеціалізовану організацію, що була створена спеціально для здійснення антидопінгової діяльності в спортивній сфері.

Наступною формою міжнародного співробітництва в галузі антидопінгової діяльності є співробітництво шляхом створення міжнародної нормативно-правової бази, яка покликана врегулювати антидопінгову сферу та встановити систему санкцій за порушення правил в сфері використання допінгу в спорті (Всесвітній антидопінговий кодекс, Заборонений список до нього; Копенгагенська декларація про боротьбу з допінгом у спорті, додатком до якої є Міжнародний стандарт щодо терапевтичного використання заборонених речовин; Міжнародна конвенція про боротьбу з допінгом у спорті, Додатком до якої є Міжнародний стандарт для тестування тощо).

Ще однією формою міжнародного співробітництва в галузі антидопінгової діяльності, яка потребує свого правового врегулювання, є спільні дії урядових, неурядових міжнародних організацій в рамках проведення спортивних заходів, міжнародних конференцій тощо. В межах цієї форми антидопінгового співробітництва варто згадати про феномен так званої спортивної дипломатії, яка передбачає реалізацію спільних дій урядових, неурядових та міжнародних організацій для досягнення певної мети, зокрема, подолання використання допінгу в спорті.

Головною метою такої взаємодії є формування моделі антидопінгового супроводу спортивної діяльності для мінімізації можливостей застосування допінгу в спорті, а також – формування спортивної антидопінгової культури [2, с. 114]. Така модель може бути продуктивною, якщо будуть комплексно охоплені наступні компоненти: контрольний;

освітній; науково-дослідний; нормативно-правовий та інформаційний. Найбільш повно ця форма взаємодії реалізується в інформаційному компоненті, де необхідно: поширення знань про шкоду застосування допінгу серед спортсменів, тренерів, лікарів, організаторів спортивних заходів та інших верств населення; інформування фахівців про розширенні та оновленні списку заборонених препаратів, про види порушень антидопінгових правил, про відповідальність спортсменів і персоналу за порушення даних правил, про форми покарання за застосування і поширення допінгу; пропаганда «чистого» спорту серед різних соціально-демографічних груп населення.

Список використаної літератури:

1. Абсаямов Т.М. Международные и внутригосударственные аспекты борьбы с допингом в спорте. *Вестник спортивной науки*. 2013. № 2. С. 50-61.
2. Сергеев, В.Н. Изменение отношения юных спортсменов к употреблению допинга как результат проведения антидопинговых мероприятий олимпийской направленности. *Успех современной науки*. 2016. № 2(6). С. 109-114.

Ключові слова: спорт, допінг у спорті, Антидопінгова конвенція, Міжнародна конвенція про боротьбу з допінгом у спорті, Антидопінговий кодекс, Всесвітнє антидопінгове агентство, WADA, антидопінгова діяльність.

Ключевые слова: спорт, допинг в спорте, Антидопинговая конвенция, Международная конвенция о борьбе с допингом в спорте, Антидопинговый кодекс, Всемирное антидопинговое агентство, WADA, антидопинговая деятельность.

Key words: sports, doping in sports, Anti-Doping Convention, International Convention against Doping in Sport, Anti-Doping Code, World Anti-Doping Agency, WADA, anti-doping activity.

АХМАД ЗУБАЙР

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант 1-го курса обучения
кафедры международного и европейского права

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ПО ВОПРОСАМ ГЛОБАЛЬНОГО ПОТЕПЛЕНИЯ

Глобальное потепление на сегодняшний день является наиболее актуальной проблемой для всего человечества, так как именно глобальное изменение климата является причиной таяния ледников, что в свою очередь увеличивает уровень мирового океана и может стать причиной исчезновения земель и даже государств в целом. Также

изменение климата несет в себе угрозу увеличения таких природных катастроф, как лесные пожары, наводнения, и ряд других [5].

Глобальное потепление – проблема, объединившая практически все государства, которые достаточно активно действуют в рамках международных организаций. Одной из наиболее значимых организаций в мире является Организация Объединённых Наций и именно в рамках ООН в 1992 году была принята Рамочная конвенция ООН об изменении климата, что позволило объединить усилия государств членов ООН в борьбе с глобальным потеплением [4].

Государства-участники рамочной конвенции ООН об изменении климата ежегодно проводят конференции сторон, которые по факту являются верховным органом. Именно во время проведения конференции сторон принимаются важнейшие соглашения, такие как Киотский протокол 1997 года, который установил правила для государств и обязал государства сократить или стабилизировать выбросы парниковых газов в атмосферу, Парижское соглашение 2015, которое регулирует нормы по снижению уровня углекислого газа в атмосфере, а также установило нормы, которые направлены на недопущение увеличения температуры более, чем на 2°C [2].

Со 2 по 15 декабря 2018 года в польском городе Катовице проходила 24-ая Международная конференция по климату, проводимая в рамках Рамочной конвенции. На конференции был представлен доклад межправительственной комиссии по вопросам климата, авторы которого установили, что при текущих темпах выбросов парниковых газов в течение 10-30 лет в мире может наступить потепление на 1.5 °C, что ускорит повышение уровня моря и увеличит возможность появления природных катастроф [1].

Для устранения угрозы глобального потепления в 2015 году было принято Парижское Соглашение, регулирующее меры по снижению уровня углекислого газа, однако до конференции в Катовице не было свода правил, для реализации норм, принятых в Парижском соглашении. Именно в рамках конференции 2018 года государства смогли договориться и составить свод правил для реализации соглашения, что по заявлениям Генерального секретаря ООН является лишь первым шагом в борьбе с глобальным потеплением [3].

Соглашение в Катовице предусматривает абсолютную прозрачность в деятельности государств, а также обмен информацией о реализации национальных планов в области борьбы с изменением климата, включая сокращение выбросов, что позволит укрепить доверие между государствами.

Примечательно, что до сих пор не существовало единого подхода к подсчету к уровню загрязнения и именно соглашение в Катовице составило единый подход к подсчету уровня загрязнения. Соглашение также предусматривает увеличение финансирования борьбы с изменением климата с 2025 года для государств с высоким уровнем дохода.

ООН является важнейшей организацией, которая позволяет скоординировать действия государств для борьбы с глобальным потеплением.

Однако на сегодняшний день существует большое количество людей, которые в силу тех или иных событий достаточно скептически относятся к проблеме глобального потепления.

Для таких людей была создана международная неправительственная организация Гринпис, созданная в 1971 году. Гринпис – организация, созданная для борьбы с глобальным изменением климата, а также действий человека, которые могут навредить экологии.

Важной составляющей Гринпис является то, что организация в своей борьбе за сохранение экологии действует не путем создания каких-либо норм, а путем изменения мировоззрения людей. Гринпис действует путем проведения определенных акций, мероприятий, протестов, научных исследований что позволяет привлечь внимание достаточно большого количество людей к той или иной проблеме.

Гринпис установило 3 принципа своей деятельности: независимость, не насильственность и протест действием. Независимость Гринпис обеспечивает тем, что организация существует за счет частных пожертвований граждан и благотворительных фондов.

В целом деятельность Гринпис обеспечивается региональными органами организации, которые действуют самостоятельно, однако они обязуются соответствовать общим принципам организации. Для определенной координации подразделений Гринпис создан Greenpeace International, в рамках которого проводится Ежегодное Общее собрание, которое координирует деятельность органы Гринпис, составляет экологические программы, избирает руководство, утверждает бюджет и определяет общую стратегию Организации.

Проведенное исследование показало, что глобальное потепление на сегодняшний день является одной из серьезнейших угроз для человечества и для борьбы с этой угрозой необходимо объединение деятельности государств, которое удалось устроить в рамках ООН при принятии Рамочной конвенции ООН об изменении климата и ежегодной конференции сторон, на которых были приняты Киотский протокол 1997 года, парижское соглашение 2015 года. Также в борьбе с глобальным изменением климата важным является мировоззрение человека, которое не всегда действует благоприятно по отношению к экологии. Для изменения мировоззрения человека, для того, чтобы человек в полном объеме понял ценность экологии была создана такая организация, как Гринпис, которая проводит мероприятия, акции, протесты, направленные привлечение внимания человека к тем или иным проблемам экологии, что позволит устранить угрозу глобального потепления человека.

Список использованной литературы:

1. Доклад Межправительственной группы экспертов по изменению климата от 8.10.2018. [Режим доступа]: https://www.ipcc.ch/pdf/session48/pr_181008_P48_spm_ru.pdf.
2. Киотский протокол 1997г. [Режим доступа]: <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kprus.pdf>

3. Парижское соглашение 2015 г. [Режим доступа] : https://unfccc.int/sites/default/files/russian_paris_agreement.pdf.
4. Рамочная конвенция Организации Объединенных Наций об изменении климата. [Режим доступа]: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/climate_framework_conv.shtml
5. Серов М.С. Глобальное потепление. – М.: 2010. 416 с.

Ключові слова: Глобальне потепління, загроза, природні катастрофи, міжнародне співробітництво, забруднення.

Ключевые слова: Глобальное потепление, угроза, природные катастрофы, международное сотрудничество, загрязнение.

Key words: Global warming, threat, natural disasters, international cooperation, pollution.

MANUILOVA ANNA

National University «Odessa law academy»,
PhD Student of International and European law Department

UNILATERAL ACTS AS A FORM OF EXPRESSION OF THE PRINCIPLE OF ESTOPPEL IN INTERNATIONAL LAW

The principle of estoppel in the aspect of the legal consequences of unilateral legal acts raises a number of interesting theoretical and practical issues.

Unilateral act of states should be understood as one-sided will, which expresses an intention to cause international legal consequences and is capable of generating such consequences according to the revealed will regardless of the interference of other wills. Unilateral act refers to an act in which only one party's will operates.

While drawing attention to the common features that are characteristic of both the principle of estoppel and unilateral acts, the idea of the possibility of their identification is expressed in the doctrine. So, Professor M. Byers says that «unilateral acts and estoppel in international law work in the same manner» [1, P. 107-108]. The principle estoppel means that the state assumes certain unilateral obligations which it is not entitled to refuse or challenge their legitimacy in the future [2, P. 475].

Professor Kalamkaryan R. A. says that in the case of a state proclaiming a unilateral act (statement), «there is a rule of observance of consistency in its behavior which the state declared through a unilateral statement and must show respect for the legal consequences caused by its position on a particular issue or fact». The principle of estoppel envisages that a state that has unilaterally assumed an international obligation does not have the right to refuse from a previously declared position. Thus, these two phenomena can cause, at first glance, the legal consequences are virtually identical. According to professor Kalamkaryan R.A., the principle of estoppel produces legal effects in the case when third parties who trusted the behavior of the

respective state suffered damage as a result of a change in his position. In other words, estoppel is related not only with the state refusal from the position it had previously adopted, but also with the fact of causing damage to other states as a result of such actions [3, P. 157].

Comparing the institution of unilateral acts and the principle of estoppel, Pekur-Gracia E. notes that these legal matters have a different legal nature since in the case of unilateral acts the main emphasis is placed on the intention of the state to assume a unilateral obligation. Jacquet J.P. holds the same position pointing out that the difference between these two phenomena is in the primary obligatory character of unilateral acts. In his view, their legal force comes directly from the intention of the actor state. But the legal consequences of the act and conduct that are considered in the context of the principle of estoppel are based on further actions of third states that have confided and suffered damage as a result of a changes in the position of the corresponding state. As indicated professor Butkevich V. G., in the case of the principle of estoppel, there is an ambiguous (with time) attitude to the existing norm of international law and not the law-making act itself, as it is in the case of unilateral acts of the state [4, P. 157].

Despite the presence of some common features, the principle estoppel can hardly be identified with the institution of unilateral acts. In the case of the latter, the state comes out with a clear intention to initiate a new legal relationship having unilaterally assumed international legal obligations. At the same time, in the case of estoppel, the state loses the opportunity to abandon its previous position, as a result of which rights from third parties arose. In fact, this principle is neither a unilateral nor a bilateral act, but represents a certain situation or consequences that have arisen under certain circumstances in the context of the implementation of treaty or customary norms and have affected the legal relations between the subjects of international law.

To justify the legal consequences that unilateral acts of states entail, some scholars turn to estoppel. Thus, the special rapporteur of the International Law Commission Cedeno R. on the topic of unilateral acts of states notes that there is no doubt that there is a connection between unilateral acts of states and the principle of estoppel. The French philosopher Manen F. emphasizes that estoppel can be invoked in almost all cases of unilateral obligations. English scientist Fitzmaurice J. believes that unilateral acts can create duties for the state, in particular, when other states supporting this act changed their position or relying on it took certain actions. In turn, the English lawyer Schwarzenberg J. believes that the principle estoppel is a typical minimal result of unilateral acts. This principle prohibits a subject of international law, to whom unilateral acts are attributed, to act contrary to stated intentions.

So, we can conclude that in some cases, if all the conditions are met, unilateral acts of states can indeed bring estoppel to the situation. But the application of this principle should be limited. The ability of unilateral acts to independently create international obligations, the need to comply with these obligations by virtue of the principle of good faith, regardless of the damage

suffered, the special role of will in establishing a legal obligation through a unilateral act makes appeal to estoppel to justify the legal force of such acts redundant. In our opinion, the principle estoppel has rather an indirect relationship to purely unilateral acts and can be considered within the framework of this topic as one of the manifestations of legal consequences caused by purely unilateral acts.

References:

1. Byers M. Custom, Power and the Power of Rules. Cambridge. 1999. P. 107-108.
2. MacGibbon I. Estoppel in International Law. British Institute of International and Comparative Law. № 7. 1958. P. 468-513.
3. Каламкарян Р.А. Принцип добросовестности в современном международном праве. Автореферат. Институт государства и права. Москва. 1991. С. 546.
4. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожний О.В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник. Київ. Либідь. 2002. С. 422.

Ключові слова: естопель, односторонні акти, зобов'язання, принцип добросовісності.

Ключевые слова: эстопель, односторонние акты, обязательства, принцип добросовестности.

Key words: estoppel, unilateral acts, obligations, the principle of good faith.

SHLIENKO VLADISLAV

National University "Odessa Academy of Law",
The 1st year Postgraduate Student at the Department
of International and European Law

THE VIOLATION OF THE HUMAN RIGHT OF THE FREEDOM OF RELIGION AND BELIEFS IN INTERNATIONAL LAW

Nowadays it is increasingly being focused on the role of the protection of human rights. One of the most important human rights is the right of the freedom of religion and beliefs which is always violated.

According to article 18, Universal Declaration of Human Rights everyone has the right to freedom of thought, conscience, and religion. This right includes freedom to change his religion or belief, and freedom, either alone or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief in teaching, practice, worship, and observance.

None of the countries in the world has a perfect record on freedom of religion or belief, because it is a complex and, often, ambiguous and contested human right. Violations of freedom of religion or belief can take a variety of forms – at one end of the spectrum there is persecution, intimidation, and violence, but there are also violations relating to access to public services and civic life. Thus, what constitutes a violation of the right, and what is under-

stood to be a legitimate limit to freedom of religion or belief, is an increasingly contested area of debate.

Freedom to manifest one's religion or beliefs may be subject only to such limitations as are prescribed by law and are necessary to protect public safety, order, health or morals or the fundamental rights and freedoms of others.

According to article 18. 3, International Covenant on Civil and Political Rights the right to freedom of religion or belief is a fundamental and wide-ranging belief. It has both internal and external dimensions. The terms 'belief' and 'religion' include the right to hold any religious or nonreligious (including atheistic and agnostic) belief. The freedom to have a belief includes the right to change one's religion or belief, as well as to practice and manifest it. Protecting this right extends to communities as well as individuals and, in principle, covers a range of activities related to worship, assembly, expression, and other customs, rites, rituals and practices individually or collectively, in public and private. In addition to the actions of governments (through restrictive legislations, regulations and control), violations of freedom of religion or belief can also be committed by non-state actors, including religious organizations and terrorist groups. Given the breadth of violators, responses to violations must also be varied and cognisant of context. The international legal regime has been built to some extent to clarify and document when violations take place but the way in which violators are held accountable often takes place at the local, national, and regional level. Scholars, public policy makers, advocates, and other stakeholders, can work in synergy to ensure that the case for freedom of religion or belief around the world and in varying contexts is upheld (Hertzke 2012). There are a number of global challenges to safeguarding the right to freedom of religion or belief, and often there is conflict with/around other rights. It is necessary to know how and when to balance different human rights. Understanding the intricacies of specific human rights is also important. For instance, the right to manifest one's religion or belief is narrower than the right to hold a religion or belief.

According to the UN Human Rights Committee (see General Comment 22), the right to have or accept religion or belief is absolute and unconditional. This is a manifestation of religion or belief that may be limited. This is especially true when the expression of religion or belief threatens public safety or affects the fundamental rights and freedoms of others. That is, when it comes to other human rights. This raises an important point: there may be times when freedom of religion or belief may be lawfully restricted.

We are also confronted with a violation of the right to freedom of religion in relation to nationalities. Especially when it comes about Islam, we are talking about the right to freedom of religion, regardless of the birth of a child in a particular faith. As an example, we took the case of Brenton Tarrant, the Australian-born man accused of murdering 50 people, and injuring 50 more, some critically, who had gathered to pray at two mosques in the New Zealand city of Christchurch. It is obvious that there is a type of disease, which destroyed the brain of this man against muslims. So it seems like there is no possibility to have the right of the freedom of religion in this case.

When the fear of loss of power or the rise and proliferation of competing rights and equality norms are factored in, we can see that violations of freedom of religion or belief are complex and multi-faceted. When understood as 'religious freedom' or 'freedom of religion', freedom of religion and beliefs can give the impression of being about 'religious rights' or 'rights for the religious'. Article 18 has been broadly conceived as including a range of religious and non-religious beliefs. It is, indeed, the case in religiously pluralistic societies that differing beliefs can lead to conflict, discrimination and even outright religious persecution by and among religious groups. But the world's religions are not only powerful sources of human rights in and of themselves, they also bring resources for transforming conflict and securing peace and social development.

In the final analysis, advancing towards deeper understandings of what violations of freedom of religion or belief look like is essential if we are to build stronger communities in spaces of increasing plurality. Although this is undoubtedly a complex task, the need is a vital and urgent one. Ensuring that independent truth-seeking, believing and living are protected and assured so that appropriate (legal, social, economic, political and spiritual) conditions are created to allow human potential to flourish, is a pressing need of our time. Also it is necessary to increase the sociocultural activity of the new generation, because the main factor is left the human factor.

References:

1. ACN International (2017) Religious Freedom Report 2017. <http://religious-freedom-report.org/>. [Accessed May 2017].
2. Ahdar, R. and Leigh, I. (2005) Religious Freedom in the Liberal State. Oxford: Oxford University Press.
3. Chan, S-H. (2016) 'Changing church-state relations in contemporary China: The case of Wenzhou Diocese', International Sociology 31(4): 489 – 507.
4. Davis, D.H. (2002) 'The Evolution of Religious Freedom as a Universal Human Right: Examining the Role of the 1981 United Nations Declaration On the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief', Brigham Young University Law Review, 217–236.
5. Hertzke, A.D. (2012) 'Religious Freedom in the World Today: Paradox and Promise', Universal Rights in a World of Diversity. The Case of Religious Freedom. Pontifical Academy of Social Sciences, Acta 17.
6. Human Rights Watch (2016) China Events of 2015. <https://www.hrw.org/world-report/2016/country-chapters/china-and-tibet>. [Accessed May 2017].
7. International Development Law Organization (IDLO) (2016) Freedom of Religion or Belief and the Law: Current Dilemmas and Lessons Learned. Available at <http://www.idlo.int/publications/freedom-religion-or-belief-current-dilemmas-and-lessons-learned>. [Accessed May 2017].

Ключові слова: порушення, права людини, свобода, віросповідання, віра, міжнародне право, захист, безпеку.

Ключевые слова: нарушение, права человека, свобода, вероисповедание, вера, международное право, защита, безопасность.

Key words: violation, human rights, freedom, religion, beliefs, international law, protection, safety.

КАЦИН МИХАЙЛО ЮХИМОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного та європейського права

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВИЙ ВИМІР ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Аналізуючи економічний вимір глобалізації, доходимо висновку, що це є процес багаторівневої територіальної та галузевої перебудови національних господарств, що характеризується утворенням системи комплексних різновекторних зв'язків глобального, регіонального, локального рівнів, якісні і кількісні параметри яких визначають ступень динамічного розвитку світової економіки у напрямі формування цілісної моделі розвитку.

До інституційних аспектів економічної глобалізації звертаються В. В. Соловйова та В. К. Антошкіна, підкреслюючи, що глобалізація економіки призводить до стану, коли добробут звичайних громадян великою мірою залежить не від дій конкретних урядів, а від тих рішень, що приймаються на світовому рівні міжнародними організаціями [1]. Зокрема, збільшується кількість проблем, які вирішуються не на внутрішньодержавному, а на міжнародному рівні. На думку вчених, відбувається безпрецедентне взаємопроникнення зовнішньої та внутрішньої політики. Крім того, в результаті процесу глобалізації з'являються нові принципи організації державності. Так, сприяння інтеграції національної економіки до світового господарства задає нову економічну функцію держави, яка тепер повинна сприяти перевтіленню держави в транснаціональний геоekonomічний простір та допомагати своїм громадянам адаптуватися до глобальної економіки [2]. Важливою характеристикою глобалізації є те, що вона передбачає взаємопов'язаність і взаємозалежність безпосередньо не пов'язаних між собою частин народного господарства.

Серед основних наслідків економічної глобалізації фінансові установи, насамперед Євразійський банк реконструкції та розвитку, назвати такі:

- 1) вихід інтересів національних суб'єктів господарювання за національно-державні кордони, створення і розширення сфери діяльності транснаціональних економічних і фінансових структур;
- 2) перехід приватних державних проблем на новий глобальний рівень, у зв'язку з чим виникає необхідність урахування світових господарських інтересів для вирішення національних проблем;
- 3) вплив економічної ситуації у провідних країнах на сусідні держави;
- 4) необхідність координації державної економічної і фінансової політики різних країн для досягнення сталого та гармонійного розвитку світу в цілому.

Український вчений В. Г. Воронкова взагалі спостерігає на нинішньому етапі тенденцію до формування економічного базису існування об'єднаної цивілізації. Так, процес всебічного зближення у сфері виробництва, науково-технологічної діяльності та послуг, зумовлений посиленням дії загальноцивілізаційних законів і закономірностей, поступово охоплює також сферу політики, соціальну сферу та культуру. Отже, глобальний синтез, який поширюється на всю планету, сприяє створенню цілісної економічної міжнародної структури [3].

Термін «глобалізація», може бути визначено за допомогою терміна «інтеграція», вважаючи, що глобалізація – це тісніша інтеграція держав і народів світу, спричинена величезним зниженням вартості транспортування і комунікації та зломом штучних перепон потокам товарів, послуг, капіталу, знань і людей через кордони.

Із цією думкою не погоджується український вчений В. К. Матвеєнко, який вважає, що між економічною глобалізацією та інтеграцією існують суттєві розбіжності. Передусім, це розбіжності між їх політичною та економічною складовими. Якщо глобалізація – це, значною мірою, результат дії ринкових факторів і підприємницьких ініціатив, то при утворенні регіональних економічних угруповань домінують політичні чинники і міждержавні угоди [4]. До того ж одна із головних проблем об'єднання держав в регіональні економічні союзи – це спроба разом протистояти ризикам, пов'язаним з глобалізацією. Проте, завдяки спільним для них економічним рушійним силам та технологічним передумовам, глобалізація та регіональна інтеграція є майже подібними. Більше того, на думку вченого, вони є ланками одного й того ж процесу інтернаціоналізації господарського життя і тісно пов'язані між собою [5].

Важливим наслідком розвитку економічної глобалізації є правова глобалізація, яка передбачає тісну взаємодію правових систем країн світу.

Доцільно зазначити, що довгий час глобалізація права сприймалася в контексті створення загальноцивілізаційного права. Проте тільки у XX ст. відбулися спроби систематизувати та узагальнити концепції загальноцивілізаційного права. Зокрема, дореволюційний дослідник А. Яценко спостерігав на початку XX ст., що «єдність людського роду отримала юридичне вираження: між народами існує правове спілкування, яке не руйнує державної автономії, а навпаки – приводить народи до постійного, непорушного союзу» [6].

Як слушно зазначає А. Д. Урсул, якщо раніше міжнародно-правові відносини були міждержавними, то вже тепер, а тим більше у глобальному вимірі, вони включають нових суб'єктів права, у першу чергу транснаціональних акторів світової політики та глобальної економіки. Саме цим транснаціональним акторам, як вважає вчений, держави поступово передають функції правотворчості [7].

Отже, поступово відбувається перехід на новий рівень взаємодії між національним та міжнародним правом, що дало змогу російському дослідникові І. І. Лукашаку зробити висновок, що «поглиблення взає-

модії міжнародного та внутрішньодержавного права має характер об'єктивної закономірності, яка віддзеркалює загальну закономірність – поглиблення взаємодії національного суспільства зі світовим суспільством» [8].

Державам, на думку російського професора А. А. Моїсєєва, все частіше доводиться приймати рішення, виходячи з багатосторонніх міжнародних домовленостей та правил, а також необхідності враховувати внутрішньодержавні обмеження, які пов'язані із забезпеченням безпеки та прав людини [9].

На думку А. І. Овчиннікової, класичний ідеал європейського правового мислення, який полягає у схильності до формалізму, стандартизації є провідником глобалізації. Результатом цієї властивості є глобальна уніфікація правових режимів, універсалізація інститутів міжнародного гуманітарного права, правове регулювання економічних відносин та правосуддя. У результаті цих процесів А. І. Овчиннікова вбачає відхід правових систем від контролю з боку держав та їх розвиток у відповідності до певного «правового еталона», який разом із цим буде вважатися «карткою цивілізаційного світу». Отже, вчений робить висновок, що цей процес може призвести до формування глобальної правової системи [10].

На думку російського професора С. А. Щетіна, правова глобалізація у контексті політичної та економічної глобалізації може розглядатися у декількох правових вимірах: по-перше, як процес, який покликаний забезпечити юридичне оформлення та юридичну легітимність політичної влади та транснаціональних економічних об'єднань, по-друге, як достатньо самостійний та незалежний від політичної та економічної глобалізації процес, який покликаний забезпечити міждержавну взаємодію у справі вирішення глобальних проблем сучасності та який має власну окрему історію [11].

За змістом і сферою прояву економічна глобалізація є більш широким і багатогранним явищем, ніж економічна інтеграція. Інтеграція, враховуючи об'єктивну зумовленість її різноманітних сфер, є інституційно регульованою і керованою. Навпаки, глобалізація фактично не має ефективних важелів управління в економічній сфері.

Список використаної літератури:

1. Соловьева В. В. Право, общество, государство: история, современные тенденции и перспективы развития / В. В. Соловьева, В. К. Антошкина. – Донецк : Юго-Восток, 2013. – С. 149.
2. Соловьева В. В. Право, общество, государство: история, современные тенденции и перспективы развития / В. В. Соловьева, В. К. Антошкина. – Донецк : Юго-Восток, 2013. – С. 153.
3. Політика європейської інтеграції : навч. посіб. / за ред. В. Г. Воронкової. – Київ : Професіонал, 2007. – С. 17.
4. Матвєєнко В. К. Економічна глобалізація та регіональна інтеграція – дві форми інтернаціоналізації світового господарства / В. К. Матвєєнко //

- Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. пр. / Одес. нац. екон. ун-т. – Одеса, 2013. – Вип. 4. – С. 285.
5. Матвеев В. К. Економічна глобалізація та регіональна інтеграція – дві форми інтернаціоналізації світового господарства / В. К. Матвеев // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. пр. / Одес. нац. екон. ун-т. – Одеса, 2013. – Вип. 4. – С. 285.
 6. Яценко А. Международный федерализм / А. Яценко. – Москва : Тип. Император. моск. ун-та, 1909. – С. 133.
 7. Урсул А. Д. Глобализация права и глобальное право: концептуально-методологические проблемы / А. Д. Урсул // Право и политика. – 2012. – № 8. – С. 1284.
 8. Лукашук И. И. Взаимодействие международного и внутригосударственного права в условиях глобализации / И. И. Лукашук // Журнал российского права. – 2002. – № 3. – С. 26.
 9. Моисеев А. А. Соотношение суверенитета и надгосударственности в современном международном праве: в контексте глобализации : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / Моисеев Алексей Александрович. – Москва, 2007. – С. 85.
 10. Овчинникова А. И. Глобализация и идея универсального правопорядка в современном юридическом мышлении / А. И. Овчинникова // Правовая политика и правовая жизнь. – 2004. – № 2. – С. 37.
 11. Щетинин С. А. Правовая глобализация: понятие и основные формы (теоретико-методологические аспекты): дис. ... д-ра юрид. наук : 23.00.01 / Щетинин Сергей Алексеевич. – Ростов на Дону : Рос. юрид. ин-т МВД России, 2009. – С. 57.

Ключові слова: економічний вимір, перебудови національних господарств, глобалізація економіки, зовнішньої та внутрішньої політики.

Ключевые слова: экономическое измерение, реструктуризации национальных хозяйств, глобализация экономики, внешней и внутренней политики.

Key words: economic dimension, restructuring of national farms, globalization of the economy, external and internal politics.

КОНОНЕНКО ДЕНИС ФЕДОРОВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант 4-го года обучения
кафедры международного и европейского права

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ САНКЦИИ ЕС КАК ЭЛЕМЕНТ ПУБЛИЧНОГО ПОРЯДКА

Экономические санкции в международной торговле являются весьма многоплановой и междисциплинарной проблемой, к которой можно подходить с разных точек зрения. Значительный объем исследований, касающихся последствий и эффективности экономических санкций, провели политологи и экономисты; правовые аспекты применения

экономических санкций и их последствий являются предметом регулирования многих областей права: международного права, права ЕС, договорного и обязательственного права, а также международного частного права, международного процессуального права.

Экономические санкции в различных ситуациях могут быть квалифицированы либо как правило публичного порядка, либо как международное обязательство государства. Особый интерес представляет рассмотрение экономических санкций, вводимых ЕС, в связи с чем возникает вопрос: следует ли рассматривать экономические санкции ЕС как составную часть его публичного порядка? При ответе на него особое внимание следует уделять интересам, защищаемым экономическими санкциями, поскольку подход Суда ЕС к вопросам публичного порядка зиждется на позиции, что публичный порядок направлен на защиту интересов и ценностей ЕС.

Отметим, что правовая оценка экономических санкций в национальных судебных юрисдикциях разнится. Например, Федеральный суд Швейцарии постановил, что простое существование экономических санкций в отношении кредитора необязательно составляет часть публичного порядка в вопросе исполнения арбитражного решения, подразумевая, что исполнение по решению может быть предотвращено другими способами, без необходимости прибегать к понятию публичного порядка в процессе исполнения решения. Федеральный суд Швейцарии в подобном случае уведомил органы, ответственные за обеспечение исполнения экономических санкций в Швейцарии, с тем чтобы гарантировать, что требование, потенциально связанное с нарушением экономических санкций, в конечном счете не будет удовлетворено [1].

Однако такое разрешение едва ли применимо в отношении исполнения экономических санкций Европейского Союза.

Правовым основанием экономических санкций ЕС является ст. 215 Договора о функционировании ЕС, которая предусматривает возможность полного или частичного приостановления или сокращения экономических и финансовых отношений с одной или несколькими третьими странами путем принятия Советом квалифицированным большинством по совместному предложению Верховного представителя Союза по иностранным делам и политике безопасности и Комиссии необходимых мер. Совет информирует о них Европейский парламент. Согласно ч. 2 ст. 215 Совет может принимать ограничительные меры против физических или юридических лиц, групп или негосударственных образований [2].

Интересы безопасности Европейского Союза и его государств-членов часто рассматриваются как ценности, охватываемые институтом публичного порядка. Защита фундаментальных ценностей Союза, поддержка демократии, верховенства права и прав человека, поощрение интеграции всех стран в мировую экономику, а также сохранение мира, предотвращение конфликтов и укрепление международной безопасности, имеют ключевое значение для ЕС. Эти ценности и прин-

ципы, очевидно, являются тем, что стремятся защитить экономические санкции, вводимые ЕС.

Принимая во внимание аргументацию, высказанную Судом ЕС в делах *EcoSwiss*, *MostazaClaro* и *Asturcom* (в которых вопросы картельного сговора и защиты прав потребителя соответственно были расценены как вопросы публичного порядка), а также основную правовую базу и фундаментальность общественных интересов, на защиту которых направлены санкции ЕС, представляется правдоподобным, что Суд ЕС, если столкнется с квалификацией экономических санкций ЕС в качестве публичного порядка, отнесет их к основам публичного порядка ЕС. В частности, можно обоснованно утверждать, что введение экономических санкций было обусловлено выполнением задач, стоящих перед ЕС. Это может иметь широкие последствия для национальных судов, которые будут обязаны применять такие экономические санкции как элемент публичного порядка ЕС как в отношении отмены и пересмотра судебных и арбитражных решений, так и в отношении процедур их признания и приведения в исполнение.

Таким образом, можно утверждать, что принятые ЕС законы о рестрикциях представляют собой публичный порядок ЕС. Они призваны служить целям ЕС, включая содействие поступательному развитию мировой экономики и постепенной отмене ограничений международной торговли. Экономические санкции ЕС должны применяться для защиты широко распространенных ценностей и интересов, в связи с этим национальные судебные органы должны рассматривать санкции в свете оговорки о публичном порядке, поскольку в противном случае они будут действовать в нарушение правового регулирования ЕС по вопросам применения санкций.

Список использованной литературы:

1. Swiss Federal Tribunal. 4A 250/2013 Judgment of January 21, 2014. / First Civil Law Court. URL: <http://www.swissarbitrationdecisions.com/sites/default/files/21%20janvier%202014%204A%20250%202013.pdf>.
2. Договор о функционировании Европейского Союза (Рим, 25 марта 1957 г.) (в редакции Лиссабонского договора 2007 г.) (2016/C 202/01). Консолидированная версия / Система ГАРАНТ. URL: <http://base.garant.ru/71715364/#ixzz5lnvjEeSW>.

Ключевые слова: экономические санкции, публичный порядок, санкции ЕС, признание и исполнения иностранных судебных решений.

Ключові слова: економічні санкції, публічний порядок, санкції ЄС, визнання та виконання іноземних судових рішень.

Key words: economic sanctions, public order, EU sanctions, recognition and enforcement of foreign court decisions.

КОНОВАЛЬЧУК АНАСТАСІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Інститут регіональних перспектив та розвитку місцевого самоврядування,
дослідник

ПРОПОРЦІЙНІСТЬ ІНТЕРЕСІВ БАТЬКА ТА МАТЕРІ ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПРО НАРОДЖЕННЯ ДИТИНИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Заборона дискримінації людини за будь-якою ознакою є актуальним питанням як українського, так і міжнародного права. Відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право» він застосовується до питань, що виникають у сфері приватноправових відносин з іноземним елементом. Для нас важливим є чітке визначення цим Законом ознак «іноземного елемента», одною з яких є те, що «юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави», а також те, що однією зі сфер застосування цього Закону є «визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів».

Міжнародне приватне право виникло і початково розвивалось переважно саме як «колізійне право», тобто суб'єкти правовідносин обирають у випадку наявності «іноземного елемента» якими юридичними фактами (правом якої країни чи міжнародно-договірними угодами) вони будуть користуватися чи зобов'язані користуватися при вирішенні приватноправових відносин як об'єкта, на що спрямовані дії суб'єктів.

В згаданому Законі важливою є дефініція про приватноправові відносини, «які ґрунтуються на засадах юридичної рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності, суб'єктами яких є фізичні та юридичні особи». Це відповідає вченню про «автономію волі», що з часу заснування доктрини міжнародного приватного права йшло поруч з «колізійним методом». Тобто, сторони могли домовлятися, право чи «звичаї» якої держави вони застосовуватимуть до своїх договорів. В наш час «автономія волі», або вибір права найчастіше застосовується у випадку укладення письмового контракту між сторонами з «іноземним елементом».

Поряд з вільним волевиявленням сторін щодо застосування колізій права у правовідносинах між ними є імперативність прав людини (особливо, коли однією із сторін є фізична особа), втілених в «Загальній декларації прав людини» та «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод», яка підписана державами – членами Ради Європи, в тому числі і Україною (ратифіковано у 1997 році). Конвенція та Протоколи до неї є частиною національного законодавства України, відповідно до ст. 9 Конституції України.

Таке законодавче визнання обов'язкової юрисдикції Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції як «юридичних фактів з іноземним елемен-

том», зумовлює вивчення практики ЄСПЛ та застосування національного законодавства з урахуванням позиції ЄСПЛ, оскільки саме в рішеннях ЄСПЛ розкривається зміст більшості положень Конвенції. Окрім того, ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачає застосування судами Конвенції та практики ЄСПЛ як джерела права, а ст. 18 цього Закону визначає порядок посилання на Конвенцію та практику Суду. При цьому варто зауважити, що йдеться саме про «практику Суду» у значенні, розкритому у ст. 1 цього Закону, тобто практику ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини, а не лише про рішення щодо України.

Ще одним наслідком застосування «колізійного» міжнародного приватного права у вигляді рішень ЄСПЛ можна вважати ширше впровадження в правову систему України системи прецедентного права. Остання, на наш погляд, є більш гнучкою і дозволяє врегульовувати суспільні відносини не тільки державою, але й суспільним середовищем, бо воно має більш безпосередній і швидший вплив на судові рішення, ніж на закон, створення якого є суто державною волею.

В українському правовому полі є актуальним і не повністю вирішеним питання, які визначаються ст. 14 Конвенції – заборони дискримінації за будь-якою ознакою, зокрема за ознаками статі, гендерної рівності, ст. 8 – права на повагу до приватного і сімейного життя, особливо тлумачення «сімейного життя», що охоплює не лише формальні, але й «інші «сімейні зв'язки», які існують де-факто і характеризуються достатньою сталістю, тлумачення сексуальної ідентичності тощо, а також ст. 2 Конвенції – право на життя щодо права на переривання вагітності.

Типова ситуація дискримінації за ознакою статі – це коли жінка зазнає менш сприятливого ставлення порівняно з чоловіком. Але буває і навпаки. Так, колізією права можна рахувати зафіксовану як у внутрішньо-українських нормативних, так і міжнародно-правових актах спільну відповідальність чоловіка і жінки за свою репродуктивну поведінку, поряд з неодноразовим тлумаченням виключного права жінки при вирішенні питання переривання вагітності.

Наприклад, ст. 16 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок від 18 грудня 1979 року визначає рівність прав чоловіків і жінок, в тому числі на основі однакових прав чоловіків і жінок як батьків незалежно від їхнього сімейного стану в питаннях, що стосуються їхніх дітей; вільно і відповідально вирішувати питання про кількість дітей та щодо проміжків між їх народженням. Поруч з цим можна вважати визначене у ст.50 Сімейного Кодексу України право батька на батьківство правом брати участь у вирішенні питання щодо необхідності проведення абортів. Підтвердження такого тлумачення цієї правової норми знаходимо і в інших статтях Сімейного кодексу України. Зокрема, в ч.2 ст.50 йдеться про те, що відмова дружини від народження дитини (ми тлумачимо це питання з включенням в нього і рішення жінки про штучне переривання вагітності) може бути причиною розірвання шлюбу. Крім того, у ч.2 ст.54 зазначено: «Усі найважли-

віші питання життя сім'ї мають вирішуватись подружжям спільно, на засадах рівності. Дружина, чоловік мають право чинити опір усуненню їх від вирішення питань життя сім'ї».

З другої сторони, джерелом права є рішення ЄСПЛ. У питанні, яке ми розглядаємо, Європейський Суд прийняв «колізійні» рішення у відношенні до національного законодавства. Репрезентативною в цьому аспекті є справа «Босо проти Італії» [1]. Дружина заявника вирішила перервати вагітність, не зважаючи на заперечення чоловіка. Заявник скаржитись на порушення своїх прав як потенційного батька і права ненародженої дитини на життя. Окрім цього заявник стверджував, що надання жінці можливості здійснити аборт перешкоджає батькові створити сім'ю. Суд в своєму рішенні зазначив, що право на приватне життя батька не може тлумачитися так широко, щоб містити право консультуватися з приводу абортів, який має намір зробити жінка. Суд також зазначив, що будь-які тлумачення прав потенційного батька в контексті положень ст. 8 Конвенції, коли мати має намір зробити аборт, повинні перш за все враховувати права матері, так як вагітність і рішення про її продовження або переривання в найбільшою мірою і безпосередньо стосуються її.

Аналогічні рішення були прийняті Європейською комісією з прав людини у справах «Патон проти Об'єднаного Королівства» [2] та «Н проти Норвегії» [3]. В першому випадку (Великобританія) зазначено наступне: «Життя ембріона нерозривно пов'язане з життям вагітної жінки і не може розглядатися у відриві від неї. Якби ст. 2 Конвенції мала відношення до права ембріона і його захисту, стаття б розглядалася як абсолютне право зародка на життя, і аборт був би заборонений, навіть якби він був необхідний за медичними показаннями для захисту здоров'я і життя вагітної жінки. Це б означало, що це не народжене життя ембріона мало б вищу цінність, ніж життя вагітної жінки. Право на життя людини вже народженої піддавалося б обмеженням, не передбаченим ст. 2 Конвенції».

У другому випадку (Норвегія) заявник, який не перебував у шлюбі з жінкою, яка завагітніла від нього, домовився з нею не позбавляти ненародженої дитини життя та взяв на себе чітке зобов'язання піклуватися про немовля після його народження. Проте жінка вирішила зробити аборт. Заявник наполягав на тому, що ненароджена дитина залишається незахищеною, що суперечить ст. 2 Конвенції. Європейська комісія з прав людини не виключала, що за певних обставин (які однак не були зазначені) зародок може користуватися певним захистом за ст. 2 Конвенції, незважаючи на те, що в різних державах існує значна розбіжність думок, чи захищає ст. 2 та в якій мірі ненароджене життя. У зв'язку з цим та з урахуванням значних розбіжностей в нормах національних правових систем Європейська комісія вирішила, що в такому делікатному питанні держави повинні мати певну свободу вибору.

Подолання колізії – основне завдання міжнародного приватного права. Є зрозумілим, що думку чоловіка можна і треба брати до уваги у випадках виникнення у жінки бажання провести штучне переривання

вагітності за соціальними показниками. У випадку встановлення необхідності проведення такої операції за медичними показниками вона повинна відбуватись без урахування думки батька дитини. Але і за таких умов треба обов'язково інформувати його про прийняте дружиною рішення. Вважаємо, що законодавство України (ст. 50 Сімейного кодексу чи ст. 50 «Основ законодавства України про охорону здоров'я») необхідно доповнити положенням про те, що чоловік повинен бути поінформований при визначених випадках про прийняте дружиною рішення про проведення операції штучного переривання вагітності.

Список використаної літератури:

1. BOSO v. ITALY, Decision of ECHR, [Online], available at: https://www.echr.coe.int/Documents/CLIN_2002_10_46_ENG_815419.pdf (Accessed Apr. 2019).
2. PATON v. THE UNITED KINGDOM, Decision of ECHR, [Online], available at: <https://www.globalhealthrights.org/health-topics/health-care-and-health-services/paton-v-united-kingdom/> (Accessed Apr. 2019).
3. R.H. v. NORWAY, Decision of ECHR, [Online], available at: <https://www.globalhealthrights.org/wp-content/uploads/2016/12/H.-v.-NORWAY.pdf> (Accessed Apr. 2019).

Ключові слова: Європейський Суд з прав людини, гендерна рівність, подружжя згода, планування сім'ї, інтереси батька при народженні дитини, права на аборт, право на життя.

Ключевые слова: Европейский Суд по правам человека, гендерное равенство, согласие супруга (и), планирование семьи, интересы отца при рождении ребенка, права на аборт, право на жизнь.

Key words: European Court of Human Rights, gender equality, spousal consent, family planning, father's interests at the birth of a child, abortion rights, right to life.

САКІР-МОЛОЧКО НІНА ВАСИЛІВНА

Академія Державної пенітенціарної служби,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ

В сучасному суспільстві дедалі більшої актуальності набуває питання дослідження виборчих систем, їх переваг та недоліків, відповідності загальноприйнятим принципам, впливу конкретних елементів виборчої системи на результати голосування тощо. В кожному випадку виборче законодавство є унікальним та визначає характерні саме для даної країни умови обрання членів парламенту. Проте, існують і загальні для кожної країни ознаки – елементи виборчої системи. Таке поєднання спільного і відмінного забезпечує можливість використання

компаративного конституційно-правового аналізу в галузі виборчого права країн світу. Для повноцінного дослідження виборчих систем виявляється недостатньо лише провести їх детальний аналіз, вивчивши всі елементи конкретної виборчої системи, але також необхідно і порівняти функціонування кожного з елементів у виборчій системі кожної конкретної країни.

«Одним з методів, що виявив свою ефективність та продуктивність в контексті загальнотеоретичних правових розвідок, і який активно застосовується у конституційному праві, є компаративний метод» [5, с. 86]. «Порівняльне правознавство як метод – сукупність прийомів виявлення загальних закономірностей виникнення, розвитку, функціонування правових систем (їх елементів) за допомогою їх порівняння» [4, с. 13].

Доцільність використання саме компаративного аналізу (порівняльного правознавства) для дослідження виборчих систем як правового інституту є доведеною та обґрунтованою. «До всіх правових систем, до всіх галузей права, до всіх правових явищ, які існують у світі, має вихід порівняльне правознавство. Усі правові явища можуть мати порівняльний вимір і в цьому сенсі входять до об'єкта порівняльного правознавства» [2, с. 13].

Компаративний аналіз проводиться за допомогою ряду інструментів та методів. Науковці відносять до інструментарію порівняльного аналізу «принципи подібності та відмінності, дедуктивні теоретичні моделі правових інститутів та індуктивні методи їх верифікації з допомогою діахронно-історичного та синхронно-функціонального способів збору даних» [3, с. 46]; до методів: порівняльний (як основний метод), історичний, логічний, соціологічний, статичний, системний, функціональний (загальнонаукові методи), формально-юридичний, правового регулювання (спеціальні методи) герменевтичний, аксіологічний, антропологічний, діалектичний (загальні філософські підходи) [4, с. 10].

Порівняльне правознавство зарекомендувало себе як ефективний метод дослідження правових систем, проте варто зазначити, що даний метод має і ряд недоліків та проблем, що проявляються в тому числі і в ході порівняння виборчих систем. До проблем порівняльного правознавства зазвичай відносять: «культурну обмеженість» дослідника, обмежене число конкретних прикладів, відбір параметрів для порівняння, визначення змісту конкретних понять та термінів, функціональна еквівалентність, врахування історичного минулого систем, верифікація прогнозів дослідження [3, с. 48–49]. Для подолання можливих проблем слід користуватись наступними методологічними правилами: «сприйняття правової реальності має бути системним; використання методу вторинного аналізу, а також критичне бачення правової карти світу (аналіз правових систем, у тому числі і рідної, має здійснюватися з неупередженістю й адекватним висвітленням їх позитивних чи негативних рис); порівнюватися мають типові факти, з урахуванням зв'язку з конкретною обстановкою, причинами виникнення правового явища, динамікою розвитку; аналізуючи законодавчий акт і практику його

застосування, слід враховувати прояв суб'єктивного фактора у правотворчості та правозастосуванні; слід уникати вживання «нестійких» термінів, не варто вживати багатозначні терміни, необхідно вивчати історію цих термінів, їх еволюцію та змістовне навантаження, корисно скласти словник ключових понять; необхідно виявляти сутність порівнюваних об'єктів, а не правову форму» [1, с. 15].

Варто звернути увагу на особливості сучасного порівняльного правознавства: поліфункціональність, домінування порівняльно-правового методу при поєднанні аксіологічного та порівняльного підходів, поєднання теоретичних та праксеологічних аспектів.

Отже, при дослідженні виборчих систем використання компаративістського (порівняльного) методу дає можливість зробити висновки щодо ефективності функціонування кожного з елементів в конкретному виді виборчої системи та, як наслідок, ефективності функціонування кожної виборчої системи в цілому. При цьому, необхідно намагатися нівелювати недоліки методу порівняльного правознавства задля того, щоб найповніше використати компаративний аналіз як найбільш перспективний метод у сучасних правових дослідженнях.

Список використаної літератури:

1. Баранова Ю.О. Методологічні правила порівняльно-правових досліджень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2015, 28 с.
2. Гуменюк Т.І. Перспективи розвитку порівняльно-правових досліджень в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2018. Вип. 3. Том 1. С. 12–17.
3. Долженков О. Порівняльний аналіз як метод політологічних досліджень. *Освіта регіону*. 2013. № 1. С. 45–50.
4. Петришин О.В. Порівняльне правознавство у таблицях : навч. посіб. для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів / авт.-уклад.: О.В. Петришин, О.В. Зінченко, Д.В. Лук'янов, С.П. Погребняк. 2-ге вид., змін. Харків : Право, 2018, 184 с.
5. Скрипнюк В.М.. Методологія компаративного аналізу в сучасних конституційно-правових дослідженнях. *Держава і право : збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 85–90.

Ключові слова: порівняльне правознавство, компаративістика, виборча система.

Ключевые слова: сравнительное правоведение, компаративистика, избирательная система.

Key words: comparative law, comparative studies, electoral system.

СЕКЦІЯ 8.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ ТА МИТНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

КОРМИЧ БОРИС АНАТОЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри морського та митного права,
доктор юридичних наук, професор

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА СУЧАСНИХ СТАНДАРТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ: ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ТА ПРИВАТИЗАЦІЯ

Сучасна митна політика більшості країн світу ґрунтується на системі загальновизнаних універсальних правил та принципів, що сформувалися у другій половині ХХ ст. та продовжують розвиватися завдяки міжнародному співробітництву з питань функціонування багатосторонньої торговельної системи СОТ. Базисом цих принципів є ідеї нео-лібералізму, закладені свого часу під час підписання ГАТТ-47, які поєднали принципи вільної торгівлі із необхідним державним втручанням та повагою до суспільних потреб. Така нео-ліберальна візія «практично домінує у режимах права СОТ та міжнародному інвестиційному праві. А через інституційні зв'язки між СОТ та деякими іншими глобальними режимами стандартизації... ці ідеали також впливають на процес нормотворення у відповідних сферах» [1, р. 462]. При цьому, крім самої СОТ, можна виділити ще два ключових центри формування стандартів реалізації митної політики, що взаємодіють з СОТ у питаннях регулювання міжнародної торгівлі та митного співробітництва, які представлені Всесвітньою Митною Організацією (ВМО), та ООН у особі її окремих агенцій (ЮНКТАД, Європейська Економічна Комісія ООН тощо).

При цьому, протягом тривалого часу відзначається зростання ступеню автономності тих правових режимів, що сформовані у рамках вищезазначених організацій, за якої національні держави у питаннях формування та проведення митної політики стають все більше зв'язаними нормами, що створюються безпосередньо актами міжнародних організацій, як-то рішеннями відповідних комітетів СОТ, висновками Органу з врегулювання суперечок СОТ, рекомендаціями та стандартами ВМО та іншими. Дані тенденції у торговельній та митній

політики є елементом більш комплексної концепції глобального управління (*global governance*), що активно розвивається з 70-80-х рр. XX ст. До основних ідей концепції глобального управління належать обмеження влади національних держав через обов'язкову участь сучасної держави у «міждержавній (міжнародній) системі, яка розвивається разом з світовою економікою» [2, р. 4] та в самому загальному вигляді обґрунтовує той факт, що у рамках процесів глобалізації «в результаті виникнення акторів та інституцій вище або нижче держави, таких як багатонаціональні економічні інститути (наприклад МВФ та СОТ), глобальні соціальні рухи, міжнародно-правові режими, влада – тобто здатність впливати на свідомість, наміри або дії актора – вже не є властивістю виключно держави, оскільки вона все більше і більше розповсюджується по всій глобальній системі з утворенням нових центрів та адміністрацій поза державою» [3, р. 16].

Але важливою тенденцією є не лише перенесення значної частини регулювання торговельної та митної політики на міжнародний рівень, але й “приватизація” певних елементів процесу творення правил такого регулювання. Така приватизація означає процес за якого міжнародні неурядові організації розробляють та встановлюють стандарти, які перетворюються на глобальні правила визнані не лише приватним сектором, а й державами. На сьогодні фахівці виділяють щонайменше три подібних організації, стандарти яких мають визначальний вплив на міжнародну торгівлю та політику держав по регулюванню останньої. До них відносяться: Рада з Міжнародних стандартів фінансової звітності (IASB), правила якої застосовуються більш ніж у ста країнах, а також Міжнародна організація стандартизації (ISO) та Міжнародна електротехнічна комісія (IEC) «які у сукупності відповідають за 85 відсотків всіх міжнародних стандартів щодо дизайну та характеристик промислових товарів. Їх товарні стандарти визначають доступ на ринки, безпеку споживачів та виробництва, гарантії якості та конкурентоздатність» [4]. Більше того, приватно-публічне партнерство у формуванні заходів щодо реалізації митної політики заохочується і на національному рівні, що відображено у низці рекомендацій ВМО, ЄЕК ООН, тощо.

Також, у створенні сучасних стандартів реалізації митної політики відбувається суттєве зміщення акцентів на регіональний рівень, що пов'язано із тенденцією стрімкого зростання регіональної економічної інтеграції у формах зон вільної торгівлі та митних союзів. Так, якщо за даними СОТ станом на 1990 р. діяло 19 регіональних торговельних угод, то у 2000 р. ця цифра зросла до 79, а станом на 2018 р. таких угод налічується 288. При чому лідером по кількості укладених регіональних торговельних угод є Європейський Союз, що має 42 діючі угоди, що стосуються питань торгівлі товарами, та повідомив СОТ про намір підписати ще 13 подібних угод [5]. Слід зазначити, що укладання регіональних торговельних угод, навіть у формі зон вільної торгівлі, не кажучи вже про митні союзи, не лише впливає на тарифне та нетарифне регулювання руху товарів між їх учасниками, а й передбачає, як правило, поглиблення взаємодії між митними адміністраціями, гармонізацію митних та прикордонних процедур, стандартизацію вимог

щодо обміну інформацією, запровадження елементів спільного управління кордонами, тощо.

В цьому аспекті, завдяки низці вимог Додатку XV до Глави 5 Угоди про асоціацію України та ЄС щодо наближення митного законодавства до *acquis communautaire*, Україна потрапила у зону європеїзації митного законодавства, що охоплює не лише безпосередньо країни-члени ЄС, а й країни-партнери. Це, зокрема, обумовлюється зв'язаністю спільної торговельної політики ЄС принципами та цілями зовнішніх дій ЄС, передбачених нормами ст. 21 та 22 Договору про ЄС. Зокрема, ст. 21 (2) Договору про ЄС виводить питання укладання торговельних угод виключно з економічної площини, зв'язуючи їх вимогами щодо забезпечення цінностей, фундаментальних інтересів, безпеки та цілісності ЄС, підтримкою демократії та верховенства права тощо. А одним з інструментів досягнення зовнішніх цілей ЄС вважаються концепції “нормативної сили” (пропаганди норм та принципів ЄС за його кордонами) та “керівної сили” (експорт норм та принципів у сусідні країни) [6, р. 51-16].

Нарешті, ще одним сучасним джерелом формування та поширення стандартів щодо прийомів та способів проведення митної політики слід вважати горизонтальне співробітництво між суб'єктами публічної адміністрації різних країн, що задіяні у виконанні митних та прикордонних формальностей. (В першу чергу між митними та прикордонними службами, морськими адміністраціями, тощо). Таке співробітництво яке представляє собою один з каналів поширення досвіду та «найкращих практик», прийняття спільних рішень та узгодження спільних дій в сфері управління кордонами та організації руху товарів та транспортних засобів через суміжні пункти пропуску. Фактично мова йде про формування транснаціональних мереж національних регуляторних органів або посадових осіб, що здійснюють взаємодію відповідно до вимог багатосторонніх або двосторонніх угод [7].

Все це у сукупності веде до суттєвої диверсифікації центрів формування сучасних стандартів реалізації митної політики, що на практиці дозволяє при дотриманні загальних принципів гармонізації, уніфікації та стандартизації митних процедур максимально враховувати регіональну специфіку, потреби окремих держав та приватного сектора.

Список використаної літератури:

1. Barak-Erez D., Perez O. Whose Administrative Law is it Anyway? How Global Norms Reshape the Administrative State. *Cornell International Law Journal*. 2013. Vol. 46. Pp. 456-497.
2. Wallerstein I. *The Politics of the World-Economy: The States, the Movements and the Civilizations*. Cambridge University Press, 1984. 191 p.
3. O'Brien, R. Goetz A., Scholte J., Williams M. *Contesting Global Governance: Multilateral Economic Institutions and Global Social Movements*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 260 p.
4. Büthe T., Mattli W. *The Privatization of Regulation in the World Economy. The Regulatory Review*. 2011. URL: <https://www.theregreview.org/2011/05/24/the-privatization-of-regulation-in-the-world-economy>

5. Regional Trade Agreements Information System. World Trade Organization. URL: <http://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx>
6. Blaese J-D. International Institutions and the Power of the EU: How Has it Been Affected by the Financial Crisis? Hamburg: Anchor Academic Publishing, 2013. 72 p.
7. Kingsbury B., Donaldson M. Global Administrative Law. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford Public International Law. Oxford University Press, 2015. URL: <http://opil.ouplaw.com>

Ключові слова: торговельна політика, митні правила, митні формальності, сприяння торгівлі, належне урядування, СОТ, ВМО, СЕФАКТ ООН.

Ключевые слова: торговая политика, таможенные правила, таможенные формальности, содействие торговле, надлежащее управление, ВТО, СТС, СЕФАКТ ООН.

Key words: trade policy, customs regulations, customs formalities, trade facilitation, good governance, WTO, WCO, UN/SEFACT.

КУЗНЕЦОВ СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС У СФЕРІ ВНУТРІШНЬОГО ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ

Відповідно до статті 474 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Україна здійснюватиме поступове наближення свого законодавства до права ЄС [1], а керуючись частина I Розділу 14 Закону України від 18.03.2004 р. «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [2], транспортне *acquis* ЄС має бути повністю інкорпороване у національну систему права. Наприкінці 2017 року Кабінетом Міністрів України було схвалено Стратегію імплементації положень директив та регламентів Європейського Союзу у сфері міжнародного морського та внутрішнього водного транспорту («дорожню карту») [3] (далі – Стратегія). Як зазначено у Розділі «Загальна частина» Стратегії, її прийняття обумовлено невиконанням схвалених раніше планів імплементації положень *acquis* Європейського Союзу у галузі морського та внутрішнього водного транспорту, зазначених у додатках XVII і XXXII до Угоди про асоціацію.

Цілковито справедливою є викладена у Стратегії теза про те, що важливим чинником повернення України на світовий ринок перевезень на морських і внутрішніх водних шляхах є створення сучасного правового поля для приваблення інвестицій у цей сегмент транспортного сектору економіки. Для цього вкрай необхідним є приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів судноплавства. Міжнародні конвенції, прийняті у рамках діяльності

Міжнародної морської організації, документи Комітету з Водного транспорту Європейської Економічної Комісії ООН і Дунайської комісії є основою, яку необхідно імплементувати у правове поле України. Законодавство Європейського Союзу є зразком такої імплементації, що повинно стати прикладом для України.

Необхідно пригадати, що внутрішні водні шляхи відіграють значну роль у європейській транспортній системі. Пояснюється це тим, що водні перевезення досить дешеві, надійні, безпечні та екологічні, що відповідає побажанням вантажовласників і урядів європейських держав. Внутрішній водний транспорт відіграє позитивну роль і на світовому рівні, пов'язуючи між собою європейські держави і беручи участь у міжнародній торгівлі. Однак, незважаючи на всі позитивні чинники, його розвиток не відбувається випереджаючими темпами у порівнянні з іншими видами транспорту [4, с. 38].

Планом заходів з імплементації положень директив та регламентів Європейського Союзу у сфері міжнародного морського та внутрішнього водного транспорту, що був затверджений тим самим розпорядженням Уряду, передбачаються окремі кроки з імплементації наступних актів ЄС у сфері внутрішнього водного транспорту: Директиви Ради 96/75/ЄС від 19 листопада 1996 р. про системи фрахтування та ціноутворення на національному та міжнародному внутрішньому водному транспорті Співтовариства; Директиви Ради 87/540/ЄЕС від 9 листопада 1987 р. про доступ до перевезення вантажів водними шляхами для національного та міжнародного транспорту і взаємне визнання дипломів, сертифікатів та інших офіційних посвідчень кваліфікаційного рівня для провадження такої діяльності; Директиви Ради 96/50/ЄС від 23 липня 1996 р. про гармонізацію умов отримання національних свідоцтв капітанів для перевезення пасажирів та вантажів внутрішніми водними шляхами у межах Співтовариства; Директиви Європейського Парламенту і Ради 2016/1629 від 14 вересня 2016 р., що встановлює технічні вимоги до суден внутрішнього плавання, вносить зміни до Директиви ЄС 2009/100 від 16 вересня 2009 р. і скасовує Директиву ЄС 2006/87 Європейського Парламенту та Ради від 12 грудня 2006 р. про встановлення технічних вимог до суден на внутрішніх водних шляхах та скасовує Директиву Ради 82/714/ЄЕС; Директиви 2005/44/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 7 вересня 2005 р. про гармонізовані річкові інформаційні служби на внутрішніх водних шляхах Співтовариства; Директиви 2009/21/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 р. стосовно відповідності вимогам держави прапора.

Серед імплементаційних заходів передбачається розроблення проєктів нормативно-правових актів стосовно ціноутворення на внутрішньому водному транспорті з урахуванням положень Директиви Ради 96/75/ЄС, вимог до професійної компетенції перевізника та механізму взаємного визнання відповідних кваліфікаційних документів з урахуванням положень Директиви Ради 87/540/ЄЕС; щодо гармонізації умов отримання свідоцтв капітанів (судноводіїв) для перевезення пасажирів та вантажів внутрішніми водними шляхами з урахуванням положень

Директиви Ради 96/50/ЄС; стосовно технічних вимог до суден внутрішнього плавання, класифікації внутрішніх водних шляхів з урахуванням положень Директиви Парламенту і Ради 2016/1629; стосовно функціонування річкової інформаційної служби на внутрішніх водних шляхах з урахуванням положень Директиви 2005/44/ЄС. Також передбачається розроблення та затвердження стандарту вищої освіти у сфері внутрішнього водного транспорту відповідно до Директиви Ради 87/540/ЄЕС, визначення механізму взаємного визнання Україною та ЄС кваліфікаційних документів капітанів та членів екіпажів суден внутрішнього плавання, реорганізація існуючої річкової інформаційної служби шляхом включення до її складу підприємства, що відповідає за забезпечення безпеки судноплавства на річкових внутрішніх водних шляхах, підвищення кваліфікації персоналу, відповідального за забезпечення безпеки судноплавства на внутрішніх водних шляхах і надання гармонізованих інформаційних послуг, у тому числі в навчальних закладах країн-членів ЄС та утворення центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сферах морського і річкового транспорту, торговельного мореплавства, судноплавства на внутрішніх водних шляхах, навігаційно-гідрографічного забезпечення мореплавства, а також у сфері безпеки на морському та річковому транспорті, крім суден флоту рибної промисловості (Державної служби морського і річкового транспорту).

Окремі з перелічених заходів вже здійснено, зокрема утворено Державну службу морського і річкового транспорту [5; 6]. Стосовно ж інших – робота досі продовжується, є важкою через наявність значних прогалин та загального стану занепаду вітчизняного законодавства у сфері внутрішнього водного транспорту [7]. Зокрема, необхідним є ухвалення положення про запровадження спеціальних правил, що регулюють доступ до здійснення перевезень товарів національними та міжнародними водними шляхами для покращення рівня кваліфікації перевізників. Це удосконалення здатне допомогти встановленню ринку на надійній основі, з виключенням структурної надлишковості та з поліпшенням якості послуг, що надаються в інтересах користувачів, перевізників та економіки у цілому [8, с. 73]. І це лише один з напрямів необхідного реформування галузевого законодавства. У більш загальному ж аспекті основою для подальшого здійснення запланованих заходів, на наше переконання, має стати цілком оновлена нормативно-правова база сфери внутрішнього водного транспорту (або судноплавства внутрішніми водними шляхами), при цьому комплексний підхід до його розробки та побудова ефективного інституційного механізму нарешті мають стати основою оновлення та розбудови галузі.

Список використаної літератури:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011

2. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1629r-15/page5>
3. Про схвалення Стратегії імплементації положень директив та регламентів Європейського Союзу у сфері міжнародного морського та внутрішнього водного транспорту («дорожньої карти»): розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.10.2017 р. № 747-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 86. Ст. 2622.
4. Эглит Я. Я., Галин А. В. Особенности развития внутренних водных путей Европы. *Морской и речной транспорт*. 2014. № 1 (8). С. 38-41.
5. Про утворення Державної служби морського та річкового транспорту України: постанова Кабінету Міністрів України від 6 вересня 2017 р. № 1095. *Офіційний вісник України*. 2018. № 10. Ст. 357.
6. Питання Державної служби морського та річкового транспорту: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 621-р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621-2018-p>
7. Кузнецов С. О., Слатвінська В. М. Стандарти Європейського Союзу для внутрішніх водних шляхів України: Директива № 96/50/ЄС. *Lex Portus*. 2017. № 3. С. 25-34.
8. Кузнецов С. О., Слатвінська В. М. Стандарти Європейського Союзу для внутрішніх водних шляхів України: Директива № 87/540/ЄС (Частина 1)]. *Lex Portus*. 2018. № 2. С. 68-78.

Ключові слова: імплементація, внутрішній водний транспорт, стратегія імплементації, план імплементації, судноплавство внутрішніми водними шляхами.

Ключевые слова: имплементация, внутренний водный транспорт, стратегия имплементации, план имплементации, судоходство по внутренним водным путям.

Key words: implementation, inland water transport, implementation strategy, implementation plan, navigation by inland waterways.

ФЕДОТОВ ОЛЕКСІЙ ПАВЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри морського та митного права,
доктор юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПУНКТІВ ПРОПУСКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Комплексна оцінка законодавчих новацій та змін практики функціональної організації пунктів пропуску на державному кордоні України в процесі модернізації державної митної справи, спрямованих на підвищення якості логістичного обслуговування у пунктах пропуску через державний кордон України, свідчить про наявність ряду не тільки позитивних практик, але й проблемних питань, які потребують нагального вирішення.

Так, одним із ключових факторів, які впливають не тільки на якість перетину державного кордону, а й на доцільність та ефективність роботи пунктів пропуску через державний кордон, є зручність їх інфраструктури. При цьому, саме від зручності інфраструктури пунктів пропуску через державний кордон України залежить їх пропускна спроможність, яка може зменшуватися в результаті впливу різноманітних чинників дестабілізації законодавчо встановлених процесів на державному кордоні [1, с. 275–277]. На теперішній час пропускна здатність більшості пунктів пропуску на державному кордоні України, на жаль, не розрахована на актуальний потік, що призводить до формування багатогодинних черг. При цьому, на теперішній час митні органи ДФС України не мають у своєму розпорядженні нормативно-правового акта, яким було би регламентовано порядок здійснення комплексних заходів щодо попередження, управління та стабілізації пропускної спроможності пунктів пропуску.

Серед проблем функціональної організації пунктів пропуску на державному кордоні України – проблеми в електромережі, повільність комп'ютерних систем, через яку час від часу «паралізує» пункти пропуску. Саме «зависання баз» і несправність комп'ютерних систем українських митниць призводить до багатогодинних колапсів на кордоні [6].

Іншим аспектом питання функціональної модернізації є проблема пристосованості будівель та інфраструктури пунктів пропуску до запровадження спільного контролю – контролю, що здійснюється співробітниками контрольних органів у спільному пункті пропуску відповідно до міжнародних принципів «єдиного вікна», «єдиної зупинки», вибіркової перевірки транспортних засобів та товарів. Адже, на жаль, більшість пунктів пропуску через державний кордон України побудовано так, що проведення спільного контролю без реконструкції там узагалі є неможливим, на інших же відбувається фактично послідовний контроль співробітниками українських контрольних органів та контрольних органів суміжної держави в одній будівлі на території суміжної держави.

Акцентуючи увагу на Одеській митниці ДФС, у зоні діяльності якої розташовано значну кількість пунктів пропуску через державний кордон України, необхідно зазначити, що влітку 2018 р. з метою оцінки можливостей/необхідних умов для встановлення спільного контролю на центральному сегменті українсько-молдавського кордону представники Місії EUBAM (досить детально питання роботи Місії EUBAM розкрито у дослідженнях О.О. Кацмази [2]) разом із партнерами з Митної служби та Прикордонної поліції Республіки Молдова здійснили відвідування пунктів пропуску «Павлівка», «Йосипівка», «Федосіївка» та «Дубове» митного поста «Подільськ» Одеської митниці ДФС. В результаті чого представники Місії EUBAM разом із партнерами з Митної служби та Прикордонної поліції Республіки Молдова висловили свою думку з приводу зміни статусу пункту пропуску «Йосипівка» із міждержавного на місцевий. Серед підстав для такого висновку: незадовільний стан під'їзних доріг, мала кількість переміщень транспортних засобів,

громадян та відсутність переміщення товарів суб'єктами ЗЕД, а також економічна невідповідність знаходження представників Молдови в зазначеному пункті пропуску.

Однак слід наголосити на тому, що незадовільний стан під'їзних доріг до пунктів пропуску на українсько-молдавському кордоні спостерігається по всій Одеській області, а враховуючи висновки, надані в листі Державного агентства автомобільних доріг України від 07.08.2018 р. № 6258/3/9.1-17-1928/10, усі дороги потребують проведення ремонтних робіт [8]. Що стосується малої кількості переміщень транспортних засобів, а також громадян – віддавати перевагу окремим пунктам пропуску за кількістю переміщень та нехтувати пунктом пропуску, в якому переміщень транспортних засобів та громадян менше – не доречно. В цьому аспекті важливим питанням є питання додержання прав та охоронюваних законом інтересів осіб [5, п. 7 ч. 1 ст. 8].

Слід також зазначити, що відповідно до ст. 20 Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про спільний контроль осіб, транспортних засобів, товарів та предметів у спільних пунктах пропуску через українсько-молдовський державний кордон, контрольні органи Молдови повинні створити у пункті пропуску «Йосипівка» необхідні телекомунікаційні системи, а також використовувати засоби зв'язку відповідно до законодавства своєї держави [10]. Крім того, витрати, пов'язані з експлуатацією та ремонтом телекомунікаційних систем, відповідно, покладено на контрольні органи держави, якою було встановлено такі системи. Вбачається, за вказаними обставинами Молдова не виявила бажання витрачати фінансові та матеріальні ресурси на спільний контроль у пункті пропуску «Йосипівка», у зв'язку із чим було запропоновано змінити його статус із міждержавного на місцевий. Адже щодо місцевих пунктів пропуску спільного контролю осіб, транспортних засобів, товарів, а також предметів, положеннями чинного законодавства не передбачено.

Зважаючи на той факт, що положення Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про спільний контроль осіб, транспортних засобів, товарів та предметів у спільних пунктах пропуску через українсько-молдовський державний кордон не вказують на обов'язковість створення в діючих українських пунктах пропуску спільних пунктів пропуску через українсько-молдовський державний кордон, пункт пропуску «Йосипівка» і в подальшому може виконувати функції в категорії міждержавного, без запровадження спільного контролю осіб, транспортних засобів, товарів та предметів з посадовими особами контрольних органів Молдови. Адже слідування спільним інтересам України та Республіки Молдови зовсім не передбачає зміну категорії (статусу) пунктів пропуску із міждержавного на місцевий, що виходить за межі договірних угод.

Водночас слід зазначити, що зміна категорії (статусу) пункту пропуску «Йосипівка» матиме результатом не тільки порушення положень ст.ст. 24, 33, 64, 68 Конституції України [4], Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [9], Закону

України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [7], але й призведе до незадоволення населення придністровського регіону Республіки Молдова.

Вбачається, чимало проблемних аспектів, пов'язаних із функціональною організацією пунктів пропуску на державному кордоні України та забезпеченням належної реалізації можливостей пунктів пропуску для міжнародного чи міждержавного або місцевого сполучення, митниці ДФС України вирішити не в змозі, адже такі заходи потребують значних фінансових ресурсів, у зв'язку із відсутністю яких досить мало проектів модернізації прикордонної інфраструктури було завершено успішно. Тож нині усе більше зростає потреба залучення зовнішніх ресурсів, а також відкритим залишається питання, яким державним органам потрібно передати від ДФС України функцію щодо розбудови і утримання пунктів пропуску через державний кордон України.

Список використаної літератури:

1. Герман О.О. Пропускна спроможність пункту пропуску для автомобільного сполучення на державному кордоні України. *Актуальні проблеми світової і національної економіки: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. молодих учених* (м. Дніпропетровськ, 26 бер. 2014 р.). С. 275–277.
2. Кацмаза А.А. Миссия Европейского союза по оказанию пограничной помощи. *Митна справа*. 2006. № 6. С. 86–89.
3. Кацмаза А.А. Миссия Европейского союза по оказанию пограничной помощи. *Митна справа*. 2007. № 1. С. 47–53.
4. Конституція України, 1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Митний кодекс України, 2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 32. Ст. 1175.
6. Несправне обладнання паралізувало роботу пунктів пропуску на кордоні з Польщею. URL: <http://shoppingpl.com/uk/news/399-nespravne-obladnannya-paralizuvalo-robotu-punktiv-propusku-na-kordoni-z-polshcheyu>
7. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. *Офіційний вісник України*. 2012. № 76. Ст. 3071.
8. Про надання інформації: лист Державного агентства автомобільних доріг України від 07.08.2018 р. № 6258/3/9.1-17-1928/10.
9. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 р. *Офіційний вісник України*. 2004. № 1. Ст. 4.
10. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про спільний контроль осіб, транспортних засобів, товарів та предметів у спільних пунктах пропуску через українсько-молдовський державний кордон від 06.10.2017 р. *Офіційний вісник України*. 2018. № 88.

Ключові слова: державна митна справа, логістичне обслуговування, митний кордон, пропускна спроможність, пункт пропуску, спільний контроль.

Ключевые слова: государственное таможенное дело, логистическое обслуживание, таможенная граница, пропускная способность, пункт пропуска, совместный контроль.

Key words: state customs procedures (affairs), logistic services, customs border, capacity, inspection post (checkpoint), joint control.

АВЕРОЧКИНА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук,
доцент, старший науковий співробітник

ДО ПИТАННЯ ПРО СУВЕРЕННІ ПРАВА ДЕРЖАВ У МОРСЬКИХ ПРОСТОРАХ

Концепція суверенних прав прибережної держави, що знайшла особливо широку підтримку під час проведення III Конференції ООН з морського права у сфері визначення правових підстав активності держав у морських просторах, що знаходяться за межами їх державних кордонів, втілена нині у нормах Конвенції ООН з морського права 1982 р. (далі – UNCLOS'82) [1]. Її норми стали альтернативою значним претензіям держав на поширення свого суверенітету на віддалені від узбережжя морські простори, висловленим у середині XX ст. Дійсно, концепція суверенних прав, стала компромісним рішенням багатьох проблем, що постали перед державами, які, завдячуючи морським прибережним водам, могли підтримувати свій розвиток та економічне становлення. У правничих дослідженнях до суверенних прав держави зараховують ті, що забезпечують економічну самостійність держави (на збирання податків та зборів, на енергетичні ресурси, на розробку природних ресурсів та управління ними), а також на визначення своєї компетенції, на здійснення примусу та проведення самостійної зовнішньої політики [2, с. 12].

Суверенними правами є права, яких має держава всередині своєї території, обмеженої державними кордонами, та за її межами та які дозволяють діяти їй у своїх інтересах тією мірою, якою вона вважатиме за потрібне, але у межах міжнародного права. Суверенні права визначаються основними принципами міжнародного права, міжнародними договорами держави та її законодавством [3]. До кола таких прав належать визнані та закріплені за кожною прибережною державою суверенні права у ВЕЗ та на континентальному шельфі. Виключний характер цих прав полягає у тому, що жодна інша держава не вправі без згоди прибережної держави здійснювати подібну діяльність [4, с. 81] у цих просторах.

Щодо зазначених суверенних прав мають місце певні обмеження, оскільки прибережна держава при здійсненні своїх прав у ВЕЗ належним чином враховує права та обов'язки інших держав та діє у порядку, сумісному з положеннями UNCLOS'82. Крім морських просторів, держави мають суверенні права з метою здійснення юрисдикції над морськими, космічними та повітряними суднами, якщо вони експлуатуються під її державним прапором. Держави мають суверенні права на дослідження та використання космічного простору, Місяця, Світового океану, Антарктики та інших територій, що перебувають під управлінням міжнародної спільноти [3].

Суверенні права неможливо ототожнювати із суверенітетом, який визначається як верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади держави у межах її території та як незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах [5]. При цьому ВМЕЗ України та простори континентального шельфу за межами територіального моря, а також прилегла зона (за умови її встановлення) – це простори, де прибережна держава має лише визнані міжнародними угодами (які стали в установленому порядку частиною її національного законодавства) суверенні права. Ці простори не є територією України, отже, неможливо й ототожнювати суверенітет та здійснювані за межами державної території суверенні права. Юрисдикція прибережної держави у цих просторах має своєю основою не суверенітет (як у внутрішніх водах та територіальному морі), а саме визнані та закріплені UNCLOS'82 суверенні права. У правничій літературі юрисдикція визначається як реалізація (або можливість реалізації) суверенних прав держави стосовно інших суб'єктів права, позначається як прояв суверенітету та дії державної влади у межах певної території [6; 7, с. 127]. С.В. Черніченко зазначає, що суверенітет держави завжди є «територіальним», тобто існує у межах території держави, та лише його прояви можуть виходити за межі її території [8]. Саме його прояви у вигляді юрисдикції дійсно виходять за межі території держави при здійсненні екстериторіальної або універсальної юрисдикції, але що стосується окремих видів прибережних морських просторів, то юрисдикція держави у них має своєю основою не суверенітет, а закріплені міжнародними угодами суверенні права, які не можна ототожнювати із суверенітетом через його набагато загальніший та всеохоплюючий характер, проте лише у межах території держави. Просторові межі, в яких реалізуються суверенні права та обов'язки сучасної держави, є ширшими за географічну область у межах державних кордонів, ширшими за території держав.

І.А. Хаванова зазначає, що, зважаючи на статико-динамічні характеристики юрисдикції, необхідно сказати, що повнота її реалізації може бути обмеженою за межами територіального верховенства [9, с. 83]. І це є цілком справедливим, адже, наприклад, у прилеглий зоні, ВЕЗ, на континентальному шельфі юрисдикція держави є обмеженою нормами міжнародних угод, зокрема UNCLOS'82, якими визначено, в яких саме сферах прибережна держава може здійснювати свою юрисдикцію.

Як справедливо зазначає Ю.Г. Барсегов, юрисдикція прибережної держави – це сукупність обмежених функціональних прав прибережної держави у різних за своїм режимом акваторіях Світового океану. Категорія «юрисдикція», що лежить в основі цього поняття, не відрізняється строгою визначеністю. Якщо у межах територіального верховенства національна юрисдикція є наслідком і проявом суверенітету, то за межами територіального моря може йтися лише про обмежену функціональну юрисдикцію прибережної держави у вигляді чітко визначених цільових прав і прерогатив ресурсного і нересурсного характеру, які встановлюються міжнародним правом на основі загальновизнаних принципів, норм і спеціальних міжнародних конвенцій універсального

характеру. Об'єм функціональних прав (юрисдикції) і просторові межі юрисдикції прибережної держави визначаються, зокрема, в UNCLOS'82 [10, с. 250]. Юрисдикція, здійснювана на функціональних засадах, стосується сфер, де міжнародне право дозволяє державам здійснювати певні функціональні повноваження, реалізуючи права у таких просторах, як континентальний шельф та ВЕЗ; дослідники відзначають таку особливість зазначеного принципу: якщо суверенітет держави вимагає наявності влади, суб'єктів та території, то юрисдикція, в основу якої покладено функціональний принцип, має місце за відсутності державної території [9, с. 84].

Ю.Г. Барсегов справедливо визначає зону національної юрисдикції як просторову сферу дії визнаних міжнародним правом за прибережною державою функціональних прав і прерогатив або обмеженої функціональної юрисдикції як ресурсного, так і нересурсного характеру. Визнання такого роду прав і прерогатив прибережної держави не розглядається як підстава для встановлення якогось особливого статусу, відмінного від статусу відкритого моря (просторами якого власне і є прилегла зона, ВЕЗ, континентальний шельф). Визначальним критерієм для такого підходу є та обставина, що суверенітет прибережної держави не поширюється на зони обмеженої національної юрисдикції [10, с. 66]. Зазначені прерогативи є своєрідною «компенсацією» прибережним державам за ті обмеження, яких вони зазнають у зв'язку із встановленим правилом UNCLOS'82 щодо здійснення суверенітету в територіальному морі лише з урахуванням норм цієї Конвенції та інших норм міжнародного права (ст. 2), і формують устояний принцип забезпечення прав прибережних держав на певні прерогативи у зонах національної юрисдикції.

Список використаної літератури:

1. Конвенция ООН по морскому праву. Официальный текст на русском языке. Официальный сайт ООН. URL: http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf
2. Хаустова М.Г. Тенденції розвитку права в умовах глобалізації. *Проблеми законності*. 2013. Вип. 124. С. 3–15.
3. Бекяшев К.А. Суверенные права. *Большая российская энциклопедия*. URL: <https://bigenc.ru/law/text/4171179>
4. Кузнецов С.О., Аверочкина Т.В. Морське право: підручник. Одеса: Фенікс, 2011. 382 с.
5. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
6. Каюмова А.Р. К вопросу о месте юрисдикции в системе международного права. *Ученые записки Казанского государственного университета. Серия «Гуманитарные науки»*. Казань: Изд-во Каз. гос. ун-та, 2007. Т. 149. Кн. 6. С. 316–323.
7. Терентьева Л.В. Соотношение понятий «юрисдикция» и «суверенитет». *Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА)*. 2016. № 12. С. 126-133.

8. Черниченко С.В. Делим ли государственный суверенитет? *Евразийский юридический журнал*. 2010. № 12. С. 25–31.
9. Хаванова И.А. Налоговая юрисдикция: грани возможного и отсроченные риски. *Журнал российского права*. 2017. № 12. С. 81–91.
10. Словарь международного морского права / отв. ред. Ю.Г. Барсегов. Москва: Междунаур. отнош., 1985. 251 с.

Ключові слова: морські простори, виключна економічна зона, суверенні права, UNCLOS'82, Україна.

Ключевые слова: морские пространства, исключительная экономическая зона, суверенные права, UNCLOS'82, Украина.

Key words: sea spaces, exclusive economic zone, sovereign rights, UNCLOS'82, Ukraine.

БАТАНОВА ЛЮДМИЛА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ОБ'ЄКТ КОНТРОЛЮ ЗА НАРАХУВАННЯМ ТА СПЛАТОЮ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ

Об'єктом контролю є відносини, які виникають із розрахунку митних платежів, дотриманням порядку та терміну їх сплати.

Товари та інші предмети, що ввозяться на територію України, обкладаються митом за ставками Митного тарифу України та Податкового кодексу. Мито стягується з усіх суб'єктів підприємницької діяльності та фізичних осіб у відношенні товарів, що ввозяться на територію України, в тому числі в супроводжуваному та несупроводжуваному багажі, а також тих, що пересилаються. Мито сплачується фіскальним органам України до або на момент прийняття митної декларації до митного оформлення, а стосовно товарів та інших предметів, що пересилаються в міжнародних поштових відправленнях, підприємствам зв'язку.

Платники мита зобов'язані пред'являти за вимогою посадових осіб митниць всю комерційну, включаючи бухгалтерсько-фінансову, документацію, яка має відношення до розрахунків по зовнішньоекономічних операціях. Товари, за які не було сплачене мито, або по сплаті мита не була надана відстрочка, пропуску фіскальними органами не підлягають.

Мито нараховується фіскальними органами виходячи з митної вартості або кількісних показників та встановлених ставок мита. Для того, щоб фіскальним органам визначити правильність нарахування мита, їм необхідно перевірити відповідність заявленої митної вартості товарів реальним цінам. При явній невідповідності цих величин, митну вартість товарів встановлюють фіскальні органи, виходячи з цін на

ідентичні товари чи інші предмети, що діють у провідних країнах-експортерах зазначених товарів.

Одне з головних завдань фіскальних органів визначення тарифної позиції, якій відповідає товар чи предмет, що перетинає митний кордон, оскільки від цього залежить розмір ставки мита.

Оскільки ставки ввізного мита є диференційованими, фіскальним органам необхідно звернути увагу на правильність визначення країни походження товарів, оскільки від цього залежить які саме ставки мита: преференційні, пільгові чи повні застосовуються.

До товарів та інших предметів, що походять з країн, які входять разом з Україною до митних союзів, або утворюють з нею спеціальні митні зони, і при встановленні будь-якого спеціального преференційного митного режиму згідно з міжнародними договорами з участю України, а також до товарів та інших предметів, що походять з країн, що розвиваються, за винятком товарів, які належать до товарних груп 25-97, застосовуються преференційні ставки Митного тарифу України.

До товарів та інших предметів, що походять з країн або економічних союзів, які користуються в Україні режимом найбільшого сприяння, а також до товарів та інших предметів, що походять з країн, що розвиваються (в межах товарних груп 25-97) застосовуються пільгові ставки Тарифу.

До решти товарів та інших предметів, а також предметів, які ввозяться (пересилаються) громадянами України, іноземними громадянами та особами без громадянства, застосовуються повні ставки Тарифу.

Ввезені суб'єктами підприємницької діяльності товари, на які поширюються податкові пільги згідно з актами законодавствами, підлягають митному оформленню за умови подання митному органу імпортером заяви про мету ввезення та подальшого використання цих товарів та надання зобов'язання про їх використання виключно з тією метою, яку передбачає пільговий режим оподаткування.

Платники податку на додану вартість та акцизного податку з товарів, що імпортуються в Україну, перераховують зазначені платежі на депозитні рахунки митних установ. Моментом сплати податку на додану вартість та акцизного податку з товарів, що імпортуються на територію України є момент фактичного надходження коштів на рахунок митної установи у вигляді передплати за митне оформлення. Як підтвердження сплати податку на додану вартість та акцизного податку декларантом разом із заповненою декларацією подаються платіжні документи.

З квітня минулого року набрав чинності Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», яким передбачено, що:

при ввезенні (пересиланні) на митну територію України запроваджується державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин;

ввезення (пересилання) на митну територію України вантажів із продуктами дозволяється тільки через призначені прикордонні інспекційні пости;

перелік продуктів (із зазначенням їх коду згідно з УКТ ЗЕД, назви та за необхідності характеристик), які підлягають державному контролю на призначених прикордонних інспекційних постах, затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері безпечності й окремих показників якості харчових продуктів та у сфері ветеринарної медицини;

митне оформлення вантажів із продуктами завершується лише після пред'явлення митному органу оригіналу загального ветеринарного документа на ввезення/загального документа тощо.

Ключові слова: митні платежі, державний контроль, тарифні ставки.

Ключевые слова: таможенные платежи, государственный контроль, тарифные ставки.

Key words: customs payments, state control, tariff rates.

ДАВИДЕНКО ЛЕОНІД МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загально-правових дисциплін Черкаського факультету,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ІНЦИДЕНТУ У КЕРЧЕНСЬКІЙ ПРОТОЦІ

25 листопада 2018 року в Керченській протоці при спробі здійснити мирний прохід через Керченську протоку були атаковані два малих броньованих артилерійських катери «Бердянськ» і «Нікополь», а також рейдовий буксир «Яни Капу» Військово-морських Сил України, які здійснювали плановий перехід з Одеси до Бердянська. Російська влада спочатку заблокувала прохід Керченською протокою, а потім військові кораблі РФ спочатку здійснили таран, а після застосували зброю, нападши на них. Кораблі були захоплені, а 24 члени екіпажу взяті в полон. Більше того, катер «Бердянськ» взагалі був обстріляний у відкритому морі а не в територіальних водах, як стверджує Росія. Генеральний штаб Збройних сил України кваліфікував дії РФ як акт збройної агресії, під час якого російська влада порушила декілька міжнародно-правових договорів [1]. У Раді безпеки Організації Об'єднаних Націй Франція, Нідерланди, Польща, Швеція і Великобританія закликали Росію звільнити українські судна та екіпажі, йдеться в спільній заяві, оприлюдненій на сайті повпреда Франції при ООН у Нью-Йорку. Рішуче засудили провокаційні дії уряду Російської Федерації проти українського флоту в Керченській протоці керівництво Європейського Союзу, НАТО, а також

Сенат США. Уряд РФ, у свою чергу, звинуватив владу України у здійсненні провокаційних дій [2].

Відповідно до міжнародного права режим судноплавства у Керченській протоці регулюється Конвенцією ООН з морського права (статті 17, 38), та договором між Україною і РФ «Про співпрацю у сфері використання Азовського моря і Керченської протоки» і Статутом ООН [3]. Зокрема, право мирного проходу протоками визначається Конвенцією ООН з морського права від 1982 року, сторонами якої є Україна і Російська Федерація. Стаття 17 дає право суднам будь-якої держави «здійснювати мирний прохід через територіальні води», а стаття 19 перераховує можливості обмеження такого проходу. Конвенція зазначає, що таке право припиняється лише в разі використання зброї і загрози територіальній цілісності прибережної держави, отже, інцидент з агресивними діями проти українських кораблів не підпадає під такі обмеження. За статтею 2 Договору між Україною і Російською Федерацією про співробітництво у сфері використання Азовського моря і Керченської протоки, військові кораблі обох країн користуються свободою судноплавства у Керченській протоці і Азовському морі, а, отже, можуть здійснювати прохід через Керченську протоку в будь-який час за умови дотримання безпеки судноплавства [4]. Також відповідно до статей 32 і 95 Конвенції з морського права військові кораблі користуються імунітетом. У будь-якому випадку, якщо навіть військовий корабель порушує закони і правила прибережної держави, що стосуються проходу через територіальне море, відповідно до статті 30 Конвенції ООН прибережна країна має право вимагати негайного залишення територіальних вод військовим кораблем іншої держави, але ні в якому разі не застосовувати зброю на ураження без жодних на те підстав.

Уряд РФ спробував аргументувати свої дії по блокуванню протоки питаннями морської безпеки. За міжнародним морським правом, коли прибережна країна оголошує про закриття для судноплавства певного району моря або має іншу інформацію, що впливатиме на безпеку судноплавства у районі відповідальності, вона повинна розмістити відповідному ресурсі так зване прибережне попередження – ПРИП (Sea warning). Російською Федерацією ПРИП щодо закриття району входу до Керченської протоки зі сторони Чорного моря був розміщений на офіційному веб-ресурсі (Кадіс, Іспанія) лише об 11.40 25.11.2018, тобто фактично після заходу корабельної групи ВМС ЗС України до Керченської протоки [3].

Ще одним важливим доказом неправомірності дій Росії є позиція міжнародної спільноти стосовно правового статусу Кримського півострову та прибережних морських вод. Відповідно до міжнародного права, в першу чергу основоположного Статуту ООН, Крим є частиною України. ООН підтримала територіальну цілісність України і визнала референдум у Криму нелегітимним, ухваливши спеціальну резолюцію [5]. Таким чином Росія не може стверджувати, що Україна посягала на її територію. По-друге, навіть припустивши тимчасовий контроль РФ над

цими територіями, відповідно до Договору між Україною і Росією про співпрацю в сфері використання Азовського моря і Керченської протоки, Україна має право мирно користуватися цими водами.

Враховуючи статус кораблів, дії РФ за національним правом можна кваліфікувати згідно ст.1 Закону України «Про оборону України» як акт збройної агресії (застосування іншою державою збройної сили проти України). Таким же чином можна дати правову оцінку міжнародному інциденту у Керченській протоці і відповідно до статті 3 Резолюції № 3314 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року (напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили, або морські і повітряні флоти іншої держави) [1].

Великою правовою проблемою є правовий статус затриманих українських моряків як військовополонених, що заперечується урядом Росії. Між Україною та РФ існує правовий режим міжнародного збройного конфлікту, який пов'язаний з незаконною окупацією Криму. Окупація за міжнародним правом – це тимчасовий стан, який не означає переходу суверенітету на територію. Окупація – це єдиний правовий стан, який визнається збройним конфліктом навіть за умови відсутності збройного спротиву. Таким чином, з 2014 року на сухопутній та морській території півострову застосовується правовий режим збройного конфлікту, а, отже, діють норми міжнародного гуманітарного права. Таким чином, дії російської влади по відношенню до затриманих моряків підпадають під положення третьої женеvської конвенції, яка регулює поведінку з військовополоненими.

Підсумовуючи викладене, Україні в будь-якому разі важливо вести наступальну політику на дипломатичному та юридичному напрямках та вимагати від Росії дотримуватися своїх зобов'язань за міжнародним правом. Незважаючи на обмеженість засобів міжнародно-правового впливу на Росію, нашій державі слід продовжувати ініційований раніше Україною на підставі Конвенції 1982 року процес розгляду спору щодо прибережних вод навколо Криму та Керченської протоки у Міжнародний трибунал з морського права, навіть не зважаючи на спротив РФ. Щодо долі захоплених під час інциденту моряків Україна має продовжувати звернення до Європейського суду з прав людини з тим, щоб ця структура відреагувала на ситуацію щодо захоплення моряків, юридичних підстав їхнього утримання; місця їхнього утримання; спричинених поранень; наданої медичної допомоги на підставі вимог Європейської конвенції із захисту прав людини та основоположних свобод. Що ж до пропозицій про денонсацію існуючих двосторонніх договорів з РФ, то вочевидь це є передчасним. Адже договір 2003 року, незважаючи на його недоліки, на сьогодні не вичерпав повністю свого потенціалу. Навіть якщо в односторонньому порядку Україна спробує денонсувати договір, це не означає, що таку денонсацію визнає російська сторона. Незважаючи на існуючі недоліки міжнародно-правових механізмів, вони мають бути використані для захисту правових позицій України, які з точки зору міжнародного права є цілком правомірними.

Список використаної літератури:

1. Заява Генерального штабу ЗСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2018/11/26/normi-mizhnarodnogo-prava>
2. Resolution Condemning Russia's provocative actions in the Kerch Strait against the Ukrainian navy. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ronjohnson.senate.gov/public/_cache/files/92f3cc95-8233-47e8-8846-2c401e516819/dav18h28.pdf
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй по морському праву // Відомості Верховної Ради. – 1999. N 31, ст. 254.
4. Договір між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки // Відомості Верховної Ради. – 2004. N 12, ст. 32.
5. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 [without reference to a Main Committee (A/68/L.39 and Add.1)] 68/262. Territorial integrity of Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262

Ключові слова: міжнародно-правовий статус Керченської протоки, територіальне море, міжнародно-правовий спір, Міжнародний трибунал з морського права, Європейський суд з прав людини.

Ключевые слова: международно-правовой статус Керченского пролива, территориальное море, международно-правовой спор, Международный трибунал по морскому праву, Европейский суд по правам человека.

Key words: legal status of Kerch strait, territorial sea, international dispute, International Tribunal for the Law of the Sea, European Court on Human Rights.

КАРПЕНКО ГАННА ЛЕОНІДІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЮРИСДИКЦІЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ МИТНИЦІ УКРАЇНИ

Митна юрисдикція займає особливе місце в структурі державної юрисдикції. Загальне визначення терміну «юрисдикція» [лат. Jurisdiction, від (juris) – право + dico проголошую] розуміється як коло питань, що відносяться до ведення держави або державної установи [1]. Тому від правильного визначення кола юрисдикційних повноважень того чи іншого органу та його структурних підрозділів в значній мірі залежить ефективність роботи цього органу (його підрозділів). Особливо це стосується таких суб'єктів, які свої юрисдикційні повноваження здійснюють шляхом застосування примусу (примусових засобів, заходів та методів).

До числа цих державних структур належить митниця, повноваженням якої є застосування засобів примусового характеру. Тому від об'єктивного та обумовленого визначення юрисдикційних повнова-

жень митниць, в значній мірі залежить ефективність виконання ними покладених на них повноважень.

Це питання набуло особливого значення, після проведеного на початку 2019 року поділення Державної фіскальної служби України на 2 важливих державних органи: Державну податкову службу та Державну митну службу та в свою чергу обумовлює внести необхідні зміни до Митного та Податкового Кодексів, оскільки в чинному Митному кодексі України 2012 року митні органи в значній мірі перевантажені фіскальними повноваженнями.

Крім того, в чинному Митному кодексі зовсім не згадується про правовий статус такої важливої ланки митної системи як енергетична митниця. Це також вплинуло на те, що у правовій (особливо митно-правовій) літературі про її стан, положення та значимість у охороні митних інтересів держави згадується дуже мало.

З набуттям Україною незалежності питання імпорту, експорту і транзиту енергоносіїв набуло стратегічного значення. Тому для здійснення митного контролю та митного оформлення енергоносіїв, що переміщуються через державний кордон України, 20 грудня 1996 року було утворено Центральну спеціалізовану митницю, яку в 1998 році реорганізовано в Центральну енергетичну митницю, та з часом перейменовано в Енергетичну регіональну митницю, і, згодом, відроджено в 2014 році в Енергетичну митницю Державної фіскальної служби України. Значні зміни в правовий статус Енергетичної митниці були внесені Наказом ДФС від 01.09.2014 року. Крім того, цей Наказ про Положення про енергетичну митницю ДФС був змінений Наказом ДФС від 13.10.2015 року, при чому акцент у Наказі був зроблений на розширенні податкових функцій Енергетичної митниці.

Аналізуючи сучасний стан Енергетичної митниці слід відмітити, що її основними завданнями є: забезпечення реалізації політики у сфері державної митної справи та боротьби з правопорушеннями під час застосування митного законодавства, здійснення в межах своїх повноважень контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів за результатами митного контролю та митного оформлення: нафти, природного газу, електроенергії, нафтопродуктів та аміаку, що переміщуються трубопровідним транспортом та лініями електропередачі, у тому числі з перевантаженням з інших видів транспорту або інші види транспорту.

Вона, зокрема, виконує такі завдання:

- 1) узагальнює практику застосування законодавства з питань державної митної справи, готує та вносить ДФС пропозиції щодо його вдосконалення;
- 2) здійснює адміністрування податків і зборів, митних платежів;
- 3) контролює своєчасність, достовірність, повноту нарахування та сплати податків і зборів, митних та інших платежів;
- 4) здійснює контроль за дотриманням законодавства України з питань державної митної справи;

5) веде облік осіб, які здійснюють операції з товарами, що перебувають під митним контролем, розташованих у зоні її діяльності;

6) вирішує відповідно до Митного кодексу України питання щодо реалізації компромісу;

7) здійснює ведення митної статистики та інші [2].

Енергетична митниця для виконання покладених на неї завдань має право:

1) залучати в установленому порядку до викання окремих робіт, участі у вивченні деяких питань вчених і фахівців, працівників місцевих органів влади, а також підприємств, установ та організацій;

2) отримувати безоплатно в установленому порядку інформацію, документи і матеріали від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності та їх посадових осіб, що стосуються митного та податкового законодавства;

3) скликати наради, утворювати комісії та робочі групи, проводити наукові конференції, семінари з питань, що належать до її компетенції;

4) користуватися відповідними інформаційними базами даних державних органів, державною системою урядового зв'язку та іншими технічними засобами;

5) запрошувати суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності або їх представників для перевірки правильності нарахування та своєчасності сплати податків і зборів, митних та інших платежів;

6) під час проведення перевірок у платників податків- фізичних осіб, а також у посадових платників податків- юридичних осіб перевіряти документи, що посвідчують особу;

7) вимагати від керівників та відповідних посадових осіб фізичних і юридичних осіб – платників податків, які перевіряються, припинення дій, що перешкоджають здійсненню законних повноважень службовими (посадовими) особами ДФС, усунення виявлених порушень податкового, митного та іншого законодавства;

8) проводити (у тому числі спільно з правоохоронними та іншими державними органами поза зоною митного контролю) заходи щодо виявлення, попередження та припинення порушень митних правил;

9) порушувати в установленому законом порядку питання про притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні податкового, митного та бюджетного законодавства тощо [2].

Тому необхідно при приведенні Митного кодексу України до сучасного стану митної справи, в обов'язковому порядку визначити в ньому основні завдання та повноваження Енергетичної митниці.

Список використаної літератури:

1. Сучасна правова енциклопедія/ О.В. Зайчук, О.Д. Крупчан, В.С. Ковальський та ін.; за заг. ред. О.В. Зайчука; НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, НДІ інтелектуальної власності НІПрН України. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2015. 408 с.

2. Положення про енергетичну митницю ДФС: наказ Державної фіскальної служби України від 01.09.2014 № 96 (у редакції наказу ДФС від 13.10.2015 № 789).

Ключові слова: митна справа, митна юрисдикція, енергетична митниця.

Ключевые слова: таможенное дело, таможенная юрисдикция, энергетическая таможня.

Key words: customs, customs jurisdiction, energy customs.

ПАНФІЛОВА ОЛЬГА ЄВГЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук

РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ЩОДО ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ В РАМКАХ СТРАТЕГІЇ ЄДИНОГО ЦИФРОВОГО РИНКУ ЄС

Розвиток сучасних технологій невблаганно впливає на важливі аспекти життєдіяльності громадян, а грамотне регулювання даних процесів державою справляє позитивний вплив на розвиток тієї чи іншої галузі. Таким чином, давно існуюча необхідність в удосконаленні функціонування системи податку на додану вартість та існування он-лайн торгівлі, що стрімко розвивається, призвели ЄС до необхідності створення та реформування за допомогою заходів державного регулювання єдиного цифрового ринку.

11 грудня 2018 року Комісія представила пропозицію з детальними заходами, які покликані продовжити реформування системи спрямованої на плавний перехід до нових правил податку на додану вартість (далі ПДВ) для електронної комерції, які наберуть чинності в січні 2021 року.

Нинішня система ПДВ для транскордонної електронної торгівлі є досить складною і затратною. Крім значних щорічних витрат на доставку товарів в інші країни Європейського Союзу (далі ЄС), підприємства євроспільноти знаходяться в менш сприятливому конкурентному становищі, оскільки постачальники не з держав-членів ЄС можуть поставляти товари необтяжені ПДВ для споживачів з ЄС за пільгами при імпорті невеликих партій товарів.

З огляду на несприятливі фактори для європейського бізнесу, в травні 2015 року було анонсовано стратегію «єдиного цифрового ринку» покликану модернізувати і спростити ПДВ для транскордонної електронної торгівлі [1].

Єдиний цифровий ринок ЄС націлений на зниження бар'єрів і надання більших можливостей для легального та надійного ведення бізнесу через кордони ЄС. Метою комісії Юнкера є створення єдиного цифрового ринку, на якому гарантується вільний рух товарів, людей,

послуг, капіталу і даних, і де громадяни і підприємства незалежно від їх походження і місця проживання/реєстрації можуть безперешкодно та справедливо отримувати доступ до онлайн-товарів і послуг. Завершений єдиний цифровий ринок може допомогти Європі утримати свої позиції світового лідера в епоху цифрової економіки [2].

Євроспільнота має великий потенціал у світовій цифровій економіці, але в даний час не використовує його у повній мірі. Фрагментація і бар'єри, яких немає на фізичному єдиному ринку, стримують повноцінний розвиток сфери. Усунення цих бар'єрів в Європі може принести додаткові €415 млрд в європейський ВВП. Цифрова економіка може розширювати ринки і стимулювати збільшення кількості якісних послуг за більш вигідними цінами, пропонувати більший вибір і створювати нові джерела зайнятості [3]. Єдиний цифровий ринок може стати підґрунтям для нових стартапів і дозволити існуючим компаніям зростати і отримувати прибуток від масштабу ринку більше ніж 500 мільйонів чоловік [1].

На сьогоднішній день, в рамках стратегії єдиного цифрового ринку, Комісією Юнкера представлено 30 законодавчих ініціатив, 28 з яких вже схвалені Європейським парламентом і Радою ЄС, а ще 2 перебувають на розгляді для прийняття [4].

Комісія розділила впровадження законодавства стосовно ПДВ на два етапи, перший з яких вступив в силу в 2015 році і охоплює телекомунікаційні, радіомовні і електронні послуги. Він передбачав наступне:

- поширення механізму «єдиного вікна» на онлайнів продажі матеріальних товарів кінцевим споживачам, як з країн ЄС, так і тим, що за його межами [5] та запровадження з 2015 року спрощеної системи декларування та сплати ПДВ при поставках типу «бізнес-споживач» послуг з електров'язку, радіомовлення і електроніки в ЄС;
- введення єдиної загальноєвропейської спрощеної міри (поріг ПДВ) для допомоги підприємствам-початківцям, відповідно до якої для транскордонних поставок не потрібна реєстрація в інших державах-членах ЄС або в «єдиному вікні»;
- проведення перевірок в країні проживання, включаючи одноразовий аудит транскордонних підприємств;
- скасування пільг з ПДВ при імпорті невеликих партій товарів від постачальників з країн, що не входять до ЄС [5].

Другий пакет заходів був прийнятий Радою в грудні 2017 року і включав нові правила для дистанційних продажів товарів, а також для будь-якого виду послуг, що надаються кінцевому споживачеві в ЄС. Останні заходи, що являють собою «пакет електронної комерції ПДВ», будуть застосовуватися з 2021 року і є одним з пріоритетів в рамках стратегії єдиного цифрового ринку.

Так, 5 грудня 2017 року Рада прийняла пакет електронної комерції ПДВ, що складається з:

- Директиви Ради (ЄС) 2017/2455 (про внесення змін до Директиви 2006/112 / ЄС і Директиви 2009/132 / ЄС щодо певних зобов'язань з ПДВ для поставок послуг і дистанційного продажу товарів) [6];

– Регламенту Ради (ЄС) 2017/2454 (про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 904/2010 про адміністративне співробітництво та боротьбу з шахрайством в області ПДВ) [7];

– Виконавчого регламенту Ради (ЄС) 2017/2459 від 5 грудня 2017 року з поправками до Виконавчого регламенту (ЄС) № 282/2011, що встановлює заходи з реалізації Директиви 2006/112 / ЄС про єдину систему податку на додану вартість [8].

З 2021 року великі онлайн-майданчики стануть відповідальними за забезпечення збору ПДВ з продажу товарів, які будуть здійснюватися на їх платформах споживачам з ЄС компаніями, які не входять до ЄС. Сьогоднішні ініціативи сприяють уявленню, що онлайн-платформи полегшували здійснення продажів між користувачами. Оскільки торгові онлайн-майданчики будуть нести відповідальність за бракуючий ПДВ, влада буде впевнена, що вони зможуть вимагати сплату податку, якщо продавці поза ЄС не будуть дотримуватись правил. Зокрема, нові правила гарантують, що товари, продані зі складів в межах ЄС, матимуть правильну суму нарахування ПДВ, навіть якщо технічно товари продаються підприємствами, що не входять в ЄС. В даний час державам-членам може бути важко отримати ПДВ з товарів, проданих з так званих «центрів виконання». Нові технічні заходи були розроблені завдяки консультації з самими онлайн-платформами і владою держав-членів ЄС [9].

Таким чином, введення нових правил є черговим кроком до прагнення ЄС з одного боку створити об'єднану європейську систему податку на додану вартість, та уникнути зловживання щодо несплати ПДВ, а з іншого сприяти розвитку галузі електронної комерції.

Список використаної літератури:

1. Communication from the commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions : A Digital Single Market Strategy for Europe /* COM/2015/0192 final*/. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=COM:2015:192:FIN>
2. Digital single market. Bringing down barriers to unlock online opportunities. URL: https://ec.europa.eu/commission/priorities/digital-single-market_en
3. A digital single market for the benefit of all Europeans. European Commission. March, 2019. URL: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/a_digital_single_market_benefit_all_europeans_en_20190319_1230.pdf
4. Roadmap for completing the digital single market. European Commission. 18 March 2019. URL: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/dsm_roadmap_20190318_17.pdf
5. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on an action plan on VAT towards a Single EU VAT Area Time To Decide. Brussels, 7.4.2016. COM(2016) 148 final. URL: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2016/EN/1-2016-148-EN-F1-1.PDF>
6. Council Directive (EU) 2017/2455 of 5 December 2017 amending Directive 2006/112/EC and Directive 2009/132/EC as regards certain value added tax obli-

- gations for supplies of services and distance sales of goods. OJ L 348, 29.12.2017, p. 7–22. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2017/2455/oj>
7. Council Regulation (EU) 2017/2454 of 5 December 2017 amending Regulation (EU) No 904/2010 on administrative cooperation and combating fraud in the field of value added tax OJ L 348, 29.12.2017, p. 1–6. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2017/2454/oj>
8. Council Implementing Regulation (EU) 2017/2459 of 5 December 2017 amending Implementing Regulation (EU) No 282/2011 laying down implementing measures for Directive 2006/112/EC on the common system of value added tax OJ L 348, 29.12.2017, p. 32–33. URL: http://data.europa.eu/eli/reg_impl/2017/2459/oj
9. European Commission Press release. VAT: New details on rules for e-commerce presented, including a new role for online marketplaces in the fight against tax fraud. Brussels, 11 December 2018. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-6732_en.htm

Ключові слова: податок на додану вартість, старатергія єдиного цифрового ринку, транскордонна електронна торгівля, Європейський союз.

Ключевые слова: налог на добавленную стоимость, стратегия единого цифрового рынка, трансграничная электронная торговля, Европейский союз.

Key words: value added tax, a digital single market strategy, cross-border e-commerce, European Union.

ПАШКОВСКАЯ ЛЮДМИЛА ИВАНИНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры морского и таможенного права,
кандидат юридических наук

РЕЕСТР ПЕРЕВОЗЧИКОВ, НЕ ВЛАДЕЮЩИХ ТОННАЖЕМ (NVOCC)

Перевозчик, не владеющий тоннажем (Non Vessel Operating Common Carrier, NVOCC) – это общественный перевозчик, который осуществляет транспортировку грузов в том числе и морским транспортом, но не владеет фактически таковым, выдает домашний коносамент или документ, его заменяющий.

До недавнего времени учет Перевозчиков NVOCC не вели. Поэтому достаточно трудно установить сколько таких перевозчиков вовлечено в мировую логистику и где они зарегистрированы. Известно, что наибольшее количество Перевозчиков NVOCC находятся в США.

Какова функция Перевозчика NVOCC? Перевозчика NVOCC часто называют «перевозчиком для грузоотправителей» и «грузоотправителем для перевозчиков». Что это значит?

Перевозчик NVOCC заключает соглашения о морских перевозках с различными судоходными линиями, действующими во всех направлениях. Затем перевозчик NVOCC создает собственный тариф, на основа-

нии которого он продает услуги по перевозке грузов на этих судоходных линиях своим клиентам. Таким образом перевозчик NVOCC является посредником между грузовладельцем и фактическим перевозчиком.

Деятельность перевозчика NVOCC может включать, но не ограничивается следующим:

- заключение договоров международной перевозки грузов с грузоотправителями в качестве перевозчика;
- получение груза в качестве грузополучателя;
- выдача коносаментов (как правило домашний коносамент) или других транспортных документов;
- взимание платы за фрахт и другие услуги;
- бронирование места и организация перевозки груза с фактическими перевозчиками;
- консолидация и деконсолидация контейнеров на собственной контейнерной станции (Container Freight Station – CFS) или арендованной.

Предпосылки создания реестра. Как было уже сказано выше Перевозчик, не владеющий тоннажем, выдает, как правило, домашний коносамент.

По результатам проверки коносаментов Международное морское бюро (англ. – IMB) установило, что более 95% всех неправильно оформленных коносаментов выданы перевозчиками NVOCC.

ММБ установило, что Перевозчики NVOCC допускают ошибки и неточности в оформлении при выдаче коносаментов, которые затем предоставляются банкам и другим заинтересованным сторонам в торговой и финансовой цепочке. Ошибки и неточности могут быть сделаны как по неосторожности или небрежности, так и с умыслом обмана системы финансирования, путем многократного финансирования, отмывания денег и т.д.

Проблему выдачи некорректных коносаментов ММБ предложило разрешить путем создания Реестра перевозчиков, не владеющих тоннажем (далее – Реестр). Реестр начал свою работу в феврале 2019 года. Перевозчики, занесенные в такой Реестр, должны будут соблюдать Кодекс поведения Международного Морского Бюро и выдавать надлежаще оформленные коносаменты NVOCC. Пока требование о регистрации в Реестре не является обязательным.

Цель Реестра. Основной целью Реестра является усиление борьбы с мошенничеством. Коммерческие банки совместно с ММБ проводят тысячи расследований каждый год в отношении мошеннических коносаментов.

Подозрительными коносаментами являются коносаменты, в которых указаны неверно судно, даты, описание грузов, номера контейнеров или сторон. Такие коносаменты предъявляются банкам с целью мошенничества.

В качестве примера можно привести недавнее расследование Международного морского бюро (International Maritime Bureau). Речь идет о

партии кусковой серы, якобы отгруженной из балтийского порта и направляющейся в Китай. Документы по данной отгрузке полностью соответствовали аккредитиву, однако последующее расследование установило, что указанное судно не только никогда не прибывало в порт погрузки, но и не существовало вообще. Коносаменты сопровождалась другими документами, такими как сертификат инспекции и сертификат происхождения. Сертификат инспекции не был выписан сюрвейерской компанией, известной в регионе, а сертификат происхождения не был выдан местной торговой палатой, как было в них заявлено. Бенефициаром была эстонская компания, зарегистрированная в надлежащем национальном регистре и торговой палате, имеющая правдоподобный сайт в Интернете с указанием контактов. Однако попытки связаться с ней были безуспешны, телефонные звонки переклюкались на персональный голосовой почтовый ящик и оставались без ответа. Хотя в данном случае были представлены комплексные и убедительные поддельные документы, можно было принять простые меры, которые могли защитить покупателя. Даже проверка по самому судну сразу же подтвердила бы, что оно не существует, таким образом делая ничтожным коносамент [3].

Реестр перевозчиков является открытым для просмотра, поэтому банки, являющиеся членами ММБ, теперь могут проверить, подписал ли перевозчик NVOCC, указанный в коносаменте, Кодекс поведения ММБ. Нахождение в Реестре перевозчика NVOCC даст банкам и третьим лицам некоторую гарантию того, что выданные перевозчиком NVOCC коносаменты, будут соответствовать приемлемым стандартам.

Для регистрации перевозчика в NVOCC необходимо заполнить электронную форму. Регистрация в Реестре осуществляется на один год.

Кодекс поведения ММБ. Те перевозчики, которые примут решение зарегистрироваться в Реестре перевозчиков, должны будут дать согласие на выполнение Кодекса поведения ММБ [1]. Кодекс поведения состоит из 12 статей. И основной идеей Кодекса является возложение обязанности на перевозчика выполнять свои обязанности с должным вниманием, соблюдать все национальные законы и другие нормативные акты, относящиеся к выполнению обязанностей; проявлять должную осторожность для защиты от мошенничества.

В случае необходимости ММБ может проверить данные коносамента, выданного перевозчиком NVOCC, путем подачи запроса. Запрос может включать следующие вопросы, но не ограничиваться: дата коносамента, название судна (судов), грузоотправителя, грузополучателя, описание груза в соответствии с указаниями грузоотправителя, номер контейнера, номер пломбы, вся номенклатура опасных грузов, сторона, указанная в качестве перевозчика и, если возможно, фактический перевозчик. Ответственность за правильность и точность всех данных, указанных в коносаменте, лежит на перевозчике NVOCC. Ответственность на правильность оформления коносамента, с учетом правил и норм стран отправления и страны назначения, также ложит-

ся на перевозчика NVOCC, даже в том случае, если коносамент оформляет назначенный таким перевозчиком агент.

Запрос на предоставление данных коносаментов или их подтверждение может подавать ММБ. Кодекс поведения требует, чтобы перевозчик NVOCC незамедлительно в течение одного рабочего дня ответил на такой запрос. Информация, содержащаяся в запросах ММБ и последующих ответах конфиденциальна и не должна передаваться третьим лицам без явного разрешения ММБ.

Если перевозчик NVOCC не предоставит полный и удовлетворительный ответ на запрос ММБ, то ММБ фиксирует «отрицательный инцидент» в деле перевозчика NVOCC и уведомляет об этом такого перевозчика NVOCC. Два негативных инцидента в течение одного периода регистрации могут привести к исключению перевозчика из Реестра. Также ММБ по собственному усмотрению может исключить перевозчика из Реестра за любые дальнейшие нарушения Кодекса поведения в течение года регистрации. Любое решение ММБ об исключении перевозчика из Реестра может быть обжаловано. Для этого необходимо подать заявление в Отдел Международной торговой Палаты по борьбе с коммерческими преступлениями (ICC Commercial Crime Services). Решение по обжалованию исключения перевозчика из Реестра должно быть вынесено в течение 3 месяцев с даты подачи жалобы, и будет окончательным и обязательным. В период рассмотрения жалобы перевозчик временно исключен из Реестра.

Все споры, возникающие из или в связи с положениями Кодекса поведения и не урегулированные в административном порядке, могут рассматривать соответствующие суды Лондона с применением английского права.

Идея создания Реестра не нова. Так, многие Ассоциации экспедиторов, перевозчиков NVOCC, мультимодальных перевозчиков разных стран (Канада, США, Китай, Филиппины и др.) составляют Реестры национальных перевозчиков [2]. Однако Реестр ММБ – это Реестр мирового уровня, что позволит с большей эффективностью бороться с мошенничеством при перевозке грузов морем.

Список использованной литературы:

1. NVOCC code of conduct // <https://www.icc-ccs.org/index.php/nvoccregister/code-of-conduct>
2. Guidelines for Minimum Standards and Codes of Professional Conduct for Freight Forwarders, Non-Vessel Operating Common Carriers and Multimodal Transport // The Guidelines were prepared by the ESCAP secretariat team including Messrs. Tengfei Wang, Economic Affairs Officer and Li Yuwei, Chief (Chapters I through VII and IX), Fedor Kormilitsyn, Economic Affairs Officer (Chapter VIII), Transport Facilitation and Logistics Section, Transport Division, under the guidance of Mr. Dong-Woo Ha, Director of the Division. 2011. – 34 p.

3. Коллюшенко Н.Ф. Мошенничество с применением документарных инструментов // Журнал «Международные банковские операции». № 4-2009.

Ключевые слова: перевозчик, не владеющий тоннажем, перевозчик NVOCC, Реестр перевозчиков NVOCC, предупреждение мошенничества с коносаменами.

Ключові слова: перевізник, який володіє тоннажем, перевізник NVOCC, Реєстр перевізників NVOCC, попередження шахрайства з коносаменами.

Key words: NVOCC carrier, NVOCC Register, warning of bills of lading fraud.

СЕРАФІМОВ ВІТАЛІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ПРИЛЕГЛОЇ ЗОНИ УКРАЇНИ

Наприкінці 2018 року в Україні відповідно до Закону від 6 грудня «Про прилеглу зону України» [1] (далі – Закон) було встановлено новий для нашої держави морський простір. Пропозиції щодо його необхідності для України як прибережної держави лунали і раніше: у декількох проектах законів, присвячених визначенню режиму територіального моря, внутрішніх вод та прилеглої зони [2-4], передбачалася його наявність. З 4 січня 2019 року (дата набуття чинності Законом) в Україні нарешті існує прилегла зона – морський пояс, який прилягає до територіального моря України, зовнішня межа якого перебуває на відстані не більше двадцяти чотирьох морських миль, відлічених від вихідних ліній, від яких відмірюється ширина територіального моря України (ст. 1 Закону).

Маємо пригадати, що історично виникнення інституту прилеглих зон пояснюється відсутністю єдності у практиці держав та у поглядах державних діячів та учених щодо ширини територіального моря. У різні періоди розвитку судноплавства та інших видів морської діяльності держав пропонувалися різні критерії для визначення ширини територіального моря, і ця проблема була однією з найскладніших як у міжнародному, так і у національному морському праві держав. Деякі прибережні держави, не задовольняючись вузьким територіальним морем (особливо це стосувалося 3-мильного правила), почали здійснювати владу в окремих сферах у прилеглих до нього районах відкритого моря для захисту своїх інтересів переважно щодо митного контролю та рибальства. Поступово перелік сфер, в яких здійснювався контроль, розширився та під час Першої конференції ООН з морського права 1958 року, у Конвенції про територіальне море та прилеглу зону [5] отримав прояв у її ст. 24 (єдиній, що присвячена прилеглій зоні): «В зоні відкритого моря, що прилягає до територіального моря, прибережна держава

може здійснювати контроль, необхідний: а) для недопущення порушень митних, фіскальних, імміграційних або санітарних правил у межах її території або територіального моря; б) для покарання за порушення вищезгаданих правил, здійснене в межах її території або територіального моря. 2. Прилегла зона не може поширюватися за межі дванадцяти миль від вихідної лінії, від якої відміряється ширина територіального моря. 3. Якщо берега двох держав розташовані один проти одного або примикають один до одного, жодна держава не має права, якщо не укладено угоди про інше, поширювати свою прилеглу зону за серединну лінію, кожна крапка якої рівно відстоїть від найближчих точок вихідних ліній, від яких відміряється ширина територіальних морів цих двох держав».

Конвенція ООН з морського права 1982 року [6] також містить одну статтю (33), присвячену прилеглій зоні: «У зоні, прилеглій до її територіального моря, яка називається прилеглою зоною, прибережна держава може здійснювати контроль, необхідний: а) для запобігання порушенню митних, фіскальних, імміграційних або санітарних законів і правил у межах її території або територіального моря; б) для покарання за порушення вищезгаданих законів і правил, вчинене в межах її території або територіального моря. 2. Прилегла зона не може поширюватися за межі двадцяти чотирьох миль від вихідної лінії, від якої відміряється ширина територіального моря». І якщо сфери, для запобігання порушенням та покаранню за них залишилися незмінними, то визначення прилеглої зони як частини відкритого моря у цій Конвенції уже відсутнє, а також змінено її максимальну ширину до 24 морських миль.

Стосовно України діють обидві наведені конвенції та відповідно до останньої (адже згідно з її ст. 311, саме вона є має переважну силу у відносинах між державами-учасницями над Женевськими конвенціями з морського права від 29 квітня 1958 року), Законом визначено, що Україна у своїй прилеглій зоні здійснює контроль, необхідний з метою: 1) запобігання порушенням митного, фіскального (податкового), імміграційного (міграційного), санітарного законодавства України у межах території України, включаючи її внутрішні води або територіальне море; 2) притягнення до відповідальності за порушення зазначеного законодавства України, вчинене у межах території України, включаючи її внутрішні води або територіальне море. 3 метою запобігання порушенням зазначеного законодавства України або притягнення до відповідальності за його порушення уповноважений орган, який забезпечує недоторканність державного кордону та охорону суверенних прав України в її прилеглій та виключній (морській) економічній зонах, може здійснювати такі заходи: 1) зупинення суден; 2) огляд суден; 3) затримання чи арешт суден та/або членів їх екіпажу, крім військових кораблів та інших державних суден, які використовуються з некомерційною метою. Якщо судно порушило зазначене законодавство України і робить спробу зникнути, уповноважений орган має право переслідувати таке судно по гарячих слідах з метою його затримання та

притягнення до відповідальності згідно з Конвенцією ООН з морського права 1982 року. Право на переслідування припиняється, як тільки переслідуване судно увійде в територіальне море держави, під прапором якої плаває судно, або будь-якої третьої держави (ст. 3 Закону).

Достатньо цікавою є ч. 3 ст. 5 Закону, яка встановила норму про те, що відключення автоматичної ідентифікаційної системи судном, крім військових кораблів та інших державних суден, які використовуються з некомерційною метою, є підставою для зупинення та огляду судна або переслідування його по гарячих слідах у порядку. Ця норма, на наш погляд, сприятиме кращій ідентифікації суден, може запобігти правопорушенням, проте чи стане дією – покаже лише час та здійснювані з профілактичною метою систематичні патрулювання прибережних акваторій. Так, за повідомленням Державної прикордонної служби України, за січень-лютий 2019 року корабельно-катерним складом Морської охорони під час несення служби ... в прилеглій зоні і захисту її інтересів у В(М)ЕЗ, відслідковані понад 100 суден. Виявлено два випадки відключення АІС. Відключення суднами системи АІС, як повідомляється, «часто пов'язано із спробами приховати маршрут переходу, зокрема, якщо були заходи у закриті порти тимчасово окупованих територій України, або провадження іншої протиправної діяльності із сподіванням на неможливість виявлення цього факту радіотехнічним спостереженням» [7]. Крім практичних дій також вкрай необхідною є ефективна, прозора, якісна нормативна база для детального забезпечення здійснення контрольних функцій Державної прикордонної служби України, адже значні прогалини та слабкість діючого законодавства у морській галузі, застарілість наявної та дефіцит нової матеріальної бази Морської охорони багато у чому стали причиною порушень прав України як прибережної держави з 2014 року, зумовили нестабільність та неспроможність захистити власні інтереси в Чорному, Азовському морях та Керченській протоці, забезпечити та підтримати Україною звання потужної морської держави. Прийняття Закону про прилеглу зону, звісно, стане черговим кроком на шляху побудови оновленого морського законодавства України, визначило режим цього простору, проте необхідно пам'ятати, що епізодичними, ситуативними заходами (нехай навіть і у формі прийняття Закону) зміни до законодавства обмежуватися не повинні. Має бути застосований комплексний підхід до формування всього масиву нормативно-правових актів морської галузі держави, відбутися приєднання до провідних міжнародних морських угод, нарешті здійснені кроки до відновлення та забезпечення належного технічного обладнання Морської охорони Державної прикордонної служби України. Для цього, на наш погляд, навіть можливе створення спеціальної робочої групи, до складу якої увійдуть представники правничої науки, органів виконавчої влади та органів зі спеціальним статусом, якими буде оброблене діюче законодавство та розроблений пакет документів з метою приведення його у відповідність до складеної ситуації та визначено порядок здійснення прав України як

прибережної держави не лише у кризових умовах, а й з метою подальшого розвитку та майбутньої розбудови морської галузі.

Список використаної літератури:

1. Про прибережну зону України: Закон України від 6.12.2018 р. *Офіційний вісник України*. 2019. № 4. Ст. 105.
2. Про внутрішні води, територіальне море та прилеглу зону України: Проект Закону України від 30.12.2002 р. № 2605. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2605&skl=5
3. Про прилеглу зону України: Проект Закону від 23.07.2009 р. № 5014. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=35892
4. Про прилеглу зону України: Проект Закону України від 16.05.2018 р. № 8361. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64003
5. Конвенция о территориальном море и прилежащей зоне 1958 года. В кн.: Додін Е.В., Кузнецов С.А. Женевские конвенции по морскому праву // Библиотека журнала «Торговое мореплавание» (Серия: Правовое регулирование торгового мореплавания). 1998. № 5/II. С. 10-14.
6. Конвенция ООН по морскому праву 1982 года. В кн.: Морське право. Джерела: У 3 ч. Ч. 1. Т. 1. Кн. 2 «III Конференція ООН з морського права» / Додін Є.В. Кузнецов С.О. Аверочкіна Т.В., Нікіша Д.О. О.: Фенікс, 2011. С. 110-451.
7. Шрамко Ю. Морська охорона зупинила два «прихованих» судна. *Українські національні новини*. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1787338-morska-okhorona-zupinila-dva-prikhovanikh-sudna>

Ключові слова: морські простори, Україна, прилегла зона, правовий режим прилеглої зони.

Ключевые слова: морские пространства, Украина, прилежащая зона, правовой режим прилежащей зоны.

Key words: sea spaces, Ukraine, contiguous zone, legal regime of the contiguous zone.

ПЛАЧКОВА ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри морського та митного права

МІЖНАРОДНІ ПРАВИЛА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗІТКНЕНЬ СУДЕН У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ МОРЕПЛАВСТВА

Всесвітньо визнаний принцип свободи судноплавства не означає свободу від його правового регулювання. Навіть навпаки: те, що море перебуває у користуванні усіх держав, саме і підтверджує необхідність спільної їх співпраці із забезпечення належного порядку на морських шляхах. Безпеку мореплавства можна розглядати у найширшому сенсі як забезпечення повної свободи судноплавства не лише у технічному

відношенні, але також у правовому та політичному. Може йтися про усунення будь-яких неправомірних перешкод, що навмисно вчиняються на морі: піратство, безпідставні затримання та обшуки, обстріли тощо. Чільне місце серед правових засобів забезпечення безпеки мореплавства займають Міжнародні правила попередження зіткнень суден на морі (далі – МППЗС).

Ще у 1840 р. англійська лоцманська корпорація «Трініті Хаус» видала перший загальний звіт правил для запобігання зіткненням. Правила мали застосовуватися судом Адміралтейства, який до цього періоду користувався консультаціями корпорації «Трініті Хаус», що була створена у 1514 р. Генріхом VIII. В 1862 р. було видано Закон про зміни Закону торговельного судноплавства (The Merchant Shipping Act) з Правилами попередження зіткнень суден у морі. У 1864 р. правила було прийнято у США, а згодом ще у 30 державах.

Як відомо, у 1889 р. на Вашингтонській конференції було прийнято оновлені МППЗС. Хоча Правила й не набули статусу міжнародної конвенції, згодом вони стали найважливішими нормами забезпечення безпеки судноплавства. У 1929 р. МППЗС було включено як додаток до Конвенції з охорони людського життя на морі, прийняту на конференції у Лондоні. На Лондонській конференції 1948 р. МППЗС було незначним чином змінено (додано ст. 32 про подання команди рульовому). Згодом Правила було включено як додаток до нової Конвенції з охорони людського життя на морі та 1 січня 1954 р. набули чинності. У 1960 р. у Лондоні на новій конференції з охорони людського життя на морі прийнято нові МППЗС. На відміну від попередніх, вони містили положення про використання радару в умовах поганої видимості та туману, а також норму про новий загальний характерний сигнал для риболовних суден, що складається з кольорового вогню над білим, що піднімається на щоглі [1, с. 113].

У вересні 1960 р. Британський інститут навігації створив робочу групу для обговорення організації руху у Дуврській протоці. За участю інститутів навігації Франції та ФРН було розроблено систему розподілу руху. Нову робочу групу з представниками інших країн було створено в 1964 р. для розробки систем розподілу руху для інших районів. Пропозиції робочої групи були схвалені ІМКО в 1967 р. та рекомендовані до використання мореплавцями. Підготовка до конференції 1972 р. була розпочата в 1968 році. Міжнародною палатою судноплавства та іншими організаціями було розіслано значу кількість анкет мореплавцям. Відбулося кілька засідань робочої групи, створеної ІМКО, з підготовки проекту тексту. На Конференції, що відбулася у Лондоні у жовтні 1972 р. і де 46 країн були представлені делегатами і ряд країн – спостерігачами [2], було прийнято діючі МППЗС-72, що стали додатком до Конвенції про Міжнародні правила попередження зіткнень суден у морі, прийнятої в 1972 р. [3].

Конвенція про МППЗС набула чинності 15 липня 1977 року. На теперішній час учасниками договору є 153 держави. МППЗС є основним документом, що визначає принципи безпечного розходження суден.

Правила зобов'язують кожне судно нести вогні і знаки, подавати звукові сигнали, використовувати всі наявні засоби згідно з переважаючими обставинами і умовами для того, щоб це дозволило кожному з них: завчасно виявити присутність інших суден; визначити ступінь небезпеки зіткнення; врахувати взаємні обов'язки при маневруванні; забезпечити безпечне розходження у будь-яких умовах видимості [4, с. 4].

МППЗС діють щодо усіх суден у відкритому морі та поєднаних з ним водах, однак, відповідні влади прибережної держави мають право встановлювати особливі правила плавання у внутрішніх водах, але, відповідно до Конвенції, вони мають бути наближеними до МППЗС настільки, наскільки це є можливим. Наразі МППЗС складаються з шести частин і чотирьох додатків: Частина А – Загальні положення, (правила 1-3), де визначено сферу дії МППЗС і вводяться основні визначення; Частина В – Правила плавання і маневрування (правила 4-19 розділені на 3 розділу), якими вводяться регламенти на порядок плавання і маневрування у різних умовах видимості, у т.ч. виконання типових маневрів розходження, обгону, зближення, перетину курсу, плавання в вузьких проходах тощо; Частина С – Вогні і знаки (правила 20-31), де визначаються порядок розміщення на судні вогнів і знаків і правила користування ними; Частина D – Звукові і світлові сигнали (правила 32-37), якою встановлюються регламенти на оснащення суден звуковими і світловими сигналами їх подання залежно від ситуації; Частина Е – Вилучення (правило 38), якою визначено правила, що стосуються суден, побудованих до 1977 року; Частина F – Перевірка відповідності до положень Конвенції (набула чинності з 01 січня 2016 року, Резолюція А.1085 (28) (правила 39 –41); Додаток I – Розташування та технічні характеристики вогнів і знаків; Додаток II – Додаткові сигнали для рибальських суден, зайнятих ловлею риби поблизу один від одного; Додаток III – Технічні характеристики звукосигнальних пристроїв; Додаток IV – Сигнали лиха.

При цьому маємо відзначити позиції деяких дослідників, які зазначають, що при розробці МППЗС-60 та МППСС-72 ІМКО під приводом про неможливість кількісно конкретизувати різноманіття обставин, які необхідно враховувати судоводіям при зустрічах суден у морі, ще у 60-х роках минулого століття не зробила спроб створити Правила, якими могли б користуватися моряки усіх рівнів освіти та досвіду. Сучасні Правила є складними та громіздкими. Наприклад, якщо частина «Правила плавання і маневрування» розміщується на семи сторінках книги. Коментар до них вимагає 220 сторінок. Але коментар також не надає конкретних пояснень щодо найважливіших термінів та понять, закладених у Правилах. Замість них використовуються розмиті, невизначені вирази, такі як: звичайна морська практика; безпосередня небезпека зіткнення; завчасні дії; добра морська практика; своєчасні дії; остаточно пройдено; майже протилежні курси; стає очевидним; настільки близько до іншого судна; надмірне зближення. Таким є вибірко-вий перелік термінів, більшість з яких не має однозначних конкретних визначень у МППЗС-72. Розпливчасті поняття, які можна інтерпретува-

ти різним чином, є зручними лише для судових органів, які розглядають справи про зіткнення. Відповідно до цих Правил навіть неможливо визначити, з якого моменту або за якої дистанції між суднами вони починають діяти і коли їх у цьому випадку необхідно застосовувати. Пропонуються й певні методи удосконалення діючих МППЗС: експертні, імовірнісні, розрахункові [5]. Проте досі зміни, що стосуються зазначених аспектів, до МППЗС не внесено та ще очікують на опрацювання Міжнародною морською організацією (ІМО).

Приєднання України до Конвенції про Міжнародні правила запобігання зіткненню суден на морі 1972 року відбулося відповідно до постанови Верховної Ради України від 17 листопада 1992 року «Про приєднання України до Конвенції про Міжнародні правила запобігання зіткненню суден на морі 1972 року» [6] та вони є діючими стосовно нашої держави. Їх положення враховано у багатьох нормативних актах, що стосуються забезпечення безпеки мореплавства у різних аспектах (сферах): експлуатаційній, технічній та навігаційній.

Список використаної літератури:

1. Колодкин А.Л. Правовой режим территориальных вод и открытого моря / А.Л. Колодкин. – Москва: Мор. транспорт, 1961. – 174 с.
2. Коккрофт А.Н., Ламейер Дж. Н.Ф. Толкование МППСС-72. URL: <https://flot.com/publications/books/shelf/mppss72guide/3.htm>
3. Конвенція про Міжнародні правила запобігання зіткненню суден на морі 1972 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_137/print
4. Шарлай Г. Н. МППСС-72 с комментариями: учебное пособие / Г. Н. Шарлай. – М.: МОРКНИГА, 2017. – 137 с.
5. Найденев Е. МППСС-72 не имеют права на существование. URL: <http://www.morvesti.ru/tems/detail.php?ID=39047>
6. Про приєднання України до Конвенції про Міжнародні правила запобігання зіткненню суден на морі 1972 року: постанова Верховної Ради України від 17 листопада 1992 року. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 49. Ст. 673.

Ключові слова: безпека, мореплавство, безпека мореплавства, попередження зіткнень, судна.

Ключевые слова: безопасность, мореплавание, безопасность мореплавания, предупреждение столкновений, суда.

Key words: safety, navigation, naval safety, collision avoidance, ships.

АНДРУЩЕНКО СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри морського та митного права

ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТА РЕЖИМУ АКВАТОРІЇ МОРСЬКОГО ПОРТУ УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 6 Закону України від 04.11.1991 р. «Про державний кордон України» [1], до внутрішніх вод України належать, зокрема, води портів України, обмежені лінією, яка проходить через постійні портові споруди, які найбільше виступають у бік моря. Цілковито обґрунтовано ці води можна визначати як частину внутрішніх морських вод держави, до яких також слід відносити й інші, визначені у згаданій статті Закону «Про державний кордон України» морські простори: морські води, розташовані в бік берега від прямих вихідних ліній, прийнятих для відліку ширини територіального моря України; води заток, бухт, губ і лиманів, гаваней і рейдів, береги яких повністю належать Україні, до прямої лінії, проведеної від берега до берега в місці, де з боку моря вперше утворюється один або кілька проходів, якщо ширина кожного з них не перевищує 24 морських миль; води заток, бухт, губ і лиманів, морів і проток, що історично належать Україні. Таке розмежування визнається й доктриною, й на законодавчому рівні. Так, правнича категорія «внутрішні морські води» використовується в Директиві 2006/11/ЄС Європейського Парламенту й Ради від 15.02.2006 р. «Про забруднення, спричинене деякими небезпечними речовинами, що скидаються до водного середовища Співтовариства» [2], де зазначається, що «внутрішні морські води» – це води, що, з одного боку, обмежуються вихідною лінією, від якої вимірюється ширина територіального моря, та, з іншого – можуть сягати у разі наявності водних потоків межі прісної води» (ст. 2).

У діючому законодавстві України «внутрішні морські води» згадуються у Морській доктрині України [3], проте без зазначення їх переліку та у Загальних положеннях Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 29.02.1996 р. № 269 [4], де зазначається, що до внутрішніх морських належать перші чотири з перелічених у ст. 6 Закону України «Про державний кордон України» водних просторів. У Положенні про морські екологічні інспекції, затверджене наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 11.08.2017 р. № 312 [5], також зазначається про внутрішні морські води. Таким чином, води морських портів належать до складу внутрішніх морських вод України та цим визначається їх правовий статус.

Правовий режим цих акваторій встановлюється прибережною державою, у них не діє передбачене міжнародними угодами для територіального моря право мирного проходу суден під іноземними прапорами,

проте вважати, що на встановлювані прибережною державою режимні правила норми міжнародних договорів не мають жодного впливу було б помилковим. Адже Україна, як й інші держави, є учасницею ряду міжнародних договорів, що стали у встановленому порядку частиною її національного законодавства та чинять вагомий вплив на встановлення порядку діяльності у внутрішніх водах та визначення механізмів впливу на «поведінку» суден під іноземними прапорами. Як зазначається у дослідницькій літературі, перш за все компетенція прибережної держави щодо іноземних суден має узгоджуватися із загальновизнаними нормами міжнародного права (наприклад, із принципом недискримінації) [6, с. 5]. А розвиток економічних зв'язків і необхідність створення максимально сприятливих умов для торговельного мореплавства змушують прибережні держави здійснювати свою суверенну владу у портах з урахуванням складеної світової практики і змінювати її з метою полегшення процедури заходження й перебування іноземних торговельних суден у портах [7, с. 284]. При цьому, загальновизнаним звичаєвим правилом, яке формувалося століттями, є те, що правовий режим внутрішніх вод встановлюється прибережною державою. Тут іноземним суднам зазвичай заборонено займатися будь-якими промислами та дослідницькою діяльністю без спеціального дозволу. Як правило, будь-які іноземні судна можуть заходити до внутрішніх вод іншої держави лише з дозволу останньої [8, с. 160].

Таким чином, режим внутрішніх вод полягає в установленні правил перебування та використання цих водних просторів, зокрема порядку посадки й висадки пасажирів, вантажно-розвантажувальних робіт, стягнення податків і мита, оформлення документації [9, с. 40-41], а також власне порядку заходження суден до внутрішніх вод і знаходження в них, забезпечення безпеки судноплавства, дотримання правил радіозв'язку, навігації, охорони цих вод тощо.

Список використаної літератури:

1. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.
2. Про забруднення, спричинене деякими небезпечними речовинами, що скидаються до водного середовища Співтовариства: Директива 2006/11/ЄС Європейського Парламенту та Ради. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2006. L64. С. 52. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_966
3. Морська доктрина України на період до 2035 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1108). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-p/print>
4. Правила охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 29.02.1996 р. № 269. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/269-96-p>

5. Положення про морські екологічні інспекції, затверджене Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 11.08.2017 р. № 312. *Офіційний вісник України*. 2017. № 75. Ст. 2318.
6. Киселев В.А. Некоторые вопросы регулирования допуска иностранных судов в порты. *Морское право и международное судоходство: сб. науч. трудов / под ред. А.Л. Колодкина*. Москва, 1985. С. 3–17.
7. Аверочкина Т.В. Режим экипажей судов в двусторонних соглашениях Украины о торговом мореплаваннии. *Правове життя сучасної України: тези доп. Міжнар. наук. конф. проф.-виклад. і аспірант. складу (м. Одеса, 5–6 черв. 2009 р.) / відп. ред. д-р юрид. наук проф. Ю.М. Оборотов; Одеська нац. юрид. академія*. Одеса: Фенікс, 2009. С. 283–285.
8. Аверочкина Т.В. Правове дослідження прецедентів встановлення статусу історичних вод в Арктиці. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць*. 2011. Вип. 42. С. 159–165.
9. Джунусова Д.Н. *Международное морское право: учеб. пособ.* Астрахань: Астраханский государственный университет, Издат. дом «Астраханский университет», 2012. 328 с.

Ключові слова: внутрішні води, води портів, акваторія, правовий статус морського простору, внутрішні морські води.

Ключевые слова: внутренние воды, воды портов, акватория, правовой статус морского пространства, внутренние морские воды.

Key words: inland waters, water of ports, water area, legal status of marine space, inland seawater.

КРІЛЬ РОМАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

Начальник Миколаївської Митниці ДФС,
радник податкової та митної справи I рангу

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ТРАНЗИТ” У МИТНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Змістовна характеристика нормативного закріплення поняття «транзит» дозволяє зробити висновок, що на тепер у законодавстві України існує декілька визначень досліджуваного тематичного терміну, закріплених у положеннях Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Закону України «Про транзит вантажів», а також Митного кодексу України.

Так, як вид зовнішньоекономічної діяльності поняття «транзит» трактується положеннями Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Згідно з абз. 43 ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», транзит товарів – це переміщення товарів, які виготовлені за межами України, через територію України без будь-якого використання їх на зазначеній території [1]. При цьому, із зазначеного визначення випливає той факт, що, насамперед, товари повинні бути виготовленими за межами України і переміщатися через територію

України (не важливо, у межах одного пункту пропуску чи між двома пунктами пропуску через державний кордон України). А, головне, товари не повинні використовуватися на території України.

Ще одне визначення терміну «транзит» закріплено у положеннях Закону України «Про транзит вантажів» [2]. Слід зазначити, що положення вказаного Закону юридично визначили засади організації та здійснення транзиту вантажів повітряним, автомобільним, залізничним, морським і річковим транспортом через територію України. При цьому, під «транзитом» вантажів розуміється перевезення транспортними засобами транзитних вантажів під митним контролем через територію України між двома пунктами або в межах одного пункту пропуску через державний кордон України (абз. 4 ст. 1).

Слід звернути увагу на те, що, виходячи із вказаного визначення, товари не обов'язково повинні бути виготовленими за межами України. При цьому, заборони на використання транзитних товарів на території України (дія законодавчих положень цього Закону не поширюється на транзит пошти, багажу, зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин, небезпечних та шкідливих відходів, продукції подвійного використання, експорт або імпорт товарів, переміщення товарів з використанням трубопровідного транспорту чи ліній електропередач) також не передбачено.

Особливої уваги заслуговують положення Закону України «Про транзит вантажів», що являються основними правовими джерелами, в яких відображено свободу, маршрути та способи транзиту вантажів через територію України. До речі, ст. 3 Закону України «Про транзит вантажів» встановлено, що учасники транзиту мають право на вільний вибір засобів, а також маршрутів транзиту (ч. 3 ст. 3). Крім того, необхідно зазначити, що Законом України «Про транзит вантажів» передбачено звільнення учасників транзиту від усіх видів платежів, крім єдиного збору, що стягується у пунктах пропуску через державний кордон України (ч. 4 ст. 3).

Аналіз положень чинного законодавства дозволяє стверджувати, що Закон України «Про транзит вантажів», а також Митний кодекс України не тільки вирішили питання з переглядом затверджених Урядом України переліків пунктів пропуску на державному кордоні України, через які дозволяється переміщувати товари підакцизної групи, але й сприяли відновленню національної практики транзитних переміщень товарів від ряду інших «вартісних» заходів, що були впровадженими у сфері транзитних перевезень: митний озброєний супровід силами посадових осіб митниці (колишніми підрозділами митної варти). При цьому, умови користування послугами спеціальних страхових організації (страхування фінансової відповідальності перевізника вповноваженою центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову та митну політику, страховою компанією у вигляді страхового полісу) у пунктах пропуску на митному кордоні України залишилися.

Слід мати на увазі, що Законом України «Про транзит вантажів» також було справедливо передбачено укладання Урядом України низки

міжнародних договорів про проведення спільного контролю транзитних вантажів та приєднання нашої держави до Міжнародної конвенції про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах (1982 рік). У той же час, з метою сприяння проходженню вантажів через кордони і спрощення процедури міжнародного перевезення вантажів, прийнято Указ Президента України від 04.07.2002 р. № 616/2002 «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах» [3], але процедуру контролю транзитних вантажів на кордоні України так і не було змінено.

Акцентуючи увагу на визначенні поняття «митний режим транзит», закріпленому у положеннях Митного кодексу України (МКУ), необхідно зазначити, що згідно ст. 90 МКУ, транзит – це митний режим, відповідно до якого товари та/або транспортні засоби комерційного призначення переміщуються під митним контролем між двома органами доходів і зборів України або в межах зони діяльності одного органу доходів і зборів без будь-якого використання цих товарів, без сплати митних платежів та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ч. 1 ст. 90) [4].

Під митний режим транзит поміщаються товари, які було ввезено на митну територію України з метою їх подальшого транзитного переміщення митною територією України. При цьому, мета переміщення товарів визначається, виходячи із даних товаротранспортних та товаросупроводжувальних документів. Наприклад, при переміщенні транзитних товарів через митний кордон України (при їх ввезенні на митну територію України) мета переміщення товарів буде визначатися на підставі товаротранспортної накладної, рахунка-фактури (інвойсу) тощо. Якщо ж одержувачем товарів є підприємство, яке територіально знаходиться за межами митної території України – це головна підстава для ухвалення рішення органом доходів і борів про транзитне переміщення таких товарів.

Що стосується країни походження товарів, то з визначення поняття «митний режим транзит» не простежується заборона на транзитне переміщення українських товарів. Тобто, у митний режим транзит може бути поміщено товари, незалежно від їх митного статусу, про що, власне, й говориться у положеннях ч. 2 ст. 92 МКУ.

Отже, чинними законодавчими актами України надано декілька визначень поняття «транзит»: Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» розглядає транзит у контексті зовнішньоекономічних операцій; Закон України «Про транзит вантажів» – з погляду організації технічного переміщення вантажів, нарешті положення МКУ характеризують транзит з точки зору виконання митних процедур.

Список використаної літератури:

1. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 29. Ст. 377.
2. Про транзит вантажів: Закон України від 20.10.1999 р. № 1172-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 51. Ст. 446.

3. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах: Указ Президента України від 04.07.2002 р. № 616/2002. Офіційний вісник України. 2002. № 28. Ст. 1312.
4. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495–VI. Урядовий кур'єр. 2012. № 86. С. 9–26.

Ключові слова: транзит, транзит вантажів, зовнішня торгівля, митний режим, митне законодавство.

Ключевые слова: транзит, транзит грузов, внешнеэкономическая деятельность, таможенный режим, таможенное законодательство.

Key words: transit, transit of goods, international trade, customs procedure, customs legislation.

ЧЕРНИШ ТЕТЯНА ВІКТОРІВНА

Криворізький факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри конституційного, міжнародного та приватного права

НАДЗВИЧАЙНІ МОРСЬКІ ПОДІЇ: ПРАВОВЕ ЗАБЕЗБЕЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Як один з найдавніших інститутів морського права, розподіл загальної аварії одночасно є одним із найбільш специфічних інститутів взагалі. Як вважають фахівці з морського права, очевидних аналогів загальної аварії в інших сферах людської діяльності, в інших галузях права не існує. У зв'язку з цим питання кваліфікації та розподілу загальної аварії набувають особливого значення в розвитку юридичної науки. Надзвичайні морські події взагалі та навігаційні аварії, зокрема, залишаються і сьогодні досить частим явищем у сфері торговельного мореплавства. Все це свідчить про недостатню вивченість правових відносин, що виникають у зв'язку із загальною аварією в законодавстві України. Тому звернення до цих питань є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Мореплавство належить до тих сфер діяльності людини, яка вже внаслідок своїх природних властивостей пов'язана зі значною небезпечкою для тих, хто з нею пов'язаний професійно або з інших підстав є учасником відповідних відносин. Випадки виникнення шкоди внаслідок підвищеного ризику при торговельному мореплавстві є не поодиноким явищем, що зумовлює необхідність ретельного врегулювання відносин, які виникають при цьому, та формування стабільної практики застосування відповідних правових норм.

Загальна аварія – це збитки, яких зазнано внаслідок зроблених навмисно і розумно надзвичайних витрат або пожертвувань з метою врятування судна, фрахту і вантажу, що перевозиться на судні, від

загальної для них небезпеки. З цього визначення, яке зафіксоване у КТМ України і виникає питання визначення кола норм, що можуть у необхідних випадках додатково застосовуватися при регулюванні тих чи інших відносин, які виникають у зв'язку із загальною аварією.

Уявляється, необхідність встановлення кола таких норм пов'язана з тим, що Йорк-Антверпенські правила, Кодекс торгового мореплавства, інші спеціальні нормативні акти, головним чином, визначають критерії загальної аварії, називають приблизний перелік типових випадків загальної аварії. Разом з тим зазначені акти практично не містять норм, що визначають права і обов'язки суб'єктів «загальноаварійних правовідносин», не вказують на правові наслідки невиконання рішення диспашера про розподіл загальної аварії, не визначають правові засоби забезпечення інтересів сторін, що й обумовлює доцільність звертання у відповідних випадках до інших норм законодавства.

Розглядаючи дане питання, маємо враховувати те, що загальноаварійні правовідносини виникають у процесі виконання зобов'язань з договору морського перевезення вантажу, і тому здавалося б, повинні бути віднесені до цивільних договірних зобов'язань.

Проте, відносини загальної аварії, як специфічного інституту торговельного мореплавства, досить детально врегульовані нормами спеціального законодавства. Однак, це не означає, що може бути проігнорована доцільність оцінки загальної аварії як інституту не лише морського, але й цивільного права. Між цими правовими інститутами існує багато спільного (наявність небезпеки, завдання шкоди з метою ліквідації загрози, надзвичайність поведінки тощо), до відносин розподілу загальної аварії можуть застосовуватися норми цивільного законодавства, і зокрема ті, які регулюють забезпечення виконання зобов'язань.

Отже, у сучасній теорії та практиці морського права під загальною аварією (*generale average*) розуміють збитки, завдані внаслідок зроблених умисно й свідомо надзвичайних витрат або пожертвувань заради загальної безпеки з метою запобігання небезпеці майна, яке бере участь у загальному морському підприємстві судна, фрахту й перевезеного судном вантажу. На основі цього визначення, а також інших норм Йорк-Антверпенських правил і національного законодавства було визначено такий перелік умов розподілу загальної аварії:

- 1) наявність збитків;
- 2) умисність збитків;
- 3) розумність збитків;
- 4) надзвичайність збитків;
- 5) наявність небезпеки, загальної для судна, фрахту й перевезеного на судні вантажу.

При цьому відзначається можливість врахування трьох умов:

- 6) наявності умисних, свідомих і надзвичайних збитків;
- 7) наявності загальної небезпеки для судна, фрахту й перевезеного на судні вантажу;

8) спрямованості дій, які призвели до збитків, на порятунок судна, фрахту й перевезеного на судні вантажу від загальної для них небезпеки. Однак при визначенні факту загальної аварії доцільне збереження більшого числа умов загальної аварії.

Визначається, що загальна аварія є одночасно інститутом міжнародного приватного морського права, й інститутом приватного (цивільного) права як такого. Це дає змогу використовувати у процесі подальших досліджень її цивілістичних аспектів методологію, категорії та поняття цивільного права як органічно пов'язані з відносинами, що виникають при загальній аварії.

В результаті загальної аварії виникають цивільно-правові зобов'язання щодо запобігання шкоді, змістом яких є відносини розподілу загальної аварії. Для забезпечення зобов'язань при розподілі загальної аварії можуть застосовуватися способи, передбачені як цивільним законодавством (застава, гарантія), так і спеціальним законодавством про торговельне мореплавство, міжнародними угодами, актами (аварійна підписка, відрахування, депозит, страхування угоди).

Оскільки при визначенні правових наслідків загальної та окремої (незагальної) аварії існує певна колізія норм загального цивільного та спеціального (морського торговельного) законодавства, бажаними були б уточнення в розділі IX КТМ України стосовно можливості субсидіарного застосування до цих відносин у відповідних випадках норм цивільного законодавства, зокрема ЦК України.

Список використаної літератури:

1. Александрова К.И. Общая авария и порядок ее оформления. – М.: Морской транспорт, 1967. – 44 с.
2. Волков О.А. Ознаки крайньої необхідності за цивільним законодавством України // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – 2006. – Вип. 28.
3. Додін Є.В., Серафімов В.В. Санкціоноване втручання у сфері торгового мореплавства: Підручник. – М.: Юридична література, 2001. – С. 18.
4. Шемонаев В.Ю. Загальна аварія (цивілістичні аспекти): Дис., канд. юрид. наук. – К., 2003. – С. 66.

Ключові слова: види надзвичайних морських подій, відповідальність та відшкодування збитків, загальна аварія, зіткнення суден, розподіл збитків.

Ключевые слова: виды чрезвычайных морских происшествий, ответственность и возмещение убытков, общая авария, столкновение судов, распределение убытков.

Key words: types of Maritime emergency incidents, liability and indemnity, General average, collision of ships, the distribution of losses.

ПАНЧУК АННА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри морського та митного права

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ НАРАХУВАННЯ ПОРТОВИХ ЗБОРІВ В УКРАЇНІ

Ситуація у морських портах України сьогодні є дзеркальним відображенням того, що відбувається у політиці та економіці, інструментом цього є законодавча ініціатива та відповідно неврегульованість норм. Одним із найважливіших питань є підтримання балансу конкурентоздатності морських портів України та портів сусідніх держав. Негативний вплив на транзитну привабливість портової інфраструктури мають фіксовані ставки портових зборів, тоді як в більшості портів Європи ці величини визначаються за формулами на диференційованих засадах. А тому, на теперішній час постала гостра необхідність вирішення питань, пов'язаних з удосконаленням тарифної політики, що регулює стягнення портових зборів з суден, які прямують до причалів перевантажувальних терміналів України для виконання навантажувально-розвантажувальних робіт.

Так, у теорії, незалежно від того, яка концепція портових зборів прийнята у тому чи іншому порті, існує чотири основні схеми стягнення портових зборів, що з різними варіаціями реалізовані у портах світу. Перша схема: портові збори справляються і витрачаються адміністрацією порту, яка несе повну відповідальність за підтримання в експлуатаційному стані і розвиток портових споруд та систем безпеки. При цьому витратна частина фінансових планів адміністрацій може вимагати обов'язкового узгодження (затвердження) органами центральної або місцевої влади (Велика Британія, Данія, Польща, Україна тощо). Друга схема: портові збори справляються місцевими (міськими, муніципальними, районними) органами влади та спрямовуються до місцевого бюджету. В цьому випадку місцева влада самостійно визначає рівень зборів, що стягуються, напрямки і порядок їх витрачання, несе всю відповідальність за функціонування порту (порти Гамбург, в деяких портах Португалії та Данії). Третя схема: певний портовий збір стягується на користь загальнонаціонального фонду або загальнонаціональної організації щодо маякового збору, який перераховується до спеціального фонду, з якого відбувається фінансування маяків та інших систем, що забезпечують безпеку мореплавства уздовж узбережжя Англії і на підходах до портів; у США – щодо збору з вантажів, спрямовуваного до федерального Фонду, з якого фінансуються днопоглиблювальні роботи і навігаційне забезпечення на підходах до портів. Четверта схема: портові збори справляються державою та спрямовуються до державного бюджету. При цьому дохід від збору фіксується окремим рядком у дохідній частині бюджету. У його видатковій частині окремим рядком виділяються

витрати, пов'язані із забезпеченням функцій (робіт), для фінансування яких стягується збір. У разі перевищення витрат над прибутками держава компенсує відсутню частину з інших джерел (у Фінляндії щодо фарватерного збору і лоцманського збору за позапортове проведення суден, у Данії – щодо криголамного збору) [1, с. 13]. Однак, в ідеалі, до жодної з приведених схем стягнення портових українське законодавство не відповідає.

Відповідно до ст.ст. 21, 22 Закону України «Про морські порти України» (далі – Закон) у морському порту справляються такі портові збори: корабельний, причальний, якірний, каналний, маяковий, адміністративний та санітарний. Тарифи на спеціалізовані послуги, що надаються у морському порту суб'єктами природних монополій, та послуги, які оплачуються у складі портових зборів, підлягають державному регулюванню національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері транспорту. Перелік спеціалізованих послуг, що надаються у морському порту суб'єктами природних монополій, які підлягають державному регулюванню, визначає Кабінет Міністрів України [2].

Розміри ставок портових зборів для кожного морського порту встановлюються національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері транспорту, відповідно до затвердженої нею методики. Порядок справляння, обліку та використання коштів від портових зборів, затверджений наказом Міністерства інфраструктури України від 27.05.2013 р. № 316 «Про портові збори» (далі – Наказ), окрім використання коштів від адміністративного збору, визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах морського і річкового транспорту [3].

У зв'язку з численними неврегулюваннями норм у законодавстві виникають різні підходи до правильності нарахування та стягнення портових зборів. Цікавою та зовсім іншою до цього часу є позиція Верховного суду у справі 916/2152/17, у якій зазначається про те, що у позивача були відсутні підстави застосування вільних тарифів на послуги з оформлення приходу суден у морський порт і виходу з морського порту, оскільки оформлення приходу суден у морський порт і виходу з морського порту оплачено у складі корабельного збору. Суд вважає помилковими висновки господарських судів попередніх інстанцій та аналогічних правових позицій, що вже досліджувались у постанові Верховного Суду України про те, що плата за послуги з оформлення приходу суден у порт та виходу суден з порту є послугою, яка надається за вільними цінами [4].

Таким чином, можна зазначити, що політика держави має визначати ставки портових зборів та послуг, які сплачуються у складі портових зборів та є її виключною компетенцією. Портові збори встановлюються за єдиними тарифами, мають цільовий характер і не можуть використовуватися з іншою метою. Згідно з п. 1.4. Порядку справляння та розміри ставок портових зборів, затвердженого Нака-

зом, сплата портових зборів у морських портах здійснюється до виходу судна з морського порту. Відповідно до ст. 91 КТМ України кожне судно зобов'язане до виходу з морського порту одержати на це дозвіл капітана порту. Капітан морського порту повинен відмовити у видачі дозволу на вихід з порту у тому числі у разі несплати встановлених зборів, штрафів та інших платежів [5]. Відповідно до п. 3.2. Наказу Мінінфраструктури України від 27.06.2013 р. № 430 «Про затвердження Порядку оформлення приходу суден у морський порт, надання дозволу на вихід суден у море та оформлення виходу суден із морського порту» капітан морського порту повинен відмовити у видачі дозволу на вихід судна з порту, у т. ч. у разі несплати встановлених зборів, штрафів та інших платежів [6]. Крім того, на даний час межі території морських портів Миколаїв та Ольвія не визначено. Підхідні канали та операційні акваторії приватних морських терміналів ТОВ «Миколаївський глиноземний завод», ТОВ СП «Нібулон», ПАТ «Суднобудівний завод «Океан» та інших – не включено Кабінетом Міністрів України до меж акваторії жодного морського порту.

У п. 3 Прикінцевих положень Закону визначено, що пункти пропуску через державний кордон України та зони прикордонного і митного контролю, відкриті до набрання чинності цим Законом на території знаходження підприємств морського транспорту, на які на день набрання чинності цим Законом поширюється визначення терміну «морський термінал», продовжують функціонувати в межах території відповідних морських портів. Відповідно до ч. 2 ст. 75 КТМ України державний нагляд за безпекою мореплавства у морських терміналах, розташованих у межах територій та акваторій, відокремлених від основної території та акваторії відповідного морського порту, здійснює окремий підрозділ служби капітана морського порту. Наказом Укрморрічінспекції від 23.07.2014 № 331 «Про визначення меж зон нагляду за безпекою мореплавства» зазначені приватні морські термінали віднесені до меж зони нагляду капітана морського порту Миколаїв. Враховуючи викладене, справляння портових зборів за суднозаходи до причалів морських терміналів ТОВ «Миколаївський глиноземний завод», ТОВ СП «Нібулон» і ПАТ «Суднобудівний завод «Океан» забезпечується державним підприємством «Адміністрація морських портів України». Однак, наказом Державної служби морського та річкового транспорту України від 25.02.2019 р. № 78 всупереч Закону, розпорядженням Кабінету Міністрів України, наказам Міністерства України, морські термінали ПАТ «Суднобудівний завод «Океан», Дніпро-Бузький морський порт ТОВ «Миколаївський глиноземний завод» та інші віднесені до меж зони нагляду капітана морського порту Ольвія [7]. Вказаний нормативний акт створив ще більшу правову невизначеність стосовно стягнення портових зборів та інших питань функціонування морського порту Миколаїв.

Враховуючи викладене, неврегульованість ситуації центральними органами державної влади стосовно служб капітанів морських портів державного підприємства «Адміністрація морських портів

України» та Морської адміністрації може призвести до виникнення судових спорів та втрати доходів від портових зборів, у т. ч. від адміністративного збору, який перераховується до державного бюджету України. Таким чином, пропонується однозначно та компетентного врегулювати органам державної влади підхід до вирішення питання щодо нарахування та стягнення портових зборів на законодавчому рівні та закріпити в одному документі, який уніфікує розрахунки ставок портових зборів та визначить економічно обґрунтований підхід до їх розрахунку; однозначно визначити та закріпити на законодавчому рівні єдиний орган виконавчої влади до якого буде підпорядковуватись служба капітана морського порту; визначити межі території морських портів.

Список використаної літератури:

1. Ківалов С.В. Портові збори в Україні: пошук оптимальної моделі конкурентної тарифної політики. *LEX PORTUS*. 2017. № 1(3). С. 5-21.
2. Про морські порти України: Закон України від 17.05.2012 р. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 7. С. 65.
3. Про портові збори: наказ Міністерства інфраструктури України від 27.05.2013 р. № 316. *Офіційний вісник України*. 2013. № 44. С. 151.
4. Постанова Верховного суду у справі 916/2152/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75895938>.
5. Кодекс торговельного мореплавства України, 1995. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 47. С. 349.
6. Про затвердження Порядку оформлення приходу суден у морський порт, надання дозволу на вихід суден у море та оформлення виходу суден із морського порту: наказ Мінінфраструктури України від 27.06.2013 р. № 430. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1230-13>
7. Про визначення меж зон нагляду за безпекою мореплавства: наказ Державної служби морського та річкового транспорту України від 25.02.2019 № 78. URL: <https://marad.gov.ua/ua/npa/pro-viznachennya-mezh-zon-naglyadu-za-bezpekoyu-moreplavstva>

Ключові слова: портові збори, справляння, стягнення, державний нагляд, безпека мореплавства, оформлення приходу та виходу суден.

Ключевые слова: портовые сборы, взимание, взыскание, государственный надзор, безопасность мореплавания, оформление прихода и отхода судов.

Key words: port fees, collection, collection, state supervision, maritime safety, registration of arrival and departure of ships.

СЕМЕНЧУК ЮЛІА ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри морського та митного права

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МИТНИЦЯМИ ДФС УКРАЇНИ ФОРМ МИТНОГО КОНТРОЛЮ З ІНІЦІАТИВИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Одним із суперечливих питань у сфері державної митної справи, яке потребує нагального вирішення, є питання реалізації положень ч. 2 ст. 325 Митного кодексу України [1]. Адже вказана правова норма щодо відшкодування суб'єктам господарювання витрат, пов'язаних із необґрунтованим призначенням правоохоронними органами форм митного контролю, на практиці не реалізується, у зв'язку із чим суб'єкти господарювання зазнавали та продовжують зазнавати необґрунтованих збитків та значних, непередбачуваних витрат. Серед таких витрат витрати на: понаднормативне використання контейнерного обладнання; зберігання вантажів у портах (як з використанням складських потужностей портів, так і шляхом перетворення комерційних дорожніх транспортних засобів у «склади на колесах»); завантажувально-розвантажувальні роботи (не враховується навіть той факт, що по деяким категоріям вантажу фізично є неможливим проведення огляду з розкриттям та вивантаженням 100 відсотків пакувальних місць, зберігши при цьому цілісність вантажу та його товарний вигляд. Адже у такому разі пошкодження зазнає упаковка товару, не поодинокими є також і випадки псування самих товарів тощо).

Однак, зважаючи на дані статистичної інформації про призначення форм митного контролю у Одеській філії Державного підприємства «Адміністрація морських портів України», за 11 місяців 2018 р. посадовими особами Одеської митниці ДФС України (у тому числі за вимогами правоохоронних органів) було призначено та проведено тисячі форм митного контролю. Разом із тим, вартість витрат на: понаднормативне використання контейнерного обладнання – від 15 до 30 дол. США за 1 день; зберігання вантажів у портах – від 2 до 50 дол. США за 1 день; завантажувально-розвантажувальні роботи при здійсненні форм митного контролю – від 380 до 480 дол. США за 1 дію [2].

І тут необхідно вказати, що відповідно до положень чинного законодавства з питань державної митної справи, у встановлених Митним кодексом України випадках органи доходів і зборів з власної ініціативи або за ініціативи правоохоронних органів мають право у письмовій формі вимагати від осіб, які переміщують товари, транспортні засоби комерційного призначення через митний кордон України, проведення операцій з товарами (навантаження, вивантаження, перевантаження, перепакування, зважування та визначення інших істотних характеристик товарів, що перебувають під митним контролем, взяття проб та зразків таких товарів тощо). У такому разі витрати на проведення

зазначених операцій відшкодовуються органом, з ініціативи якого їх було проведено. Якщо ж у результаті проведення таких операцій виявлено порушення законодавства України, – витрати на проведення зазначених операцій відшкодовуються власником товарів, транспортних засобів комерційного призначення або уповноваженими ними особами [1, ч. 1–2 ст. 325].

Необхідно зазначити, що при дослідженні особливостей організації та здійснення митного контролю Федотов О.П. цілком слушно вказує, що однією із форм взаємодії органів доходів і зборів та правоохоронних органів є спрямовані правоохоронними органами на адресу органів доходів і зборів (якими є митниці ДФС України) інформації щодо: назви юридичної особи; номеру кримінального провадження та подальшої вимоги щодо проведення посадовими особами митниць ДФС України огляду (переогляду) товару, транспортного засобу комерційного призначення [3, с. 126–128].

Проте прямої норми, яка би передбачала повноваження правоохоронних органів щодо ініціювання проведення органами доходів і зборів такої форми митного контролю, як огляд (переогляд) товарів, транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України в Митному кодексі України немає. В свою чергу, у ст. 320 Митного кодексу України вказано, що визначення форм та обсягів митного контролю іншими органами державної влади, а також участь їх посадових осіб у здійсненні митного контролю не допускається.

На жаль, на теперішній час є непоодиноким практикою виконання посадовими особами митниць ДФС України листів, вимог, орієнтувань, доручень тощо, ініційованих правоохоронними органами, які, в свою чергу, обґрунтовують свою позицію положеннями таких нормативно-правових актів: Митного кодексу України [1, ст. 338]; Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [4, ст. 18; постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження вичерпного переліку підстав, за наявності яких може проводитись огляд (переогляд) товарів, транспортних засобів комерційного призначення митними органами України» від 23.05.2012 р. № 467 [5, п. 14]; постанови Кабінету Міністрів України «Про реалізацію експериментального проекту щодо створення умов для унеможливлення ухилення від сплати митних платежів [6, п. 2].

Якщо ж говорити про доцільність таких звернень, листів, доручень, орієнтувань, вимог чи запитів органів Служби безпеки України, Національної поліції України, слідчих прокуратури України, необхідно вказати таке. У період з 20.06.2018 р. по 13.09.2018 р. до структурних підрозділів Одеської митниці ДФС України від правоохоронних органів надійшло 182 листа-орієнтування на проведення форм митного контролю. При цьому, наприклад, на території пункту пропуску «Одеський морський торгівельний порт» на виконання таких орієнтувань за вказаний період було проведено: за ініціативою Національної поліції України – 145 оглядів та 2 зважування; за ініціативою органів прокуратури – 1 огляд та 2 зважування; за ініціативою Служби безпеки України

жодних форм митного контролю не проводилось. Разом із тим, на території пункту пропуску «Морський порт Південний» у період з 20.06.2018 р. по 13.09.2018 р. на виконання вимог Національної поліції України було проведено 21 огляд, інших форми митного контролю на підставі листів правоохоронних органів не проводилось. На території пункту пропуску «Чорноморський морський порт» жодних форм митного контролю на вимогу листів правоохоронних органів за вказаний період не проводилось. На території пункту пропуску «Чорноморський рибний порт», на виконання вимог листів Національної поліції України, у період з 20.06.2018 р. по 13.09.2018 р. було проведено 18 оглядів та 15 зважувань, а на виконання вимог листів Генеральної прокуратури України – 1 огляд. Інших форм митного контролю на території пункту пропуску «Чорноморський рибний порт» у вказаний період на підставі листів правоохоронних органів не проводилося [7].

І тут критичним аспектом виступає той факт, що результатом виконання структурними підрозділами Одеської митниці ДФС України усіх вказаних вимог правоохоронних органів стало складання 1 протоколу про порушення митних правил за ст. 476 Митного кодексу України (за результатами проведення огляду на підставі листа Національної поліції України на території пункту пропуску «Одеський морський торгівельний порт»).

Вбачається, ініційовані правоохоронними органами, зокрема органами Національної поліції України, форми митного контролю є неефективними (ефективність складає 0,5 відсотків) на такими, які наносять прямі збитки суб'єктам господарювання, що здійснюють ЗЕД (витрати на зберігання, демерж, розвантажувально-завантажувальні роботи, зрив завантаження для морського перевезення, зрив зовнішньоекономічних контрактів тощо).

А отже, без термінового вирішення проблеми відшкодування витрат, передбачених положеннями ст. 325 Митного кодексу України, та врегулювання процедур ефективного та обґрунтованого призначення посадовими особами митниць ДФС України форм митного контролю, ефективна реалізація права громадян на господарську діяльність, гарантованого положеннями Конституції України та інших законодавчих нормативно-правових актів, вбачається неможливою.

Список використаної літератури:

1. Митний кодекс України, 2012. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 86. С. 9-26.
2. Щодо практичної можливості відшкодування витрат, передбачених ст. 325 МК України: лист Громадської Ради при Головному управлінні ДФС в Одеській області від 26.12.2018 р. № 84.
3. Федотов О.П. Орієнтування як підстава для здійснення митного огляду. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 132. С. 124-134.
4. Про затвердження вичерпного переліку підстав, за наявності яких може проводитись огляд (переогляд) товарів, транспортних засобів комерційного призначення митними органами України: постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2012 р. № 467. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 97. С. 13.

5. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. Ст. 358.
6. Про реалізацію експериментального проекту щодо створення умов для унеможливлення ухилення від сплати митних платежів: постанова Кабінету Міністрів України від 20.06.2018 р. № 479. *Офіційний вісник України*. 2018. № 51. Ст. 1789.
7. Щодо надання запитуваної інформації: лист Одеської митниці ДФС України від 18.09.2018 р. № 13387/10/15-70-20-05.

Ключові слова: відшкодування витрат, зовнішньоекономічна діяльність, огляд (переогляд), посадові особи митниць, правоохоронні органи, суб'єкт господарювання, форми митного контролю.

Ключевые слова: возмещение расходов, внешнеэкономическая деятельность, до-смотр (передосмотр), должностные лица таможен, правоохранительные органы, субъект хозяйствования, формы таможенного контроля.

Key words: reimbursement of expenses, foreign economic activity, review (re-examination), customs officials, law enforcement bodies, business entity, forms of customs control.

ВАРИКАША ПРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри морського та митного права

СУЧАСНЕ МОРСЬКЕ ПРАВО УКРАЇНИ: КОМПЛЕКСНА ПРИРОДА ГАЛУЗІ ПРАВА

Морське право можна визначити як галузь міжнародного права, яка регулює відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права про морське судноплавство, про статус і порядок використання і охорони морських просторів, в тому числі континентального шельфу, морського дна і природних ресурсів. З самого визначення морського права очевидна комплексна правова природа галузі права. Дана галузь регулює систему норм права, що встановлює, щодо: 1) морських просторів (правовий статус і правовий режим) та 2) морської діяльності (правовий режим). Також, потрібно звернути увагу на метод правового регулювання, а саме комплексний метод – система методів, яка включає методи: імперативний, диспозитивний, міжнародний, міжнародний приватноправовий (колізійний) [2, с. 382].

Велика кількість галузей права мають статус комплексної галузі права. Дослідження щодо комплексних (вторинних) галузей права отримали наукові обґрунтування С.С. Алексеева. Він розробив таку конструкцію, як поєднання основних (первинних) і комплексних (вторинних) галузей права. Далі С. С. Алексеев розрізняв три групи галузей права: профільні (фундаментальні) галузі (державне, адміністративне, цивільне, кримінальне право, процесуальні галузі),

інші основні галузі (трудова, земельна, сімейна, фінансова, право соціального забезпечення) і вторинні утворення, як комплексні галузі права (морське, банківське, господарське, страхове, природоохоронне право) [1, с. 57-59]. У сучасній юриспруденції також вважають, що комплексні галузі права, на відміну від базових і профільних – це сукупність правових норм, які регулюють відносини в якій-небудь певній сфері діяльності й належать до різних галузей права.

Потрібно зазначити, що статус комплексної галузі права має неозначене положення, тобто дана галузь права є і базовою галузю права активно використовують норми даної галузі права, а з іншого боку комплексна галузь права нібито не існує і місця в системі права не займає. Такі неузгодженості і викликають масу проблем: дублювання норм у системі права, неможливість встановити належність норми конкретній галузі, що унеможливує точне й законне застосування цієї норми, і що саме цікаве комплексна галузь права наче і втрачає своє положення взагалі, як галузі права. А особливо, коли стосується такої важливої галузі права, як морське право.

Також, крім єдності предмету та методу правового регулювання потрібно звернути увагу на «правовий режим», використання, якого дозволяє здійснити поділ системи права на фундаментальні, профільні та комплексні галузі. На думку О. Ф. Скакун, галузі називаються комплексними, тому що складаються з норм права, узятих з основних галузей і користуються методами, які належать цим галузям; формування комплексних галузей права йде від соціальної засади-предмета (тут предмет регулювання юридично різnorідний, але єдиний у соціальному стосунку, являє собою соціальну цілісність); комплексні галузі права містять норми права, що регулюють сфери державного й господарського життя, виникають на основі подальшого розвитку комплексних інститутів права, які утворюються на стику суміжних галузей права і користуються режимами, що належать цим галузям (господарське, аграрне, екологічне, житлове, морське, транспортне право); режим комплексної галузі права може складатися а) з режимів кількох основних інститутів чи підгалузей права, що функціонують «на рівних» (інтегральний режим); б) з режимів кількох інститутів, де один із них є основним (спеціальний режим) [3, с. 520].

Морське право, хоч і має комплексну природу, у зв'язку з вище викладеними думками та позиціями, але і має свою особливу специфіку. Має свою особливу сферу застосування- водні простори, свої особливі нормативно-правові акти, міждисциплінарні зв'язки. А саме міждисциплінарні зв'язки відображають комплексну природу такої галузі, як морське право.

Морське право України має як публічний характер (морське публічне право), а це означає взаємозв'язок з адміністративним правом, конституційним правом, міжнародним публічним правом України, так і приватний характер, тобто взаємозв'язок з господарським правом, цивільним правом та міжнародним приватним правом України, і зв'язно галузі публічного та галузі приватного права України. Тому,

можна зробити висновок, що комплексна природа галузі має широку сферу застосування і посідає надзвичайно важливе місце в системі права України.

Список використаної літератури:

1. Заморська Л.І. До питання про нормативний зміст галузі права: теоретичний підхід / Л.І. Заморська // Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П.Є. Казанського: матеріали Другої міжнар. наук. конф.(м. Одеса, 22-23 жовтня 2011 р.); відп. за вип. к. ю. н., доц. М.І. Пашковський; Націон.ун-т «Одеська юридична академія». – О.: Фенікс, 2011. – С. 57-59.
2. Кузнецов С.О. Морське право: підруч. / С.О. Кузнецов, Т.В. Аверочкина. – О.: Фенікс 2011. – 382 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: [підручник] / О.Ф. Скакун. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 520 с.

Ключові слова: сучасне морське право, комплексні галузі права, правовий режим.

Ключевые слова: современное морское право, комплексные отрасли права, правовой режим.

Key words: modern maritime law, complex branches of law, legal regime.

СЕКЦІЯ 9.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

КІВІК ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри національної економіки,
доктор економічних наук, професор

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛЕЙ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА БІЗНЕС-СТРУКТУР

У цей час сформована система чинників, що обумовлюють розвиток інституту корпоративної відповідальності економічних агентів, що функціонують у різних сферах господарської діяльності економічних систем різних держав.

Сучасні бізнес-структури взаємодіють зі значною кількістю зацікавлених сторін (стейкхолдерів). До основних зацікавлених учасників сучасної бізнес-діяльності можна віднести державні органи різного рівня, власників та інвесторів бізнес-структур, кінцевих та проміжних споживачів продуктів, що виробляє структура, постачальників різних видів ресурсів, партнерів, різних посередників, працівників тощо. До зацікавлених сторін, за певних умов, відносяться і конкуренти бізнес-структури [1]. Виходячи з багатогранності зацікавлених сторін, значно відрізняються критерії задоволення їхніх потреб та вимоги щодо забезпечення корпоративної відповідальності. Ця обставина обумовлює різноманіття сфер відповідальності та відповідно проблем економічного, правового, соціального, екологічного характеру.

Відповідно до принципів стратегічного управління проблеми мають бути проранжовані за ознакою важливості їх вирішення для забезпечення конкурентоспроможності структури.

Різні вчені розглядають партнерство як інструмент, що дозволяє знизити рівень негативного впливу зацікавлених сторін (стейкхолдерів), особливо зовнішніх, на діяльність бізнес-структури [2]. Сучасне стратегічне партнерство передбачає використання різних форм взаємодії бізнес-структури та зацікавлених сторін (стейкхолдерів) [3].

Серед ефективних моделей відповідального співробітництва з державними органами, міжнародними і громадськими організаціями, іншими бізнес-структурами, зокрема постачальниками фінансових,

матеріальних, інформаційних й інших ресурсів, особливе місце посідають кластери.

Слід також приділяти увагу питанням створення та постійного розвитку ефективних моделей активного партнерства з клієнтами, працівниками.

Бізнес-структури, які активно використовують інструменти виявлення та попередження проблем забезпечення відповідальності, що виникають на різних етапах створення цінності, формують відносно тривалі конкурентні переваги.

Список використаної літератури:

1. Кібік О.М. Корпоративна відповідальність підприємств портової діяльності / О.М. Кібік // Міжнародна транспортна інфраструктура, промислові центри та корпоративна логістика: матеріали Чотирнадцятої науково-практичної міжнародної конференції (7-9 червня 2018 р., м. Харків). – Харків: УкрДУЗТ, 2018. – С. 22-25.
2. Петрашко Л.П. Корпоративна відповідальність: крос-культурні моделі та бізнес-практики: монографія. – К.: КНЕУ, 2013. – 372 с.
3. Acciaro Michele. Corporate responsibility and value creation in the port sector/ Michele Acciaro // International Journal of Logistics: Research and Applications. 2015.- Vol. 18, No. 3. – P. 291–311. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://dx.doi.org/10.1080/13675567.2015.1027150>.

Ключові слова: корпоративна відповідальність, відповідальне співробітництво, зацікавлені сторони.

Ключевые слова: корпоративная ответственность, ответственное сотрудничество, заинтересованные стороны.

Key words: corporate responsibility, responsible cooperation, stakeholders.

КОТЛУБАЙ ВЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки,
кандидат економічних наук, доцент

ХАЙМІНОВА ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки,
кандидат економічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Сучасною особливістю сфери міжнародних відносин є розвиток інтеграційних процесів. Саме інтеграція є головним інструментом, який дозволив країнам-учасникам інтеграційних процесів прискорити свій

економічний розвиток на регіональному рівні і, відповідно, підвищити свій рівень конкурентоспроможності на світовому ринку.

Інтеграція є невід'ємною складовою розвитку сучасного світу, який вже перетворився на сукупність регіональних інтеграційних об'єднань.

Можна виділити два основні ефекти, які обумовлює процес інтеграції: демонстраційний ефект та ефект доміно. Сутність першого полягає у впливі успіхів інтеграційних об'єднань на бажання інших держав стати членом такого об'єднання. Так, наприклад, демонстраційний ефект ЄС стимулював до вступу до нього 10 країн Центральної та Східної Європи. Другий ефект ґрунтується на тому, що переорієнтація економічних зв'язків країн-членів на внутрішньо регіональне співробітництво внаслідок інтеграції змушує країни, які не увійшли до об'єднання, зазнавати певних перешкод та скорочувати обсяги торгівлі з країнами, що входять в об'єднання. Це, в свою чергу, в більшості випадків змушує такі країни здійснювати спробу вступити до цих інтеграційних об'єднань. Наприклад, так виникла «Група трьох» в Латинській Америці після того, як Мексика стала членом НАФТА (з нею підписали угоди про вільну торгівлю Венесуела і Болівія) [1].

Головним критерієм, який визначає стійкість і ефективність інтеграції, є високорозвинена і міцно усталена політична демократія з чітким поділом влади і верховенством закону в державах-партнерах. Тільки такий режим в змозі забезпечувати економічні, соціальні та культурні інтереси різних груп населення.

Європейський простір за своєю природою є унікальною частиною глобальної міжнародно-політичної системи. Якщо узагальнити головні цілі, які встановлені ЄС, то можна сказати, що Союз має сприяти підтримці миру, безпеки, сталому розвитку Землі, а також солідарності та взаємній повазі між народами, вільній та справедливій торгівлі, подоланню бідності і захисту прав і свобод людини, а також суворому дотриманню і розвитку міжнародного права, включаючи повагу принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй [2].

Як відомо, інтеграція має свої етапи. Слід зазначити, що процесу інтеграції притаманні не тільки позитивні чинники. Негативні чинники можуть затягнути процес інтеграції на довгі роки або десятиліття, що призводить до застою економіки країн-учасниць інтеграційних процесів.

Якщо розглядати ЄС, то серед основних проблем, з якими він зіткнувся, можна виділити наступні. У 90-х рр. всередині ЄС почали проявлятися структурні проблеми, викликані поглибленням інтеграції та розширенням ЄС. Збільшення числа структурних підрозділів та їх функцій супроводжувалося бюрократизацією прийняття рішень на наднаціональному рівні.

Введення Єврозони з єдиною валютою проводилося без координації економічної політики держав, фінансова криза. Відповідно з кризою суверенного боргу зіткнулися Іспанія, Португалія, Ірландія, а Греція опинилася на межі банкрутства.

Міграційна проблема почалася навесні 2015 р. внаслідок конфліктів в Сирії, Іраку, Афганістані, Африці, Україні, Південній Азії та інших

країн. За даними ООН, понад 1 мільйон біженців і мігрантів дісталися до Європи морем у 2015 р., приблизно 362000 осіб зробили це в 2016 р. [3].

Рішення Великої Британії залишити ЄС, так званий «Brexit». За результатами референдуму 23 червня 2016 р. за вихід Великої Британії зі складу ЄС проголосувало 51,9 % виборців [4].

Попри все, ЄС продовжує залишатися найбільш успішним інтеграційним об'єднанням з усіх існуючих не тільки на території Європи, але і в світі.

У даний час економіка Європейського Союзу є другою економікою в світі в номінальному виразі і відповідно до паритету купівельної спроможності. Так, у 2017 р. ВВП ЄС оцінювався у 15,3 трлн євро, що становить приблизно 22 % від обсягу світового ВВП [5].

На міжнародній арені ЄС прагне збільшити свою присутність в Азіатському регіоні, перш за все, в Центральній Азії. Це забезпечить економічне та політичне зростання ЄС і сприятиме зміцненню його впливу. Для цього ЄС уклав угоди з Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном, Узбекистаном, Туркменістаном.

Для підтримки і відновлення своїх позицій у сфері зовнішньоекономічної безпеки Україна обрала шлях євроінтеграції. Завдяки своєму географічному положенню Україна потенційно є сполучною ланкою між країнами ЄС та Азії. Таким чином, для України існують передумови для створення на її території нових і розвитку вже існуючих маршрутів по з'єднанню Півдня з Заходом.

На своєму інтеграційному шляху до ЄС Україна знаходиться тільки на першому етапі. Так 1 вересня 2016 р. вступив в силу Договір про вільну торгівлю з ЄС. У сучасних умовах міжнародна економічна інтеграція України розвивається шляхом посилення участі національної економіки в світогосподарських зв'язках. Однією з найважливіших умов розвитку виробництва України на даному етапі є поступова інтеграція у відповідні ланцюжки світових виробників готової продукції, розвиток виробництв малого і середнього бізнесу, а також отримання і впровадження сучасних технологій. Одним з чинників розвитку виробництва в Україні є доступ до ринку збуту продукції країн ЄС.

Український бізнес має бути готовим до того, що європейський ринок є більш складним в питаннях конкуренції, який вимагає інших маркетингових підходів. Інша проблема полягає в тому, що виконання європейських стандартів потребує значних витрат, і не всі мають доступ до відповідних ресурсів [6].

За останні роки Україна продовжує нарощувати поставки товарів в ЄС. Так, доля ЄС у загальному експорті країни з 2013 р. до 2016 р. зросла з 25 % до майже 40 % [7].

Україні необхідно гармонізувати з ЄС норми в сфері технічного регулювання, фітосанітарних стандартів, що допоможе знизити нетарифні бар'єри і призведе до більш легкого і дешевого виходу на ринок. Слід удосконалити організаційно-правові заходи щодо підвищення якості інвестиційного клімату, надання безкоштовної допомоги на рівні

міністерств з метою консультацій експортоорієнтованих підприємств про можливі ринки збуту їх продукції в країнах ЄС.

Список використаної літератури:

1. Курзанцева Е.Е. Интеграция Украины и европейского союза в рамках соглашения об ассоциации: влияние на украинскую экономику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://disser.spbu.ru/files/disser2/disser/TgtXNjQN1T.pdf>.
2. Treaty on European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://fchub.it/wp-content/uploads/2018/05/D-Reader_friendly_latest-version.pdf.
3. UNHCR Refugees Operational Portal [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/knowledge4policy/online-resource/unhcr-refugees-operational-portal_en.
4. BBC News [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/news>.
5. International Monetary Fund [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/index.htm>.
6. Котлубай В.О. Забезпечення зовнішньоекономічної безпеки України / В.О. Котлубай // Економіко-правовий розвиток сучасної України: матер. VII Всеукр. наук. конф. студ., аспір. та молодих вчених (м. Одеса, 17-18 листоп. 2017 р.) / за ред. д.е.н., проф. О.М. Кібік. – Одеса: Фенікс, 2017. – С. 82-85.
7. Доля експорту із України в ЄС выросла в 1,6 раза за три года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cfts.org.ua/news/2017/03/02/dolya_eksporta_iz_ukrainy_v_es_vyroslo_v_16_raza_za_tri_goda_39313/.

Ключові слова: інтеграція, міжнародні відносини, експорт, ЄС, торгівля, об'єднання.

Ключевые слова: интеграция, международные отношения, экспорт, ЕС, торговля, объединения.

Key words: integration, international relations, export, EU, trade, association.

ПРИМАЧЕНКО ІВАН ФЕДОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки,
кандидат економічних наук, доцент

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: В ОЧІКУВАННІ ЗМІН

Економічна політика сучасної України бере свої початки в жовтні 1991 року, коли Верховна Рада схвалила «Основні напрями економічної політики України в умовах незалежності», в яких вимагалась «Докорінна структурна перебудова народного господарства, кардинальні зміни в

інвестиційній діяльності розглядаються як найважливіші пріоритети розвитку економіки для надання їй більшої динамічності і соціальної спрямованості» [1]. Невдовзі, у березні 1992 р. Верховна Рада України прийняла «Основи національної економічної політики України» [2], які передбачали роздержавлення і приватизацію, структурну перебудову і модернізацію промисловості. Проголошена в цих документах програма фундаментальних засад ринкових перетворень в Україні дала змогу підписати з МВФ меморандум про політику економічних реформ на 1992 рік. Країна отримала кредитну підтримку інших впливових міжнародних фінансово-економічних інституцій як от: Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, а також країн G 7 – «Великої сімки». Однак позитивного результату це не принесло. Навпаки, з 1993 року з'явився і почав рости зовнішній борг країни.

Разом з тим слід зауважити, що ці нормативно-правові акти молодшої країни, яка стала на шлях незалежності, давали правильне розуміння стратегії реформ, хоча в кінцевому рахунку вона стала лише декларацією намірів тодішнього керівництва держави. Якісного реформування економіки не відбулося.

Нинішня економічна політика України провадиться Кабінетом Міністрів України згідно Програми діяльності Уряду [3]. 11 червня 2018 року КМУ визначив базовий макросценарій розвитку економіки України на найближчі три роки.

Згідно з першим, оптимістично-стриманим сценарієм, а він збігається з прогнозами МВФ, зростання ВВП становитиме 3% у 2019 році, 3,8% – у 2020 році, 4,1% – у 2021 році.

Чистий щорічний приріст прямих іноземних інвестицій в цей період складатиме в середньому 9,5-10 млрд дол.

До Держбюджету-2019 закладено ріст ВВП на рівні 3%; інфляція очікується на рівні 7,4%; дефіцит бюджету – 89,3 млрд. грн., або 2,3% ВВП.

Дещо інші прогнози знаходимо в матеріалах відомих світових інституцій та фахівців, а також у вітчизняних дослідників.

Заслугує на увагу, перш за все, прогноз Центру Разумкова, який суттєво відрізняється від прогнозів українського Уряду, МВФ чи Світового банку. Його параметри зростання реального ВВП у 2019-2020 рр. становитимуть 0,5-1% і лише у 2021 р. очікується зростання на рівні 3%. Інфляція у 2019 р. буде на рівні 12% (замість 7,4% урядових), і може знизитись до 7,4% у 2021 р. [4].

Розмаїття думок щодо прогнозів розвитку економіки України на 2019 рік знаходимо у цікавому спецпроекті сайту LIGA.net [5].

У січневому 2018 року прогнозі Центру економічної стратегії як вивок припускалось, що «усього за рік принципи економічної політики в країні можуть повністю змінитися, і не в кращий бік» [6].

А вже в поточному році звідусіль посипались погіршення раніше здійснених прогнозів. Так, у січні 2019 року видання «The Economist» опублікувало прогноз зростання економік різних країн у 2019 році, згідно якого ВВП України виросте трохи менше за світовий – на 2,8% [7].

У березні 2019 року Національний банк України уповільнив економічне зростання в Україні до 2,5 % на поточний рік, хоча і прогнозує його прискорення у 2020-2021 роках «в результаті поступового пом'якшення монетарної політики і поживлення інвестиційної активності на тлі зменшення політичної невизначеності» [8].

У квітневому огляді «Europe and Central Asia Economic Update, Spring 2019: Financial Inclusion» Світовий банк погіршив прогноз зростання ВВП України на поточний рік із 2,9% до 2,7%; зберіг прогноз зростання в 2020 році на рівні 3,4%, та знизив до 3,7% із 3,8% у 2021-му [9].

Все вище наведене засвідчує про ймовірність значних ризиків при здійсненні будь яких прогнозних сценаріїв економічного розвитку України найближчим

часом. Найнебезпечнішими серед інших, на наш погляд, можуть бути наступні.

1. Сповільнення реформ, їх половинчистість. Мова йде про земельну реформу, про приватизацію та тарифну політику в енергетичному секторі.

2. Для значного економічного росту конче потрібні суттєві щорічні, щонайменше 10-ти мільярдні інвестиції. При збереженні статус-кво на них розраховувати не варто. Адже іноземні інвестори потерпають від відсутності твердих гарантій прав власності і правового захисту інвестицій, а також забезпечення комплексних преференцій для них.

3. Ймовірна політична конфронтація між новим Президентом України та парламентською коаліцією як нинішнього скликання, так і наступного.

4. Спроби втручання в діяльність Національного банку України. Останній повинен залишатись наріжним каменем макроекономічної стабільності. Він повинен забезпечувати ріст кредитування через національну банківську систему з помірними ставками реального сектору економіки.

5. Зростання негативного сальдо платіжного балансу у 2019-2020 роках досягне 5,4 – 6% ВВП. На покриття цього дефіциту буде витрачена частина валютних резервів. До кінці 2020 року вони становитимуть близько 10,5 млрд. дол. США. Одночасно Україні потрібно сплатити у найближчі три роки майже 20 млрд. дол. США боргів своїм закордонним кредиторам. Це величина всіх золотовалютних резервів країни на сьогодні [10].

Офіційні міжнародні резерви України в 2019 р. (млн. дол. США)			
на 31.12.2018	20 820,43	3108.61	17.55%
на 31.01.2019	20 819,71	-0.72	0.00%
на 28.02.2019	20 220,46	-599.25	-2.88%
на 31.03.2019	20 639,87	419.41	2.07%

Джерело: за інформацією МВФ та НБУ

6. Ризик подальшої девальвації української валюти – середньорічний курс гривні до долара, за деякими експертними оцінками, у 2019 р. складе 30,5 (розрахунковий бюджетний – 29,4), а у 2021 р. досягатиме 33,3. Одночасно з цим – інфляція. *Фото*

Тому базовим сценарієм для України на найближчий рік повинна стати стабільність валютного курсу та цін. Разом з тим фінансова стабільність сама по собі не дасть країні швидкого економічного росту. Для останнього конче потрібні економічні реформи і ніякого політичного популізму. А з ними в 2019 році, вочевидь, будуть проблеми.

Список використаної літератури:

1. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698a-12/print>
2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2226-12>
3. <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/programa-diyalnosti-uryadu>
4. https://lb.ua/economics/2018/11/27/413491_defolt_devalvatsiya_inshi_riziki.html
5. В ожидании чуда. Три сценария развития украинской экономики в год выборов. Спецпроект LIGA.net // <https://finance.liga.net/ekonomika/special-projects/v-ojidanii-chuda-tri-stsenariya-razvitiya-ukrainskoy-ekonomiki-v-2019-godu>
6. https://nv.ua/ukr/opinion/period-rizikiv-2517110.html?prefer_lang=uk
7. <https://businessviews.com.ua/ru/economy/id/najkraschi-ekonomiki-2019-1914>
8. <https://www.epravda.com.ua/news/2019/03/24/646377/>
9. <https://www.epravda.com.ua/news/2019/04/5/646747/>
10. <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/assets/>

Ключові слова: економічна політика, прогноз зростання ВВП, інвестиції, девальвація.

Ключевые слова: экономическая политика, прогноз роста ВВП, инвестиции, девальвация.

Key words: economic policy, GDP growth forecast, investment, devaluation.

REDINA YEVHENIIA

National University „Odessa Law Academy”,
Associate Professor at the Department of National Economy, Ph.D.

DIRECTIONS OF ADAPTATION OF THE NATIONAL TRANSPORT SYSTEM TO THE TRANSPORT EU SYSTEM

The development of transport networks is one of the main tasks of transport EU policy. Transport networks that operate effectively provide ties between countries, which is a prerequisite for sustainable economic growth development and welfare of citizens, and the intensification of the integration of national transport networks of the EU stimulates not only regional, but also international cooperation.

The development of the domestic transport system is possible at the expense of establishment of the effective cooperation with the European Union, in particular through cross-border co-operation programs funded by funds European Union within the framework of the European Neighborhood and Partnership Instrument (ENPI).

Currently, regional and cross-border cooperation in Ukraine is considered in two aspects as an instrument for the development of border areas and as a factor in the implementation of European integration processes.

Cooperation between Ukraine and the EU in the transport field is aimed at reconstruction and modernization of transport systems and road networks in Ukraine,

development and ensuring compatibility of transport systems of Ukraine and the EU in the context of creation of the Trans-European Transport Network. As a part of the implementation of the agenda of Ukraine-EU association with regard to transport part priority is given to preparation of Ukraine for the implementation of EU legislation, fixed in relevant annexes of the Association Agreement.

In the process of integration into European and world economy the growing need of an advanced transport system that becomes the basis for the effective entry of Ukraine into the world community and reservation of its place corresponds to the level of the progressive state. The role of the transport system of Ukraine in the world economy is a significant part of the global system of International Transport Corridors (ITC), which provides the world commodity trade markets, keeps the cargo and passenger movement, labor and productive resources, finances and services. Under continuous conditions of commodity volumes turnover growth between Western Europe and Ukraine the development of ITC passing through the territory of our country acquires special importance.

In each country the transport system as a component of production infrastructure has its own characteristics, which are determined by the existing type of economy maintenance, level of development of productive forces and economic-geographical differences. By its potential Ukraine can become a powerful transit corridor between Europe and Asia [1]. The transport networks of Ukraine are the one of the largest in Europe. Ukraine has a land line with the Republic of Belarus, Poland, Slovakia, Hungary, Romania, Moldova, Russian Federation, as well as water connections with the countries of the Black Sea region.

According to the American entrepreneur Elon Musk, 5 out of 11 Hyperloop overhead highway terrain vehicles can pass through the territory of Ukraine. According to the initial concept, the Hyperloop is an elevated pipeline located on the pillars. Recently, several important events in the promotion of the project had been hosted. Firstly, testing of prototypes versions of the Hyperloop capsule was performed in real conditions, and secondly, Hyperloop got a chance to become not only an overland, but also an underground mode of transport. In case of successful execution of the project Ukraine will become a key transit partner in the global transport market system as three out of five highways pass through Kiev: the first will connect

China, Europe and Canada, the second one Asia, the Middle East, Europe and North Africa, and the third Spain and China [2].

In the accordance to the above mentioned main directions of adaptation of the national transport system to the transport EU system can be proposed:

- renewal of the maritime merchant fleet, dredging and tug fleets and competition stimulating;
- concession of state stevedoring companies, infrastructure development of deep sea ports and construction of specialized transshipment complexes;
- simplification of procedures for ships registration and the system of certification of Ukrainian sailors, provision of International Standards for the training and assessment qualifications.

Nowadays there are opportunities for the financial resources attraction for the domestic transport complex through cooperation with the EU. Such as grant support, that is, mechanisms for attracting financial resources at cost which is lower than the cost of standard bank loans. Domestic transport complex enterprises have development opportunities supporting such mechanisms as: direct grant programs; credit programs according to the reduced credit rates scheme; expert programs.

According to the practice European donor organizations give preference to financial support of those activity areas or enterprise development that is aimed at: introduction of new technologies and increase of efficiency resources use; ensuring sustainable development; solving urgency social problems.

Taking advantage of the opportunity of financial support of the enterprise domestic transport system can qualitatively improve the material and technical base state, which will greatly increase their competitiveness. In addition, through European nonprofit programs of effective technology and experience transfer, Ukraine can deal with the issue of motivation and bureaucracy.

References:

1. International cooperation of regions in the context of rapprochement between Ukraine and the EU [Electronic Resource]. – Mode of access: URL <http://old.niss.gov.ua/> .
2. Modern tendencies of innovative development of transport-logistic complex of the EU [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/3015/2/ГЕВ_2013_v40_No1-Z_VataModern_trends_in_the_development_of__11.pdf.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, інтернаціоналізація, транспортна система, міжнародні транспортні коридори.

Ключевые слова: международное сотрудничество, интернационализация, транспортная система, международные транспортные коридоры.

Key words: international cooperation, internationalization, transport system, International Transport Corridors.

ШТУЦА ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки,
кандидат економічних наук, доцент

КОНФЛІКТИ ЕКОЛОГІЧНИХ І ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У ХХІ ст. людство вступило з великим вантажем невирішених проблем, причому одна з них, в ряду найважливіших це екологічна проблема. Довгий час у свідомості людей існувала ідея про невичерпність ресурсів, тому основним завданням для них протягом багатьох століть була задача отримання якомога більшої вигоди, яку можливо отримати використовуючи природні ресурси.

Проблеми охорони навколишнього середовища стоять сьогодні перед усіма економічно розвиненими країнами світу.

У сучасному світі конфлікт, який виник між економікою та екологією, полягає в тому, що зараз спостерігається основне протиріччя сучасного суспільства вузькопрагматичне ставлення бізнесу до природи як до невичерпного джерела ресурсів і нездатність державних органів і громадськості зберегти природне середовище проживання для майбутніх поколінь. Одним з механізмів вирішення цієї суперечності є взаємодія держави, бізнесу і громадськості в сфері вирішення природоохоронних завдань, що отримало назву «соціальне партнерство в екологічній сфері». Слід сказати, що термін «соціальне партнерство» має більш широкий зміст, ніж його характеризують в нормативно-правових актах у вузькому соціально-трудовому аспекті. У широкому сенсі соціальне партнерство це взаємодія соціально відповідальних суб'єктів (бізнесу, держави і широкої громадськості і їх законних представників) на принципах солідарності, справедливості, поваги і рівності сторін партнерського механізму з метою вирішення соціальних конфліктів в суспільстві з актуальних проблем, вирішення проблем, які виникли під час взаємодії суспільства і навколишнього середовища, цивілізованими, мирними методами.

Через незадовільний хід і підсумки реформ, які відбуваються в Україні, загострення різних соціальних проблем і різкого розшарування суспільства, апатію і байдужість громадян України в частині проведення екологічної політики, виникають наступні проблеми: охорона природи і забезпечення екологічної безпеки перетворилось з обов'язкових, категоричних постулатів до абстрактних побажань, які поступають місце більш важливим на огляд керівництва країни миттєвим завданням – таким як проблема нарощування доходів, монетизації пільг, а також збільшення ВВП.

Незважаючи на прийняття різних природоохоронних законів в останньому десятилітті, можливо зробити висновок що на теперішній час в Україні відбувається деєкологізація управління та іншої господар-

ської діяльності, робляться деякі інші відступи від генеральних постулатів, які проголошені в Конституції та різних галузях українського права. На теперішній час в Україні відсутня критична оцінка у відношенні проведення екологічної політики при виконанні законів, яка має розкривати невирішені проблеми екологічного права, а також виявляти чисельні недоліки вимог екологічної політики, пропонувати шляхи їх подолання. Ослаблення реалізації сформульованих положень екологічної політики пов'язано з об'єктивним протиріччям в Україні економіки та екології, яке посилюється нерозумінням у повному обсязі вільного ринку і руху товарів, фінансів і послуг.

До семи головних екологічних проблем України належать:

1. Забруднення водних ресурсів.
2. Скорочення середньої тривалості життя жителів України.
3. Забруднення повітря.
4. Зменшення різноманіття тваринного і рослинного світу.
5. Проблема сміття і побутових відходів.
6. Проблема, пов'язана з незаконною забудовою берегів річок, озер і морів.
7. Наслідки, які виникли за результатами Чорнобильської катастрофи.

Економіко-екологічні проблеми, у врахуванням їх особливостей, вимагають нестандартних рішень. Крім прийняття відповідних економічних рішень, взаємодія економіки і екології має бути направлена на досягнення головної мети забезпечувати сприятливе середовище проживання для всього суспільства, що, в свою чергу, можливо тільки при застосуванні гармонійного економіко-екологічного підходу, який ґрунтується на гуманістичних і моральних засадах.

Такий підхід носить назву концепції сталого розвитку.

Сталий розвиток це розвиток, при якому задоволення потреб нинішніх поколінь здійснюється без шкоди для можливостей майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Це базове визначення вперше з'явилося в 1987 році в доповіді Комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку «Наше спільне майбутнє».

До найбільш значимих документів, спрямованих на вирішення глобальних екологічних проблем варто віднести також Монреальський протокол 1987 року, що передбачає зниження світового виробництва фреонів і Кіотський протокол 1997 року, спрямований на зменшення викидів вуглекислого газу та встановлення обов'язкових кількісних показників відносно емісії таких газів для розвинутих країн з визначенням індивідуальної квоти на зменшення викидів. Це має вирішальне значення для екологізації, оскільки за прогнозом ЮНЕП, до 2050 року очікується збільшення виробництва в усіх країнах світу в цілому в 4 рази і одночасно збільшення в 2,5 рази викидів в атмосферу вуглекислого газу [2].

У класичному визначенні баланс між поколіннями розуміється як баланс потреб. Однак слово «потреби» може трактуватися по-різному. По-перше, можливо говорити про здатність задовольняти потреби в

контексті забезпеченості природними ресурсами. Це означає, що ми повинні залишити майбутнім поколінням таку ж кількість ресурсів, що є у нас, щоб вони за допомогою цих ресурсів могли задовольняти свої потреби.

По-друге, можливо говорити про здатність задовольняти потреби як про рівень якості життя. Це означає, що для майбутніх поколінь він повинен бути як мінімум таким же, як рівень життя нашого покоління. При цьому зовсім необов'язково, щоб це було досягнуто завдяки забезпеченості природними ресурсами. Наприклад, ми можемо зараз інвестувати природні ресурси в розвиток людського капіталу та знань, і майбутні покоління будуть забезпечувати більш високий рівень життя за рахунок приросту знань. Два перераховані трактування поклали початок двом гілкам сталого розвитку концепціям сильної і слабкої стійкості.

Україна належить до країн з перехідною економікою. Отже, перспективи реалізації принципів, які належать до сталого розвитку, не є можливим розглядати не враховуючи ринкових реформ що здійснюються у державі. Для переходу як країни загалом, так і окремих її регіонів, до сталого розвитку необхідний тісний взаємозв'язок між радикальною структурною і техніко-технологічною перебудовою суспільного виробництва за допомогою прискорення темпів НТП, в тому числі у напрямку всебічної екологізації усіх сфер людської діяльності, не лише базових галузей економіки. Крім цього, вищезазначене необхідно врахувати при розробці національної стратегії сталого розвитку [3].

Проаналізувавши процеси взаємодії економіки та екології, можливо отримати наступні висновки.

Утилітарне ставлення людини до природи, що має місце на теперішній час в Україні, визначило суперечність яке є між економічними та екологічними процесами. Націленість розвитку країни на економічне зростання призвело до виникнення глобальних екологічних проблем, сучасні масштаби яких дуже важко обчислити.

При вирішенні цього протиріччя з економічної точки зору мова має бути не про повне припинення економічного зростання. Необхідні нові напрямки економічного розвитку, що будуть поєднуватися з екологічними. До них належать раціональне природокористування з впровадженням використання альтернативних ресурсів та екологізація економіки, яка має враховувати екологічні фактори у виробництві і технологіях.

У ситуації, що склалася, вирішення вищезазначених питань можливе лише у випадку глибокого перегляду саме основ людського буття, в зміні людських потреб, об'єднанні наукового підходу з світоглядним, поєднання наукових досліджень та духовного розуміння суті проблеми.

Знайти відповідне рішення для цих завдань можливе лише дотримуючись такого економічного розвитку країни, при якому не буде відбуватися руйнування природного біологічного механізму, який забезпечує регуляцію навколишнього природного середовища, а по-

ліпшення якості життя людей буде ґрунтуватися в межах допустимої господарської ємності біосфери.

Відповідно до відомостей Державної служби статистики України протягом 2017 року на охорону навколишнього природного середовища в Україні було витрачено понад 31,5 млрд. гривень. Найбільшу кількість цих витрат було спрямовано на поводження із відходами – 9,9 млрд. грн, та на очищення зворотних вод – 9,3 млрд грн.

Виходячи з вищевказаного основними напрямками переходу України до сталого розвитку мають бути прийняті наступні напрямки:

- вдосконалення чинного законодавства України для розбудови правової основи переходу до сталого розвитку;

- розробка системи, яка буде стимулювати господарську діяльність та встановлювати межі відповідальності за її економічні результати, при яких біосфера має сприйматися вже не тільки як постачальник ресурсів, а бути фундаментом для всього життя, збереження якого є невідмінною умовою;

- проведення відповідних заходів щодо оцінки господарської ємності, яка є у локальних і регіональних екосистемах країни, визначення та встановлення допустимого антропогенного впливу на них;

- створення відповідної системи виховання і навчання, яка буде використовуватися для формування у майбутньому ефективної системи організації сталого розвитку;

- збільшення цільового фінансування екологічних проєктів за допомогою державного бюджету.

На теперішній час перехід України до сталого розвитку є досить складним та тривалим процесом. Він потребує вирішення величезних за маштабом завдань – як еколого-економічних, так і соціальних. З урахуванням цього, такий процес має здійснюватися поетапно.

Основними складовими цього процесу є вирішення найскладніших соціальних і економічних проблем пов'язаних з оздоровленням навколишнього середовища, в зонах екологічного лиха, екологізація всього процесу економічного розвитку, гармонізація взаємодії всього світового співтовариства з природою.

Список використаних джерел:

1. Кононенко О.Ю. Актуальні проблеми сталого розвитку: навчально-методичний посібник / О.Ю. Кононенко. –К.: ДП «Прінт сервіс», 2016. – 109 с.
2. План выполнения решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/events/pastevents/pdf/plan_wssd.pdf.
3. Концепція сталого розвитку в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/portal/all/herald/2002-02/7.htm>.

Ключові слова: економіка, екологія, сталий розвиток, охорона навколишнього середовища.

Ключевые слова: экономика, экология, устойчивое развитие, охрана окружающей среды.

Key words: economy, ecology, sustainable development, environmental protection.

СЕКЦІЯ 10.

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

ЧАНИШЕВА ГАЛІА ІНСАФІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан соціально-правового факультету,
доктор юридичних наук, професор

ГАРАНТІЇ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ ПРАЦІВНИКА З ІНІЦІАТИВИ РОБОТОДАВЦЯ В ПЕРІОД ТИМЧАСОВОЇ НЕПРАЦЕЗДАТНОСТІ

Чинним законодавством України передбачено низку гарантій при звільненні працівника з ініціативи роботодавця. По-перше, роботодавець вправі звільнити працівника тільки за підставами, передбаченими законодавством, з обов'язковим посиланням на конкретну статтю (пункт) відповідного нормативно-правового акту, по-друге, з дотриманням порядку звільнення, встановленого законодавством.

Відповідно до частини третьої ст. 40 КЗпП України не допускається звільнення працівника з ініціативи власника або уповноваженого ним органу в період його тимчасової непрацездатності (крім звільнення за пунктом 5 цієї статті), а також у період перебування працівника у відпустці. Це правило не поширюється на випадок повної ліквідації підприємства, установи, організації.

Норма, закріплена у частині третій ст. 40 КЗпП України, стосується всіх підстав, передбачених у зазначеній статті, а саме підстав, зазначених у пунктах 1-4, 6-11 частини першої ст. 40 КЗпП України, крім двох випадків: звільнення за п.5 цієї статті – нез'явлення на роботу протягом більш як чотирьох місяців підряд внаслідок тимчасової непрацездатності, не рахуючи відпустки по вагітності і родах, якщо законодавством не встановлений триваліший строк збереження місця роботи (посади) при певному захворюванні, а також звільнення у випадку ліквідації підприємства, установи, організації, передбаченої п.1 ст.40 Кодексу.

Положення частини третьої ст. 40 КЗпП України є обов'язковими також при розірванні трудового договору за підставами, передбаченими ст. 41 «Додаткові підстави розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу з окремими категоріями працівників за певних умов» КЗпП України. Відповідно до частини третьої ст. 41 КЗпП України розірвання договору у випадках, передба-

чених частинами першою і другою цієї статті, провадиться з додержанням вимог частини третьої статті 40, а у випадках, передбачених пунктами 2 і 3 частини першої цієї статті, – також вимог статті 43 цього Кодексу.

Проте у судовій практиці немає єдності у застосуванні зазначених норм трудового права. Так, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 січня 2018 року у справі № 214/4937/15 судом встановлено, що 26 березня 2015 року було підписано наказ № 51-к, яким позивача звільнено з посади у зв'язку з прийняттям на роботу іншого працівника, який не є сумісником. У день звільнення позивачу відкрито листок непрацездатності від 27 березня 2015 року АГХ 420431. Перевіряючи законність вищезазначеного наказу, колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду виходила з того, що за правилом частини третьої статті 40 КЗпП України не допускається звільнення працівника з ініціативи власника або уповноваженого ним органу в період його тимчасової непрацездатності (крім звільнення за пунктом 5 цієї статті), а також у період перебування працівника у відпустці. Суд має виходити з того, що на працівника-сумісника поширюються всі гарантії працівника, а, отже, його неможливо звільнити за рішенням роботодавця під час тимчасової непрацездатності. Звільнення працівника-сумісника із суміщуваної роботи у зв'язку з прийняттям на посаду іншого працівника, який не є сумісником, за правовою природою є звільненням, що відбувається за ініціативою власника або уповноваженого ним органу без згоди виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника), оскільки трудовий договір у такому випадку підлягає розірванню у зв'язку з наміром власника прийняти для виконання цієї роботи іншого працівника. Вочевидь, неукладення власником трудового договору з іншою особою, яка не є сумісником, не призвело б до розірвання трудового договору з працівником-сумісником. В оцінці цієї підстави суд також має врахувати системний аналіз статті 43-1 КЗпП України, за змістом якої звільнення з суміщуваної роботи у зв'язку з прийняттям на роботу іншого працівника, який не є сумісником, а також у зв'язку з обмеженнями на роботу за сумісництвом, передбаченими законодавством, розглядається законодавцем як різновид розірвання трудового договору за ініціативою власника.

Водночас колегія суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду не погодилася з такими висновками, виходячи з того, що статтею 40 КЗпП України чітко передбачені випадки розірвання трудового договору за ініціативою власника або уповноваженого ним органу. Положення частини третьої статті 40 КЗпП України стосуються лише цієї статті та не стосуються статті 41-3 КЗпП України, згідно з якою розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу без згоди виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника) допускається, зокрема, у випадку звільнення з суміщуваної роботи у зв'язку з прийняттям на роботу іншого працівника, який не є сумісником, а також у зв'язку з

обмеженнями на роботу за сумісництвом, передбаченими законодавством. На сумісника не поширюються гарантії працівника-не сумісника, встановлені частиною третьою статті 40 КЗпП України, оскільки звільнення працівника відбулось не з ініціативи власника або уповноваженого ним органу за пунктами 1-4, 6-8 статті 40 КЗпП України, а у зв'язку з прийняттям на роботу іншого працівника на повний робочий день, а тому його можливо звільнити із посади, яку він займав за сумісництвом, у період його тимчасової непрацездатності.

Позиція колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду викликає заперечення. У даному випадку не враховано ту обставину, що перелік підстав розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу, закріплений у статтях 40 і 41 КЗпП України, не є вичерпним. Норма про заборону звільнення працівника з ініціативи власника або уповноваженого ним органу в період його тимчасової непрацездатності, закріплена у частині третій ст. 40 КЗпП України, є обов'язковою при звільненні працівника з інших підстав розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця, включаючи звільнення у випадку незадовільного результату випробування, обумовленого при прийнятті на роботу, звільнення з суміщуваної роботи у зв'язку з прийняттям на роботу іншого працівника, який не є сумісником, чи обмеження сумісництва у зв'язку з особливими умовами та режимом праці.

У ст. 43-1 КЗпП України закріплені підстави, з яких розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу допускається без попередньої згоди виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника). Серед підстав, зазначених у частині першій ст. 43-1 КЗпП України, передбачена така підстава, як звільнення з суміщуваної роботи у зв'язку з прийняттям на роботу іншого працівника, який не є сумісником. Враховуючи назву і зміст ст. 43-1 КЗпП України, звільнення з суміщуваної роботи у зв'язку з прийняттям на роботу іншого працівника, який не є сумісником, а також у зв'язку з обмеженнями на роботу за сумісництвом, передбаченими законодавством; слід вважати звільненням з ініціативи роботодавця.

Потрібно враховувати, що звільнення у кожному з випадків, передбачених ст. 43-1 КЗпП України, здійснюється з посиланням на відповідні статті (пункти статей) КЗпП України, а у випадку звільнення з суміщуваної роботи у зв'язку з прийняттям на роботу іншого працівника, який не є сумісником, а також у зв'язку з обмеженнями на роботу за сумісництвом, передбаченими законодавством, ще й на підзаконний нормативно-правовий акт.

Дана підстава належить до додаткових підстав припинення трудового договору, про які йдеться у ст. 7 «Особливості регулювання праці окремих категорій працівників» КЗпП України У даному випадку в наказі про звільнення необхідно послатися на ст. 7 КЗпП України і п. 8 Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ, організацій, затвердженого нака-

зом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України № 43 від 28 червня 1993 року. Відповідно до п. 8 цього Положення звільнення з роботи за сумісництвом провадиться з підстав, передбачених законодавством, а також у разі прийняття працівника, який не є сумісником, чи обмеження сумісництва у зв'язку з особливими умовами та режимом праці без виплати вихідної допомоги. На практиці має місце помилкове посилення в наказі про звільнення працівника-сумісника на ст.43-1 КЗпП України, в якій закріплені випадки розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу без попередньої згоди виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника), в тому числі звільнення з суміщуваної роботи у зв'язку з прийняттям на роботу іншого працівника, який не є сумісником, а також у зв'язку з обмеженнями на роботу за сумісництвом, передбаченими законодавством.

Важливою є та обставина, що норми зазначеного Положення поширюються тільки на працівників, які працюють за сумісництвом на державних підприємствах, установах, організаціях. Пункт 8 Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ, організацій, що передбачає звільнення з роботи за сумісництвом у разі прийняття працівника, який не є сумісником, чи обмеження сумісництва у зв'язку з особливими умовами та режимом праці не поширюється на працівників підприємств інших форм власності. (крім комунальної).

Пленум Верховного Суду України у п. 17 постанови «Про практику розгляду судами трудових спорів» від 06 листопада 1992 року № 9 роз'яснив судам, що правила про недопустимість звільнення працівника в період тимчасової непрацездатності, а також у період перебування у відпустці (ч.3 ст.40 КЗпП) стосуються як передбачених статтями 40, 41 КЗпП, так й інших випадків, коли розірвання трудового договору відповідно до чинного законодавства провадиться з ініціативи власника або уповноваженого ним органу. При цьому маються на увазі щорічні, а також інші відпустки, що надаються працівникам як із збереженням, так і без збереження заробітку.

Розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу не може бути визнано обґрунтованим, якщо в день звільнення працівнику видано лікарняний листок (довідку в установлених законом випадках) про його тимчасову непрацездатність.

Таким чином, положення частини третьої статті 40 КЗпП України стосуються не тільки статей 40 і 41, а й статті 41-3 КЗпП України, згідно з якою розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу без згоди виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника) допускається, зокрема, у випадку звільнення з суміщуваної роботи у зв'язку з прийняттям на роботу іншого працівника, який не є сумісником, а також у зв'язку з обмеженнями на роботу за сумісництвом, передбаченими законодавством. На працівника, який працює за

сумісництвом, поширюються гарантії працівника-не сумісника, встановлені частиною третьою статті 40 КЗПП України, оскільки звільнення працівника відбулось з ініціативи власника або уповноваженого ним органу, а саме у зв'язку з прийняттям на роботу іншого працівника на повний робочий день, а тому у даному випадку його неможливо звільнити з посади, яку він займав за сумісництвом, у період його тимчасової непрацездатності.

Ключові слова: звільнення працівника, звільнення працівника з ініціативи роботодавця, тимчасова непрацездатність, гарантії для працівника.

Ключевые слова: увольнение работника, увольнение работника по инициативе работодателя, временная нетрудоспособность, гарантии для работника.

Key words: dismissal of an employee, dismissal of an employee at the initiative of the employer, temporary disability, guaranties for the employee.

LAGUTINA IRINA

National University «Odessa Law Academy»,
Doctor of Legal Sciences, Head of Labour Law and
Social Security Law Department of

SAFETY AND HEALTH AND THE FUTURE OF WORK

Occupational Safety and Health remained a priority for many countries and that many developed and developing countries were in the process of formulating or updating their national Occupational Safety and Health policies and their regulatory systems.

Healthy and safe working conditions are one of the fundamental human rights and an integral part of the concept of «decent work».

Occupational Safety and Health challenges are a global challenge and as such require global solution.

It is important to pay attention that key occupational safety and health challenges to work are as follows: sustainable employability to extend working life; disability prevention and reintegration; psychosocial well-being in a sustainable working organisation; multifactorial genesis of work-related musculoskeletal disorders; new technologies as a field of action for occupational safety and health; occupational risks related to engineered nanomaterials; safety culture to prevent occupational accidents.

On April 17, 2019 at the Government meeting the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted the Decree «On Approval of the Procedure for the Investigation and Accounts of Accidents, Occupational Diseases and Incidents at Work», which improved the mechanisms for investigation and registration of accidents and incidents at work in accordance with the requirements of the current legislation, as well as the issue of investigation of occupational diseases and poisonings at work was regulated.

The aforementioned decree provides, in particular, for simplifying the procedure for issuing documents necessary for establishing the factors linking an accident or illness with professional activity, determining the list of cases to be investigated, setting a limitation period for investigating accidents at work, setting requirements for sanitary -hygienic conditions of work, as well as functions and powers of the State Labour Service of Ukraine on accounting for accidents, incidents, acute and chronic occupational diseases and poisonings and the reasons for their occurrence.

For the prevention accidents at work, occupational health and safety management systems are being introduced. Taking into account the specifics of one or another workflow, appropriate instructions, regulations, rules for handling machines, mechanisms, equipment, rules of conduct on the territory of the enterprise and at workplaces, rules of execution of work, systematic training of employees on labour issues should be developed. The level of injuries at enterprises in which the staffing position was introduced as an occupational safety and health engineer is much lower than that of enterprises where its functions are assumed or duplicated by the head of the unit, the change, the master or the foreman. The reason for this is to lower the quality of control over compliance with the requirements of occupational safety.

The practical improvement of working conditions, the prevention of health and safety hazards and occupational diseases at the workplace, and the protection of workers' health and work ability often requires external occupational health services.

The State Labour Service of Ukraine, which has the authority to monitor compliance with employers' labour legislation, plays an important role in ensuring occupational health and safety.

In exercising control functions, the State Labour Service of Ukraine emphasized the formation of partnerships with business, defining as a priority direction of explanatory work, providing consultations. On the other hand, the State Labour Service of Ukraine holds a principled position on violators of the law, defending the interests of the employee in the safe and healthy working conditions, timely and full payment of wages and social guarantees.

In the field of occupational safety and health, the development and dissemination of information and knowledge that may meet the needs of governments, employers and workers are a prerequisite for identifying key priorities, adopting relevant strategies and implementing national occupational safety and health programmes.

It is also worth highlighting that between Ukraine and the International Labour Organization a Memorandum of Understanding was signed on the implementation of the Decent Work for Ukraine Program for 2016-2019. Within the framework of this program, the State Labour Service of Ukraine in conjunction with ILO launched the project «Strengthening the System of Labour Inspection and Social Dialogue Mechanisms», which envisages, in particular, developing and implementing a gender-sensitive personnel policy and appropriate measures for the recruitment and retention of

skilled staff; to expand the possibilities of the State Labour Service of Ukraine to work in partnership with other institutions and organisations; as well as the construction of a functional model of trilateral dialogue within the system of labour administration.

The results also confirm that the right to safe and healthy working conditions by its legal nature, in addition to being a personal non-property labour right, is also characterized as one of the main labour rights and an integral part of the concept of «decent work» as an individual labour right and regulatory labour right.

The structure of the right to safe and healthy working conditions is considered as a set of powers, the main of which are the competence for working conditions, which should not endanger the health of the employee, require the introduction of modern systems of management of occupational safety at enterprises, providing information about working conditions, availability of the place where he will work, the dangerous and harmful production factors that have not yet been addressed, and the possible consequences of their impact on health, the active participation of representatives of employees in labour protection in the development of but the use of preventive methods for the prevention of accidents and health at the enterprises.

This is especially true that the experience of developed countries suggests that a high culture of safety at work is beneficial for both employees, employers and the state. Various preventive measures have proven effective in preventing accidents at workplaces and in improving productivity. Modern high standards of safety in some countries are a direct consequence of long-term policies that encourage tripartite social dialogue, the conclusion of collective agreements and agreements between the parties to the social dialogue in the field of labour.

Consequently, only joint efforts of the social partners of Ukraine will contribute to the implementation of the fundamental principles of daily life: «Safe and healthy future of work».

КОСТЮК ВІКТОР ЛЕОНТІЙОВИЧ

заступник керівника відділу
Апарату Верховної Ради України,
професор кафедри іноземних мов та соціально-гуманітарних дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, доцент

КОСТЮК ЮРІЙ ВІКТОРОВИЧ

в.о. Голови Київського міського осередку
ВГОІ «Інститут реабілітації та соціальних технологій»,
студент 4-го курсу Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІСЦЕ ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ У СИСТЕМІ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Просування України по шляху системних демократичних, соціальних, правових перетворень, виходячи із необхідності розбудови громадянського суспільства, утвердження принципу верховенства права, пріоритетності прав і свобод людини, засвідчує об'єктивну і закономірну тенденцію до активізації соціальних реформ, ураховуючи міжнародні, у тому числі європейські, соціальні стандарти [1; 2; 3, с. 14; 4, с. 376-380]. Як показує міжнародний досвід, головною спрямованістю таких реформ має стати підвищення рівня та якості життя кожної людини, посилення ефективності, дієвості та доступності соціальних прав та свобод, механізмів їх реалізації, гарантування і правової охорони.

У розвиток таких основоположних засад та принципів, ст. 46 Конституції України закріплює право на соціальний захист як основоположне, системоутворююче право по відношенню до усієї системи соціальних прав людини. За змістом ч.1 ст. 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Таким чином, буде доречним констатувати, що суспільство та держава формують власну стратегію розвитку на засадах: інклюзивності, доступності, відкритості, прозорості, безбар'єрності, виходячи із принципів пріоритетності прав та свобод людини, а також верховенства права. Ураховуючи зазначене, ключовим аспектом соціальних реформ має стати забезпечення ефективності, дієвості та доступності права на соціальний захист та інших тісно пов'язаних із ним прав, розвиток новітнього законодавства про соціальне забезпечення.

Одним із важливих кроків на шляху активізації соціальних реформ є урахування основоположних та фундаментальних міжнародних стандартів з прав людини. У цьому контексті, на особливу увагу заслуговує ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН ще 10 грудня 1948 року Загальна декларація прав людини (далі – Декларація) [5]. Принагідно нагадати, що вже у Преамбулі акцентується увага на тому, що *«народи Об'єднаних Націй підтвердили в Статуті свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи і в рівноправність чоловіків і жінок та вирішили сприяти соціальному прогресові і поліпшенню умов життя при більшій свободі»*.

Загальна декларація прав людини є фундаментальним міжнародно-правовим актом ООН, який визначає систему основоположних прав та свобод людини. Тому вона відіграє ключову роль у формуванні джерел права соціального забезпечення як важлива складова національного законодавства у цій царині.

З правової точки зору, Декларація встановлює: 1) систему загальних міжнародних стандартів з прав людини; 2) систему міжнародних соціальних стандартів; 3) міжнародно-правові засади та принципи соціальних реформ; 4) міжнародно-правові засади та принципи розвитку системи законодавства про соціальне забезпечення.

Важливо підкреслити, що норми Декларації визначають найбільш концептуальні засади розвитку міжнародної спільноти, зокрема такі як: усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах; усі люди наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства; кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією; кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність; ніхто не повинен бути в рабстві або у підневільному стані; рабство і торгівля забороняються в усіх їх видах; ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання; кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності; усі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом; кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом тощо.

Отже, Декларація містить основоположні загальнолюдські соціальні цінності, пріоритети та підходи, які є векторами сучасного інклюзивного суспільства.

Крім того, до системи основоположних міжнародних соціальних стандартів, які за своєю суттю, є соціальними правами людини, у відповідності до Декларації (ст.ст. 22-28), можна віднести наступні: право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави; право на такий життєвий рівень (достатній життєвий рівень), включа-

ючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини; право на особливе піклування, у зв'язку із материнством і дитинством; право на соціальний захист дітей; право на освіту; право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами; право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені тощо [6].

Отже, Загальна декларація прав людини – це фундаментальний міжнародно-правовий акт ООН, який визначає систему основоположних соціальних прав і свобод людини, які за своєю суттю та змістом, виступають міжнародними соціальними стандартами [6]. Основними ознаками Загальної декларації прав людини у системі національного законодавства про соціальне забезпечення є наступні: 1) фундаментальний, основоположний та універсальний міжнародно-правовий акт ООН з прав людини; 2) закріплює систему основоположних соціальних прав людини; 3) визначає систему основоположних міжнародних стандартів з прав людини; 4) визначає засади правосуб'єктності у праві соціального забезпечення; 5) виступає основоположним джерелом права соціального забезпечення; 6) виступає міжнародно-правовим базисом організації і проведення соціальних реформ; 7) виступає міжнародно-правовою основою ухвалення новітнього законодавства про соціальне забезпечення; 8) виступає міжнародно-правовою основою кодифікації законодавства про соціальне забезпечення; 9) підлягає моніторингу, нагляду та контролю.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254-к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. *Голос України* від 20.02.2019, № 34.
3. Іншин М. І. Соціальний захист в Україні: сутність, проблеми та перспективи / М. І. Іншин, Д. І. Сіроха. *Актуальні проблеми соціального права. Випуск II: науково-практичний посібник : збірник статей учасників всеукраїнських соціальних програм (заходів) ВГОІ «Інститут реабілітації та соціальних технологій» у 2015 р.* / За заг. ред. М. І. Іншина, В. Л. Костюка, В. П. Мельника. – К. : *ПВГОІ «ІРСТ Україна»*, 2016. С. 14-19.
4. Костюк В.Л. Реформа соціального захисту осіб з інвалідністю у контексті сьогодення: проблеми, виклики та перспективи/В.Л. Костюк. Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю кафедри трудового та господарського права Харківського

національного університету внутрішніх справ (м. Харків, 3 листопада 2017р.); за заг. ред.К.Ю. Мельника. *Харків. нац. ун-т внутр. справ*, 2017. С. 376-380.

5. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1948. Електронний ресурс: Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
6. Костюк В.Л., Костюк Ю.В. Загальна декларація прав людини у системі джерел права соціального забезпечення: науково-теоретичний аспект / В. Л. Костюк, Ю. В. Костюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 2(18) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n2/18kvlnta.pdf>.

Ключові слова: права людини, декларація про права людини, соціальне забезпечення.

Ключевые слова: права человека, право на права человека, социальное обеспечение.

Key words: human rights, human rights declaration, social security.

ТАРАСЕНКО ВІКТОРІЯ СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

Якість життя населення залежить значною мірою від гідного життєвого рівня громадян, зокрема і від його належного пенсійного забезпечення. За даними Державної служби статистики України, пенсіонери є значною за масштабами категорією малозабезпечених: у 44,5 % бідних сімей є пенсіонери [1, с. 36].

Однак існуюча солідарна пенсійна система не задовольняє навіть мінімальних потреб пенсіонерів. Реальне підвищення рівня соціального захисту населення через пенсійну систему вбачається можливим у разі ефективного функціонування в майбутньому накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі – накопичувальна система пенсійного страхування), яка є другим рівнем системи пенсійного забезпечення в Україні.

Накопичувальна система пенсійного страхування є складовою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом [2, ст. 2].

Запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування повинно встановити залежність розміру майбутньої пенсії від розміру

сплачених внесків, що повинно стимулювати працівника сплачувати внески у вищих розмірах, вивести працівників з тіньової зайнятості та легалізувати доходи працюючого населення.

Впровадження накопичувальної системи пенсійного страхування передбачено пенсійною реформою, яка набула чинності з жовтня 2017 року.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 3.10.2017 року перерахування страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування планувалось запровадити з 1 січня 2019 року [3].

Відповідно до зазначеного Закону учасниками накопичувальної системи пенсійного страхування є особи, які станом на 1 січня 2019 року підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню. Застраховані особи, яким на 1 січня 2019 року залишилось менше 10 років до досягнення встановленого законом пенсійного віку, мають право прийняти рішення не сплачувати страхові внески до накопичувальної системи пенсійного страхування. Особи, які досягли встановленого законом пенсійного віку, не можуть бути платниками страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування.

Кабінет Міністрів України повинен був до кінця 2018 року розробити та внести до Верховної Ради України низку законопроектів щодо запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування. Зокрема були розроблені законопроекти від 06.11.2018 року № 9224-1 та від 10.07.2017 року № 6677, які в подальшому так і не були прийняті Верховною Радою України.

Втім, перерахування страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування було відкладено на 1 січня 2020 року. Як виявилось, Україна неготова до запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування у зв'язку з наступними обставинами:

- відсутність законодавчих актів, необхідних для запуску та функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування;
- відсутність Накопичувального фонду України;
- дефіцит бюджету Пенсійного фонду України;
- низький рівень доходів населення і відповідних майбутніх внесків до Накопичувального фонду;
- високий рівень інфляції, який негативно вплине на ефективне функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування;
- неможливість підвищення ставки ЄСВ в сучасних економічних умовах;
- відсутність довіри у населення до недержавних пенсійних фондів;
- слабкий розвиток фінансових інститутів і невеликий вибір фондів для інвестування тощо.

У разі запуску другого рівня системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування все ж таки очікується підвищення соціального захисту пенсіонерів, оскільки накопичувальна пенсійна систе-

ма доповнить існуючу солідарну, а майбутні пенсіонери зможуть розраховувати на більш високі доходи.

Список використаної літератури:

1. Кривобок Ю. Для надійної діяльності НПФ // Вісник Пенсійного фонду України. – 2012. – № 1. – С. 36-37.
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9.07.2003 року № 1058 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 49-51. – Ст. 376.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій: Закон України від 3.10.2017 року № 2148-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 40-41. – Ст. 383.

Ключові слова: пенсія, пенсійне забезпечення, накопичувальна система пенсійного страхування.

Ключевые слова: пенсия, пенсионное обеспечение, накопительная система пенсионного страхования.

Key words: pension, pension provision, accumulation system of pension insurance.

КРАСНОВ ЄГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

суддя Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ГРОМАДЯН У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Відповідно до частини четвертої ст. 55 Конституції України [1] кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Можливість звернення громадян України до міждержавних органів із захисту прав людини впливає зі статей 22 і 28 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, прийнятий на XXI сесії Генеральної Асамблеї ООН 16 грудня 1966 року, також містить низку положень, що стосуються міжнародного захисту прав людини.

Відповідно до ст. 55 Статуту Організація Об'єднаних Націй сприяє загальній повазі і дотриманню прав людини і основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії. Стаття 68 Статуту уповноважує Економічну і Соціальну раду давати рекомендації в цілях заохочення поваги прав людини і основних свобод для усіх. Раді доручено створити комісію із заохочення прав людини.

Відповідні інститути міжнародного захисту прав людини передбачені установчими документами спеціалізованих органів ООН (такою є Міжнародна організація праці), а також регіональних міжнародних організацій (для України це Рада Європи).

Організація Об'єднаних Націй не приймає обов'язкових для держав рішень з питань прав людини. Апарат ООН у своїй роботі із захисту прав людини може лише врахувати відповідне порушення прав людини. Тому, на нашу думку, складно визнати даний інститут міжнародного захисту прав людини ефективним. Водночас не можна не відзначити, що на зміну Комісії ООН з прав людини, яку розкритикували за надмірну політизованість, прийшла Рада ООН з прав людини. Відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї від 15 березня 2006 року Рада ООН з прав людини складається з 47 членів, які обираються на три роки. Серед держав-членів Ради є й Україна.

МОП як спеціалізований орган ООН має свій контрольний механізм за застосуванням міжнародних норм про соціальне забезпечення. Проте цей інститут міждержавного захисту прав людини також є недостатньо ефективним. Річ у тім, що окремим громадянам не надане право звернення зі скаргами до МОП. Таке право мають тільки організації роботодавців і працівників, які можуть направити до Міжнародного бюро праці скарги на недотримання державою-членом МОП конвенції, учасником якої вона є. Тому слід погодитися з С.О. Івановим, що в епоху прагнення до повсюдного утвердження прав людини таке становище видається невинуватим і застарілим [2, с. 21].

Найбільш дієвим на сьогодні інститутом міжнародного захисту прав громадян України у сфері соціального забезпечення є Європейський суд з прав людини у Страсбурзі. У вітчизняній науці права соціального забезпечення рішення Європейського суду з прав людини та їх значення під час реалізації права на пенсію стали предметом дослідження М.М. Шумила в його докторській дисертації [3, с. 536-556].

Громадяни отримали можливість звернення до Європейського суду з прав людини з ратифікацією Верховною Радою України Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Формально кажучи, ані Конвенція, ані Протоколи до неї не містять положень про захист прав громадян у сфері соціального забезпечення. Водночас у ст. 1 Протоколу № 1 зазначено, що кожна фізична особа має право безперешкодно користуватися своїм майном і не може бути позбавлена свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Таким чином, якщо вважати, що пенсії та допомоги, соціальна допомога й інші види соціального забезпечення є майном, яке належить громадянам України на праві власності, очевидним є їх право звертатися за захистом свого порушеного права до Європейського суду з прав людини.

Отже, розгляд скарги громадянина України з соціальних питань Європейським судом з прав людини є видом міжнародного захисту його прав і свобод.

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року [4] регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України.

Рішення Суду є обов'язковими для виконання Україною відповідно до ст. 46 Конвенції. Однак з питань розгляду справ і виконання рішень Суду в соціальній сфері існує низка проблем. Йдеться про надмірну тривалість розгляду зазначеної категорії справ, проблеми з виконанням рішень, що знижує ефективність даного виду міжнародного захисту прав громадян у сфері соціального забезпечення.

Список використаної літератури:

1. Конституція України, прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Иванов С.А. МОТ: контроль за применением международных норм о труде и его проблемы. *Государство и право*. 1997. № 2. С. 20-21.
3. Шумило М.М. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні: монографія. К. : Ніка-Центр, 2016. 680 с.
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.03.2006 № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

Ключові слова: соціальне забезпечення, захист прав громадян, міжнародний захист прав громадян.

Ключевые слова: социальное обеспечение, защита прав граждан, международная защита прав граждан.

Key words: social security, protection of citizens' rights, international protection of citizens' rights.

ПИЖОВА МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін
Інституту управління і права

ЩОДО ПИТАННЯ ВИДІВ ЮРИДИЧНИХ ТРУДОВИХ ГАРАНТІЙ

Будуючи соціальну правову державу, питання утвердження юридичних гарантій має наскрізною ниткою проходити через усю державну політику. Нажаль, ми маємо констатувати про постійне зниження

індексу розвитку людського потенціалу в нашій країні, тому питання забезпечення розвитку і здійснення юридичних трудових гарантій з кожним днем стає актуальнішим.

Гарантії у трудовому праві вивчали в своїх наукових працях такі правознавці, як Н. Б. Болотіна, В. В. Жернаков, В. В. Лазор, А. М. Островерх, С. М. Прилипко, О. І. Процевський, В. М. Скобелкін, В. М. Толкунова, К. П. Уржинський, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, О. М. Ярошенко та інші учені у галузі трудового права. Проте, не дивлячись на такий значний інтерес науковців до питання гарантування трудових прав, все ж ця проблема не досліджувалась як цілісне явище. Для ґрунтового розуміння сутності природи юридичних трудових гарантій спробуємо дослідити класифікацію зазначених юридичних гарантій.

В. М. Андріїв виділяє такий вид нормативних гарантій як норми-принципи, зокрема ті, які забезпечують права та свободи людини і громадянина, насамперед щодо невідчужуваності, непорушності, невичерпності, рівності, необмеженості конституційних прав та свобод людини і громадянина, рівності громадян, презумпції невинуватості особи, принципу неприпустимості зворотної дії закону або нормативно-правового акта в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи [1, с. 15]. До таких можна віднести статтю 2¹ Кодексу законів про працю (далі – КЗпП) України, де вказується, що у трудовому праві діють принципи рівності прав і можливостей, заборони прямого або непрямого обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних переконань, статті, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їх прав, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання [2].

Іншим видом юридичних гарантій вчений виділяє організаційно-правові гарантії прав та свобод людини і громадянина, а саме діяльність державних органів та громадських організацій щодо забезпечення, реалізації, та охорони прав та свобод людини і громадянина [1, с. 15-16].

Ж. М. Пустовіт також виділяє організаційно-правові гарантії та нормативно-правові гарантії, при чому пріоритетними вважає нормативно-правові гарантії як систему норм із реалізації прав та свобод людини і громадянина, тобто норм, що передбачають юридичну відповідальність, юридичні обов'язки та процесуальні норми [3, с. 171-172].

Цікавою є позиція Я. А. Малихіної, яка стверджує, що в даний час загальноновизнаними є виділення в системі гарантій двох її груп: загальні (економічні, політичні, ідеологічні, соціальні, організаційні) і спеціальні (юридичні чи правові) [4, с. 135].

Проте, аналізуючи наукові позиції, ми зробили висновок, що найширшу класифікацію пропонує О. А. Ситницька [5], яка в основу покладе такі критерії:

а) юридична сила – конституційні (стаття 43 Конституції України: гарантія захисту від незаконного звільнення), міжнародні (конвенція Міжнародної організації праці № 132: гарантія надання працівнику оплачуваної відпустки) та галузеві (стаття 119, 123 КЗпП України: гарантія збереження за працівником середнього заробітку);

б) ступінь конкретизації – універсальні (стосуються всіх трудових прав) (стаття 2¹ КЗпП України) та спеціальні (спрямовані на забезпечення реалізації конкретного трудового права);

в) сфера дії – загальні (стосуються всіх без винятку працівників, незалежно від особливостей їхнього правового статусу) (стаття 2¹ КЗпП України) та додаткові (передбачені для окремих категорій працівників залежно від їх статі, віку, стану здоров'я тощо) (стаття 124 КЗпП України: гарантії для donorів);

г) форма вираження юридичних гарантій, тобто за характером написів, які містяться в правових нормах – гарантії-дозволи, що надають право працівнику власними діями реалізовувати та захищати надані йому повноваження (стаття 121 КЗпП України: гарантії при службових відрядженнях); гарантії-обов'язки, що визначають поведінку суб'єктів, від виконання яких залежить реалізація трудових прав працівників; гарантії-заборони (Конвенція МОП № 182 «Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці») та гарантії-обмеження дій, які негативно впливають на реалізацію трудових прав працівників, а також гарантії-санкції за діяння, що порушують трудові права найманих працівників чи перешкоджають їх реалізації.

Дійсно ми погоджуємося з вченою, що ця класифікація юридичних гарантій є найширшою і дозволяє краще й глибше прослідкувати та розкрити ці гарантії, виявити закономірні зв'язки між ними.

Таким чином, ми бачимо, що питання видів юридичних трудових гарантій і досі залишається не достатньо висвітленим у правовій науці, водночас, на основі зазначених наукових позицій, ми можемо зробити висновок, що складовими юридичних трудових гарантій є нормативно-правові акти (закони, підзаконні та інші локальні нормативні акти, які містять норми про права і свободи людини), організаційно-правова діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, роботодавці, самих працівників у боротьбі за належне здійснення основних трудових прав, а також спеціальні гарантуючі методи впливу на суспільні відносини (правотворчі, правореалізуючі та контрольно-наглядові процеси, спрямовані на забезпечення трудових прав людини).

Список використаної літератури:

1. Андріїв В. М. Юридичні гарантії захисту трудових прав працівників / В. М. Андріїв // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 15–20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11avmzpp.pdf>.

2. Кодекс законів про працю України: закон України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII // Відомості Верховної ради УРСР. – 1971.,– дод. до № 50. – Ст. 375.
3. Пустовіт Ж. М. Поняття, зміст та гарантії реалізації права на працю в Україні / Ж. М. Пустовіт // Вісник Академії адвокатури, 2012. № 3(25). С. 171.
4. Малихіна Я. А. Юридичних гарантії за трудовим законодавством України // Форум права. 2007. № 2. –С.133-138 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-2/07mjatzu.pdf>.
5. Ситницька О. А. Юридичні гарантії права на працю та права на відпочинок за трудовим законодавством України. Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня канд. наук: спец. 12.00.05- трудове право; право соціального забезпечення / О. А. Ситницька Львів, 2009. 20 с.

Ключові слова: юридичні гарантії, класифікація, трудові права.

Ключевые слова: юридические гарантии, классификация, трудовые права.

Key words: legal guarantees, classification, labor rights.

ПОЖАРОВА ОКСАНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ПРОЕКТ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Україна перебуває у процесі становлення насправді демократичної та вільної країни, саме тому дедалі більше зростає потреба у запровадженні у сфері трудових відносин гнучких та ефективних механізмів регулювання правових відносин між працівниками й роботодавцями, які мають змінити ринок праці в Україні та переосмислити застаріле радянське законодавство.

Чинний Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП України) був ухвалений ще за радянських часів в 10 грудня 1971 року, набув чинності 1 червня 1972 року. За останні роки було внесено чимало змін і доповнень, зокрема, з 1973 року Верховною Радою було прийнято понад 60 законів про внесення змін до КЗпП України, внаслідок цього із 265 статей та преамбули, що містились у першій редакції КЗпП України, суттєво змінилися 235 статей кодексу. КЗпП України являє собою суміш правових норм, прийнятих за різних історичних та економічних умов, певна частина яких відповідає вимогам часу, а інша – застаріла і не може адекватно регулювати сучасні трудові відносини [1].

До Верховної Ради України було внесено проект Трудового кодексу України № 1658 від 27 грудня 2014 року, який був прийнятий у першому читанні 5 листопада 2015 року. 24 липня 2017 року надійшов текст законопроекту до другого читання (відповідно до прикінцевих і пере-

хідних положень проекту він повинен був набрати чинності з 1 грудня 2017 року). Але нажаль від досі не прийнятий.

Проект Трудового кодексу України є досить об'ємним нормативно-правовим актом, який містить 385 статей та складається з 9 книг, а також прикінцевих та перехідних положень. До проекту Трудового кодексу України, повністю інкорпоровані норми законів України «Про оплату праці», «Про відпустки», «Про визначення розміру збитків, завданих підприємству, установі, організації розкраданням, знищенням (псуванням), недостачею або втратою дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та валютних цінностей» та частково Закону України «Про охорону праці». Проект направляли на експертизу в Міжнародну організацію праці з метою адаптації українського трудового законодавства до Європейської соціальної хартії та інших міжнародно-правових актів.

Визначаються основні права та обов'язки працівників та роботодавців. Основні права працівника закріплені у статті 20 проекту Трудового кодексу України: право на працю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується, та право на припинення трудових відносин; право на рівні можливості та рівне ставлення до нього при вирішенні питань щодо працевлаштування, винагороди за працю рівної цінності, професійного зростання або звільнення; право на повагу до його честі, гідності, на конфіденційність особистої інформації та на їх захист; право на захист від безробіття, на професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації; право неповнолітніх на особливий захист від фізичного та морального ризику у зв'язку з трудовими відносинами; право працюючих жінок на особливий захист у разі материнства; право працівників з інвалідністю на професійну і трудову реабілітацію, професійну адаптацію; право працівників-мігрантів на захист їхніх трудових прав; право працівників із сімейними обов'язками на захист від дискримінації та на узгодження за можливості їхніх трудових обов'язків із сімейними; право на належні, безпечні та здорові умови праці, включаючи право на отримання інформації щодо умов праці та вимог охорони праці на робочому місці; право на справедливую винагороду за працю, не нижчу за визначену законом мінімальну заробітну плату, та своєчасну її виплату в повному обсязі; право на належні виробничо-побутові умови, пов'язані з виконанням працівником обов'язків за трудовим договором; право на забезпечення державних гарантій і компенсацій, визначених цим Кодексом, законами та іншими актами трудового законодавства; право на підтвердження результатів неформального професійного навчання; право на відпочинок; право вимагати від роботодавця дотримання вимог трудового законодавства, колективного і трудового договорів; право на об'єднання у професійні спілки; право на участь у веденні колективних переговорів; право на страйк; право на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю або майну у зв'язку з виконанням трудових обов'язків; право на захист від необґрунтованого звільнення; право на захист своїх трудових прав, у тому числі в суді; право на відмову від виконання роботи у зв'язку з виник-

ненням прямої загрози життю чи здоров'ю працівника, у тому числі внаслідок порушення вимог законодавства про охорону праці, зокрема забезпечення працівника засобами колективного або індивідуального захисту відповідно до встановлених норм, а також внаслідок виконання роботи, не передбаченої трудовим договором; право відмовитися від виконання роботи у зв'язку з невивплатою заробітної плати у встановлений строк або виплатою її не в повному розмірі [2].

Слід погодитись з думкою Є.В. Краснова, який вважає доцільним іменувати вказану статтю «Основні трудові права працівника», оскільки у рамках трудових правовідносин працівник наділений й іншими правами, зокрема, правами на матеріальне забезпечення у разі безробіття, хвороби, повної часткової непрацездатності, однак їх реалізація відбувається на підставі норм іншої галузі права – права соціального забезпечення [3, с. 38].

Цікава думка О. Мігдаля, що проект Трудового кодексу України містить такі позитивні новації: робота на умовах ненормованого робочого часу, гнучкий режим роботи та дистанційна праця (ст. 42, 147, 156 проекту Трудового кодексу України), а також винятково письмова форма трудового договору (ст. 33 проекту Трудового кодексу України) [4].

Впровадження більш гнучких способів організації праці є кроком уперед та відповідає останнім тенденціям на ринку праці, оскільки з розвитком інформаційних технологій у працівників дедалі більше зникає потреба витрачати час на відвідування офісів. У сучасних інноваційних компаніях вже давно зрозуміли переваги дистанційної роботи та гнучкого графіка, а зустрічі в офісі відбуваються здебільшого з клієнтами або для проведення нарад.

Слід зазначити, дана норма надає можливість сторонам гнучко регулювати робочий графік без зайвої бюрократичної тяганини та жордим чином не порушує права працівників. Крім того, ця норма містить вказівку, що у разі, якщо працівник з ненормованим робочим днем систематично залучається роботодавцем до роботи понад встановлений робочий час (двічі протягом місяця), така робота вважається понаднормовою та додатково оплачується.

Сьогодні багато роботодавців зацікавлені в контролі за поведінкою працівника на робочому місці. Це вважається необхідним для того, щоб виключити несумлінне виконання службових обов'язків, неправомірне використання майна роботодавця в особистих цілях. Роботодавці використовують відео-зйомку також як доказ дисциплінарних порушень з боку працівників. Однак на законодавчому рівні питання відеоспостереження за працівниками на робочому місці не врегульовано, хоча на практиці такий вид контролю застосовується.

Законодавець, надаючи право роботодавцю контролювати виконання працівниками трудових обов'язків, у тому числі з використання технічних засобів, встановлює у проекті вимоги щодо запровадження такого контролю з урахуванням вимог Конституції України (ст.32 якої передбачає, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією

України), Цивільного кодексу України (відповідно до ст. 307 якого, фізична особа може бути знята на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку лише за її згодою) та статті 29 чинного КЗпП України (яка встановлює право працівника на повну достовірну інформацію про умови праці та вимоги на робочому місці, до яких відносяться і способи контролю щодо його виробничої діяльності).

Ці вимоги зводяться до наступного: контроль з використанням технічних засобів запроваджується у разі коли це зумовлено особливостями виробництва; умови такого спостереження мають бути визначені колективним договором; працівники мають бути письмово попереджені до початку застосування таких технічних засобів контролю; під час здійснення контролю не допускаються дії, що принижують честь і гідність або порушують інші права працівників.

Встановлюється відповідальність роботодавця за дії, що принижують честь і гідність або порушують інші права працівників, зокрема відшкодувати моральну шкоду (стаття 366 проекту). Проте є важливий нюанс що ж таке «особливості виробництва», автори вирішили не зазначати. А нечіткість формулювання є не тільки підставою для зловживань, але й платформою для невиправданого психологічного тиску на працівника.

На підставі проведеного дослідження можливо зробити висновок, що проект Трудового кодексу України має буди ухвалений, але водночас окремі положення цього проекту є суперечливими і потребують безумовного доопрацювання з метою дотримання вимог статті 22 Конституції України.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток № 50. Ст. 375.
2. Трудовий кодекс України : проект від 27.12.14 р. № 1658 (текст до другого читання від 24.07.2017 р.). URL : <http://rada.gov.ua>
3. Краснов Є.В. Проблеми визначення та законодавчого закріплення основних прав працівника у проекті Трудового кодексу України. *Часопис цивілістики*. 2015. № 18. С. 37-41.
4. Мігдаль О. Проект Трудового кодексу: «за» і «проти». URL : <http://yur-gazeta.com/publications/practice/trudove-pravo/proekt-trudovogo-kodeksu-za-i-proti.html>.

Ключові слова: основні трудові права, право на працю, права працівників, трудові правовідносини.

Ключевые слова: основные трудовые права, право на труд, права работников, трудовые правоотношения.

Key words: basic labour rights, workers' rights, labour relations.

БОРИЧЕНКО КАТЕРИНА ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

На сучасному етапі розвитку світової спільноти проблема захисту прав і свобод людини стала домінуючою. В умовах складних економічних та політичних перетворень, які відбуваються в Україні, ефективне забезпечення права на соціальний захист має чи не найбільше значення для нормального функціонування держави. Очевидно, що саме держава повинна створити належні умови для функціонування ефективної системи соціального захисту населення, що неможливо без дотримання міжнародних стандартів у цій сфері.

Усі міжнародно-правові акти, а, отже, і ті, які закріплюють стандарти права на соціальний захист, класифікуються за сферою дії на універсальні, регіональні та партикулярні (двохсторонні) [1, с. 319]. До універсальних норм міжнародного права можна віднести положення актів Організації об'єднаних націй та Міжнародної організації праці. Партикулярні міжнародні стандарти у сфері соціального захисту закріплені двосторонніми міжнародно-правовими договорами, на підставі яких сторони беруть на себе певні зобов'язання у цій сфері. Регіональні стандарти права на соціальний захист визначені актами, які чинні тільки в межах конкретного регіону (Латинської Америки, Європи, Азії, Африки). З урахуванням територіального розміщення України особливого значення набуває дослідження саме європейських стандартів права на соціальний захист.

Як зазначає Л.Ю. Малюга європейські соціальні стандарти це впорядкований між державами-учасниками ЄС комплекс єдиних вимог щодо забезпечення для громадян соціальної безпеки і можливостей соціального розвитку з метою реалізації ними соціальних прав та свобод [2, с. 72].

В.Л. Костюк у свою чергу пропонує визначати європейські соціальні стандарти в широкому та вузькому значеннях.

Так, на думку науковця, у широкому значенні європейські соціальні стандарти – це сукупність норм, положень і стандартів концептуального характеру, які містяться в міжнародно-правових актах, ухвалених уповноваженими європейськими інституціями, та спрямовані на розвиток ефективної моделі соціального захисту. У вузькому значенні європейські соціальні стандарти, на переконання В.Л. Костюка, це сукупність визнаних та закріплених відповідно до основоположних європейських міжнародно-правових актів соціальних прав людини [3, с. 69-70].

Виходячи з вищезазначеного, варто констатувати, що питання відповідності національного законодавства у сфері соціального захисту

населення відповідним європейським стандартам у науці права соціального забезпечення не є новим, тим не менше, видається з жодною з цитованих позицій науковців щодо визначення поняття європейських стандартів права на соціальний захист (європейських соціальних стандартів) не можна погодитися беззаперечно.

Перш за все, варто підтримати точку зору В.Л. Костюка, що існування європейських соціальних стандартів пов'язано з нормотворчою діяльністю європейських інституцій, перелік яких не вичерпується виключно органами ЄС. З огляду на що, дещо обмеженим є підхід Л.Ю. Малюги до визначення досліджуваного поняття, відповідно до якого європейські соціальні стандарти спрямовані на забезпечення єдиної соціальної політики виключно держав-членів ЄС.

У свою чергу, на нашу думку, необґрунтованим є визначення В.Л. Костюком європейських соціальних стандартів через «сукупність норм, положень і стандартів концептуального характеру». Запропоноване науковцем визначення не можна вважати досконалим з точки зору юридичної техніки, оскільки воно жодним чином не розкриває змісту досліджуваного поняття.

Не можна погодитися і з переконанням науковця, що сукупність визнаних соціальних прав людини, закріплених у відповідних міжнародно-правових актах, визначає зміст поняття «європейські соціальні стандарти» у вузькому його розумінні. Перш за все, виходячи з етимології слова «стандарт» ним є певні вимоги, умови, яким має відповідати стандартизоване явище. З огляду на це неможна ототожнювати стандарти і права людини, оскільки останні, у свою чергу, також підлягають стандартизації, з метою забезпечення їх одноманітного розуміння, визначення змісту тощо.

Крім того, право на соціальний захист є лише одним з численних соціальних прав людини, а отже норми, положення і правила, спрямовані на забезпечення ефективності системи соціального захисту, закріплені в актах Ради Європи та ЄС, не можуть вважатися більш широкими за змістом порівняно зі стандартами усіх соціальних прав людини.

У зв'язку з вищезазначеним, на нашу думку, європейські стандарти права на соціальний захист є різновидом міжнародних стандартів відповідного права, закріпленим у актах Ради Європи та ЄС, які мають застосовуватися державами Європи (країнами-підписантами), з метою гармонізації (адаптації) законодавства у сфері соціального захисту населення.

Доцільно звернути увагу, що європейські стандарти права на соціальний захист є лише одним з видів міжнародних стандартів відповідного права, а отже їм притаманні всі ознаки, що визначають характерні риси міжнародних стандартів досліджуваного права, серед яких, універсальність, залежність від рівня розвитку суспільства, обмеженість економічними можливостями держави, неконкретність зобов'язань, множинність, взаємодія міжнародного та внутрішньодержавного правопорядків з метою їх забезпечення та дотримання і т.д. У той же час, особливістю стандартів досліджуваного виду є сфера їх поширення,

яка обмежується виключно державами, які належать до Європи як частини світу. Однією з таких держав як раз і є Україна.

Список використаної літератури:

1. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право. Х., Одіссей, 2008. 456 с.
2. Малюга Л.Ю. Європейські соціальні стандарти: сучасний стан та шляхи імплементації у соціальне законодавство України. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 48. С. 70-76.
3. Костюк В.Л. Європейські соціальні стандарти в контексті сучасної моделі джерел права соціального забезпечення: науково-теоретичний аспект. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Том 1. С. 68-73.

Ключові слова: право на соціальний захист, стандарти права на соціальний захист, міжнародні стандарти права на соціальний захист, європейські стандарти права на соціальний захист.

Ключевые слова: право на социальную защиту, стандарты права на социальную защиту, международные стандарты права на социальную защиту, европейские стандарты права на социальную защиту.

Key words: the right to social protection, standards of the right to social protection, international standards of the right to social protection, European standards of the right to social protection.

АНДРОНОВА ВІКТОРІЯ АРТУРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ПРИТЯГНЕННЯ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Юридична відповідальність медичного працівника – це застосування до особи, яка вчинила правопорушення при виконанні професійних обов'язків у сфері медичної діяльності, заходів державного примусу, передбачених правовими нормами, які супроводжуються необхідністю для винної особи зазнати певних втрат особистого, організаційного або майнового характеру.

Необхідно зауважити, що, на жаль, у чинному Кодексі законів про працю України (далі – КЗпП України) відсутні визначення таких понять як «дисципліна праці» та «дисциплінарний проступок». Відтак, відповідно до ст. 139 КЗпП України передбачається, що працівники повинні працювати чесно і сумлінно, виконувати розпорядження роботодавця, дотримуючись трудової і технологічної дисципліни¹.

¹ Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 року // Відомості Верховної Ради УРСР від 17.12.1971 року. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 265.

Однак ця прогалина усунена в положеннях проекту Трудового кодексу України (далі – Проект). Відповідно до ст. 348 Проекту під трудовою дисципліною розуміється обов'язкове для всіх працівників дотримання правил поведінки, визначених цим Кодексом, трудовим законодавством, колективним договором, правилами внутрішнього трудового розпорядку, нормативним актом роботодавця і трудовим договором, а дисциплінарним проступком є невиконання або неналежне виконання працівником трудових обов'язків, покладених на нього згідно з цим Кодексом, трудовим законодавством, колективним договором, правилами внутрішнього трудового розпорядку, нормативним актом роботодавця і трудовим договором.

Отже закріплення визначення поняття «дисциплінарний проступок» у Проекті є важливою новелою для правозастосування, зокрема для вирішення індивідуальних трудових спорів в судовому порядку, оскільки дане положення конкретизує порушення яких саме обов'язків вважається дисциплінарним проступком.

Також, на наш погляд, важливим є закріплення у Проекті положення про те, що притягнення до дисциплінарної відповідальності можливе лише за наявності вини працівника. Працівник вважається невинним, якщо під час виконання трудових обов'язків він виявив такий рівень сумнівності, який вимагав від нього відповідно до трудового законодавства, колективного і трудового договорів, а також якщо він діяв за наявності обставин необхідної оборони або крайньої необхідності.

Дисциплінарна відповідальність медичного працівника – це окремий вид юридичної відповідальності, яка настає у випадку вчинення медичним працівником дисциплінарного проступку. Необхідно наголосити, що мова йде саме про порушення трудових обов'язків медичного працівника.

Значним недоліком та прогалиною чинного законодавства є те, що незважаючи на той факт, що від праці медичних працівників залежить життя і здоров'я людей, жодних спеціальних дисциплінарних стягнень до цієї категорії працівників не передбачено у нормах Основ законодавства України про охорону здоров'я. Тобто до медичних працівників за вчинення ними дисциплінарних проступків, якими визнаються рівною мірою як запізнення на роботу, поява на робочому місці в нетверезому стані, що може призвести до жаклих наслідків, прогул, так і відмова від виконання законного розпорядження роботодавця, недотримання правил виконання роботи, можуть бути застосовані лише загальні заходи дисциплінарного впливу – догана або звільнення (ст. 147 КЗпП України).

Дещо розширено перелік заходів дисциплінарного впливу в Проекті, що, втім, не вирішує вказаної вище проблеми. Так, відповідно до ст. 332 Проекту окрім таких заходів дисциплінарного впливу як догана та звільнення, передбачено ще і таке як зауваження. Зауваження є більш лояльною мірою дії на працівників, що не повною мірою виконали вимоги посадової інструкції або зовсім нехтували ними. Наприклад,

зауваження можна застосовувати за такі трудові правопорушення як запізнення на роботу або надмірну відсутність на робочому місці після закінчення обідньої перерви. Догана є заходом дисциплінарного впливу морально-психологічного характеру, що містить негативну оцінку конкретних дій працівника і виконує оцінювальний, попереджувальний і мотиваційний вплив на нього. Догана, на відміну від інших видів дисциплінарного стягнення, зокрема звільнення, є найбільш універсальним і може застосовуватися до будь-якої категорії працівників. Звертаємо увагу, що чинне трудове законодавство не обмежує кількості застосувань догани до одного й того самого працівника за вчинення ним порушень трудової дисципліни за умови додержання вимоги частини другої статті 149 КЗпП України, яка передбачає, що за кожне порушення трудової дисципліни може застосовуватися лише одне дисциплінарне стягнення.

Догана повинна бути документально оформленою з вказівкою місця, часу, дати і причини дисциплінарного стягнення. З цього можна зробити важливий висновок, що догана, оголошена в усній формі, не має юридичної сили. Тобто в разі оголошення догани в такий спосіб будь-які юридичні наслідки для працівника не настають, хоча при цьому певною мірою на нього може чинитися моральний вплив. Відомості про оголошення догани, на відміну від заохочення, до трудової книжки не заносяться.

Догана після закінчення року з дня її накладення втрачає чинність автоматично. Тобто видавати спеціальний наказ (розпорядження) про визнання працівника таким, що не мав дисциплінарного стягнення в цьому разі, непотрібно. Однак якщо протягом року з дня застосування дисциплінарного стягнення працівника буде піддано новому стягненню, попереднє стягнення вважатиметься таким, що зберегло чинність, і може враховуватися при звільненні за систематичне невиконання працівником покладених на нього трудових обов'язків, яке є найбільш радикальною мірою дисциплінарного стягнення.

Застосування дисциплінарного стягнення суворо обмежене строками – за загальним правилом воно здійснюється безпосередньо за виявленням проступку, але в будь-якому випадку не пізніше одного місяця з моменту виявлення проступку та не більш як через шість місяців після його вчинення. Роботодавцю слід пам'ятати про те, що до цих строків не включають періоди звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебуванням у відпустці (причому не має значення її вид). Важливим є момент виявлення проступку та його фіксація, адже дисциплінарне стягнення, застосоване за межами цих строків, є незаконним. Законодавчо визначений і порядок застосування дисциплінарних стягнень (ст. 148 КЗпП України).

Щодо порядку притягнення працівників медичної сфери до дисциплінарної відповідальності, то існують певні правила, серед яких: 1) роботодавець повинен зажадати від працівника пояснення у письмовій формі перед застосуванням дисциплінарного стягнення. Необхідно наголосити, що не є перешкодою для застосування дисциплінарного

стягнення відмова працівника надати зазначені пояснення; 2) для того, щоб обрати вид дисциплінарного стягнення роботодавець повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненого проступку і заподіяну ним шкоду, обставини, за яких вчинено проступок, попередню роботу працівника; 3) за кожне дисциплінарне порушення може бути застосовано тільки одне дисциплінарне стягнення; 4) наказ (розпорядження) роботодавця про застосування дисциплінарного стягнення оголошується працівникові під розписку, відомості про застосоване стягнення до трудової книжки працівника не заносяться; 5) КЗпП України встановлює один рік в якості строку дії дисциплінарного стягнення. Упродовж цього строку до працівника не застосовуються заходи заохочення, а при повторному порушенні трудової дисципліни роботодавець може звільнити працівника з роботи за систематичне порушення трудової дисципліни; 6) в разі незгоди працівника з застосуванням до нього дисциплінарним стягненням, він може оскаржити його або в комісії з трудових спорів (далі – КТС) або в суді. Оскарження звільнення як дисциплінарного стягнення може бути здійснене лише в судовому порядку в місячний строк. Строк обчислюється з дня, коли працівник дізнався або повинен був дізнатись про порушення його права – тому важливим є факт ознайомлення його із відповідним наказом під розписку, оскільки саме підпис або акт про відмову від нього може свідчити про ознайомлення працівника із оголошеним стягненням. Значення має саме факт доведення змісту наказу до відома працівника. Доказом може слугувати або підпис працівника або відповідний акт про відмову від підпису, а не дата видання/реєстрації наказу.

Також необхідно звернути увагу на те, що притягувати працівника до дисциплінарної відповідальності є правом, а не обов'язком роботодавця. Замість накладення дисциплінарного стягнення роботодавець відповідно до статті 152 КЗпП України може застосувати до порушника трудової дисципліни інші заходи впливу, зокрема, передати питання про порушення трудової дисципліни на розгляд трудового колективу або його органу.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 року № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 265.
2. Проект Трудового кодексу України від 27.12.2014 року № 1658, внесений народними депутатами України Папієвим М.М. та Кубівим С.І. – URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність, дисциплінарний проступок, медичний працівник, зауваження, догана, звільнення.

Ключевые слова: дисциплинарная ответственность, дисциплинарный проступок, медицинский работник, замечание, выговор, увольнение.

Key words: disciplinary responsibility, breach of discipline, medical worker, remark, reprimand, firing.

ГУДЗЬ АННА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ДОНОРСТВО ТА ТРАНСПЛАНТАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОКРЕМА ФОРМА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Поряд із поняттям благодійності (благодійної діяльності) у літературі, законодавчих актах часто використовуються інші терміни: меценатство, волонтерство, спонсорство, гуманітарна допомога тощо, які називають по-різному: формами, видами, засобами здійснення благодійності. Для внесення чіткості та одностайного розуміння термінів в процесі правозастосування, усунення дублювань та скорочення кількості інших недоліків у нормативно-правовій базі доцільно поступово визначити зміст кожного із явищ, які в загальному носять оздобу безкорисної, добровільної, направленої на допомогу діяльності, проте не є тотожними правовими категоріями.

Позиція щодо виокремлення донорства та трансплантаційної діяльності як такої, яка може вважатися благодійною, не популярна у наукових колах. Більше того, і Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. № 5073-VI як спеціальний акт у цій сфері не містить вказівку на це. На наше переконання, дана ситуація зумовлює необхідність звернути особливу увагу на досліджуване поняття, адже, вочевидь, існує прогалина, яка потребує бути заповненою.

Донорська та трансплантаційна діяльність досить розвинені у країнах Європи. Більше того, така справа вважається доволі престижною, цінною та уособлює бажання змінити світ на краще. Так, наприклад, у Франції, почесному донору надається навіть своєрідний привілей – паркувати свою машину поряд із машиною президента. У деяких країнах донори мають перевагу у порівнянні із іншими особами під час працевлаштування, що пояснюється, на переконання більшості роботодавців, тим, що такі особи мають активну громадську позицію та відповідальні [1].

Питання віднесення донорства до форм благодійної діяльності вперше згадується у роботах О.В. Марченко [2]. Так, учена, класифікуючи благодійність на підставі низки критеріїв, серед усього, зазначає, що благодійність може здійснюватися у таких формах, як: меценатство; волонтерська діяльність; гуманітарна допомога; миротворча благодійна практика; донорство [3, с. 66.]

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про донорство крові та її компонентів» від 23.06.1995 р. N 239/95-ВР донорство крові та її компонентів – добровільний акт волевиявлення людини, що полягає у даванні крові або її компонентів для подальшого безпосереднього використання їх для лікування, виготовлення відповідних лікарських препаратів або

використання у наукових дослідженнях. Виходячи зі змісту поняття, очевидно, що відносити донорство до напрямку благодійності, на перший погляд, – абсолютно виправдано. Проте, положення Закону містить важливу характеристику донорства, яка потребує уточнення – це стосується того, що донор самостійно визначає, чи надавати кров та (або) її компоненти на платній чи безоплатній основі.

Відповідно до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2.03.2015 р. № 222-VIII (Ст. 21 «Прикінцеві та перехідні положення») були внесені зміни до частини третьої статті 15 Закону України «Про донорство крові та її компонентів», відповідно до яких: «Взяття, переробка, зберігання донорської крові та її компонентів, реалізація їх та виготовлених з них препаратів закладами охорони здоров'я та їх підрозділами, зазначеними у частині першій цієї статті, а також переробка і зберігання донорської крові та її компонентів, реалізація виготовлених з них препаратів суб'єктами, зазначеними у частині другій цієї статті, дозволяється лише за наявності відповідної ліцензії, виданої центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я».

У постанові Кабінету міністрів України «Про підвищення рівня оплати давання донорами крові та (або) її компонентів» від 27.12.2006 р. № 1821 вказується про підвищення рівня оплати давання донорами крові, плазми крові та клітин крові у середньому в 4 рази та затверджується власне порядок оплати. Так: «давання крові та (або) її компонентів здійснюється безоплатно або за плату за особистим визначенням донора крові та (або) її компонентів. Оплату давання донорами крові та (або) її компонентів здійснюють спеціалізовані установи і заклади переливання крові та відповідні підрозділи закладів охорони здоров'я, в яких донор здавав кров та (або) її компоненти, зазначені у частині першій статті 15 Закону України «Про донорство крові та її компонентів». Давання крові оплачується донорові з розрахунку 160 гривень за один літр крові». У постанові закріплюються ціни і на компоненти крові.

Благодійна діяльність, згідно зі ст. 1 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. № 5073-VI являє добровільну особисту та/або майнову допомогу для досягнення визначених законодавством цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара (набувача благодійної допомоги). Тож, виходячи із природи благодійної діяльності, визначальною умовою для того, щоб донорство вважати благодійністю є те, що здійснюється воно виключно в якості несистемної приватної акції з надання допомоги і, обов'язково, без мети одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику. Крім цього, дуже слушно зазначається, що така діяльність повинна виходити за межі сімейних, дружніх, сусідських відносин [2].

Донорство, крім крові та її компонентів, передбачає передачу і інших об'єктів. Законом України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17.05.2018 р. № 2427-VIII закріплю-

ється, що донор анатомічних матеріалів людини – живий донор чи донор-труп, у якого в установленому Законом порядку вилучаються анатомічні матеріали для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів; анатомічні матеріали – органи (їх частини), тканини, анатомічні утворення, клітини людини або тварини, фетальні матеріали людини. Серед основних принципів трансплантації (ст. 4) важливе місце в ракурсі нашого дослідження посідають добровільність та безоплатність (крім гемопоетичних стовбурових клітин). Таке донорство здійснюється безоплатно (за бажанням донора) або на умовах грошової компенсації державою живому донору гемопоетичних стовбурових клітин витрат, пов'язаних зі здійсненням донорства, відповідно до положення ст. 15. Більше того, важливими є положення ст. 20 про заборону торгівлі анатомічними матеріалами людини та їх рекламування: укладання або пропозиція укласти договір купівлі-продажу (крім зазначеного вище винятку).

Цікавим є зауваження А. Внукової, що специфікою цього виду донорства є те, що взяття гомотрансплантата (за винятком анатомічних матеріалів, здатних до регенерації) у живого донора може відбуватися зокрема у випадках, коли реципієнт і донор є близькими родичами (їх перелік також визначений у згаданому Законі) або подружньою парою. Тобто, благодійністю видається можливим вважати трансплантацію анатомічних матеріалів, здатних до регенерації у особи, яка не є близьким родичем реципієнта та відповідає всім умовам можливої трансплантації [2]. Можна припустити, що така характеристика була виокремлена на підставі аналогії із визначенням волонтерської діяльності, що є формою благодійної діяльності, де зауважується на тому, що безоплатне виконання робіт або надання послуг особами, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю (ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 р. № 3236-VI).

Не можна залишити без уваги ще один вид донорської діяльності – донорство яйцеклітин (ооцитів), що являє собою абсолютно безкоштовну, добровільну і благодійну допомогу потенційного донора яйцеклітини невідомому реципієнту [4, с. 51]. Така діяльність не може носити оплатний характер, оскільки здійснюється на засадах добровільності – безкорисливо і добровільно на користь бездітної пари. Проте, донор має право на забезпечення продуктами харчування або коштами на їх придбання [5].

На основі наведеного вище, очевидно, що донорство необхідно визначати як форму благодійності, за умови, що здійснюється воно безоплатно, добровільно, безкорисливо та усвідомлено. Крім цього, така підтримка повинна виходити за межі сімейних, дружніх, сусідських відносин та здійснюється для досягнення суспільно-значимих цілей.

На наше переконання, благодійність найбільш доречно характеризувати з точки зору цілей, які формують основу існування даного феномену, не обмежуючись формами, видами, способами, методами її здійснення. Проте, для внесення чіткості у законодавство, необхідно було б

закріпити у Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» окрему статтю із переліком форм благодійної діяльності, а саме: меценатство, волонтерство, гуманітарна допомога, донорство тощо із внесенням відповідних змін у статті спеціальних законів, присвячених по суті окремим формам благодійної діяльності, вказавши, що вони є формою, а не видом (різновидом) благодійної діяльності, як це зазначено у чинному законодавстві.

Список використаної літератури:

1. Европа : донорство как форма солидарности. URL: <http://krab.org.ua-data/upload/donorstvo/Evropa.forma>.
2. Гуманітарна допомога та донорство як форми благодійності в Україні. URL: <http://jurblog.com.ua/2017/04/gumanitarna-dopomoga-ta-donorstvo-yak-formi-blagodiynosti-v-ukrayini/>
3. Марченко О.В. Природа благодійної діяльності в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. С. 63-66.
4. Сербин Р. Детермінація форм благодійної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. Вип. 12. С. 47-52.
5. Донорство яйцеклетки : последствия, как стать донором? URL: <http://love-mother.ru/donorstvo-yajceketkiposledstviya-kak-stat-donorom-otzyvyu>.

Ключові слова: благодійність, донорство, трансплантаційна діяльність.

Ключевые слова: благотворительность, донорство, трансплантационная деятельность.

Key words: charity, donation, transplant activity.

МАКОДЗЕЙ ЛЮДМИЛА ІВАНІВНА

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри іноземних мов та соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат педагогічних наук

РИГОВАНОВА ВІКТОРІЯ АНАТОЛІЇВНА

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов та соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат філологічних наук, доцент

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Здійснення в Україні системних демократичних перетворень та реформ у сфері освіти, насамперед, пов'язано із розвитком інклюзивного освітнього простору. Розбудова інклюзивної освіти є одним із най-

більш відчутних викликів, які стоять перед нашим суспільством та державою [1], [2], [3, с. 118-121]. Як відомо, останнім часом в Україні спостерігається стійка тенденція до зростання чисельності соціально вразливих категорій осіб, у насамперед, осіб з інвалідністю [4, с. 96-99], [5]. Так, якщо в Україні проживає близько 3 млн. осіб з інвалідністю, то дітей майже 170 тисяч. Як засвідчує міжнародний досвід, демократичні стандарти суспільного розвитку передбачають інтеграцію та соціалізацію таких осіб у різних сферах життя. При цьому, сфера освіти та науки видаються ключовими. Їх розвиток покликаний забезпечувати просування України як демократичної та соціальної держави. Адже, важливою ознакою соціальної держави є високий розвиток освіти і науки, новітніх наукових технологій. Крім того, включення соціально вразливих категорій осіб до освітнього, наукового простору сприяє інтелектуалізації суспільства, мотивації інклюзивності та соціального прогресу.

Прикметно нагадати, що ще у 2015 році на Саміті ООН зі сталого розвитку було затверджено Національну доповідь «Цілі Сталого розвитку: Україна». Зокрема, до них було віднесено такі як: викорінення бідності; міцне здоров'я; якісна освіта; гендерна рівність; зменшення нерівності; мир, справедливість та сильні інституції; партнерство заради сталого розвитку [6].

Починаючи із здобуття незалежності України, у нашій державі розпочато процес розвитку національної моделі освіти. Розбудова законодавства про освіту [7] у цей період, незважаючи на її, переважно, декларативний характер, спрямована на: законодавче закріплення права на освіту; визначення законодавчих засад розвитку системи освіти; визначення компетентностей закладів освіти; права та обов'язки учасників освітнього процесу. Разом із тим, питання розвитку інклюзивної освіти не знайшли належного законодавчого закріплення. По суті ж, лише останнім періодом, система національної освіти розвиває вектор інклюзивності. Тому, буде доречним констатувати, що інклюзивна освіта в Україні є досить вразливою, урахувуючи наступне: складність процесів щодо розвитку інклюзивного суспільства, у тому числі відсутність належного сприйняття соціально вразливих осіб як невід'ємної, повноправної його складової; декларативність та формальність права на освіту; відсутність системних підходів щодо інклюзивного вектора розвитку освіти; відсутність належного нормативно-правового забезпечення розвитку інклюзивної освіти, у тому числі механізмів реалізації права на освіту та тісно пов'язаних із ним прав; складність інтеграційних процесів розвитку інклюзивної освіти; відсутність належного матеріально-технічного, кадрового, інноваційного забезпечення інклюзивної освіти; акцентування уваги держави, переважно до середню освіту як майданчик розвитку інклюзивної освіти; відсутність системної уваги до розвитку інклюзивної професійної, у тому числі вищої освіти; відсутність належної мотивації та інклюзивності наукової діяльності тощо.

Утвердження в Україні міжнародних (європейських) освітніх стандартів, просування нашої держави у напрямку інтеграції до міжнарод-

ного освітнього простору, передбачає за необхідне активізувати розвиток у нашій державі інклюзивної освіти. Закон України «Про освіту» (2017 р.) [8] встановлює, що інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. При цьому, інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей. Разом із тим, приписи Закону щодо розвитку інклюзивної освіти мають формальний характер. Так, у Законі передбачено, що заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи і класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами. У разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків така група або клас утворюється в обов'язковому порядку. Заклади освіти зі спеціальними та інклюзивними групами і класами створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей. Особи з порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку і сенсорними порушеннями забезпечуються у закладах освіти допоміжними засобами для навчання. Крім того, особам з особливими освітніми потребами надаються психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. Так, психолого-педагогічні послуги це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру. Натомість корекційно-розвиткові послуги (допомога) це комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення. Очевидно, що питання розвитку інклюзивної освіти варто провадити через два напрями: інклюзивне суспільство; ефективна законодавча регламентація.

Концептуальні засади інклюзивної освіти щодо осіб з інвалідністю визначаються відповідно до міжнародних освітніх стандартів [9; 10]. У відповідності до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (2006 р.) держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю на освіту. Для цілей реалізації цього права без дискримінації й на підставі рівності можливостей держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя, прагнучи при цьому: а) до повного розвитку людського потенціалу, а також почуття достоїнства та самоповаги та до посилення поваги до прав людини, основоположних свобод і людської багатоманітності; б) до розвитку особистості, талантів і творчості осіб з інвалідністю, а також їхніх розумових і

фізичних здібностей у найповнішому обсязі; в) до надання особам з інвалідністю можливості брати ефективну участь у житті вільного суспільства (ст. 24). Відповідні приписи потребують розвитку та імплементації у законодавстві України.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254-к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Національна Стратегія сталого розвитку «Україна 2020»: Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015. № 5/2015 / Президент України. *Урядовий кур'єр* від 15.01.2015. № 6.
3. Костюк В.Л., Макодець Л.І. Сучасні новації права на інклюзивну освіту: проблеми та тенденції законодавчого забезпечення. В.Л. Костюк, Л.І. Макодець. Правове забезпечення соціальної безпеки в умовах євроінтеграційних процесів: тези доп. сучасн. II Всеукр. наук.-практ.конф. (м. Київ, 26 жовтня 2018р.) / за ред. проф. М.І. Іншина, к.ю.н. І.С. Сахарук. Київ. ФОП Маслаков. 2018. С. 118-121.
4. Костюк В.Л. Костюк Ю.В. Право на освіту дітей з особливими освітніми потребами в умовах соціальної держави: проблеми та тенденції удосконалення/В.Л. Костюк, Ю.В. Костюк // Правове забезпечення соціальної безпеки в умовах євроінтеграційних процесів: тези допов. учасн. Всеукр. наук.-практ.конф. (м. Київ, 20 жовтня 2017 р.) / за ред. проф. М.І. Іншина, відп. ред. к.ю.н. І.С. Сахарук. Київ: Прінт-Сервіс, 2017. С. 96-99.
5. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XI. *Відомості Верховної Ради*. 1991. № 21. Ст. 252.
6. Цілі Сталого розвитку: Україна: завдання та індикатори:URL. <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.
7. Про освіту: Закон України від 23 травня 1991 року № 1060-XII *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 34. Ст. 451.
8. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017р. № 2145-VIII.*Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.
9. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю: Конвенція ООН від 13.12.2006 р.*Офіційний вісник України* від 19.03.2010р., № 17, стор. 93.
10. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю та факультативного протоколу до неї: Закон України від 16.12.2009р. № 1767-VI // *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 9. Ст. 256.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивне суспільство, інклюзивна освіта.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное общество, инклюзивное образование.

Key words: inclusiveness, inclusive society, inclusive education.

МЕЛЬНИК ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов та соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат юридичних наук

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ У КОНТЕКСТІ СЬОГОДЕННЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Проголошення України демократичною, соціальною та правовою державою засвідчує важливість, змістовність та якість проведення у нашій державі системи політико-правових, соціально-економічних реформ, які б дозволити не лише підвищити увагу та повагу до Конституції України, а також до системи основоположних соціальних прав людини, насамперед права на соціальний захист [1; 2; 3, с. 14; 4]. Як свідчить міжнародний та національний досвід, стратегія підвищення ефективності соціальних прав людини є складовою розбудови в Україні соціальної та правової держави.

З правової точки зору, соціальні права людини спрямовані: 1) на забезпечення запитів, потреб та інтересів людини у соціальній сфері (наприклад, фізіологічні, медичні, реабілітаційні, освітні, культурні та інші потреби); 2) на вироблення соціальної політики суспільства і держави; 3) забезпечення гідного рівня життя у державі; 4) підтримку соціально вразливих категорій осіб [5].

Провідне місце у системі конституційних соціальних прав людини посідає право на соціальний захист (ст.46 Конституції України). Це право уособлює ключові сучасні тренди спрямовані на: забезпечення гідного рівня та якості життя; сучасної системи соціальних прав людини; імплементацію міжнародних (європейських) соціальних стандартів) належну підтримку соціально вразливих категорій осіб; розвиток новітнього законодавства про соціальне забезпечення [6, с. 67-80].

По-перше, у ст. 46 Конституція України закріплює, що «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом». У цьому плані, варто підкреслити, що законодавець наголошує на універсальності конституційно-правового розуміння права на соціальний захист. У такому сенсі завдання суспільства та держави не лише попередити можливі ризики, а також надати необхідну підтримку людині у разі їх настання. Це цілком відповідає міжнародним соціальним принципам та стандартам [7, с. 240]. Слідуючи змісту цього конституційного права, його призначення полягає у забезпеченні гідного рівня життя громадян, які зазнали певних ризиків (соціальних ризиків), які несуть певні обтяження з приводу їх наслідків.

З соціально-правової точки зору, право на соціальний захист є основоположним правом для розвитку усієї системи інших соціальних прав.

По-друге, у ч.2 ст.46 Конституції України визначено, перелік організаційно-правових форм та гарантій щодо реалізації цього права. Законодавець підкреслює, що «це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними». Тому, справедливим буде підкреслити, що основоположною організаційно-правовою формою реалізації права на соціальний захист є система соціального страхування [8, с. 254-257]. Однак, враховуючи те, що система соціального страхування в Україні перебуває у стані реформування, її доповнює система державного соціального захисту. Держава залишається ключовим та фундаментальним суб'єктом у системі соціального захисту. Головне місце у системі державного соціального захисту відведено Міністерству соціальної політики України, її територіальним органам, установам, організаціям, підприємствам, які підпорядковуються (координуються) цьому органу.

Ще однією важливою організаційно-правовою формою реалізації досліджуваного права є недержавний соціальний захист. В умовах сьогодення, право на соціальний захист забезпечується через діяльність інститутів громадянського суспільства, благодійництво, спонсорство, меценатство фізичних та юридичних осіб. У цьому плані, держава має провадити політику щодо підтримки соціальних ініціатив суб'єктів недержавного соціального захисту. Разом із тим, така підтримка залишається, переважно, формальною, особливо щодо соціального захисту людей з інвалідністю та ветеранів. Різновекторність державного та недержавного соціального захисту, системи соціального страхування, значною мірою, ускладнюють дієвість та доступність права на соціальний захист.

По-третє, ч.3 ст.46 встановлює, що «пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом». За своєю суттю, прожитковий мінімум вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродуктових товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [9]. Слід наголосити, що у системі соціального захисту більш поширеним є застосування прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Відповідно до ст.7 Закону України «Про Державний бюджет на 2019 рік» [10] передбачено, «установити у 2019 році прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі з 1 січня 2019 року 1853 гривні, з 1 липня 1936 гривень, з 1 грудня 2027 гривень, а для основних соціальних і

демографічних груп населення: дітей віком до 6 років: з 1 січня 2019 року 1626 гривень, з 1 липня 1699 гривень, з 1 грудня 1779 гривень; дітей віком від 6 до 18 років: з 1 січня 2019 року 2027 гривень, з 1 липня 2118 гривень, з 1 грудня 2218 гривень; працездатних осіб: з 1 січня 2019 року 1921 гривня, з 1 липня 2007 гривень, з 1 грудня 2102 гривні; осіб, які втратили працездатність: з 1 січня 2019 року 1497 гривень, з 1 липня 1564 гривні, з 1 грудня 1638 гривень.

Таким чином, основними тенденціями удосконалення конституційного права на соціальний захист є наступні: 1) розвиток інклюзивного суспільства; 2) формування сучасної концепції соціальних реформ; 3) посилення соціальної захищеності дітей, осіб з інвалідністю, ветеранів, людей похилого віку; 4) посилення гарантій сталості та стабільності права на соціальний захист та інших тісно пов'язаних із ним прав; 5) підвищення дієвих гарантії щодо реалізації права на соціальний захист та інших тісно пов'язаних із ним прав; 6) здійснення сучасної кодифікації законодавства про соціальний захист; 7) державна та громадська інституційна підтримка та моніторинг за дотриманням права на соціальний захист та інших тісно пов'язаних із ним прав.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254-к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Національна Стратегія сталого розвитку «Україна 2020»: Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015. № 5/2015 / Президент України. *Урядовий кур'єр* від 15.01.2015. № 6.
3. Іншин М.І., Сіроха Д.І. Соціальний захист в Україні: сутність, проблеми та перспективи. *Актуальні проблеми соціального права. Випуск II: науково-практичний посібник* // збірник статей учасників всеукраїнських соціальних програм (заходів) ВГОІ «Інститут реабілітації та соціальних технологій» у 2015р. /за загальною редакцією М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.П. Мельника. К.: ПВГОІ «ІРСТ Україна», 2016. С. 14.
4. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. *Голос України* від 20.02.2019 року, № 34.
5. Костюк В.Л. Новації концепції соціально-правового статусу осіб з інвалідністю: науково-теоретичний аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2018. № 1(17) : [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18kvlnta.pdf>.
6. Мельник В.П. Правове регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю: національний та міжнародний досвід: монографія. К., МП «Леся», 2017. 268 с.
7. Конституція України: Науково-практичний коментар / В.Б. Аверянов, О.В. Батанов, Ю.В. Баулін та ін.; Ред. кол. В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Грошевой та ін. Харків. Видавництво «Право»; К. Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. 808 с.

8. Костюк В.Л. Конституційне право на соціальний захист в умовах сьогодення: науково-правовий аспект / В.Л. Костюк // Публічне право. 2015. № 2 (18). С. 252-259.
9. Про прожитковий мінімум: Закон України 15 липня 1999 року № 966-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 38. Ст. 348.
10. Про Державний бюджет на 2019 рік: Закон України від 23 листопада 2018 року № 2629-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 50. Ст. 400.

Ключові слова: соціальний захист, соціальні послуги, особа з інвалідністю, реабілітація, соціальні стандарти, інклюзивне суспільство.

Ключевые слова: социальная защита, социальные услуги, человек с инвалидностью, реабилитация, социальные стандарты, инклюзивное общество.

Key words: social protection, social services, a person with a disability, rehabilitation, social standards, inclusive society.

НАНЬЄВА МАРІЯ ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ЗАКРІПЛЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ТРУДОВИХ ДОГОВОРІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

У чинному Кодексі законів про працю України (далі-КЗпП) норми про трудовий договір з надомними працівниками, домашніми працівниками, дистанційними працівниками, договір про надання послуг особистого характеру для ведення домашнього господарства відсутні [1], що свідчить про його невідповідність сучасним потребам регулювання трудових відносин. До того ж, хоча у проєкті Трудового кодексу України закріплено більше видів трудових договорів порівняно з чинним КЗпП України, проте відсутні норми про дистанційну роботу, домашню роботу.

Норми про названі види договорів закріплені у кодексах багатьох зарубіжних країн. Зокрема, про надання послуг особистого характеру (ст. 97 ТК Вірменії, ст. 116 ТК Литовської Республіки), домашню працю (ст. 136 ТК Казахстану, ст. 296 ТК Туркменістану), дистанційну працю (ст. 138 ТК Казахстану, глава) та ін.

Трудовий договір з надомниками відображає специфіку надомної праці, яка полягає в тому, що надомники за винагороду виконують у власному домі або в будь-якому іншому належному їм приміщенні роботу за допомогою членів сім'ї, які з ним мешкають.

Відповідно до ст. 304 ТК Республіки Білорусь [2] працівники-надомники – це особи, які уклали трудовий договір з наймачем про виконання роботи вдома особистою працею з матеріалів та з викорис-

танням обладнання, інструментів, механізмів і пристосувань, що надаються наймачем або придбаних за рахунок його коштів.

Регулюванню праці надомників у ТК Республіки Казахстан [3] присвячено главу 22. Відповідно до частини першої ст.219 цього Кодексу, надомними працівниками вважаються особи, які уклали трудовий договір з роботодавцем про виконання роботи на дому особистою працею зі своїми матеріалами і з використанням свого обладнання, інструментів і приладів або виділених роботодавцем або придбаних за рахунок коштів роботодавця. У ст.220 ТК Республіки Казахстан визначаються умови праці надомних працівників.

Надомна праця знайшла продовження в іншому різновиді трудового договору – телероботі. Це форма роботи, в процесі якої використовуються різні види телекомунікаційного зв'язку і яка може бути виконана як безпосередньо у фірмі, так і за її межами, зокрема, й у дома [4, с. 100].

Трудовий кодекс Республіки Казахстан доповнено гл. 23-1 «Особливості регулювання праці працівників, зайнятих на дистанційній роботі». Відповідно до ст. 221-1 ТК Республіки Казахстан, дистанційна робота – це особлива форма здійснення трудового процесу за межами місця розташування роботодавця із застосуванням у процесі роботи інформаційних та комунікаційних технологій.

Окрема глава 49.1 «Особливості регулювання праці дистанційних працівників» міститься у частині IV Розділу XII «Особливості регулювання праці окремих категорій працівників» ТК РФ [5]. Відповідно до ст. 312.1 дистанційною роботою є виконання визначеною трудовим договором трудової функції поза місцем знаходження роботодавця, його філіалу, представництва, іншого відокремленого структурного підрозділу, включаючи розташовані в іншій місцевості, поза стаціонарного робочого місця, території або об'єкту, які прямо чи непрямо перебувають під контролем роботодавця, за умови використання для виконання даної трудової функції та для здійснення взаємодії між роботодавцем і працівником з питань, пов'язаних з її виконанням, інформаційно-телекомунікаційних мереж загального користування, в тому числі мережі «Інтернет».

Особливості укладення та зміни умов трудового договору про дистанційну роботу передбачені ст. 312.2 ТК РФ. Особливістю даного договору є те, що він може укладатися шляхом обміну електронними документами. При цьому в якості місця укладення трудового договору, угод про зміну визначених сторонами умов трудового договору про дистанційну роботу зазначається місце знаходження роботодавця.

В разі, якщо трудовий договір про дистанційну роботу укладений шляхом обміну електронними документами, роботодавець не пізніше трьох календарних днів з дня укладення даного трудового договору зобов'язаний направити дистанційному працівнику поштою рекомендованим листом з повідомленням оформлений належним чином екземпляр даного трудового договору на паперовому носії.

При укладенні трудового договору про дистанційну роботу шляхом обміну електронними документами документи, передбачені Кодексом,

можуть бути пред'явлені роботодавцю особою, яка поступає на дистанційну роботу, в формі електронного документа. На вимогу роботодавця дана особа зобов'язана направити йому поштою рекомендованим листом з повідомленням нотаріально засвідчені копії зазначених документів на паперовому носії.

Якщо трудовий договір про дистанційну роботу укладається шляхом обміну електронними документами особою, яка вперше укладає трудовий договір, дана особа отримує страхове свідоцтво обов'язкового пенсійного страхування самостійно.

Ознайомлення особи, яка уклала трудовий договір про дистанційну роботу, з документами, передбаченими Кодексом, може здійснюватися шляхом обміну електронними документами.

За угодою сторін трудового договору про дистанційну роботу відомості про дистанційну роботу можуть не заноситися до трудової книжки дистанційного працівника, а при укладенні трудового договору вперше трудова книжка дистанційному працівнику може не оформлятися. В цих випадках основним документом про трудову діяльність і трудовий стаж дистанційного працівника є екземпляр трудового договору про дистанційну працю.

За відсутності зазначеної вище угоди дистанційний працівник подає роботодавцю трудову книжку особисто або направляє її поштою рекомендованим листом з повідомленням.

Трудовий договір з домашніми працівниками відрізняється від договору з надомниками за місцем виконання трудової функції. Відповідно до ст.308 ТК Республіки Білорусь [2], домашні працівники – це особи, які виконують за трудовим договором роботу в домашньому господарстві громадян, які надають їм технічну допомогу в літературній, іншій творчій діяльності та інші види послуг, передбачені законодавством. Аналогічне визначення міститься й у ст. 214 ТК Республіки Казахстан.

До глави 26 «Особливості регулювання праці домашніх працівників» ТК Республіки Білорусь включено окрему ст. 309 «Укладення трудового договору». У частині першій даної статті передбачається, що трудовий договір з домашнім працівником не укладається, якщо робота носить короткостроковий характер (до 10 днів або у загальній сумі протягом місяця). Що стосується укладеного трудового договору, то відповідно до частини другої зазначеної статті укладений трудовий договір з домашнім працівником має бути зареєстрований у місцевому виконавчому і розпорядчому органів первинного територіального рівня не пізніше семи днів після підписання його сторонами.

Отже, перевагою трудових кодексів окремих зарубіжних країн порівняно з чинним КЗпП, проектом ТК України є закріплення саме таких видів трудового договору, як трудовий договір про надомну працю, про домашню працю, про дистанційну працю, про надання послуг особистого характеру для ведення домашнього господарства. Це є свідченням імплементації у національне трудове законодавство міжнародних трудових стандартів, зокрема, конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці, врахування поширення нетипових форм зайнятості в

умовах глобалізації світової економіки і необхідності захисту трудових прав та інтересів найманих працівників.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 375.
2. Трудовой кодекс Республики Беларусь от 26.07.1999 года № 263-3 // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 1999. – № 80. – Ст. 2/70.
3. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23.11.2015 года № 414-V.
4. Лушников А.М., Фомина М.А. Особенности правового регулирования трудовых отношений при нестандартных формах занятости: опыт стран Запада // Труд за рубежом. – 2007. – № 2. – С. 88-109.
5. Трудовой кодекс Российской Федерации от 30.12.2001 года № 197-ФЗ.

Ключові слова: трудовий договір, види трудового договору, законодавство окремих зарубіжних країн.

Ключевые слова: трудовой договор, виды трудового договора, законодательство отдельных зарубежных стран.

Key words: labor contract, types of labor contract, legislation of certain foreign countries.

ШЕЛУДЯКОВ РОМАН СЕРГІЙОВИЧ

Криворізький факультет

Національного університету «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного, міжнародного та приватного права,
кандидат юридичних наук

СПЕЦИФІКА ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Трудова діяльність працівників поліції як державних службовців характеризується певною сутністю, що охоплює склад факторів, які впливають на визначення в подальшому особливостей такої трудової діяльності. Так, зокрема сутність трудової діяльності працівників поліції, на наш погляд, охоплює: 1) наявність обмежень в частині зайняття трудовою діяльністю в інших сферах; 2) кожен працівник поліції виконує свої трудові обов'язки задля ефективного здійснення органами поліції суспільно важливих функцій; 3) трудова діяльність працівників передбачає наявність у них особливих прав, що їм гарантує їх роботодавець – держава в особі уповноваженого керівника поліції.

Характеризуючи ці сутнісні характеристики можемо зауважити, що трудова діяльність працівників поліції пов'язана з рядом антикорупційних і діяльнісних обмежень, що обумовлює проходження ними служби в органах поліції. Так, у ст. 66 Закону України «Про Національну поліцію» [1] передбачено ті ж обмеження, що й у Законі України «Про запобігання корупції», Законі України «Про прокуратуру», Законі Украї-

ни «Про судоустрій і статус суддів» тощо. Зауважимо, що при порушенні зазначених у ст. 66 вказаного вище спеціального закону обмежень, працівник поліції повинен бути звільнений з посади у зв'язку з порушенням правил щодо сумісництва. Більше того, у ст. 66 зазначеного закону визначено, що поліцейський не може під час проходження служби займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім науково-педагогічної, наукової або творчої. Попередня редакція цієї статті була, на наш погляд, більш вдалою, оскільки охоплювала ще і можливість поліцейських займатися інструкторською діяльністю, медичною практикою тощо.

З наведеного випливає, що працівники поліції можуть, крім наукової, науково-педагогічної діяльності або творчої діяльності займатися ще й інструкторською діяльністю та медичною практикою. Ми вважаємо, що інструкторська та медична практика сприяють підвищенню кваліфікації працівника поліції і якщо останній займається і цими видами діяльності у позаробочий час, то дана його робота повинна заохочуватися на рівні встановлених законодавством про працю заохочень із занесенням таких відомостей до особової справи працівника. Це дозволить, на нашу думку, не тільки забезпечити належний рівень підготовки працівників поліції, а й створити засади для залучення їх сил у конкретній обстановці.

Такої ж думки притримується й І.А. Василенко, який вказує, що у багатьох країнах Європи та США максимально комп'ютеризовані такі процеси не тільки на рівні органів і підрозділів. Це є неодмінною умовою для ефективної діяльності служби, особливо у великих містах, оскільки дозволяє з достатньою точністю отримати оптимальні програми використання сил і засобів [2, с. 130].

Такий стан речей сприяв би реальному практичному виконанню ч.3 ст. 25 спеціального закону, де визначено, що поліція може створювати власні бази даних, необхідні для забезпечення щоденної діяльності органів (закладів, установ) поліції у сфері зокрема трудових відносин, а також міжвідомчі інформаційно-аналітичні системи, необхідні для виконання покладених на неї повноважень. Тому, з урахуванням вище викладеного вважаємо за необхідне запропонувати внести зміни у ст. 66 Закону України «Про Національну поліцію» [1] і доповнити зміст цієї норми формулюванням: «поліцейський не може займатися іншою діяльністю, окрім науково-педагогічної, наукової, творчої, інструкторської, медичної практики та суддівської практики зі спорту або підприємницькою діяльністю, окрім випадків, визначених законами України». Зазначимо, що дана стаття повинна бути викладена, на нашу думку, саме в такому її формулюванні, адже зі змісту існуючої статті випливає, що працівники поліції, перебуваючи на відпочинку, можуть вступати у конфлікт інтересів (мається на увазі, що чинний закон поширює на них антикорупційні обмеження тільки «під час проходження служби»). Крім цього, Конституція України [3] є основним законом, а тому дублювання її в контексті даної статті є недоцільним. Більше того, діяльність може бути і неоплачувана, однак носити харак-

тер корупційної послуги (неправомірної вигоди), а тому таке антикорупційне обмеження повинно бути всебічним і повним.

Отже з урахуванням вище викладеного, можна констатувати, що складовою сутності трудової діяльності працівників поліції є існування в межах здійснення такої діяльності обмежень дозвольного та антикорупційного характеру, що повинні носити абсолютний характер.

Ще однією сутнісною характеристикою є те, що кожен працівник поліції обумовлює виконання поліцією як державним органом своїх завдань та функцій. Зокрема, мова йде про такі завдання: надання поліцейських послуг у сферах: а) забезпечення публічної безпеки і порядку; б) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; в) протидії злочинності; г) надання послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Зауважимо, що працівники поліції проходять службу, перш за все, на благо суспільства та держави, а отже їх трудова діяльність повинна стати пріоритетним напрямком нормативно-правового регулювання. Поряд із цим, діяльність поліцейських як працівників обумовлюється їх антидискримінаційною діяльністю.

Таким чином, на підставі вище викладеного можемо констатувати, що трудова діяльність працівників поліції за своєю сутністю повинна бути високоморальною, відповідальною та носити юридично значущий антидискримінаційний характер.

Зауважимо, що поряд із цим трудова діяльність працівників поліції є відображенням принципу диференціації у сфері правового регулювання праці. Це пов'язано з тим, що питання з наданням особливого статусу цим працівникам уже вирішено на підставі окремого закону. Однак, недоліком нормативно-правового регулювання в цій частині є, зокрема, що у Законі «Про Національну поліцію» [1] чітко не визначено сферу дії трудового законодавства на дану категорію працівників. Зокрема, зі ст. 3 цього закону випливає, що на працівників поліції поширюється дія чи не всіх законодавчих актів в Україні. Проте, ч. 11 ст. 62 Закону дозволяє поліцейським створювати професійні спілки (а як відомо Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [4] входить до комплексу трудового законодавства). Також ст. 69 цього Закону оперує поняттям «строкового трудового договору», що визначається як вид трудового договору у нині чинному Кодексі законів про працю України [5]. Не вдаючись у подробиці правового регулювання умов праці поліцейських працівників, можемо констатувати, що нині трудове законодавство поширюватиме свою дію на поліцейських працівників, однак в частині, щ не врегульована спеціальним законом.

Також О.М. Заржицький та О.В. Литвин зауважують, що держава, яка заінтересована у збереженні та відтворенні продуктивних сил, повинна встановити достатньо жорсткі правила поведінки суб'єктів трудового права – як роботодавців, так і працівників, формуючи загальноприйнятний баланс між сторонами трудових правовідносин

[6, с. 55]. Тож, диференціація праці працівників поліції передбачає, крім особливого правового регулювання, ще й надання поліцейським працівникам певного обсягу повноважень, особливого порядку оплати праці, проходження служби тощо. Все це і багато іншого становлять собою особливості трудової діяльності працівників поліції, що розглядатиметься нижче.

Таким чином, сутність трудової діяльності поліцейських проявляється головним чином у тому, що застосування праці поліцейських працівників є умовою здійснення ними правоохоронної діяльності в державі, а тому слугує стимулюючим фактором для кожного з них у виконанні покладених на поліцію функцій і завдань, що мають суспільно важливе значення.

Характеризуючи особливості правового регулювання трудової діяльності працівників поліції вважаємо, що вони полягають в: 1) особливому порядку добору кадрів на посади працівників; 2) особливому порядку проходження служби; 3) особливостях робочого часу та часу відпочинку; 4) особливостях оплати праці і соціального захисту; 5) особливостях притягнення до відповідальності надання заохочень працівникам поліції.

Список використаної літератури:

1. Про Національну поліцію: Закон від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України від 09.10.2015 – 2015 р. – / № 40-41 / . – стор. 1970. – стаття 379.
2. Василенко И.А. Административно-государственное управление в странах Запада [Текст]: США, Великобритания, Франция, Германия / И.А. Василенко. М.: Логос, 1998. 168 с.
3. Конституція України: Основний закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996 р. – № 30. – стаття 141.
4. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон від 15.09.1999 № 1045-XIV // Відомості Верховної Ради України від 12.11.1999. – № 45. – стаття 397.
5. Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР від 17.12.1971 р. – / Додаток до N 50 /.
6. Заржицький О., Литвин О. Склад трудових процесуальних відносин // Право України. – 2007. № 8. – С. 54-57.

Ключові слова: трудова діяльність, правове регулювання, принцип диференціації, антидискримінаційна діяльність, служба.

Ключевые слова: трудовая деятельность, правовое регулирование, принцип дифференциации, антидискриминационная деятельность, служба.

Key words: labor activity, legal regulation, principle of differentiation, anti-discrimination activity, service.

КОРНІЛОВА ОЛЕСЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

НАДАННЯ ПЕРВИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ: НОВЕЛИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

У Плані заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р¹, зазначається, що одним з пріоритетних напрямків реформування системи охорони здоров'я є дотримання принципу рівності забезпечення належного рівня доступності первинної медичної допомоги, особливо в сільській місцевості, сприяння переоснащенню закладів охорони здоров'я.

Реформування української медицини почалось з прийняттям Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19 жовтня 2017 року². Одним із заходів, передбачених Законом, є впровадження електронної системи охорони здоров'я. У пункті 2 статті 2 зазначеного Закону закріплено, що електронна система охорони здоров'я – інформаційно-телекомунікаційна система, що забезпечує автоматизацію ведення обліку медичних послуг та управління медичною інформацією шляхом створення, розміщення, оприлюднення та обміну інформацією, даними і документами в електронному вигляді, до складу якої входять центральна база даних та електронні медичні інформаційні системи, між якими забезпечено автоматичний обмін інформацією, даними та документами через відкритий програмний інтерфейс.

Усі дані про звернення особи до лікаря будуть фіксуватись у системі «Електронне здоров'я», діяльність якої регулюється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання електронної системи охорони здоров'я» від 25 квітня 2018 року № 411³, якою затверджений «Порядок функціонування електронної системи охорони здоров'я».

Одним із найважливіших заходів проведення медичної реформи є підписання декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу (далі ПМД). Кожна особа зможе самостійно обирати лікаря первинної медичної допомоги, а саме: педіатра, терапевта чи сімейного лікаря.

¹ План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: Додаток до розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1393-р [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740679>.

² Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закону України від 19 жовтня 2017 року // Відомості Верховної Ради України. – 2018. – № 5. – Ст. 31.

³ Деякі питання електронної системи охорони здоров'я: Наказ Міністерства охорони здоров'я від 25 квітня 2018 року № 411 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 46. – Ст. 1604.

Згідно з пунктом 3 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, та форми декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу» від 19 травня 2018 року № 503¹ декларацією є документ, що підтверджує волевиявлення пацієнта (його законного представника) про вибір лікаря, який надаватиме йому первинну медичну допомогу.

Відповідно до статті 11 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», підписуючи декларацію про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу, пацієнт (його законний представник) надає згоду на доступ до даних про нього, що містяться в електронній системі охорони здоров'я, такому лікарю, а також іншим лікарям за його направленням у межах, необхідних для надання медичних послуг такими лікарями.

Відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, та форми декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу» пацієнт (його законний представник) має право обрати лікаря, який надає ПМД, незалежно від зареєстрованого місця проживання такого пацієнта з числа осіб, які зазначені в договорі про медичне обслуговування населення, укладеному між відповідним надавачем ПМД та Національною службою здоров'я України (далі НСЗУ).

У даному Порядку також зазначено про створення групової практики ПМД для координації надання ПМД, забезпечення безперервності надання ПМД, раціонального та ефективного використання ресурсів на здійснення медичного обслуговування з надання ПМД. Оптимальний обсяг практики ПМД становить: одна тисяча вісімсот осіб на одного лікаря загальної практики сімейного лікаря; дві тисячі осіб на одного лікаря-терапевта; дев'яност осіб на одного лікаря-педіатра.

У пункті 4 вказаного вище Порядку вказано, що обсяг практики може відрізнятися від оптимального залежно від соціально-демографічних, інфраструктурних та інших особливостей території, в межах якої мешкають особи, що належать до відповідної практики.

Проте залишається незрозумілим, якій максимальній кількості осіб може надаватись первинна медична допомога одним лікарем, враховуючи особливості політико-територіального устрою України, а саме поділ держави на адміністративно-територіальні одиниці, населення яких може становити від 500 осіб до 2000 осіб.

Декларацію можна дуже просто переукладати, підписавши її з іншим терапевтом, педіатром чи сімейним лікарем, а відповідні зміни вже самі фіксуються в системі, що значно спростить процедуру обслуговування.

¹ Про затвердження Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, та форми декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу: Наказ Міністерства охорони здоров'я від 19 травня 2018 року № 503 // Офіційний вісник України. – 2018. № 23. – Ст. 847.

Також, відповідно до пункту 7 Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, лікар з надання ПМД може вирішити про надання окремих послуг ПМД за місцем проживання (перебування) пацієнта або з використанням засобів телекомунікації відповідно до режиму роботи надавача ПМД. Але перелік таких окремих послуг ПМД не зазначається, що є прогалиною у законодавстві.

Згідно з Порядком лікарі зможуть працювати як в державних (поліклініки, стаціонари, фельдшерсько-акушерські пункти), так і приватних закладах.

Також варто звернути увагу на те, що від кількості пацієнтів, які довірили лікарю своє життя, залежатиме заробітна плата лікаря.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку реалізації державних гарантій медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій для первинної медичної допомоги на 2018 рік» від 25 квітня 2018 року № 407¹ тарифи на надання медичних послуг, пов'язаних з первинною медичною допомогою, встановлюються як капітаційна ставка за обслуговування одного пацієнта протягом календарного року та становлять:

- за одного пацієнта, включеного до зеленого списку, – 370 гривень на рік;
- за одного пацієнта, включеного до червоного списку (для комунальних закладів охорони здоров'я), – 240 гривень на рік.

Як видається, такий підхід до самостійного обрання пацієнтом лікаря в подальшому стимулюватиме як конкуренцію серед медичних працівників, так і підвищить якість надання послуг.

Список використаних джерел:

1. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закону України від 19 жовтня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 31.
2. План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: Додаток до розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740679>.]
3. Порядок реалізації державних гарантій медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій для первинної медичної допомоги на 2018 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 року // <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-realiz>
4. Деякі питання електронної системи охорони здоров'я: Наказ Міністерства охорони здоров'я від 25 квітня 2018 року № 411. *Офіційний вісник України*. 2018. № 46. Ст. 1604.

¹ Порядок реалізації державних гарантій медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій для первинної медичної допомоги на 2018 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 року // <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-realiz>

5. Про затвердження Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, та форми декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу: Наказ Міністерства охорони здоров'я від 19 травня 2018 року № 503. *Офіційний вісник України*. 2018. № 23. Ст. 847.

Ключові слова: медична допомога, медичне право, правове регулювання медичної допомоги, первинна медична допомога.

Ключевые слова: медицинская помощь, медицинское право, правовое регулирование медицинской помощи, первичная медицинская помощь.

Key words: medical assistance, medical law, legal regulation of medical care, primary health care.

ГУДЗЬ ОКСАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ВИДИ ДОГОВОРІВ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Існує чимала кількість договорів у сфері соціального забезпечення. Крім того, різні підходи до розуміння даної категорії дають підстави ще більше примножити їх кількість. Систематизація договорів у праві соціального забезпечення шляхом проведення їх класифікації надає можливість розгорнуто їх описати; визначити групи, яким властиві відмінні ознаки, тощо.

Впорядкувати будь-які об'єкти, явища, процеси, характеристики тощо можна, здійснивши їх класифікацію, найважливішим завданням якої є поєднання різних елементів, що часто можуть суперечити один одному, пошук таких суперечностей і їх усунення, а потім – формування уніфікованої, чіткої, єдиної, логічної, доступної для розуміння системи.

Для здійснення класифікації фундаментальне значення має обрання вдалих критеріїв для розмежування елементів усієї існуючої сукупності договорів, чому свого часу присвячувало увагу багато правників.

Так, Ю.А. Тихомиров диференціює усю багатоманітність договорів за суб'єктом і сферою застосування на: господарські, орендні, кредитні, у царині праці, міждержавні, управлінські, суспільні (між жителями міст, приміром) [1, с. 28, 30]. Із даного ряду логічно «виділяються» міжнародно-правові та управлінські договори. Крім цього, поза увагою науковця залишилася й низка інших договорів (наприклад, сімейні та договори у сфері соціального забезпечення). Тобто, така класифікація як основа для досліджуваної нами сукупності договорів не є вдалою.

Заслугує на увагу класифікація договорів у монографії А.М. Лушнікова, М.В. Лушникової, Н.Н. Тарусиної «Договори в сфері семьи, труда и социального обеспечения (цивилистическое исследование)». Вчені поділяють їх на: соціально-забезпечувальні договори та міжнародні договори [2, с. 4]. Поділ на два види є досить узагальненим, але дає

можливість усередині двох цих груп визначити низку інших видів, які можна виокремити, враховуючи їх власні особливості.

Наприклад, за суб'єктним складом договори у праві соціального забезпечення доцільно диференціювати на два види. Найбільш поширений, вочевидь, формат – це двосторонні договори. Сторони можуть бути різними через велику багатоманітність видів підтримки, способів її здійснення, розгалужену систему соціальних служб, фондів тощо: надавач та отримувач соціальної послуги (натуральної допомоги) у договорі про надання соціальної послуги; недержавний пенсійний фонд та його вкладник (у пенсійному контракті) тощо.

Для надання окремих видів соціального забезпечення характерним є укладання тристоронніх договорів. Мова йде, у першу чергу, про договори медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій, відповідно до Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», де сторонами є: надавач медичної послуги, який може залучати інших осіб для її надання, замовник (який зобов'язується її оплачувати), пацієнт. Чинне законодавство передбачає використання й інших тристоронніх договорів. Так, Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» закріплює можливих суб'єктів страхування: пенсійний фонд (або страхова організація, банк тощо), учасника недержавного пенсійного забезпечення та вкладника (це може бути і одна особа). Більше того, у разі запровадження загальнообов'язкового державного медичного страхування, такими сторонами буде: Фонд соціального страхування (або страхова організація), медичний заклад і застрахована особа (потенційний пацієнт).

Крім цього, виокремлюючи серед видів договорів у праві соціального забезпечення міжнародні договори, слід вказати, що вони також можуть бути як дво-, так і багатосторонніми.

Наступним критерієм класифікації договорів у праві соціального забезпечення є сфера їх застосування: 1) міждержавні; 2) національні (Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні від 23 серпня 2016 р., у якій закріплюються, зокрема, питання загальнообов'язкового державного соціального страхування; соціального захисту працюючих тощо); 3) галузеві або міжгалузеві угоди (наприклад, Галузева угода на 2018-2020 роки між Міністерством інфраструктури України, Федерацією роботодавців транспорту України та профспілками працівників цивільної авіації містить окремий розділ (8), присвячений соціальним гарантіям, пільгам та компенсаціям, який починається із домовленості про сприяння створенню недержавного пенсійного фонду з метою здійснення недержавного пенсійного забезпечення працівників галузі); 4) регіональні (наприклад, Регіональна угода між Вінницькою обласною державною адміністрацією, Вінницькою обласною радою, організацією роботодавців та Федерацією профспілок Вінницької області на 2011-2015 роки); 5) локальні (наприклад, Колективний договір Національного університету «Одеська юридична академія» на

2015-2020 роки від 15 травня 2015 року містить Розділ 4. «Соціальна сфера НУ «ОЮА»); 6) індивідуальні. Проте така класифікація договорів цінна, на нашу думку, лише в якості напрацювань теорії права соціального забезпечення, адже у ній зібрані договори абсолютно різної правової природи, які скоріше складають сукупність, а не систему.

Договори у праві соціального забезпечення видається можливим розділити і на основі кількісного складу суб'єктів, а також інтересу, який є його об'єктом, на: індивідуальні (між двома-трьома суб'єктами) та колективні (в залежності від рівня соціального діалогу між різними, частіше за все, колективними суб'єктами).

Крім цього, за національною належністю досліджувані договори можна поділити на чинні міжнародні договори України та національні. Окреме місце займають індивідуальні договори.

Абсолютно всі договори у праві соціального забезпечення можна поділити на групи, залежно від рівня акту, в якому передбачається можливість його укладення та сфера застосування. Так, це можуть бути ті, які передбачаються у законах, і ті, укладання яких регулюється на рівні підзаконного нормативно-правового акту.

На нашу думку, найбільшу ясність та чіткість у розуміння системи договорів у праві соціального забезпечення внесе поділ їх на дві групи: нормативно-правові та індивідуальні із деталізацією видів в межах кожної із них. Основна відмінність між даними групами договорів у тому, що одні із них визнаються в якості джерел права соціального забезпечення, інші – лише використовуються для упорядкування відносин між окремими суб'єктами.

Нормативно-правовий договір – акт договірної природи, у якому встановлюються обов'язкові для багаточисельного і формально не детермінованого кола осіб, розраховані на неодноразове використання правила поведінки (норми права), дія якого не припиняється залежно від того, виникли чи припинились відносини, на які він направлений [3, с. 335]. По суті, це такий договір, у якому закріплюються норми права. Нормативні договори, у свою чергу, поділяються на міжнародні договори та колективні договори і угоди (акти соціального діалогу щодо питань соціального забезпечення); за змістом: комплексні та спеціальні.

Іншу велику групу договорів у праві соціального забезпечення складають індивідуальні договори. На відміну від нормативно-правових договорів, вони характеризуються визначеністю адресанта прав і обов'язків, закріплених у ньому; одноразовістю застосування його норм (або власне акту в цілому); припиненням дії договору після його реалізації.

Отже, слід дійти висновку, що існує велика кількість критеріїв для класифікації договорів у праві соціального забезпечення. Це пояснюється, передусім, глибоко теоретичним характером даного питання, а, отже, – тісною залежністю між напрацьованими результатами дослідження та ступенем узагальнення або деталізації матеріалу авторами, впливом суб'єктивного уявлення про опрацьовану сукупність договорів у процесі виявлення їх спільних та відмінних рис з метою групування

їх за видами. Більше того, така ситуація дозволяє виявляти все нові і нові відмінності між існуючими видами договорів, а, отже, – пропонувати нові критерії для класифікації.

Проте, найбільш важливою класифікацією, на нашу думку, є поділ усієї сукупності досліджуваних договорів на нормативні та індивідуальні договори. Одночасно із теоретичним значенням, така диференціація несе і вагоме практичне навантаження, адже впливає на правильне і чітке висвітлення їх у чинній нормативно-правовій базі, закріплення порядку та сфери їх застосування, процедури укладання та їх подальшої динаміки, а, крім цього, – суттєво спрощує та полегшує застосування норм права, а, отже, позитивно відзначається на досягненні найбільш глобальної цілі – ефективної реалізації права людини на соціальний захист.

Список використаної літератури:

1. Тихомиров Ю.А. Договор как регулятор общественных отношений. *Правоведение*. 1990. № 5. С. 27-35.
2. Лушников А.М., Лушникова М.В., Тарусина Н.Н.. Договоры в сфере семьи, труда и социального обеспечения (цивилистическое исследование): учебное пособие / А.М. Лушников, М.В. Лушникова, Н.Н. Тарусина; Ярослав. гос. ун-т, 2008. Ярославль: ЯрГУ, 2008. 432 с.
3. Сташків Б.І. Право соціального забезпечення. Загальна частина : навч. посібник / Б. І. Сташків. Чернівці : ПАТ «ПВК «Десна», 2016. 692 с.

Ключові слова: договір, види договорів, соціальне забезпечення.

Ключевые слова: договор, виды договоров, социальное обеспечение.

Key words: contract, kinds of contracts, social security.

БУРЛАЧЕНКО ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

СУБ'ЄКТИ ПРАВОВІДНОСИН ІЗ НАГЛЯДУ І КОНТРОЛЮ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ

Правовідносини з нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю разом з індивідуальними і колективними правовідносинами утворюють систему правовідносин у сфері праці. Особливістю правовідносин із нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю є те, що в них реалізуються загальносоціальні інтереси, на відміну від індивідуальних і колективних трудових правовідносин.

Певну специфіку має й суб'єктний склад зазначених правовідносин. Суб'єктами наглядово-контрольних правовідносин є уповноважені державні органи, що здійснюють функції нагляду і контролю за

додержанням законодавства про працю та про охорону праці, органи громадського контролю за додержанням законодавства про працю. Зазначені правовідносини носять допоміжний характер і виконують обслуговуючу роль відносно індивідуальних трудових правовідносин.

Система державних органів, які здійснюють нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю та про охорону праці, їх повноваження визначені чинним законодавством України (КЗпП України, законами України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Про охорону праці», «Про громадські об'єднання», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про зайнятість населення» та ін., а також підзаконними нормативно-правовими актами: Положенням про Державну службу України з питань праці, Порядком проведення перевірок посадовими особами Державної інспекції України з питань праці та її територіальними органами, затвердженим наказом Міністерства соціальної політики України від 2 липня 2012 р. № 390, та ін.

У КЗпП України норми про державний нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю закріплені у главі XVIII з однією назвою [1]. У частинах першій і другій ст. 259 КЗпП України йдеться про державний нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю, а в частині третій – про громадський контроль за додержанням законодавства про працю. Державний нагляд та контроль за додержанням законодавства про працю юридичними особами незалежно від форми власності, виду діяльності, господарювання, фізичними особами підприємцями, які використовують найману працю, здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Центральні органи виконавчої влади здійснюють контроль за додержанням законодавства про працю на підприємствах, в установах і організаціях, що перебувають у їх функціональному підпорядкуванні, крім органів доходів і зборів, які мають право з метою перевірки дотримання податкового законодавства здійснювати такий контроль на всіх підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності та підпорядкування.

Громадський контроль за додержанням законодавства про працю здійснюють професійні спілки та їх об'єднання.

Зі змісту ст. 259 КЗпП України випливає, що суб'єктами правовідносин з нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю є також суб'єкти, щодо яких здійснюється зазначений нагляд і контроль. Йдеться про юридичних осіб незалежно від форми власності, виду діяльності, господарювання та фізичних осіб-підприємців.

Особливе місце серед державних органів, які здійснюють нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю, займає Державна служба України з питань праці. Державна служба України з питань праці відповідно до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 року № 96 [2], здійснює державний нагляд (контроль) за дотриманням законодавства про працю юридичними особами, в тому числі їх структурними та відокремленими підрозділами, які не є юридичними особами, й фізичними особами, які використовують найману працю; здійснює контроль за якістю проведення атестації робочих місць за умовами праці; здійснює державний нагляд (контроль) у сфері гігієни праці та здійснює інші повноваження.

Звертає на себе увагу невідповідність кола суб'єктів, щодо яких здійснюється нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю, закріплене у ст. 259 КЗпП України та Положенні про Державну службу України з питань праці. У даному випадку найбільш повно коло зазначених суб'єктів визначене у підзаконному нормативно-правовому акті. Зважаючи на те, що підзаконний акт має відповідати Закону, необхідно внести доповнення до частини першої ст. 259 КЗпП України і викласти її в такій редакції: «Державний нагляд та контроль за додержанням законодавства про працю юридичними особами, в тому числі їх структурними і відокремленими підрозділами, які не є юридичними особами, й фізичними особами, які використовують найману працю, здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Інші державні органи наділяються тільки повноваженнями із здійснення державного нагляду за охороною праці (ст. 260 КЗпП України). До таких органів у зазначеній статті віднесено: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ядерної та радіаційної безпеки; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері здійснення державного нагляду (контролю) у сфері пожежної безпеки; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері здійснення державного нагляду (контролю) у сфері техногенної безпеки; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Статтею 263 КЗпП України до повноважень місцевих державних адміністрацій та рад у галузі охорони праці віднесено здійснення контролю за додержанням нормативних актів про охорону праці у межах відповідної території.

Суб'єктами здійснення громадського контролю за додержанням законодавства про працю у частині третій ст. 259 КЗпП України визнаються професійні спілки та їх об'єднання.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України: Затверджений Законом № 322-VIII від 10.12.71. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
2. Положення про Державну службу України з питань праці: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 року № 96. *Офіційний вісник України*. 2015. № 21. Ст. 584.

Ключові слова: правовідносини з нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю, суб'єкти правовідносин, державні органи, органи громадського контролю.

Ключевые слова: правоотношения по надзору и контролю за соблюдением законодательства о труде, субъекты правоотношений, государственные органы, органы общественного контроля.

Key words: legal relationships on supervision and control over observance of labour legislation, subjects of legal relationships, bodies of state power, public control bodies.

СТАРЮК КАТЕРИНА АНАТОЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

МІСЦЕ АКТИВ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ТРУДОВОГО ПРАВА

Джерела трудового права являють собою систему нормативно-правових актів, розташованих у певній ієрархічній послідовності залежно від їх юридичної сили. Як відзначає В.Л. Костюк, джерела трудового права є складним та системним правовим явищем. Таку системність характеризує певний правовий зв'язок окремих джерел трудового права між собою. Головним чином, такий зв'язок зумовлений конституційно-правовим статусом конституції та окремих джерел трудового права, предметом правового регулювання відповідного нормативно-правового акту, компетенцією уповноваженого нормотворчого суб'єкта у сфері праці тощо [1, с. 65].

У своїй сукупності чинні нормативно-правові акти про працю є законодавством про працю, що відповідно до ст. 4 Кодексу законів про працю України [1] складається з Кодексу законів про працю України та інших актів законодавства України, прийнятих відповідно до нього.

Проте зазначена стаття не містить повного переліку нормативно-правових актів, що утворюють систему актів трудового законодавства, а відповідно і джерел трудового права, не визначає співвідношення між даними актами. У цій статті не згадується Конституція України, яка є основою системи актів трудового законодавства, міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України і які є частиною національного законодавства. У ст. 8-1 КЗпП України визначається співвідношення міжнародних договорів про працю і

законодавства України. Передбачається, що якщо міжнародним договором або міжнародною угодою, в яких бере участь Україна, встановлено інші правила, ніж ті, що їх містить законодавство України про працю, то застосовуються правила міжнародного договору або міжнародної угоди. Водночас про самі міжнародні договори як складову законодавства про працю у ст. 4 Кодексу не згадується.

Викликає заперечення і зазначення у ст. 4 КЗпП України про інші акти законодавства України, прийняті відповідно до Кодексу законів про працю України. Це неконкретне широке формулювання заважає чіткому уявленню про нормативно-правові акти, що складають систему трудового законодавства.

Враховуючи вищевикладене, ст. 4 КЗпП України доцільно було викласти в такій редакції: «Трудове законодавство складається з Конституції України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Кодексу законів про працю України, інших законів України, підзаконних нормативно-правових актів, актів соціального діалогу, локальних нормативно-правових актів».

У ст. 11 проекту Трудового кодексу України [3] передбачається перелік актів трудового законодавства залежно від їхньої юридичної сили. Відповідно до частини першої зазначеної статті основу трудового законодавства України становить Конституція України. Основним актом трудового законодавства України є цей Кодекс (ч.2 ст.11). Згідно з абзацом першим частини третьої ст. 11 актами трудового законодавства є також закони, що приймаються відповідно до Конституції України та цього Кодексу і містять норми, що регулюють трудові відносини. Трудові відносини можуть регулюватися актами Президента України у випадках, встановлених Конституцією України (ч.4 ст.11). Відповідно до частини п'ятої ст. 11 актами трудового законодавства є постанови Кабінету Міністрів України, що видаються у випадках, встановлених Конституцією України, цим Кодексом та законами України. Інші органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування можуть видавати нормативно-правові акти, що регулюють трудові відносини, а також документи нормативно-технічного характеру лише у випадках, встановлених Конституцією України, цим Кодексом та законами України (ч.6 ст.11). Частиною сьомою зазначеної статті передбачається, що центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері праці та соціальної політики, здійснює нормативне регулювання трудових відносин відповідно до його повноважень. Інші центральні органи виконавчої влади видають нормативно-правові та інші акти, що регулюють трудові відносини, в межах своїх повноважень, за умови погодження таких актів з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері праці та соціальної політики.

Незважаючи на те, що у ст. 11 проекту Трудового кодексу України закріплений більш повний перелік актів трудового законодавства

порівняно зі ст. 4 КЗпП України, цей перелік слід визнати неповним, оскільки в ньому не зазначаються акти соціального діалогу і локальні нормативно-правові акти.

Наявність у системі джерел трудового права актів соціального діалогу є однією з особливостей останніх. Акти соціального діалогу приймаються в договірному порядку між сторонами соціального діалогу у сфері праці. Акти соціального діалогу, що містять правові норми, є юридичним результатом процесу визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу.

Акти соціального діалогу в системі джерел трудового права займають проміжне місце між підзаконними нормативно-правовими актами та локальними нормативно-правовими актами.

Список використаної літератури:

1. Трудове право України: підручник / за заг. ред. М.І. Іншина, В.Л. Костюка. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 600 с.
2. Кодекс законів про працю України: Затверджений Законом № 322-VIII від 10.12.71. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
3. Проект Трудового кодексу України № 1658 від 27.12.2014 р., текст законопроекту до другого читання від 24.07.2017 р., включено до порядку денного 2149-VIII від 03.10.2017 // Електронна адреса: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.

Ключові слова: трудове право, джерела трудового права, система трудового законодавства, акти соціального діалогу.

Ключевые слова: трудовое право, источники трудового права, система трудового законодательства, акты социального диалога.

Key words: labour law, sources of labour law, system of labour legislation, acts of social dialogue.

КУБАТКО-ПИСАРЕНКО ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

КОЛЕКТИВНІ УГОДИ ТА КОЛЕКТИВНІ ДОГОВОРИ ЯК ІНСТИТУТ КОЛЕКТИВНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА

Система трудового права як складне правове явище має свою структуру, під якою слід розуміти об'єктивно обумовлену внутрішню організацію галузі права у прояві єдності, узгодженості і розподілу правових норм по інститутах та інших галузевих структурних утвореннях.

У сучасній науці трудового права у структурі системи трудового права виокремлюються такі елементи, як Загальні положення, Індивідуальне трудове право і Колективне трудове право [1, с. 31].

Колективне трудове право як структурна частина в системі трудового права України є сукупністю правових норм, що регулюють такі види колективних трудових відносин, як: відносини з участі працівників (їх представників) в управлінні підприємством, установою, організацією; відносини з ведення переговорів з укладення колективних угод і колективних договорів; відносини із діяльності профспілок, їх об'єднань щодо представництва і захисту прав та інтересів працівників; відносини із діяльності організацій роботодавців, їх об'єднань щодо представництва і захисту прав та інтересів роботодавців; відносини із вирішення колективних трудових спорів (конфліктів).

Відповідно до складу колективного трудового права як структурної частини у системі трудового права входять такі правові інститути: участь працівників в управлінні підприємством, установою, організацією; колективні угоди і колективні договори; профспілки, їх об'єднання як представники працівників; організації роботодавців, їх об'єднання як представники роботодавців; вирішення колективних трудових спорів (конфліктів).

Утім, у науці трудового права існують й інші точки зору щодо структури колективного трудового права. Так, на думку В.М. Лебедева, колективне трудове право як система включає в себе такі інститути:

1. Джерела (форма) колективного трудового права.
2. Суб'єкти колективного трудового права.
3. Колективне трудове правовідношення.
4. Участь трудового колективу в управлінні організацією.
5. Правові форми самозахисту своїх інтересів і прав суб'єктами колективного трудового права [2, с. 25].

Зазначена точка зору викликає заперечення, адже вчений при цьому стверджує, що колективне трудове право є системою правових норм, що регулюють колективні трудові відносини [2, с. 23]. У зв'язку з цим колективне трудове право як структурна частина у системі трудового права складається з правових інститутів, норми яких мають регулювати певний вид колективних трудових відносин, і не можуть регулювати самі себе, що впливає, зокрема, з назви першого запропонованого вченим правового інституту.

Отже, такий інститут колективного трудового права, як «Колективні угоди і колективні договори» є сукупністю правових норм, що регулюють колективні відносини з ведення переговорів з укладення колективних угод і колективних договорів. До змісту зазначеного інституту слід включити норми про поняття і види колективних угод, поняття колективного договору, поняття, предмет, рівні, принципи та порядок ведення, учасників (та їх гарантії) колективних переговорів з укладення колективних угод і колективних договорів, вирішення розбіжностей під час колективних переговорів, сторони колективних угод і колективних договорів, зміст колективних угод і колективних

договорів, порядок укладення, зміни колективних угод і колективного договору та контроль за їх виконанням, відповідальність за порушення колективних угод і колективних договорів.

Зазначені норми містяться у міжнародно-правових актах та актах національного законодавства. Серед міжнародно-правових актів слід виділити передусім конвенції та рекомендації МОП, в яких закріплені поняття колективних переговорів і колективного договору, принципи та порядок ведення колективних переговорів, рівні та сторони колективних переговорів тощо. Йдеться про такі акти МОП, як Конвенція № 98 про застосування принципів права на організацію і ведення колективних переговорів 1949 р., Конвенція № 154 про сприяння колективних переговорам 1981 р., Рекомендація № 91 про колективні договори 1951 р., Рекомендація № 163 щодо сприяння колективним переговорам 1981 р. та ін. Конвенції № 98 та № 154 ратифіковані Україною і є частиною національного законодавства.

Норми інституту «Колективні угоди і колективні договори» закріплені у Кодексі законів про працю України (розділ 2 «Колективний договір»), Законі України «Про колективні договори і угоди» від 01 липня 1993 року, Законі України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 03 березня 1998 року, Законі України «Про професійні спілки, їх права і гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 року, Законі України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року, Законі України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22 червня 2012 року, низці підзаконних нормативно-правових актах, актах соціального діалогу, локальних нормативно-правових актів.

Потрібно відзначити, що у чинному законодавстві України рівень законодавчого закріплення норм інституту «Колективні угоди і колективні договори» є недосконалим. Так, у чинному КЗпП України розділ 2 «Колективний договір» взагалі не містить норм про колективні угоди. Зазначених норм немає в усіх інших розділах Кодексу. Тільки фрагментарно в актах чинного законодавства України врегульовані колективні переговори з укладення колективних договорів і угод, що не відповідає міжнародним трудовим стандартам. Ці прогалини не усунуто й у проекті Трудового кодексу України, який готується до прийняття у другому читанні.

У зв'язку з цим пропонується змінити назву розділу 2 КЗпП України та іменувати його «Колективні угоди і колективний договір», доповнивши зазначений розділ нормами про колективні угоди. Відповідно необхідно внести доповнення до Книги шостої «Колективні трудові відносини» проекту Трудового кодексу України, яка містить тільки три статті, в одній з яких – статті 336 «Колективні переговори та укладення колективного договору та угоди» закріплена бланкетна норма. Тобто зазначені відносини фактично проектом Трудового кодексу України не регулюються.

Список використаної літератури:

1. Чанишева Г.І. Колективні відносини у сфері праці: теоретико-правовий аспект: Монографія. Одеса: Юридична література, 2001. 328 с.
2. Современное трудовое право (Опыт трудового компаративизма). Книга вторая / В.М. Лебедев, Е.Р. Воронкова, В.Г. Мельникова; под ред. заслуженного юриста РФ, чл.-корр. АН ВШ РФ, докт. юрид. наук, проф. В.М. Лебедева. М.: Статут, 2009. 192 с.

Ключові слова: трудове право, колективне трудове право, колективні угоди, колективні договори.

Ключевые слова: трудовое право, коллективное трудовое право, коллективные соглашения, коллективные договоры.

Key words: labour law, collective labour law, collective agreements, collective contracts.

ЛАБАНЬ АНДРІЙ ІГОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРАВА РОБОТОДАВЦЯ НА ДОБІР ПРАЦІВНИКІВ

Одним із важливих елементів правового статусу роботодавця як суб'єкта індивідуальних трудових правовідносин є його основні трудові права та обов'язки. Проте у чинному КЗпП України [1] вони не отримали належного законодавчого закріплення. У ст. 141 КЗпП України фрагментарно закріплені тільки обов'язки власника або уповноваженого ним органу. Це – суттєва прогалина чинного КЗпП України. Для національного законодавця представляє інтерес законодавчий досвід окремих зарубіжних країн, у трудових кодексах яких в окремих статтях закріплені основні права роботодавця (наприклад, ст. 12 Трудового кодексу Республіки Білорусь, ст. 20 Трудового кодексу Киргизької Республіки та ін.).

На відміну від КЗпП України у проекті Трудового кодексу України (далі – ТК України) [2], що готується до прийняття у другому читанні, вперше у національному законодавстві закріплено основні права роботодавця. У частині першій ст. 23 проекту ТК України першим серед основних прав роботодавця передбачене право на добір працівників, у тому числі шляхом конкурсу, тестування.

Право роботодавця на добір працівників видається доцільним визначити як гарантовану державою можливість визначення у передбачених законодавством формах ступеня придатності особи до конкретної професії, спеціальності (робочого місця, посади) відповідно до встановлених нормативних вимог.

Даному праву присвячено окрему ст. 25 «Право роботодавця на добір працівників» проекту ТК України, згідно з частиною першої якої

роботодавець вправі приймати на роботу осіб, які безпосередньо звертаються до нього або за сприянням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, його територіальних органів чи суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні.

Отже, роботодавець здійснює відбір працівників, які звертаються до нього безпосередньо або за направленнями державної служби зайнятості.

Частиною другою ст. 25 проекту ТК України роботодавцю забороняється при доборі працівників висувати будь-які вимоги дискримінаційного характеру, в тому числі у рекламі про вакансії (прийом на роботу), а також вимагати від осіб, які шукають роботу, інформацію про їх цивільний стан, особисте життя та іншу інформацію, не пов'язану з професійною діяльністю, що є досить позитивним, оскільки дане положення суттєво захищає права працівників.

Це означає, що при здійсненні права на добір працівників роботодавець обов'язково повинен дотримуватися принципу заборони дискримінації у сфері праці. Останній частково закріплений у ст. 22 КЗпП України. Зміст принципу заборони дискримінації у сфері досить докладно закріплений з урахуванням міжнародних стандартів у ст. 3 проекту ТК України.

За своєю юридичною природою право роботодавця на добір працівників належить до основних трудових прав. Останні в науці трудового права визначаються як можливості людини у сфері праці, закріплені у міжнародних актах, Конституції, законах України і необхідних для її гідного існування й розвитку та забезпечення якості трудового життя [3, с. 9]

Основні трудові права мають свою специфіку. Як відзначає І.А. Рymar, основні трудові права та обов'язки роботодавця мають різну природу: одні з них належать до категорії статутних та є елементами правового статусу роботодавця, інші включаються до змісту трудових правовідносин між працівником і роботодавцем. У зв'язку з цим перелік основних трудових прав і обов'язків роботодавця не може бути багаточисельним [4, с. 130]. Право роботодавця на добір працівників слід розглядати як статутне основне трудове право, що є елементом правового статусу роботодавця.

Право роботодавця на добір працівників належить до індивідуальних трудових прав. Останні разом з колективними трудовими правами утворюють систему трудових прав, закріплених у міжнародно-правових актах і актах національного законодавства. Як індивідуальне трудове право, право роботодавця на добір працівників спрямоване на реалізацію індивідуального інтересу роботодавця.

Право роботодавця на добір працівників належить також до регулятивних трудових прав. Останні пов'язуються з поділом правовідносин на регулятивні та охоронні. Зазначене право роботодавця здійс-

нюється ним у регулятивних індивідуальних трудових правовідносинах.

Право роботодавця на добір працівників належить також до особистих немайнових трудових прав, які останнім часом усе більше привертаять до себе увагу представників науки трудового права.

Таким чином, за своєю юридичною природою право роботодавця на добір працівників як суб'єктивне трудове право є основним трудовим правом, індивідуальним трудовим правом, регулятивним трудовим правом, особистим немайновим трудовим правом.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України: Затверджений Законом № 322-VIII від 10.12.71. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
2. Проект Трудового кодексу України № 1658 від 27.12.2014 р., текст законопроекту до другого читання від 24.07.2017 р., включено до порядку денного 2149-VIII від 03.10.2017 // Електронна адреса: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.
3. Краснов Є.В. Основні трудові права: міжнародні стандарти і законодавство України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2008. 20 с.
4. Чанишева Г.І. Правове регулювання індивідуальних трудових відносин : монографія / Г.І. Чанишева, І.А. Римар. Одеса : Фенікс, 2016. 192 с.

Ключові слова: роботодавець, працівники, добір працівників, трудове законодавство.

Ключевые слова: работодатель, работники, отбор работников, трудовое законодательство.

Key words: employer, employees, selection of employees, labour legislation.

ПТАШИНСЬКА АЛІНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ВИМОГ ДО ПРАЦІВНИКІВ

У чинному законодавстві України закріплено чималу кількість вимог до працівників, визначено порядок встановлення відповідності працівника зазначеним вимогам та наслідки виявленої невідповідності. Найбільш загальна норма закріплена у частині третій ст.22 КЗпП України [1], відповідно до якої вимоги щодо віку, рівня освіти, стану здоров'я працівника можуть встановлюватись законодавством України. Зазначена норма закріплена в статті 22 Кодексу, яка фактично забороняє дискримінацію у сфері праці. Отже, вимоги до працівників завжди повинні встановлюватися законодавством із додержанням вимог щодо недопущення дискримінації у сфері праці.

Пунктом другим частини першої ст. 40 КЗпП України власнику або уповноваженому ним органу надане право розірвати трудовий договір за своєю ініціативою у випадку виявленої невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи, а так само в разі відмови у наданні допуску до державної таємниці або скасування допуску до державної таємниці, якщо виконання покладених на нього обов'язків вимагає доступу до державної таємниці.

Спеціальних норм щодо вимог до працівників у чинному КЗпП України немає. Зазначені вище норми не є досконалими. Потрібно відзначити, що законодавством України передбачені вимоги не тільки щодо віку, рівня освіти і стану здоров'я працівників, але із частини третьої ст. 22 КЗпП України випливає, що перелік цих вимог є вичерпним. Термін «кваліфікація», який використовується у п. 2 ст. 40 КЗпП України, чітко не визначений у законодавстві, а тому досить широко тлумачиться на практиці.

Спеціальними законами передбачені й інші вимоги до працівників, крім зазначених у частині третій ст. 22 КЗпП України. Ці вимоги стосуються громадянства, володіння державною мовою, дієздатності, відсутності судимості тощо. Так, відповідно до частини першої ст. 19 Закону України «Про державну службу» [2] право на державну службу мають повнолітні громадяни України, які вільно володіють державною мовою та яким присвоєно ступінь вищої освіти не нижче:

1) магістра – для посад категорій «А» і «Б»;

2) бакалавра, молодшого бакалавра – для посад категорії «В».

Як бачимо, зазначення щодо віку, володіння державною мовою і освіти у даному Законі передбачені як передумови права на державну службу, а не як вимоги до осіб, які претендують на вступ на державну службу.

В окремій ст. 20 Закону України «Про державну службу» закріплені вимоги до осіб, які претендують на вступ на державну службу. Згідно з частиною першою ст. 20 вимогами до осіб, які претендують на вступ на державну службу, є вимоги до їхньої професійної компетентності, які складаються із загальних та спеціальних вимог. У зазначеній статті передбачені загальні вимоги до особи, яка претендує на зайняття посади державної служби. Зокрема, для посад категорії «А» необхідний загальний стаж роботи не менше семи років; досвід роботи на посадах державної служби категорій «А» чи «Б» або на посадах не нижче керівників структурних підрозділів в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах у відповідній сфері не менш як три роки; вільне володіння державною мовою, володіння іноземною мовою, яка є однією з офіційних мов Ради Європи. Для посад категорії «Б» у державному органі, юрисдикція якого поширюється на всю територію України, та його апараті необхідний досвід роботи на посадах державної служби категорій «Б» чи «В» або досвід служби в органах місцевого самовря-

дування, або досвід роботи на керівних посадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності не менше двох років, вільне володіння державною мовою;

Спеціальні вимоги до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорій «Б» і «В», визначаються суб'єктом призначення з урахуванням вимог спеціальних законів, що регулюють діяльність відповідного державного органу, в порядку, затвердженому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби.

Крім того, особи, які претендують на зайняття посад державної служби категорії «А», мають відповідати типовим вимогам (включаючи спеціальні), затвердженим Кабінетом Міністрів України. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 22 липня 2016 року затверджені Типові вимоги до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорії «А».

Таким чином, вимоги до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби, закріплені у Законі України «Про державну службу» та підзаконних нормативно-правових актах.

Враховуючи вищезазначене, перелік вимог до працівників, закріплений у частині третій ст. 22 КЗпП України не може вважатися вичерпним. Видається необхідним доповнити частину третю зазначеної статті після слова «працівника» словами «інші вимоги до працівників».

Вимоги до працівників встановлюються також Довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників, але він не має статусу нормативно-правового акту.

До проекту Трудового кодексу України [3] вперше включено окрему статтю 26 «Встановлення вимог до працівників». Утім, у змісті зазначеної статті не передбачений повний перелік вимог до працівників. У частині першій ст. 26 йдеться про те, що вимоги до працівників встановлюються законодавством із дотриманням вимог щодо недопущення дискримінації у сфері праці. Такі вимоги можуть стосуватися, зокрема, наявності у працівника відповідної освіти, професійної підготовки, досвіду трудової діяльності, віку.

У даній статті не згадуються вимоги до стану здоров'я працівника, його кваліфікації. Як видається, основну увагу розробники законопроекту приділили способам встановлення вимог до працівників. Новелою законопроекту є легалізація встановлення вимог до працівників роботодавцем, оскільки чинним КЗпП України таке право власнику або уповноваженому ним органу не передбачене.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України: Затверджений Законом № 322-VIII від 10.12.71. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
2. Про державну службу: Закон України від 10.12.15 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст.43.

3. Проект Трудового кодексу України № 1658 від 27.12.2014 р., текст законопроекту до другого читання від 24.07.2017 р., включено до порядку денного 2149-VIII від 03.10.2017 // Електронна адреса: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.

Ключові слова: працівник, вимоги до працівників, законодавство України.

Ключевые слова: работник, требования к работникам, законодательство Украины.

Key words: employee, requirements to employees, legislation of Ukraine.

СЕКЦІЯ 11.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

ХАРИТОНОВА ТЕТЯНА СВГЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
доктор юридичних наук, доцент

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК СЕЛА: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ СПОРТСМЕНІВ

Відродження українського села відбувається через його соціальний розвиток, під яким слід розуміти комплекс суспільних відносин, які виникають у зв'язку з облаштуванням сільських територій, соціальним і матеріальним забезпеченням достатнього життєвого рівня сільського населення на рівні стандартів сучасного розвитку суспільства, а також вільного розвитку кожного селянина, що передбачає задоволення його потреб матеріального, морального, духовного та фізичного характеру [1, С. 37].

Стаття 29 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 року регулює питання фізкультурно-оздоровчої діяльності серед сільського населення, покладаючи обов'язки на виконавчі органи сільських, селищних рад, підприємства, установи та організації агропромислової галузі, що розташовані в сільській місцевості.

Але виконувати завдання вищезазначеним суб'єктам за умов постійної нестачі коштів у сільському, селищному бюджеті навіть на вирішення найнагальніших соціальних проблем непросто, а іноді й неможливо. Тому можна виділити низку проблем: 1) інфраструктура сфери фізичної культури і спорту у сільській місцевості. Всіма видами фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи охоплено лише 9,5% сільського населення. Показник охоплення сільських дітей заняттями у спортивних школах складає 5,4% від загальної чисельності сільської учнівської молоді, що вдвічі менше в середньому по країні. Одна неповно комплектна спортивна школа припадає на 280 сіл і селищ. Лише у 2% є відділення або навчальні групи ДЮСШ; 2) забезпечення у сільській місцевості фізкультурно-спортивними кадрами. Тут працює лише 7,3% тренерів-викладачів країни. В сере-

дньому в Україні на 83 учня сільської спортивної школи працює лише один тренер-викладач. Для порівняння, в містах України на одного тренера припадає 39 вихованців ДЮСШ. На 10281 сільську раду в Україні припадає лише 810 фахівців, що організовують роботу за місцем проживання, що складає менше ніж 10% від потреби. На 12 сільських рад припадає лише один інструктор фізичної культури, а один тренер зі спорту – на 42 села і селища [2]; 3) низький рівень фахової підготовки фізкультурних працівників у сільській місцевості. Серед спеціалістів дошкільних закладів освіти вищу фізкультурну освіту мають лише 13,1% (середній показник в Україні – 49,1%), а тренерів-викладачів з вищою освітою на селі лише 57,8% (середній показник в Україні – 69,8%). Лише 49,1 % інструкторів-методистів у сільській місцевості мають спеціальну фахову підготовку [2]; 4) низький рівень забезпечення населення спортивними спорудами та площинними спортивними майданчиками; 5) фінансування. Витрати на фізичну культуру і спорт у сільській місцевості складають лише 5% від загального фінансування сфери. З державного бюджету виділяється лише до 2% видаткової частини, а з місцевого – не більше 5%. Позабюджетне фінансування сільського фізкультурно-спортивного руху складає лише 4% від річного обсягу загального позабюджетного фінансування сфери фізичної культури і спорту; 6) на селі практично не існує зареєстрованих в установленому порядку осередків федерацій (асоціацій, організацій, спілок, об'єднань тощо) з видів спорту [2].

З урахуванням існуючих проблем, відповідно до аналітичної записки Національного інституту стратегічних досліджень «Щодо проблем розвитку соціальної інфраструктури сільських населених пунктів» пропонуються наступні рекомендації: соціальна інфраструктура має задовольняти життєві потреби людини та тим самим сприяти розвитку сільської економіки. Відсутність важливих структурних елементів соціальної сфери є причиною масового відтоку сільських мешканців та занепаду сільських територій. Тому необхідно вжити наступні заходи: 1) забезпечити контроль за виконаннями Державних цільових програм розвитку українських сіл (за основу взяти діючу Державну цільову програму розвитку українського села на період до 2015 року, затверджену Постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 року № 1158), в тому числі у напрямках, що стосуються розвитку фізичної культури і спорту; 2) при розробці та затвердженні Державного бюджету України передбачати виділення бюджетних коштів для сільської місцевості у напрямках, зазначених у Законі України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» та в частині дотримання обсягів мінімального фінансування розвитку села; будівництва об'єктів невиrobничого призначення у сільській місцевості; надання переваги селу порівняно з містом у спорудженні необхідних об'єктів (в тому числі об'єктів спорту), та забезпечення відповідно до науково обґрунтованих нормативів

якості спортивного та іншого обслуговування на селі; 3) розробити та подати до Верховної Ради України проект Довгострокової програми розвитку сільських територій, яка визначить їх статус (як об'єкта регулювання), створить правові засади для економічної бази їх розвитку, забезпечить формування інституційного середовища розвитку сільських територій, дозволить розмежувати заходи підтримки сільського господарства і сільських територій, реалізувати міжвідомчі програми, спрямовані на забезпечення безкоштовного навчання у різноманітних навчальних закладах мешканців сільської місцевості за направленням сільських рад з подальшим обов'язковим відпрацюванням їх в цій сільській місцевості не менше 3 років від закінчення навчального закладу тощо; 4) розглянути доцільність впровадження пільгового оподаткування для новостворених підприємств на сільських територіях у разі надання соціально-необхідних послуг або здійснення інфраструктурного забезпечення цих територій; 5) розглянути доцільність впровадження довгострокового безвідсоткового кредитування будівництва житла для фахівців сфери фізичної культури і спорту, що працюють у сільській місцевості; 6) забезпечити сприяння реалізації регіональних та місцевих стратегій і програм розвитку несільськогосподарських видів економічної діяльності на основі наявного ресурсного потенціалу та послугах конкретних сільських територій (як один із напрямків може бути впровадження альтернативної служби для тих вихованців спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю (училища, коледжі, інтернати, ліцеї, тощо), хто виявив бажання працювати за фахом у сільській місцевості; 7) з метою зупинення закриття та поступового відновлення діяльності раніше закритих, відкриття нових закладів соціально-культурного призначення в сільських населених пунктах, забезпечити розподіл видатків на їх фінансування між органами місцевої влади та агрохолдингами на засадах державно-приватного партнерства [3].

Таким чином, можна зробити висновок, що пропаганда здорового способу життя, залучення сільських громад, зокрема дітей і молоді, до занять фізкультурою і спортом, змістовного дозвілля є надзвичайно потрібною справою. Це є дієвий засіб відволікти підростаюче покоління від небажаного впливу вулиці, надмірної прив'язаності до комп'ютерів та задіяти його фізичну активність на користь громаді, чому має сприяти держава шляхом вжиття необхідних заходів.

Список використаної літератури:

1. Статівка А. М. Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні: Монографія. – Х.: Право, 2007.
2. Розвиток фізичної культури і спорту серед сільського населення. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tovarustvosokil.at.ua/publ/rozvitok_fizichnoji_kulturi_i_sportu_sered_silskogo_naselennja/1-1-0-1.
3. Щодо проблем розвитку соціальної інфраструктури сільських населених пунктів. Аналітична записка Національного інституту стратегічних дос-

лджень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.niss.gov.ua/articles/1132>.

Ключові слова: фізична культура, спорт, спортсмени, сільське населення, соціальний розвиток села.

Ключевые слова: физическая культура, спорт, спортсмены, сельское население, социальное развитие села.

Key words: physical culture, sports, athletes, rural population, social development of the village.

КАРАКАШ ІЛЛЯ ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
доктор юридичних наук

ПОЛІТИКО ПРАВОВИЙ НАПРЯМ РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНО-ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Світове сільське господарство представляє собою розгалужену систему господарської діяльності, що складається з аграрних виробництв усіх країн. Вона відрізняються величезною різноманітністю аграрно-земельних відносин, різним обсягом виробленої сільськогосподарської продукції, складом товарної та валової продукції, способами і методами землеробства і тваринництва тощо. Особливе місце тут займає Східноєвропейська регіональна система господарювання в аграрному секторі економічного розвитку. Майже всі країни Східної Європи, розташовані у природних зонах з переважно сприятливими умовами для ведення сільського господарства. Однак, якщо в Західній Європі сільськогосподарські угіддя займають до 3/5 земельних площ, то у Східноєвропейських країнах їх використовується складає менш 2/5 земельних ресурсів. Це у другій половині ХХ століття обумовило здійснення масштабних перетворень у сільському господарстві Східної Європи з метою перетворення його у товарне механізоване і меліоративне виробництво, де переважали великі колективні та державні підприємства, як спеціалізованого, так і багатогалузевого напрямів діяльності.

Проте у сільському господарстві регіону у 90-ті роки минулого століття відбулися докорінні соціально-виробничі зрушення, викликані переходом від планової економіки до ринкових економічних відносин. Замість домінування у більшості Східноєвропейських країн великих державних і кооперативних підприємств була створена багатокладна система господарювання, яка засновувалась на нових організаційно-правових формах підприємницької діяльності та новостворених підприємствах (кооперативних, акціонерних, корпоративних, приватних тощо). Одночасно різко зросла кількість фермерських

та особистих селянських господарств, а також господарюючих переробних підприємств. При переході до ринкових відносин значно розширилась кількість виробників сільськогосподарської продукції, але понизилась концентрація товарного виробництва.

Зазначені та інші ознаки є характерними і для розвитку аграрного сектора економіки України. З метою законодавчого забезпечення розвитку незалежної української держави на ринкових економічних засадах наприкінці 20-го століття була прийнята низка реформаторських законодавчих актів, у тому числі в сфері реформування аграрно-земельних відносин. До них слід віднести Закони України «Про форми власності на землю» від 30 січня 1992 року, «Про власність» від 7 лютого 1991 року, «Про підприємництво» від 7 лютого 1991 року, «Про підприємства в Україні» від 27 березня 1991 року, «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року, «Про селянське (фермерське) господарство» від 20 грудня 1991 року та інші нормативно-правові акти реформаторського напрямку. Незважаючи на те, що більшість з них згодом втратило чинність або були редакційно оновлені, вони відкрили принципово новий шлях до регулювання усієї системи економічних відносин, включаючи й аграрний сектор економіки.

Проте реформаторські перетворення в аграрній сфері, насамперед, стосувалися відносин власності на землю, тобто володіння, користування та розпорядження землею як основним засобом виробництва у сільському господарстві та використання землі як просторового базису. З прийняттям 18 грудня 1990 року Земельного кодексу з наступною редакцією від 13 березня 1992 року доволі швидко була подолана виключна державна власність на землю, проведено роздержавлення земельної власності та вирішена проблема формування приватної, колективної, а згодом – комунальної та державної власності на землю. У наступному виникла гостра необхідність у подоланні об'єктивно виниклих соціально-економічних протиріч між приватною земельною власністю та колективними організаційно-правовими форми господарювання на землі, які успішно були вирішені на основі впровадження заходів, передбачених в указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» № 1529/99 від 3 грудня 1999 року.

Проте досі не вирішеною залишається проблема повноцінного включення земель сільськогосподарського призначення до сфери ринкових відносин та державного регулювання обігу сільськогосподарських земель. Вирішення зазначеної проблема триває протягом майже 18-ти років, яку в різні часи пов'язували з необхідністю прийняття законів про державний земельний кадастр та ринок землі. У даний час за п. 15 Перехідних положень чинного Земельного кодексу України її вирішення пов'язується з набранням чинності законом про обіг земель сільськогосподарського призначення, але не раніше 1 січня 2020 року.

Можна погодитись з поширеною суспільною думкою про те, що заборона купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, купівлі-продажу або іншим способом відчуження земельних ділянок і зміна цільового призначення (використання) земельних ділянок, які перебувають у власності громадян та юридичних осіб для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства, а також земельних часток (паїв), пояснюється відсутністю політичної волі держави щодо її позитивного вирішення. Проте, на наш погляд, визнання угод (у тому числі довіреностей), укладених під час дії заборони на купівлю-продаж або іншим способом відчуження зазначених земельних ділянок та земельних часток (паїв), так само як і передача прав на відчуження цих ділянок землі та земельних часток (паїв) на майбутнє недійсними з моменту укладення відповідних угод та їх посвідчення, пов'язано з невизначеністю довгострокового політико-правового напрямку подальшого реформування аграрно-земельних відносин в країні.

В узагальненому вигляді можна виділити дві основні типи чи напрями розвитку аграрно-земельних відносин: європейський і американський. Вони чітко виокремлювалися у 19-му столітті та у певних ознаках проіснували до середини 20-го століття. Проте у сучасних умовах вони мають безліч різновидів і проявів у різних регіонах і, навіть, в окремих сільськогосподарських районах. Тому в подальшому слід користуватися їх найбільш універсальним ознаками без деталізації їх проявів в окремих регіонах чи країнах.

Європейський тип розвитку сільського господарства, в основному притаманний Центральній і Східній Європі, і полягає у впровадженні крупного латифундистського землеволодіння та заснування за їх використанням великих агропідприємств (агрофірм, агрокомпаній, агрохолдингів) для товарного виробництва сільськогосподарської продукції. Зазначені види підприємств, як правило, спеціалізуються на інтенсивному виробництві масової продукції землеробства (на основі рільництва – зернових, бобових, корнеплодних, або поєднання рільництва, плідівництва та овочівництва), а також заснуванні та діяльності землеробсько-тваринницьких господарств зі спеціалізацією на інтенсивному виробництві м'ясної та молочної продукції.

Американський тип чи напрям розвитку сільського господарства, в основному притаманний Північній Америки і, зокрема США та Канаді. Він полягає у поєднанні дрібного землеволодіння із об'єднаними (консолідованими) земельними площами на корпоративних засадах з утворенням великих підприємницьких структур. Переважними організаційно-правовими формами ведення сільгоспвиробництва є фермерські господарства та великі спеціалізовані підприємства, які зайняті виробництвом масової товарної продукції.

Однак для другої половини 20-го століття і початку 21-го століття характерним є глобалізація економічного розвитку, у тому числі в аграрному секторі економіки. Саме у цей період відбулася конвергенція найбільш привабливих ознак зазначених типів і напрямів господарювання. Якщо німецьке чи австрійське національне землеробство у певній мірі зберігають зазначені традиційні ознаки європейського типу розвитку сільського господарства, то цього не можна сказати про італійське чи французьке агровиробництво, що поєднує дрібне споживчо-товарне та спеціалізоване велико-товарне виробництво. У якості приклада можна згадати і масове згортання фермерського господарювання на невеликих земельних площах у 70-80 роки минулого століття в США та формування великих агрофірм і агрохолдингів з державною кредитною, технічною, технологічною та іншими видами підтримки. Отже, у даний час навряд чи можна говорити про існування у чистому вигляді європейського чи американського типів господарювання з використанням земельних ресурсів.

Однак це не позбавляє сучасну українську державу від визначення та обрання стратегічного напрямку розвитку аграрно-земельних відносин. Вона залежить від багатьох факторів: географічного розташування земель і кліматичних умов ведення агровиробництва, якості земельних ресурсів і наявних технологій їх використання, національних традицій землеробства і усталених видів господарювання, рівня економічного розвитку та стратегічної мети і короткострокових завдань, які висуває суспільство і держава тощо. З урахування зазначених та інших факторів українській державі давно пора визначитись з напрям розвитку аграрно-земельних відносин на довгострокову перспективу.

Слід зауважити, що у цьому напрямі спостерігається певна діяльність щодо активізації вирішення зазначеної проблеми. Про це свідчать, наприклад, Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 806-р від 17 жовтня 2013 року та розроблений законопроект «Про внесення змін до статті 41 Конституції України щодо реалізації прав українських громадян на землю, збереження власності на сільськогосподарські землі в руках громадян України та сталого розвитку села на основі фермерських господарств».

Стосовно вказаного законопроекту Конституційним Судом України вже наданий позитивний висновок від 23 листопада 2018 року № 4-в/2018 щодо його конституційності. Проте, на наш погляд, вирішення проблеми навряд чи є предметом конституційного рівня. Вона має вирішуватись на доктринальному рівні, зокрема на основі суттєвого перегляду концептуальних засад існуючої Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України. Це має відбуватись на рівні її професійного обговорення фахівцями в галузі аграрних, економічних, правових, соціологічних та інших наукових знань. Враховуючи неоднозначне суспільне сприйняття і ставлення до проблеми обрання довгострокового напрямку розвитку аграрно-земельних відно-

син бажаним було б винесення її й на більш широке громадське обговорення. Саме так мають визначатися стратегічні напрями економічного розвитку у демократичному суспільстві, включаючи визначення напрямку розвитку у такій важливій сфері як подальший розвиток аграрно-земельних відносин у сучасному українському суспільстві.

Ключові слова: земельні відносини, європейський тип землеволодіння, американський напрям сільського господарства, фермерські господарства, агровиробництво.

Ключевые слова: земельные отношения, европейский тип землевладения, американское направление сельского хозяйства, фермерские хозяйства, агропроизводство.

Key words: land relations, the European type of land tenure, the American direction of agriculture, farming, agricultural production.

ГАВРИШ НАТАЛЯ СТЕПАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, доктор юридичних наук, доцент

ЕКОЛОГО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ҐРУНТІВ

Системоутворюючим актом комплексної галузі екологічного права та законодавства є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ. Його прийняття відіграло етапну роль у формуванні та розвитку сучасного екологічного законодавства нашої держави. Зазначений Закон став першим комплексним і концептуальним вирішенням проблеми законодавчого регулювання питань правової охорони довкілля та окремих його елементів. У силу ст. 1 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання та ліквідації негативного впливу господарської й іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних із історико-культурною спадщиною.

Забезпечення екологічної безпеки у процесі природокористування взагалі і в тому числі у сільськогосподарському виробництві визначені у ст. 40 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», де містяться вимоги до забезпечення раціонального і екологічного використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх технологій, здійснення заходів щодо запобігання псуванню, забрудненню, виснаженню природних ресурсів і в тому

числі ґрунтів, негативному впливі на стан довкілля; застосування біологічних, хімічних та інших методів поліпшення якості природних ресурсів і ґрунтів, які забезпечують охорону навколишнього природного середовища і безпеку здоров'я населення, збереження об'єктів природно-заповідного фонду.

Основні положення щодо охорони і використання природних об'єктів та їх ресурсів визначені у природоресурсових законодавчих актах. Водночас положення щодо охорони ґрунтів у них не визначені, хоча в окремих законодавчих актах, які стосуються земельно-правових відносин, зазначено загальні засади забезпечення екологічної безпеки ґрунтового покриву [1, с. 13].

Складаючись в основному з матеріальних норм права, вищезазначений закон не має норм прямої дії та потребує прийняття багатьох законів та підзаконних нормативно-правових актів. На думку П. О. Гвоздика, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» насамперед виконує ідеологічну та інформаційну функції, сигналізує про те, що держава знає про наявні екологічні проблеми та способи їх вирішення і бажає їх вирішити. Причому як основне джерело права він має безпосередній вплив лише на формування інших законів та підзаконних актів природоохоронної тематики [2, с. 170].

У системі екологічного законодавства України є й інші законодавчі акти, які були прийняті на розвиток окремих положень зазначеного базового закону екологічного законодавства. Особливо ті, що спрямовані на визначення та забезпечення правових режимів окремих елементів довкілля. Це закони України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 р. № 2456-XII, «Про тваринний світ» в ред. від 13 грудня 2001 р. № 2894-III, ЗК України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III, ЛК України від 21 січня 1994 р. № 3852-XII, ВК України від 06 червня 1995 р. № 213/95-ВР, КУпН від 27 липня 1994 р. № 132/94-ВР та інші.

Зважаючи, що ґрунти потерпають від забруднення, в Україні регламенти використання небезпечних факторів, гранично допустимих концентрацій та орієнтовно безпечних рівнів хімічних і біологічних чинників у ґрунтах встановлюються відповідно до Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 р. № 4004-XII та затверджуються головним державним санітарним лікарем України.

Уперше проблема охорони сільськогосподарських земель як важлива політико-правова проблема України задекларована в постанові Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР «Про основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки». На той час основним акцентом землеохоронної політики було визнано правове регулювання технологій землеробства як засобу боротьби з негативними процесами – водною і вітровою ерозією, переуцільненням, забрудненням ґрунтів.

У контексті конкретизації поняття правового режиму земель приймаються спеціальні закони, спрямовані на регулювання режиму земель

окремих категорій: Закон Української РСР «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27 лютого 1991 р. № 791а-ХІІ, Закони України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» від 21 вересня 1999 р. № 1075-ХІV, «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 р. № 1550-ІІІ, «Про особливості правового режиму майнового комплексу Національної академії наук України» від 7 лютого 2002 р. № 3065-ІІІ та інші.

Правовий режим непридатних земель, які є екологічно небезпечними, в ЗК України не визначений. Певні юридичні засади, що характеризують їхній правовий режим, містяться у нормах Закону України від 27 лютого 1991 р. № 791а-ХІІ «Про правовий режим територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи». Цей Закон передбачає, що до земель, які зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, належать території, на яких виникло стійке забруднення навколишнього середовища радіоактивними речовинами понад доаварійний рівень. Однак це не єдині землі, які потребують установлення особливого правового режиму, оскільки значну небезпеку створюють і земельні ділянки, деградовані внаслідок дії природних стихій (землетрусів, повеней тощо), а також небезпечного техногенного впливу на стан навколишнього природного середовища (систематичних викидів забруднюючих хімічних речовин, інших фізичних, біологічних, тонізуючих впливів) [3, с. 202-203]. Тому встановлення специфічного режиму екологічно деградованих земель у ЗК України бажано здійснити з урахуванням вищезазначених особливостей та вимог Закону України від 13 липня 2000 р. № 1908-ІІІ «Про зону надзвичайної екологічної ситуації».

Список використаної літератури:

1. Бакай І. М. Конституційні засади забезпечення екологічної безпеки в сільському господарстві. *Право України*. 1997. № 2. С. 12-18.
2. Гвоздик П. О. Трансформаційні процеси в екологічному законодавстві: від закону «Про охорону природи в Українській РСР» (1960 р.) до майбутнього Екологічного кодексу України. *Вісник Луганського державного університету внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2009. Вип. № 4. С. 165-173.
3. Андрейцев В. І. Правовий режим використання, відновлення та охорони земель. *Екологічне право. Особлива частина*: підруч. для студ. юрид. вузів і факул. Повний академічний курс / ред. В. І. Андрейцев. Київ: Істина, 2001. С. 194-316.

Ключові слова: ґрунт, використання ґрунтів, охорона ґрунтів, земля, землі, екологічне право, земельне право.

Ключевые слова: почва, использование почвы, охрана почвы, земля, земли, экологическое право, земельное право.

Key words: soil, use of soils, soil protection, land, lands, ecological law, land law.

КІРІН РОМАН СТАНІСЛАВОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
доктор юридичних наук, доцент

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОЗВІЛЬНО-ДОГОВІРНИХ УМОВ ТА ПРАВИЛ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО КОРИСТУВАННЯ НАФТОГАЗОНОСНИМИ НАДРАМИ

Україна є і в перспективі прагне залишатися одним із найбільших в континентальній Європі виробником вуглеводнів та надійним транзитером енергоресурсів (в першу чергу природного газу і нафти), забезпечуючи безпечне і надійне постачання енергоресурсів власним споживачам та споживачам суміжних ринків, які мають бути видобуті та доставлені з високим рівнем екологічної та соціальної відповідальності, з докладанням зусиль для дотримання зобов'язань зі скорочення викидів парникових газів. Такі прогнози для нафтогазової галузі держави закріплено в Енергетичній стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» [1].

Втім, не зважаючи на істотну мінерально-сировинну базу та пріоритети, визначені на державному рівні щодо її розширення з метою нарощення видобутку вуглеводнів для забезпечення енергетичної незалежності країни, проблема надання документів дозвільного характеру з питань надрокористування залишається актуальною. Зокрема, у зазначеній стратегії можна виділити два напрями реформ дозвільного механізму: 1) загальні напрями для сфери користування надрами (у тому числі й нафтогазоносними); 1.1) удосконалення механізму адміністрування підготовки документації про виділення земельних ділянок, ліцензійних площ, погодження маршрутів прокладання трубопроводів на землях сільськогосподарського призначення, водного та лісового фондів, видачі археологічних дозволів тощо; 1.2) підвищення прозорості та системності процесу видачі спеціальних дозволів на користування надрами (далі – СДнКН); 1.3) забезпечення недискримінаційного доступу до геологічної інформації; 2) спеціальні напрями для сфери користування нафтогазоносними надрами: 2.1) підвищення прозорості і публічності процесу видачі СДнКН, забезпечення його системності, 2.2) скорочення строків та переліку процедур, пов'язаних із наданням СДнКН.

Певні досягнення в цих напрямках вже можна відзначити. Так, на сьогодні в Державній службі геології та надр України (далі – Держгеонадра) розроблений пілотний проект із запровадження порядку проведення аукціонів з продажу СДнКН шляхом електронних торгів [2], що покликане забезпечити новий рівень якості обслуговування потенційних надрокористувачів, а саме: а) незалежно від місця знаходження суб'єкти господарювання в день проведення торгів зможуть взяти участь в онлайн-аукціоні; б) усі подані заявки будуть захищені елект-

ронними цифровими підписами та слугуватимуть для подальших кроків по підняттю ціни лоту у ході торгів; в) система електронних торгів працюватиме в режимі реального часу для необмеженого кола осіб; г) буде здійснюватися збір, візуалізація та зберігання інформації про об'єкти торгів, проводитиметься авторизація учасників торгів, а також надання, зіставлення і прийняття їх цінових пропозицій.

Питання нормативно-правового забезпечення дозвоільно-договірних умов та правил діяльності, що передбачені відповідним спеціальним дозволом на користування нафтогазоносними надрами (далі – СДнКНГН) та угодою про умови користування нафтогазоносними надрами (далі – УПУКНГН) є важливим ще й тому, що Законом України «Про нафту і газ» (далі закон про НіГ) (ст. 51) встановлена юридична відповідальність за порушення вказаних умов та правил діяльності. При цьому, слід зазначити, що подібної підстави не містить ст. 65 Кодексу України про надра (далі – КпН), якою встановлена відповідальність за порушення законодавства про надра. Натомість, у цій же статті КпН є застереження, згідно якому законодавчими актами України може бути встановлено відповідальність й за інші порушення законодавства про надра.

У той же час, КпН (ст. 26) визначає підстави припинення права користування надрами, серед яких виділимо такі: а) використання надр не для тієї мети, для якої їх було надано, порушення інших вимог, передбачених СДнКН; б) якщо користувач без поважних причин протягом 180 календарних днів не приступив до користування надрами на нафтогазоперспективних площах та родовищах нафти та газу.

Крім того, КпН (ст. 57) врегульовані випадки обмеження, тимчасової заборони (зупинення) або припинення користування надрами у разі порушення вимог ст. 56 та інших статей КпН. Зокрема, серед основних вимог в галузі охорони надр (ст. 56), слід звернути увагу на наступні: а) додержання встановленого законодавством порядку надання надр у користування і недопущення самовільного користування надрами; б) раціональне вилучення і використання запасів корисних копалин і наявних у них компонентів; в) запобігання забрудненню надр при підземному зберіганні нафти тощо. До того ж, відповідно до п. 15 ст. 62 КпН, орган державного геологічного контролю, серед іншого, перевіряє облік видобування нафти, газу та супутніх компонентів.

Нарешті, слід мати на увазі особливості застосування норм КпН (ст. 3-1), згідно яких, якщо законом про НіГ встановлені інші норми, ніж ті, що передбачені у КпН, то застосовуються норми цього закону.

Власне законом про НіГ, відносно СДнКНГН, врегульовані такі види відносин: зміст (ст. 11); принципи надання (ст. 12); види (ст. 13); порядок надання (ст. 14); строк дії (ст. 17); надання земельних ділянок для потреб нафтогазової галузі (ст. 18); вимоги до ділянок, на які надаються дозволи (ст. 19); основні права та обов'язки власника дозволу (ст. 20); надання дозволів для створення та використання підземних сховищ нафти, газу та продуктів їх переробки (ст. 21); особливості надання дозволів на користування нафтогазоносними надрами в межах територіальних вод

та виключної (морської) економічної зони України (ст. 22); спільне використання нафтогазоносних надр у нафтогазовій галузі (ст. 23); відмова у наданні (ст. 24); визнання недійсним (ст. 25); зупинення дії (ст. 26); анулювання (ст. 27); УПУКНГН (ст. 28); державний контроль і нагляд за дотриманням правил і нормативів користування нафтогазоносними надрами і умов СДнКНГН та УПУКНГН (ст. 29).

При цьому, слід мати на увазі, що видача (відмова у видачі, переоформлення, видача дубліката, анулювання) дозволу здійснюється відповідно до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», зокрема ст. 4-1 «Основні вимоги до порядку видачі документів дозвільного характеру або відмови в їх видачі, переоформлення, анулювання документів дозвільного характеру». Зазначеним приписом встановлено також, що продовження строку дії СДнКН, наданих на ділянки, розташовані на тимчасово окупованій території України, здійснюється з урахуванням особливостей, встановлених законом.

Конкретизація порядку і умов надання та продажу СДнКН загалом та СДнКНГН і УПУКНГН зокрема встановлені відповідними постановами уряду [3, 4], на які невдовзі очікують додаткові зміни, одні з яких набиратимуть чинності з 1 січня 2019 р., інші через один рік з дня набрання чинності постанови [5].

Невід'ємною частиною СДнКН є угода про умови користування надрами, що укладається між органом з питань надання дозволу і надрокористувачем і містить програму робіт, яка оформляється як додаток, та особливі умови надрокористування. Примірні угоди про умови користування надрами затверджуються органом з питань надання дозволу та підлягають публікації на його офіційному веб-сайті. При цьому, в УПУКНГН, що розташована в межах континентального шельфу або виключної (морської) економічної зони України, укладеній між Держгеонадрами і надрокористувачем, можуть встановлюватися відповідно до законодавства додаткові вимоги.

Розглядаючи встановлену законом про НіГ (ст. 51) юридичну відповідальність за порушення умов та правил діяльності, що передбачені СДнКНГН і УПУКНГН, як гарантію забезпечення їх виконання, відмічу її реалізацію в ст. 57 «Порушення вимог щодо охорони надр» Кодексу України про адміністративні правопорушення, в якій встановлено, що порушення особливих умов СДнКН, якщо це не пов'язано з отриманням доходу у великих розмірах, тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб та фізичних осіб від трьохсот до шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Отримання доходу у великих розмірах має місце, коли його сума у триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

В свою чергу, Кримінальний кодекс України (ст. 240 «Порушення правил охорони або використання надр») розглядає, як злочин, порушення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, а також незаконне

видобування корисних копалин загальнодержавного значення, до яких відносяться і нафта і газ.

Список використаної літератури:

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»» // Урядовий кур'єр від 08.09.2017 р. № 167.
2. Всі аукціони Держгеонадр проводитимуться в режимі онлайн. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://geo.gov.ua/old/novyna/vsi-aukcioni-derzhgeonadr-provodytymutsya-v-rezhymi-onlayn>
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 р. № 615 «Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами» // Офіційний вісник України від 24.06.2011 р. – 2011, № 45, стор. 49, ст. 1832.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 р. № 594 Про затвердження Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами // Офіційний вісник України від 20.06.2011 р. 2011, № 44, стор. 62, ст. 1783.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. № 333 «Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 р. № 594 і 615» // Офіційний вісник України від 26.06.2018 р. 2018, № 49, стор. 9, ст. 1706.

Ключові слова: спеціальний дозвіл, користування надрами, нафта, газ, правила діяльності.

Ключевые слова: специальное разрешение, пользование недрами, нефть, газ, правила деятельности.

Key words: special permission, use by the bowels of the earth, oil, gas, rules of activity.

СИДОР ВІКТОРІЯ ДМИТРІВНА

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права,
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО РОСЛИННИЦТВА В УКРАЇНІ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Актуальність обраної теми дослідження обумовлена зростаючою потребою забезпечення населення України продовольством та еколого-безпечними продуктами харчування. Євроінтеграційний вектор розвитку нашої держави з одного боку та ефективність реалізації країнами-членами ЄС екологічно орієнтованих перетворень в галузі сільського

господарства, з іншого, додатково підтверджують своєчасність ретельного вивчення проблемних питань імплементації законодавства ЄС в галузі органічного рослинництва.

Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку власного органічного виробництва. Так, площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних під вирощування різноманітної органічної продукції, сягає вже понад 400 тис. Гектарів, а наша держава займає почесне двадцяте місце світових країн-лідерів органічного руху. Частка сертифікованих органічних площ серез загального об'єму сільськогосподарських угідь України складає близько 1%. При цьому Україна займає перше місце в східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур [1].

В 2013 році було прийнято Закон України “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини”, проте невідповідність його приписів вимогам ЄС у сфері виробництва, обігу та маркування продукції гальмує розвиток органічного рослинництва в нашій державі.

Органічне землеробство направлене на створення екологічно збалансованої екосистеми шляхом мінімізації негативного антропогенного впливу. Згідно пункту 4 Постанови Комісії ЄС № 889/2008 від 5 вересня 2008 р., органічне рослинництво ґрунтується на живленні рослин головним чином через екосистему ґрунту. Тому гідропонне вирощування, коли корені рослин знаходяться в інертному субстраті та живляться розчинними мінеральними та іншими поживними речовинами, не дозволяється [2].

Органічне рослинництво передбачає застосування різноманітних методів культивування та обмежене використання добрив і малорозчинних речовин для покращення ґрунту. Наприклад, законодавством ЄС значно обмежено використання пестицидів, які можуть мати шкідливий вплив на довкілля або призводити до наявності залишків застосованих пестицидів у сільськогосподарській продукції. Перевага налається застосуванню запобіжних заходів для боротьби з шкідниками, хворобами і бур'янами.

Для того щоб рослини і продукція рослинництва могли вважатися органічними, правила виробництва мають застосовуватися до земельних ділянок щонайменше протягом двох років до засівання або, для лук і пасовищ чи багаторічних фуражних культур, щонайменше протягом двох років до початку використання в якості органічних кормів, або, для багаторічних культур крім фуражних, протягом щонайменше трьох років до першого збирання органічних продуктів.

Розвиток альтернативних форм ведення сільського господарства обумовлено посиленням уваги до екологічної безпеки продуктів харчування. Органічне рослинництво базується на додержанні ряду вимог щодо експлуатації ґрунтів з метою їх збереження при тривалому вико-

ристанні, що забезпечує сталий розвиток агроландшафту, захист агроценозів та всіх їх компонентів. Проте необхідно враховувати, що перехід до органічної системи виробництва продукції рослинництва потребує певних періодів адаптації усіх використовуваних засобів та методів. Варто визнати, що виробники, які працюють в органічному сільському господарстві, доклали великих зусиль до розвитку виробництва органічного насіннєвого і вегетативного садивного матеріалу з метою забезпечення широкого вибору різновидів для тих видів рослин, для яких існує органічний насіннєвий і вегетативний садивний матеріал. Проте в даний час в Україні для багатьох різновидів все ще недостатньо наявного органічного насіннєвого і вегетативного садивного матеріалу. У цих випадках слід дозволити використання не органічного насіннєвого і вегетативного садивного матеріалу.

Список використаної літератури:

1. Органік в Україні. URL: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>.
2. Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів: *Постанова Комісії ЄС № 889/2008 від 5 вересня 2008 р. Офіційний вісник Європейського Союзу (Official Journal of the European Union) OJ L 189, 20.7.2007, стор. 1.*

Ключові слова: органічне рослинництво, сільськогосподарська продукція, екологічна безпека, законодавство ЄС, обмеження пестицидів.

Ключевые слова: органическое растениеводство, сельскохозяйственная продукция, экологическая безопасность, законодательство ЕС, ограничения пестицидов.

Key words: organic plant production, agricultural products, ecological safety, EU legislation, pesticide restriction.

MAKSUROV ALEXEY

Université d'Etat de Yaroslavl nommée d'après PG Demidov
Université de Paris Sorbonne (Faculté de droit), doctorat en droit,
professeur associé

NORMES DE COORDINATION DANS L'ENVIRONNEMENT ET LA LEGISLATION ENVIRONNEMENTALE DE LA FRANCE

Les normes de coordination sont largement répandues dans le droit français de l'environnement.

Par exemple, sur la base de l'article L131-3 du CODE DE L'ENVIRONNEMENT (Ordonnance n ° 2004-637 du 1er juillet 2004, article 27 I du Journal officiel du 2 juillet 2004) [1] «I. L'Agence pour la protection de l'environnement et de l'énergie est une institution gouvernementale à caractère

industriel et commercial. Iii. L'Agence coordonne les actions entreprises par les agences de l'eau dans des domaines d'intérêt commun. Pour s'acquitter de ses tâches, l'Agence dispose d'une délégation dans chaque région. »

Conformément à l'article L213-3, « Dans chaque réservoir, le préfet de la région où se trouve le siège de l'agence de l'eau met en œuvre et coordonne les politiques gouvernementales en matière de protection et de gestion des ressources en eau afin de garantir l'unité et la cohérence des actions gouvernementales décentralisées dans ce domaine dans différentes régions et départements ».

L'article L321-5 précise que « Les décisions relatives à l'utilisation des zones côtières publiques tiennent compte des directives des zones respectives et des parcelles voisines ainsi que des exigences en matière de conservation des zones côtières, des paysages et des ressources biologiques. Pour cette raison, ils sont coordonnés avec ceux liés aux terres voisines pour une utilisation publique. Conformément aux réglementations spécifiques concernant les exigences de la défense nationale et de la sécurité maritime, toute modification importante de l'utilisation des zones côtières publiques doit être soumise à une enquête publique préliminaire conformément aux régimes de mise en œuvre prévus au chapitre III de la section II du livre I du présent code. »

Voir également article L421-5 (loi n ° 2003-698 du 30 juillet 2003, article 6, Journal officiel du 31 juillet 2003; ordonnance n ° 2003-719 du 1er août 2003, article 1, Journal officiel du 3 août 2003; loi n ° 2005-157 du 23 février 2005, article 168 VII, article 177 du Journal officiel du 24 février 2005) [2] notait que « les associations, appelées fédérations de dé-factoristes, participent à l'amélioration du patrimoine de chasse du département, à la conservation et à la gestion du monde animal et de ses habitats. . Ils assurent la promotion et la protection de la chasse, ainsi que les intérêts de leurs membres. Ils les aident à empêcher le braconnage. Ils effectuent des mises à jour informatives, éducatives et techniques (04/10/2006 Page 89/201 CODE ENVIRONNEMENTAL), capables de répondre aux besoins des géomètres, des chasseurs et, le cas échéant, des gardes. Ils coordonnent les actions convenues au niveau des communautés et des associations de chasse intercommunales ».

À l'article L421-13 (loi n ° 2003-698 du 30 juillet 2003, article 10 2 °, article 18 du Journal officiel du 31 juillet 2003; loi n ° 2005-157 du 23 février 2005, articles 153 et 159 III Journal officiel du 24 février 2003 2005, mis à jour le 04/10/2006 page 91/201 CODE DE L'ENVIRONNEMENT) a déterminé que « les associations désignées sous le nom de fédération de chasse régionale couvrent toutes les fédérations d'un département et les fédérations d'un syndicat interprofessionnel dans la même région administrative de la métropole, dans lesquelles l'adhésion est confirmée par paiement. frais d'adhésion obligatoire. Ils veillent à ce que les fédérations de chasse au niveau départemental et interministériel soient représentées au niveau régional. Ils mènent et coordonnent des actions en faveur de la faune sauvage et de ses habitats. »

L'article L421-14 (loi n ° 2003-698 du 30 juillet 2003, article 19, article 20 du Journal officiel du 31 juillet 2003) dispose que « l'association, membre de la fédération nationale des chasseurs, couvre l'ensemble des départements, fédérations intersectorielles et régionales, dans lequel l'adhésion est con-

firmée par le paiement d'une cotisation obligatoire. Cela garantit que les fédérations départementales, intersectorielles et régionales sont représentées sur la scène nationale. Elle est responsable de la promotion et de la protection de la chasse, ainsi que de la défense des intérêts de la chasse. Il coordonne les activités des départements, des fédérations de chasse interdisciplinaires et régionales. »

L'article L422-2 (loi n ° 2005-157 du 23 février 2005, article 169 du Journal officiel du 24 février 2005) précise que «L'objectif des associations de chasseurs communautaires et intercommunautaires agréées est d'assurer la bonne organisation technique de la chasse. Ils encouragent le développement de la faune sauvage sur leurs territoires, observent l'équilibre réel entre l'agriculture et la foresterie, forment leurs membres aux bonnes pratiques de chasse et veillent à ce que les facteurs de lutte contre les ravageurs et de destruction soient satisfaits en y allouant les ressources appropriées. Leur rôle est également d'assurer la contribution des chasseurs à la préservation des habitats naturels de la faune. Leurs activités sont menées dans le respect des biens, des cultures et des redevances et sont coordonnées par le Département de la Fédération de la chasse. Les associations de chasse communautaires et intercommunales agréées collaborent avec tous les partenaires impliqués dans la vie rurale.»

L'article L434-4 stipule également que «le département des fédérations agréé par les associations de pêche et de pêche est considéré comme une activité socialement vigoureuse. Les fédérations devraient améliorer et surveiller le domaine du service de la pêche. Pour cette raison, ils participent à l'organisation de la surveillance de la pêche, de la protection du patrimoine de la pêche et des milieux aquatiques. Ils coordonnent les actions des associations de pêche et de pêche agréées. Dans l'intérêt des membres des associations de pêche et de pisciculture agréées du département, ils exercent les droits de pêche qu'ils concèdent à d'autres. Ils organisent des événements d'information et d'éducation sur la protection de l'environnement aquatique. »

En vertu de l'article L533-3, «Toute dissémination volontaire ou tout programme coordonné de telles émissions est soumis à une autorisation préalable. Ce permis est délivré par l'autorité administrative après avoir examiné les risques pour la santé publique ou l'environnement résultant de la libération. Cela peut être accompagné par les exigences de la recette. L'autorisation n'est valable que pour l'opération pour laquelle elle a été demandée. »

L'article L541-11 dispose: «Des plans nationaux d'élimination doivent être établis par le ministre de l'Environnement pour certaines catégories de déchets, dont la liste est établie par décret du Conseil de l'Europe, en fonction du degré de leur préjudice ou des caractéristiques de leur utilisation et de leur stockage. Des représentants des autorités locales compétentes, des organisations professionnelles qui promeuvent la production et l'élimination des déchets et des associations environnementales agréées conformément à l'article L. 141-1, participent à l'élaboration de ces plans avec des représentants de l'État et des organismes publics dans le cadre du plan de la commission. . Les plans ainsi élaborés sont accessibles au public et sont mis à la disposition du public pendant deux mois. Ensuite, ils sont modifiés, si

nécessaire, en tenant compte des commentaires formulés et publiés. L'objectif de ces plans est de créer des installations d'élimination des déchets coordonnées et d'énumérer les priorités à retenir pour atteindre les objectifs définis à l'article L. 541-1. »

En outre, à l'article L571-13 (loi n ° 2003-1312 du 30 décembre 2003, articles 19 III 2 a de la loi de finances rectificative pour 2003, Journal officiel du 31 décembre 2003; ordonnance n ° 2004-1199 du 12 novembre 2004, article 1 Journal officiel du 14 novembre 2004; ordonnance n ° 2004-637 du 1er juillet 2004, article 31 I, II, Journal officiel du 2 juillet 2004, entrée en vigueur le 1er juillet 2005; ordonnance n ° 2004-637 du 1er juillet 2004, article 31 I, II, Journal officiel Du 2 juillet 2004, en vigueur le 1er juillet 2005, ordonnance n ° 2004-1199 du 12 novembre 2004, article 1 Journal officiel du 14 novembre 2004; loi n ° 2004-1343 du 9 décembre 2004, article 78 XXXII 3 Journal officiel du 10 décembre 2004, en vigueur le 1er juillet 2005), il est expressément établi que «II. La Commission consulte toutes les questions importantes pour le développement ou l'exploitation de l'aéroport, qui pourraient entraîner une dégradation de l'environnement. Elle peut également faire des recommandations sur ces questions de sa propre initiative. Lorsque l'un des aéroports est mentionné dans l'article 1609, partie A du code général des impôts, en tant que recommandation concernant le bruit, ces problèmes sont signalés à l'Office de contrôle des brouillages d'aéroport».

Pendant ce temps, c'est précisément dans ces actes qu'il existe une incohérence dans les actions et les pouvoirs des pouvoirs publics, ainsi qu'une incohérence dans les normes juridiques elles-mêmes.

Ainsi, l'application du principe de coordination de la réglementation juridique en France en matière de ressources environnementales et naturelles est assez large et stable, même si nous n'avons pas observé de fioritures ici.

Références:

1. CODE DE L'ENVIRONNEMENT (Ordonnance n ° 2004-637 du 1er juillet 2004, article 27 I du Journal officiel du 2 juillet 2004) // <https://www.legifrance.gouv.fr/Traductions/Catalogue-des-traductions>
2. Loi n ° 2003-698 du 30 juillet 2003, article 6, Journal officiel du 31 juillet 2003; ordonnance n ° 2003-719 du 1er août 2003, article 1, Journal officiel du 3 août 2003; loi n ° 2005- 157 du 23 février 2005, article 168 VII, article 177 du Journal officiel du 24 février 2005) // <https://www.legifrance.gouv.fr/Traductions/Catalogue-des-traductions>

Ключові слова: охорона природи, координація, субординація, природні ресурси, узгодження, кооперація.

Ключевые слова: охрана природы, координация, субординация, природные ресурсы, согласование, кооперация.

Key words: nature conservation, subordination, natural resources, coordination, cooperation.

БОРДЕНЮК ОЛЬГА ВАСИЛІВНА

Чернівецький юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільно-правових дисциплін

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ РОСЛИННИЦТВА В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку країни аграрний сектор має значний потенціал розвитку. Після входження України до ринкових систем світового співтовариства виникла потреба у вирішенні ряду питань пов'язаних із підвищенням конкурентоспроможності сільськогосподарської галузі, зокрема, рослинництва.

Рослинництво агропромислового комплексу України має всі необхідні, історично сформовані передумови для ефективного функціонування та розвитку. Ця галузь, ураховуючи її масштаби, може відігравати винятково важливу роль завдяки специфічним властивостям, які виражаються у високій конкурентності галузі. Виробництво продукції рослинництва важливе для задоволення потреб у продуктах харчування для населення, як важлива сировина для переробної галузі, кормів для галузі тваринництва [1].

Галузь рослинництва є однією із основних сегментів українського аграрного виробництва, однак Україна майже не експортує більшість такої продукції через низку правових питань та недотримання світових стандартів якості і норм безпеки продуктів харчування.

З проблемами експорту виробленої продукції в аграрному секторі зіштовхнулись виробники картоплі. Проблема формування ринку картоплі та продукції її переробки є досить актуальною. Виробництво картоплі в Україні займає провідне місце в економіці. Робота щодо гармонізації європейських та українських стандартів щодо картоплі ведеться в рамках взятих нашою країною зобов'язань перед ЄС, проте Українська картопля програє європейській в якості.

Довгострокові дослідження потреб галузі картоплярства потребують підтримки держави. Однак державна інвестиційна політика повинна бути спрямована не лише на фінансову підтримку та стимулювання інноваційних процесів, але й на створення сприятливого соціальногосподарського та соціально-політичного клімату для новаторської діяльності [2].

Картоплю в Україні вирощують в усіх ґрунтово-кліматичних зонах. Основні посіви її розміщені в зонах Полісся (близько 60%) та Лісостепу (30%). Природні умови України сприятливі для вирощування в зоні Полісся та Лісостепу по 200-400 ц/га бульб. Середня врожайність бульб у сприятливі роки досягає 125-130 ц/га, а в приватному секторі, на присадибних ділянках – 200-300 ц/га [3].

Основними проблемами у галузі картоплярства на сьогодні є: обмежений сортовий набір; низький рівень рентабельності вирощування

картоплі; низька інвестиційна привабливість країни для розвитку переробки картоплі; відсутність можливостей переробки продукції.

Експорт картоплі залишається незначним порівняно до загального виробництва, оскільки нові вимоги щодо гармонізації європейського та українського законодавства в галузі картоплярства зменшили ринок для реалізації української картоплі.

Також з проблемою, щодо експортного попиту рослинної продукції зіштовхнулись виробники сої. Зі зміною податкового законодавства в Україні, яке не дозволяє експортерам отримувати відшкодування ПДВ при експорті сої, багато трейдерів відмовились від реалізації української сої за кордон. Рішення держави стимулювати переробку сої в Україні та експортувати продукти переробки показало, що ринок не готовий до таких різких змін. Податкове законодавство повинно стимулювати внутрішню переробку сировини, адже таким чином створюється додана вартість продукції і додаткові робочі місця всередині країни.

Зараз у Верховній Раді зареєстровано три законопроекти на тему експортного ПДВ по сої і ріпаку – з реєстраційними номерами 10027, 10027-1 та 10027-2. Останній законопроект 10027-2 має найбільший авторський колектив, його співавтором є Олег Кулініч, народний депутат, голова підкомітету з питань земельних відносин Аграрного комітету ВРУ, який з більшістю колег по Аграрному комітету та іншими депутатами пропонує такий вихід із ситуації: в пункті 63 підрозділу 2 розділу XX перехідних положень словосполучення «сільськогосподарські підприємства» замінити на «сільськогосподарські товаровиробники», а також внести технічні зміни до визначень у Податковому кодексі термінів «сільськогосподарський товаровиробник» та «сільськогосподарська продукція». Поки що профільний Податковий комітет вищезгадані законопроекти не розглядав, але, так чи інакше, незабаром його члени визначаться з тим, який з них буде підтримано [4].

Ще однією причиною скорочення співпраці з світовими ринками, а саме з ринком Європи стали високі вимоги цих країн до якості і безпечності імпортованої сировини та продуктів переробки. Основною проблемою стало генетично модифіковане походження сої і колізії в законодавстві щодо вирішення цього питання.

Нарощування обсягів виробництва сої до прогнозованих параметрів дозволить переробляти її великими партіями на спеціалізованих заводах, що значно поліпшить якість отримуваних продуктів і сприятиме можливості відмовитися в майбутньому від імпорту [5]. Україна має значний потенціал в освоєнні європейського ринку негенномодифікованої сої, попит на яку в ЄС стабільно зростає.

Для формування ефективного ринку картоплі, сої та інших галузей рослинництва в Україні необхідна обґрунтована державна підтримка, яка б передбачала подолання значного розриву між науковими досягненнями і практичним їх застосуванням, підтримку товаровиробників, які вирощують дані культури в зоні її гарантованого виробництва, і переробників за рахунок удосконалення фінансування, кредитування та оподаткування; створення рівних умов для вітчизняних переробних

підприємств і експортерів, а також гармонізація європейських та українських стандартів щодо питань експорту продукції.

Реформи в галузі рослинництва лише тоді матимуть позитивні наслідки, коли буде задіяно весь науковий і економічний потенціал країни для підвищення ефективності аграрного сектора як основи подальшого зростання матеріального виробництва.

Список використаної літератури:

1. Агропромисловий комплекс України: тенденції та перспективи розвитку. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 574 с.
2. Муравйова О.В. Особливості інноваційного розвитку картоплярства та проблеми їх провайдингу у виробництво / О.В. Муравйова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – Вип. 20. – С. 471-473.
3. Газета підприємців АПК «Агробізнес сьогодні» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://agro-business.com.ua/agro/ahronomiia-sohodni/item/216-perspektyvy-druhoho-khliba.html>
4. Онлайн-ресурс ексклюзивної, актуальної, якісної та корисної інформації про агропромисловий комплекс «AgroPortal.ua» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://agroportal.ua/ua/views/blogs/eksportnyi-nds-po-soe-snyal-li-minfin-vse-voprosy/#>
5. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Інститути та інституції у розвитку аграрної сфери економіки // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 169–176.

Ключові слова: рослинництво, картоплярство, соя, експорт, гармонізація законодавства.

Ключевые слова: растениеводство, картофелеводство, соя, экспорт, гармонизация законодательства.

Key words: plant growing, potato growing, soybean, export, harmonization of legislation.

ГРИГОР'ЄВА ХРИСТИНА АНТОНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, докторант

КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: ПРАВОВІ РЕАЛІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ

Важливість стабільного кредитування сільського господарства вже давно визнана на світовому рівні. Українські реалії свідчать про дороговизну та недостатній обсяг кредитування сільськогосподарської діяльності, що має закономірні наслідки у повільних зрушеннях у напрямі інноваційних змін, оновленні техніко-технологічного обладнання, впровадженні енергозберігаючих та ресурсозберігаючих технологій тощо. Постійні проблеми із кредитним забезпеченням сільського господарства вимагають посиленої уваги до формування належного

правового забезпечення цих відносин. Особливо потребують удосконалення правові засади надання державної кредитної підтримки, оскільки у чинному законодавстві така підтримка системно не врегульована.

На нашу думку, державна підтримка кредитування сільського господарства може бути представлена у кількох основних напрямках:

1) *використання правових механізмів пільгового кредитування* (безпосереднє державне кредитування на пільгових умовах та здешевлення кредитів, наданих комерційними фінансовими установами). Принципова різниця між безпосереднім кредитуванням та здешевленням кредитів комерційних банків полягає у такому: а) пільгові кредити – це поворотна підтримка, тоді як здешевлення кредитів – безповоротна; б) пільгове кредитування може бути платне або безоплатне, у той час як здешевлення кредитів лише безоплатне; в) пільгове кредитування має договірну природу, а здешевлення кредитів – компенсаційну.

Станом на сьогодні прикладом безпосереднього державного кредитування сільськогосподарських підприємств можна назвати правовий механізм державних заставних закупівель зерна. За своєю основною суттю даний правовий механізм ідентифікується як державна кредитна підтримка, проте вона не універсальна, а спеціалізована, оскільки надається лише виробникам зерна – об'єкту державного цінового регулювання. Агропротекційна ознака проявляється, у першу чергу, у низькій вартості такого кредитування. Однак даний правовий механізм підтримки вже кілька років фактично не працює. Іншим важливим різновидом прямої кредитної підтримки необхідно зазначити кредитування фермерських господарств відповідно до бюджетної програми «Надання кредитів фермерським господарствам». Така підтримка також є спеціалізованою, адже має вузьке та чітко окреслене коло адресатів – лише фермерські господарства.

На жаль, незважаючи на усі позитивні риси безпосереднього державного кредитування на пільгових умовах такий різновид державної підтримки сільського господарства не розвинено в Україні. Це є незадовільною ситуацією, оскільки при правильній організації таких відносин, вони мають потрійну користь: агропротекційний ефект, економія бюджетних коштів, можливість поповнення бюджету за рахунок помірної плати за користування кредитними коштами.

Здешевлення кредитів, наданих комерційними банками, полягає в оплаті державою частини відсотків за кредитами, одержаними сільськогосподарськими підприємствами. Цей вид державної підтримки входить до числа традиційних заходів підтримки сільського господарства в Україні та реально функціонує протягом майже двадцяти років. Проте слід відмітити негативну тенденцію до суттєвого коливання сум бюджетних коштів, які виділяються на фінансування програми (зокрема, у 2017 році – 300 млн грн, у 2018 – 66 млн грн, у 2019 – 127,16 млн грн), адже нестабільність фінансування спричиняє нестабільність відносин.

2) *розвиток правових механізмів забезпечення кредитних зобов'язань* (застава, іпотека, гарантія тощо). Загальною правовою проблемою в окресленому колі суспільних відносин слід визнати відсутність

спеціалізованого законодавства, яке б враховувало агропротекційні потреби. Найбільш гострими теоретичними і практичними проблемами у цій сфері слід вказати наступні: а) відпрацювання ефективного та безпечного механізму застави прав користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення (прав оренди, емфітевізису); б) розблокування земельно-іпотечного кредитування сільського господарства шляхом законодавчого врегулювання обігу земель сільськогосподарського призначення; в) врахування специфіки сільськогосподарської діяльності у відносинах надання державних гарантій виконання агрокредитних зобов'язань.

3) *формування інституційно-правової системи кредитування сільського господарства*. Для налагодження стабільного і доступного кредитування сільського господарства вкрай важливою є диверсифікація джерел кредитування. Саме тому, у аграріїв має бути реальна можливість залучати державні, комунальні та приватні кошти шляхом отримання кредитів від: а) спеціального державного кредитного агента; б) органів місцевого самоврядування; в) комерційних банків; г) кредитних кооперативів; д) інших джерел, не заборонених законом. Найбільше питань та науково-практичних дискусій викликає утворення державного спеціального кредитного агента, який би забезпечував пільгове кредитування сільського господарства. Слід зазначити, що існуючі спеціалізовані Аграрний фонд та Укрдержфонд як бюджетні установи не здатні забезпечувати на потрібному рівні широкомасштабну, постійну та стабільну діяльність з пільгового кредитування сільського господарства. На нашу думку, таку діяльність може вести тільки банк (Державний аграрний банк). Ми бачимо такий банк лише державним, а перелік покладених на нього завдань досить широким: земельно-іпотечне кредитування; кредитування на пільгових умовах; надання гарантій для забезпечення виконання кредитних зобов'язань сільськогосподарських підприємств перед іншими кредиторами; викуп прострочених боргів за земельно-іпотечними правовідносинами відповідно до вимог законодавства; участь у ринку земель сільськогосподарського призначення тощо.

Важливою складовою інституційного забезпечення кредитування сільського господарства є активізація кредитної кооперації. Фактично на сьогодні склалася ситуація, коли навіть за великого бажання сільськогосподарських товаровиробників об'єднатися з метою утворення кредитного кооперативу, законодавство не лише не підтримує цей крок, воно стоїть цьому на заваді. Кредитна спілка у тій правовій моделі, що змальована у Законі України «Про кредитні спілки», не може бути ефективно використана для завдань кредитування сільського господарства, а альтернативного варіанту кредитної кооперації законодавство не містить. На нашу думку, утворення сприятливої і зрозумілої нормативно-правової основи кредитного кооперування у сільському господарстві дасть змогу сільськогосподарським підприємствам самостійно акумулювати кошти та здійснювати інвестиційні кредитні операції на некомерційних засадах, а отже, – залучати дешеве фінансу-

вання. Саме в розробці та прийнятті відсутнього наразі законодавства – Закону України «Про кредитну кооперацію» – ми бачимо головний напрям державного сприяння, принаймні на початковому етапі становлення кредитної кооперації у сільському господарстві.

4) *формування паралельних механізмів приватного кредитування сільського господарства*. Яскравим прикладом реалізації цього напрямку є розвиток законодавства щодо аграрних розписок, за якими виконання кредитних зобов'язань невід'ємно пов'язане із сільськогосподарським виробництвом та враховує його специфіку. Якщо аналізувати агропротекційну складову правового механізму аграрних розписок, слід визнати, що вона є досить обмеженою. Це у першу чергу проявляється у непропорційності правового положення боржника і кредитора, оскільки кількість та якість правових засобів охорони і захисту прав кредитора значно вища ніж боржника. Так, нормою, яка має агропротекційне значення, є положення ч. 6 ст. 7 Закону України «Про аграрні розписки», в якій регламентуються відносини у разі загибелі посівів, майбутній врожай з яких є предметом застави за аграрною розпискою. У такому випадку боржник зобов'язаний за погодженням з кредитором замінити предмет застави іншим аналогічним або рівноцінним майном. Якщо ж боржник не досягне згоди з кредитором про інший предмет застави у разі загибелі посівів, майбутній врожай з яких є предметом застави за аграрною розпискою, предметом застави стає майбутній врожай сільськогосподарської продукції, що вирощується на земельній ділянці, на якій розміщувалися загиблі посіви. Тобто, у ситуації, коли стався неврожай, законодавець передає головну роль сільськогосподарському товаровиробнику: адже саме він обирає та пропонує кредитору інше своє майно для задоволення його вимог, а випадку відмови кредитора діє імперативне правило щодо перенесення його зобов'язання на наступний рік. Це правило в інтересах сільськогосподарського товаровиробника, оскільки не дає права негайного стягнення будь-якого іншого майна для задоволення вимог кредитора, і фактично є чимось на кшталт «другого шансу».

Ще одне законодавче положення, що захищає права боржника, полягає у притягненні до відповідальності кредитора, який порушив обов'язок повернути аграрну розписку після отримання виконання зобов'язання за нею у повному обсязі. Ці норми мають на меті підвищення дисципліни та удосконалення етики аграрних відносин, а також виконують превентивну функцію: адже повернення аграрної розписки дає можливість боржнику відмітити її виконання у реєстрі аграрних розписок, а значить безпосередньо впливає на зняття застави з сільськогосподарської продукції та має значення для одержання наступних кредитних фінансувань.

За результатами нашого схематичного викладу можна зробити кілька висновків щодо стану державної підтримки агрокредитування. По-перше, пряме пільгове кредитування для широкого кола сільськогосподарських підприємств не передбачене. По-друге, можливості забезпечення виконання кредитних зобов'язань суттєво обмежені

через блокування іпотеки земель сільськогосподарського призначення; законодавство щодо інших різновидів забезпечення зобов'язань не містить спеціалізованих агропротекційних норм. По-третє, інституційне забезпечення агрокредитування обмежене лише колом комерційних суб'єктів (переважно банками). Ні державне, ні кооперативне кредитування не налагоджені у зв'язку із відсутністю необхідного законодавства. По-четверте, поява альтернативного правового механізму кредитування сільського господарства у вигляді аграрних розписок нами вітається, однак слід констатувати, що агропротекційний потенціал аграрних розписок незначний.

Ключові слова: кредитування сільського господарства, пільгове кредитування, державна підтримка сільського господарства.

Ключевые слова: кредитование сельского хозяйства, льготное кредитование, государственная поддержка сельского хозяйства.

Key words: lending to agriculture, preferential lending, state support of agriculture.

ГОДОВАНЮК АНДРІЙ ЙОСИПОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

СКАСУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВА ОРЕНДИ ЗЕМЛІ

Однією з найголовніших гарантій забезпечення земельних прав є вирішення земельних спорів судом, позаяк справедливий і неупереджений судовий розгляд справ дозволяє поновити порушені права суб'єктів земельних правовідносин, забезпечуючи реалізацію їхніх земельних прав та інтересів

Сьогодення свідчить про те, що земельні спори посідають самостійне місце серед великої кількості правових спорів. Розгляд земельних спорів в порядку адміністративного судочинства та з'ясування їх сутності, правової природи й особливостей, ролі в гарантуванні використання й охорони земель набуває безпосередньої практичної значущості й викликає значний інтерес не лише громадськості, а й науковців.

Окремі аспекти проблеми розгляду земельних спорів порушували в наукових працях такі вчені як: А.О. Арсенюк, О.В. Бурцев, О.В. Ільницький, І.І. Каракаш, В.В. Квак, Л.В. Лейба, М.П. Мельник, О.В. Яцунта ін.

Скасування державної реєстрації права оренди є однією з тих багатьох проблем, з якими повсякчас мають справу орендарі і орендодавці земельних ділянок. Досліджуючи процесуальні особливості даних справ, варто звернутись до практики Верховного Суду. Відповідно до ст. 327 КАС України судом касаційної інстанції в адміністративних справах є Верховний Суд. Згідно положень ст. 36 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» Верховний Суд є найвищим судом у системі

судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

Верховний Суд на виконання своїх завдань здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики; забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

Висновки Верховного Суду стосовно справ із розгляду земельних спорів можна виокремити в змістовні групи. Так, Верховним Судом часто надаються висновки щодо спорів, у яких предметом спору є скасування запису державного реєстратора щодо права власності на земельну ділянку з підстав наявності у реєстрі декількох взаємовиключних відомостей стосовно власника тієї чи іншої земельної ділянки.

У 2013 році різновид даної категорії спорів став актуальним. У переважній більшості позовів, орендарі земельних ділянок звертались саме до адміністративних судів з позовами про скасування державної реєстрації права оренди нових орендарів. Верховний Суд України з 2015 року сформував і притримувався однозначної позиції, що реєстрація права оренди, яка була здійснена пізніше, має бути скасована, оскільки наявність вже зареєстрованого права оренди на одну і ту ж земельну ділянку є підставою для відмови в державній реєстрації (постанови Верховного Суду України від 29.09.2015 р., від 30.03.2016 р., від 15.11.2016 р.). Зважаючи на такі висновки, суди визнавали незаконними дії реєстраторів щодо реєстрації права оренди за орендарями, які зареєстрували право оренди пізніше та скасовували реєстраційні дії [1].

Однак, у квітні 2018 року створений Верховний Суд у постанові від 4 квітня 2018 року дійшов висновку, що характер та суть подібних спорів полягає не в законності чи незаконності дій державного реєстратора, а праві власності на земельну ділянку. За таких обставин, подібні спори мають приватноправовий характер та мають розглядатись в господарських чи цивільних судах. При цьому, Суд зазначив, що подібна позиція висловлювалась раніше Верховним Судом України у постановях від 14.06.2016 р. та від 11.04.2017 р., і Суд не знаходить підстав для відступу від неї. Таку ж позицію Верховний Суд висловив і в постанові від 18.04.2018 р.

Варто підкреслити, що постанови Верховного Суду України від 14.06.2016 р. та від 11.04.2017 р., на які вказав Верховний Суд та від позицій висловлених в яких він вирішив не відступати, не стосуються подвійної реєстрації права оренди землі, а винесені у справах про визнання протиправними та скасування дій державних реєстраторів щодо реєстрації права власності на об'єкт нерухомого майна, та щодо реєстрації права власності на предмет іпотеки в рахунок задоволення вимог іпотекодержателя. Відтак, в червні Верховний Суд інакше підійшов до визначення юрисдикції судів у подібних спорах.

У постанові від 12.06.2018 р. в адміністративній справі Верховний Суд вказав, що одним із обов'язків державного реєстратора є встановлення відсутності суперечностей між заявленими та вже зареєстрованими правами на нерухоме майно та їх обтяженнями. І для перевірки

цієї інформації, з метою недопущення одночасного існування подвійної державної реєстрації прав, державний реєстратор не лише вправі, а й повинен, зокрема, витребувати інформацію від відповідних органів, які проводили таке оформлення раніше, вимагати, у разі потреби, подання додаткових документів, тощо.

Таким чином, Суд дійшов висновку, що саме через неналежне виконання державним реєстратором його обов'язків факт існування реєстрації права «первісного» орендаря на користування цією ж ділянкою залишився поза увагою державного реєстратора, що призвело до подвійної державної реєстрації права.

Суд наголосив, що одночасне існування державної реєстрації кількох прав оренди на одну земельну ділянку суперечить засадам офіційного визнання і підтвердження державою фактів виникнення прав на нерухоме майно, є порушенням чинного законодавства та інтересів позивача, за яким право оренди земельної ділянки зареєстровано первинно та не припинялося. Відтак дійшов висновку, що рішення судів попередніх інстанцій про задоволення позову підлягають залишенню без змін.

При цьому, Суд вказав, що не вважає за можливе застосування у даній справі правових висновків, викладених у постановках від 04.04.2018 р. та 18.04.2018 р., 14.06.2016 р., оскільки спірні правовідносини у цій справі не пов'язані з виконанням (невиконанням) чи правомірністю укладення договорів оренди землі, на підставі яких була проведена реєстрація права.

Нажаль, як бачимо з вищенаведеного, єдиної позиції Верховного Суду в даній категорії справ не існує. Питання лишається відкритим, а власникам та користувачам земельних ділянок варто лише сподіватися на швидке вирішення цієї «неузгодженості».

Список використаної літератури:

1. Каракаш І. І. Проблеми підвищення якості земельного законодавства України / І. І. Каракаш, В. Д. Сидор // Актуальні проблеми держави та права. – 2012. – № 54. – С. 105–110.

Ключові слова: державна реєстрація; оренда землі; адміністративне судочинство.

Ключевые слова: государственная регистрация; аренда земли; административное судопроизводство

Key words: State registration; leasing land; administrative proceedings.

КАНІВЕЦЬ ЛЮДМИЛА АНАТОЛІЙВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

САМОЗАХИСТ ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Конституція України, проголосивши екологічні права в якості основних прав людини (ст. 50), визнала їх утвердження і забезпечення головним обов'язком держави (ст. 3) [1]. Система екологічних прав громадян сформувалась на основі права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Зазначене право, як слушно відзначається вченими, належить до кола тих прав і свобод, сукупність яких надає можливість говорити про положення особистості в конкретному суспільстві, а також про характеристики держави. Крім того, дане право визначає показники якості життя, і з цих позицій забезпечення сприятливості навколишнього природного середовища виступає складовою частиною загальних заходів з підвищення якості життя людини [2, с. 25]. Гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей, відповідно до п. «б» ч. 1 ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», визнано одним із основних принципів охорони навколишнього природного середовища.

Законодавче закріплення і визнання екологічних прав громадян оцінено одним із найвагоміших досягнень екологічного права. Варто зауважити, що важливим механізмом реалізації будь-якого права є його охорона та можливість захисту у разі порушення, невизнання чи оспоровання, від рівня розвитку яких і залежатиме ступінь гарантованості такого права.

Комплекс узгоджених організаційних заходів, що здійснюється уповноваженими органами і (або) громадянами самостійно, спрямований на відновлення екологічних прав у разі їх порушення, невизнання чи оспоровання та усунення перешкод у їх реалізації визначається в якості форми захисту екологічних прав громадян. При цьому варто вирізняти юрисдикційну та неюрисдикційну форму такого захисту, основна відмінність між якими полягає у можливості реалізації останньої безпосередньо самими учасниками відповідних правовідносин без звернення до компетентних державних органів, уповноважених на захист прав та інтересів. Одним із різновидів неюрисдикційної форми захисту екологічних прав є їх самозахист.

Можливість захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами надана кожному відповідно до ст. 55 Основного Закону держави. Екологічне законодавство, зокрема Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», не містить приписів щодо здійснення особою самозахисту екологічних прав. Право особи на самозахист свого

цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань визначено у ч. 1 ст. 19 Цивільного кодексу України. А саме під самозахистом розуміється застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Відповідно, законодавець гарантує можливість реалізації способів самозахисту не тільки особі, права якої порушені, а й третім особам. Не усі науковці підтримують цей підхід законодавця. Зокрема, у правовій доктрині звертається увага на те, що самозахист є особливим випадком захисту, специфікою якого є безпосередній захист порушеного права лише своїми власними діями.

Зміст положень ч. 2 ст. 19 Цивільного кодексу України дає змогу зробити висновок про те, що підставою для здійснення самозахисту є порушення права. Тоді як у ч. 1 цієї ж статті мова йде про право на самозахист від порушень і протиправних посягань, що дало змогу дослідникам дійти висновку про можливість реалізації права на самозахист у випадку створення реальної загрози такого порушення чи посягання у майбутньому.

Характеризуючи право на самозахист екологічних прав громадян варто відзначити наступні його ознаки: 1) є формою захисту прав, що реалізується особою самостійно без звернення до відповідних органів, уповноважених на захист прав і свобод особи, та не виключає можливості залучення третіх осіб для такого захисту (у випадку неможливості особою самостійно реалізувати зазначене право); 2) підставою для його здійснення є порушення екологічних прав, посягання на них чи створення реальної загрози порушення (посягання) у майбутньому; 3) має здійснюватися з додержанням моральних засад суспільства, способами, що не заборонені законом.

Що стосується безпосередньо способів самозахисту екологічних прав громадян, то вони, як засвідчують положення ч. 2 ст. 19 Цивільного кодексу України, можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства. Вибір способу самозахисту порушених екологічних прав залежатиме від характеру і змісту права, що підлягає захисту, характеру дій, наслідків, що спричинені таким порушенням, посяганням (їх реальною загрозою у майбутньому). На відміну від способів захисту суб'єктивних екологічних прав, узагальненого переліку способів самозахисту таких прав ані екологічним, ані цивільним законодавством не визначено. І це є цілком логічним, адже «неможливо врахувати і вказати в законі всі порушення прав, які можуть бути вчинені, і всі способи самозахисту від можливих порушень», а правильність вибору того чи іншого способу самозахисту є вкрай важливою так як під час недотримання вимог закону щодо його вибору «дії із захисту порушених прав можуть перерости в правопорушення (зловживання правом, самоуправство)» [3, с. 38]. При цьому варто зауважити, що критерії вибору конкретного способу самозахисту екологічних прав громадян варто вбачати у юридичних наслідках такого вибору. При цьому вибір способу самозахисту ефективним буде

лише тоді коли у повному обсязі забезпечить відновлення екологічних прав громадян та усуне перешкоди у їх реалізації.

Без сумніву, що особливості екологічних прав громадян, зокрема, права на безпечне для життя і здоров'я довкілля як об'єкту правового захисту, а також обумовлена цим специфічність відносин, пов'язаних із захистом названих прав, потребують нормативно-правової підтримки. Питання щодо права на самозахист екологічних прав громадян, підстав для його застосування та особливостей здійснення вимагають подальшого удосконалення шляхом закріплення у нормах Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» засад його здійснення, а також реалізації способів самозахисту екологічних прав громадян.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Васильева М.И. Право на благоприятную окружающую среду как элемент правового статуса личности / М.И. Васильева // Экологическое право. – 2005. – № 1. – С. 19-26.
3. Свердлык Г. Способы самозащиты гражданских прав и их классификация / Г. Свердлык, Э. Страунинг / Хозяйство и право. – 1999. – № 1. – С. 35-41.

Ключові слова: екологічні права громадян, право на самозахист, способи самозахисту.

Ключевые слова: экологические права граждан, право на самозащиту, способы самозащиты.

Key words: environmental rights of citizens, the right to self-defense, ways of self-defense.

ЛОКТЕВА-МАКЛАШОВА НАТАЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

Черкаський факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри галузевих юридичних дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

МАЙСТРЕНКО МАКСИМ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Черкаський факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри галузевих юридичних дисциплін

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Проблеми, пов'язані з правовим забезпеченням поділу земель за цільовим призначенням мають неабияку актуальність в Україні. З цього приводу є питання, що і надалі потребують законодавчого уточнення.

Загальним засадам поділу земель за цільовим призначенням присвячені праці вітчизняних фахівців у галузі земельного права, зокрема: П.Ф. Кулинич, А.М. Мірошніченко, В.В. Носіка, О.М. Пашенка, В.М. Правдюка, О.В. Степської, Н.І. Титової, В.Ю. Уркевича та інших. Подальшого наукового дослідження потребують питання, пов'язані зі складом земель сільськогосподарського призначення. Конституція України передбачає, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [1]. Першою за порядком, а, отже, і за значенням виділена в Земельному кодексі України (далі – ЗКУ) категорія земель сільськогосподарського призначення. Юридичне визначення земель закріплене у частині 1 статті 22 ЗКУ. Як видно із диспозиції наведеної правової норми, законом зазначено кілька підстав, за наявності кожної з яких землі підлягають віднесенню до земель сільськогосподарського призначення, а саме:

- землі, надані з відповідною метою (для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення певної діяльності, розміщення відповідної інфраструктури;
- землі, призначені для цих цілей.

Закон не містить вказівки, що слід розуміти під землями, призначеними для сільськогосподарських цілей. Немає єдиної точки зору з цього питання і в науковій літературі. Зустрічається точка зору, що призначення земель для сільськогосподарської мети може здійснюватися при зміні цільового призначення земельної ділянки [3, с. 183]. Таке визначення не є повним, окрім того, воно частково перетинається з терміном «надані», оскільки землі можуть бути одночасно і надані, і призначені для сільськогосподарської мети.

Мірошніченко А.М. вказує на те, що під землями, призначеними для сільськогосподарських цілей, слід розуміти землі СГП, що перебувають в запасі, а також ті, що підлягають сільськогосподарській рекультиваци після видобування корисних копалин; цілину, болота, чагарники, тощо, що підлягають сільськогосподарському освоєнню відповідно до певного локального акту (землевпорядного проекту, проекту рекультиваци, проекту консервації тощо) [4, с. 138].

Статтею 23 ЗКУ передбачено принцип пріоритетності земель сільськогосподарського призначення, а статтями 207-209 ЗКУ обов'язок відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва у разі виведення сільськогосподарських угідь зі сфери сільськогосподарського виробництва. Важливість раціонального використання та збереження земель СГП неодноразово підкреслювалась в літературі [3, с. 183].

Ми підтримуємо думку А.М. Мірошніченко, що в сучасних економічних умовах діюче правило про абсолютний пріоритет земель сільськогосподарського призначення вже втратило свою доцільність [4, с. 138].

Також про неточне формулювання частини 2 статті 19 ЗКУ стосовно земель запасу, що не дозволяє розмежовувати землі запасу сільськогосподарського призначення від земель запасу інших категорій. Цікаво, що окрім термінів землі, надані для сільськогосподарських цілей, та

землі, призначені для сільськогосподарських цілей, законодавець вживає також термін землі, придатні для потреб сільського господарства (стаття 23 ЗКУ) [2]. Проте положення статті 23 ЗКУ не відносять такі «придатні» землі до земель СГП, а лише заохочує уповноважені органи влади передавати такі землі для сільськогосподарських потреб.

Отже, з врахуванням інших положень чинного законодавства, абсолютно чітко можна відносити до земель сільськогосподарського призначення лише ті земельні ділянки, цільове призначення яких відповідним чином зазначено у даних державного земельного кадастру. Додаткові критерії по віднесенню земель до земель сільськогосподарського призначення наведено в частині 2 статті 22 ЗКУ, що пов'язує таке віднесення з окремими видами сільськогосподарських угідь.

До ріллі відносяться земельні ділянки, які систематично обробляються і використовуються під посіви сільськогосподарських культур, включаючи посіви багаторічних трав, а також чисті пари, площі парників і теплиць, а до сіножатей і пасовищ – землі, що можуть бути розорані лише з метою їх докорінного поліпшення і використовуються постійно під трав'яними кормовими культурами для сінокосіння та випасу худоби, а також міжряддя садів, які використовуються під посіви. Згідно з тлумачним словником, перелоги – це заросле травою поле, що свідомо не обробляється кілька років для відновлення родючості ґрунту [3, с. 138].

Незважаючи на фактичну відсутність відповідних нормативних дефініцій та визначеного порядку віднесення певних земельних масивів до тих чи інших видів сільськогосподарських угідь, сама по собі належність відповідної земельної ділянки до певного виду угідь може мати суттєве значення для власника чи користувача такої ділянки.

Так, земельні ділянки, що належать до ріллі, підлягають особливому порядку зміни цільового призначення та вилучення для суспільних та інших потреб [3, с. 138]. З врахуванням цього, на нашу думку, потрібне або чітке визначення та зрозуміла процедура встановлення чи визнання для всіх видів сільськогосподарських угідь, або належність земельних ділянок до тих чи інших угідь не повинна мати для землевласника чи користувача правовстановлюючого значення.

Достатньо суперечливим є віднесення до земель сільськогосподарського призначення так званих «несільськогосподарських угідь». Термін «угіддя» означає частину землі, що відрізняється від сусідніх ділянок специфічними способами господарювання [3, с. 139]. Сільськогосподарські угіддя є землями інтенсивної сільськогосподарської експлуатації, які щорічно беруть участь в сільськогосподарському виробництві. Тобто сам термін «угіддя» без позначення типу таких угідь не має сенсу. Прикметник «несільськогосподарські» не розкриває специфіки господарського використання земель. Більше того, незрозуміло, чому землі, які характеризуються певним «несільськогосподарським» способом господарювання повинні відноситись до земель сільськогосподарського призначення. Аналіз переліку земель, об'єднаний поняттям несільськогосподарські угіддя, дозволяє дійти до висновку, що в

рамках цієї групи зібрані досить різнобарвні за своїм характером різновиди земель, лише частина з яких може правомірно бути віднесена до сільськогосподарських. Так, безумовно пов'язані із сільськогосподарським виробництвом полязахисні лісові смуги, землі під сільськогосподарськими будівлями і дворами.

На нашу думку, розмежування угідь між собою повинно бути перш за все пов'язаним із якісними характеристиками відповідних земель та ґрунтів, і лише після того, як для кожного землевласника чи користувача стане зрозумілим, чому належні йому земельні ділянки відносяться до тих чи інших угідь, і які існують межі по зміні виду угідь, лише тоді можна вести мову про встановлення певних правових режимів для таких угідь. Угіддя самі по собі відображають особливості господарського використання землі, причому вибір виду такого використання повинен належати відповідному титульному землекористувачу. Різновид угідь не повинен бути ярликом чи клеймом земельної ділянки. Досить часто земельні ділянки, які надаються в сільській місцевості громадянам «для житлового будівництва», певним чином «успадковують» один із різновидів угідь (рілля, пасовиська і т.д.). Створюється така ситуація, коли тисячі гектарів земель, що протягом десятків років не розорювалися у обліковій звітності іменуються ріллею. Також, слід зазначити, що чинне земельне законодавство України передбачає особливий правовий режим для окремих видів земель сільськогосподарського призначення. Але критерії для такого додаткового поділу земель сільськогосподарського призначення на види, використані в ЗКУ, навряд чи можна визнати досить чіткими.

Список використаної літератури:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4. – Ст. 27.
3. Титова Н.І. Землі сільськогосподарського призначення: поняття, особливості, склад (правові аспекти) // Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України. Наук.- навч. посіб. / За ред. Н.І. Титової. – Л.: Вид-во ПАІС, 2005. – 368 с.
4. Мірошніченко А.М. Колізії в правовому регулюванні земельних відносин. Монографія. – К.: Правова Єдність, 2009. – 268 с.

Ключові слова: угіддя, землі сільськогосподарського призначення, цільове призначення земель, юридичне визначення земель, землекористувач.

Ключевые слова: угодья, земли сельскохозяйственного назначения, целевое назначение земель, юридическое определение земель, землепользователь.

Key words: land, agricultural land, purpose land use, legal definition of land, land user.

ПЛАТОНОВА ЄВГЕНІЯ ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ПРИМУСОВОГО ПРИПИНЕННЯ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

Інститут припинення прав на землю завжди становив особливий інтерес з погляду забезпечення законності у земельних відносинах, реалізації прав на землю та виконання земельно-правових обов'язків. Шляхом визначення в законодавстві переліку підстав припинення прав на земельну ділянку законодавець вказує на потенційні можливості для здійснення права власності або права користування земельною ділянкою шляхом їх припинення та визначає способи такого припинення.

Одночасно в земельному законодавстві мають існувати відповідні правові механізми припинення права власності на земельну ділянку або права землекористування, які в кожному випадку припинення цих прав гарантуватимуть прозорість та законність даної процедури, здатні будуть забезпечити можливості для примусового припинення земельних прав та межі компетенції органів влади, їх посадових осіб, інших уповноважених осіб по вчиненню дій, спрямованих на припинення права власності на земельну ділянку тощо. Проте, в багатьох випадках припинення прав на земельну ділянку наявні правові норми є не досконалими, суперечливими та потребують корегування.

Примусовий порядок припинення прав на землю закріплений у єдиній нормі Земельного кодексу, що охоплює як припинення права власності на землю, так і припинення права користування земельною ділянкою. В інших нормах детально регламентуються особливості умов їх реалізації для кожного способу припинення права земельної власності та права землекористування. Оскільки примусове припинення суб'єктивних прав на землю здійснюються не з волі її власника або землекористувача, загальним для примусових підстав, що припиняють право власності на землю та право землекористування, є судовий порядок їх застосування.

Слід звернути увагу на непослідовність земельного законодавства у викладі загальних та примусових підстав для припинення прав на землю. З одного боку, Земельний кодекс містить виключний перелік підстав припинення права власності та права користування землею, а з іншого узагальнений характер підстав примусового припинення прав на землю. Цілком очевидно, що ст. 143 Земельного кодексу України (далі – ЗКУ) є узагальненою нормою і містить підстави припинення і права власності, і права землекористування, в той час як ст. 140 ЗКУ визначає лише підстави припинення права власності, а ст. 141 ЗКУ встановлює лише підстави припинення права землекористування [1].

Отже зазначені норми співвідносяться між собою як загальна (ст. 143) та спеціальні (ст. 140 та ст. 141). Згідно з правилами тлумачення та застосування правових норм, якщо закон містить з одного і того самого питання дві норми, з яких одна є загальною, а друга – спеціальною, то застосовується спеціальна норма. Таким чином, право приватної власності на землю може бути припинено з підстав, передбачених у ст. 140 ЗКУ, а право землекористування з підстав, передбачених у ст. 141 ЗКУ.

В свою чергу, ст. 143 ЗКУ визначає вичерпний перелік випадків припинення прав на земельну ділянку, у яких застосування примусу є можливим, що дозволяє відмежувати їх від випадків, коли припинення цих права у примусовий спосіб забороняється, що є однією з гарантій цих прав.

Диференційований підхід до розгляду змісту ст. 143 Земельного кодексу, дозволяє виділити підстави примусового припинення права власності на землю та примусового припинення права землекористування. До примусових підстав припинення права власності на земельну ділянку, що здійснюються у судовому порядку, відносяться: невідчуження земельної ділянки іноземними особами права та особами без громадянства у встановлений строк у законом визначених випадках; примусового відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності; примусового звернення стягнень на земельну ділянку по зобов'язаннях власника цієї земельної ділянки; конфіскації земельної ділянки тощо. При цьому, якщо у перших двох випадках примусове припинення права земельної власності може здійснюватися в порядку цивільного судочинства без надання доказів провини власника, то в останніх двох випадках воно може застосовуватися як у цивільному, так і у кримінальному судочинстві, з представленням доказів провини власника землі [2, с. 267].

Примусове припинення права користування земельною ділянкою в судовому порядку може здійснюватися у двох випадках. Згідно із змістом ст. 143 ЗКУ, воно застосовується у разі використання земельної ділянки не за цільовим призначенням та у разі неусунення допущених порушень законодавства (забруднення земель радіоактивними і хімічними речовинами, відходами, стічними водами, забруднення земель бактеріально-паразитичними і карантинно-шкідливими організмами, засмічення земель забороненими рослинами, пошкодження і знищення родючого шару ґрунту, об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем, порушення встановленого режиму використання земель способами, які завдають шкоди здоров'ю населення) в строки, встановлені вказівками (приписами) центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі. Закон не пов'язує зазначені випадки примусового припинення права землекористування з його видами та строками, що дозволяє говорити про їх поширення як на постійне, так і на орендне користування земельними ділянками [3, с. 214].

З метою ефективного регулюванню земельних відносин у сфері примусового припинення прав на земельні ділянки вкрай необхідним є подальше вдосконалення чинного земельного законодавства, усунення зазначених недоліків наявного правового регулювання у вказаній сфері, а також встановлення чіткого переліку правових умов, підстав та порядку примусового припинення прав на земельні ділянки.

Список використаної літератури:

1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III / Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4. Ст. 27.
2. Платонова Є.О. Загальні умови та спеціальні підстави припинення прав на землю / Набуття і реалізація прав на землю в Україні: навчальний посібник / [А. Й. Годованюк, І. І. Каракаш, Є. О. Платонова та ін.]; за ред. проф. І. І. Каракаша. – Одеса: Юридична література, 2016. С. 249-267.
3. Платонова Є.О. Припинення прав на землю / Земельне право України: навчальний посібник / [І.І. Каракаш, В.Д. Сидор, Т.Є. Харитонova та ін.]; за ред. І.І. Каракаша і Т.Є. Харитонovої. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса: Юридична література, 2017. С. 280-297.

Ключові слова: припинення прав на землю, підстави примусового припинення права власності, підстави примусового припинення права землекористування, гарантії земельних прав, судовий порядок захисту.

Ключевые слова: прекращение прав на землю, основания принудительного прекращения права собственности, основания принудительного прекращения права землепользования, гарантии земельных прав, судебный порядок защиты.

Key words: termination of rights to land, grounds for the forced termination of the right of ownership, grounds for the forced termination of the right of land use, land rights guarantees, judicial protection order.

STEPSKA OLENA

National University «Odessa Law Academy»,
Assistant Professor of Agrarian, Land and Environmental Law

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF THE LAND MARKET IN UKRAINE

The land reform in Ukraine is an important part of the economic transformations that take place in our country on the way to the establishment of market relations. The legal field and the necessary legal framework for the further successful formation of a market economy have been formed on the whole during the years of the land reform. On the one hand, the land reform has had a significant impact on the nature of economic relations, the intensification of practical transformations in the agrarian sector, on the other hand – it covered a large range of methodological and methodical problems

that need to be solved on the basis of acquired practical experience and implemented promptly.

The land market is still in the making in Ukraine, but just today it should promote the efficient use of the land fund and the formation of rational land use. Land transformations should be carried out competently, on the basis of a reliable scientifically well-grounded and practically tested economic and legal mechanism. Consequently, the creation of a legal mechanism regulating the land turning, capable of ensuring the functioning of the land market is one of the most important tasks of the land legislation. However, it can not be assumed that the conclusion of civil-law agreements on the alienation of land has an appropriate legal basis before the adoption of the law on the land market.

According to analysis of objective market needs, state regulation of the land market should provide: legislative and other normative-legal regulation of transactions in the land market; development of regional land reform programs with specific goals, stages of implementation and sources of financing; state registration of quantity and quality of land; collection, storage, processing and dissemination of information on land plots; fixing cadastral value of land plots and the size of land payments; fixing market value and rent amounts for land plots in state and communal ownership; improvement of procedures for state registration of rights and agreements with land plots; development of land market infrastructure; provision of rights guarantees of rights to land of bona fide owners; introduction of effective legal restrictions and economic sanctions for possible negative effects of land purchase (speculation, monopoly, latifundizm); control over the use of purchased land plots for the intended purpose; ensuring the balance of the land market (simulation or reduction of demand and supply of land).

One of the most widespread agreements on acquiring the right of property in the land market is a contract of land sale.

Not all land plots can be the subject of a sales contract. The lands of state and communal property can not be the subject of land sale contracts, since they can not be privately owned according to the land legislation. The lands excluded from civilian turnover or limited in turnover can not be the subject of land sale contracts either. Thus, the analysis of clause 15 of the Transitional Provisions of the Land Code of Ukraine gives grounds for determining that during operation of the moratorium, the sale of any agricultural land plots of state and communal property is prohibited. However, as far as the land plots owned by citizens and legal entities are concerned, the prohibition of sale or other means of alienation is established only for certain types of use of agricultural land (for commercial agricultural production, land plots allocated in kind (on the ground) to the owners of land shares (shares) for the conduct of a private peasant farm, as well as land shares (shares)) [1, c. 158].

According to many lawyers, the current moratorium clearly violates the constitutional rights of Ukrainian citizens.

Undoubtedly, the ban on land sales does not contribute to the development of agricultural business and the development of a full-fledged land market. In our view, the lack of a land market significantly impedes the

development of both agrarian business and in general the inflow of investments; prolonging the moratorium brings tremendous losses to the country, the budget does not adhere billions of hryvnias annually, and, in general, loses billions of dollars in foreign investments.

Today the rights of owners of agricultural land are limited. They can not buy or sell their land. In the absence of agricultural land market in Ukraine the market of land lease is developing. That is why today the rent is one of the most common transactions with land for agricultural purposes.

The analysis of the current agrarian, land and civil legislation of Ukraine shows that it does not fully solve the problem of concluding the lease agreement of agricultural lands.

In agriculture the rent plays an important role as a form of exercise of the right of ownership and efficient land use. Countries with developed market economy, where land rent is the most common form of its use have great experience in rental relations. Germany, Britain, France, Belgium and the Netherlands have a lot of the lease land. Here the farmers while expanding the farm traditionally prefer not to buy the land but to lease it. It costs them much cheaper and the farmers put the money which they saved into their production. Moreover, recently areas of sown have been limited in the EU countries and it is easier to regulate this process by means of the rent [2, c. 127].

Thus, an analysis of the current legislation which is governing the lease of land now, indicates that a number of important and fundamental issues in this area are not always clearly regulated. Most legal requirements are not coordinated. This complicates the application of legal norms in law enforcement. Despite the continued existence of the special Law of Ukraine «On Land Lease» the application of its provisions is not perfect. The practice of law governing the lease of land and rights to them, testifies that some aspects of the lease relations are interpreted ambiguously by their participants. Thus, the legal principles of rent relations in land use in agriculture need to be further improved.

The solution of the problems of relations on lease of agricultural land can be next legislative provisions: legislative strengthening of legal mechanisms and ways of further development of relations in the agricultural land use and ownership of agricultural land; improvement of the institute of lease of agricultural lands, which will increase the investment attraction and economic efficiency of agricultural land; sustainable land use, rational and effective use of land.

Proceeding from the historical experience of the EU member states in the introduction of the agricultural land market, the priority objectives of the state policy of Ukraine in the process of forming the land market are: improving the method of agricultural land evaluation, which would take into account both natural and market factors; creation of the regulatory framework and the system of automated state land cadastre management; the inclusion of land assets in the statutory funds of agricultural enterprises, which will enable to preserve integral land-property complexes in agrarian production

and provide access of owners of such enterprises to credit resources; rationalization of land use [3, с. 91].

References:

1. Stepska O.V. Scientific and practical analysis of problem aspects of contractual land relations. Actual problems of legal regulation of agrarian, land, ecological and nature-resource relations in Ukraine: collective monograph / repr. ed.: T.E. Kharitonova, I.I. Karakash Odessa: Publishing House «Helvetica», 2018. P. 151-171.
2. Olena Stepska. Legal regulation of lease of agricultural land // *Leges et viata*. 2017. – Martie. – P. 126-128.
3. Zinchuk T., Dankevich V. European experience in the formation of the agricultural land market. *Economy of agroindustrial complex*. 2016. № 12. P. 84-91.

Ключові слова: ринок землі, землі сільськогосподарського призначення, власник землі, оренда, договір купівлі-продажу земельної ділянки.

Ключевые слова: рынок земли, земли сельскохозяйственного назначения, собственник земли, аренда, договор купли-продажи земельного участка.

Key words: land market, agricultural land, the owner of land, lease, contract of land sale.

ЧУМАЧЕНКО ІННА ЄВГЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО УМОВ ТА ПОРЯДКУ ЗАСТОСУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВИКОРИСТАННЯ, ОХОРОНУ ТА ВІДТВОРЕННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ

Застосування юридичної відповідальності за порушення вимог використання, охорони та відтворення тваринного світу передбачено у ст. 63 ЗУ «Про тваринний світ», ст. 42 ЗУ «Про мисливське господарство та полювання», ст. 52 ЗУ «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», ст. 20 ЗУ «Про Червону книгу України» тощо. Відповідно до ЗУ «Про тваринний світ» порушення законодавства в галузі використання, охорони і відтворення тваринного світу тягне за собою адміністративну, цивільно-правову чи кримінальну відповідальність. Проте, слід звернути увагу, що фауністичним законодавством передбачено також застосування дисциплінарної відповідальності (ЗУ «Про мисливське господарство та полювання», ЗУ «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів»).

Згідно Кримінального кодексу України (далі – ККУ) за порушення вимог фауністичного законодавства кримінальна відповідальність застосовується відповідно до наступних статей ККУ: 243 – забруднення моря; 244 – порушення законодавства про континентальний шельф України; ч. 2 ст. 245 – знищення або пошкодження лісових масивів; 248 – незаконне полювання; 249 – незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; 250 – проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів; 251 – порушення ветеринарних правил; 441 – екоцид.

До винних осіб застосовуються кримінальні штрафи у значних розмірах, обмеження або позбавлення волі на різні терміни. Проте на практиці частіше за все застосовуються статті 248, 249 ККУ.

Адміністративна відповідальність за порушення законодавства в галузі використання і відтворення тваринного світу передбачена у чисельних нормах Кодексу України про адміністративні правопорушення. Підставою притягнення осіб до цього виду відповідальності є адміністративне правопорушення (проступок). Адміністративні правопорушення в цій галузі умовно можна поділити на такі групи: у галузі порушення права державної власності на тваринний світ; у галузі порушення правил використання об'єктів тваринного світу; у галузі встановленого порядку управлінської і підприємницької діяльності; у галузі охорони тваринного світу.

До них віднесені наступні статті КУпАП: 50 – порушення права державної власності на тваринний світ; 76 – знищення або пошкодження для лісу фауни; 85 – порушення правил використання об'єктів тваринного світу; 85¹ – виготовлення і збут заборонених знарядь добування об'єктів тваринного або рослинного світу; порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин; 86¹ – експлуатація на водних об'єктах водозабірних споруд, не забезпечених рибозахисним обладнанням; 87 – порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення і акліматизації та схрещування диких тварин; 88 – незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу; 88¹ – порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах; 88² – порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій та торгівлі ними; 89 – жорстоке поводження з тваринами; 90 – порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України; 91² – перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів.

Суб'єктами адміністративних правопорушень можуть бути: громадяни України, іноземні громадяни і особи без громадянства, які на момент учинення проступку досягли 16-річного віку. Не підлягають притягненню до адміністративної відповідальності особи, які діяли за умов крайньої необхідності. Основні види адміністративних стягнень –

це штрафи, конфіскація незаконно добутих об'єктів тваринного світу, рушниця та інших знарядь і засобів учинення правопорушення, які є особою власністю порушника, позбавлення права полювання на термін до трьох років з конфіскацією мисливської зброї.

Цивільно-правова відповідальність за порушення законодавства в галузі використання, охорони і відтворення тваринного світу передбачена у формі покладення обов'язку на підприємство, установу, організацію і громадян відшкодовувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення фауністичного законодавства. Розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного світу, а також за знищення чи погіршення середовища їх існування встановлюється КМУ (ч. 4 ст. 63 ЗУ «Про тваринний світ»). Зокрема, згідно ст. 20 ЗУ «Про Червону книгу України» передбачено відшкодування шкоди, завданої незаконним добуванням, знищенням або пошкодженням об'єктів Червоної книги України, погіршенням середовища їх перебування.

Для цього виду відповідальності характерно те, що розмір шкоди, як правило, визначений фауністичним законодавством у вигляді такс – конкретних, попередньо обрахованих і закріплених у законодавстві грошових сум, розмірів збитків за кожен одиницю тварин, залежно від виду тварин, оптимальних витрат на відтворення об'єктів, яким завдана шкода. Такі такси затверджені постановами КМУ: «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)» від 7 листопада 2012 року № 1030, «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів» від 21 листопада 2011 року № 1209, «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» від 24 липня 2013 року № 541, а також наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України та Міністерства екології та природних ресурсів «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України) 19 червня 2017 року № 301/222.

Якщо неможливо зафіксувати кількість загинув тварин (у випадку загибелі риби у водоймах від отруєння), то підрахунок збитків обчислюється на підставі спеціальних методик, розроблених і затверджених спеціально уповноваженими державними органами. Так, збитки, заподіяні рибному господарству внаслідок забруднення рибогосподарських водойм стічними водами та шкідливими речовинами, обчислюються відповідно до Методики розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, затвердженої Мінекобезпеки України 18 травня 1995 року, Методики розрахунку збитків, заподіяних

рибному господарству внаслідок порушень правил рибальства та охорони водних живих ресурсів, затвердженою наказом Міністерства аграрної політики України і Міністерством охорони навколишнього природного середовища України від 12 липня 2004 року № 248/273. Такі методики допомагають здійснювати підрахунки збитків на підставі спеціальних формул по кожному виду порушень і по кожній стадії їх розвитку з визначенням загальних втрат рибного господарства спочатку в натуральному, а потім вартісному вираженні.

У випадках, коли розмір відшкодування збитків не визначений спеціальним законодавством про охорону тваринного світу, застосовуються положення Цивільного кодексу (ст. ст. 192 і 1166). Крім відшкодування збитків, незаконно добуті об'єкти тваринного світу підлягають вилученню у правопорушника і передачі для реалізації торговельним або заготівельним організаціям. У разі неможливості вилучення незаконно добутої продукції полювання порушник відшкодовує її вартість, яка обчислюється виходячи з ринкових цін на м'ясо, шкіряну, хутрову та іншу сировину вищого сорту, що діють на час відшкодування, у розмірах, визначених ст. 43 ЗУ «Про мисливське господарство та полювання».

Дисциплінарна відповідальність за порушення фауністичного законодавства, як вже було вище наведено, застосовується відповідно до ст. 42 ЗУ «Про мисливське господарство та полювання», ст. 52 ЗУ «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» тощо і настає внаслідок порушення особою трудових обов'язків, пов'язаних з використанням, відтворенням та охороною тваринного світу. Такий вид відповідальності може бути застосовано до працівників та посадових осіб, пов'язаних з підприємством, установою або організацією трудовими відношеннями у випадках невиконання або неналежного виконання ними трудових обов'язків, коли використання та охорона об'єктів тваринного світу входило до змісту їх трудових обов'язків. Відповідно до ст. 147 КЗпПУ, за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення: догана або звільнення. Дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому надано право прийняття на роботу даного працівника, або вищестоящими органами.

Ключові слова: тваринний світ; юридична відповідальність за порушення фауністичного законодавства; використання, охорона та відтворення тваринного світу.

Ключевые слова: животный мир; юридическая ответственность за нарушение фаунистического законодательства; использование, охрана и воспроизводство животного мира.

Key words: animal world; legal liability for violation of faunal legislation; use, protection and reproduction of the animal world.

ДЕМЧУК ТЕТЯНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права

ДОСТУП ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЕСТОНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Проблеми вільного доступу до інформації соціальної, економічної чи політичної стали надзвичайно актуальними, адже інформація відіграє важливу роль в житті людини, впливає на характер сучасної думки та мислення. Доступ до екологічної інформації не є винятком. Тому законодавчі органи різних країн світу постійно вдосконалюють діюче законодавство задля кращої поінформованості громадян та збереження благополучного довкілля.

Після розпаду Радянського Союзу кожна з колишніх республік розбудовуючи демократичну правову державу, почала оновлювати правові норми, в тому числі й ті, що регламентують екологічну поінформованість громадян.

Доступ до екологічної інформації у Естонській Республіці регламентується наступними законодавчими актами: Конституцією Естонської Республіки від 28 червня 1992 р., Загальної частиною Закону Естонської Республіки про екологічний кодекс від 16 лютого 2011 р., Законом Естонської Республіки про інформаційні послуги від 14 квітня 2004 р., Законом Естонської Республіки про публічну інформацію від 15 листопада 2000 р. та іншими.

Відповідно до ст. 44 Конституції Естонської Республіки «кожна людина має право вільно отримувати інформацію, яка поширюється для громадського користування. Всі органи державної влади, органи місцевого самоврядування та їхні посадові особи за законом зобов'язані надавати естонським громадянам інформацію про свою діяльність на прохання своїх громадян, за винятком даних, публікація яких заборонена законом або призначена виключно для внутрішнього використання. Відповідно до встановленого законом порядку, естонський громадянин має право ознайомитися з інформацією, що міститься в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, а також у архівах державних та місцевих органів влади» [1].

Основним спеціальним нормативно-правовим актом, який регулює право на доступ до екологічної інформації є Загальна частина Закону про екологічний кодекс від 16 лютого 2011 р., який регламентує процедуру отримання екологічної інформації, строки, підстави відмови тощо. Відповідно до ст. 23 Загальної частини Закону про екологічний кодекс – кожна людина має право на навколишнє середовище, яке відповідає його або її потребам для здоров'я та благополуччя, до якого він або вона піддається [3].

Аналіз діючого законодавства Естонської республіки дає змогу зробити висновок, що екологічна інформація – це інформація в письмовій,

видимій, звуковій, електронній або будь-якій іншій матеріальній формі, що стосується:

1) елементів навколишнього середовища, таких як повітря, атмосфера, вода, ґрунт, земля, ландшафти та природні території, включаючи водно-болотні угіддя; стан морських вод, природне різноманіття та взаємодія між компонентами природи, включаючи генетично модифіковані організми;

2) такі фактори, як речовини, енергія, шум, пробліскове світло, вібрація, радіація або відходи, включаючи радіоактивні відходи та викиди, які впливають або можуть вплинути на елементи навколишнього середовища;

3) заходи, включаючи адміністративні заходи, такі як законодавство, плани, програми, екологічні угоди та заходи, які впливають або можуть вплинути на елементи та фактори навколишнього середовища, а також заходи або діяльність, спрямовані на захист цих елементів навколишнього середовища;

4) звіти про виконання екологічного законодавства;

5) аналіз доходів і витрат та інших економічних аналізів і прогнозів, що використовуються в заходах і діях;

6) здоров'я та безпеку людини, включаючи забруднення питної води та харчового ланцюга [3].

Кожен громадянин має право вимагати надання йому публічної інформації про довкілля, шляхом подання заявки на роз'яснення відповідно до Закону про реагування на Меморандум про взаєморозуміння та запиту на роз'яснення або на підставі Закону про публічну інформацію або іншого акту. Для того, щоб отримати необхідну інформацію особа повинна подати запит в усній чи письмовій формі (особисто, поштою, факсом або електронною поштою). Обов'язковими елементами запиту згідно параграфа 14 Закону Естонської Республіки про публічну інформацію повинні бути: прізвище та ім'я особи або найменування установи, яка вимагає надання інформації; контактну інформацію для відповіді (поштову або електронну адресу або номер факсу або телефону); бажану форму відповіді; зміст необхідної інформації [2].

При цьому законодавство не зобов'язує особу, яка вимагає надання інформації, розкривати мету свого запиту або іншим чином обґрунтовувати запит. Окрім того, чітко регламентовані підстави відмови від надання екологічної інформації, а саме: якщо розкриття інформації може завдати шкоди правам інтелектуальної власності; якщо інформація надається добровільно адміністративному органу без юридичного зобов'язання, а особа яка володіє інформацією не погоджується на випуск екологічної інформації [3].

Інший алгоритм дій реалізується при виникненні реальної екологічної небезпеки, а також при виникненні істотної ймовірності значного негативного впливу на довкілля, викликаного природними факторами. В такому випадку інформується будь-яка особа, яка може постраждати від цих негативних факторів, з метою реалізації її права самостійно мінімізувати шкідливий вплив на здоров'я.

Таку інформацію зобов'язане надавати Міністерство охорони навколишнього середовища Естонської Республіки. Вона передається засобами масової інформації або шляхом розповсюдження в мережі Інтернет або будь-яким іншим чином, що забезпечує її ефективну публічність. Якщо стане очевидним, що небезпека відсутня або ліквідована, адміністративний орган, який повідомив про небезпеку, зобов'язаний повідомити про відсутність небезпеки. Загальними вимогами для екологічної інформації є забезпечення її доступності, своєчасності, зрозумілості і точності.

Проте, існують певні недоліки естонського законодавства у визначеній сфері, а саме відсутність єдиного нормативно-правового акту, що регламентував би весь комплекс питань пов'язаних з реалізацією права на доступ до екологічної інформації.

У підсумку можна відзначити, що екологічна інформація є різновидом публічної інформації; порядок її отримання та/або надання детально регламентується діючим законодавством Естонської Республіки, яке є досить прогресивним та має тенденцію до постійного удосконалення.

Список використаної літератури:

1. Конституція Естонської Республіки від 28.06.1992 р. // Режим доступу: <https://www.riigiteataja.ee/akt/633949>
2. Закон Естонської Республіки про публічну інформацію від 15 листопада 2000 р. // Режим доступу: <https://www.riigiteataja.ee/akt/115032019011>
3. Загальна частина Закону про екологічний кодекс від 16 лютого 2011 р. // Режим доступу: <https://www.riigiteataja.ee/akt/126062018012>

Ключові слова: екологічна інформація, інформація про стан довкілля, законодавство Естонської Республіки, запит.

Ключевые слова: экологическая информация, информация о состоянии окружающей среды, законодательство Эстонской Республики, запрос.

Key words: ecological information, information on the state of the environment, legislation of the Republic of Estonia, request.

СЕКЦІЯ 12.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ

ЗАДЕРЕЙКО ОЛЕКСАНДР ВЛАДИСЛАВОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЕРЖАВИ

Інформаційне довкілля значною мірою сприяє проведенню маніпуляцій з громадянами держави. З кожним днем все більше людей скаржаться на проблеми з мозковою діяльністю – на усе зростаючу неувважність (тобто неможливість концентрувати свою увагу, збиратися з думками для вирішення якихось завдань), на складності із запам'ятовуванням інформації, на фізичну неможливість читати великі тексти у будь-якій формі. Причина полягає в тому, що ніхто категорично не хоче відмовитися від постійної, цілодобової так званої «підключеності до інформації», а точніше до середовища, яке її містить (мережа інтернет). Іншими словами, прискорена втрата мозкових функцій починається тоді, коли людина вирішує бути постійно «на зв'язку». Спеціальні дослідження показали, що людина, постійно «підключена» до інтернет-ресурсів, текст не читає, а сканує як робот вихоплює звідусіль розрізнені шматки даних, постійно перескакує з одного місця на інше.

В ході досліджень з'ясувалося, що Інтернет-сторінки, не читаються громадянами, а найшвидше є видимими за шаблоном, що нагадує латинську літеру F [1]. Користувач спочатку прочитує декілька перших рядків текстового вмісту Інтернет-сторінки (іноді навіть повністю, від початку до кінця), потім перескакує на її середину, де прочитує ще декілька рядків (як правило, вже лише частково, не дочитавши рядка до кінця), а потім швидко спускається до самого низу сторінки подивитися, «виводи, результати або який кінець».

Усе більша кількість громадян випробовує колосальну скруту при читанні великих текстів, не кажучи вже про книги. Навіть блог-пости, розміром більші за три-чотири абзаци, вже здаються більшості занадто важкими і нудними для сприйняття, а тому не заслуговують навіть на елементарне вникання.

Виходить замкнутий круг – писати в мережних сервісах багато не має сенсу, оскільки це майже ніхто не читатиме, а скорочення описової

частини переданої думки призводить до ще більшої недоумкуватості не лише читачів, але й авторів. В результаті Інтернет-аудиторія масово втрачає інтелектуальні здібності.

Через постійну підключеність до мережі Інтернет різко погіршуються такі навички людини, як здатність повертатися до вже колись осмисленої інформації, аналізувати прочитане та підключати уяву.

Іншим безперечним чинником є старіння інформації, основна кількість якої сьогодні знецінюється прискореними темпами. Залежність цінності інформації від часу (закон старіння інформації – рис.1) апроксимується виразом вигляду [2 с. 219]:

$$C(t) = C_0 \exp(2.3t/\tau),$$

де: C_0 – цінність інформації у момент її виникнення (створення, отримання);

t – час від моменту виникнення інформації до моменту її використання;

τ – час від моменту виникнення інформації до моменту її старіння (тривалість життєвого циклу інформації).

Відповідно до рис.6 за час t_1 інформацію втрачає 25%, за час t_2 50%, за час життєвого циклу (τ) 90% своєї первинної величини C_0 .

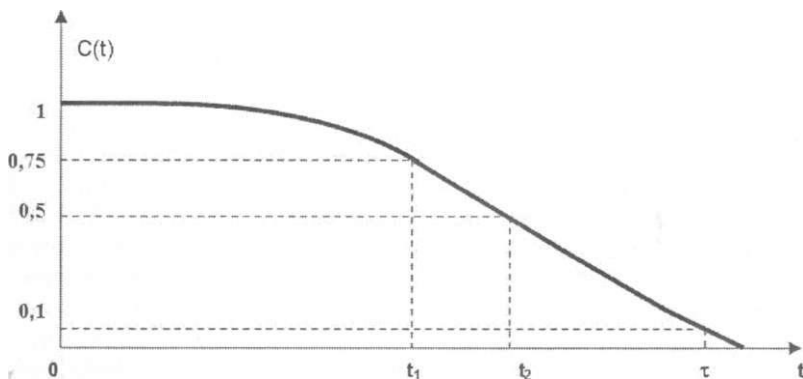

Рис. 1. Закон старіння інформації

Тривалість життєвого циклу інформації залежить від її виду і може коливатися у значному діапазоні. Наприклад, для пілотів реактивних літаків, автогонщиків інформація про положення машин в просторі застаріває за долі секунд. В той же час інформація про закони природи залишається актуальною упродовж багатьох віків.

Що стосується інформації, розташованої у соціальних мережах, то за різними оцінками від 80% до 95% інформації там є «шлаком». Наприклад, в російськомовному сегменті Twitter приблизно 7-8 мільйонів акаунтів, з яких «живі» – 1-1,5 мільйонів (ті, що взагалі виходять в ефір).

З них приблизно 500-700 тыс ботів. Приблизно 4-5 мільйонів повідомлень в день в російськомовному Twitter на 95% складаються тільки з перепостів. Користувачі нічого не додають від себе, вони просто поширюють (діляться, або обмінюються інформацією).

Спостерігається ще одна тенденція це міграція з блогосфери до різних соціальних мереж. Середній пост в соціальній мережі в п'ять разів менший, ніж в блогосфері. Люди звикають до дуже короткого обміну інформацією. У соціальних мережах користувачі пам'ятають тільки те, що відбувалося сьогодні або учора. Виникають об'єктивні передумови до безпам'яті. Інтернет-аудиторія швидко дурнішає та стає легко керованою.

Наприклад, часто у соціальні мережі вкидаються фальшиві повідомлення про смерть відомих людей. І кожного разу люди якщо не вірять, то звертають на цю подію увагу. Завсідники соціальних мереж на усе реагують так, ніби стикаються з цим уперше. Цим користуються обачливі професіонали, які займаються цілеспрямованим вкиданням в основному комерційного спаму. Під час виборів точно так поширюють політичну пропаганду.

Наприклад в Західному сегменті Інтернет є досить впливові інформаційні ресурси BBC, CNN, Foxnews та інші. Тепер їх ініціативу перехопила Wikileaks – західна інформаційна гармата. Декілька сотень найбільших світових ЗМІ «стоять в низькій стійці», готові передрукувати усе, що буде укинута в Wikileaks.

Формування кліпового мислення людини

Термін «кліпове мислення» – це процес віддзеркалення безлічі різноманітних властивостей об'єктів, без урахування зв'язків між ними, що характеризується фрагментарністю інформаційного потоку, алогічністю, повною різноманітністю інформації, що поступає, високою швидкістю перемикавання між частинами, фрагментами інформації, відсутністю цілісної картини сприйняття навколишнього світу.

Кліпове мислення формується таким чином: «на вході» людині дається такий великий об'єм інформації (за принципом «чим більше, тим краще»), що вона свідомо не може цілком переробити та засвоїти, в результаті свідомість «перемикається» в режим кліпового мислення і починає вибирати і обробляти тільки ту інформацію, яка ідентифікується ним як ключова, а уся інша інформація перестає сприйматися і часто навіть помічатися.

Фахівці виділяють п'ять передумов, які породили феномен «кліпового мислення» у суспільстві [3]:

- прискорення темпів життя та безпосередньо пов'язане з ним зростання об'єму інформаційного потоку, що породжує проблематику відбору і скорочення інформації, виділення головного та фільтрації зайвого;
- потреба в більшій актуальності інформації і швидкості її подання;
- збільшення різноманітності інформації, що поступає;
- збільшення кількості справ, якими одна людина займається одночасно;
- зростання діалогічності на різних рівнях соціальної системи.

Негативний вплив кліпового мислення

При кліповому мисленні уся інформація поступає до людини відразу і фільтрується по наявності ключових символів, причому в цьому процесі інформація штучно відділяється від контексту, а часто навіть і від змісту. Цей феномен призводить до таких негативних наслідків:

- людина не здатна довго концентруватися на інформації, у неї помітно знижується здатність до аналізу;
- падає рівень успішності і знижується коефіцієнт засвоєння знань;
- люди стають податливими до маніпуляцій і впливу.

Світ людини з сформованим кліповим мисленням перетворюється на калейдоскоп розрізнених фактів та уламків інформації. Людина звикає до постійної зміни повідомлень і вимагає нових.

Кліпове мислення спроектоване для виконавців, в основному середнього і нижчого рівня, і тих керівників нижчої і навіть середньої ланки, які покликані лише передавати вниз накази і інструкції від вищого керівництва. Вони можуть бути ефективними на своєму місці, діяти швидко і чітко у рамках готових і відпрацьованих схем. Такої кваліфікації, як раніше, від переважного числа працівників зараз не вимагається. Зараз головний показник – швидкість, а робота з великими об'ємами складної інформації, з нестандартними завданнями – це доля небагатьох фахівців.

Висновки. Сучасна держава, яка існує у епоху глобальної трансформації інформаційного середовища повинна знайти засоби впливу для стимулювання своїх громадян розрізнити поняття «інформація» (як вхідний потік), і «знання» (як перероблену інформацію). Рішення цього питання обумовлює два найбільш актуальних завдання, які стоять перед кожним громадянином держави, – вибирати з інформаційного струму значущу інформацію та протидіяти при цьому маніпуляції через інформаційну дію.

Список використаної літератури:

1. Как читают пользователи в интернете. F-паттерн. URL: http://www.annalevinson.com/service/reading_eye_tracking.html. (Дата звернення 20.04.2019).
2. Богущ В.М. Інформаційна безпека держави. / В. Богущ. О, Юдін, К.: «МК-пресс», 2005, 432 с.
3. Фрумкин К.Г. Клиповое мышление и судьба линейного текста // Internum 2010. – № 1. URL: <http://www.topos.ru/article/7371>. (Дата звернення 20.04.2019).

Ключові слова: трансформація інформаційного середовища, маніпуляція громадянами, старіння інформації, життєвий цикл інформації, інтернет-аудиторія, кліпове мислення.

Ключевые слова: трансформация информационной среды, манипуляция гражданами, старения информации, жизненный цикл информации, интернет-аудитория, клиповое мышление.

Key words: the transformation of the information environment, the manipulation of citizens, aging of information, information life cycle, the internet audience, clip thinking.

KOZIN OLEKSANDR

Université National «Académie Juridique d'Odessa»,
Professeur associé au département de cybersécurité,
Ph.D. Sciences, professeur associé

PAPKOVSKAYA OLHA

Université Polytechnique d'Odessa,
Professeur associé au département de mathématiques supérieures et de
modélisation de systèmes, Ph.D. Sciences, professeur associé

BULLING SUR INTERNET: ESSENCE ET MÉTHODES DE LUTTE

Le terme «Bulling» vient de l'anglais (intimidation) et signifie littéralement «conneries» [1]. En fait, par traduction directe, on peut comprendre l'essence du concept même, qui est traduit en ukrainien par harcèlement, intimidation, intimidation et tremblement.

Bulling sur internet (Harcèlement sur internet ou la mobilisation sur Internet) est une forme moderne d'agression, de menaces et une image qui s'est généralisée avec l'avènement de l'Internet et des communications modernes [2]. Malheureusement, cette forme d'intimidation gagne en popularité. Souvent, ni les enfants ni leurs parents ne comprennent quelle voie et quelle méthode de choix pour lutter contre l'intimidation. Ce problème est particulièrement pertinent dans l'existence actuelle d'un grand nombre de réseaux sociaux et d'utilisateurs ayant différents niveaux de responsabilité sociale et d'état psychique. Et ce problème présente donc un danger potentiel pour les utilisateurs adéquats qui utilisent les réseaux pour les buts auxquels ils sont destinés. Pour une compréhension complète du problème, il est impossible d'éviter l'aspect de ses causes. Parmi les principales raisons de l'apparition du boom, on peut définir comme suit.

Crainte d'être victime d'une personne qui pousse à adopter un comportement agressif actif. Le besoin de reconnaissance publique et d'estime de soi. Différents conflits, qui fondés sur la différence entre les cultures, la religion, la langue, la couleur, la race, les opinions politiques, etc. Désavantages personnels sous forme de difficultés dans les relations amoureuses, familiales, amicales, le manque de reconnaissance de l'équipe et le manque d'autorité, le manque d'estime de soi, la dépression, etc.

Il existe de nombreuses formes et types de bulling. Nombreux scientifiques sont maintenant engagés dans la classification de ce phénomène pour une détection et une suppression plus rapides et plus faciles. Développons leur essence. L'inflammation (rancœur) a tendance à se produire dans un espace Internet public ouvert, avec des commentaires abusifs, des appels vulgaires et des remarques. Le harcèlement (harcèlement) est une cyber-attaque systématique dirigée par des inconnus, des utilisateurs de réseaux sociaux, des personnes de l'environnement social réel le plus proche. Dénigration (diffamation, propagation de rumeurs) cibler la

présentation la victime en lumière noire en publiant des photos ou des vidéos sur des pages Web, des forums, des groupes de discussion, par courrier électronique, par exemple, afin de rompre des amitiés ou de se venger d'une ancienne petite amie. L'usurpation d'identité est une tentative d'usurper l'identité d'une autre personne à l'aide du mot de passe de la victime, par exemple pour offenser un enseignant.

Outing and Trickery (divulgarion publique d'informations personnelles) est la diffusion d'informations personnelles, telles que des photographies intimes, la situation financière ou des activités offensantes ou de chantage, par exemple un ex-partenaire. Exclusion (isolement social) refus de communiquer (tant au niveau professionnel qu'informel), exclusion du groupe ou de la communauté de jeu d'Instant-Messenger, etc.

Le cyberharcèlement (harcèlement et persécution persistants) est la persécution systématique (sexuelle) de toute personne, accompagnée de menaces et de harcèlement.

Toute personne devrait prendre des mesures de sécurité élémentaires pour éviter le cybersquattage et ne pas être soumise à l'influence de le cybersquattage. Tout d'abord, lors de l'inscription sur des sites, sur des plateformes, sur des réseaux sociaux, il n'est pas recommandé de spécifier des informations personnelles (numéro de téléphone, photo, etc.). Vous devez créer des mots de passe sécurisés. Cela créera un obstacle crédible pour quelqu'un qui souhaite casser votre page ou obtenir illégalement vos informations personnelles. Si vous avez déjà rencontré une agression ouverte dans votre adresse, il est utile de bloquer l'agresseur à l'aide d'un service spécial fourni par presque toutes les plateformes une liste noire.

Bullying sur internet est aujourd'hui l'un des principaux problèmes urgents. Cependant, ce n'est pas décisif. La lutte contre ce phénomène négatif doit commencer par chaque individu personnellement par l'auto-éducation, l'éducation dans le domaine de la communication par Internet, une analyse sobre et claire de chaque situation individuelle et un niveau approprié de conscience et de culture juridiques, et se terminer par l'appareil étatique par le recours à des mesures coercitives administratives ou criminelles concernant l'auteur et la mise en œuvre des relations Internet dans le domaine des relations publiques, qui devraient être régies directement par la loi et par la loi.

La violence dans le cyberespace a des conséquences négatives bien réelles et constitue une grave menace pour le développement complet de la personnalité. Il est donc nécessaire en Ukraine de mettre en place un programme national de prévention du harcèlement sur internet, dont la tâche principale serait: de sensibiliser davantage les élèves et les parents à la justice, de faire connaître les violations des droits de l'homme. L'étude criminologique et la prévision de l'impact de l'espace d'information sur Internet sur la criminalité juvénile et adulte et la détermination de sa place dans la structure sont un prétexte pour proposer une étude plus approfondie du phénomène du harcèlement sur internet, qui permettra de définir des méthodes permettant de prévenir ce type de crime.

La bibliographie:

1. Кібербулінг: загроза XXI століття [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://naurok.com.ua/post/kiberbuling-zagroza-hhi-stolitlya>. – Дата звернення: 07.04.2019 р.
2. Кібербулінг: новітні небезпеки в інтернет-просторі [Електронний ресурс] – Режим доступу <https://t-pravda.net/society/other/210137-kberbulng-novtn-nebezpeki-v-internet-prostor.html?lang=ru>. – Дата звернення: 07.04.2019 р.

Key words: Cyber-bullying, Internet – mobing, cyberbullying, trolling, harassment, aggression, ways of protection.

Ключові слова: кібербулінг, тролінг, переслідування, агресія, способи захисту.

Ключевые слова: кибербуллинг, троллинг, преследования, агрессия, способы защиты.

ЛОГІНОВА НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
в.о. завідувача кафедри інформаційних технологій,
кандидат педагогічних наук, доцент

АНАЛІЗ ВРАЗЛИВОСТЕЙ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ MOODLE

Інформатизація вищої освіти за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) є одним з пріоритетних напрямів розвитку сучасного інформаційного суспільства. Для вдосконалення традиційного навчального процесу, забезпечення доступності та ефективності навчання використовуються системи управління навчанням, які дозволяють створити єдиний інформаційний навчальний простір, використовуючи комунікаційні мережі, комп'ютери та мобільні пристрої. Системи управління навчанням забезпечують доступ студентів до навчальної інформації, зручно та швидко, у будь-який час надають можливість отримати консультацію викладача в електронному вигляді за допомогою ІКТ.

Сьогодні існує багато систем управління навчанням, які дозволяють здійснювати електронне навчання, організують інтерактивну взаємодію викладачів та студентів за допомогою засобів ІКТ. Найбільш поширеною є система управління навчанням Moodle, яка розповсюджується вільно з відкритим кодом, яка дає можливість створювати та публікувати навчальні курси, засновані на ІКТ. Курси є вмістом навчальних дисциплін, а також містять засоби, що дозволяють реалізувати різні форми і методи навчання та здійснювати контроль знань [1].

Moodle – це веб-додаток, який розміщено на персональному комп'ютері або віртуальному хостингу та підключено до мережі інтернет. Для роботи системи використовується веб-сервер, сервер бази

даних та додаток. Кожний з цих компонентів може бути використаний для незаконного доступу комп'ютерних зловмисників з метою отримання інформації про користувачів і навчальні контенти, а також для розповсюдження вірусів, піратських кодів тощо. Тому для даної системи актуальні наступні питання інформаційної безпеки: захист інформаційних ресурсів системи; захист від мережових атак; захист від комп'ютерних вірусів; захист проти злому паролів користувачів тощо.

Інформаційні ресурси системи містять персональну інформацію користувачів та навчальний контент (курси), які можуть захищатися безпосередньо засобами Moodle.

Кожний користувач системи управління навчанням Moodle має свій профіль, який містить персональну інформацію. Рівень доступу до такої інформації визначається політикою конфіденційності. В системі виконується ідентифікація та аутентифікація користувачів, оскільки всі сучасні механізми захисту інформації розраховані на роботу з іменованими суб'єктами та об'єктами. Суб'єктами в Moodle є користувачі та процеси навчання, а об'єкти – персональна інформація та навчальні інформаційні ресурси [2].

Захист інформації, яка міститься в курсах здійснюється за допомогою резервного копіювання, що забезпечує захист навчального контенту від помилок та збоїв обладнання.

Доступ до системи управління навчанням Moodle здійснюється за допомогою мережі інтернет, тому для неї актуальні проблеми захисту від мережових атак.

Наприклад, міжсайтова вразливість (XSS – Cross Site Scripting) – вважається найбільш безпосередньою шкодою для конфіденційності користувачів і поширення вірусів. XSS – це тип атаки на веб-додатки, що впроваджує в веб-браузери користувачів шкідливий код, який виконується на комп'ютері при відкритті веб-сторінки та взаємодії з веб-сервером зловмисника. Існує декілька типів таких вразливостей:

- постійні XSS-атаки – виникають коли зловмисник впроваджує шкідливі дані до веб-додатку та вони постійно зберігаються в базі даних та забезпечують несанкціонований доступ до системи;
- непостійні XSS-атаки – тип мережової атаки, коли впроваджений код відправляє відвідувачу сайту повідомлення про помилку, що включає деякі або всі вхідні дані, відправленні на сервер як частина запиту;
- DOM-атаки – це атаки на основі об'єктної моделі документу (Document Object Model) та вони відбуваються, якщо JavaScript на сторінці отримує доступ до параметрів URL і використовує його для запису HTML на сторінку [3].

Система управління навчання Moodle як веб-додаток піддається також зараженню комп'ютерними вірусами та троянськими програмами, SQL ін'єкціям, злому паролів користувачів системи тощо.

Однак, не зважаючи на існуючі вразливості система управління навчанням Moodle є безпечною для організації навчального процесу засобами ІКТ. Для протидії існуючим вразливостям в системі управління навчанням Moodle передбачено постійне оновлювання версій програм,

оскільки кожна нова версія містить виправлення та захист від сучасних комп'ютерних вірусів і троянських програм. Для безпечної роботи системи необхідно періодично змінювати паролі адміністраторів. Вживати заходи протидії впровадженню SQL ін'єкцій. Використовувати антивірусні програми тощо. Безпека системи полягає в постійному адмініструванні веб-сервера та бази даних, захисту від перенавантажень, а також вирішення технічних та організаційних питань.

Список використаної літератури:

1. Логінова Н.І. Забезпечення інформаційної безпеки в системі управління навчанням MOODLE / Н. І. Логінова // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (18 травня 2018 р.): у 2 т. – Т. 1. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С. 598–600.
2. Логінова Н.І. Напрями захисту інформації в системі управління навчанням MOODLE / Н. І. Логінова // Правове життя сучасної України: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (17 вересня 2018 р.). – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С. 188–191.
3. Tawfiq S. Barhoom, Rola J. Azaiza. Enhance MOODLE Security Against XSS Vulnerabilities // International Journal of Computing and Digital Systems. – № 5. – 2016.

Ключові слова: система управління навчанням Moodle, інформаційна безпека, вразливість інформації.

Ключевые слова: система управления обучением Moodle, информационная безопасность, уязвимость информации.

Key words: learning management systems Moodle, information security, information vulnerability

ТРОФИМЕНКО ОЛЕНА ГРИГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій,
кандидат технічних наук, доцент

МОНІТОРИНГ СТАНУ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Під час становлення інформаційного суспільства інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) – інтернет, новітні технології, цифрові послуги і пристрої – стають невід'ємною частиною нашого сьогодення. Разом з усіма перевагами від впровадження ІКТ вкрай небезпечно не враховувати можливі кіберзагрози світовому співтовариству як зворотній бік цього процесу. Останнім часом дедалі частіше суспільство стикається з різноманітними видами кібератак: збої при наданні електронних послуг, блокування роботи державних органів, фішингові атаки електронною поштою, кіберзлочини, порушення цілісності та

конфіденційності даних, інформаційно-психологічний тиск на населення, кібертероризм, кібершпиунство, інформаційна експансія у національний інформаційний простір країни, блокування роботи або руйнування стратегічно важливих для економіки та безпеки держави підприємств, систем життєзабезпечення й об'єктів підвищеної небезпеки. Позаяк кіберзагрози не можливо обмежити якоюсь однією сферою, це вимагає від усіх зацікавлених сторін всебічної обізнаності з факторами ризику, умінь та навиків для їх вирішення та відповідних заходів для запобігання кібератак ще до їх початку.

Саме держава має взяти на себе відповідальність за забезпечення доступу до стабільного безпечного цифрового простору, яким можуть скористатися її громадяни. Для цього країна повинна орієнтуватися у складній, наскрізній сфері кібербезпеки, застосовувати адекватні інструменти і ресурси про перехоплення інформації про можливі загрози, спрямовані на країну, і забезпечувати вирішення комплексу стратегічних, правових, політичних, технічних та організаційних питань. Доцільно агрегувати та розповсюджувати дані про відповідні інциденти для більш ефективного реагування, надавати доступ до своєчасних і надійних звітів про кіберзагрози, брати участь у багатогалузевому міжнародному співробітництві

Через значне зростання інформаційної складової агресії Російської Федерації проти України проблема кіберзагроз є надзвичайно актуальною і вимагає ефективних заходів з покращення стану кібербезпеки держави [1]. Упродовж останніх років через кібератаки країні були завдані значні матеріальні та репутаційні збитки. Наша держава дорогою ціною зрозуміла неприпустимість зневажання питаннями власної кібербезпеки, оскільки, крім значних матеріальних збитків через втрату або спотворення стратегічно важливої інформації, це може спровокувати техногенні катастрофи, збитки цивільної, фінансової і військової інфраструктури аж до втрати суверенітету держави [2]. Саме тому гарантування кібербезпеки є надзвичайно актуальним для України, а заходи з протидії викликам і загрозам у цій галузі мають носити комплексний характер, позаяк кібербезпека повинна бути невід'ємною частиною технічного прогресу.

Усвідомлюючи важливість боротьби з кіберзлочинністю, більшість країн світу скоригували політику своїх урядів, розробили відповідні законодавчі акти і прийняли національні стратегії кібербезпеки [3].

Різноманітні індикатори реалізованих заходів у сфері захисту комп'ютерних і телекомунікаційних мереж від кібератак та створення умов для безпечного функціонування кіберпростору оцінюються у щорічних міжнародних рейтингах, найбільш авторитетними з яких є «Глобальний індекс кібербезпеки» (Global Cybersecurity Index, GCI) і «Національний індекс кібербезпеки» (National Cyber Security Index, NCSI). Дані цих рейтингів варто використовувати для моніторингу та порівняння стану кібербезпеки різних країн світу, а також задля вдосконалення механізмів міжнародної боротьби з кіберзлочинністю.

Дослідження **GCI** проводиться Міжнародним союзом електрозв'язку (ITU) і враховує п'ять комплексних показників [4]:

- *правові заходи*, оцінка яких ґрунтується на основі кількості наявних правових інституцій у сфері кібербезпеки держави, відповідної законодавчої бази, державних механізмів реагування шляхом розслідування кіберзлочинів та запровадження санкцій за невиконання або порушення закону. Основною метою цього чинника є створення достатнього законодавства на регіональному і міжнародному рівнях та спрощення міжнародної боротьби з кіберзлочинністю;

- *технічні заходи* оцінюються на основі кількості практичних механізмів боротьби з кібербезпекою, адже без відповідних технічних навичок для виявлення і реагування на кібератаки держави залишаються вразливими;

- *організаційні структури* оцінюються наявністю інституцій координації політики і стратегій розвитку кібербезпеки на національному рівні. Важливість цього показника зумовлена тим, що без національної стратегії, моделі управління та наглядового органу зусилля з кібербезпеки у різних секторах стають конфліктними і малоефективними;

- *нарошування потенціалу* – заходи, що ґрунтуються на існуванні досліджень і розробок, освітніх програм, сертифікованих фахівців і державних установ, які сприяють розвитку спроможності розроблення ефективних заходів з оптимізації системи кібербезпеки держави. Такими заходами можуть бути: кампанії з інформування громадськості, сертифікація та акредитація фахівців з кібербезпеки, курси професійної підготовки з кібербезпеки тощо;

- *національне і міжнародне співробітництво* – заходи з партнерських відносин, структур співпраці та мереж обміну інформацією, оскільки кіберзлочинність є глобальною проблемою і не обмежується національними кордонами або галузевими відмінностями.

Відповідно до даних рейтингу GCI-2018 Україна посіла 54 місце з-посеред 193 країн, піднявшись за останній рік на 5 позицій [4]. Фахівці відзначили прогресивні кроки у побудові законодавчої бази для забезпечення кібербезпеки держави, стійкість державних ініціатив щодо підвищення кібербезпеки у сфері ІКТ, значне покращення кіберстійкості організацій за останній рік, незважаючи на збільшення більш ніж удвічі цілеспрямованих кібератак.

Проте, якщо порівнювати показники України у цьому рейтингу з показниками, наприклад, інших країн пострадянського простору, то стає зрозуміло, що деякі з них провели набагато кращу роботу з побудови своєї кіберстійкості, позаяк вони суттєво випередили нас у GCI-2018. Так, Литва вийшла на 4 позицію загального рейтингу, Естонія – 5, Грузія – 18, Російська Федерація – 26, Казахстан – 40, Латвія – 44, Молдова – 53 і випередили нас у рейтингу.

Глобальний індекс NCSI проводиться та розробляється Академією електронного управління (e-Governance Academy). Цей інструмент вимірює готовність країн до запобігання кіберзагрозам та керування

кіберінцидентами і може бути використаний для вдосконалення національних можливостей кібербезпеки. Відповідно до показників рейтингу NCSI-2018 Україна посіла 27 місце. Країни пострадянського простору, які випередили нас у цьому рейтингу, заробили такі позиції: Естонія – 3, Литва – 6, Латвія – 12, Грузія – 18, а Російська Федерація – 22 [5].

Експерти рейтингу NCSI зосереджувались на вимірюванні аспектів кібербезпеки, впроваджених центральними урядами країн. Щодо нашої країни було відзначено гарні напрацювання у сфері запровадження політики кібербезпеки, захисту персональних даних, боротьби з кіберзлочинністю. Проте слабкими є позиції управління інцидентами та кризовими ситуаціями у сфері кібербезпеки, захисту електронних сервісів, аналізу та інформування громадськості про кіберзагрози.

Вітчизняні реалії кібербезпекової сфери свідчать про важливість підвищення рівня обізнаності щодо кібербезпеки на всіх рівнях: від діючих центрів комп'ютерної безпеки до розгортання освітніх програм з комп'ютерної безпеки. Особливої уваги за умов, що склалися, потребує розроблення ефективного плану заходів для здійснення «стрибка вперед» у сфері захисту як урядових, так і приватних комп'ютерних і телекомунікаційних мереж від внутрішніх і зовнішніх нападів, запобігання нанесенню збитків населенню та інфраструктурі від кібернетичних атак, створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави. Для покращення рівня управління кіберкризами уряд має створити план врегулювання кризових ситуацій для масштабних кіберінцидентів, проводити навчання з управління кіберкризами і врегулювання кризових ситуацій на національному рівні, брати участь у міжнародних заходах з управління кіберкризами, передбачити законодавчі процедури використання волонтерів у сфері кібербезпеки.

Задля розвитку національних можливостей з кібербезпеки державі треба докласти політичних, економічних і соціальних зусиль. До цього слід залучати правоохоронні органи, департаменти юстиції, освітні установи, міністерства, приватний сектор, розробників ІКТ, організовувати державно-приватне партнерство і внутрішньодержавне співробітництво з урахуванням довгострокової мети – збільшення зусиль щодо гарантування кібербезпеки в глобальному масштабі.

Список використаної літератури:

1. Трофименко О.Г. Щодо правового потенціалу безпечного функціонування кіберпростору / Трофименко О.Г., Дубовой Я.В. // Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання: матер. III всеукраїнської наук.-практ. конф. (30 листопада 2018 р.). – Одеса: ОДУВС. – С. 5–7.
2. Трофименко О.Г. Законодавча база забезпечення кібербезпеки держави / О.Г. Трофименко // Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання: матер. II всеукр. наук.-практ. конф. (17 листопада 2017 р.). – Одеса: ОДУВС. С. 55–56.
3. Трофименко О.Г. Еволюція поглядів на інформаційні війни в епоху інформаційного суспільства / Трофименко О.Г., Дубовой Я.В. // Порівня-

льно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання. – Ужгород, 2017. – № 1. – С. 189–192.

4. Global Cybersecurity Index (GCI) 2018. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/draft-18-00706_Global-Cybersecurity-Index-EV5_print_2.pdf.
5. National Cyber Security Index (NCSI) 2018. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ncsi.ega.ee/country/ua/>.

Ключові слова: кібербезпека, кіберзагроза, кіберінцидент, кіберпростір.

Ключевые слова: кибербезопасность, киберугроза, киберинцидент, киберпространство.

Key words: cyber security, cyber threat, cyber incident, cyberspace.

ЧАНЫШЕВ РАШИД ИБРАГИМОВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры информационных технологий,
кандидат юридических наук, доцент

ПСИХОЛОГИЯ ИНТЕРНЕТА

Сравнительно недавно в научный обиход вошло новое понятие «Internet psychology» (Психология Интернета) или «Cyberpsychology» (Киберпсихология). Оно объединяет такие, казалось бы, далекие друг от друга понятия как «информационные технологии, информационная безопасность» и «психология» [1].

За последние 20 лет информационные технологии, связанные с использованием компьютерной техники, кардинально изменили жизнь значительной части человечества, почти вытеснив традиционные способы получения и обмена информацией, такие как печатные СМИ и телевидение. Не менее существенным стало и повсеместное использование облачных технологий, сделавшее возможным получение к личной информации с любого устройства в любой точке планеты, где существует возможность подключения к сети Интернет.

Эти изменения носят как позитивный, так и негативный характер. С одной стороны, доступ к информации стал легким как никогда в истории человечества, с другой стороны – именно эта легкость доступа привела к некоторой деградации, которую психологи обозначают термином «Google Syndrome» (Синдром Гугла) [2].

Если раньше, при чтении книг, человек старался запомнить получаемую им информацию, так как повторный доступ к ней был затруднен, то сегодня такой доступ можно получить за считанные секунды путем запроса в поисковой системе или путем перехода по сохранённой ссылке. В результате мозг человека не получает необходимой тренировки, что постепенно приводит к ослаблению памяти. Еще большую угрозу синдром Гугла представляет для подрастающего поколения, теряющего все психо-

логические стимулы к учебе: зачем что-то учить, когда необходимую информацию можно легко и быстро получить в сети.

Кроме того, подобный способ получения информации можно использовать и для контроля над обществом. Не секрет, что результаты поисковых вопросов выдаются по заданным разработчиком алгоритмам, учитывающим все предыдущие запросы из данной информационной системы (в данном случае – сделанные с одного или нескольких компьютерных устройств, на которых использовалась одна и та же учетная запись). При этом учитывается и вся собранная информация о личности пользователя, так называемый «*digital footprint*» («цифровой след» или «цифровой отпечаток» личности) [3].

Современные технологии позволяют осуществлять поиск связей в неструктурированных данных, выделяя малозаметные совпадения в их последовательностях. Таким образом, например, можно найти все сообщения в социальных сетях, созданные одним и тем же человеком, просто опираясь на наиболее часто употребляемые им слова и их сочетания. Помимо этого, в состав «цифрового следа» включается информация и об использованных компьютерных устройствах (тип, конфигурация, MAC – адрес, используемый устройством диапазон IP-адресов и т.д.). Совокупность всех входящих в «цифровой след» данных позволяет однозначно идентифицировать личность пользователя (включая его персональные данные) и составить его психологический портрет. Все это может быть использовано (и активно используется) при выдаче результатов поисковых запросов.

Таким образом, люди, даже находящиеся в одной географической точке, могут получить совершенно различную информацию на один и тот же запрос в поисковую систему. С учетом того, что благодаря «синдрому Гугла» человек перестает критически оценивать получаемую им посредством поисковой системы информацию – это открывает возможность манипуляции его знаниями и, в конечном итоге, его сознанием.

Компании, осуществляющие поддержку поисковых систем, могут пытаться оказать и прямое воздействие на органы власти. Так, известен случай, когда Шведский языковой совет (Språkrådet) был вынужден удалить слово «**Ogooglebar**» из составляемого им списка самых популярных новых шведских слов, так как глава совета Энн Седерберг получила официальное письмо от корпорации Google, в котором отмечалось, что слово «Google» является зарегистрированной торговой маркой этой компании [4].

Результаты поисковой выдачи являются одним из самых эффективных способов продажи рекламы. Так, доходы компании Google от показа явной и скрытой рекламы в 2018 году выросли до \$32,6 млрд., что составляет почти третью часть от общей выручки от цифровой рекламы в мире [5].

Подавляющее большинство пользователей просматривает только первые строчки первой страницы результатов поиска. Эта психологическая особенность человека позволяет производить манипуляции с результатами поисковой выдачи.

В первые строчки поисковой выдачи искусственно выводятся товары, реклама которых была оплачена. При этом реклама может быть как прямой, так и «черной».

Под термином FUD (*Fear, uncertainty and doubt*) понимают такую задачу информации о товаре (или о человеке), при которой у пользователя информационной системы возникает негативная реакция об этом товаре или человеке [6].

В отличие от так называемого «черного пиара», при использовании этого метода не используется прямая критика. Информация может быть внешне благожелательной, но подается таким образом, чтобы у пользователя как-бы само по себе сложилось негативное мнение. Например, упоминаются многочисленные достоинства товара и всего лишь один, но очень существенный недостаток.

Еще одной стороной «синдрома Гугла» является «сверхзнание» – ситуация, когда при общении в социальной сети человек может очень быстро найти информацию по любому вопросу, информацию, которая ранее (только что) была ему неизвестна – и тут же поделиться этой информацией со своим собеседником. Поскольку общение происходит виртуально, у его собеседника может сложиться впечатление, что он имеет дело с большим специалистом по данному вопросу. В результате он может получить «совет от специалиста», следовать которому не следует. Кроме того, подобное общение может привести к развитию подобия «комплекса неполноценности» у лица, не умеющего правильно и быстро использовать поисковые системы.

Общей проблемой является и отсутствие в сети Интернет механизма подтверждения достоверности размещенной в ней информации. Использование протокола HTTPS может обеспечить безопасность передаваемой информации и подтвердить достоверность сайта, к которому производится подключение, но никак не гарантирует того, что информация, размещенная на данном сайте, является достоверной. Как следствие, в сети появились многочисленные сайты «фейковых новостей», на которых размещается заведомо ложная информация [7].

Все вышесказанное свидетельствует о том, что Интернет является практически идеальным инструментом для манипуляций с информацией. Подобные манипуляции могут оказать и оказывают воздействие на психику человека, оставаясь при этом практически никак не регулируемы. Попытки же регулирования сети Интернет, как можно видеть на примере целого ряда стран, приводят к лавинообразному росту ограничений и запретов и вполне могут привести к распаду единой сети на отдельные национальные сегменты.

В силу этого можно с уверенностью предсказать рост спроса на специалистов, изучающих не технологические, а психологические (тесно связанные и с экономическими) проблемы, возникающие при работе пользователей в сети и умеющих находить пути для их решения.

Учитывая вышесказанное, возрастает потребность в специалистах по киберпсихологии, которых целесообразно готовить в рамках отдельной специализации по специальности «Психология».

Список использованной литературы:

1. Войсунский А.Е. Киберпсихология как раздел психологической науки и практики [Электронный ресурс]. – URL: <https://bit.ly/2XttisY>. – Дата обращения: 19.04.2019 р.
2. Nikos Roumeliotis. Google Syndrome: A Psychological Perspective [Electronic resource]. – URL: <https://bit.ly/2UxwVxo>. – Last accessed: 19.04.2019 р.
3. Вахонин С. Цифровые отпечатки на страже персональных данных [Электронный ресурс]. – URL: <https://bit.ly/2IwoNuf>. – Дата обращения: 19.04.2019 р.
4. Sean Fanning Google gets ungoogleable off Sweden's new word list [Electronic resource]. – URL: <https://bbc.in/2vcCrKo>. – Last accessed: 19.04.2019 р.
5. Доходы Google от рекламы выросли на 20% в четвертом квартале 2018 года [Электронный ресурс]. – URL: <https://bit.ly/2Gs8X0f>. – Дата обращения: 19.04.2019 р.
6. Hunter Hillman, Steven McKie, Eric Olszewski Don't Believe the FUD: Ethereum Can Scale [Electronic resource]. – URL: <https://bit.ly/2RzmFlj>. – Last accessed: 19.04.2019 р.
7. Агаджанов М. Сайты фейковых новостей предоставляются в аренду [Электронный ресурс]. – URL: <https://bit.ly/2XAYzdH>. – Дата обращения: 19.04.2019 р.

Ключові слова: кіберпсихологія, Google Syndrome, digital footprint (цифровий відбиток), FUD, маніпуляція інформацією.

Ключевые слова: киберпсихология, Google Syndrome, digital footprint (цифровой отпечаток), FUD, манипуляция информацией.

Key words: cyberpsychology, Google Syndrome, digital footprint, FUD, manipulations with information.

ГОРДУЗ МИКОЛА ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
Черкаський факультет, в.о. завідувача кафедри галузових юридичних
дисциплін, кандидат юридичних наук, доцент

КОНОНЕЦЬ ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
кафедра галузових юридичних дисциплін,
кандидат юридичних наук, старший викладач

РЕАЛІЇ ТА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

У зв'язку з переходом України до ринкової економіки для просування товару на ринку людині надається безліч послуг, в тому числі й інформаційного характеру. Для виконання положення Конституції України, що закріплює право на інформацію, особливе значення набуває реклама, яка здійснюється засобами масової інформації. У зв'язку з

необхідністю забезпечення положення Конституції про достовірність інформації про товар людині повинна надаватися повна інформація. Тому реклама як особливий вид інформаційних послуг вимагає до її регулювання особливого підходу.

Відповідно до законодавства, відносини в частині надання інформаційних послуг врегульовані законами України «Про інформацію» та «Про рекламу». Дані нормативні акти не лише закріплюють поняття інформації, її види, але і регулюють відносини порядку її надання. Положення зазначених законів закріплюють право людини на достовірну інформацію, в тому числі і інформацію про якість і склад товару. У відповідності зі ст. 1 Закону України «Про інформацію», інформація – це документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. Відповідно до Закону України встановлено, що інформація поділяється на різні види. Так, у ст. 28 Закону України «Про інформацію» за режимом доступу інформація поділяється на відкриту та інформацію з обмеженим доступом. Інформація з обмеженим доступом за своїм правовим режимом поділяється на конфіденційну і таємну. У відповідності з прийнятим законом, інформація може бути доведена до суспільства, а може бути прихована від нього. Тому, щоб уникнути оприлюднення інформації, яка зачіпає особисті інтереси людини, вона набуває прихованого характеру і може бути доведена іншим особам лише за згодою з особою. 11 вересня 2011 року Національний банк України прийняв Постанову № 2781 «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України», яка викликала широкий резонанс у зв'язку з порушенням окремих положень Закону України «Про інформацію». Враховуючи факт, що Постанова Національного банку України є підзаконним актом, необхідно вирішити питання, як набере чинності Постанова до Закону України «Про інформацію». За вказівкою НБУ та задля виконання міжнародних вимог і стандартів Ради Безпеки та нормами положення про здійснення банками фінансового моніторингу від 07.04.2011 року встановлено порядок ідентифікації клієнтів та вивчення їхньої фінансової діяльності. Згідно цього, серед обов'язків банків з'явилася необхідність формувати та вести електронні анкети клієнтів. Анкети обов'язково мають містити відомості щодо рахунків клієнта, характеристики фінансового стану (у тому числі нерухоме та цінне рухоме майно), характеристики джерел надходження коштів та інших цінностей на рахунках клієнта. Слід відмітити, що більша частина банків майже через півроку практики анкетування змінила своє Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту 96 ставлення до клієнтів. Значну роль у цьому зіграло роз'яснення НБУ про те, які пункти опитувальника повинні бути обов'язковими, а які – за бажанням клієнта. Але залишається незрозумілим, чому такі роз'яснення не були зроблені одразу після ухвалення Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, а надійшли до банків більше ніж через півроку після проведення «глобального анкетування».

Але на сьогоднішній день ті, хто «не встиг» надати детальну інформацію про себе, заповнюють уже інші анкети, запитання в яких значно скромніші.

З аналізу положення ст. 31 Закону «Про інформацію», згідно якого особиста інформація не може бути розголошена без відома власника, цілком очевидно, що дана Постанова порушує Положення Закону України «Про інформацію», а також Закону «Про захист персональних даних». Крім того, слід зазначити, що дана Постанова порушує і Положення Конституції України, що забезпечує гарантію таємниці інформації, і Міжнародну Декларацію «Захисту прав людини». Проблематикою питання таємниці інформації у різний час займалися такі вчені: Щербанін Ю. А., Щеголева Н. Г., Васькович Й. О., Кириченко О. А., Папуша А. О., Бакун О. О., Патрікац Л. В. Загальнотеоретичні дослідження даних вчених були базою для написання статті.

Список використаної літератури:

1. Про затвердження Змін до Інструкції про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України : Постанова НБУ № 278 від 11.08.2011 р.
2. Про інформацію : Закон України № 2938-VI від 13.01.2011 р.
3. Конституція України від 28.08.1996 р.
4. Про захист персональних даних : Закон України № 2297-VI від 01.06.2010 р.

Ключові слова: Постанова НБУ, Закон України «Про інформацію», особиста інформація, Декларація, банківська діяльність, конфіденційна інформація.

Ключевые слова: Постановление НБУ, Закон Украины «Об информации», личная информация, Декларация, банковская деятельность, конфиденциальная информация.

Key words: NBU Resolution, Law of Ukraine «On Information», personal information, Declaration, Banking, confidential information.

СЕКЦІЯ 13.

КОНТРАСТИВНА ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА ТА ТИПОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

PETLYUCHENKO NATALIA

National University "Odessa Academy of Law",
Head of Foreign Languages Department No. 2,
Doctor of Philology, Professor

THE CONCEPT OF CHARISMA IN THE POLITICAL DISCOURSE OF GERMANY AND UKRAINE: IN SEARCH OF NEW PERSONALITIES AND NEW IDEAS

Contemporary German and Ukrainian political discourses are currently marked with a revived interest in the concept of charisma [1; 2] developed by renowned German sociologist Max Weber and, consequently, a resumed search for new political figures with an ability to be inspired by great ideas and to inspire others with these ideas. A distinctive feature of the situation with charismatic leaders in present-day Germany, however, is the "charismatic vacuum" that has appeared in the birthplace of the concept with no indication of being filled not only due to Angela Merkel's prolonged rational leadership but also because of the lack of charismatic crisis managers in the imminent complicated situation with refugees, the rise of right/left radicals, as well as the great changes in the landscape of German streets.

At the same time, the media often ask whether German politicians need charismatic qualities excluded from the positive arsenal of rhetorical and argumentative strategies of German politicians and, first of all, the Chancellor due to their negative associations with the German historical background of national socialism and, above all, with the "dark" charisma of Hitler. As much as the Germans would like to receive a fresh charismatic leader such as Emmanuel Macron (France) or Barack Obama (USA) and a variety of prominent figures in the German political arena (Sahra Wagenknecht, Gregor Gysi, Robert Habeck, Annalena Baerbock, Alexander Gauland), such charismatic influencer has yet to appear but the readiness for his or her projection in Germany is quite high considering the amazing success of the far-right "Alternative for Germany".

In Ukraine, currently in a state of war and in the aftermath of the presidential elections, there is also great demand for a new charismatic leader.

In this context, it should be emphasized that the charismatic type of leadership, which first manifested itself in Ukraine in a distinct form during the First Maidan (Orange Revolution) was associated with the names of such politicians as V. Yushchenko and Y. Tymoshenko, and underwent changes in the period after the Second Maidan, or Revolution of Dignity. This period was marked by decharismatization of the political establishment: the demand for charisma was dropped because it is mostly needed during the periods of revolutions and crises while the time of a country's economic development requires rational approaches. We needed our own Ukrainian Konrad Adenauer whose role was unsuccessfully claimed in 2014 by Petro Poroshenko who received a vote of confidence from the people and wasted it – the visa-free travel arrangement with Europe was a mild anesthetic appreciated with certain reserve only by wealthy europhiliacs. Attempts to boost his charisma by manipulating such concepts as VIRA/FAITH, MOVA/LANGUAGE and ARMIYA/ARMY as a formula for uniting Ukrainians in a critical economic situation yielded poor returns, and Yulia Tymoshenko, the Phoenix of the Ukrainian political discourse, is once again coming to the foreground today. Due to the absence of new young charismatic leaders, she is again delighted to take up this vacant position returning to the old proven arsenal of rhetorical tools: “I have a NEW TASK for you!”

In today's Ukraine, there are quite a lot of precocious charismatics fostered by the Revolution of Dignity but they are parochial and reflect the interests of only a small part of the population – these are either ultra-right nationalists (A. Biletskiy), left-wing populists (I. Kiva), or revolutionary *Robin Hoods* (M. Havrylyuk, V. Parasyuk) with no unifying significance for all Ukrainians. A contrasting trend of the current election season is the unexpected appearance of such show business celebrities as president-elect V. Zelenskiy who won the 2019 presidential elections by a landslide having embodied the end of the old soviet-era elite.

Thus, in both countries, it is vital to search for future German and Ukrainian charismatic figures among the initiative of the masses, candidates from the people, grassroots movements. *Grassroots charisma* [3] is in embryonic state; it is not manifested in the media but its features can be found by directly observing novice politicians at rallies, pickets, signature collections and other social and political events. An important point here is the first public attribution of charisma in the media and social networks, as well as their active “combating” spirit expressed in opposing old party structures and the ability to create their own party and lead it like Kevin Kühnert in the future (SPD/JUSOS, Germany).

We suggest a novel linguistic discursive model of the «discovery» of future charismatic leaders (in the German and Ukrainian political discourses), which has a three-layer structure and considers the following types of charisma: (1) *Charisma of Office* (German – *Amtscharisma*) associated with a national leader (chancellor, resident, etc.) whose charisma is determined by the chronology of crisis (charismatic) and post-crisis (rational) periods in the life of the country and society. For the most part, these periods alternate with each other. Any politician endowed with supreme power and influenced in

his / her actions by the importance of his/her high office can become a charismatic leader; (2) *Public Charisma*, which is characteristic to some degree of various politicians who rank lower than the leader of the country, but whose appeal is very high during crisis periods. The society recognizes such politicians as charismatic leaders with their charisma repeatedly confirmed by media resources; (3) *Grassroots Charisma*, which is embryonic stemming upwards from popular initiatives and movements. Discursive portrayal of potential charismatic leaders in German and Ukrainian grassroots initiatives and the determination of their contrastive features rest on four parameters (biological, social, psychological, discursive), forming their charismatic discourse portraits.

References:

1. Петлюченко Н.В. (2010). *Homo charismaticus* в немецком и украинском политическом дискурсах (контрастивный анализ). In *Когніція, комунікація, дискурс. Серія філологія*, 2, с. 85-104. Available at: <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no2-2010/petlucenko-n-v>. DOI: 10.26565/2218-2926-2010-02-09
2. Petlyuchenko, N. & Artiukhova, A. (2015). Aggressive rhetoric: Prosodic and kinetic means. In *Proceedings of international conference «Gesture and speech in interaction» (GESPIN 4)*. Ferré, G. & Tutton, M. (eds.). Nantes, France, 2-4 September, p. 191-194.
3. Petljutschenko, N. (2018). Grassroots-Charisma: Diskursive und experimentell-phonetische Identifikation potenzieller Charismatiker in der Graswurzelbewegung Deutschlands und der Ukraine. In *Odes'kyj linhvistychnyj visnyk*, 11, p. 159-166. DOI 10.32837/2312-3192-2018-11-159-166

Ключові слова: німецька, українська, політичний дискурс, харизма, концепт, ініціатива від мас.

Ключевые слова: немецкий, украинский, политический дискурс, харизма, концепт, инициатива от масс.

Key words: German, Ukrainian, political discourse, charisma, concept, Grassroots.

MASLOVA SVITLANA

National University "Odessa Academy of Law",
PhD, Associate Professor, Foreign Languages Department № 2

ATOMIC SUBJECTS OF PROPOSITIONS OF THE LEGAL ENGLISH DISCOURSE

The central formal element of the Legal English discourse is recognized to be a sentence. According to the Syntax definition the Sentence is a unit of speech, which expresses a more or less complete thought and has a definite grammatical form. The sentence is regarded as a genuine, real sign [1, 120]. In modern linguistics Sentence as a grammatical syntactic notion is identified

with the semantic concept Proposition. Proposition as an utterance, opinion, statement judgment corresponding to an elementary Sentence is considered as a tool, an apparatus of revealing, identifying the semantic or informative content of the sentences (utterances) of any text. Proposition – the “S+P” unity is regarded and considered in the quality of a “germ” (a “core”, a “nucleus”) of any sentence forming on the syntactic level. Proposition is acknowledged as the main communicative unit of any text (discourse), an elementary unit of any person’s consciousness and the basic unit of acquiring, exchanging information and knowledge [2, 81-118]. Proposition is the means of expressing any person’s thoughts and feelings, which arise as a result of his contact with the outside world. In this sense the elementary Proposition (Sentence) appears as the main carrier of the content transmitted with the help of the language forms [3, 107-110].

Thus, in the English-language discourse of law the Proposition (Sentence) as the leading code has become a major syntactic, semantic, pragmatic and cognitive notion denoting any person’s complete thought. It is a well-known fact that the subject-predicate relations (S+P) underlie the sentence as a unit of language segmentation on the syntactic level.

The usual type of a sentence in the English-language discourse of law may be presented as a declarative one, which is identified with Affirmative or Negative Proposition or the Essential Propositional Structure (S+P). It is necessary and important to emphasize that the explicit “S+P” unity is obligatory and fundamental propositional sign recreating any human’s complete thought. Depending on the character of the subject, sentences are classified into Personal and Impersonal.

A personal sentence contains a subject, which denotes a certain person or thing or some abstract notion. Personal sentences are divided into definite-personal and indefinite-personal sentences. An indefinite personal sentence contains a subject of vague or general meaning. An impersonal sentence is a sentence which predicate does not refer to any person or thing. In English the pronoun “It” is used as Subject in Impersonal sentences, but this “It” is practically meaningless, it does not indicate any person or thing and is a purely grammatical formal subject.

Sometimes an impersonal construction is used side by side with the construction “There is/are”. “There” is a word that can be used: a) as an adverb meaning “in that place”; b) as an introductory particle in sentences beginning “There is/There are/There seems/There might be/etc.” When we tell people “that something exists (in affirmative sentences) or does not exist (in negative sentences) we usually begin the sentence with “there is”/“there are” (with plural subjects) and put the “real” subject after the verb [4, 500]. According to linguistic investigations it is more expedient to regard the so-called “real” subject in the quality of: the predicative, namely its nominal part in the structure of a compound nominal predicate or the part of a compound verbal predicate.

Thus, the construction “There is/are” used as a code for expressing any human’s thought of existing or not existing somebody or something is identical in fact to Proposition (Sentence) itself, which means the algorithmic

inseparable unity of two principal elements (main members) of any Proposition (Sentence): “S+P”.

The fact of appearing the words-homonyms like “It” and “There” in the quality and function of the Introductory Subjects, which are absolutely meaningless in isolation (outside the context – Proposition) is a straightforward confirmation of the availability, necessity and validity of the English specific code: “Subject+Predicate”. The subject of a sentence (proposition) denotes the thing that we speak about. (The word “thing” is used in a broad sense). Subject (in Grammar) includes a noun, a pronoun, a numeral, a substantivized adjective or participle, an infinitive, a gerund, any other word (construction or complex) when it is substantivized, which is most closely related to the verb in forming a sentence. Owing to the scantiness of inflexions for person and number in the verb, the subject is, as a rule, expressed (explicit) in the sentences (propositions) in the English-language discourse of law.

We'd like to suggest the most generalized picture of the English Subjects, so-called “atomic” subjects (“Atomic” is from the physical concept “atom” meaning the most minimal particle of any substance). The list of possible Subjects could be limited to the quite adequate and sufficient set and reduced to “I/We/You/He/She/It/They/There”. These words as formal elements of the English-language discourse hierarchy are quite capable to perform the function of the Subject, to substitute any other Subject in the structure of English Propositions.

References:

1. Nikitin M. Foundations of the linguistic theory of meaning / Michael Nikitin. – Moscow: Vyssh. shk., 1988. – 165 p.
2. Boyarskaya E. Development of cognitive word analysis cognitive analysis methodology / Elena Boyarskaya // Methods of cognitive analysis of the semantics of the word: computer-corpus approach / Elena Boyarskaya. – Moscow, 2015. – (Languages of Slavic culture). – P. 81–118.
3. Brown G. Discourse Analysis / G. Brown, G. Yule. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 288 p.
4. Swan M. Practical English Usage / Michael Swan. – Moscow: Vyssh. shk., 1984. – 552 p.

Ключові слова: атомарні суб'єкти; правовий дискурс; особове речення; безособове речення; структура “there is/are”.

Ключевые слова: атомарные субъекты; правовой дискурс; личное предложение; безличное предложение; структура “there is/are”.

Key words: atomic subjects; legal discourse; personal sentence; impersonal sentence; “there is/are” structure.

TOMCHAKOVSKA YULIIA

National University "Odessa Academy of Law",
PhD, Associate Professor, Foreign Languages Department № 2

STYLISTIC PECULIARITIES OF ENGLISH LEGAL DISCOURSE (BASED ON "NATURAL LAW AND NATURAL RIGHTS" BY JOHN FINNIS)

One of the main trends of legal linguistics as a branch of language studies is investigation of legal discourse [1]. The given research is dedicated to the study of stylistic peculiarities of English legal discourse based on the book "*Natural law and natural rights*" by John Finnis, an Australian legal philosopher, jurist and scholar specializing in jurisprudence and the philosophy of law. He was Professor of Law & Legal Philosophy at the University of Oxford from 1989 to 2010, where he is now professor emeritus. He acted as a constitutional adviser to successive Australian Commonwealth governments in constitutional matters and bilateral relations with the United Kingdom [3].

First published in 1980, "*Natural Law and Natural Rights*" is widely heralded as a seminal contribution to the philosophy of law, and an authoritative restatement of natural law doctrine. It has offered generations of students and other readers a thorough grounding in the central issues of legal, moral, and political philosophy from Finnis's distinctive perspective. The book closely integrates the philosophy of law with ethics, social theory and political philosophy [3].

The given text belongs to the scientific prose style which is employed in professional communication, in academic publications in particular. The main aim of the given functional style is to give the reader certain information, to prove a hypothesis, to create new concepts, to disclose the internal laws of existence, relations between different phenomena [2, p. 61].

One of the most specific features of the given style is presented in the analyzed book. It is strict logical organization. The monograph is logically subdivided into three parts which are dedicated to a certain aspect of the problem under discussion.

Logical argumentation is also achieved with the help of a wide system of connectives, (*therefore, thus, for instance, however, but*) emphasizing the logical connection and interdependence of consecutive parts of the discourse, for example:

"Before we consider that question, **however**, it will be **as well** to identify the philosophical device which enables an increasingly differentiated description of law to be offered as still a general theory of law" [4, p. 9].

The syntactic structure of the sentences is also characteristic of the given functional style – they are mostly long with a wide usage of passive structures and the Present Simple Tense, for example:

*“But the development of modern jurisprudence **suggests**, and reflection on the methodology of any social science **confirms**, that no theorist can give a theoretical description and analysis of social facts without also participating in the work of evaluation, of understanding what is really good for human persons, and what **is** really **required** by practical reasonableness”* [4, p. 3].

The wide usage of passive constructions can be explained by another peculiar feature of the academic writing – it tends to be impersonal and objective, logically persuasive, concentrating upon the object of investigation, for instance:

*“This object **is constituted** by human actions, practices, habits, dispositions, and by human discourse. The actions, practices, etc., **are** certainly **influenced** by the natural causes properly investigated by the methods of the natural sciences, including a part of the science of psychology”* [4, p. 4].

Another peculiar feature of scientific style is found on the lexical level, namely the wide usage of terms, such as *legal, statutory law, sue, general justice, distributive justice, customary rules*, etc.

Quotation as a necessary part of any scientific work is also present in the given book. In the following example the author quotes the words of other scholars, presents them in inverted commas followed by a corresponding bibliographical reference:

“Kelsen correctly points out that according to natural law theories there is no specific notion of legal validity. In his own terms, Raz later defines Natural law theorists as “those philosophers who think it is a criterion of adequacy for theories of law that they show”” [4, p. 26].

As for the polycode character of the text which is realized in using verbal and non-verbal means of presenting information, here it is achieved by means of italics as well as capitalization which single out graphically and logically the most important of the discussed notions.

Thus, the analyzed book manifests the main peculiar features of academic writing, namely, abundance of terms denoting objects, phenomena and processes characteristic of some particular field of science, in our case, law; precision, clarity and logical cohesion which is responsible for the repeated use of different clichés and other lexico-syntactical forms emphasizing the logical connection and interdependence of consecutive parts of the discourse; wide usage of non-verbal graphical means.

References:

1. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи / Ю. Ф. Прадід // Мовознавство. – 2001. – Випуск 2. – С. 31-37.
2. Kukharenko V.A. A Book of Practice in Stylistics / V.A. Kukharenko. – Vinnytsia: Nova Knyga, 2000. – 160 p.
3. John Finnis. – [Electronic resource]. Mode of access: https://en.wikipedia.org/wiki/John_Finnis
4. Finnis J. Natural law and natural rights / John Finnis. Oxford: Oxford university press, 2011. – [Electronic resource]. Mode of access:

https://books.google.com.ua/books?id=1lRFHEI6jQoC&pg=PR11&hl=ru&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false

Ключові слова: англомовний юридичний дискурс, науковий функціональний стиль, стилістичні особливості, термін, невербальний, полікодовий характер, логічна єдність.

Ключевые слова: англоязычный юридический дискурс, научный функциональный стиль, стилистические особенности, термин, невербальный, поликодовый характер, логическое единство.

Key words: Legal English discourse, scientific functional style, stylistic peculiarities, term, non-verbal, polycode character, logical cohesion.

FRUMKINA ARYNA

Nationale Universität „Juristische Akademie Odessa“,
Dozentin am Lehrstuhl für Fremdsprachen № 2, PhD

MEDIENSPRACHE ALS VARIETATEN-MIX

Wenn von der deutschen Sprache der Gegenwart, von ihren Formen und Normen, dem Sprachgebrauch und dem Sprachwandel die Rede ist, so darf ein Blick auf die Medien nicht fehlen. In den Medien spiegeln sich Normen, Tendenzen und Entwicklungen ganz besonders. Man kann allerdings auch die landläufige Meinung hören: Wenn irgendwo gegen Normen verstoßen wird und Sprachgebrauch von der schlechteren Sorte zu beobachten ist, dann in den Medien.

Fest steht, dass der Sprachgebrauch mit seinen Formen und Entwicklungen, seinen Arten und Unarten nirgends so gut und vollständig reflektiert wird wie in den Medien [4, 95].

Vielleicht zielt die Kritik auch nur deswegen auf die Medien, weil sie uns nicht mehr wie in früheren Zeiten die Sprache als Bildungssprache wie vorbildliche Literatur vorsetzen, sondern als „Verbrauchersprache“ [1, 103] oder gar als Gebraucht-Sprache Obermitteln mit Benutzerspuren, Flecken und Fransen. Man sagt auch, dass die Medienschaffenden eigentlich nur „Schleusenwärterfunktion“ inmitten der Sprachflut hatten [1, 96].

Zunächst ist zu klären, was denn genau unter Medien verstanden wird. Noch vor nicht allzu länger Zeit hat man nicht von Medien gesprochen, man sagte Zeitung oder Presse und *Radio* bzw. in Deutschland *Rundfunk* und Fernsehen. Der Ausdruck *Medien* ist in den 50er Jahren von der amerikanischen Soziologie geprägt worden. Man bezeichnete damit hauptsächlich Boulevardzeitungen und publikumsnahe Radio- und Fernsehprogramme. Zuerst sprach man von *Massenmedien* (*Mass Media*) und erst danach von Medien überhaupt und meinte damit allgemein die an ein größeres Publikum gerichteten Zeitungen, Programme und Radiostationen. Später zählte man auch den Kinofilm zu den Massenmedien, weil dieser sich auch an ein großes disperses Publikum wendet [6, 820; 2].

Medien im engeren Sinne sind *Zeitungen*, *Radio* und Fernsehen – Neue Medien. Unter „Neuen Medien“ versteht man alles, was nach Radio und Fernsehen kam.

Die Tageszeitungen, vor allem die Boulevardzeitungen, haben tatsächlich einen hohen Anteil an Verbrauchersprache, die Artikel müssen manchmal in wenigen Stunden geschrieben werden. Interviews, die auf Bund aufgenommen sind, müssen abgehört, abgeschrieben und zu einem Artikel verarbeitet werden. Zeit für mehrere Fassungen bleibt oft nicht. Deshalb sind Wochenzeitungen in der Regel besser geschrieben. Sie haben auch weniger schnell formulierte Nachrichten, mehr Kommentare, Glossen, Leitartikel und Reportagen. Dennoch finden sich gerade in den Wochenmagazinen zahlreiche Einmal-Formulierungen, Eintagwörter [5, 35]. Die so genannten Unarten spiegeln oft nur das wider, was man auch sonst außerhalb der Medien zu Gehör oder zu Gesicht bekommt. Die Medien halten sich sehr nahe an der Mündlichkeit. Es werden viele wörtliche Zitate gebracht, echte oder gestellte. In Reportagen dienen mündliche Aussagen dazu, dem Gesagten mehr Glaubwürdigkeit zu verleihen.

Wie die Sprache des *Blicks* trotz der Bebilderung der Nachrichten doch von einem großen Stilwillen geprägt ist, wenn auch nicht nach dem Geschmack eines jeden, so verlernt man zumindest nicht die Regeln der deutschen Sprache, wenn man den *Blick* oder andere Zeitungen liest oder eben überhaupt liest. Ähnliches gilt für das angebliche Geschwätz in den *Fernsehninfotainments*. Untersucht man solches Durcheinander einmal anhand von Mitschnitten und Transkriptionen, so stellt sich heraus, dass auch hier ein hoher Stilwille vorhanden ist. Das mediale Durcheinander ist wohlgestylt. Die Wirklichkeit einer „realen“ Party ist viel chaotischer als in der Talkshow am Bildschirm. Ein Harald Schmidt verwendet den ganzen Tag, um die „spontanen“ Pointen für seine tägliche Ein-Mann-Talkshow am späten Abend vorzubereiten [2, 162].

Die Medien eignen sich vorzüglich, um die Sprache und ihre Entwicklung in der Gegenwart und der jüngeren Vergangenheit zu beschreiben. Sie spiegeln in unterschiedlicher Weise die (Sprach-)Wirklichkeit wider [4, 101]. Erst über die Medienanalyse wird klar, dass man sich wieder in einem mündlichen Zeitalter befindet, dass viel mehr Menschen als sonst sich öffentlich artikulieren, dass damit alle Nuancen und Varianten unserer Sprache vom feinen klassischen Buhndeutsch bis zum plattesten Jargon und Dialekt in den Medien vorkommen. Als Varietäten-Mix wurde die Medien-Sprache bezeichnet [7, 309]. Dass die Medien ihrerseits nicht nur Spiegel, sondern Quellen und Verstärker neuer Sprachformen sind, ist unbestritten. Wie dies aber geschieht, das wüssten nicht nur die Sprachpfleger und Sprachkritiker gerne.

Alle Sprachprobleme der Gegenwart lassen sich an und in den Medien studieren: Frauensprache, Jugendsprache, Gesprächsverhalten überhaupt, Streiten, Schlichten, Nachrichten verständlich machen, Blickverhalten, Sprache und Musik, Sportreportagen, Inszenierungen klassischer Bühnenstücke, Mündlichkeit in den Zeitungen, Wort-Bild-Schere im Fernsehen, Briefkul-

tur und Telefonkommunikation, Internet-Surfen als Flucht aus dem Alltag und vieles andere mehr.

Literaturverzeichnis:

1. Fluck, Hans-R.: Zur Entwicklung von Rundfunk und Rundfunksprache in der Bundesrepublik Deutschland nach 1945. In: Biere/Henne 1993, S. 87-107.
2. Frumkina A. L. Vokaleinsatzrealisationen in der Mediensprache aus phonostilistischer Sicht / А. Л. Фрумкина // Культура народов Причерноморья. – Симферополь : Межвузовский центр «Крым», 2011. – Вып. 192, т. 2. – С. 111–115.
3. Hadorn, Werner/Cortesi, Mario: Mensch und Medien. Die Geschichte des Massenkommunikation, Aarau, Stuttgart 2 Bde. 1985/1986.
4. Löffler Heinrich: Sprache und Kommunikation in digitalen Medien. Berlin: Schmidt, 1994, 321 S.
5. Lüger, Heinz-Helmut: Pressesprache. Tübingen 2. Aufl. 1993.
6. Straßner, Erich: Ideologie – Sprache–Politik: Grundfragen ihres Zusammenhangs, Tübingen : Niemeyer, 1987, 224 s.
7. Nowottnick, Marlies: Jugend, Sprache und Medien. Untersuchungen von Rundfunksendungen für Jugendliche. Berlin 1989.

Ключові слова: медіа, радіо, телебачення, Fernsehinfotainment, сучасність, нові медіа.

Ключевые слова: медиа, радио, телевидение, Fernsehinfotainment, современность, новые медиа.

Key words: media, radio, television, Fernsehinfotainment, present time, new media.

Schlüsselwörter: Medien, Rundfunk, Radio, Fernsehen, Fernsehinfotainment, Gegenwart, neue Medien.

КАЦІ ОЛЕНА РОСТИСЛАВІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри іноземних мов № 2

ОСОБЛИВОСТІ ФАХОВОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ АВСТРІЙСЬКОГО ВАРІАНТУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Кожна зміна у суспільстві, будь то технічний прогрес чи політичні події, знаходить відображення у мові і, насамперед, у лексиці. Зміни лексичного складу будь-якої мови відбуваються найшвидше і є найбільш репрезентативними, саме тому часто стають об'єктом лінгвістичних досліджень. Лексичний склад сучасної німецької мови проти свою різноманітність є добре вивченим та кодифікованим у численних словниках та довідниках. Проте, німецька мова як мова плюрицентрична, з декількома національними центрами, демонструє істотні граматичні, фонологічні, прагматичні та, насамперед, лексичні відмінності між своїми стандартними варіантами. За визначенням Рудольфа Мура [5, с 38] поліцентрична мова має декілька національних центрів, в

кожному з яких кодифікований свій стандартний варіант цієї мови, яка має статус державної чи однієї з державних мов. Таким чином, стандартні варіанти є нормою в державних, управлінських, громадських та законодавчих установах. Виникнення комунікативних відмінностей порівняно з іншими варіантами плури центричної мови обумовлено специфікою соціальних відносин та життєвих умов.

З лінгвістичної точки зору існування стандартних національних варіантів німецької мови є незаперечним. Виникає питання, чи є відмінності між ними релевантними не тільки на побутовому рівні а й у сфері професійної комунікації. Німецька мова є державною а відтак офіційною мовою судочинства та діловодства на території декількох країн Європейського союзу, а саме в Німеччині та Австрії як єдина державна мова, та в Швейцарії, Бельгії і Люксембурзі, як одна з державних та адміністративних. Зі вступом до Європейського союзу Австрія акцептувала загальноєвропейський правопорядок, згідно з яким були уніфіковані діючі правові акти. Відмінності правової системи та відповідних правових установ Австрії та Німеччини є незначними, проте юридична мова обох країн демонструє певні відмінності, насамперед, у правовій термінології [9, с. 12]. Актуальними є питання, чи є наявні у правовій лексиці відмінності німецького та австрійського варіанту німецької мови типовими лише для повсякденної юридичної комунікації або кодифікованими в офіційних правових актах, та, наскільки важливим для успішної професійної діяльності у правовій галузі є знання особливостей австрійського варіанту юридичної мови.

Об'єктом дослідження є правові акти в галузі соціального страхування, споживчого, сімейного та спадкового права, та діяльності правоохоронних органів. В ході дослідження був проведений порівняльний аналіз юридичних текстів правових установ Австрії та Німеччини, а також фахових видань та підручників у галузі юриспруденції, та виявлені особливості австрійської юридичної мови.

Аналіз юридичної лексики дозволяє стверджувати наявність в текстах законодавчих актів та правових положень Австрії та Німеччини паралельних форм – синонімічних лексичних одиниць, що позначають один і те й саме правове поняття або реалію, тобто правова мова демонструє варіативні складові у німецькому та австрійському варіантах німецької мови. Результати аналізу наведені у таблиці 1.

Аналіз юридичних текстів свідчить про істотні відмінності фахової юридичної мови правових установ Австрії та Німеччини. Юридична лексика Австрії та Німеччини демонструє відмінності насамперед у правовій термінології. Законодавці обох країн застосовують різні лексичні одиниці для позначання відповідних правових реалій та процесів. Варіативні лексичні одиниці є кодифікованими стандартними нормами австрійського та німецького варіанту німецької мови, яких необхідно дотримуватися під час професійної комунікації у німецькомовному просторі. Проте, треба зазначити, що варіативні складові у юридичній лексиці є загальнозрозумілими для носіїв обох варіантів німецької мови як мови плури центричної. Крім того, значний вплив на розвиток юридичної мови в Австрії мав вступ країни до Європейсь-

кого союзу. Уніфікація правових документів згідно з нормами загально-європейського правопорядку призвела до пріоритетного вжитку юридичних термінів німецького варіанту німецької мови.

Таблиця 1

Варіативні складові у австрійському та німецькому варіантах німецької мови

Австрійський варіант німецької мови	Німецький варіант німецької мови
Executionsurteil	Vollstreckungsurteil
Executionsgericht	Vollstreckungsgericht
Konsumentenschutzgesetz	Verbraucherschutzgesetz
Pensionsversicherung	Rentenversicherung
Alterspension	Altersrente
Berufsunfähigkeitspension	Renten wegen verminderter Erwerbsfähigkeit
Arbeitsbewilligung	Arbeitserlaubnis
einstweilige Vorkehrung	einstweilige Anordnung
Ehepakt	Ehevertrag
Arbeitsinspektion	Gewerbeaufsicht
Firmenwortlaut	Firmenbezeichnung

Список використаної літератури:

1. Ammon Ulrich. Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und in der Schweiz / Ammon Ulrich // Der Gruyter. – 1995. – 257 c.
2. Ammon Ulrich. Vorschläge zur Typologie nationaler Zentren und nationaler Varianten bei plurinationalen Sprachen / ÖBV. – 1995. – 371 c.
3. Claluna Monika. Alles unter einem D-A-CH-L? Oder: Wie viel Plurizentrik verträgt ein Lehrwerk / Claluna Monika // Fremdsprache Deutsch. – 2007. – 178 c.
4. Ebner Jacob. Wie sagt man in Österreich. Wörterbuch des österreichischen Deutsch 3 / Ebner Jacob // Dudenverlag. – 2008. – 143 c.
5. Mayer Heinz. Fachwörter zum öffentlichen Recht / Mayer Heinz // Manz Rechtstaschenbücher. – 2003. – 227 c.
6. Muhr Rudolf. Das Deutsche als plurizentrische Sprache und Didaktik des Deutschen als plurizentrischer Sprache / Muhr Rudolf // ÖBV. – 1995. – 151 c.
7. Muhr Rudolf. Die linguistischen Merkmale der nationalen Varietät des Deutschen im Überblick / Muhr Rudolf // ÖBV. – 2000. – 193 c.
8. Muhr Rudolf. Grammatische und pragmatische Merkmale des österreichischen Deutschen / Muhr Rudolf, Schrodtr Richard, Wiesinger Peter // ÖBV. – 1995. – 234 c.
9. Palushek Karolina. Die Besonderheiten der deutschen Rechtssprache / Palushek Karolina // Uniwersytet Slaski. – 2015. – 39 c.

Ключові слова: плірицентричність, австрійська юридична мова, німецька юридична мова, правові установи, законодавчі акти, уніфікація юридичної мови.

Ключевые слова: плірицентричність, австрійський юридический язык, немецкий юридический язык, правовые учреждения, законодательные акты, унификация юридического языка.

Key words: polycentricism, German legal language, Austrian legal language, legal terms, legislative acts, unification of legal language.

**ZAITSEV ALEKSANDR,
KOVALENKO NINA**

Nationale Universität „Juristische Akademie Odessa“,
Lehrbeauftragte am Lehrstuhl für Fremdsprachen № 2

**LEXIKALISCHE UNTERSCHIEDE IN DER RECHTSTERMINOLOGIE
ZWISCHEN ÖSTERREICH UND DEUTSCHLAND**

Die österreichische Rechtssprache und Rechtsterminologie unterscheidet sich wesentlich von der bundesdeutschen Rechtssprache in der lexikalischen Hinsicht.

Hier möchte ich ein Überblick über die Grundlagen der Terminologielehre und zentrale Begriffe der österreichischen Rechtsterminologie vermitteln. Es wird dargestellt, wie Termini definiert und beschrieben werden können und welche Beschreibungskategorien zur Anwendung kommen. Gleichzeitig wird auf die Unterschiede in der Rechtsterminologie zwischen Österreich und Deutschland eingegangen, die im Kontext der Übersetzungspraxis der EU eine wichtige Rolle spielen. Darüber hinaus werden wichtige Begriffe der österreichischen Rechtssprache besprochen sowie ein Überblick über allgemeine Merkmale der österreichischen Rechtssprache vermittelt.

Da jeder Staat seine eigene Rechtssprache hat, hat er auch seine eigene juristische Terminologie, die sich von der Terminologie anderer Rechtssprachen erheblich unterscheiden kann, auch wenn beide Rechtsordnungen dieselbe Sprache verwenden. Es existiert daher keine einheitliche deutsche Rechtsterminologie, sondern die Terminologie der österreichischen Rechtsordnung, der deutschen Rechtsordnung usw [1, 253]. Die daraus resultierenden Probleme sind von den sprachlichen Problemen deutlich zu trennen. Auch wenn zwei Rechtsordnungen dieselbe Sprache als Rechtssprache verwenden und die Rechtsordnungen verwandt sind, können sie wesentliche Unterschiede aufweisen.

Gleichlautende Termini können daher innerhalb eines Sprachraums unterschiedliche Bedeutungen haben. Dies kann durchaus zu Kommunikationsproblemen auch innerhalb eines Sprachraums führen. Daher wird immer die Terminologie einer bestimmten Rechtsordnung mit der Terminologie einer anderen bestimmten Rechtsordnung verglichen.

Bei der Übertragung im Bereich des Rechts werden rechtliche Inhalte einer bestimmten Rechtsordnung zur Verwendung in einer anderen Rechtsordnung übertragen. Da es eine Vielfalt von nationalen Rechtssprachen gibt, wird es nicht von einer Sprache A in eine Sprache B, sondern von der Sprache einer bestimmten Rechtsordnung in die Sprache einer anderen bestimmten Rechtsordnung übersetzt. Daraus kann man schließen, dass sowohl eine interlinguale, als auch eine intralinguale Rechtsübersetzung möglich ist. Wie bereits oben erwähnt, können gleichlautende Termini auch innerhalb eines Sprachraums unterschiedliche Bedeutungen haben, denn jeder Staat hat seine eigene Rechtsordnung und seine eigene Rechtssprache.

Dadurch kann die Notwendigkeit einer intralingualen Rechtsübersetzung entstehen (z.B. (öst.) *bedingte Haft* = (dt.) *Haft auf Bewährung*, (öst.) *Bezirksgericht* = (dt.) *Amtsgericht*, (öst.) *Bezirkshauptmannschaft* = (dt.) *Bezirksregierung* bzw. *Landratsamt/Kreisverwaltung*, (öst.) *Statutarstadt* = (dt.) *Kreisfreie Stadt*, (öst.) *Drucksorte* = (dt.) *Formular*, (öst.) *in Evidenz halten* = (dt.) *vormerken*) [2,283].

Ebenso werden in der Rechtssprache und in der österreichischen Gesetzgebung Ausdrücke verwendet, die z. B. in Deutschland nicht vorkommen, einen anderen Bedeutungsinhalt haben oder ungebräuchlich sind. Ebenso weichen Rechtsausdrücke – oft aufgrund der vom Gesetzgeber gewählten Terminologie – im Detail von den in Deutschland gebräuchlichen, sinn gleichen Ausdrücken ab (z. B. in Österreich: *Schadenersatz*, *Schmerzensgeld* laut dem ABGB 1811, ebenso im liechtensteinischen ABGB; in Deutschland: *Schadenersatz*, *Schmerzensgeld*) [2, 272].

Auch lässt sich in Österreich eine häufigere Verwendung von Latinismen in der Rechtssprache feststellen, was vor allem darauf zurückzuführen ist, dass das kurz vor 1900 entstandene deutsche BGB die zuvor auch in Deutschland weit verbreiteten lateinischen Rechtsausdrücke aus dem römischen Recht (Pandekten) bewusst vermied. Beispiele sind nur in Österreich oder häufiger als in Deutschland verwendete Ausdrücke wie *Legat* (Vermächtnis), *Servitut* (Dienstbarkeit), *Causa* (Fall; bedeutet in Deutschland jedoch „Rechtsgrund“), *Kuratel* (Sachwalterschaft).

Generell lässt sich folgendes feststellen: Obwohl es sich beim österreichischen Deutsch nicht um eine autonome Sprache sondern um eine nationale Varietät, einen Zwischenbegriff zwischen einer Sprache und einer regionalen Varietät handelt, spielen auch hier die beiden Verfahren, Erklären und Definieren eine wichtige Rolle.

Literatur:

1. Sedlaczek Robert: *Das österreichische Deutsch*. Wien, Ueberreuter 2004, S.496
2. Wiesinger Peter: *Die deutsche Sprache in Österreich. Eine Einführung*, in: Wiesinger (Hg.): *Das österreichische Deutsch. Schriften zur deutschen Sprache. Band 12*. (Wien, Köln, Graz, 1988, Verlag, Böhlau, S.407).

Ключові слова: відмінності, юридична термінологія, порівняння, Австрія, Німеччина, практика перекладу, комунікативні проблеми.

Ключевые слова: различия, юридическая терминология, сравнение, Австрия, Германия, практика перевода, коммуникативные проблемы.

Key words: differences, legal terminology, comparison, Austria, Germany, translation practice, communicative problems.

VASILYEVA OLGA

National University «Odessa Law Academy»,
Lecturer of Foreign Languages Department № 2, PhD

CLASSIFICATION OF IMAGEONYMS IN ENGLISH

In the recent decades, onomastic researches have been developing rapidly due to the expansion of the scope of the research object, the introduction of new methods to traditional onomastics and even the emergence of new directions, e.g. cognitive onomastics. The main attention of onomatologists was drawn to anthroponymic and toponymic researches whereas other categories of proper names were investigated only sporadically. This situation is gradually changing, in particular due to the interest of researchers in the nature and peculiarities of the functioning of ideonyms, which proves the relevance of this article.

The wide variety of proper names, particularly ideonyms, requires systematization and classification, which has been attempted by many notable researchers including O.V. Superanskaya [3], N.V. Podolskaya [2], D.G. Buchko [1], and M.M. Torchinsky [4]. Thus, one of the pressing problems of ideonymics is the creation of a denotative nominative systematization of the corresponding proprietary units, which “provides for their grouping by the type of the named objects” [4, 90]. A detailed denotative nominative classification of ideonyms was developed by M.M. Torchinsky who divided them into the following classes: 1) **artionyms** proper names of works of art, 2) **biblionyms** proper names of the texts, 3) **gemonyms** proper names of the media, 4) **poetonyms** proper names of artistic speech, 5) **artifragmentonyms** proper names mentioned in works of art, 6) **chrononyms** proper names of time intervals [4, 124].

The first division of ideonyms is the **artionyms**, i.e., proper names of works of art, which are further divided into **imageonyms**, **sceneonyms**, **musiconyms** and **filmonyms**.

Imageonyms are proper names for objects of fine arts, which have further specifications encompassing, among other things, different kinds of painting, of which five types are generally mentioned, namely easel painting existing independently of the place of creation, although it normally occurs on the easel; monumental painting, which is performed directly on the parts of buildings (ceilings, walls); decorative painting covering mainly ornamental compositions in architectural buildings and applied arts; theatrical-decorative painting, used for creation of theatrical scenery; and miniature painting indicating the size of artistic work. Decorative and theatrical-decorative paintings do not normally have proper names and miniatures can be represented by paintings, graphic images, sculptures and, therefore, it seems reasonable to analyze only the first two types of painting from the onomastic standpoint:

✓ proper names of paintings, e.g. *The True Picture of the Isle of the Dead* by Arnold Bocklin at the *Hour of the Angelus* by S. Dali, *The Fighting Temeraire* by J. Turner or *Newton* by W. Blake;

✓ proper names of graphic images, which, in their traditional variant, are easel monochrome (in some cases polychrome) works; the most famous of them is *The Vitruvian Man* by Da Vinci; other examples may include *Elisha in the Chamber on the Wall* by W. Blake or another work by him that has three names: the official one is *The Night of Enitharmon's Joy*; however, it is frequently referred to as *The Triple Hecate*, or simply *Hecate*. Interestingly, there has appeared a new specific type of art in the modern world; it is even exhibited in reputable museums such as Brooklyn Museum or Grand Palais; it is graffiti, which has become popular recently, although it has been known since the times of Ancient Rome. This type of art should more precisely be referred to as **mural painting**, which is executed by paints directly on the wall without changing the relief, but the term **graffiti** has become more common. The names of well-known Banský's graffiti *Balloon Girl* and *Flower Thrower*, or *The Giant of Boston* by Os Gemeos and *Crack is Wack* by Kate Hering may serve a suitable example;

✓ proper names of engravings, graphic representations made by printing the relief surface, e.g. G. Ligon's *Folks and Places Abroad*; *A Harlot's Progress* by W. Hogarth or *My Bonnie Lies Over the Ocean* by D. Hockney;

✓ proper names of icons **iconyms** according to the terminology proposed by I.V.Bugaeva; this is relevant for Orthodox and Catholic churches rather than for Protestant churches and, therefore, examples of such English onyms are not numerous. They include icons in Orthodox churches located in Canada: *The Montreal Myrrh-Streaming Iveron Icon*, *Kursk Root Icon of the Mother of God* and *The Omen* in Vancouver;

✓ proper names of frescoes, the authorship of which and the original names are usually lost. These denotations are generally conveyed by appellative description, for example, *medieval wall painting in St. Mary the Virgin Church, Sheering, Essex*. Where frescoes have proper names they present a description of one or a number of images as is the case in *St Botolph's Church, Hardham*. 12th century frescoes were discovered in the 19th century there and they were named according to the scenes as follows: *Agnus Dei or Lamb of God*, *Infancy of Christ*, *Baptism of Christ*, *Dives and Lazarus*, *St. George*, *Labor of the Months*, *Hell Scenes*, *Adam and Eve*, *Passion and Resurrection*, *Apostles*, *Elders of the Apocalypse*, *Christ in Majesty*. Naturally, these names were given following the discovery of the frescoes although they can hardly coincide with those that were introduced in the 12th century;

✓ proper names of artistic photographs, which are works of photographic art due to the fact that they reflect the creative vision of the reality by the photographer as an artist. Here are examples of the proper names of the artworks by the most famous authors, namely: A. Adams's *Moon and Clouds*, S. McCarry's *Afghan Girl*, D. Lang's *Migrant Mother*, and F. Holsman's *Dali Atomicus*;

✓ proper names of artistic floral arrangements, bouquets, ikebana, such as the works by O'Hara *Ikebana School Autumn Tray*, *Cyprus Woods*, or the

works by the prominent ikebana craftsman Toshiro Kavase *Moon over the Fields; Flowers Infused with Autumn Moonlight*;

✓ proper names of sculptures, which are three-dimensional pieces of fine art that can be subdivided into circular objects (statues, busts, statuettes and groups) and reliefs (bas-reliefs, high reliefs and counter-reliefs), which can be illustrated by the names of sculptures by H. Moore *Half-Figure, Reclining Figures*, A. Caro *Early One Morning*, and B. Hepworth *Single Form*;

✓ proper names denoting installations such as the works by E. Olafur *Quadrable light ventilator mobile* or the installation *360 degree Room for All Colours*, which was also created by him; other examples include L. Bourgeois's *Maman, I Do, I Undo, I Redo* and *Shibboleth* exhibited at the Tate Modern London Museum. The latter unusual exhibit was created by Colombian sculptor Doris Salcedo, who, with the help of a large slit in the floor (length 167 m, 25 cm wide, and depth of about one meter), attempted to demonstrate racial hatred. Incidentally, this exposition was the cause of injury for approximately 15 visitors of the museum. In addition, installations can be executed as separate objects, and need not be a part of the interior. The examples are the objects created by D. Hirst *The Physical Impossibility of Death in the Mind of Someone Living; For the Love of God; Mother and Child Divided*, or exhibits by T. Emin *Everyone I Have Ever Slept With 1963-1995* or *You Forgot to Kiss my Soul*.

References:

1. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології / Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. – Харків : Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
2. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии [2-е изд.] / Н. В. Подольская. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
3. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – [изд. 2-е, испр.] – 368 с.
4. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : дис. ... доктора філол. наук: 10.02.01 / М. М. Торчинський. – К., 2010. – 502 с.

Ключові слова: ономастика, ідеонім, артіонім, імажонім, денотатно-номінативна класифікація, власні назви.

Ключевые слова: ономастика, идеонимы, артионим, имажоним, денотатно-номинативная классификация, имена собственные.

Key words: onomastics, ideonym, artionym, imageonym, denotational nominative classification, proper names.

ГРИДЮШКО ОЛЬГА ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов № 2, аспірант кафедри германських
та східних мов Міжнародного гуманітарного університету

КРИТИКА ЯК ЗАСІБ ПЕРСУАЗІЇ У ПОЛІТИЧНІЙ ПЕРЕДВИБОРЧІЙ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Провідними ознаками критики у політичному переліборчому дискурсі є її оцінність, агональність, агресивність та персуазивність. Оцінність критики у передвиборчий період пов'язана з тим, що виборці мають право і хочуть критично оцінити усі здібності потенційного переможця у перегонах, навіть того, якому вони внутрішньо симпатизують і притуляють йому свої уподобання. Агональність критичних висловлювань найбільш яскраво прослідковуємо у створенні опозитивних «МИ:ВОНИ» дискурсів, які слугують для позначення межі між «своїми» та «чужими» як найбільш прототипних для передвиборчої комунікації. Критика суперника може мати агресивний характер і проявлятися у дискредитації опонента з метою доказів його/її професійної і особистісної неспроможності, і як наслідок – неспроможності зайняти посаду, на яку вона/він претендує [1; 2]. Також критика може використатися як засіб персуазії (англ. *persuasion* – переконання, умовляння) з метою запевняти, переконувати, умовляти, схилити, спонукати адресата до тих чи інших дій в межах політичної комунікації, зокрема у передвиборчому дискурсі [3; 4; 5].

Передвиборчий дискурс як різновид політичного дискурсу є концептуально зорієнтованим на критику: його основною характеристикою виступає прагнення до апологізації, тобто подання в кращому світлі свого кандидата, партії і, водночас, спрямованість на активну критику опонента у *face-to-face* комунікації [1]. Також критика зорієнтована не тільки на безпосередньо присутніх слухачів, але вона шукає собі і більш широке коло слухачів. Цієї концепції «не присутнього третього» (англ. *face-to-back communication*) присвячено досить багато робіт з сучасного моделювання мовної комунікації [6], що увиразнює новизну роботи, а саме, застосування цієї моделі в сфері політичного передвиборчого дискурсу.

Для визначення глибини структури критичного висловлювання та семантичних умов критики було розроблено прототиповий сценарій, який презентується такою парафразою: **Суб'єкт Х <критикує> об'єкт Y за дію P, вказуючи при цьому на недоліки Z об'єкта Y і/або його дій P.** Диференціатор [вказівка на недоліки Z об'єкта Y і/або його дій P] відрізняє критику від осуду. Слід зазначити, що критика може мати сприятливий або несприятливий характер. Як що суб'єкт Х вказує на недоліки Z суворо і знищувально, то така критика є *несприятливою* і сприймається об'єктом Y як засудження або осуд. Нарешті, якщо суб'єкт Х вказує на недоліки Z об'єкта Y і/або його дій P докладно і ґрунтовно, то така кри-

тика є *сприятливою* і сприймається об'єктом Y як *обговорення, розбір або аналіз*.

Персуазія критики має значний прояв у мовленнєво супроводжувальних жестах (англ., *co-speech gestures*) мовця – адресанта критики, які, з одного боку, зорієнтовані на семантику критичного висловлювання і посилюють експліцитні (прямі/непрямі) вербальні маркери критики (нім. *falsch* (неправильно, хибно), *unrichtig* (неправильно), *der Fehler* (помилка), *fehlerhaft* (помилково), *Bruch* (провал)/укр. *неправильно, помилка, помилково, хибно, невірний, цинізм, недолік, фіаско, падіння*), синхронізуючись із головно наголошеними складами. До таких жестів відносимо жести правої або лівої руки із конфігурацією кисті у вигляді кулака, вказівного пальця, широко відкритої долоні. Такі рухи мають як правило імпульсивний характер, вони направлені убік адресата критики і можуть перевищувати лінію плеча адресанта критики. З іншого боку, персуазивний характер критики може бути реалізований непрямом, імпліцитно і бути «розмитим» в площині мікро- та макротематичних абзаців, які вербалізують такі складні види критики, як сумнів, скепсис, підозру, упередження, недовіру тощо.

Хотім підкреслити, що відмінною рисою українського критичного персуазивного стратегування є активне використання українськими політиками пейоративів (напр., «скотиняка», «підстилка», «покидьок»), жаргону (напр., «ширки», «компашка») та прецедентних цитат з кінострічок («дірку від бублика він отримає, а не владу»), які важко увияти собі в німецькому публічному політичному спілкуванні у критичній площині. При цьому німецькі опозиційні політики експліцитно та прямо називають суб'єкт критики, безпосередньо звертаючись до канцлеру Німеччини Ангели Меркель, наприклад, Аліс Вайдель (партія «Альтернатива для Німеччини»): «*Zum zweiten Mal in diesem Jahr beraten wir über den Entwurf eines Bundeshaushalts. Dazugelernt hat Ihre Regierung seither nichts, Frau Bundeskanzlerin.*» (2). При цьому Аліс Вайдель порівнює політику Ангели Меркель із *Ausverkauf/розпродаж, Ausgabewahn/шалені витрати та ideologischen Weltbeglückungsfantasien/ідеологічні фантазії про опшасливлення всього світу*. Оскільки Аліс Вайдель вказує на недоліки політики Ангели Меркель докладно і ґрунтовно, то така критика за своїм змістом має вигляд *обговорення, розбору або аналізу*. На особливу увагу заслуговує поведінка канцлера, до якої саме спрямовано критику і яка майже не звертає на неї уваги: протягом усього виступу Вайдель Меркель робить свої нотатки і лише на *ideologischen Weltbeglückungsfantasien* різко відриває голову від паперів і начебто замислюється над словами Вайдель.

Натомість українські політики частіше використовують займенники «їх», «вони», «воно», щоб відокремити себе від суб'єкта критики. Так, говорячи про кандидата в президенти В. Зеленського, Ірина Фаріон називає його «воно», наприклад: «А ви можете перекласти, що **воно** верзло? Ви можете перекласти? Sorry, I don't understand, що **воно** верзло? **Воно** у українській державі живе, **воно** вивчило державну мову? Його за ґрати треба садити вже сьогодні, **не** допускаючи до другого туру. **Воно** гвалтує мову на очах у всієї країни. **Воно** гвалтує тих, хто сьогодні

захищають нас там, на нульовій позиції. Ми завдяки тим солдатам тут сидимо в залі. А **воно** блює до мене мовою ...» (1). Слід вказати на те, що І. Фаріон вказує на суб'єкт критики, здійнявши праву руку у відкритій долоні. Рухи І. Фаріон мають імпульсивний характер, тому у глядача складається враження, що Ірина Фаріон ніби трясеться від обурення.

Перспективними для подальшого дослідження вважаємо визначення національно-культурної специфіки персуазивних стратегій критичного дискурсу німецьких та українських політиків у період електоральної боротьби, зокрема у медійному дискурсі під час заочних та прямих дебатів та ін., а також встановлення кореляції просодичних та кінетичних засобів оформлення критичного висловлювання від його семантико-синтаксичної структури, ключових концептів та різновидів критики (сприятлива/несприятлива, конструктивна/агресивна, засудження/обговорення та ін.) у передвиборчому дискурсі.

Список використаної літератури:

1. Кондратенко Н. В. Лінгвопрагматика політичного дискурсу: типологія мовленнєвих жанрів : монографія / Наталія Кондратенко та ін. – Одеса : Астропринт, 2019. – 236 с.
2. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М.: Гнозис, 2004. – 324 с.
3. Diekmannshenke, H. Sprechen über Politik in den Medien. Linguistische Aspekte der Rezeption von politischer Kommunikation // Semantische Aspekte öffentlicher Kommunikation. – Frankfurt/Main: Peter Lang GmbH, 2002. – S. 304-328.
4. Fries, N. Bewertung. Linguistische und Konzeptuelle Aspekte des Phänomens // Sprache und Pragmatik. – Lund: Veröffentlichung des Lunder Projektes, 1991. – № 23. – С. 1-31.
5. Girth H. Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation / H. Girth. – Berlin: De Gruyter, 2002. – 172 S.
6. Woolard, K. A. Bystanders and the Linguistic Construction of Identity in Face-to-Back Communication / K. A. Woolard // Peter Auer, ed. Style and Social Identities. – Berlin/ NY: Mouton de Gruyter, 2007. – P. 187-207.

Ілюстративний матеріал:

1. Ірина Фаріон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=7vfj3BChOYQ&frags=pl%2Cwn>
2. Alice Weidel [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.youtube.com/watch?v=7DFA1p1eApo&t=40s&frags=pl%2Cwn>

Ключові слова: персуазія, критична риторика, німецький, український, електоральний дискурс, вербальний, паравербальний, імпліцитний, подібності, відмінності, етноспецифічні контрасти.

Ключевые слова: персуазия, критическая риторика, немецкий, украинский, электоральный дискурс, вербальный, паравербальный, имплицитный, сходства, различия, этноспецифические контрасты.

Key words: persuasion, critical rhetoric, German, Ukrainian, electoral discourse, verbal, paraverbal, implicit, similarities, differences, ethnospecific contrasts.

СЕКЦІЯ 14.

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ЛІНГВІСТИКИ, ПЕРЕКЛАДУ ТА ПЕДАГОГІКИ

LADYNENKO ALBINA

National University "Odessa Academy of Law",
PhD, Associate Professor, Foreign Languages Department № 2

FIVE TRENDS OF INFORMATIONAL TECHNOLOGIES (IT) IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING AT NATIONAL UNIVERSITY "ODESSA LAW ACADEMY"

Technological innovations are part of education and English language teaching. The implementation of informational technologies contributes to the modernization of the English teaching. It involves the quality and availability of education. The concept of E-teaching that is also called the "internet-based teaching" and "web-based teaching" implies the use of computers and multimedia which mark the ultimate distinction between the conventional teaching and the E-teaching itself.

The principal goal in Legal English teaching at National University "Odessa Academy of Law" is the formation of communication skills. Therefore, the priority in teaching of Legal English belongs to communication-oriented activities and student oriented approach.

The main purpose of the article is to highlight trends and innovations of informational technologies (IT) in the process of Legal English teaching as well as their benefits.

In the field of education, especially with the emerge of modern operational systems new opportunities are opened up. These technologies enable teachers to use podcasts, mobile apps, learning platforms, cloud tools, mind-mapping sites, etc.

The following beneficial features of IT should be stressed out:

1. IT in Legal English teaching create vivid and authentic environment, real-world situations and adjust students to conditions that simulate the process of their communication by virtue of the professionalism of the actors, their excellent English language, the authenticity of the places where the subjects were shot (court, police office, scene of a crime, etc.). When students watch the video they can make a real picture of what is happening, they can be involved into natural situation of communication. It requires fast and accurate verbal response from students.

2. IT can provide a powerful dynamic learning environment, thus increasing the motivation for learning English. IT also create an educational atmosphere in which students feel more liberal and able to overcome fear in real life communication with native speakers.

3. New learning technologies promote the interactive work in pairs and groups to solve a problem, thus they gain such soft skills as collaborative work. Students are eager to participate in problem-solving activities rather than memorizing what the teacher says.

4. The use of IT puts more emphasis on students as autonomous and independent learners. E-based education environment facilitates students' learning without constraints of time and distance. It gives more opportunities to control their own study. This modern teaching method corresponds to the principles of student centered learning.

The list below presents 5 trends and innovations that are used in English language teaching at National University "Odessa Academy of Law":

1. **Supporting learners of specific needs.** As globalisation takes hold, adapting an international product to match what people want in their particular country or culture becomes necessary. The more we understand individual learners' needs, the more we can tailor our lessons to suit them. Foreign languages department's No.2 book **Treating Law: English for Future Lawyers** provides learners not just with legal terms, but also knowledge of policies and procedures in the law environment. Study **Legal English – the world's first legal English podcast** includes online learning materials and quizzes to gamify learning.

2. **Mobile learning.** Online resources are more accessible with a mobile app or a mobile-friendly version. **Wordable** (Playlingo Ltd. with Cambridge University Press) turns vocabulary-learning into a fun, competitive game you could play with students. It has built-in, spaced repetition and active-recall learning to make new words stick. Meanwhile, **Tri Pro English Website and Mobile Apps** helps learners to practise their listening through free, high-quality recordings divided into levels and coupled with comprehension questions.

3. **Creating and sharing content.** While there's much online content already out there for learners, some programmes and apps allow learners to produce their own content and share what they have created with others. Popular online sites like **Quizizz** and **Socrative** allow both teachers and students to create online games and play games that are shared by users from around the world. Websites like **Canva** allow teachers and learners to express their creativity through posters, social media memes and banners. Then there are mindmapping sites, comic-strip creation sites and movie-editing/movie-making sites.

4. **Learning and teaching management platforms.** Learning management platforms like **Edmodo** are increasingly popular. They give learners an online way to find handouts, continue classroom discussions and submit homework. Now, online platforms are also used give teachers and administrators a better overview of the curriculum, and help manage lesson plans

and materials. Cloud-based tools like **Google Docs** have also become indispensable.

5. **Blended learning.** As teachers combine digital media with more traditional forms of teaching, their course materials and resources reflect the trend. The Legal English Course offered by NU «Odessa Academy of Law» combines face-to-face teaching and online lessons.

The true value of innovations lies in how much they can help learners to become better communicators in English, and the extent to which they can help teachers encourage learners in the most efficient, motivating ways.

References:

1. <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/ten-trends-innovations-english-language-teaching-2018>
2. <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/ten-innovations-have-changed-english-language-teaching>

Ключові слова: інновації, іноземна мова, інформаційні технології, Національний університет «Одеська юридична академія».

Ключевые слова: инновации, иностранный язык, информационные технологии, Национальный университет «Одесская юридическая академия».

Key words: innovations, foreign language, informational technologies, National University «Odessa Academy of Law».

LESNEVSKA KATERYNA

National University “Odessa Academy of Law”,
Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages № 2

PHRASAL VERBS USAGE AND THEIR UKRAINIAN TRANSLATION IN ENGLISH LEGAL DISCOURSE

Modern Ukrainian society is actively integrating into the global community, expanding its worldwide connections, especially with European countries in all spheres of our life. At the same time it arises the necessity to align our legislation with international and, first of all, European Union law. Legal English is gaining its importance among general audience and has become essential part of people's everyday life. Due to this the number and amount of works written in English is increasing, the need to draw or translate correctly legal documents from English into Ukrainian and from Ukrainian into English is increasingly being required. And one of the most important and determining factors of the Ukrainian society development is training highly qualified, competent and also competitive specialists in different spheres, first of all in legal sphere, who will be able to tackle all the problems, which can appear in practical usage of legal English. To help students cope with these tasks it is

necessary to let them understand the peculiarities of legal English and its aspects.

Our choice of the object under analysis can be explained by the fact that phrasal verbs, known to represent one of the most difficult aspects of learning English, are highly productive and widely used by native speakers. The results of the research of legal discourse are considered in many scientific papers. A large number of works are devoted to the study of the formation and functioning of terminology, and other units of legal discourse. At the same time, analyzing legal literature, we found only a few works devoted to such a text unit as phrasal verbs. The scope of document under analysis so far was rather limited which did not allow to make a comprehensive conclusion on using phrasal verbs in legal discourse. Therefore, consideration of this unit of legal text can be considered relevant and timely as well as noteworthy for both English speakers and translators.

One more reasons for choosing the analysis of phrasal verbs usage is the fact that in some scientific articles we can find statement that phrasal verbs are not widely used in legal English while in other scientific works we find the arguments about the increasing usage of phrasal verbs nowadays not only in everyday English but in legal English as well.

Our study is bases on the analysis of phrasal verbs used in such EU legal documents as: Research briefings, issued by the UK parliament, Civil law Reform, A Draft Bill, issued by the UK government, as well as Protocols, Opinion of the Court on Draft Protocols, Guidelines on the implementation of the advisory-opinion procedure introduced by Protocols to the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Strasbourg, 2013. For instance, in the Civil Law Reform A Draft Bill we can find such examples of using phrasal verbs as:

It is important that it (civil law) *is kept up* to date [3, p. 3].

.... *bring* the disciplinary hearing appeal process for barristers *into* line with the appeal process for solicitors [3, p. 3].

This paper *sets out* the text of the draft Civil Law Reform Bill [3, p. 4].

... *carrying out* tasks as part of running or maintaining the home or supporting the injured person's domestic or family life [3, p. 4].

If the dependant recovers damages for the loss *referred to* in subsection (1), the dependant must *account to* – (a) such persons as provided the services before the date of the award of the damages [3, p. 4].

... care it is considered appropriate for the damages to be paid *subject to* the claimant being under a personal obligation to *account for* them as the care is provided. p.27

Until then the property *is held on* trust [3, p. 33].

The analysis revealed that in the Articles of the European Convention on Human Rights” among a great number of phrasal verbs the most frequently used are the following: *come into (force) набути (чинність), enter into вступати в, keep with дотримуватись, narrow down звести до, strike out викреслити, follow up слідувати, work out розробити, call upon заклика-ти, go against протидіяти, provide for передбачати, points out зазначити,*

set up – встановлювати, пропонувати, *set out* викласти, *refer to* – посилатися, називати, *deal with* – мати справу з, *lay down* встановити.

At the same time the problem of analyzing the use and translation of phrasal verbs in legal discourse requires further research, taking into account the expansion of the analyzed types of legal texts and documents. Currently, there are more than twelve thousand phrasal verbs, and this number is steadily increasing. Along with the increase in quantity, we can observe the growing and the frequency of their use.

The analysis revealed that the most frequently used phrasal verbs are; *agree with* погоджуватись, *amount to* – складати, *do* доходити до, *base on* – опиратися на, *come into (force)* набути (чинність), *depend on* залежати від, *enter into* – вступати в, *enter into* в, *focus on* – зосереджуватись на, *invest with* вкладати, *keep up* дотримуватись, *lay down* встановити, *make up* – компенсувати, *skate* скатати, *point out* – зазначити, *identify* виділити, *refer to* – називати, *pose* посилатися, *set out* викласти, *set up* встановлювати, *subject to* підлягати.

Phrasal verbs are an important section of the vocabulary of the English language, but many theoretical and practical issues of their translation are very poorly developed: there are practically no teaching aids that would teach students to translate phrasal verbs, therefore students often have difficulty in choosing Ukrainian equivalents of English phrasal verbs. Consequently, the nature of phrasal verbs seems to be relevant as a unique phenomenon of the English vocabulary and find out why they are of particular difficulty.

First of all, let us turn to the definition of the phrasal verb, derived from the various definitions proposed by linguists and English dictionaries:

By “phrasal verb” we mean a combination of an “ordinary” (one-word) verb (eg come, give, put) and an adverbial or prepositional particle (eg in, off, up), or sometimes both, which constitutes a single semantic and syntactic unit [1, p. 5].

- A phrase that consists of a verb with a preposition or adverb or both, the meaning of which is different from the meaning of its separate parts [2].

- A phrasal verb is a verb that is made up of a main verb together with an adverb or a preposition, or both. Typically, their meaning is not obvious from the meanings of the individual words themselves [5].

There are a number of difficulties in translating phrasal verbs. First of all, due to the lack of such a unit in the Ukrainian language. When translating phrasal verbs you need to be especially careful. It is very important to learn to distinguish these verbs in the sentence and not to confuse them with simple verbs. For example, take two sentences: *I looked up* a dictionary – Я пошукав значення у словнику and *I looked up* but didn't see anything – Я подивився вгору, але нічого не побачив, or Я пошукав, але нічого не побачив. In the first sentence, look up is a phrasal verb,. But the second sentence can be translated in two ways. In such cases, the correct translation can be chosen based on the context.

Another difficulty in translating phrasal verbs is that most of them are polysemantic, that is, they have several meanings. Moreover, these meanings

are not always synonymous. Difficulties arise not only in translation from English, but also from Ukrainian. Firstly, often phrasal verbs have several synonyms, and it is difficult for a translator to choose from a large number of options. As translating phrasal verbs with a figurative potential, one should take into account the communicative conditions of their use, the communication registers to which they can be assigned. The translator should make sure that the equivalent of the figurative phrasal verb he chooses relates to the same communication register, or at least to the neutral one.

When transferring phrasal verbs from English to Ukrainian, special attention should be paid to the context, it is in it that the phrasal verb can reveal an unexpectedly new meaning. For the translation of such units, the most often used are methods of differentiation, semantic development, analogue. When translating phrasal verbs, it is worth considering that they have several meanings and their grammatical behavior is unpredictable.

As a result, we can draw the following conclusions: (1) Phrasal verbs in legal documents, are not often found and their use has not become commonplace, such as in the language of the media; (2) Phrasal verbs rarely acquire a narrow additional meaning, subsequently adopting the status of a legal term. As a rule, the use of phrasal verbs is heterogeneous stylistically; (3) Having given the classification of phrasal verbs taken from legal documents from the point of view of their semantics, we determined that verbs with postpositions on, up prevail, since a large number of phrasal verbs with these postpositions are multivalued; (4) The group of the most commonly used phrasal verbs includes: deal with, comply with, carry out, bring before, base with, set out, set up. Obviously, these phrasal verbs are stylistically neutral.

References:

1. Povey J. Phrasal verbs and how to use them / Jane Povey. – М.: Высшая школа, 1990. – 176 с.
2. Cambridge Dictionary. – [Electronic resource]. – Mode of access: <https://dictionary.cambridge.org/ru/>
3. Civil Law Reform in The UK. A Draft Bill. – [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.justice.gov.uk/downloads/legislation/bills-acts/draft-civil-law-reform-bill.pdf>
4. Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. – [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
5. Oxford Dictionary. – [Electronic resource]. – Mode of access: https://en.oxforddictionaries.com/definition/phrasal_verb

Ключові слова: юридичний дискурс, одиниця тексту, фразові дієслова, особливості перекладу на українську мову, всебічний аналіз.

Ключевые слова: юридический дискурс, единица текста, фразовые глаголы, особенности перевода на украинский язык, всесторонний анализ.

Key words: legal discourse, text unit, phrasal verbs, Ukrainian translation peculiarities, comprehensive analysis.

ВИДИШЕВА ОЛЬГА ГЕОРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
преподаватель кафедры иностранных языков № 2

ПЕРСПЕКТИВЫ ИЗУЧЕНИЯ И ПРАКТИКИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НЕЯЗЫКОВОГО ПРОФИЛЯ

Иностранные языки в настоящее время занимают особое место в высшем образовании во всех секторах и дисциплинах, что обусловлено интернационализацией библиографических ресурсов, возможностью стажировки за рубежом и возможной профессиональной мобильностью. Уже в процессе обучения студент, владеющий иностранными языками, получает доступ к иноязычным источникам информации, расширяя тем самым возможности своей исследовательской и практической деятельности. Однако число выпускников учреждений высшего образования Украины, способных применить знания иностранных языков на практике, невелико. Основываясь на исследовании аналитической и консалтинговой компании IMD World Competitive Center по распределению талантов в мире, отмечаем, что в рейтинге по языковым навыкам, отвечающим потребностям предприятий, наша страна занимает 54 место из 63 стран. Для примера: Словения занимает 19 место, Польша - 23 место, Румыния - 27 место, Словакия - 38 место [1].

По результатам исследования Евробарометра, чуть более половины европейцев (54%) способны вести беседу, по крайней мере, на одном иностранном языке, одна четверть (25%) - по крайней мере, на двух иностранных языках, и каждый десятый может разговаривать, по крайней мере, на трех иностранных языках [2]. Таким образом, монолингвизм является не только нашей, но и европейской проблемой.

Исследование Европейской комиссии, имеющие целью содействие более эффективному сравнению языковых политик и методов обучения в странах Европы для выявления и внедрения успешных методик и практик, выявили проблемы изучения иностранных языков в Европе. Исследования в 14 странах показали, что процент учащихся, владеющих одним иностранным языком, варьируется от 82% на Мальте и в Швеции до 9% в Англии, а двумя иностранными языками от 48% до 4% в разных странах. Поэтому очень важен обмен передовым опытом через открытый метод координации. Хотя эти исследования и не затрагивали украинских учащихся, мы вполне можем использовать рекомендации Европейской комиссии. В числе прочих рекомендаций авторы исследования предлагают улучшить овладение базовыми навыками, в том числе путём преподавания как минимум двух иностранных языков. Нужно приложить все усилия для создания благоприятных условий жизни и языкового обучения внутри учреждений системы образования и вне её [3].

Несмотря на то, что не все языки имеют одинаковую значимость на рынке труда, лингвистическое разнообразие остаётся жизненно важным для личного и культурного развития. Вот почему необходимо улучшить языковые навыки и поощрять языковое разнообразие и межкультурный диалог. Университеты, обучающие и выпускающие специалистов с сертифицированным лингвистическим образованием, становятся конкурентоспособными как с точки зрения привлекательности студентов из других стран, так и открытости для профессиональной интеграции за рубежом собственных студентов [4]. Таким образом, преподавание нескольких иностранных языков даже в неязыковом учебном заведении значительно повысит общекультурный уровень и конкурентоспособность наших студентов.

Качество обучения студентов во многом зависит не только от мотивации преподавателя и каждого студента, но и от того, как будет передаваться и приобретаться лингвистический инструмент [5]. Первостепенную роль играет выбор современных учебно-методических материалов, интерактивных технических средств обучения, аутентичных, информативных текстов, которые заинтересуют студента, познакомят с уровнем развития науки в странах изучаемого языка. Современные методы обучения иностранному языку предполагают коммуникативный подход, использование онлайн-компонентов и интернет ресурсов, живое общение и самостоятельное обучение. Преподаватель должен уметь эффективно управлять аудиторной и внеаудиторной работой студентов, создавать онлайн-поддержку для студентов.

Очень важно установить хорошие партнёрские отношения с группой, с самого начала рассказать о методах и целях учебного курса. Студенту необходимо видеть перспективу обучения. В неязыковом учебном заведении преподаватель, ведущий обучение в группе студентов с разным уровнем подготовки, должен уметь разрабатывать индивидуальные задания, способствующие усвоению материала всеми студентами, особенно на начальном этапе обучения.

Обучающимся очень важно осознать практическую пользу знаний, получаемых на уроках иностранного языка для своей будущей профессиональной деятельности. Такая цель достигается путем интеграции предмета «Иностранный язык» с другими дисциплинами, преподавание некоторых профильных дисциплин на иностранном языке.

Особое место занимает сотрудничество между учреждениями высшего образования разных стран, между различными академическими сообществами, предоставляющее возможность студентам в течение одного или двух семестров проходить обучение в учебном заведении страны изучаемого языка [6]. Считаю, что такой зарубежный семестр должен быть в планах развития каждого украинского учреждения высшего образования. Это поможет нашим студентам быть конкурентоспособными в условиях интернационализации рынка труда. Успешное изучение нескольких иностранных языков является не менее важным, чем изучение профильных предметов.

В заключении хотела бы отметить, что изучение и практика иностранных языков студентами неязыковых учреждений высшего образования остается актуальной проблемой. Появляются некоторые направления и мысли, но необходимы серьезные исследования, которые помогут разработать современную систему изучения иностранных языков для различных категорий студентов, с учётом мирового опыта, потребностях современного общества и индивидуально-психологических особенностей студентов. Продвижение и распространение информации о языковой политике и инновациях в этой области может обеспечить теоретическую и методологическую основу для сектора, который все еще формируется в университетах, но является стратегическим для обучения граждан всего мира.

Список использованной литературы:

1. IMD World Competitive Center. *World Talent Ranking 2017*. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/talent-rankings-2017/>
2. Special Eurobarometer 386. *Europeans and their languages* [Электронный ресурс] – Режим доступа:
3. http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf
4. European Commission (2012) *First European Survey on Language Competences* [Электронный ресурс] – Режим доступа:
5. http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/languages/library/studies/executive-summary-eslc_en.pdf
6. Nicole Poteaux, « Les langues étrangères pour tous à l'université : regard sur une expérience (1991-2013) », *Les dossiers des sciences de l'éducation*, 32 | 2014, 17-32. 5. Marcelo Tano, «L'apprentissage par problèmes : une méthode active d'enseignement des langues étrangères pour spécialistes d'autres disciplines », *Recherche et pratiques pédagogiques en langues de spécialité* [En ligne], Vol. 35 N° spécial 1 | 2016, [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://journals.openedition.org/apliut/5553>
7. Michael Kelly, «En route pour les langues: comment les universités, les lycées et les collèges britanniques collaborent pour encourager l'apprentissage des langues», *Les dossiers des sciences de l'éducation*, 32 | 2014, 81-94.

Ключові слова: іноземні мови, установи вищої освіти, методи навчання, мовна політика, студент.

Ключевые слова: иностранные языки, учреждения высшего образования, методы обучения, языковая политика, студент.

Key words: foreign languages, institutions of higher education, teaching methods, language policy, student.

PALTSEVA VALENTINA

L'Université nationale «l'Académie juridique d'Odessa»,
professeur de la chaire des langues étrangères № 2

ASPECTS THÉORIQUES DE LA TRADUCTION JURIDIQUE

Le but de cet article est de déterminer les techniques de base pour la traduction de textes juridiques. En utilisant les classifications bien connues, nous examinerons la possibilité de les utiliser en traduction juridique. La traduction de textes professionnels entraîne toujours des difficultés qui, à leur tour, sont associées à l'interprétation de termes professionnels. L'un des plus difficiles est, en règle générale, la traduction juridique. Lors de la traduction, en particulier, de textes juridiques, il existe deux méthodes: la traduction directe (littérale) et indirecte (indirecte).

J.-P. Vinay et J. Darbelnet proposent sept techniques de traduction: emprunt, calque, traduction littérale, transposition, modulation, équivalence, adaptation. Cet ordre est proportionnel à la complexité et reflète le passage de la traduction directe à la traduction indirecte. Le moyen le plus simple de traduire est l'emprunt, ce qui permet de combler un vide, généralement de nature métalinguistique. L'exemple le plus courant d'emprunt en traduction juridique peut être les expressions latines: *de facto*, *de iure*, *alibi*. Il convient de noter que l'emprunt est souvent inclus dans la langue par le biais de la traduction, parmi lesquels l'emprunt sémantique, ou «faux amis du traducteur», qui devraient être particulièrement redoutés.

Un exemple de tels faux amis d'un traducteur est l'expression *avocat général* (прокурор), *personne morale* (юридическое лицо).

Le calque est un emprunt d'un type particulier: nous empruntons l'un ou l'autre syntagme à une langue étrangère et traduisons littéralement les éléments qui le composent. Lors de la traduction de l'expression française de *juge d'instruction*, certains traducteurs utilisent la technique de calque, en le traduisant comme *следственный судья*, le juge qui mène l'enquête préliminaire dans les affaires pénales, mais dans une traduction indirecte, cela peut traduire comme *следователь*.

Une traduction littérale, ou une traduction mot à mot, signifie une transition de la langue source à une langue cible, ce qui conduit à la création d'un texte correct et idiomatique, tandis que le traducteur veille uniquement au respect des normes impératives de la langue.

En principe, la traduction littérale est la seule solution réversible et complète au problème. Il existe de nombreux exemples de traductions réalisées à partir de langues appartenant à la même famille (français italien), et plus particulièrement entre les langues appartenant à la même orbite culturelle.

Cependant, la traduction littérale n'est possible que lorsque des mots dans deux langues désignent le même concept et que la traduction

combine plusieurs niveaux de langue: syntaxe (structure de la phrase), style (interaction des mots) et vocabulaire (calquage des mots). Sans insister davantage sur la modulation, la transposition et l'équivalence, je voudrais insister particulièrement sur **l'adaptation**. Cette méthode constitue la limite extrême du processus de traduction. Il s'applique aux cas où la situation mentionnée dans la langue source n'existe pas dans la langue de la traduction et doit être communiqué via une autre situation que nous considérons équivalente.

Prenons un exemple: les concepts de «cassation» et «appel» ne sont pas symétriques aux termes *кассации и апелляции*, car les systèmes d'appel, c. -à-d. le pourvoi en cassation contre une décision d'un tribunal inférieur auprès d'un tribunal supérieur est le processus législatif): *la réalisation du droit ou la mise en œuvre juridique* *правореализация*. *Légiférer* ce verbe en français reflète approximativement le processus d'élaboration de la loi (*процесс правотворчества*), mais ce qui concerne le nom de la *legislation* – elle résulte directement du processus législatif lui-même, il est donc inapproprié de traduire nom la *legislation* comme *правотворчество*.

Donc, si nous recherchons un analogue du concept de *правореализация* en français, il conviendrait d'utiliser *la mise en œuvre juridique*, ce qui signifie la réalisation du droit.

L'absence d'équivalents est directement liée à la différence entre les systèmes juridiques des pays. L'instabilité de la terminologie se retrouve également dans le même langage. Parfois, le traducteur a recours à la translittération, soulignant ainsi les différences entre les systèmes juridiques. Par exemple *Parquet – Prokuratura*. En conclusion, on peut noter que la traduction juridique nécessite des connaissances particulières et constitue toujours un transfert d'un système juridique à un autre.

Références :

1. Ethel Groffier, et David Reed, La lexicographie juridique, Cowansville (Québec), Les éditions Yvon Blais, p. 3.
2. Jean-Claude Gémard, « Les fondements du langage du droit comme langue de spécialité », Revue générale du droit, Université d'Ottawa, Faculté de Droit, vol. 21, no 4, 1990, p. 719
3. Cf. Juliane House, A Model for Translation Quality Assessment, Tübingen, Narr, 1977, cité par Kussmaul dans Training the Translator, 1995, p. 56.
4. Jean-Claude Gémard, «La traduction juridique et son enseignement», Meta, 1979, p. 38.
5. Cf. J. P. Vinay, et J. Darbelnet, Stylistique comparée du français et de l'anglais, 1958, p. 31.
6. Jean-Claude Gémard, «Le traducteur et la documentation juridique», Meta, vol. 25, no 1, mars 1980, p. 137.
7. Confederatio Helvetica, La Convention de Vienne du 23 mai 1960 sur la loi des Traités (consulté le 28 mai 2002). Sur Internet : <http://www.admin.ch/ch/f/rs/c0_111.html>.

8. Treaties and International Law, Internet Law Library, The Vienna Convention on the Law of Treaties, (consulté le 20 mars 2002). Sur Internet : <gopher: // gopher.law.cornell.edu/00/foreign /fletcher/treaties.txt>.

Mots clés : traduction juridique, l'interprétation, l'équivalence, l'adaptation, transliteration, l'analogie du concept, calque.

Ключевые слова: юридический перевод, интерпретация, соответствие, адаптация, транслитерация, аналогия концепта, калькирование.

Ключові слова: юридичний переклад, інтерпретація, відповідність, адаптація, транслітерація, аналогія концепту, калькування.

КОЛТУНОВИЧ ЯРОСЛАВА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри іноземних мов № 2

АДЕКВАТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА)

Юридичний переклад є одним із видів спеціального перекладу, об'єктом якого є передача засобами іншої мови правових письмових чи усних текстів, це переклад таких текстів, що належать до сфери права і використовуються для обміну юридичною інформацією між людьми, що розмовляють різними мовами.

В сучасному перекладознавстві розширилось коло лінгвістів-перекладачів, що досліджують проблеми перекладу юридичних текстів у їх семантиці та прагматиці (С. В. Власенко, М. Г. Газматов, В. І. Карабан, І. А. Семьонкіна, Т. Супрун, Л. М. Черноватий, О. А. Шаблій, В. В. Шабуніна), але питання адекватності передачі юридичного тексту все ще потребує свого вирішення та більш детального аналізу.

Для юридичних текстів міжнародного спрямування, як і для інших видів текстів офіційно-ділового стилю, основною є функція соціальної регламентації, тому всі ділові тексти повинні мати однозначне тлумачення. Для кожного такого тексту повинна бут характерна така точність викладу інформації, яка не допускала б різних тлумачень, звідси впливає й вимога бездоганності мовного оформлення.

Переклад юридичних текстів з німецької мови на українську передбачає не тільки перехід від однієї мови до іншої, але й одночасно перехід від однієї правової системи, представленої у свідомості юриста-перекладача як концептуальної картини юридичної дійсності його країни, до іншого світу права. Точність у даному випадку досягається тим, що всі слова використовуються тільки відповідно до їх прямого значення.

Міжнародні юридичні тексти характеризуються об'єктивністю. Не-припустима найменша можливість вираження суб'єктивної думки

особи, що здійснює переклад юридичного документу. Юридичний переклад включає в себе переклад однієї правової системи на іншу. На відміну від просто науки, право залишається національним явищем і кожне національне право складає незалежну правову систему зі своїм власним термінологічним апаратом.

Головною лінгвістичною проблемою юридичного перекладу є відсутність еквівалентної термінології в різних мовах та наявність так званих лакун. Це вимагає постійного порівняння правових систем і, відповідно, пошуків засобів компенсації цих лакун при німецько-українському перекладі. Зрозуміло, що можна стикнутися з нормами чи правилами, які відрізняються за значенням чи умовами застосування у Німеччині та Україні. Але зовсім іншим є те, коли відсутня ціла система норм чи правил, тоді на допомогу перекладачу приходять дефініції таких норм чи правил.

Юридичний переклад, як будь-який інший вид спеціального перекладу, має ряд особливостей, з якими повинен бути обізнаним перекладач юридичного тексту, оскільки помилки у перекладі можуть призвести до конфлікту між сторонами юридичного дискурсу, судових позовів чи припинення співпраці.

До особливостей німецькомовних юридичних текстів можна віднести наступні ознаки:

1. Насиченість юридичних текстів спеціальною юридичною лексикою, основну частину якої складають поняття та реалії міжнародного права (*die Drittlandsklausel* – обмовка про треті країни, *der Asylschlepper* – незаконний перевізник мігрантів, *das Diplomatenvisum* – дипломатична віза, *das Residenzpflicht* – обов'язок іноземця проживати в спеціально відведеному місці).

2. Наявність скорочень більшість яких зустрічається тільки в юридичних текстах (*SEATO, Südostasienpaktorganisation* – Організація договору країн південно-східної Азії; *RGW, Rat für Gegenseitige Wirtschaftshilfe* – Рада Економічної Взаємодопомоги; *MfAA, Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten* – Міністерство закордонних справ).

3. Вживання синонімів (парних та потрійних), що використовуються для позначення одного поняття з метою уникнення двозначності (міжнародний – *international, grenzüberschreitend, Völker-*; біженець – *der Flüchtling, der Asylant, das Entflohenere*; договір – *die Konvention, der Übereinkommen, der Vertrag, das Bündnis*).

4. Кліше та сталих виразів (*Asyl bekommen* – отримати статус біженця, *ein Ersuchen prüfen* – розглянути звернення, *für internationale Sicherheit kämpfen* – боротись за міжнародну безпеку).

5. Тексти міжнародних угод характеризуються запозиченнями з латинської (*lex lata, lex loci delictus, corpus delicti, absente reo, ex curia*), які часто не перекладаються.

Неточний, неадекватний переклад з однієї мови на іншу створює певні перешкоди у використанні іншомовного юридичного документа. Тому, переклад юридичного тексту викликає багато труднощів, пов'язаних із своєрідністю юридичної мови, лінгвокультурними розбі-

жностями мови оригіналу й мови перекладу. А тому подальші дослідження з цієї теми є продуктивними для всебічного та більш докладного вивчення аспектів перекладу різновидів юридичного дискурсу, що допоможуть уникнути помилок під час перекладу міжнародного правових текстів в межах німецько-української паралелі.

Список використаної літератури:

1. Джепко Л. Практические аспекты юридического перевода договоров с английского на русский язык [Электронный ресурс] / Л. Джепко. – Режим доступа: <http://fridge.com.ua/2011/07/osobennosti-perevoda-uridicheskhtekstov/>.
2. Прохорова О. А. Юридический дискурс: перспективы исследования / О. А. Прохорова // Актуальные проблемы теории и методологии науки о языке: материалы международной научно-практической конференции. – Серия: Гуманитарні науки, 2016 р., № 3–4 (46–47) 51 Санкт-Петербург : ЛГУ им. Пушкина, 2011.
3. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : навч. посіб. / О. Д. Пономарів. – Київ : Наука, 2000. – 246 с.
4. Левитан К. М. Юридический перевод: основы теории и практики / К. М. Левитан. – Москва : Екатеринбург, 2011. – 352 с.
5. De Groot G.-R. Recht, Rechtssprache und Rechtssystem: Betrachtungen über die Problematik der Übersetzung juristischer Texte / G.- R. De Groot // Office des publications officielles des Communustes europeennes: Terminologie et Traduction. – Bruxelles ; Luxemburg : Commission des Comm. Europe, 1992. – S. 316.

Ключові слова: адекватність, переклад, юридичні тексти, міжнародно-правові тексти, юридичний переклад, еквівалентна термінологія, юридичний дискурс.

Ключевые слова: адекватность, перевод, юридические тексты, международно-правовые тексты, юридический перевод, эквивалентная терминология, юридический дискурс.

Key words: adequacy, translation, legal texts, international legal texts, legal translation, equivalent terminology, legal discourse.

СЕКЦІЯ 15.

ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ІВАНІЙЧУК ТАІСІЯ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
директор Наукової бібліотеки

КУЗЬМІН ЕДУАРД ЕДУАРДОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
бібліотекар Наукової бібліотеки

OPEN ACCESS, COALITION S & 'PLAN S': ЩО, ДЛЯ ЧОГО, ДЛЯ КОГО ...?

*«... жодна наука не повинна бути замкнена
платним доступом ...».*

Марк Шильц

Ідея відкритої науки є однією з найважливіших стратегічних цілей як на національному, – українському, так і на європейському рівнях, однак, деякі аспекти її функціонування безумовно потребують подальших критичних роздумів. Як правило, стратегія відкритої науки включає в себе низку вимог до відкриття доступу до наукових публікацій і матеріалів з метою отримання більш доступних наукових даних, їх багаторазового використання, вимог щодо заохочення розробки, використання, а також поширення програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом і т. д., що дає підстави стверджувати, що саме відкрита наука в умовах всеосяжної цифровізації сприяє демократизації процесу досліджень, але разом з тим, неодмінно потребує відповідного правового супроводу та віднайдіння певного балансу між приватним та публічним інтересом у суспільстві.

Наразі наукова спільнота Європи активно «відстоює» розширення запровадження політики відкритого доступу до експериментальних даних та результатів наукових досліджень. Так, наприклад, у 2002 р. була проголошена Будапештська ініціатива відкритого доступу, у 2003 р. – Бетездинська заява про відкритий доступ до публікацій, а також Берлінська декларація про відкритий доступ до наукових та гуманітарних знань. Надалі, у 2013 р., у межах Європейського Союзу, були сформульовані принципи переходу до відкритого доступу у науці.

Однак, незважаючи на це, окремі фахівці на той час все ще «... прагнули бачити більший прогрес...» у відповідній сфері [5]. У зв'язку з чим, 4 вересня 2018 року група національних організацій, що фінансують дослідження, за підтримки Європейської Комісії та Європейської дослідницької ради оголосили про запуск ініціативи спрямованої на те, щоб зробити реальністю повний та невідкладний відкритий доступ до наукових публікацій [2]. Відповідне об'єднання отримало назву *cOAlition S*, а сама ініціатива знайшла своє відображення у положеннях розробленого *Plan S*, що у свою чергу закріпив мету та десять принципів діяльності об'єднання. Так, відповідним планом *cOAlition S* фактично поклала на себе зобов'язання впровадити «у життя» до 2020 р. положення про те, що наукові публікації, що є результатами досліджень, що фінансувались за рахунок державних грантів, наданих національними та європейськими дослідницькими радами та органами фінансування, повинні бути опубліковані у відповідних журналах відкритого доступу або на відповідних платформах відкритого доступу [3], а також зобов'язання реалізації десяти принципів для досягнення означеної мети, серед яких: 1) автори зберігають авторські права на їх публікацію без обмежень. Усі публікації повинні публікуватись під відкритою ліцензією, бажано ліцензією *Creative Commons Attribution CC BY*. У всіх випадках застосовувана ліцензія повинна відповідати вимогам, визначеним Берлінською декларацією; 2) організацій, що фінансують дослідження забезпечать спільне встановлення надійних критеріїв та вимог до послуг, що відповідають вимогам високоякісних журналів відкритого доступу та платформ відкритого доступу; 3) у випадку, якщо такі високоякісні журнали або платформи відкритого доступу ще не існують, організації, що фінансують дослідження будуть координовано стимулювати їх створення та підтримку, коли це буде доречно; також буде надана підтримка для інфраструктур відкритого доступу, де це необхідно; 4) де це доречно, плату за публікацію з відкритим доступом покривають організації, що фінансують дослідження або університети, а не дослідники самостійно; визнається, що всі вчені повинні мати можливість публікувати свою роботу у відкритому доступі, навіть якщо їх установи мають обмежені кошти; 5) у разі, якщо за публікації у відкритому доступі передбачається справляння плати, їх фінансування є стандартизованим та обмеженим (по всій Європі); 6) організації, що фінансують дослідження будуть просити університети, дослідницькі організації та бібліотеки узгодити свою політику та стратегії, особливо для забезпечення прозорості; 7) вищезазначені принципи повинні застосовуватись до всіх видів наукових публікацій, але зрозуміло, що терміни для досягнення відкритого доступу для монографій і книг можуть бути довгими за 1 січня 2020 р.; 8) важливість відкритих архівів та сховищ для розміщення дослідницьких результатів визнана через їх довгострокову функцію архівування та їх потенціал для редакційних інновацій; 9) «гібридна» модель публікації не відповідає вищезазначеним принципам; 10) організації, що фінансують дослідження будуть контролювати дотримання та санкціонувати невідповідність [6].

Таким чином, впровадження заходів для досягнення поставленої мети неодмінно свідчить про необхідність переходу до нових моделей академічного видання, до наукової видавничої системи, що характеризується негайним, вільним онлайн-доступом і, в основному, необмеженим використанням і повторним використанням наукових публікацій, тобто до такої системи наукової публікації, що є більш доступною, ефективною, справедливою і прозорою [4].

Так, поділяючи ідеї відкритого, вільного та безперешкодного доступу до освітніх та наукових матеріалів, Наукова бібліотека Національного університету «Одеська юридична академія» довготривалий час послідовно впроваджує цінності та ідеали, що закріплені у *Plan S*, успішно реалізуючи такі проекти, як: *Dspace*, *Open Journal Systems (OJS)*, *Open Conference Systems (OCS)*, організовуючи, як всеукраїнські, так і міжнародні науково-практичні конференції, методичні семінари, школи, тренінги та воркшопи, а також приймаючи участь у заходах, присвячених популяризації *Open Access (OA)*, зокрема, наприклад, *Open Access Week*¹ тощо. Так, і хоча існує низка дискусійних питань, пов'язаних переважно з правом інтелектуальної власності, фінансуванням та оплатою суміжних наукових та «довколонукових» послуг і сервісів, твердо переконані в тому, що тільки «відкритість, гласність та публічність» беззаперечно є запорукою ефективної боротьби з академічною недоброчесністю, що тільки вони є «ключем» до розвитку дійсно «відкритої науки». Тож, насамкінець, повертаючись до питання у назві зазначених тез доповіді, «що?», – «відкритий доступ», «для чого?», – «для науки», – «для кого?», – «для кожного з нас ... ».

Список використаної літератури:

1. Open Access Week October 21 27, 2019 | Everywhere. URL: <http://www.openaccessweek.org/> (date of appeal: 22.04.2019).
2. About | Plan S. URL: <https://www.coalition-s.org/about/> (date of appeal: 22.04.2019).
3. cOAlition S: Making Open Access a Reality by 2020 | Plan S. URL: <https://www.coalition-s.org/coalition-s-launch/> (date of appeal: 22.04.2019).
4. cOAlition S: Making full and immediate Open Access a reality | Guidance on the Implementation of Plan S. URL: https://www.coalition-s.org/wp-content/uploads/271118_cOAlitionS_Guidance.pdf (date of appeal: 22.04.2019).
5. Communication on 'Plan S'. URL: https://www.scienceeurope.org/wp-content/uploads/2018/07/Plan_S_Communication_110718.pdf (date of appeal: 22.04.2019).
6. Plan S: Accelerating the transition to full and immediate Open Access to scientific publications URL: https://www.scienceeurope.org/wp-content/uploads/2018/09/Plan_S.pdf (date of appeal: 22.04.2019).

Ключові слова: відкрита наука, відкритий доступ, наукові публікації.

Ключевые слова: открытая наука, открытый доступ, научные публикации.

Key words: Open Science, Open Access, cOAlition S, Plan S, scientific publications.

¹ Див. детальніше, наприклад: [1].

АНДРІЯШ ОКСАНА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
зав. сектором Наукової бібліотеки

СЕКТОР НАВЧАЛЬНОГО АБОНЕМЕНТУ У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТА

Останнім часом відбулися значні зміни в уявленні про завдання бібліотек, їх роль і місце в інфраструктурі вузу. Наукові бібліотеки разом з навчальними закладами динамічно розвиваються і еволюціонують у системі вищої освіти. Їх діяльність визначається завданнями, що стоять перед вищими навчальними закладами, співвідноситься зі стандартами і сучасними програмами навчання.

Сучасне світове співтовариство прямує до відкритого інформаційного простору, що передбачає відсутність будь-яких перешкод в отриманні інформації. Цей процес супроводжується змінами в усіх сферах людської діяльності, бібліотечна справа – не виняток. Бібліотеки переосмислюють свою роль у сьогодишньому суспільстві, виконуючи водночас свої традиційні функції.

Аналіз сучасного стану бібліотечної справи в Україні дано в Проекті «Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року», що базується на «Концепції якісних змін бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України (до 2025 року)» [1; 2].

Документи визначають коло проблем, які необхідно вирішувати бібліотекам в умовах якісних змін вищої освіти, та стратегічні напрями розвитку бібліотечної справи. У концепції підкреслюється, що «бібліотека - це єдина інституція, що надає безкоштовний доступ до інформації, знань, культурного надбання нації та світу й сприяє просвіті».

Незважаючи на кількість досліджень, присвячених проблемі функціонування бібліотек ВНЗ та їх ролі в освітньому процесі, реформування систем освіти в Україні, з одного боку, та поглиблення інформатизації – з іншого, обумовлюють актуальність зазначеної теми, зокрема питання участі бібліотек у формуванні інформаційної культури студентів.

Сучасна бібліотека ВНЗ під впливом інформаційних технологій переживає процес трансформації. Сьогодні бібліотека ВНЗ в Україні – не просто сховище навчальних матеріалів, це відкрита комунікаційно-комунікативна система, яка бере участь у педагогічно-виховному, міжкультурному, міжбібліотечному обміні, а також в обміні з внутрішніми структурами ВНЗ (кафедрами, музеями, побутовими службами, громадськими організаціями) та іншими громадськими закладами (школами, технікумами, видавництвами). Комунікативна діяльність бібліотеки скерована на створення комфортного середовища для використання інформації; розвитку засобів внутрішніх організаційних та зовнішніх інформаційних зв'язків; формування інституалізованих і використання неінституалізованих каналів та засобів міжособистісного спілкування й обміну знаннями [3].

Співробітники навчальних абонементів галузових відділів обслуговування використовують традиційні форми масової видачі літератури студентам

Масовій видачі завжди передую велика підготовча робота. Дисципліни, що вивчаються на кожному факультеті, аналізуються відповідно до навчальних планів, проводяться зустрічі з викладачами кожної навчальної дисципліни. За їх рекомендаціями складаються або коригуються списки навчальної літератури, що входить у комплект по факультетах. Проглядається фонд на наявність і кількість примірників навчальних матеріалів, потім вони рівномірно розподіляються в комплекти по факультетам.

Завершує підготовчий етап складання розкладу видачі підручників. Під час масової видачі студентів знайомлять зі структурою бібліотеки, з правилами користування та через буклет «Інформаційний довідник» НБ надають першокурснику уявлення про інформаційні ресурси бібліотеки і про розташування та режим роботи відділів обслуговування.

Важливим напрямком в роботі наукової бібліотеки є зміна внутрішньо-бібліотечних технологій і форм обслуговування користувачів.

На разі розширення можливостей інформаційних технологій дозволило запропонувати читачам з 2016 р на абонементі більш швидкий і чіткий процес обслуговування через комп'ютер за пін-кодом.

Кожний читач Національного університету «Одеська юридична академія», який приходить до Наукової бібліотеки придумує свій пін-код з чотирьох цифр, вводить його в комп'ютер, лише після цього відкривається його електронний формуляр. Після чого за штрих-кодом сканується підручник та ставиться помітка на який термін береться література.

Працівники відділу намагаються охопити бібліотечним обслуговуванням всі категорії читачів. З метою 100%-го охоплення, всі зараховані студенти записуються в навчальний абонемент згідно з наказами про зарахування.

Нові читачі ознайомлюються з правилами користування абонементом. На початку семестрів всі бажаючі отримують комплект літератури на семестр відповідно до навчальних планів.

Протягом навчального року діє видача літератури на короткий термін (до 10 днів). Дана форма бібліотечного обслуговування дуже популярна, тому що дозволяє широко використовувати книжковий фонд. Також це дає можливість забезпечити більшу кількість бажаючих необхідною літературою, що важливо в контексті високих цін на книги.

Бібліотекар сьогодні виконує багато функцій, які не були йому властиві раніше. Він – активний суб'єкт системи соціальних комунікацій, і господарник, що освоює інноваційні напрямки економічної діяльності у невиробничій сфері, і спеціаліст в області інформаційних технологій, і провідник інформаційної культури.

Повсякденна бібліотечна практика потребує зростання професійної кваліфікації на всіх ділянках роботи: при наданні послуг, виконанні довідок, проведенні комплексних заходів, чергуванні у залі каталогів та

залах електронної інформації і навіть просто у спілкуванні з відвідувачами бібліотеки, серед яких і студенти, і викладачі, і науковці, і юристи практики.

Список використаних джерел:

1. Проект Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» – напрацьовано Міжвідомчою робочою групою з питань формування стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні (наказ Міністерства культури України від 10 листопада 2014 р. No 960.
2. Проект Концепції якісних змін бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України (до 2025 року) – напрацьовано Міжвідомчою робочою групою з питань формування стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні (наказ Міністерства культури України від 10 листопада 2014 р. No 960.
3. Грабар Н. Г. Бібліотека ВНЗ – інформаційно-виховний центр для сучасної молоді у комунікаційному просторі / Н. Г. Грабар // Бібліотечно-інформ. сервіс: сучасний стан і перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (14–15 жовт. 2010 р.) / ХНТУСГ, 6-ка. – 2010. – С. 209–214.

Ключові слова: наукова бібліотека, читачі, навчальна література, вища школа, доступ до інформації, інформаційна культура.

Ключевые слова: библиотека, читатели, учебная литература, высшая школа, доступ к информации, информационная культура.

Key words: scientific library, readers, educational literature, high school, access to information, information culture.

ДРЕМЛЮГА ОЛЬГА АЛЕКСЕЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
зав. Научно-информационным центром Научной библиотеки

АКАДЕМИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ЕЕ ФОРМИРОВАНИЕ: БИБЛИОТЕЧНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ

Академическая культура университета в своей основе состоит из отношений, ценностей и поведения внутри всего сообщества университета преподавателей, студентов и сотрудников. В 2014 году в Закон «О высшем образовании» была заложена идея университетской автономии, давшая новый толчок развитию академической культуры в Украине [1]. Университетское сообщество получило возможность самостоятельно формировать такие принципы организации университетской жизни, как доверие, уважение, ответственность, взаимную требовательность и честность, придерживаясь основ академической добропорядочности и открытости научной деятельности. В то же время к университету полностью перешла ответственность за качество обра-

зования и научных исследований. В письме МОН от 24 октября 2017 г., подписанном министром образования и науки Л. Гриневич, было указано, что учреждения высшего образования обязаны иметь внутреннюю систему обеспечения качества образовательной деятельности, включающую процедуры и меры для реализации принципов академической добропорядочности, в том числе путем введения новых технологий, а также разработку соответствующей нормативно-правовой базы [2].

Способствуя развитию нормативно-правовой базы университета, касающейся вопросов политики академической добропорядочности, специалисты библиотеки совместно с сотрудниками научно-исследовательской части, под руководством проректора по научной работе НУ «ОЮА» профессора Г. А. Ульяновой участвовали в разработке новой редакции «Положения об обеспечении оригинальности научных работ и предотвращении и выявлении академического плагиата в НУ «ОЮА»» (далее Положение) [3]. В Положении, помимо проведения мероприятий по популяризации академической добропорядочности, Научной библиотеке университета отведена роль администратора работы с автоматизированной системой Unichек, используемой на начальном этапе проверки научных работ на оригинальность.

Сотрудники библиотеки приняли активное участие в проведении мониторинга, тестирования и анализа программных средств, предназначенных для автоматизированной проверки оригинальности научных работ университета. В результате университетом был подписан договор о сотрудничестве с ООО Unichек [4]. Система Unichек создана украинскими разработчиками и имеет целый ряд преимуществ: позволяет формировать базу научных работ, подключать систему к внутренней базе университета, дает возможность проводить анализ статистических показателей результатов проверок научных работ университета. Так, анализируя ссылки совпадений из отчетов проверок диссертаций с низким уровнем оригинальности, можно сделать вывод, что одним из основных видов плагиата в них является самоплагиат. Такие диссертации на сегодня требуют дополнительных решений о их оригинальности уполномоченных комиссий. В своем выступлении на конференции «Академічна доброчесність: практичний вимір» (11-12 квітня 2019 р., Киев) заместитель министра образования и науки Украины Юрий Рашкевич подчеркнул, что в некоторых случаях необходима доработка государственных нормативных актов. В качестве примера он привел присутствие большого процента самоплагиата в диссертационных работах, говоря о том, что с одной стороны существует требование предварительной публикации статей, а с другой – четко выписанное определение самоплагиата.

Одним из направлений деятельности Научной библиотеки университета является популяризация основ академической культуры. В библиотеке регулярно проводятся занятия в «Школе молодого ученого», на которых обговариваются вопросы академической добропорядочности и научной коммуникации университета, позволяющие осу-

ществлять открытый доступ к научной деятельности университета (политики open science, open education, open access, open data), тем самым способствуя продвижению университета на международный уровень. В рамках школы проводятся тренинги и практические занятия, на которых молодые ученые обучаются навыкам правильного цитирования источников, использования систем управления библиографической информацией. В ноябре прошлого года библиотекой была организована научно-практическая конференция «Lex bibliothecam et ars bibliothecam: periculum est in mora» (Библиотечное право и библиотечное искусство: опасность в промедлении), объединившая библиотечных работников, экспертов и ученых-юристов. Наиболее обсуждаемыми на конференции стали выступления, посвященные принципам академической добропорядочности и культуры.

Воспитание академической культуры в университетском сообществе в условиях автономии университета является длительным и трудоемким процессом, в результате которого в университете формируется не только нормативно-правовая база, но и закладываются основы академического этоса университета, что в свою очередь способствует созданию уникальности и собственного неповторимого лица университета.

Список используемой литературы:

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 01.04.2019).
2. Лист МОН України від 24.10.2017 р. № 1/9-565 «Щодо забезпечення академічної доброчесності у закладах вищої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/npa/5a1fe9d9b7112.pdf>
3. Положення про забезпечення оригінальності наукових робіт і запобігання та виявлення академічного плагіату / Національний університет «Одесская юридическая академия». – Одеса, 2015. – 9 с.
4. Unicheck [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <https://unicheck.com> (дата звернення 01.11.2018). – Назва з екрана.

Ключові слова: плагіат, академічна доброчесність, академічна культура, самоплагіат.

Ключевые слова: плагиат, академическая добропорядочность, академическая культура, самоплагиат.

Key words: plagiarism, academic integrity, academic culture, self-plagiarism.

ЗУБЧЕНКО НАДІЯ ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
заст. директора Наукової бібліотеки, кандидат юридичних наук

МУЗИКА ВІКТОРІЯ ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права,
бібліотекар Наукової бібліотеки

ВАЦЛАВСЬКИЙ ЮРІЙ ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
бібліотекар Наукової бібліотеки

ДО ПИТАННЯ ОСМИСЛЕННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОСИСТЕМИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, ресурсів та систем, у тому числі у науковій сфері породжує необхідність переосмислення усталених концепцій та парадигм. Аналогічно зміненню парадигми бібліотечної діяльності [1], змінюється і парадигма використання інформаційних технологій, охоплюючи все більше сфер взаємодії, відносин та середовищ. У такому разі доцільно обрати підхід, що враховує основні властивості природних та штучних екосистем, оскільки саме так можливо неодноразово розглянути те чи інше явище в інформаційну епоху.

В екологічному розумінні екосистема – це сукупність живих організмів, які пристосувалися до спільного проживання в певному середовищі існування, утворюючи з ним єдине ціле. У будь-якій екосистемі організми взаємодіють з іншими об'єктами навколишнього середовища. З аналогією, з початку 60-х років у наукових колах почали впроваджувати запозичення терміну «екосистема» для визначення системи явищ, пов'язаних з інформаційною сферою. Наприклад, отримали розвиток концепції навчання Learning Ecosystem [2], Digital Ecosystem [3] та інші.

У будь-якій екосистемі живі організми взаємодіють з будь-яким іншим об'єктом в їх спільному навколишньому середовищі. Відповідно до цього положення екосистема в системі вищої освіти відноситься до інтегрованих середовищ, де всі об'єкти: науковці, адміністратори, бібліотекарі тощо – взаємодіють один з одним, а також з безліччю технологій, методів, інструментів, інноваційних продуктів та інших елементів екосистеми університету, які визначають умови його функціонування. При цьому замість обміну енергією між компонентами природної екосистеми в екосистемі університету розуміється обмін інформацією.

Інноваційні цифрові інструменти та платформи, які входять до складу екосистеми університету, спрямовані на полегшення наукового спілкування, співпрацю та аналіз даних, розвивають практику «відкри-

тої науки» Open Science [4], і, як зазначає Т. Crouzier [5], сприяють інноваціям шляхом оптимізації всіх етапів інноваційного процесу, від генерації ідей до експериментальної роботи та збору коштів.

Станом на сьогоднішній день екосистема Університету включає цифрові інструменти та платформи, роботу з якими здійснюють відповідні співробітники. До складу таких інструментів можна включати інформаційно-аналітичні системи університету, бібліотечні АБІС (наприклад, Наукова бібліотека НУ «ОЮА» використовує АБІС Unilib), інституційні репозиторії (НУ «ОЮА» використовує програмне забезпечення DSpace для функціонування інституційного репозиторію НУ «ОЮА» eNUOLAIR), інші аналітичні системи, а також, у разі організації університетського видавничого процесу, спеціальні видавничі платформи.

У 2018 році Науковою бібліотекою НУ «ОЮА» було започатковано тестову експлуатацію платформи Open Journal System для забезпечення випуску електронної версії наукового видання «Актуальні проблеми філософії та соціології». Модулі платформи зручні як для авторів, що бажають опублікуватися у виданні, так і для редакційної групи, оскільки кожний поданий авторський матеріал проходить необхідні етапи: рецензування, редагування, верстку, присвоєння індексу DOI, оприлюднення електронної версії статті. Таким чином, на будь-якому етапі реалізується головне завдання будь-якої екосистеми – залучення важливих для екосистеми учасників та складових (інструментів).

Веб-сайт видання, який формується платформою Open Journal System, має суттєві переваги порівняно із іншими: по-перше, прозорість проходження публікацією усіх етапів від подання до оприлюднення; по-друге, лаконічність та зручність для кожного учасника процесу; по-третє, відкритість платформи для пошукових систем, що виражає один із зв'язків екосистеми із зовнішнім світом та іншими системами; по-четверте, можливість інтеграції платформи із будь-якими іншими системами, зокрема, полегшення процесу присвоєння індексу DOI для кожної публікації, а також проходження оцінювання для індексації провідними базами наукових цитувань (Scopus, Web of Science).

З огляду на широкі можливості для екосистеми університетської видавничої діяльності видається логічним та доцільним створення осередку, який зможе координувати та спрямовувати видавничу діяльність Університету, здійснювати контроль за публікаційною активністю науковців, сприяти підвищенню якості наукових видань і поширенню ідей академічної доброчесності. Best practice провідних університетів світу демонструє, що таким осередком найчастіше є Наукова бібліотека, в межах якої функціонують спеціально призначені центри.

Національний університет «Одеська юридична академія», як лідер вітчизняної освіти, не став виключенням, і у Науковій бібліотеці утворено Центр бібліографічних та редакційних студій, що займається координацією, наповненням електронних платформ наукових видань Університету та аналізом найкращих практик Library Publishing з метою запозичення їх для розвитку університетської видавничої діяльності як складової екосистеми закладу вищої освіти.

Список використаної літератури:

1. Звіт Наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» за 2018 рік / Наукова бібліотека НУ «ОЮА»; укл. Т. Ю. Іванічук. – Одеса, 2019. – С. 1.
2. Dong B. An E-learning Ecosystem Based on Cloud Computing Infrastructure / B. Dong, Q. Zheng, J. Yang, H. Li, M. Qiao // The Ninth IEEE International Conference on Advanced Learning Technologies (15-17 July 2009, Riga, Latvia). – ICALT, 2009. – P. 125-127.
3. Uden L. The Future of E-learning: E-learning Ecosystem / L. Uden, I. T. Wangsa, E. Damiani // 2007 Inaugural IEEE International Conference on Digital Ecosystems and Technologies (IEEE DEST 2007). – P. 113-117.
4. Karakas F. Welcome to World 2.0: the new digital ecosystem / F. Karakas // Journal of Business Strategy. – 2009. – Vol. 30, Iss. 4. – P. 23-30. <https://doi.org/10.1108/02756660910972622>
5. Ivaniichuk T. Universities' Intellectual Property Policies: Ukrainian Realia // 10th International Conference «Exploration, Education and Progress in the Third Millennium» (3th May 2018, Galati, Romania). – P. 34.
6. Crouzier T. Science Ecosystem 2.0: how will change occur // Luxembourg: Publications Office of the European Union. – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/expert-groups/rise/science_ecosystem_2.0-how_will_change_occur_crouzier_072015.pdf

Ключові слова: екосистема університету, видавнича діяльність, НУ «ОЮА», видавнича платформа, відкритий доступ, відкрита наука.

Ключевые слова: экосистема университета, издательская деятельность, НУ «ОЮА», издательская платформа, открытый доступ, открытая наука.

Key words: university ecosystem, publishing activity, National University “Odessa Law Academy”, publishing platform, open access, open science.

ОПОЛЬСЬКА ТАМАРА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
наукова бібліотека,
зав. науково-методичним відділом

КАДРОВА ПОЛІТИКА УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасний заклад вищої освіти – багаторівнева система, до якої включено фінансові, матеріально-технічні та людські ресурси, тому у стратегіях розвитку багатьох українських вишів найважливішим із завдань є підготовка кадрів, що органічно поєднується з науково-освітнім та виховним процесом. Наукова бібліотека Національного університету «Одеська юридична академія», як важлива складова університету, також залучена до реалізації на своєму рівні кадрової політики університету.

Бібліотеки були й залишаються головним інформаційним центром, інститутами документної комунікації, а в закладах вищої освіти відіграють першочергову роль у розвитку і підготовці майбутніх фахівців. Усвідомлюючи це, наукова бібліотека НУ «ОЮА» трансформується у багатофункціональний інформаційний центр для забезпечення наукового, освітнього та виховного процесу в університеті [1, с. 645; 2, с. 642]. Поява нових функцій у діяльності бібліотеки висуває підвищені вимоги до бібліотечних кадрів, їх професійної підготовки, вміння знаходити і використовувати в роботі нові ефективні пошукові тактики та інтелектуальні стратегії.

Успішна реалізація бібліотеками кадрової політики стикається з проблемами, найголовніші з яких: загальна тенденція старіння бібліотечних кадрів, тоді як бібліотеки потребують працівників нової формації, які відповідають сучасним вимогам; брак спеціалістів з профільною освітою, підготовлених відповідно до сучасних вимог інформаційно-бібліотечної діяльності; низька заробітна платня у бібліотечній сфері, що не схиляє молодь до обрання цієї професії.

Вирішення кадрових проблем спонукає керівництво університету та наукової бібліотеки НУ «ОЮА» до постійного удосконалення системи перепідготовки та атестації кадрів, розробки нових методик з метою поліпшення якості надання студентам і викладачам університету новітніх бібліотечних послуг, і як загальний результат – зростання конкурентоспроможності Університету на глобальному ринку освітніх послуг. Реалізація кадрової політики університету базується на створенні умов для професійного розвитку працівників, підвищенні їх кваліфікації, усебічному сприянні розвитку професіоналізму на засадах компетентісного підходу та «освіти упродовж життя».

Сучасна бібліотечна освіта не орієнтована на галузеву спеціалізацію, тому бібліотекаря з профільною освітою необхідний значний період для адаптації відповідно до вимог нового інформаційного середовища, в якому він має працювати. В НУ «ОЮА» з перших років його існування була впроваджена інноваційна практика у кадровій політиці, що передбачає заохочення співробітників, які бажають отримати юридичну освіту шляхом включення у колективний договір положення про значні пільги в оплаті навчання. Це дозволило багатьом бібліотекарям отримати другу юридичну освіту, реалізуючи, таким чином, принцип саморозвитку будь-якого фахівця – «освіту упродовж життя». Заохочуючи працівників бібліотеки у подальшому кар'єрному зростанні, керівництво університету розробило систему підтримки бажаючих здобути науковий ступінь, і як результат – серед співробітників бібліотеки є кандидати наук, що повинно мотивувати випускників працювати в бібліотеці як перспективному структурному підрозділу університету. Таким чином, виражена кадрова політика університету сприяла формуванню у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» колективу бібліотекарів-професіоналів з правової спеціалізації найвищого рівня.

Стимулом у самостійній роботі з підвищення своїх знань та кваліфікації є атестування бібліотечних працівників. Науково-методичний відділ НБ НУ «ОЮА» активно долучився до роботи з підвищення кваліфікації бібліотекарів. У практику втілюється наставництво, коли за молодим спеціалістом закріплюється досвідчений наставник, проводяться майстер-класи, огляди-знайомства з новими актуальними публікаціями у фахових журналах, практичні заняття за профілем роботи, семінари, науково-практичні конференції, заслуховування та консультування нових працівників. Планується впроваджувати інші практики, наприклад, залучати до фахової перепідготовки бібліотекарів соціологів, документознавців, юристів, психологів та фахівців з комп'ютерних технологій.

Напрямами удосконалення кадрової політики університетських бібліотек мають стати: налагодження тісніших контактів із закладами вищої освіти, які готують бібліотечних фахівців; участь у грантових проєктах та міжнародних бібліотечних заходах з виїздом за кордон; підвищення мовних та інформаційно-технічних компетенцій бібліотекарів та ін. Вирішенню кадрових проблем університетських бібліотек сприятиме удосконалення нормативно-правового регулювання їх діяльності, а саме: прийняття нового Закону України «Про бібліотеки та бібліотечно-наукову справу», реалізація розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», внесення змін до законів України «Про вищу освіту», «Про інформацію» та інші законодавчі ініціативи. Це особливо важливо зараз, коли значення бібліотек у закладах вищої освіти постійно зростає, втілюються у життя вимоги високих професійних стандартів.

Список використаної літератури:

1. Дремлюга О. А. Электронная библиотека как научно-образовательный ресурс университета / О. А. Дремлюга // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.) : у 2-х т. / відп. ред. Г. О. Ульянова. – Одеса : Гельветика, 2018. – Т. 1. – С. 644–646.
2. Іванійчук Т. Ю. Політика інтелектуальної власності сучасних бібліотек ЗВО / Т. Ю. Іванійчук // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.) : у 2-х т. / відп. ред. Г. О. Ульянова. – Одеса : Гельветика, 2018. – Т. 1. – С. 640–643.

Ключові слова: університетська бібліотека, кадрова політика бібліотеки, бібліотечні кадри, кадрові проблеми університетської бібліотеки.

Ключевые слова: университетская библиотека, кадровая политика библиотеки, библиотечные кадры, кадровые проблемы университетской библиотеки.

Key words: university library, library personnel policy, library frames, staffing problems of the university library.

СТЕФАНЧИШЕНА ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач інформаційно-бібліографічним відділом наукової бібліотеки

БІБЛОГРАФІЧНІ ВИДАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Збереження та актуалізація історико-культурної спадщини – важливе завдання, що стоїть перед суспільством. Бібліотеки є інформаційно-культурними центрами, які не тільки зберігають спадщину минулого, але й створюють інформаційні продукти, які впорядковують та систематизують знання про неї. Традиційним для бібліотек є випуск бібліографічних видань, які є формою розповсюдження інформації про культурну спадщину.

Бібліографія (з грецької «запис» або «опис» книг) – допоміжна наука, яка на перших етапах свого розвитку мала на меті лише складання списків книг з мінімальними відомостями про них, що містили ім'я автора, назву книги, місце і дату видання, кількість сторінок тощо. Відповідно до сучасних уявлень, усе різноманіття бібліографічних видань можна звести до трьох основних категорій: бібліографічний список, бібліографічний показник, бібліографічний огляд.

Наукова бібліотека Національного університету «Одеська юридична академія» з перших років свого існування долучилася до процесу створення бібліографічних видань різного характеру, переважно бібліографічних та біобібліографічних показників. Так у 2009 р. започатковано серію біобібліографічних показників «Праці вчених «Національного університету «Одеська юридична академія», яка налічує майже 30 випусків. Також співробітниками бібліотеки успішно реалізовано проекти, присвячені відображенню визначних подій в історії Університету та досягнень його науковців під назвою «Національний університет «Одеська юридична академія» – шлях до успіху», «Одеська школа права. Книги вчених у фонді наукової бібліотеки». До 20-річчя *Alma mater* втілено ще один бібліографічний задум у вигляді бібліографічного показника «Пам'ятки права. Рідкісні та цінні видання з фонду наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія», який був схвалено прийнятий бібліотечною та науковою спільнотою.

У 2019 р. наукова бібліотека Університету завершує ще один проєкт, мета якого – представити широкому загалу читачів видання релігійного спрямування, які є у фондах бібліотеки. Жанр цього видання можна визначити як симбіоз бібліографічного показника та бібліографічного огляду, оскільки інформацію про кожне видання надано у розширеному вигляді із зануренням у спадщину авторів цих видань з їх характеристикою, із наведенням різнобічної інформації, яка стосується проблематики відповідного видання, його перекладачів, місця видання, часу видання тощо. Кожне джерело подано у вигляді бібліографічного нарису.

У якості анонсу цього видання наведемо бібліографічний нарис про одну із перлин книжкової колекції бібліотеки – «Живописное обозрение русских святых мест: Александро-Невская Лавра в С.-Петербурге (1912)» [1]. Назва цього видання розкриває читачеві його зміст, нами наведено лише назви підрозділів. Базуючись на принципі системності надання інформації, укладачі покажчика вважають доречним надати інформацію про історію започаткування цілої серії під назвою «Живописное обозрение русских святых мест» (у фондах наукової бібліотеки зберігається її третій випуск). Перший випуск цього видання побачив світ у 1897 р. і був присвячений Києво-Печерській Лаврі. Надалі серія поповнилася випусками, присвяченими таким святиням християнства: Троїце-Сергієва Лавра під Москвою, Олександрівська Лавра у Санкт-Петербурзі, Святий Град Єрусалим, Соловецький Зосимо-Савватієвський монастир, Ново-Афонський Симоно-Кананитський монастир, Валаамський монастир, Почаївська Успенська Лавра, Свята Синайська гора та монастир св. великомучениці Катерини.

Серія видавалася в Одесі друкарнею Ю. І. Фесенка (1850–1926), власник якої своїм ентузіазмом, працею, талантом розвивав та збагачував славу Одеси, хоча й не був одеситом за місцем народження (він із Чернігівської губернії з козацької родини). Юхим Іванович душею був споріднений з нашим містом, тому в 19-річному віці покинув рідні краї та пішки подався до Одеси, маючи на меті з метою реалізувати амбітні плани побудови свого заможного та успішного життя у перспективному, яскравому та колоритному місті на березі моря. І це йому вдалося: у 1883 р., лише через тринадцять років після появи в Одесі, він відкриває власну друкарню, яка лише через 10 років визнається кращою, найсучаснішою друкарнею на півдні Росії, видання якої сотнями тисяч екземплярів розповсюджуються по всій країні. Продукцію цього підприємства було нагороджено чотирма медалями на міжнародних виставках. У 1908 р. імператорським Указом Ю. І. Фесенко було присвоєно звання потомственного почесного громадянина Одеси. За масштабом видавничої діяльності фірма Ю. І. Фесенко, розташована у провінційному місті, сучасниками порівнювалася з найбільшим столичним книжковим підприємством «Товариство І. Д. Ситіна».

Юхим Іванович Фесенко – не тільки талановитий підприємець, але й людина, яка «широ присвятила себе релігійно-просвітницькому служінню», розробивши та втіливши в життя концепцію «народного видавництва» [2]. Заслугує на увагу той факт, що у друкарні Фесенко було віддруковано найбільшу кількість українських книг, більшість з яких Юхим Іванович видавав власним коштом. Аналіз видавничої продукції цієї друкарні, її широке розповсюдження у православному світі дозволило дослідникам говорити про те, що у всіх ініціативах організатора цього підприємства переважав релігійно-просвітницький підхід.

Видання релігійної літератури Ю. І. Фесенко та його дружина і одиноким називали «улюбленою справою». Ось їхні слова: «Надаючи великий матеріал для сімейного читання в численних своїх літератур-

них виданнях, прагнучи зайняти дозвілля сім'ї та відвернути її від неробства та злочинних настроїв, ми мали надію зайняти думки православної людини, нагадуючи їй, що молитовне звернення до Бога, святих ангелів та угодників Божих є найкращим засобом нашого особистого розвитку, найвірнішим шляхом до нашого щастя... Якщо наші видання у цьому відношенні принесуть будь-яку користь, то це буде найбільшою для нас нагородою» [3].

Пройшло сто років з того моменту, коли друкарня Ю. І. Фесенка випустила останню книгу (підприємство було націоналізовано у 1919 р.). За цей час видавнича справа значно удосконалилася, однак і зараз друкована продукція релігійного характеру, випущена наприкінці XIX – початку XX ст. одеською друкарнею Ю. І. Фесенка, прикрашає бібліотеки та сімейні колекції, передається з покоління в покоління, як родове надбання православних християн в багатьох країнах.

Таким чином, укладачі анонсованого бібліографічного покажчика мають на меті не лише надати відомості суто бібліографічного характеру про видання, але й наблизити читача до епохи, коли ця книга видавалася, через наведення краєзнавчої інформації та розповіді про людей, які мали відношення до її створення та видавництва. Сподіваємося, що такий стиль надання бібліографічної інформації зацікавить якомога більшу кількість читачів, сприятиме просвітницькій діяльності бібліотеки.

Список використаної літератури:

1. Живописное обозрение русских святых мест: Александро-Невская Лавра в С.-Петербурге. – 6-е изд. – Одесса : Изд. Е.И. Фесенко, 1912. – 64 с.
2. Лабынцев Ю. А. Е. И. Фесенко – один из крупнейших издателей народной православной печатной продукции XIX–XX вв. / Ю. А. Лабынцев, Л. Л. Щавинская // Славянский мир в третьем тысячелетии. Ежегодник. – 2017. – С. 11-19.
3. Семейный альбом одесского издателя Е. И. Фесенко / ред.-сост.: Г. В. Закипная, Л. В. Майборода. – Одесса : Одесская гор. тип., 2007. – 314 с.

Ключові слова: бібліографічна діяльність, бібліографія, бібліографічний нарис, історико-культурна спадщина, наукова діяльність бібліотеки.

Ключевые слова: библиографическая деятельность, библиография, библиографический очерк, историко-культурное наследие, научная деятельность библиотеки.

Key words: bibliographic activity, bibliography, bibliographical essay, historical and cultural heritage, scientific activity of the library.

ФІДАЄВА ТЕТЯНА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
Наукова бібліотека, завідувач відділу рідкісних видань

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ФОНДІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Рідкісні та цінні видання – це своєрідна духовна скарбниця людства, його колективна пам'ять. Історична та культурна роль фондів рідкісних видань полягає у впливі духовної культури минулого на духовний світ сучасної людини. Створення спеціалізованих відділів рідкісних видань, дослідження, забезпечення їх збереженості, раціональна доступність для наукового вивчення та просвітницьких цілей є найважливішим завданням бібліотек.

У структурі наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» почесне місце посідає відділ рідкісних видань, який є місцем зберігання фонду рідкісних та цінних видань, книжкових пам'яток. У науковій літературі терміни «рідкісна книга», «цінна книга», «книжкова пам'ятка» використовуються як синоніми. Але останній із них має переваги, оскільки передбачає правовий статус такої книги, її історичну значимість та виявляє суть книги-пам'ятки [1] Сьогодні фонд налічує більш 14000 примірників та періодичних видань вітчизняних і зарубіжних письменників, діячів науки, культури, інші історичні документи з багатьох галузей наук українською, російською та іноземними мовами і охоплює період XVII – XXI століть.

Відділ рідкісних видань веде багаторічну роботу з дослідження та вивчення фонду. Активізація роботи з наукового опису рідкісних видань є першочерговим завданням відділу бібліотеки. Опублікування подібних описів вводить у науковий обіг певний книжковий фонд, полегшуючи його використання спеціалістами різних галузей знань.

Співробітники наукової бібліотеки НУ «ОЮА» працюють над новим проектом: «Світова релігійна спадщина у фондах наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія»». Було виділено напрямки дослідження літератури: 1. Релігійні тексти первинного характеру; 2. Релігійні тексти похідного характеру, пояснюючі, доповнюючі перші; 3. Авторські книги релігійної тематики; 4. Авторські книги тематики «Релігія і право».

Відділ рідкісних видань має в своєму фонді книги всіх напрямків. Особливу увагу приділили виданням XVII – XIX століть. Було проведено велику роботу з опрацювання та дослідження цих книг. Під час роботи виявилось багато цікавого і нового. Так, «Новий Завіт», який за відсутності перших та останніх сторінок, за деякими ознаками, вважали виданим у 1623 році, після ретельного дослідження виявився книгою «Новий Завіт і Псалтир» (Новый Завет Господа нашего Иисуса Христа. В нем же и Псалтырь. Кутейн : Друкарня Богоявленського монастиря),

1652 року. Це видання предствляє Могильовську традицію книгодрукування, адже, як відомо, Кутеїнська друкарня була заснована могильовським першодрукарем Спиридоном Соболевим в 1630 році, і далі продовжувала розпочату ним традицію.

Після острозької публікації «Книга Нового Завіта в нейже напереді псалтир» була повторена друкарнею Віденського братства у Св'ї (Вевіс) 1611 року, коштом Богдана Огінського. Пізніше Новий Завіт з псалтирем тим же малим форматом (вісімкою) перевидавався у Вільні (1623, 1641) і Києві (1658, 1692), а форматом четвірки – у Кутеїні (1652), Києві (1732). Незважаючи на значні різниці в тексті й оформленні, всі ці видання за складом, в основному, повторювали острозьке. У Москві видання цього типу у XVII столітті не друкувалися зовсім, оскільки церковна влада вважала необхідним друкувати лише літургічні тексти, а не книжки для домашнього читання. Ось чому примірники Нового Завіту з білоруських і українських друкарень високо цінувалися у Росії. Перше у Москві повне видання Нового Завіту вийшло 1702 р. і було наслідуванням київських видань [1].

Релігійні періодичні видання у колекції відділу рідкісних видань наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична бібліотека» представлені журналом «Настанови і розради Святої Віри Християнської» за 1888 і 1903 роки.

Історія цього журналу не тільки складова видавничої діяльності Російської православної церкви, а й важливий елемент історії Одеси, в якій сформувався унікальний соціокультурний простір з неповторним колоритом, що відображає різні релігійні та культурні традиції.

Для сприяння паломникам у відвідуванні Афона і Святої Землі, в Одесі морських воротях Російської Імперії, в кінці XIX століття російські обителі на Афоні Пантелеймонов монастир, Іллінський і Андріївський скит, побудували свої подвір'я. У 1874 році було влаштовано подвір'я Афонського Андріївського скиту (Андріївський скит чернецький скит поблизу Кар'є, адміністративного центру Афона в Греції). Про важливість цього кроку свідчить цитата з друкованих видань того часу: «Близку майбутність чекає цю святу обитель. Цей єдиний на Афоні, російський в повному розумінні слова, розплідник чернечий протягом будь-яких 40 років розрісся так широко, що пустив свої галузі і в Росії, де його установи приносять чималу користь благочестивому російському народові, особливо в Одесі ...».

Одеське подвір'я Афонського скиту протягом декількох років розширювалося: в 1883 році споруджено будинок для прочан, в 1885 закладено великий корпус з церквою, в 1887 році освячений верхній храм в ім'я Сергія Радонезького перлина в архітектурному оздобленні Одеси. У тому ж році з ініціативи настоятеля Андріївського скиту, надалі архімандрита Йосипа (1845-1908), було засновано видання «Настанови і розради Святої Віри Християнської» періодичністю 2 рази на місяць [2]. Журнал друкувався в друкарні Е.І. Фесенко під редакцією інспектора Одеської семінарії В. Анісімова. Зміст журналу становили витяги з богослужбових книг, священної та церковної історії. Інформація про

нього міститься в найбільш відомих енциклопедичних і довідкових виданнях того часу Енциклопедичному словнику Ф.А. Брокгауза і І.А. Ефрона (1890-1907) [3]. Повному православному богословському енциклопедичному словнику (1913), бібліографічному виданні Н.М. Лісовського «Бібліографія російської періодичної преси 1703-1900 pp.» (1915) [4].

Для нового видання Наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія», тільки у відділі рідкісних видань було досліджено більш 40 примірників. Ця робота дозволяє узагальнити величезний досвід у даному напрямі бібліотечної, бібліографічної, книгознавчої в широкому розумінні цього слова справи, запропонувати теоретичні підвалини та комплекс практичних дій щодо формування, обліку, вивчення унікальних фондів.

Наш обов'язок – зберегти національне надбання і зробити доступним документальний спадок минулого сучасним та майбутнім поколінням.

Список використаної літератури:

1. Ковальчук Г. І. Теорія та практика книжкового пам'яткознавства ХХ століття: автореф. дис. ...д-ра іст. наук: 07.00.08. Київ, 2005. С. 18.
2. Новый Завет с Псалтирью. Електронний ресурс: http://belbook.nlb.by/items/show/37?fbclid=IwAR0vyRrwtauqojdLyiUFCiSa5Gm_X0vmz-UxUswisrXMdSxooAbSm9-zeGE#?c=0&m=0&s=0&cv=2
3. Блинова Л. Н. История Свято-Андреевского подворья в Одессе / Императорское Православное Палестинское Общество. URL: <http://afonit.info/biblioteka/russkij-afon/istoriya-afonskogo-svyato-andreevskogo-podvorya-v-odesse>
4. Библиография русской периодической печати 1703–1900 гг. : (Материалы для истории рус. журналистики) / сост. и изд. Н. М. Лисовский. Петроград: тип. АО тип. дела, 1915. 1088 с.
5. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. – С.-Пб.: Брокгауз-Ефрон. 1890–1907. – Т. 40. – 481 с.

Ключові слова: музей книги, книжкова спадщина, релігіна література.

Ключевые слова: музей книги, книжная наследие, религи́на литература.

Key words: book museum, book heritage, religion literature.

ЗМІСТ

Привітання президента Національного університету «Одеська юридична академія» С. В. Ківалова	3

СЕКЦІЯ 1. ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Ерёмєнко А. М. К ВОПРОСУ О МЕТОДЕ ОКСЮМОРОННОЙ ДИАЛЕКТИКИ.....	7
Ивакин А. А. ФИЛОСОФИЯ И НАУКА В ПОЗНАНИИ СКРЫТОЙ ГАРМОНИИ КОСМОСА.....	11
Смазнова І. С. ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ПАРНОСТІ КАТЕГОРІЙ АГРЕСІЇ І ТОЛЕРАНТНОСТІ	16
Сумарокова Л. Н. О ВМНЯЕМОСТИ УЧАСТНИКОВ ПУБЛИЧНОЙ КОММУНИКАЦИИ (ПО Ю. ХАБЕРМАСУ)	20
Капустіна Н. Б. УЯВЛЕННЯ ПРО ПРИРОДУ ЛЮДИНИ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ТЕОРІЙ	22
Шамша И. В. ОБЛАСТЬ ПРЕДМЕТНОЙ ЗАИНТЕРЕСОВАННОСТИ ФИЛОСОФСКОЙ АНТРОПОЛОГИИ.....	26
Матющина І. І. ПРО ДЕЯКІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ЗНАННЯ»	29
Палій О. Н. ВАЖНОСТЬ СУЩНОСТНОГО ПОЗНАНИЯ ПРАВОВОЙ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ ...	32
Токар Л. В. ПРОБЛЕМА ВІДЧУЖЕННЯ ПРАЦІ НА ПРИКЛАДІ ДЕФОРМАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ.....	34
Корнієнко Г. П. ПРАВА ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ СПРАВЕДЛИВОСТІ: В ФІЛОСОФІЇ О. ХЕФФЕ	37
Соколовський О. О. ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАПОВНЕННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ.....	39

СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНІ ГРАНІ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Оборотов Ю. М. ЮРИДИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА СФЕРА.....	44
Овчиннікова А. П. «СВІТЛА ПРОМОВА» У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ РИТОРИКИ.....	47

Дудченко В. В. ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА ТРАДИЦІЯ ОСЯГНЕННЯ ПРАВА	49
Завальнюк В. В. АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	52
Юдін З. М. КОНТРАКТИВІСТСЬКА НАПРАВЛЕНІСТЬ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	55
Бальжик І. А. РОЗКОЛ ЯК КАТЕГОРІЯ ЦЕРКОВНОГО ПРАВА.....	59
Веселов М. Ю. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ.....	62
Кравченко С. П. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНА ЦІННІСТЬ МОВИ ПРАВА	65
Минькович-Слободяник О. В. ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ ЕТАПІВ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУР	68
Серебро М. В. ТРИАНГУЛЯЦІЯ В МЕТОДОЛОГІЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	72
Рязанов М. Ю. СЕМІОТИЧНІСТЬ ПРАВОВОЇ СПАДЩИНИ	74
Кобко-Одарій В. С. ПРАВОВА СПАДЩИНА ТА ПРАВОВИЙ ДОСВІД ЯК КАТЕГОРІЇ У ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ.....	78
Мельничук О. С. МІСЬКЕ ПРАВО ЯК НАУКОВИЙ НАПРЯМ	81
Скуріхін С. М. ЩОДО ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ СОЦІАЛЬНОЇ ГРУПИ	85
Кормич А. І. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЯК ЯВИЩА ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ.....	88
Тіщенко Ю. В. МІФИ У ФОРМУВАННІ ПРАВОСВІДОМОСТІ	91
Чувакова Г. М. ПОМИЛКОВА ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА ЯК РІЗНОВИД ПРАВОВИХ АНОМАЛІЙ.....	95
Ковбасюк С. В. ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ ТА ДЕРЖАВІ	97
Іванчук В. С. ПРАВОВИЙ МОНИТОРИНГ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ	101
Антошина І. В. ІНФОРМАЦІЙНА ТА ДЕРЖАВНА ВЛАДА: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ	104

Дзевелюк М. В. НОВАЦІЙНІ ЗМІНИ В КЛАСИФІКАЦІЇ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ	107
Іванова О. Д. ДІАСПОРА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ МІГРАНТІВ	110
Войткова А. В. ПРО ДОКТРИНАЛЬНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОРСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	113
Козакевич О. М. ДОСТУПНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ ЯК СКЛАДОВА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА	116
Грезіна О. М. ОСВІТНІЙ ОМБУДСМЕН В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ.....	119
Ясніцька Г. В. ПРО РЕАЛІЗАЦІЮ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ	122
Дудник Р. М. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЯК КРИТЕРІЙ РОЗМЕЖУВАННЯ ГАЛУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА	125
Русавська О. О. РУДОЛЬФ ФОН ІЄРІНГ ПРО ЮРИДИЧНУ КОНСТРУКЦІЮ	127
Мішегліна В. М. СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ЮРИДИЧНИХ СИМВОЛІВ	130
Караман М. В. РИТУАЛИ: СОЦІАЛЬНЕ ТА ПРАВОВЕ ПРИЗНАЧЕННЯ	134
Бондаренко А. І. ДЕРЖАВНИЙ І НЕДЕРЖАВНИЙ ПРАВОЗАХИСТ.....	137
Войцехівська Д. Ю. КЛАСИФІКАЦІЯ ІНСТИТУТІВ ДЕРЖАВИ.....	140

СЕКЦІЯ 3. ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Бехруз Хашматулла АФГАНСКОЕ ПРАВО: ИСТОРИЧЕСКИЙ ПОДХОД.....	143
Аніщук Н. В. ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОГО НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ СУЧАСНОЇ УГОРЩИНИ	145
Єфремова Н. В. СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНОГО БАНКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ДОБИ УЦР: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ	149
Попсуєнко Л. О. СУД ПРИСЯЖНИХ В СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ.....	153
Певчук Я. В., Угненко Т. В. РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ НАРОДНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ СУДОВОЇ СИСТЕМИ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ У 20-Х РОКАХ ХХ СТ.....	156

Корнієнко І. В. ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	158
Остапенко Т. О. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ СТВОРЕННЯ ТА ДЖЕРЕЛ СТАТУТУ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО 1566 Р.	161
Шершенькова В. А. ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1919–1991 РР.)	165
Запорожченко А. О. РОЗВИТОК ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНУВАННЯ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО	168
Ченкова Е. Ф. ИСТОРИКО-ПРАВОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ ВСЕРОССИЙСКОГО ПОПЕЧИТЕЛЬСТВА ОБ ОХРАНЕ МАТЕРИНСТВА И МЛАДЕНЧЕСТВА	173
Пивень Д. О. К ВОПРОСУ О ПРЕПОДАВАНИИ ЦЕРКОВНОГО ПРАВА В ОДЕССКОЙ ДУХОВНОЙ СЕМИНАРИИ В 1945–1990 ГОДАХ.....	175
Козланюк В. К. «ОБРАЖЕНИЕ МАЕСТАТУ И ЗРАДА РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ» ЯК ДЕРЖАВНИЙ ЗЛОЧИН ЗА НОРМАМИ СТАТУТІВ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО	178
Самборський А. С. РОЗМЕЖУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ З КЕРІВНИЦТВА РОБОТАМИ ПО ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ЇХ РІВНЯ	182
Семенова А. П. ПРАВО НА АЛІМЕНТИ ДІТЕЙ НАРОДЖЕНИХ НЕ В ШЛЮБІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ	185
Якименко І. В. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ ЗА ДИСЦИПЛІНАРНІ ПРОСТУПКИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ХVІІІ СТ.....	189

СЕКЦІЯ 4.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Кормич Л. І. ЯДЕРНА ЗБРОЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ЧИННИК СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ.....	193
Вітман К. М. ШВЕЙЦАРСЬКИЙ ВИМІР ПРОЦЕСІВ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ	196
Мамонтова Е. В., Пелєвін Є. Ю. СИСТЕМА «СОЦІАЛЬНОГО КРЕДИТНОГО РЕЙТИНГА» – НОВА ТЕХНОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ?	200

Барабаш Н. О. РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РОЗБУДОВІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ (НА ПРИКЛАДІ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «ПРАВОЗАХИСНЕ КОЗАЦЬКЕ ТОВАРИСТВО «БАЗАВЛУЦЬКА СІЧ»)	203
Краснопольська Т. М. ВИБОРИ ДО ЄВРОПАРЛАМЕНТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА НАЦІОНАЛЬНИЙ УРЯД	205
Коваль І. В., Кисляк Л. Н. ПРОБЛЕМИ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ОТРИМАННЯ ТОМОСУ ПРАВОСЛАВНОЮ ЦЕРКВОЮ УКРАЇНИ	208
Милосердна І. М. МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ: КІБЕРНЕТИЧНИЙ ВИМІР	210
Пехник А. В. ПОЛІТИЧНИЙ РИЗИК: ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ЗМІСТУ В СИСТЕМІ НАУКОВИХ ЗНАНЬ	213
Сушко А. І. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ: КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ	216
Дзюбенко Ю. М. ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ В УКРАЇНІ	219
Завгородня Ю. В. МОВНЕ ПИТАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ	221
Кройтор А. В. ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ	224
Веремчук О. О. МОВНИЙ КОНТЕКСТ ПЕРЕДВИБОРЧОГО ДИСКУРСУ 2019 Р. В УКРАЇНІ	227
Іванова А. В. ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ МЕЖ ПОЛІТИЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ: ВІД КОНФОРМІЗМУ ДО РАДИКАЛІЗМУ	229
Ахмеров О. О. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ЗАСАДА МУНІЦИПАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	231
Вайер А. М. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ	234
Грона К. І. ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА МОЛОДІ	236
Ковальова О. О. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ЧЛЕНІВ ПАРЛАМЕНТУ ТА ГРУП ІНТЕРЕСІВ	239

СЕКЦІЯ 5. СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Лефтеров В. О., Третьякова Т. М. РІЗНОВИДИ І МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТИСКУ, НЕПРИПУСТИМІ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	242
Ігнат'єва І. І., Мельніков А. С. МЕТОДОЛОГІЯ МЕНТАЛЬНОЇ КАРТОГРАФІЇ У СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ МІСТА	246
Заболотна Л. В. ПАРТНЕРСТВО ЗАРАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	249
Каретная О. А., Яценко Н. А. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПОНЯТИЯ «КОММУНИКАЦИИ»	251
Курова А. В. МОТИВАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА КОМПОНЕНТА СТРУКТУРИ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	254
Лазор К. П. ОКРЕМІ ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЙОМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ	256

СЕКЦІЯ 6. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Мишина Н. В. СУБСИДІАРНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	260
Афанасьєва М. В. ПРЕДСТАВИТЕЛЬНЫЕ ОРГАНЫ КРЫМСКОТАТАРСКОГО НАРОДА	263
Голосніченко І. П., Голосніченко Д. І. УСТАНОВЧА ВЛАДА НА ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ ДЕРЖАВИ	266
Крусян А. Р. ВПРОВАДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СТАНУ	270
Пережнюк Б. А. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ І ОНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА В КОНТЕКСТІ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ З ЄС	274
Каплін С. М. ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ПРОФСПЛОК В ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ	278
Словська І. Є. СТАБІЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО – ЗАПОРУКА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	281

Бальцій Ю. Ю. ЄВРОПЕЙСЬКА ХАРТІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ	285
Букач В. В. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ В УКРАЇНІ.....	287
Гнатівська А. І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	290
Каплій О. В. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ГРОМАД ЯК ТРЕТЬОГО СЕКТОРУ ТЕЛЕРАДІОМОВЛЕННЯ	292
Михалёв В. А. НОРМАТИВНОЕ ЗАКРЕПЛЕНИЕ БИОЛОГИЧЕСКИХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА: ЕВРОПЕЙСКАЯ И УКРАИНСКАЯ МОДЕЛИ	296
Олькіна О. В. КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ	298
Терлецький Д. С. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ АКТАМИ І ДІЯМИ, ЩО ВИЗНАНІ НЕКОНСТИТУЦІЙНИМИ: АНАЛІЗ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ	300
Vitkova V. CROSS-BORDER COOPERATION: THEORY AND PRACTICE	304
Волкова Д. Є. МОДЕЛЮВАННЯ СУТНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ	308
Коваленко Р. О. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ	310
Кулі-Іванченко К. К. СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ ЯК СВОЄРІДНА ФОРМА БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ	313
Назарко А. Т. ДО ПИТАННЯ ПРО МЕХАНІЗМ СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ.....	316
Олексій У. О. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ	318
Панасюк В. М. ІНСТРУМЕНТИ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ	320
Салей М. І. КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ В РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ	322
Сон С. С. СТАНДАРТИ ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ.....	324

Srednytska I. IS AN OATH-SWEARING ON THE BIBLE A CUSTOMARY LAW OR AN IMPORTANCE OF THE COMMITMENT?	326
Француз-Яковець Т. А. ОКРЕМІ АСПЕКТИ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ БІКАМЕРАЛІЗМУ	330
Батан Ю. Д. ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК НОРМОТВОРЧІ ЗАПОБІЖНИКИ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ	333
Китайка О. В. КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ДИТИНИ ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДИТИНИ	336
Констанкевич Ю. З. РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ УМОВИ ВИСОКИХ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ	339
Кісловський А. В. СТАДІЙНІСТЬ НОРМОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ ЩОДО СТАТУТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД МІСТ	342
Костров В. О. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ	344
Луцков В. О. КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ УЧАСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У ЗДІЙСНЕННІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	347
Петренко А. О. ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ ГРОМАДЯН ЗА МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ ТА ОРГАНИ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ	351
Станік С. Р. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ	353
Чорна М. І. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ТА СУДОВА СИСТЕМА	356
Яковець І. В. ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАБОРОНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ У ВИБОРЧИХ СПРАВАХ	359
Ярмоленко О. В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРІВ	363
Глиняний І. В. ВИБОРЧІ ЦЕНЗИ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО ВИБОРЧОГО ПРАВА	366

СЕКЦІЯ 7. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО, ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА ТА ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

Бізняк О. В. ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕДУР «СКВІЗ-АУТ» ТА «СЕЛЛ-АУТ» В КОРПОРАТИВНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	371
Сурілова О. О. ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	374
Акіменко Ю. Ю. РОЛЬ СЕГТА У ГАРМОНІЗАЦІЇ ПРИВАТНОГО ПРАВА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ	378
Акімов М. О. ЗАСТЕРЕЖЕННЯ МАРТЕНСА ТА ЙОГО РОЛЬ У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ.....	381
Белозубова О. О. LEXLOSCILAVORIS ЯК БАЗОВИЙ КОЛІЗІЙНИЙ ПРИНЦИП РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ.....	385
Войтович П. П. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПРИЙНЯТИХ РІШЕНЬ.....	387
Грушко М. В. УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ТА КУЛЬТУРНЕ РІЗНОМАНІТТЯ: ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	390
Дронов В. Ю. НОВІ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ	393
Жебровська К. А. НОРМАТИВНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТНЬОГО СТАТУСУ МІГРАНТІВ І БІЖЕНЦІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	396
Каненберг-Сандул О. К. НАСТУП НА ЗЕМЕЛЬНІ ПРАВА НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІСТІВ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. «ЛІКВІДАЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО» 1915–1917 РР.	399
Мануїлова К. В. ПРОБЛЕМИ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ МІГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	402
Михайлов О. М., Гриб А. М. ПОСТАНОВА ПО СПРАВІ ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ У ВИГЛЯДІ СТРІЧКИ: ЮРИДИЧНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ VS ПРАВОВОГО ПУРИЗМУ.....	404
Пасечник О. В. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ	409
Ромащенко В. А. ЕЛЕКТРОННА ОСВІТА ЯК ОСНОВНИЙ НАПРЯМОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	412

Рябошапченко А. О. ТРАДИЦІЇ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ В США	414
Селезнєв В. Є. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ	417
Stets O. PROBLEMS OF CONVERGENCE OF THE NATIONAL LEGAL SYSTEM WITH THE LEGAL SYSTEM OF THE EUROPEAN UNION	420
Форманюк В. В. ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПОЛІЦЕЙСЬКЕ ВІДОМСТВО: ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ ТА ФУНКЦІЇ	422
Харитонов Р. Ф. СПІВВІДНОШЕННЯ ГАЛУЗЕВОЇ ЮРИДИЧНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ З ПОРІВНЯЛЬНИМ ДЕРЖАВОЗНАВСТВОМ	425
Юрчишин Н. Г. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	428
Абдулшуккур Араш КОДИФІКАЦІЯ НОРМ ЩОДО ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ	431
Акуленко Т. М. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЩОДО АНТИДОПІНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	435
Ахмад Зубайр ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ПО ВОПРОСАМ ГЛОБАЛЬНОГО ПОТЕПЛЕНИЯ	437
Manuilova A. UNILATERAL ACTS AS A FORM OF EXPRESSION OF THE PRINCIPLE OF ESTOPPEL IN INTERNATIONAL LAW	440
Shliienko V. THE VIOLATION OF THE HUMAN RIGHT OF THE FREEDOM OF RELIGION AND BELIEFS IN INTERNATIONAL LAW	442
Кацин М. Ю. ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВИЙ ВИМІР ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	445
Кононенко Д. Ф. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ САНКЦИИ ЕС КАК ЭЛЕМЕНТ ПУБЛИЧНОГО ПОРЯДКА....	448
Коновальчук А. О. ПРОПОРЦІЙНІСТЬ ІНТЕРЕСІВ БАТЬКА ТА МАТЕРІ ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПРО НАРОДЖЕННЯ ДИТИНИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	451
Сакір–Молочко Н. В. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ	454

СЕКЦІЯ 8. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ ТА МИТНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Кормич Б. А. ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА СУЧАСНИХ СТАНДАРТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ: ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ТА ПРИВАТИЗАЦІЯ	457
Кузнецов С. О. ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС У СФЕРІ ВНУТРІШНЬОГО ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ	460
Федотов О. П. ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПУНКТІВ ПРОПУСКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	463
Аверочкина Т. В. ДО ПИТАННЯ ПРО СУВЕРЕННІ ПРАВА ДЕРЖАВ У МОРСЬКИХ ПРОСТОРАХ....	467
Батанова Л. О. ОБ'ЄКТ КОНТРОЛЮ ЗА НАРАХУВАННЯМ ТА СПЛАТОЮ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ	470
Давиденко Л. М. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ІНЦИДЕНТУ У КЕРЧЕНСЬКІЙ ПРОТОЦІ	472
Карпенко Г. Л. ЮРИСДИКЦІЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ МИТНИЦІ УКРАЇНИ	475
Панфілова О. Є. РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ЩОДО ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ В РАМКАХ СТРАТЕГІЇ ЄДИНОГО ЦИФРОВОГО РИНКУ ЄС.....	478
Паишкова Л. И. РЕЕСТР ПЕРЕВОЗЧИКОВ, НЕ ВЛАДЕЮЩИХ ТОННАЖЕМ (NVOCC)	481
Серафимов В. В. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ПРИЛЕГЛОЇ ЗОНИ УКРАЇНИ	485
Плачкова Т. М. МІЖНАРОДНІ ПРАВИЛА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗІТКНЕНЬ СУДЕН У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ МОРЕПЛАВСТВА	488
Андрущенко С. В. ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТА РЕЖИМУ АКВАТОРІЇ МОРСЬКОГО ПОРТУ УКРАЇНИ	492
Кріль Р. В. ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ТРАНЗИТ” У МИТНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	494
Черниш Т. В. НАДЗВИЧАЙНІ МОРСЬКІ ПОДІЇ: ПРАВОВЕ ЗАБЕЗБЕЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ	497
Панчук А. О. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ НАРАХУВАННЯ ПОРТОВИХ ЗБОРІВ В УКРАЇНІ	500

Семенчук Ю. О. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МИТНИЦЬМИ ДФС УКРАЇНИ ФОРМ МИТНОГО КОНТРОЛЮ З ІНІЦІАТИВИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	504
Варикаша І. О. СУЧАСНЕ МОРСЬКЕ ПРАВО УКРАЇНИ: КОМПЛЕКСНА ПРИРОДА ГАЛУЗІ ПРАВА.....	507

СЕКЦІЯ 9. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Кібік О. М. ФОРМУВАННЯ МОДЕЛЕЙ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА БІЗНЕС-СТРУКТУР	510
Котлубай В. О., Хаймінова Ю. В. ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	511
Примаченко І. Ф. СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: В ОЧІКУВАННІ ЗМІН	514
Redina Ye. DIRECTIONS OF ADAPTATION OF THE NATIONAL TRANSPORT SYSTEM TO THE TRANSPORT EU SYSTEM	517
Штуца В. М. КОНФЛІКТИ ЕКОЛОГІЧНИХ І ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	520

СЕКЦІЯ 10. ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Чанишева Г. І. ГАРАНТІЇ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ ПРАЦІВНИКА З ІНІЦІАТИВИ РОБОТОДАВЦЯ В ПЕРІОД ТИМЧАСОВОЇ НЕПРАЦЕЗДАТНОСТІ	524
Lagutina I. SAFETY AND HEALTH AND THE FUTURE OF WORK	528
Костюк В. Л., Костюк Ю. В. МІСЦЕ ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ У СИСТЕМІ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ.....	531
Тарасенко В. С. ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	534
Краснов Є. В. МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ГРОМАДЯН У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	536
Пижова М. О. ЩОДО ПИТАННЯ ВИДІВ ЮРИДИЧНИХ ТРУДОВИХ ГАРАНТІЙ	538

Пожарова О. В. ПРОЕКТ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА	541
Бориченко К. В. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ	545
Андропова В. А. ПРИТЯГНЕННЯ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	547
Гудзь А. О. ДОНОРСТВО ТА ТРАНСПЛАНТАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОКРЕМА ФОРМА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	551
Макодзей Л. І., Ригованова В. А. ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ	554
Мельник В. П. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ У КОНТЕКСТІ СЬОГОДЕННЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ	558
Наньєва М. І. ЗАКРІПЛЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ТРУДОВИХ ДОГОВОРІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	561
Шелудяков Р. С. СПЕЦИФІКА ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ	564
Корнілова О. В. НАДАННЯ ПЕРВИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ: НОВЕЛИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ	568
Гудзь О. О. ВИДИ ДОГОВОРІВ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	571
Бурлаченко Д. В. СУБ'ЄКТИ ПРАВОВІДНОСИН ІЗ НАГЛЯДУ І КОНТРОЛЮ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ	574
Старюк К. А. МІСЦЕ АКТИВ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ТРУДОВОГО ПРАВА	577
Кубатко-Писаренко Ю. В. КОЛЕКТИВНІ УГОДИ ТА КОЛЕКТИВНІ ДОГОВОРИ ЯК ІНСТИТУТ КОЛЕКТИВНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА	579
Лабань А. І. ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРАВА РОБОТОДАВЦЯ НА ДОБІР ПРАЦІВНИКІВ	582
Пташинська А. О. НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ВИМОГ ДО ПРАЦІВНИКІВ	584

СЕКЦІЯ 11. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Харитоновна Т. Є. СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК СЕЛА: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ СПОРТСМЕНІВ	588

Каракаш І. І. ПОЛІТИКО ПРАВОВИЙ НАПРЯМ РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНО-ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ	591
Гавриш Н. С. ЕКОЛОГО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ҐРУНТІВ	595
Кірін Р. С. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОЗВІЛЬНО-ДОГОВІРНИХ УМОВ ТА ПРАВИЛ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО КОРИСТУВАННЯ НАФТОГАЗОНОСНИМИ НАДРАМИ	598
Сидор В. Д. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО РОСЛИННИЦТВА В УКРАЇНІ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	601
Maksurov A. NORMES DE COORDINATION DANS L'ENVIRONNEMENT ET LA LEGISLATION ENVIRONNEMENTALE DE LA FRANCE	603
Борденюк О. В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ РОСЛИННИЦТВА В УКРАЇНІ	607
Григор'єва Х. А. КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: ПРАВОВІ РЕАЛІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ	609
Годованюк А. Й. СКАСУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВА ОРЕНДИ ЗЕМЛІ	613
Канівець Л. А. САМОЗАХИСТ ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН	616
Локтева-Маклашова Н. В., Майстренко М. О. ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	618
Платонова Є. О. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ПРИМУСОВОГО ПРИПИНЕННЯ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ	622
Stepska O. PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF THE LAND MARKET IN UKRAINE.....	624
Чумаченко І. Є. ЩОДО УМОВ ТА ПОРЯДКУ ЗАСТОСУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВИКОРИСТАННЯ, ОХОРОНУ ТА ВІДТВОРЕННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ	627
Демчук Т. І. ДОСТУП ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЕСТОНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	631

СЕКЦІЯ 12. ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ

Задержейко О. В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЕРЖАВИ	634

Kozin O., Papkovskaya O. BULLING SUR INTERNET: ESSENCE ET MÉTHODES DE LUTTE	638
Логінова Н. І. АНАЛІЗ ВРАЗЛИВОСТЕЙ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯМ НАВЧАННЯМ MOODLE	640
Трофименко О. Г. МОНІТОРИНГ СТАНУ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	642
Чаньшиєв Р. И. ПСИХОЛОГИЯ ИНТЕРНЕТА	646
Гордуз М. О., Кононець О. М. РЕАЛІЇ ТА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ	649

СЕКЦІЯ 13. КОНТРАСТИВНА ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА ТА ТИПОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Petlyuchenko N. THE CONCEPT OF CHARISMA IN THE POLITICAL DISCOURSE OF GERMANY AND UKRAINE: IN SEARCH OF NEW PERSONALITIES AND NEW IDEAS	652
Maslova S. ATOMIC SUBJECTS OF PROPOSITIONS OF THE LEGAL ENGLISH DISCOURSE	654
Tomchakovska Y. STYLISTIC PECULIARITIES OF ENGLISH LEGAL DISCOURSE (BASED ON “NATURAL LAW AND NATURAL RIGHTS” BY JOHN FINNIS)	657
Frumkina A. MEDIENSPRACHE ALS VARIETATEN-MIX	659
Кацу О. Р. ОСОБЛИВОСТІ ФАХОВОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ АВСТРІЙСЬКОГО ВАРІАНТУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	661
Zaitsev A., Kovalenko N. LEXIKALISCHE UNTERSCHIEDE IN DER RECHTSTERMINOLOGIE ZWISCHEN ÖSTERREICH UND DEUTSCHLAND	664
Vasilyeva O. CLASSIFICATION OF IMAGEONYMS IN ENGLISH	666
Гридюшко О. О. КРИТИКА ЯК ЗАСІБ ПЕРСУАЗІЇ У ПОЛІТИЧНІЙ ПЕРЕДВИБОРЧІЙ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)	669

СЕКЦІЯ 14. ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ЛІНГВІСТИКИ, ПЕРЕКЛАДУ ТА ПЕДАГОГІКИ

Ladynenko A. FIVE TRENDS OF INFORMATIONAL TECHNOLOGIES (IT) IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING AT NATIONAL UNIVERSITY “ODESSA LAW ACADEMY”	672

Lesnevska K. PHRASAL VERBS USAGE AND THEIR UKRAINIAN TRANSLATION IN ENGLISH LEGAL DISCOURSE.....	674
Видишєва О. Г. ПЕРСПЕКТИВЫ ИЗУЧЕНИЯ И ПРАКТИКИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НЕЯЗЫКОВОГО ПРОФИЛЯ	678
Paltséva V. ASPECTS THÉORIQUES DE LA TRADUCTION JURIDIQUE.....	681
Колтунович Я. М. АДЕКВАТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА).....	683

СЕКЦІЯ 15. ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Іванійчук Т. Ю., Кузьмін Е. Е. OPEN ACCESS, COALITION S & 'PLAN S': ЩО, ДЛЯ ЧОГО, ДЛЯ КОГО ...?	686
Андріяш О. В. СЕКТОР НАВЧАЛЬНОГО АБОНЕМЕНТУ У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТА	689
Дремлюга О. А. АКАДЕМИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ЕЕ ФОРМИРОВАНИЕ: БИБЛИОТЕЧНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ	691
Зубченко Н. І., Музика В. В., Вацлавський Ю. В. ДО ПИТАННЯ ОСМИСЛЕННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОСИСТЕМИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	694
Опольська Т. І. КАДРОВА ПОЛІТИКА УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК У СУЧАСНИХ УМОВАХ	696
Стефанчишена Т. М. БІБЛІОГРАФІЧНІ ВИДАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	699
Фідаєва Т. Ю. ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ФОНДІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»	702

НОТАТКИ

Наукове видання

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної
конференції

17 травня 2019 року

У двох томах

Том 1

Верстка – Н.М. Ковальчук

Підписано до друку 10.05.2019 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Droid. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 41,97. Тираж 300. Замовлення № 0519-93.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65009, м. Одеса, вул. Сегедська, 18, офіс 431
Телефон +38 (0552) 39 95 80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.